

СИМОН НАРІЖНИЙ

УКРАЇНСЬКА
ЕМІГРАЦІЯ

ПРАГА 1942

У К Р А Ї Н С Ь К А Е М І І Р А Ц І Я

СТУДІЇ
МУЗЕЮ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ
ТОМ I

СИМОН НАРІЖНИЙ

УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ

КУЛЬТУРНА ПРАЦЯ, УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ

МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ

ВІЙНАМИ

ЧАСТИНА ПЕРША

ПРАГА 1942

СПІЛЬНИМ КОШТОМ ВИДАЛИ:

Музей Визвольної Боротьби України, проф. Д. і К. Антоновичі, др. М. Антонович, Д. Ацтончук, о. прот. Ф. Білецький, П. Білінський, др. П. Богацький, інж. О. Бойко, др. І. Бржосньовський, І. Бумбак, інж. В. Бурачинський, др. О. Вербовський, радн. А. Вітошинський, Є. Вировий, інж. П. Гайковський, інж. Є. Ганьківський, В. Гнатенко, інж. Н. Гнатюк, проф. др. Ю. Головацький, о. прот. П. Гречишкін, Т. Давидовська-Ржігова, інж. В. Дараган, інж. Я. Дзябенко, інж. Р. Димінський, інж. Д. Дідченко, др. Ю. Добриловський, інж. С. Довгаль, інж. О. Дольний, М. Дондик, інж. П. Донченко, проф. Д. Дорошенко, інж. А. Дудник, А. Жук, др. інж. Ю. Жук, інж. М. Захарченко, П. Зіма, інж. Л. Зозуля, др. Я. Зозуля, інж. А. Зубенко, доц. др. О. Іванов, др. І. та інж. Р. Калюжні, др. П. Кашинський, др. Г. Келлер-Чикаленко, М. Кирієвський, П. Кожевників, Д. і Н. Козицькі, проф. Д. Коломієць, В-во «Колос» — Прага, інж. С. Колубаїв, арх. А. Корнійчук, М. Косенко, П. Котович, надрадн. др. М. Кочерган, Ю. Кравчук, проф. др. Б. Крупницький, проф. др. В. Кубійович, проф. Ел. Кузьмівна, П. Кукуруза, інж. В. Кулієвич, С. Куниця, інж. В. Куриленко, др. В. Кучеренко, др. М. Кухаришин, інж. др. М. Кушніренко, Я. Лазаренко, інж. А. Липа, А. Лисянська, проф. Б. Лисянський, М. Мадяр, др. І. Мазепа, інж. І. Макарець, мр. І. Манастирський, др. М. Масюкевич, др. Р. Мішкевич, др. В. Моравський, З. Мірна, інж. Г. Мяловський, Г. Наконечна, проф. др. С. Наріжний, О. Наріжний, др. Й. Німилевич, інж. М. Нитефор, Г. Одайник, П. Олійницький, др. О. Ольшевський, др. Д. Оляничин, інж. др. К. Осауленко, др. І. Очеретько, М. Павлічук, др. Є. Ю. Пеленський, Ю. Плавайко, інж. П. Підгаєць, проф. К. Подільський, др. І. Подригуля, др. В. Полетика, Й. Попель, інж. В. Прохода, др. М.

Равич, др. Я. Рибак, І. Роман, М. Россіневич, доц. П. Россіневич-Щуровська, І. Рудичів, доц. др. Я. Рудницький, Ф. Савчур, проф. В. Садовський, М. Секретар, інж. М. Селешко, інж. Ст. Семашко, радн. О. Семенів, А. Сербиненко, Н. Сірополко, інж. М. Скидан, др. І. Скоморовська-Липова, О. Скоропис-Йолтуховський, др. Н. і др. Ф. Слодецькі, проф. Ф. Слюсаренко, проф. др. Р. Смаль Стоцький, інж. П. Солонинка, Союз Гетьманців Державників — Берлін, інж. І. Стрілець, др. Б. Сухоручко-Хословський, інж. М. Трепет, Українське Національне Об'єднання — філія Ганновер, Український Технічно-Господарський Інститут — Подбрати, Дм. Халабура, проф. М. Хлюр, Іл. Шаповал, † Іван Шевченко, Іг. Шевченко, І. Шеремет, др. Я. Шматера-Коваржова, Д. Шуліка, др. Я. Якубівський, проф. О. Яніцький, інж. І. Янішевський, Л. Янушевич, інж. О. Ярошевський, др. О. Яжно.

ВІД АВТОРА.

Огляд культурної праці української еміграції був задуманий покійним проф. Ол. Лотоцьким ще в 1937 р. Видання такого огляду було в плані Українського Наукового Інституту в Варшаві, однак не було свого часу здійснене. Перша частина його появляється тепер, як видання Музею Визвольної Боротьби України, реалізоване спільними засобами багатьох учасників.

Згадуючи з признанням ініціатора і учасників цього видання, автор з особливою вдячністю зазначає тут видавничу відважність п. Євгена Вирового, який з великим умінням і жертовністю зорганізував видання цієї книги, вложивши в ту справу багато власної праці, часу й коштів.

Хронологічно огляд культурної діяльності в цій книзі обмежений двадцятиліттям 1919—1938 р. р. Поза ці межі автор виходить лише в небагатьох окремих місцях цієї книги, відкладаючи суцільний огляд 1939-го і дальших років війни на будуче. Автор свідомий багатьох недотач своїй праці, на яку він дивиться лише як на першу більшу спробу, що її майбутній історик не в одному змінить і доповнить.

За перегляд окремих розділів, за фахові вказівки й матеріали автор висловлює подяку Пп.: Проф. Дм. Антоновичу, Др-у Мих. Антоновичу, Полк. Д. Антончуку, Проф. М. і Др. Ю. Добриловським, Н. і Д. Козицьким, З. Мірній, Проф. Др-у І. Мірчукові, Доц. Пл. Россінович-Щуровській і Др-у С. Сірополкові.

Бажанням автора і видавців було якнайбагатше ілюструвати книгу. Уміщення в ній цих кількох сот ілюстрацій стало можливим завдяки допомозі багатьох осіб і установ, а найбільше — заслуженого українського фотографа п. Левка Янушевича, який за час свого довголітнього перебування на еміграції у Львові, Празі й Берліні виконав тисячі знімків і тепер дав для безплатного використання цілий свій архів. Правдиве порозуміння справи й значну поміч виявив також п. Андрій Жук, завдяки якому головно стало можливим так повно ілюструвати перший розділ книги. В підшукуванні ілюстрацій у Празі багато помагав п. Павло Кукуруза. Більшу кількість рідких

анимків одержав автор від Пп.: К. М. та Проф. М. Антоновичових, Проф. О. Байлюкової-Стажури, Сотн. М. Битинського, П. Білінського, М. Бутовича, Інж. П. Василюка, Дир. А. Буркацького, Ф. Гай-Гавського, Інж. П. Гайківського, М. Григоріва, О. Галаганової, Др. М. Галлянта, о. П. Гречишкина, Інж. Я. Дзябенка, Інж. С. Довгала, Інж. П. Донченка, Проф. К. Заклинського, Г. Келлер-Чикаленкової, Інж. В. Коваля, П. Кожевникова, Проф. Д. Коломійця, Інж. С. Колубаїва, Арх. А. Корнійчука, І. Косенка, Надр. Др. М. Кочергана, Інж. В. Куриленка, Др-а В. Кучеренка, Др-а М. Куциніренка, Інж. А. Куцинського, Проф. Р. Лісовського, Е. Лоської, Радн. С. Матренчука, Інж. Г. Мяловського, Г. Одайника, Др-а Т. Олесіюка, Др-а Ол. Ольшевського, Др-а Д. Олячина, Доц. Др-а В. Орелецького, М. Павлічука, Доц. Др-а Ів. Панькевича, Судді І. Попеля-Сулими, Проф. Ол. Приходька, Інж. Дм. і Др-а М. Равичів, Полк. М. Россіневича, Проф. В. і Ір. Садовських, Радн. Ол. Семенова, Доц. Др-а В. Січинського, інж. М. Трепета, Проф. М. Хлюра, Іл. Шаповала, Ів. Шевченка, Інж. Ол. Ярошевського і А. Животка. Ще більше осіб відгукнулося на заклик присилкою окремих фотографій. Всім їм щира дяка!

Завдяки такому широкому співробітництву й було можливо доповнити текст книги матеріалом для альбому еміграції. Всеж, не всі потрібні ілюстрації можна було дістати й видрукувати. Доповнення альбому автор мав на увазі при виданні другої книги, оскільки до того часу поцастить йому одержати відповідні фотографії.

Вислови щирої вдячності належать і тим, що дали для використання Видавництву готові кліші, а саме: Дирекції Українського Технічно-Господарського Інституту, Допомоговому Комітету при Українській Реальній Гімназії, Проф. Українського Високого Педагогічного Інституту М. Тимченкові, Ред. П. Зленкові, Інж. М. Скиданові й інші.

Високо цінить автор також і допомогу та підтримку в праці з боку Ол. Наріжного.

Нарешті хай буде дозволено авторові зазначити тут почуття глибокої вдячності Тій, без «невидимого» співробітництва якої ця праця не була б написана. Належать вони Ірині Наріжній.

С. Н.

I.

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ ДО КІНЦЯ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.

Кожний нарід в своїй історії знає явище еміграції. Так само й нарід український. Цілком правдивим є твердження, що «українська політична еміграція стара, як стара наша історія».¹⁾ Про це свідчать історичні джерела з найдавніших часів. Нічим іншим, як саме політичним емігрантом можемо вважати кн. Святослава, який мусів тікати на Угорщину й знайшов собі смерть в Карпатах; також і Олег Гориславич, і нещасливий збирач українських земель Святополк, що помер десь «між чехи і ляхи» і баг. інш. Крім цих поодиноких осіб, маємо в тих часах і явища масової української еміграції; причому, ці останні відбувалися як в межах українських земель, так і поза її границі. З еміграцією була звязана й колонізація Тмуторокані й Берладі. Політичними емігрантами були фактично й ізгої.

Після татарської навали велика хвиля української політичної еміграції відпливла на північ, головню на територію Білоручини й Литви. Там вона відіграла велику цивілізаційну роль в різних ділянках тамошнього життя. Політичні змагання українських елементів в Литовсько-українській державі й звязані в цим акції також повели до емігрування деяких найвизначніших українських діячів за межі держави (особливо в звязку з акцією кн. Мих. Глинського 1508 р.), найбільше на Московщину, де ці політичні українські емігранти відіграли дуже поважну роль. З явищем політичної еміграції звязана й українська колонізація Слобожанщини XVII ст. Ця еміграція вже в др. пол. XVII ст. заселила слобожанські простори, заснувала в них багато міст, містечок, сіл і хуторів, набудувала там церков, шпиталів, шкіл і т. п.

Багато різних відомостей про еміграцію містять в собі історичні джерела й для дальших часів української історії. Найдокладніше вияснена діяльність Мазепинської еміграції, в рядах якої були такі діячі як еміграційний гетьман Пилип Орлик і багато його визначних співробітників. З діяльністю цієї Мазепинської еміграції звязані такі акти як Бендерська конституція 1710 р., створення проти-московської коаліції, збройний союз України з Кримом 1710 р., похід Пилипа Орлика на Правобережжя 1711 р. й багато інш. полі-

¹⁾ Іван Н і м ч у к: Українська політична еміграція до часу світової війни (Календар львівської «Просвіти» на 1928 р.). Того ж автора статті на цю тему у віденському «Визволенні» за 1923 р. ч. 1 і 2. Також Олекса К а р м а й о к: Українська політична еміграція (Спроба історичного нарису). Каліці 1923 (1924),

тичних і дипломатичних акцій, що продовжувалися аж до 50-х р. р. XVIII ст.²⁾

Після зруйнування Запорозької Січі в 1775 р. розпочалася еміграція в Запорозжя до Туреччини. Під Турками була відновлена й існувала навіть «Запорозька» Січ. Через кілька років після заснування Задунایської Січі частина її січовиків емігрувала далі до Банату, під владу Австрії, де заснувала нову Банатську Січ.

Після довшої перерви, в 70-х роках XIX ст. розпочалася політична еміграція українців в Росії до Західньої Європи. Найбільше значіння мала еміграція М. Драгоманова і праця його гуртка у Женеві. В цьому гурті були: С. Подолинський, М. Зібер, Ф. Вовк, А. Ляхоцький (Кузьма) й інш. З них найдіяльнішим був сам М. Драгоманов, який і помер 1895 р. на еміграції (в Софії). До цього ж гуртка причисляють і Павлика, який в р. р. 1879—1881 перебував у Женеві. Діяльність Драгоманівського гуртка напочатку мала культурницько-науковий характер, а пізніше політично-громадський. М. Драгоманов видавав у Женеві «Громаду» (1877—1882), викінчив кілька більших праць, опублікував багато різних статей і оглядів на українські теми в чужомовних виданнях європейських і т. д. Драгоманівська «Громада» була першим українським закордонним журналом. М. Драгоманов виступав на міжнародних літературних конгресах у Парижі й Відні, на яких боронив права українського слова. Діяльність і вплив женеvського гурту емігрантів були значні. Сягали вони сильно і в Галичину, зокрема щодо організації там поступових і радикальних журналів, провадження громадської праці й т. інш.

Дальша хвиля української політичної еміграції датується початком XX ст. Зв'язана вона була з діяльністю Революційної Української Партії. РУП, крім свого центрального комітету в Києві, мала також закордонний комітет у Львові, навколо якого й гуртувалася тогочасна політична еміграція, значно численніша ніж кол. гурток Драгоманова. Свою працю тогочасні наддніпрянські емігранти провадили головно в Галичині й на Буковині (Чернівці). Вони співпрацювали в західньо-українськими революційними діячами, провадили закордонне видавництво РУП, постачали на Україну нелегальну літературу і взагалі пропагували ідеї РУП (головно в часописах «Гасло» і «Селянин»). Видатнішими емігрантами цього часу були: Дм. Антонович, В. Винниченко, Евг. і К. Голіцинські, П. Канівець, М. Меленевський, С. Петлюра, П. Понятенко, М. Порш, Ол. Скоропис-Йолтуховський, В. Степанківський, М. Ткаченко й інш. Праця цих наддніпрянських емігрантів мала значний вплив на місцеве західньо-українське життя. З вибухом революції 1905 р. в Росії, навані емігранти мали можливість повернутися для праці на Україні.

²⁾ Про політичну діяльність Мазепинської еміграції, зокрема П. Орлика, найновіша праця Б. Круницького «Гетьман Пилип Орлик (1672-1742)», в якій вивчена бібліографія й інш. праць на цю тему, зокрема численних публікацій Іл. Боршак.

До української політичної еміграції належить і дехто з матросів чорноморського флоту, які після повстання на панцернику «Потьомкін» 1905 р. висадилися в Румунії. Єдиний офіцер з екіпажу цього панцирника, що пристав до повстанців і став потім емігрантом, Ол. Коваленко, був одним з перших членів РУП. Свідомим українцем був і провідник повстанців на «Потьомкіну» матрос Матюшенко. Матрос-емігрант з цього панцирника, Микола Рижий, працював потім в Союзі Визволення України у Відні.

До деякої міри еміграційним явищем треба вважати й масову сецесію українського студентства з Львівського університету в 1901—1902 р. Українські студенти тоді протягом року студювали в Празі, Відні, Граці й Кракові. Їхнє перебування й праця на чужині в значній мірі спричинилися й до національної української пропаганди.

З приборканням революції, коли почалася загальна реакція й репресії супроти українства в Росії, витворилася в р. р. 1907—1908 третя хвиля української політичної еміграції, значно численніша від обох попередніх. Складалася вона з членів нововаснованих партій С-Д. і С-Р., переважно з колишніх РУП-істів. Емігрантами цього періоду, крім деякого з названих вище, були: Д. Донцов, Вол. Дорошенко, А. Жук, М. Залізняка, Ф. Королів, О. Назарів, Л. Юркевич, Ю. Тищенко (Сірий), Петро Дятлів, М. Чудинів, М. Гаврилко, М. Троцький, Евг. Бачинський і інш. Еміграція в Наддніпрянщини продовжувала поповнюватися й пізніше (Іп. Бочковський, О. Мерклінг, Ю. Гаврилей, П. Бензя, Вс. Ковловський). Хоч на цей раз еміграція й більше ніж перед тим розсипалася закордоном, але своїм осередком вона так само мала Львів. Тут відбувалися політичні наради, виходили пресові органи як «Праця», «Робітник» і т. д.

З вибухом балканської війни 1912 р. українські емігранти у Львові створили Український Інформаційний Комітет. Цей Комітет розвинув значну працю в напрямі інформації Західної Європи в справах українських. Комітет м. інш. видав пару інформаційних брошюр про Україну англійською мовою. В зв'язку з цим Комітетом був і В. Липинський, який жив тоді в Кракові, хоч і не був політичним емігрантом. Ще тоді ж, у 1912 р., виробив В. Липинський для цього Комітету й проєкт заснування Союзу Визволення України, який і був здійснений у Львові з вибухом Світової війни. Про те, «Як дійшло до заснування Союзу Визволення України» опубліковані спомини Андрія Жука (Календар-альманах «Дніпро» на 1935 р.).

Діячі цього Союзу були саме з рядів еміграції (Д. Донцов, В. Дорошенко, О. Скоропис-Йолтуховський, А. Жук, М. Меленевський і інш.). Зі Львова СВУ ще в тому ж 1914 р. мусив разом з галицькими політичними організаціями перенестися до Відня.

В зв'язку з війною, в наслідок захоплення Галичини російськими військами, сталася масова еміграція галицько-буковинських українців в західні частини був. Австро-Угорщини. Більші або менші гуртки українців можна було зустріти в перших роках війни майже в усіх містах. Більші групи й організації українських емігрантів

осіли у Відні, Празі, Моравській Оставі, Любляні, Граці, Кракові й інш. містах. Важнішим осередком діяльності політичної української еміграції був також Берлін.

Фактичними емігрантами були й десятки тисяч евакуованих та арештованих українців в роках Світової війни. З західно-українських земель багато їх було вивезено на захід держави й інтерновано в таборах, як от в Талергофі під Грацом, Терезині, Імінді (Нижня Австрія) — 30.000 виселенців, Вольфсбергу (Каринтія) — 10.000 виселенців, Хоцені й Оберголябруні.³⁾ Памяткою і свідцтвом українських страждань у цих місцях залишилися просторі кладовища; деякі з них були збільшені українцями ще й у пізніших роках. До Австрії вивозили також великими партіями й українське населення з Волині. Цих евакуованих виселенців з прифронтових смуг приміщували головно в таборі в Нідеральмі коло Гредігу, Зальцбурзі й по інш. місцях. Їх також немало загинуло в Австрії, хоч частина повернулася назад. В деяких з названих вище таборів провадилася й культурно-просвітня праця, про організацію якої дбали австрійські українці.

За Світової війни в осередніх державах опинилися й сотні тисяч полонених українців в російській армії, які частково були zorganizовані в окремих таборах, де широко провадилася й культурно-просвітня праця, zorganizована діячами Союзу Визволення України.

В наслідок великого ісходу українців в Галичини в звязку з наступом російського війська, на еміграції опинилися майже всі видатніші діячі австрійської України. Українська інтелігенція скупилася головно у Відні, почасти також у Празі. П р а з ь к а к о л о н і я на початку війни утворила м. інш. і шкільний комітет, який zorganizував українську народню школу в Нуслях (до неї вписалося 30 дітей). Українські емігранти в Празі регулярно відбували свої сходи, влаштовували виклади й т. інш.⁴⁾

Та значно ширше ніж у Празі була zorganizована в тих часах українська культурна праця у В і д н і. Українські діячі на віденському ґрунті побіч чисто політичної розвинули також працю просвітню й видавничу.⁵⁾

У Відні була реактивована Г о л о в н а У к р а ї н с ь к а Р а д а, що в вибухотній війни була основана у Львові, і звязані в нею інституції, як Боева Управа Українських Січових Стрільців. Піз-

³⁾ Про українських виселенців у Вольфсбергу і Імінді стаття Д-ра Е. О-ич в Календарі львівської «Просвіти» на 1916 р. Про Вольфсберг писав і о. Йосиф І в а н е ц ь в Літопису Червоної Калини за 1934 р. ч. ч. 10—12; доповнення до цього в статті Д-ра В. П а с т у щ и н а «Ще дещо про Вольфсберг» в тому самому журналі за 1935 р., ч. 2. Обидві статті з ілюстраціями.

⁴⁾ Про «Наших переселенців у Празі» є в календарі львівської «Просвіти» на 1916 р.

⁵⁾ Докладніші відомості про цю працю в статтях: Д-р Степан Б а р а н — Австрійські українці на военній еміграції у Відні в р. 1914-5 (Календар львівської «Просвіти» на 1916 р.); Іван Ч е п і г а — Культурний рух на еміграції; Й о г о - ж — Українське шкільництво на еміграції (обидві статті в календарі львівської «Просвіти» на 1917 р.); Никифор Д а н и ш — Наше шкільництво на еміграції у Відні (Календар львівської «Просвіти» на 1918 р.).

ніше місце Головної Української Ради заняла Загальна Українська Рада. У Відні ж від самого початку еміграції урядували Український Парламентарний Клуб та Союз українських послів на Буковині а також Народний Комітет і інш. Загальна Українська Рада мала в своїй організації й Секцію Пресову. У Відні вже з 1914 р. виходило кілька звязаних з українською еміграцією органів.

Провадження чисто культурної праці спочивало в руках утвореної з початком 1915 р. Української Культурної Ради, до складу якої входили представники як австрійської так і російської України. Головою цієї Ради був Юліян Романчук, а його діяльним заступником Проф. Д-р Олександр Колесса. Культурна Рада мала свої секції, влаштовувала вистави, відчити й т. інш. Але головною її заслугою була організація українського шкільництва на еміграції. За почином Української Культурної Ради повсталала в 1915 р. народня школа в Гмінді, яка мала понад 4000 дітей. Ця таборова школа була «першою щодо величини в монархії, а щодо уладження й приміщення то може стати взірцем і ідеалом для українського шкільництва». При цій школі було організовано низку курсів для слухачів старшого віку, а саме: господарський, крамарський, ручних робіт для дівчат, німецької мови і т. д. а також дитячі захисти.

Другу народню школу організувала Культурна Рада в таборі Вольфсбергу, а при ній також різні курси. Третя школа під опікою Культурної Ради була відкрита в Хоцені. Головним ініціатором і організатором її був Проф. Ол. Колесса. До цієї чотирьохкласової народньої школи ходило поверх тисячі дітей.

Дбала Культурна Рада і про середнє шкільництво. Гімназіяльні курси в 1915 р. були організовані у Гмінді. У самому Відні ще в 1914 р. розпочався гімназіяльний науковий курс з українською викладовою мовою. Там же відбувалися чотирьохтижневі матуральні курси для військових абітурієнтів, курс учительського семінара з українською викладовою мовою й школа вправ при ньому та українсько-німецький гімназіяльний курс для учнів буковинських гімназій (1915 р.). Всі ці шкільні заклади і в несприятливих обставинах працювали з значним успіхом.

Українська Культурна Рада влаштовувала й доповнюючі наукові курси; засновувала читальні в таборах, дбала про організацію й інш. шкіл та про засновання українського університету. Культурна Рада багато зробила також на полі видавництва українських книжок, які вона видавала сама, а також підпомагала праці інш. видавництв; вона ж дала початок для засновання українського воєнного музею у Відні. Культурно-просвітню працю провадили тоді у Відні й інші українські організації (як «Січ», «Просвіта», «Божва управа українських січових стрільців», пізніше «Центральна управа УСС» і т. д.), але Культурна Рада робила найбільше й давала напрям для цілої цієї праці.

Відень був в часах війни осередком не тільки політично-культурної праці галицьких і буковинських українців, а також до певної

міри і українців наддніпрянських. Головною організацією придніпрянської еміграції був згаданий вже Союз Визволення України, в якому керуючу роллю відігравали В. Дорошенко, Ол. Скоропис-Йолтуховський, А. Жук і М. Меленевський. СВУ провадив політично-дипломатичну акцію, а крім того розвинув широку культурно-просвітню — зокрема видавничу — діяльність, головню між українськими полоненими, які — знову ж таки завдяки СВУ — були відокремлені в українських таборах.⁶⁾ Своєю культурно-просвітню та видавничу працю Союз провадив в значній частині силами західно-української інтелігенції, що тоді так само перебувала на еміграції. Серед них особливо заслуженою була праця акад. Степана Смалъ Стоцького, Проф. В. Сімовича, Богдана Лепкого, Д-ра Романа Смалъ Стоцького й інш. З придніпрянців в бюрох СВУ, в його виданнях та в таборах полонених співробітничали: Іп. Бочковський, Евг. Бачинський, М. Троцький, В. Ковловський, П. Дятлів, О. Семенів, П. Бензя, М. Гаврилко, Е. Любарський-Письменний, П. Мігієвський, М. Рижий, П. Капельгородський, І. Мороз, Ол. Варава і баг. інш. З галичан у виданнях Союзу співробітничали: Д-р Л. Цегельський, Д-р М. Лозинський, Д-р В. Сімович, В. Темницький, Д-р О. Наварук, Д-р С. Томашівський, Д-р Е. Левицький, М. Ганкевич, Д-р М. Кордуба, Д-р Л. Ганкевич, В. Гнатюк, В. Будзиновський, Б. Лепкий, П. Карманський, Д-р О. Грицай, Д-р І. Крипякевич, Д-р І. Кривецький, Д-р Н. Гаморак, І. Німчук і т. д. Всі вони були співробітниками головного органу СВУ — Вістника СВУ — тижневика, що почав виходити в жовтні 1914 р. і виходив аж до листопаду 1918 р. (В 1918 р. як Вістник політики, літератури й життя). Всіх чисел цього тижневика вийшло 226. Це був найсолідніший український орган воєнного часу. Фактичне ведення його було головню в руках В. Дорошенка і М. Вовняка, а в 1918 р. А. Жука. Вістник СВУ мав великий вплив на полонених, а також і на австрійських українців.

Другим органом СВУ був німецький тижневик *Ukrainische Nachrichten*, якого в р. р. 1914—1917 вийшло 100 чисел. В цьому органі містили свої статті не тільки українці, а також і німці — вчені, письменники і публіцисти. Редакція цього органу перевела й анкету між чужинцями в українській справі. Це була вже друга цього роду анкета — першу перевів редактор *Ruthenische Revue* пок. Роман Сембратович.

Інформаційно-пропагандивна діяльність СВУ не обмежувалася тільки осередніми державами. Заходами СВУ виходив у Лозані в 1915, 1917 р. р. місячник французькою мовою *La Revue Ukrainienne*, завданням якого було інформувати антантський світ про українську національну справу. Редактором цього французького органу СВУ був спочатку Арт. Зеліб, потім Евг. Ба-

⁶⁾ Докладніші відомості про працю СВУ в його Памятній Книзі на 1917 р. та в праці Ом. Терлецького: *Історія української громади в Раштаї 1915—1918. Ляйпці, 1919 р., ст. 429.*

чинський. Вийшло цього журналу 9 чисел. До редакції належав і А. Жук. Перекладчиком матеріалів, на французьку мову був в редакції француз Броше, який прихильно ставився до українських визвольних змагань. Адміністрацію цього журналу в 1915 р. вів В. Левинський. В Лозані СВУ мав і свою українську книгарню, управителем якої в 1917-1918 р. р. був Петро Чикаленко, визволений перед тим з німецького полону. Крім того, значна торгівля книжками провадилася в головному бюро СВУ у Відні, в його берлінській філії та в таборах полонених.

Пропагандивну працю СВУ в чужих державах вели особливі уповноважені — М. Меленевський в Туреччині, Д-р Л. Ганкевич в Болгарії і Румунії, О. Семенів в Італії, Д-р Назарук в Швеції й Норвегії, Ол. Скоропис-Йолтуховський в Німеччині й т. д. Відпоручником СВУ в Стокгольмі деякий час в 1914 р. був і Мирослав Січинський. Їхніми стараннями появлялися на місці інформаційні видання про Україну в чужих мовах.

Дуже широко зорганізував СВУ культурно-просвітню працю в таборах полонених українців — у Фрайштадті (Австрія), Вецлярі, Зальцведелі й Раштаті. Пізніше зорганізувався ще окремий старшинський табор у Міндені. В цих таборах СВУ провадив національно-освідомлюючу й культурно-просвітню працю, яку розпочав уже в 1914 р. приблизно для 200.000 українських полонених. В кожному з цих таборів виходив свій орган: у Фрайштадті — «Р о з в а г а», Зальцведелі — «Р і д н е С л о в о», Вецлярі — «Г р о м а д с ь к а Д у м к а» й Раштаті — «Р о з с в і т»; виходили в таборах й інші видання, крім того деякі книжки для таборів публікував і сам СВУ. Про «Українські таборів часописи у Німеччині» є стаття З. Кузелі в берлінському Л і т о п и с у політики, письменства і мистецтва (1924 р., ч. 5). Про «Таборові видання під час світової війни» опублікував Д-р В. С і м о в и ч в Книголюбі, Прага, 1927 р. кн. 1.

Крім часописів, що самі по собі були дуже важним культурним чинником, в кожному з названих таборів функціонували українські школи, курси, театри, оркестри, бібліотеки, просвітні, гімнастичні й політичні організації, кооперативи й т. інш. В цих таборових організаціях і закладах полонені підчувалися до громадської праці на Україні. В таборах були також і свої православної церкви. Кожний з таборів був ніби окремим містом, населення якого жило своїм повно розбудованим культурним життям.

Діяльність Союзу Визволення України мала великі наслідки. Виявилася вона у сформованні з полонених дивізій українського війська, в культурній роботі колишніх полонених на українських землях, зокрема під час окупації Підляшшя й Полісся в 1917 — 1918 р., тоді там було засновано більше сотні українських народніх шкіл, а в Білій виходила тоді й газета «Рідне Слово». З Союзом Визволення України була зв'язана й культурна праця УСС на Волині.

Друга політична група тодішньої придніпрянської еміграції у Відні, що працювала під проводом с-р. М. З а л і з н я к а, виявила

себе найбільше видавничою діяльністю. Видавала вона «Політичну Бібліотеку» й інші видання.

Крім Відня українці в Наддніпрянщини виявляли в роках війни значну діяльність також в Берліні, Ловані, Женеві, Празі й інш. містах. У Берліні Д-р Д. Донцов видавав німецькою мовою інформаційну кореспонденцію *Nachrichten des ukrainischen Pressbüros* (1915—1916), а також і деякі свої окремі праці та співробітничав у місцевих німецьких органах. В р. р. 1916—1917 Д-р Донцов разом з В. Степанківським видавав у Берні *Korrespondenz der Nationalitäten Russlands*. Цей орган появлявся в трьох мовах — німецькій, французькій і англійській. В. Степанківський, який в 1910—1911 р. р. жив у Лондоні й провадив там інформаційну працю серед англійців, дбав у цих роках найбільше про національну українську інформацію в антантських країнах. Він удержував у Ловані українське пресове бюро, розсилав звідси пресові бюлетені, видавав окремі брошури й часопис французькою мовою «L'Ukraine». Співробітником останнього був і гр. М. Тишкевич. В Ловані ж працював і згадуваний уже Евг. Бачинський. У Празі публікував свої праці чеською мовою Іп. Бочковський⁷⁾ а в Женеві Л. Юркевич, який в 1915—1916 р. р. видавав там «Боротьбу» і окремі брошури.⁸⁾

І після Берестейського миру багато українських полонених лишилися в Німеччині й виконували там працю. Становище їх і по закінченні війни майже нічому не змінилося. В Німеччині й далі лишалося три табори (Вецляр, Зальцведель, Рапштат), що стояли під прапором СВУ, і один (старшинський табір в ганOVERському Міндені), який залишався «самостійним» хоч і співпрацював з СВУ. В листопаді 1918 р. з Міндену вислали на Україну транспорт старшин. Для справ полонених українців, що бідували в Німеччині, була створена при кінці 1918 р. в Києві «Військово-Санітарна Комісія», яка привезла полоненим кілька вагонів харчів та ліків. Ця Комісія мала занятися відправкою полонених українців додому. Умови праці Комісії, з огляду на тодішні політичні обставини й відносини, були досить тяжкі. За Директорії zorganizовану в часи Гетьмана Комісію замінили на «Військово-Місію для справ полонених українців у Німеччині». Поруч з інш. завданнями ця Місія провадила між полоненими й культурно-просвітню працю. Цю останню працю

⁷⁾ Іполит Ольгерд Бочковський, родом з Херсонщини — давній емігрант в Чехії — доцент Української Господарської Академії в Подєбрадах, соціолог і націоналог з фаху, помер 9 листопаду 1939 р. в Празі. Багато працював для навчання чесько-українських культурних взаємин. Автор низки праць про національне відродження пригноблених народів. (Некролог А. Козловського в чеському часопису «Poděbradské Noviny» 1939 — ч. 46 п. з.: Ukrajinský sociolog O. H. Bočkovskij mrtev.

⁸⁾ Про Л. Юркевича та його видання докладніше в праці Д. Дорощенка *З історії української політичної думки за часів світової війни*. Прага, 1936 р. В тій же публікації зазначена й головніша бібліографія з історії української революційної еміграції початку ХХ ст.

вів найбільше член Місії Д-р В. С і м о в и ч. Завдяки культурно-просвітній праці Місії навіть і в мішаних таборах полонених у Німеччині повставали «Українські Громади» й «Українські Комітети». В середині 1919 р. заснувалося в таборах уже до 40 таких громад (Зальцведель, Гаммельн, Зольтав, Целле, Кведлінбург, Цербет, Альтдам, Нойгаммер, Губен, Ерлянген, Штардарт і баг. інш.). При цих громадах засновувалися школи, драматичні гуртки, відбувалися виклади й т. п. Про все це дбала Місія, яка — крім таборів полонених — постійно зносилася також в українськими робітничими колоніями в Бремені, Гемелінгені й Дельменгорсті. В цих робітничих колоніях Місія допомагала zorganizувати українську науку для понімчених дітей — засновувала там школи й утримувала вчителів. Для українських полонених і взагалі українців у Німеччині Місія видавала в 1919 р. у Зальцведелі часопис «Ш л я х», що виходив двічі на місяць в накладі 5000 прим. і мав ілюстрований додаток. Щоб поповнити брак лектури, Місія видавала популярно-наукову бібліотеку «Шлях», якої вийшло кілька книжок: В. В е р н и в о л і — Як стати по українському грамотним, П. Г а й д а л е м і в с ь к о г о — Українські політичні партії, Я. Ч е п і г и — Арифметичні правила й інш. Кожна книжечка друкувалася в кількох тисячах примірників. Місія мала одну тоді в Берліні більшу українську бібліотеку.

В серпні 1919 р. було відкриття пам'ятника полоненим українцям у Вецлярі. При цій нагоді відбувся й з'їзд представників таборових громад, на якому був прийнятий план культурно-освітньої праці в таборах. Ця праця провадилася тепер не так широко, як за часів СВУ, але всеж в громадах були таборські школи, театральні гуртки, відбувалися виклади в українсьзнавстві і т. д.

Військово-Санітарна Місія провадила свою працю в контакті в Українським Червоним Хрестом у Німеччині. З участю Місії була організована й «Українська Громада» в Берліні⁹⁾. Але остання спадає вже до півнішці дсби діяльності української еміграції в Німеччині, про яку буде далі окремо.

⁹⁾ Про «Українську Військово-Санітарну Місію в Німеччині» стаття Василя В е р н и в о л і у віденській Волі за 1919 р. т. V, ч. 5 і його ж (Василя Сімовича) спогади в праці по таборах полонених у Німеччині п. 8. «Перед двадцятьма роками» в Календарі «Дніпро» на 1939 р.

II.

ПОДОРОЖ УКРАЇНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ КАПЕЛИ.

Література. Заснування Капели в Києві й зформування її на Поділлі. Перші концерти в Станиславові й Стрию. Виїзд закордон. Концерти в Чехії, Австрії, Швейцарії, Бельгії, Голандії й Англії. Поворот через Бельгію й концерти в Німеччині. «Розпад» Капели й діяльність її частин — Товариства «Кобзарь» на Закарпатті й Українського Національного Хору в Америці. Значіння подорожі Капели. Чинники надзвичайного успіху її виступів: диригент, українська пісня й співаки.

Про Українську Республіканську Капелу, її подорож та окремі виступи свого часу були опубліковані — та й тепер ще появляються — сотні більших і менших статей та заміток. Але докладно праця УРКапели ще не висвітлена й чекає на свого історика. Дослід останнього найбільше міг би полегчити своїми власними спогадами Д-р О. А. Кошиць, який найбільше заслужився для незвичайного успіху Капели, надав їй своє ім'я й який найбільше знає про її життя та працю, — значно більше ніж хто інший з тих, що досі про неї писали. Д-р Ол. Кошиць багато зробив і для збереження памяток про Капелу — він своєчасно дбав про архівну працю в Капелі; завдяки йому та його помісниці доц. П. І. Щуровській-Россіневич, а також Ол. Чехівському, чимало архівних та музейних матеріалів Капели було передано до Музею ВБУ в Празі (між ними — фільм, золота книга, різні нагороди, частина бібліотеки, діловодства, багато афіш, рецензій і програмок, децю з одягів, фотографій й т. д.). Але багато памяток залишається ще на руках у різних власників.

Першу спеціальну книжку про Капелу написав проф. чеського Карлового Університету в Празі, Д-р Зд. Неєдлі. Його ґрунтовна праця, присвячена О. Кошицеві й капелянам в подяку, появилася в Празі 1922 р. п. з. «Ukrajinská republikánská kapela» (ст. 68 з ілюстраціями). Цей видатний фаховий знавець згадує про перший виступ Капели, як про одно з своїх найбільших мистецьких вражень; він з великим признанням ставиться до праці Капели, висловлюється про неї як про «першорядний хор, який своєю артистичною вартістю рівняється найславнішим хорам цілого світу». Проф. Зд. Неєдлі дуже докладно подає мистецьку оцінку Капели та її диригента.

Через 10 літ після видання книжки Зд. Неєдлі-го, на сторінках американської «Народної Волі» друкувалися спогади Л. Безручка: Українська Республіканська Капела; спогади з концертної подорожі по Європі («Народна Воля», Скрентон, 1932, ч. 23 і дальші).

Їх автор, Л. Безручко, був архіваріусом Капели. Про свої спогади він висловлюється як про витяги — «деякі витяги з мого власного пяти-томового щоденника, який я акуратно провадив під час своєї подорожі в Капелю по Європі, цеб то від лютого місяця 1919 р. до кінця липня 1920 р., коли Капела після першого свого розпаду в Берліні перестала існувати як державна установа УНР в цілім своїм складі». Л. Безручко подає багато цікавих подробиць. Є в нього й багато дрібних неточностей та ріжних непотрібних сентенцій на соціальні й інші соціологічні теми. В своїх спогадах він зазначає й деякі неуспіхи та невдачі Капели, чого загалом не робить Д-р Ол. Пеленський — автор найбільшої досі книжки про закордонну подорож Капели, що появилася 1933 р. у Львові п. з. «Українська пісня в світі. Світова концертна подорож Української Республіканської Капели. Спомини учасника». Др. Ол. Пеленський, кол. член I Українського Національного Хору в Києві, був курієром Капели. В його книжці найціннішим є фактичні описи подорожі та рецензії в чужої преси, яких автор наводить значну кількість. На жаль, виклад Д-ра Пеленського відзначається місцями претенсійністю й браком смаку, а своєрідна гіперболічність автора викликає недовірря до деяких його тверджень. Не бракує в його книзі також і неточностей.

Негативні риси праці Д-ра Ол. Пеленського викликали «Мов слово» Олекси Чехівського, що появилася в 1935 р. на сторінках «Українського Слова» (Париж, ч. 99) і окремо. Ол. Чехівський — видатний співробітник УРКапели від початку її заснування аж до розв'язання в Берліні, був не тільки співаком Капели а також працював і в «Комітеті Співаків», та в Раді Капели. Цей критик закидав Д-рові Пеленському необ'єктивність, зазначає, що Ол. Пеленський належав до групи «Приходьківських ідеалістів», які під проводом свого «шефа» творили в Капелі свою «капелю» (групу в I-го Національного Хору в Києві, заснованого Ол. Приходьком — «націоналістів» як їх тоді називали).

Крім цих публікацій, р. 1929-го появилася ще видання «Товариства ім. Ол. А. Кошиця в Парижі», яке містить матеріяли пресових критик про мистецьку працю Капели: «Українська пісня за кордоном, Світова концертна подорож Українського Національного Хору під проводом Олександра А. Кошиця (Голос закордонної Музичної критики).»

Ідея вести національно-українську пропаганду при помочі пісні зродилася, як твердить Д-р Ол. Пеленський, в С. Петлюри.

В грудні 1918 р. С. Петлюра доручив Кир. Стеценкові, тодішньому голові музичного відділу Міністерства Народної Освіти, та Ол. Кошицеві, голові етнографічної секції того ж відділу, перевести цю ідею в життя. Ці два організатори доручене їм завдання виконали. На початку 1919 р. — вслід за ріжного роду дипломатичними, торговельними і інш. місіями — вирушила закордон і Українська Респу-

бліканська Капела. Про організацію й виїзд закордон УРК цікаві сторінки в статті М. Рощахівського п. з. «Кирило Стеценко» (Нова Україна, 1923 р., кн. VII—VIII), в якій автор підносить заслуги К. Стеценка в організації Капели.

Остання була заснована на підставі закону Української Народньої Республіки (Вістник Державних Законів, VIII вип. 1919 р.), як автономна мистецька організація при Міністерстві Освіти. Згідно цьому закону, на чолі Капели стояв її музичний шеф — диригент, яким цілий час існування Капели був її організатор Ол. Кошиць. Він був затверджений міністром освіти і підлягав цьому міністрові, а накази собі в справах Капели одержував од головно-управляючого справами мистецтва, яким тоді був П. І. Зайцев. Шеф Капели був і головою Ради Капели та головою її Художньої Ради. Рада Капели, що вирішувала всі її справи, складалася з диригента, його помітника, професора співу й адміністратора. До складу Художньої Ради Капели входили всі названі члени, крім адміністратора. До Ради Капели інколи кооптували також і представників хористів. Рада Капели м. інш. приймала й звільняла співаків та низчих урядовців Капели. Фінансами видав окремий скарбник під доглядом Ревізійної комісії. Помішн. диригента була призначена П. І. Щуровська, професором співу — Гр. Тучапський, а адміністратором — Ол. Приходько. На обовязку професора співу лежало вишколення й постановка голосу, по можливості кожного члена Капели — хориста.

Сама Капела мала складатися з 100 осіб, які й набрані були в Києві по конкурсу. Як співаки Капели вони були на становищі державних службовців. Між цією сотнею прийятих до Капели було не мало видатних сил, відомих уже з своєї театральної діяльності. Про цю сотню первісно набраних у Києві співаків цікаві спогади має П. І. Щуровська-Россіневич якій довелося провести з цією сотнею кілька пробних і підготовчих співанок. Ті співанки залишили в неї вражіння на ціле життя. Такої голосової сили й музичної дібраности та багатства, а при тому хорової грамотности, які мала та сотня капелян їй не доводилося зустрічати більше ніде.

Українська Республіканська Капела засновувалася як репрезентативна співска установа, завданням якої було ширити закордоном мистецьку культуру України. В тих обставинах на Капелу накладалися не тільки мистецькі зобовязання, а також і завдання національно-політичні. Капела мала показати Західній Європі, що Українці справді є окремим народом, який має власну культуру. Завдання це було не з легких, бо в Західній Європі століттями плекалися твердження про «єдинство русского народу» й що ніякої України й ніяких українців не було й не має. Послугування національною піснею для вивольної боротьби не було новинкою. В минулому не тільки українці боролися піснею за здійснення своїх політичних ідеалів — подібне було і в німців, італійців, чехів і інш. Німецькі співочі товариства засновувалися саме в час найбільшого національного гнету за панування Наполеона; італійці воювали

за свободу в мелодіями Верді на устах; для чехів велике політичне значіння мала Сметанова музика і т. д. і т. п.

Та заки Капела остаточно зформувалась і виїхала в подорож, на Київ насунула большевицька навала й капеляни, як діячі української справи, мусіли рятуватися. З Київа евакувалося їх лише кілька десятків, які після різних пригод і дісталися до Кам'янця Подільського (всього 37 ос.). Завдяки невагомій енергії своїх організаторів — Кир. Стеценка та Ол. Кошиця — Капела не припинила свого існування. На Поділлі вона була доповнена й підготовлена до концертних виступів. Всього в складі Капели налічувалося тепер разом з адміністрацією біля 80 осіб. Походили вони з різних частин України — найбільше з Київщини, Поділля, Полтавщини й Галичини та Чернігівщини; були також одиниці зі Степової України, Басарабії, Буковини й інш.

Один з капелянів, Л. Безручко, в своїх спогадах свідчить, що Капела своїм складом уявляла в себе доволі мішаний матеріал. Були різні люди щодо освіти, інтелігентности, характеру й щодо національної свідомости. До десятка осіб було з вищою освітою, було кілька студентів і студенток університету, народних учителів, решта мала ту чи іншу середню й низчу освіту. «Безосвітних», звичайно, не було в Капелі. Щодо національної свідомости — також були люди високо ідейні, віддані українські громадяни й патріоти, більшість були «просто українці» а були й такі. . . окрема група капелян, так би сказати в російським «душком» («Народня Воля» 1932 р., ч. 25).

Відношення до проєкту подорожі Капели закордон з боку самих українських діячів було різне. Одні вважали подорож доцільною й потрібною, інші були проти. Неприхильно до цього задуму, як свідчить Д-р Ол. Пеленський, поставився й М. Грушевський, який перед адміністратором Капели прямо висловився: «Нащо ви то везете заграницю!» А Мих. Ловинський прирівнював Капелу до негритосів, запевнюючи, що Париж зовсім не обходить якась там «негритська» музика. Особливо рішуче висловлювався проти виїзду Капели закордон Микита Шаповал, який уважав що УРКапела, замість того, щоб виступати перед європейськими буржуями — має співати своїм воякам на фронті, в окопах. Та не зважаючи на такі голоси, Капела всеж вирушила в дорогу.

Неприхильне відношення деяких урядових кол до Капели дуже утруднювали умови її подорожі. Як було стверджено під час берлінської ревізії 1920 р. (про неї далі), «Кредити для Капели, відкриті в січні 1919 р., були зараз після того знову закриті Радою Міністрів, по словам тодішнього міністра фінансів у Жмеринці «за ненадобністю». В Кам'янці фінансові заходи Капели зустрічаються з опозицією міністра освіти, у Станиславові й у Празі вони розбиваються на неприхильнім відношенні нового міністра фінансів, а підчас дальшої поїздки задля становища до справ Капели Фінансової Комісії в Берліні. Таке відношення компетентних урядових чинників не змінилося за весь час її існування».

Перший концерт УРКапели відбувся в Станиславові 11 квітня 1919 р., другий 14 квітня тамже. 20 квітня Капела вже співала в Стрию Великодню Службу Божу; 24 квітня через Самбір і Сянки вона виїхала на Закарпаття до бувш. ЧСР і 25 квітня була вже в Ужгороді — цьому тоді «мадярському місті з українським населенням і чехословацькою владою». Тут Капелу зустріла перша негода. Чеські власті на Закарпатті під впливом різних москофілів поставилися до українських капелян з підозрінням і вняли їх навіть під арешт. В Ужгороді в зв'язку з цим Капела затрималася аж на 5 днів і тільки після різних інтервенцій мала можливість виїхати до Праги. Про пригоди УРКапели на Закарпатті, як і про її перебування та виступи в Празі, цікаві спогади Віктора Андрієвського у львівському Літературно-Науковому Додатку Нового Часу за 1939 р., чч. 18 і 34.

Своїми концертами в Празі Капела розпочала свою тріумфальну подорож закордоном. Відношення пражського громадянства до Капели було якнайліпше. Капелі й диригентові підносили в Празі квіти, адреси й т. п. Про них писали з великим признанням в пресі. Фотографії Капели можна було бачити в Празі скрізь — в журналах, крамницях, ресторанах і т. д.

Особливо докладними й прихильними були критичні замітки професора Карлового Університету музиколога Д-ра Зд. Несдліго, який надзвичайно високо ставив мистецтво Української Республіканської Капели та її диригента. Так само писав і Ярослав Кржічка, професор Консерваторії та диригент «Нішол-а» в Празі. «Українці прийшли й побідили. Дійсно, аж надто довго не знали ми про них і тяжко кривдили їх, коли несвідомо і без інформацій збднували їх проти їх волі в одно ціле з російським народом. Наше бажання великої й неділимої Росії є слабим аргументом проти природи і волі цілого українського народу, для якого самостійність є всім, як була колись і нам».

Про виконання Капели проф. Яр. Кржічка далі писав: «Була це краса звуку, чар, повнота та зєднаність голосів, абсолютна досконалість інтонації. В чім ми не можемо конкурувати з українцями, то це в їхніх голосах». Цей критик разом з інтонацією відмічав у українських співаків знамениту вокалізацію й артикуляцію. Він в великим признанням висловлювався про Ол. Кошиця, як про одного з найбільших європейських диригентів — з великим багатством інвенції й фантазії, який доповнює й перемагає композиторську уяву. Так само в великим признанням висловлювався Яр. Кржічка про помішн. диригента Пл. Щуровську «музикальну, тонкого слуху та ритмічного чуття, самовіддану, скромну», яка провадить чорну підготовчу працю Капели й дає головному диригентові хор музикально цілком підготований до мистецького оброблення.

«Українці — писав він — побідили нас несподіваною красою свого співу і багато дечого навчили».

Так само і інші тогочасні критики згідно свідчать, що «чеські музичні кола здобули собі дуже багато досвіду й науки з україн-

ських концертів, що українська музика має на їхнє музичне мистецтво оддоровлюючий вплив і що українське мистецтво, хоч як воно далеке від них, але воно так потрясло ними до глибини душі, що чехи відразу полюбили і цю пісню і український нарід».

Після п'яти концертів в Празі (11, 14, 15, 17 і 18 травня 1919 р.) Капела поїхала на провінцію. Вона побувала в Пільні (19. V), в Берні на Мораві (21, 22 і 25. V), в Простейові (26. V), Оломовці (28. V), Хрудімі (29. V) й знову повернулася до Праги. На провінції Капелу вітали й провозжали з великою урочистістю, а її мистецькі виступи там були такі ж блискучі, як і в Празі.

В зв'язку з виступами Капели, в чеських часописах — і празьких, і провінційальних — появилася низка статей і заміток про Україну й українців взагалі та про їх змагання до самостійного державного життя. Загалом русофільська й українофобська чеська преса почала трактувати українців солідніше і прихильніше, ніж то робила перед тим. В Празі Ол. Ксшицеві та Капелі з великим признанням гратулювали навіть такі тверді москофіли, як голова чл. народньо-соціалістичної партії В. Клофач.

Повернувшись з провінції, Капела дала ще два концерти в Празі (1 і 10. VI.), з них один безплатний для середнєшкільників і виїхала знову з Праги. Її матеріяльне положення було настільки кепське, що вона мусіла шукати собі дешевого ніж у Празі життя. В життю Капели закордоном, особливо на початку подорожі, були дві тяжкі перешкоди — це брак грошей і труднощі з візами. Ці перешкоди з усією гостротою й виявлялися вже в Празі, де, за посередництвом Української дипломатичної місії, Капела прохала собі візи до б. Австрії, Італії, Швейцарії, Франції, Англії й б. Югославії. Тут же за допомогою дипломатичної місії капеляни трохи й приодяглися. Але загалом фінансовий стан Капели був тяжкий, бо як українське Міністерство фінансів, так і його закордонні агенти, дуже неохоче задовольняли грошові потреби Капели. Як читаємо в берлінським акті ревізії «Капела довгими періодами боролася з повною недостаточою матеріяльного забезпечення й переходила кілька разів важкі фінансові кризи. Подорож Капели відбувалася весь час під знаком непевности грошового забезпечення, недоплати належної платні й інш. . . Капела виїхала з України фінансово незабезпечена. Це одна з головних хиб, яка мстилася гірко на її цілім дальшим існуванню. . . Капела переходила раз по раз фінансові кризи, в яких врятовували її посторонні підмоги (2.000.000 корон одержаних від Дніпро-Союзу у Відні, позичка українського посольства в Празі 129.000 кор., позичка посольства у Газі 5.000 гол. гульденів і врешті позичка посольства в Берліні на суму 353.000 марок).»

Дипломатична місія УНР в Празі при всій прихильности її голови М. А. Славінського, який влаштував 13 червня для Капели равт, і секретаря О. І. Бочковського, який дуже охоче допомагав Капелі, не могла фінансово забезпечити Капелу більшою сумою. В цілях економії Капела мусіла виїхати з Праги до Турнова, де вона дала два дальші концерти 11 і 13 липня. З Турнова Капела

їздила 17 липня до М. Болеслави, а 18 липня мала свій останній цього разу концерт в Чехії у м. Їчині. Всього в Чехії Капела дала тоді 21 концерт.

Коли по трьохмісячнім побуті в Чехії (25. IV.—20. VII. 1919 р.) Капела відїздила з Праги до Відня, прощати її зібралися на двірці «делегати ріжних праьких товариств у святочних строях і безчисленні товпи народу». В Чехії Капелі багато допомагали, крім згаданих уже, також проф. Л. Єржабек, який виявляв до українців прихильність і пізніше в Словянській обце певецке, й інш.

Під час свого перебування в Празі адміністрація Капели завела пропамятну книгу, названу потім «Золотою», куди вписували свої імена й короткі відзиви ті мистецькі, політичні й громадські діячі — українці й чужинці, — що головно під час антрактів приходили познайомитися з диригентом та висловити йому свій подив і вдячність Капелі. В цій книжці за час світової подорожі Капела зібрала дуже багато найріжніших автографів, серед яких не мало було підписів дуже визначних діячів і навіть кількох голов держав.

Відїзджаючи з Праги до Відня, Капела не планувала собі в б. Австрії довшого побуту, але фактично затрималася там аж два місяці, бо не мала куди їхати: віз до Західньої Європи не дістали, а візи до б. Югославії були тим часом уневажнені урядуючим у Відні сербським генералом. Голодні, змудженні тоді віденці, яким після Сен-Жерменського договору було не до концертів, прийняли Капелу хоч і не в таким ентузіязом як чехи, але всеж прихильно. Після пяти концертів у Відні, Капела 13 серпня співала в Бадені, потім ще двічі у Відні (11 й 13 вересня) й знову 15. IX. у Бадені, а 21. IX. знову у Відні. Віденські газети згідливо підносили високу вартість української пісні та виконання Капели. Директор Музичної Академії у Відні писав до Кошиця: «Рідко доводилося мені чути хорове діло так досконале щодо звуку, інтонації, ритмики та динаміки. А до того ваші прекрасні народні пісні, їх дійсно майстерне оброблення і нарешті, але не при кінці, Ваш абсолютно виїмковий провід».

З неменьшим захопленням вітала Капелу й українська колонія у Відні. Поет О. Олесь присвятив Капелі свого вірша, в якому назвав Капелу «Українським Соловїєм»; Дніпро-Союз влаштував для Капели равт. У Відні Капела, як згадує Л. Безручко, дала свій 5-тий концерт 6 серпня для українських інвалідів з італійського полону. Більшість цих інвалідів були хорі й покалічені. «Цілкою виснажені фізично, з запалими щоками, з виразом безмежної туги, ровпачу й зневірря в їх запалених очах, заспокоювали вони хоч на мент свою змучену душу, слухаючи чудову гармонію української пісні. По концерті ціж самі козаки-інваліди запросили також Капелу на свою вечерю. Не в розкішно обставленій залі, а під відкритим вечірнім, воряним небом, на свіжому повітрі за довгими звичайними (бараковими) столами й лавами посідали капеляне за спільну з козаками вечерю. Замість високопарних дипломатичних промов — згадує далі Л. Безручко — кількох нас капелян, на прохання козаків, співали сумні і тужливі пісні, що з далекої чужої чужини від-

носили їх думки й мрії до рідної землі. . .». Співали капеляни у Відні й на цвинтарі при похороні одного з українських вояків.

У Відні (вересень 1919 р.) почав виходити й «Комар — орган Савєта Басових, Тенорових, Сопранових та Альтових Депутатів і Беднєйших Курієрів Капели» — сатиричний журнал з карикатурами, тематику для якого давали труднощі з візами та брак грошей в касі Капели.

У Відні Капела старалася про візи до Франції. Але це виявилось затьняною справою, хоч як адміністрація Капели запевняла про матеріальну забезпеченість і т. п. І тільки завдяки «дипломатичности» М. Василька Капела дістала візи до Швейцарії, куди й виїхала з Відня дня 7 жовтня 1919 р. За час перебування в б. Австрії було виготовано повний концертний репертуар і дано 10 концертів.

Перший концерт у Ш в а й ц а р і ї Капела дала в Базелі 10 жовтня, другий і третій у Берні. Крім того в Швейцарії Капела виступала по двічі в Цюриху, Женеві й Лозані, та потім ще раз у Базелі. Всього до кінця жовтня Капела дала в головних містах Швейцарії 10 концертів. Часті переїзди Капели тут дуже втомили капелян.

Швейцарці подивлялися голосовий матеріал і виконання Капели, яку прирівнювали до добре вишколеної інструментальної оркестри. Рецензенти в Швейцарії підносили також музичну культуру України, зазначали «велику дисципліну хору, тонку динаміку, широкий темперамент і вдумливу передачу поодиноких тональних речень».

Перед своїм виїздом до Швейцарії Капела поліпшила трохи й своє матеріальне становище. Вона одержала від п. Супруна забезпечення на 3½ місяці й не мусіла журитися про хліб насущний на близький час. Тодішній український посол в Швейцарії М. Василько влаштував на честь Капели банкет, на який запросив швейцарських журналістів. Капела взагалі була бажаним гостем для українських закордонних представництв — своїми виступами вона утворювала вдячний ґрунт для пропаганди української справи. В Женеві ж Капела дістала позолочений лавровий вінок від українців й інші відзначення. З листопаду Капела виїхала з Берна до Франції.

У П а р и ж і Капелою заопікувався гр. М. Тишкевич, який влаштував на її честь і раvt з участю французьких журналістів, композиторів, учених і т. д. Перший концерт Капели в Парижі відбувся в концертній залі Gaveau 6 листопаду. Після успіхів у Парижі, Капела відбула подорож по таких осередках як Бордо (два концерти), Тулуза, Марсель (також два концерти), Ніцца й Ліон. Скрізь Капела мала величезні успіхи, зазначені критикою. На концерті в Тулузі 22 листопаду диригентові піднесли квіти сербські студенти, які під впливом Капели стали з москвофілів українофілами. Французькі знавці писали, що не тільки виконання Капели стоїть на найвищому ступні досконалости, а що Капела має якийсь «флюїд», що розливає навкруги сяйво і передається слухачам, викликаючи екстазу». Критик-композитор Фердинанд ле Борн називав Капелу — хором симфонічним. Після майже трьохтижневої втомлю-

ючої подорожі по французькій провінції, Капела 5 грудня повернулася знову до Парижу, де дала ще кілька концертів. Тут Капела як і в інших містах своєї подорожі, мала не мало перешкод з боку москалів, які навіть намагалися вірвати виступ Капели. Всього у Франції Капела дала 25 концертів.

З Франції Капела направилася до Англії. По дорозі влаштувала ще кілька концертів у Бельгії (6) й Голандії (5). В Бельгії Капелу приймали ще тепліше, ніж у Франції. В Брюсселі вона одержала пальмовий вінок від королівських співацьких товариств; також була нагороджена і в Лісжі, де мала два виступи. Та з найбільшим захопленням приймали її у Фландрії. На концерті в Антверпені було присутніх 7.000 слухачів.

З Бельгії переїхала Капела до Голандії, де 19 січня 1920 р. дала концерт у Роттердамі; 22, 25 і 29 січня в Гаазі, а 24 січня в Амстердамі. І «флегматичні голандці» вітали Капелу з надзвичайним ентузіазмом і «кожний концерт кінчався великими оваціями в честь хору та його геніяльного диригента». Загалом же в Голандії Капела не дуже задержувалася, поспішаючи до Англії, яка — як перед тим Франція — була головною ціллю подорожі.

На початку лютого вже відбулися перші концерти в Лондоні. Спокійні й холодні англійці апльодували Капелі не менше ентузіастично, ніж чехи та бельгійці. Численні газети прославляли Капелу, диригента, українську культуру і взагалі писали прихильно про Україну. Тамешні музичні критики твердили, що навіть найліпші англійські хори не можуть ні в чому перевищити Українську Капелу. «Українці головним чином знамениті своїми басами, прекрасною різноманітністю тону і подиву гідним ансамблем».

В Англії Капела влаштувала й кілька безплатних концертів; в них один духовної музики в «Christ Church», де англійський священник відправив молебень за спасіння України. Присутні в церкві англійці після виступу Капели почали апльодувати, як на концерті, так що довелося священникові їх заспокоювати і пригадувати, що вони в Божому храмі а не в театрі. Всього в Лондоні, де Капела перебула цілий лютий місяць, вона дала 10 концертів.

Повертаючись в березні 1920 р. в Англії, Капела дала ще кілька спеціальних концертів у Брюсселю: 20 березня на користь неваможних учнів в присутності бельгійської королеви й цілого двору та міністрів; 27 березня для артистів, письменників, композиторів, журналістів і т. п.; 28 березня ювілейний сотний концерт Капели у брюссельській Консерваторії й інш. Цим разом у Брюсселю королева особисто дякувала диригентові й Капелі; Муніципальна Управа презентувала Ол. Кошицеві, як пам'ятковий дарунок, золоту медалью в етуї. Тоді ж в пропам'ятній книзі Капели підписалася королева Бельгії Елізабет і кілька бельгійських міністрів. Ось як пише про це Д-р Ол. Пеленський у своїй книзі: «На прохання п. Кошиця, розписатись теж у Золотій книзі хору, заявила Королева готовість словами: «з великою приємністю». Після поміщення в Золотій книзі Королевою свого імені «Elisabeth», українська деле-

гація подала її до підпису усім присутнім, а найперше міністрові закордонних справ Paul Humans-ові, великому приклонникові «єдної і невідомої». Треба було бачити лице цього міністра, який не знав в першій хвилині, що робити, бо ж цей сміливий крок королевої, то властиво означав узнання коли не української нації, то принаймні її культури, а від нього вимагають його контрасигнатури на цей акт. Таку контрасигнатуру він, хоча з невеликою примістністю, мусів помістити, а вже за ним розписались інші міністри, як Вандервельде, «Ministre d'Etat» Мах, віцепрезидент Палати, «ministre d'Etat» Carton de Viart, бургомистр Брюсселю; st. Gillet і члени Муніципалітету зв. «échevins» (в ранзі міністрів) Bernier, Lemonier, Jacquin і т. д.».

Поконцертувавши цілий місяць (березень) у Бельгії, Капела виїхала до Німеччини. Поїздки до Німеччини Д-р Пеленський пояснює головню тим, «що посол Української Республіки, п. Порш, обіцяв дати на удержання хору через три місяці. Впротчім не було й так куди їхати». Правда, Капела мала візи до Італії, але не мала коштів на здійснення цієї подорожі.

В Німеччині Капела почала концерти лише з кінцем квітня 1920 р., а то через перевтому й занедужання диригента. Перший концерт Капели в Берліні відбувся 28 квітня в Singakademie в присутности берлінської музичної еліти. Капела й тут викликала великий подив і захоплення. «Ентузіязм німців для УРКапели не уступав у нічім ентузіязмові бельгійців». В Берліні УРКапела була першою з чужинців, що завітали сюди після війни. «Цей початок — як засвідчили німецькі фахові рецензенти — був з мистецького боку блискучий, першорядний. Ні один із хорів гостей-чужинців, що співали у нас, не перевищив українського хору щодо звукової суцільности, прецизії і гнучкості ритму, чистоти інтонацій і одушевленности виконання». У великих німецьких газетах були десятки обширних рецензій повних похвал. Світової слави німецькі диригенти засвідчували Капелі свій подив. До пропам'ятної книги Капели в Німеччині вписалося багато видатних мистецьких і політичних діячів, головню чужинців. Взагалі у німців Капела здобула собі велику славу, популярність і велику повагу. Міністерство в звязку з її гостюванням в Берліні скликало сюди віад професорів співу і диригентів з цілої Німеччини й прохало Капелу виступити перед цілим віадом — показати йому своє мистецтво. В Берліні Капела що-неділі виступала з даровими концертами у великій цірковій залі (на 5000 осіб) повній робітництва. Співала й на святі 1 травня. Всього в Берліні Капела дала 22 концерти (з них 7 добродійних); поза Берліном дала вона 1 концерт у Зальцведелі*), один на астрономічній

*) Про цей зальцведельський концерт цікаву згадку знаходимо у Ол. Чехівського. Згадка ця є характеристичною для Ол. Кошиця й кидає світло на умови праці Капели закордоном. Шеф Капели — читаємо у Чехівського — «винонував свої обов'язки як простий воєн і йшов туди, куди його посилали на приказ наших політиків, іноді зовсім дивний. Досить вгадати про концерт в Зальцведелі, в Німеччині, в збільшеному лятері інтернованих. . . На тому кон-

обсерваторії в Трептові й один для чеської колонії. В честь Капели Німецько-Українське Товариство влаштувало концерт-равт, на якому Капелу привітав промовою голова Товариства Аксель Шмідт.

Та незважаючи на всі успіхи Капели, її матеріальне становище все гіршало, а в Німеччині дійшло до справжньої скрути. Матеріальне забезпечення Капели — як уже зазначалося — було одною з її хронічних болячок. Як державна установа, Капела мала утримуватися в державній скарбниці, але цього утримання фактично не мала й мусіла дбати про себе сама. В наслідок цього — як свідчить Ол. Чехівський — адміністраторові Капели замість адміністрування доводилося займатися роздобуванням грошей для Капели у різних українських міністрів і інш. фінансових потентатів закордоном. Але це не мало успіху. Гроші, що на них Капела їздила по Європі майже рік, дістав у Супруна Ол. Кошиць через кооператорів, своїх учнів по семінарії: Филиповича, Сербиненка та Головка.

Матеріальне незабезпечення викликало й різні непорозуміння та ятрило тертя й у внутрішньому житті Капели. Л. Безручко зазначає, що «через ті всякі непорозуміння Капела не завжди була на висоті свої високо художньої мистецької вартості. Оця психічна нервовість, внутрішня невгода, до яких ще долучалась туга за батьківщиною, фізична перевтома від одноманітного вагонно-мандрівницького життя часом повбавляли капелян отої сили внутрішнього натхнення, артистичности й робили їх механічними, шаблонними, апатичними виконавцями концертної програми. . .»

Українська Республіканська Капела, її подорож закордоном, була надто коштовним підприємством. Утримувати себе сама вона не могла. Її завданням була національна пропаганда, а не комерційні виски. З боку урядових чинників закордоном в критичний момент вона не знайшла для себе потрібної підмоги. Фінансові потентати уряду УНР вважали, що Капела вже виконала своє завдання й може припинити діяльність. Під час перебування Капели в Берліні державна субсидія для неї була остаточно припинена. Це прискорило кризу, яка в середині Капели розвивалася мало що не від самого початку її заснування. В Капелі вже довгий час помічались деякі розходження між відданими Кошицеві прихильниками й т. зв. «ідеалістами». З Капели було виключено частину членів, в наслідок чого в липні 1920 р. настав «розпад» Капели. Про цей «розпад» УРКапели, як і про причини внутрішньої кризи в ній, багато цікавого матеріялу містить «Акт ревізії УРК переведеної на доручення п. посла УНР в Берліні секретарем посольства Д-р Володимиром Левицьким і урядовцем посольства Олександром Гуманським в часі від 9 до 24 липня 1920 р.». Цією ревізією було стверджено, що «розклад Капели це в першій мірі наслідок цілого ряду зовнішніх умов, які стояли пова Капелю й за які вона не несе ніякої вини».

церті нас мали побити, і не побити тільки тому, що «большевицький резерв» із другого лягера не наспів на концерт» (ст. 10). Зальцведельські робітники зустріли Капелу цілком вороже, не встали при співанні національного українського гімну, але під час концерту всеж аплюдували — рідна пісня вплинула й на них.

Після розпаду група капелян під проводом Ол. Приходька в кількості 18 чл. виїхала в Німеччини до Ужгороду на Закарпаття; друга група, поповнивши свій склад сторонніми співаками, виїхала під проводом Кириченка в концертну подорож до Іспанії й інш. країн; основна частина Капели під проводом Кошиця виїхала 8 червня до Турнової в ЧСР, а по кілька місячнім відпочинком тут переїхала в жовтні місяці до Польщі. В Чехії цього разу Капела концертувала в самому Турнові, Нім. Яблонному, Мл. Болеславі, Дв. Кральової, Празі й інш. містах.

Приходькова група заснувала в Ужгороді Т-во «К о б з а р ь» під проводом Ром. Кирчева, а потім постійний театр при «Просвіті» й улаштувала концерти на Карпатській Україні й Словаччині. Диригентом у цьому хорі був М. Роцахівський. «Кобзарь» почав працю концертом в Ужгороді 11 серпня 1920 р., а потім протягом двох місяців цей гурток дав 35 виступів перед українською, словацькою й мадярською публікою. Слухачі виявляли захоплення а ріжно-явична преса признання й похвалу для праці «Кобзаря», діяльність якого на Закарпатті мала велике національно-культурне пробуджуюче значіння.

Основне тіло Капели з Кошицем на чолі, реорганізоване і доповнене у Варшаві, продовжувало своє славне життя й діяльність в світі як Український Національний Хор. Зімою 1921 р. він відїхав до Іспанії, концертував із своїм звичайним успіхом у Барселоні, Більбао й Овіедо, потім після кільканадцяти концертів у Франції, Бельгії й Німеччині, він виїхав за океан й концертував там в 1922 і 1923 р. р. в ріжних американських містах.

В А м е р и ц і Український Національний Хор виступав у Нью-Йорку, Філадельфії, Балтиморі, Вашингтоні, Клевеленді, Дедройті, Сен-Луї, Найлеї, Річмонді, Норфольку, Бостоні, Чикаго, Спрингфелді, Провіденсі, Індіанополісі — скрізь з надзвичайним успіхом перед багатотисячними аудиторіями. Звітти Національний Хор поїхав за тропіки до М е к с и к и. Тут в Мексикс-Сіті Хор виступав на майдані для бсю биків, де дав три концерти; перший слухало 28.000 слухачів, другий — 35.000, а третій — 36.000. На двох концертах був і президент республіки. Ці незвичайні виступи Хору фільмували й висвітлювали в кінотеатрах. З Мексики, де Хор відбув 50 концертів, він повернув до Північної Америки. Від жовтня 1922 р. до середини березня 1923 р. (за якихсьь 190 днів) Український Національний Хор дав 128 концертів і зробив 40.000 км. залізницею й морем. В Нью-Йорку 1923 р. Хор виступив на американському конгресі діячів преси перед 2600 делегатами. Про нього писали всі американські газети. В Америці, крім СДПА й Канади та Мексики Український Нац. Хор виступав ще в Бразилії, Аргентині, Уругваї й Кубі. В Америці Хор Ол. Кошиця мав і концерт в напів негринським програмом, виконання якого викликало в присутніх негрів шал радссти. «П. Кошиця вітали й молилися до нього, наче до якогось божка і винесли його в концертної залі до його авта». Загалом подорож його була тріумфальною. Його виступи і в Америці супроводи-

лися таким ж оваціями, як і в Європі, а може ще й більшими. Американська преса вважала український хор «чудом в чудес». В пропamтній книзі Капели знаходимо багато підписів різних видатних діячів (між ними й президентів Мексиканської та Аргентинської республік). Але ця подорож, під час якої було дано до 900 концертів, лишається ще суцільно не описаною та й матеріялів про неї опубліковано значно менше, ніж про подорож Капели.

Про значіння подорожі Капели не доводиться багато говорити — воно є очевидним і загально-признаним. Л. Безручко, який в своїх спогадах місцями аж перебільшено відкриває тіневі сторони в життю Капели, такими словами оцінює її значіння: «Концертна подорож славної Української Республіканської Капели на чолі з найбільш талановитим українським диригентом, Олександром Кошицем являється дорогоцінною вкладкою, золотою сторінкою в історії культурно-національного руху українського народу. Українська Республіканська Капела, як знаємо, України не визволила, торговельних і дипломатичних угод не робила, держави не вбудувала, але з піснею на устах вона ширила ідею визвольних змагань українського народу серед широких мас населення різних національностей. Популяризувала ідею самостійності свого народу, розкривала його невичерпані скарби духової творчості. . .». Також в акті берлінської ревізії офіційно стверджені «невміручі заслуги Капели, які оцінив однозгідно цілий культурний світ в безлічі рецензій з концертів Капели. Капела це одна з тих рідких українських інституцій, що не тільки виконали своє завдання, але перевищили всі покладені надії». Така оцінка ніскільки не є перебільшеною.

Великий надзвичайний успіх Капели залежав від трьох чинників: диригента, Капели й самої української пісні.

Роля диригента, Ол. А. Кошиця, під іменем якого широко відома й сама Капела, виняткова. Це констатус компетентна критика так українська як і світова. Ол. Чехівський стверджує, що найбільша заслуга в успіхах Капели належить Ол. Кошицеві, «бо хоч вартість української пісні незмірна, але щоб здобути признання цілого світу, треба було, щоб її заспівав Кошиць». Німецькі критики писали про Капелу й Ол. Кошиця: «Надавичайний хор і цілком особливий диригент»; диригент — «заклинатель-чарівник». Так само й швайцарці називали Кошиця «чародійним диригентом», «вождем-чарівником» і т. п.; писали про те, що «Кошиць провадив хором в незрівняним спокоєм». Голандські критики підкреслювали, що Кошиць є диригентом, який не бе на поверховні ефекти: з небагатьма повними значіння жєстами, часом рухом одного пальця, він умів передавати свої наміри Капелі, яка в його руках є покiрним інструментом.

Особливе вражіння на глядача справляло те, що Капела всю програму співала напам'ять і що диригент Кошиць, як вірцевий маєстро свого фаху, не вживав ні нот, ні диригентської палички, а диригував лише рухами й пальцями. Співаючи без нот, Капела всю увагу присвячувала своєму диригентові — відповідала на всі його вимоги. Кожний рух диригента, то спокійний то темпераментний,

кожний знак його пальця, робили на Капелу «дуже дивний вплив». Диригент та Капела — це одна цілість. Своїми руками Кошиць ніби малював кожну пісню, своїми рухами віддаючи її характер. Французький критик Р. Шарпантіє писав, що Кошиць «творить у моменті, коли він диригує».

Капела здавалася слухачам якоюсь чарівною віолончеллю, на якій грає незрівняний мистець Кошиць. Про Капелу найвизначніші авторитети чеські висловлювалися з найбільшими похвалами — що вона «veni, vidi, vici», що «Капела своїм артистичним виконанням стоїть біля найліпшого, що ми коли-небудь чули, а своєю питоменістю і характером своїх композицій і виконання приносить прямо щось нового і величнього. Яка подиву гідна точність, яка м'якість піянісіма щодо динамічних тіювань. Металевий звук прекрасних басів, що хвилинами звучать, як найнижчі тони органів та деколи наслідують інструментальний супровід». Як писали голандські критики, Капела «співає чудесно з гарною й доброю звучністю, з дивною технікою, з бездоганим обробленням деталей». Співаки і співачки «вживають свої голоси без штучности, з дитячою правдивістю». «Вас кидає часом у холод. Українці співають так, що їхній спів проходить крізь м'язи і кости». В Парижі критика констатувала «рідкої звукової повноти і краси тенори та бездонної глибини басы, над якими жіночі голоси розливаються срібним блиском». Проф. Зд. Неєдлі розрізняв у Капелі не тільки сопран, альтів, тенорів і басів, а також в кожній з цих категорій окремо забарвлені групи голосів, які рижняться своєю барвою, повагою свого виразу, тембром і т. д. Особливо це виявлялося в солових партіях. Сильні ефекти на слухачів справляли мурмурандо Капели — виконання партій в закритими вустами.

Програми концертів починалися звичайно національними гімнами — тої країни, де гостювала Капела і українським. Як було стверджено місцевою критикою, Капела виконувала чужі для неї гімни ліпше, ніж це робили самі національні хори (особливо одверто це признали чехи).

Великі заслуги в успіхах Капели належали помішниці диригента П. І. Щ у р о в с ь к і й, яка дуже багато зробила при самій організації Капели в Києві і «винесла на своїх плечах усю чорну працю підготовки Капели до концертів». Помішниця диригента розучувала матеріал в кожну партію окремо, спочатку в супроводі клавіра «подаючи певні зауваження, пояснення головним чином що-до розміру, ритму, точности інтонацій й нотної грамоти. Потім усі партії зводила до купи, щоб співаки вслухалися у гармонію й знали цілий перебіг даної річі що-до порядку її виконання, перевіряла» і т. д. Після такої підготовки П. Щуровська передавала Капелу «в руки головного диригента О. Кошиця, який уже надавав їй художньої обробки».

Рецензенти Капели дуже високо оцінювали красу і силу української пісні. Фахові рецензії західньо-європейських критиків, що появлялися в багатьох часописах тих країн, де виступала Капела,

супроводила звичайно легенда про наділення українців піснею. Ширення цієї легенди почалося у Швейцарії. Сама легенда така: В Свят-Вечір зібрав вічний Бог в раю малі діти всіх народів світу, щоби їм роздати дарунки. Дітям Швейцарії дав дар гостинности, дітям німецьким дав дар точности, англійським дітям витривалість, дітям Франції дав дар вимови, дітям Італії дав дар і хист до мистецтва і т. д. Коли вже всі діти відійшли, побачив добрий Бог у кутку раю бідну дитину в подертій одежині, яка нічого не говорила, а тільки плакала. . . Була це українська дитина, що не відважилася в своїй подертій одежині показатися перед Боже лице. Добрий Бог зажурився — він уже все роздав, що тільки мав. Але ось блиснула йому щаслива гадка. Він дав українській дитині «пісню», яка мала їй принести пільгу і розраду у всіляких життєвих турботах. І від тоді почав український нарід співати і дивувати інших, бо мав дар до співу, даний впрост від самого Бога.

Швейцарські часописи писали про капелян, що це не вони співають, а співає через них сам Бог. Подорожуючи в світі, Капела справді довела, що пісня для українців — це все: їхнє «життя, історія і батьківська могила».

Західньо-європейські критики підкреслювали, що в українських піснях домінує сила, радість, життя і гумор та вогняний темперамент, а не словянська меланхолія. Рецензенти Капели часто зазначали відмінність в характері української пісні від московської.

В звязку з цим цікаво познайомитися з репертуаром Капели. Він складався з творів Лисенка, Леонтовича, Стеценка, Кошиця, Демущього, Ступницького, Яциневича й інш. Найулюбленишими були пісні Леонтовича, а саме: «Кант про Матір Божу Почаївську», «Щедрик», «Ой пряду, пряду»; з Лисенкових композицій співали «Веснянки», купальні пісні, колядки, «Опеньки» й «Черевички»; з Стеценкових його Щедрівки й Колядки. Дуже любленими були й твори самого Кошиця, особливо його «На вулиці скрипка грає», «Ой у полі Барішполі» (Лисенка-Кошиця). Співали Вас. Барвінського коліскову «Ой ходить сон». Але загалом в програмі Капели було мало річей галицьких композиторів (окремі речі Вахнянина, Людкевича). Репертуар концертів Капели ще перед відіздом Капели в подорож обговорювався й укладався в Музичному відділі Міністерства Освіти в присутности Леонтовича, Стеценка, Кошиця, Степсєвого й інш. композиторів.

Концерти Капели були звичайно двогодинні. Один з своїх перших концертів в кожній країні Капела давала «на користь інституцій чи цілей, які в даному краю були найсимпатичніші». Та і взагалі Капела досить часто виступала з безплатними концертами. До своїх концертів Капела видавала звичайно чужомовні «лібретто» музично-інформаційного змісту. Ці лібрета мали також і національно-просвітницьке значіння, бо в них подавалися не тільки тексти пісень, а також додавалися до них пояснення, «що кидали світло на історію, життя й мистецтво України», а також відомості про організацію та працю самої Капели.

III.

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНЯ ПРАЦЯ В УКРАЇНСЬКИХ ТАБОРАХ ІНТЕРНОВАНИХ В Б. ПОЛЬЩІ

1920—1923 р. р.

Українська еміграція в був. Польщі. Військовий табір в Тухолі. Табори інтернованих для наддніпрянської армії та культурно-просвітня праця в них: Вадовиці, Петроков, Олександрів Куявський, Щепіорно, Ланцут, Стрілкове і Каліш; інші таборів осередки. Видавнича справа в таборах. Оцінка таборового життя та праці. Деяко про погляди та настрої інтернованих.

Українська еміграція в б. Польщі почала з'являтися в 1919 р., але особливо збільшилася її кількість після переходу до б. Польщі військових частин і урядових установ УНР, в листопаді 1920 р. і півніше. Тоді до Польщі перейшло в України біля 25.000 осіб. При кінці 1922 р. в б. Польській державі нараховувалося до 30.000 українських емігрантів. Головна маса їх складалася з військовиків, але значна кількість була й цивільних громадян. Українське військо в б. Польщі було інтерноване в таборах, де знайшли собі приміщення також і дехто з цивільних елементів еміграції, хоч ці останні — головню урядовці державних українських установ, восередилися в двох-трьох містах б. Польщі, найбільше в Тарнові, що служив напочатку осередком уряду УНР на еміграції.

Табори інтернованих для наддніпрянської армії були в б. Польщі у Вадовицях, Петрокові, Олександрові Куявському, Ланцуті, Стрілкові, Каліші, Щепіорні й ще деяких інших місцях. Окремі з них проіснували аж до 1923 р., коли життя української еміграції в Польщі набрало інш. форм.¹⁰⁾

Крім названих таборів, що в них були інтерновані українські вояки з Наддніпрянщини, в Польщі тих часів був ще один український табір — в Тухолі, де перебували полонені в 1920 р. вояки Української Галицької Армії. Ці полонені старшини (числом 5 чи 6) і стрільці (числом 150) були свого часу переведені зі Львова до табору у Вадовицях, а звідти після 14-ти денного карантину попроваджені до Калішу, де в тамошньому таборі для них не знайшлося місця й їх повезли на Іневно до Тухолі. Згодом привезли сюди й начального вождя УГА ген. М. Тарнавського з кількома старшинами.

¹⁰⁾ А. Лукашович — Українська еміграція в Польщі. Трибуна України. Варшава, 1923, ч. 1.

Військовий табор в Тухолі був збудований ще німцями; лежав він на віддалі 2-х км. за містом. Українські інтерновані перебували в ньому лише в 1920 р. Під кінець цього року українська справа в цьому таборі зближалася до ліквідації: частину інтернованих пустили до дому, друга ж частина старшин і стрільців ще перед тим вивтікала через Німеччину до Чехії.

Але й за цей короткий час таборового життя інтерновані в Тухольському таборі українці провадили культурно-просвітню працю. В таборі склалася досить значна бібліотека, книжки для якої надсилали земляки в Краю. В таборі відбувалися курси мов — англійської та французької, стенографії та доповнюючий курс для підготовки до гімназійної та семінарійної матури. В таборі ж позасновувалися гуртки — драматичний, співочий, музичний і спортовий. Один з таборових бараків був пристосований для театральних вистав й там часто влаштовувалися спектаклі, концерти й відчити та інсценізації. Пізніше один з бараків перебудували на церкву й там відбувалися богослуження. Українські таборити в Тухолі зорганізували й свій хор.¹¹⁾

Так само і в інш. польських таборах, де були інтерновані військові частини наддніпрянської української армії, провадилася значна культурно-просвітня праця. Але про неї збереглося значно менше відомостей, ніж про працю інтернованих в Чехії галичан. Хоч — як видно з тих уривчатих заміток, що були свого часу публіковані — ця праця провадилася досить широко й була різноманітною, лише ввітів про неї маємо мало. Про працю наддніпрянців в польських таборах не велася — принаймні досі не були публіковані — ні денники, ні такі докладні справоздання, які ми маємо напр. про подібну працю в таборі Нім. Яблонного в Чехії. Правда в одній кореспонденції про таборове життя читавмо, що в таборах зроблено поважну працю також і «в справі підготовки матеріалів для майбутньої історії армії. Майже в кожній частині складено свою історію і опис боввих операцій». Можливо, що так само збиралися матеріяли й для історії таборового життя та праці. . . Але де те все поділося? Опубліковано з того досі дуже мало.

Інтерновані в польських таборах українські військові частини армії УНР заховували свою адміністраційно-організаційну цілість. Польська влада мала безпосередній звязок лише зі штабами дивізій чи окремих груп при яких були звязкові старшини. Культурно-просвітню працю в таборах об'єднували культурно-освітні відділи, які мали свої філії в менших частинах. Ці відділи мали звичайно такі секції: загальну, видавничу, історичну, мистецьку, наукову, біблістечну, фізичного виховання й інш. Головним завданням таборових культурно-освітніх відділів була ліквідація неграмотности, піднесення інтелектуального рівня козаків і старшин та загальна й національна освіта і т. інш. На чолі просвітньої справи таборів деякий час стояв В. К. Прокопович.

¹¹⁾ Про Тухольський табор написав Франц Коківський: В Тухолі. Літопис ЧК, 1935, III.

Найближчим до Тарнівського центру був В а д о в и ц ь к и й т а б о р, вибудований на північному кінці Вадовиць — невеликого старого міста. Табор лежав у кінтовині, яку оточували з півдня озера і низина з малярійним кліматом. Продовгуваті, низькі, оббиті тольом бараки були побудовані ще за Австрії; були вони «бридкі й удушливі літом, холодні зімою». До того ж «погода тут мінялася по кілька разів на день з причин близости гір».¹²⁾ Не зважаючи на такі умови перебування, у Вадовицькому таборі провадилася значна культурно-просвітня діяльність. Насамперед була тут ліквідована неграмотність (неграмотних в таборі налічувалося коло 300 козаків), відбувалися шкільні заняття, були zorganizовані курси українознавства, чужих мов і т. д. Для культурно-просвітньої праці в таборі були засновані окремі секції. З них — так звана наукова секція влаштуовувала реферати, історична — збирала матеріали, художня секція гуртувала артистично-малярські сили та давала їм можливість розвивати свій фах. У Вадовицькому таборі працював свій хор, театр й інші под. організації. Таборова бібліотека мала коло 1000 томів. У Вадовицях продовжувала свою працю «Спільна Юнацька школа», яка перед тим провадила навчання в Камянці. У Вадовицях же, в присутности Головного Отамана, відбувся й випуск молодих старшин цієї школи. В 1921—22 р. р. в таборі гостювала група Юрія Гавського, яка влаштувала там 102 безплатних вистави для інтернованого вояцтва.

У Вадовицях, як і в інших таборах, досить значно розвинувся кооперативний рух. Вадовицький таборовий кооператив, заснований на поч. 1921 р., мав назву «З а п о р о ж е ц ь». Прибутки з нього йшли виключно на благодійні цілі. Так — в одному травні місяці «Запорожець» дав 70.000 мп. на друкарню для К.-Пр. відділу, 3000 м. на допомогу дивізійним школам, 3000 м. театральній секції, 2000 на допомогу артистам, 3000 м. премії за найкраще виконання ролей та танців, 2000 м. премії для учнів різних курсів, 1000 м. премії для спортсменів, 1000 м. допомоги історичній секції й 1000 м. допомоги хором.

Видавнича діяльність Вадовицького табору виявилася виданням кількох журналів. Культурно-освітній відділ 4 дивізії видавав тут на шапірографі гумористично-сатиричний тижневик «Комарь». Так само на шапірографі виготовлявся й ілюстрований журнал 1 Запорожської дивізії «Запорожець» та сатиричний журнал «Жало» і політичний журнал «Аванс», якого вийшло 6 чисел. У Вадовицькому ж таборі двічі на тиждень виходила «Запорожська думка».

В таборі інтернованих у П е т р о к о в і в 1921 р. функціонував окремий культурно-просвітній гурток, який мав такі секції: навчання, викладову, театральну й читальняну; проєктувалося заснування також і видавничої секції. Заходами культурно-просвітнього гуртка в Петроковському таборі були утворені школи для неграмотних і малограмотних козаків та по програмі шкіл вищепочат-

¹²⁾ А. Марущенко - Богдановський: Матеріали до історії І Кінного Лубенського ім. М. Залізняка полку. «За Державність» зб. 9.

кових. Для старшин були zorganizовані курси німецької й французької мов, історії українського письменства та есперанта. В таборі було й товариство есперантистів, а також українська студентська громада. Ця остання впорядковувала м. інш. вечірки на користь неможливих студентів (13. і 21. серпня 1921 р.). Для інтернованих в Петроковському таборі вояків влаштовувалися реферати, був zorganizований хор в складі 30 чол. і організувався також декламаційний та драматичний відділи. Таборовий хор виступав не тільки в самому таборі, а влаштовував свої концерти також і в сусідніх містах — Петрокові, Лодві й Сулейовці. В Петроковському таборі виходив на шапірографі літературний журнал «Тернистий Шлях» з образками і другий часопис «На хвилях життя», якого вийшло 2 числа.

В таборі Олександрова Куявського опинилося біля 5000 наддніпрянського війська (старшин, козаків і урядовців). Тут були приміщені дивізії ген. Безручка і ген. Тютюника. Табор в Олександрові Куявському відрізнявся від інш. таборів у Польщі тим, що він не був різко ізольований від міста. В цьому таборі від початку провадилася курсова і шкільна діяльність. Між інтернованими в таборі було 947 неграмотних та малограмотних. В таборових школах грамоти працювало 9 учителів. За два місяці неграмотність в таборі була ліквідована. Таборові курси були систематичні й несистематичні. З грудня 1920 р. почалися курси для козаків в історії України, а потім курси українознавства, а для старшин — курси чужих мов (англійської, французької й німецької) і курси інструкторські. В таборі відбувалися колективні читання і вечірки, а також провадилася видавнича й мистецька діяльність. В 1921 р. в Олександрові zorganizувалася громада старшин, яка ставила своїм завданням м. інш. і заснування видавництва, видання власного друкованого органу, заснування музею та збирання історичних матеріалів. Заходами Співочого гуртка був заснований дивізійний хор, що співав у церкві, театрі, а також і поза табором. Співочий гурток видав «збірник українських пісень» в репертуару цього дивізійного хору. В Олександровському таборі був і театр. В ньому могло поміститися лише до 400 глядачів, т. щ. таборити ходили по черзі. Вистави відбувалися звичайно двічі на тиждень. Влаштовувало їх безплатно таборове Драматичне Товариство ім. М. Садовського. Це Товариство працювало дуже жваво; воно набуло власні декорації й історичні костюми, zorganizувало драматичні курси, струнну оркестру і т. п. Вистави Драматичного Товариства влаштовувалися також і поза табором. В Олександрові Куявському був таборовий кінематограф, сеанси якого відбувалися щодня. З січня 1921 р. заснувався в таборі й спортивний гурток, в програм якого входила сокільська гімнастика й спортивні гри. Була в таборі й «Українська Студентська Громада», яка в 1921 р. нараховувала 43 чл. Олександрівський кооператив мав свою чайню, читальню, кооперативні курси, видавав часопис «Зірниця» і взагалі підтримував культурно-просвітню працю табора.

В таборі Олександрова Куявського, де були інтерновані 4. і 6. дивізій, крім «Зірниці» виходило й багато інш. періодичних видань. 6-та стр. дивізія видавала тут двічі на тиждень свою газету «Нове Життя» і неперіодичний журнал громади старшин «Український Стрілець». В цьому ж таборі виходила низка гумористичних часописів: «Промінь», «Окріп», «Характерник», «Комарь», «Гримаєв» й інш. Видавали інтерновані в Олександрові Куявському й підручники, збірники пісень, переклади тощо.

В таборі Олександрова Куявського значно розвинулося також і церковне життя. Таборовим священником у цьому таборі був новосвячений на початку 1921 р. о. Петро Білон, який виявив там не малу культурно-просвітню діяльність.¹³⁾ В таборі було влаштовано похідну церкву з іконостасом, в якій і відбувалися богослужбові відправи. Перед тим в таборі не було ні одного священника і тому таборити відвідували місцеву московську церкву.

В березні 1921 р. при 6. стрілецькій дивізії було засноване Брацтво св. Покрови, яке в першу чергу подбало про друк церковних служебників в українській мові (друкували їх в друкарні 6-тої дивізії, яка мала власну машину). Брацтво видавало молитви українською мовою, календар і випускало інш. видання для задоволення релігійних потреб емігрантів.¹⁴⁾ Щоб поліпшити своє важке матеріальне становище, Брацтво взялося за виготовлення хрестиків і священничих хрестів та церковних сосудів, продаж церковних книжок і т. п.; заснувало воно й свою книгозбірню. В липні 1921 р. Брацтво розпочало диригентські курси, на які вчашало 42 слухачі. Ці курси були скорочені й продовжувалися 3 місяці. Мало Брацтво догляд і за дітьми в таборі. Для таборян Брацтво впоряджало виклади релігійно-морального змісту. При Брацтві працювала Комісія для перекладу богослужбових книг на українську мову. У вересні 1921 р. Брацтво почало видавати неперіодичний орган «Релігійно-Науковий Вістник», що був першим духовним православним журналом українською мовою. В 1921 р. в складі Брацтва нараховувалося до 200 членів. Брацтво брало участь в спорудженні могили-пам'ятника в Олександрові Куявському.

Цю могилу-пам'ятник «Борцям за волю України», що не дочекалася дня остаточної перемоги, збудували старшини й козацтво 4. і 6. стрілецьк. дивізій. Для збору коштів на впорядкування військових могил було влаштовано 24 липня 1921 р. «День безсмертника». На зібранні серед інтернованих кошти впорядковано цвинтарь,

¹³⁾ Про свою таборову діяльність свящ. П. Білон опублікував цікаві спогади п. в. Похідна церква в стрілецькій січовій дивізії, Брацтво св. Покрови і В-во «До Світла». За Державність, кн. 8. і окремо Варшава 1938, ст. 24.

¹⁴⁾ З його видань зазначимо такі: 1) Літургія Івана Золотоустого, 78 ст. на шапірографі в 25 прим. 2) Вечірня і Рання. Також на шапірографі в кількості 90 прим. 3) Вечірня й Рання. Псалми для дяка. На шапірографі 1921 р. 4) Тексти для співів. 5) Слово Івана Золотоустого на Пасху. Переклад зі слов'янської мови. 400 прим. 6) Статут Брацтва св. Покрови і молитва за вітчизну 1921 р. 200 прим. 7) Коротенький православний молитовник. 46 ст. 150 прим. 8) 10 листівок іконостасу похідної церкви 6 стріл. дивізії. 690 прим.

обложені дерном могили, поставлені хрести, цвинтарь огорожено кільчастим дротом, а посеред цвинтаря насипано велику й високу могилу (для якої було привезено біля 300 возів землі), а на ній поставлено чорного запорозького хреста висіченого з каменя з державним українським гербом. Освячення цього пам'ятника-могили відбулося 18 вересня 1921 р. На впорядкування цвинтаря витрачено 30.697 мп. Варто зазначити, що українці впорядковували не тільки могили своїх товаришів, а також і могили ворогів — москалів, відзначивши на їхніх хрестах емблемою ідею, за яку вони боролись (двохголовий орел — у добровольців, пятикутна зірка — у большевиків).

В грудні 1921 р. таборитів з Олександрова Куявського перевели до Щепіорна (в 3—4 км. від Каліша), де продовжувалася розпочата в Олександрові Куявському культурна праця. Тут таборити також спорудили церкву й відбували богослужби. Заходами сотн. Ол. Костюченка та Хр. Сушківської було виготовлене в українському стилі й священниче облачення для походної св. Покровської церкви. В Щепіорні була друкарня 4. київської дивізії; там продовжував виходити й «Релігійно-Науковий Вістник», якого появилася всього 15 чисел. Цей журнал розходився й на Волині, де тамошнє православне духовенство признало його за свій орган. Видання цього журналу було наслідком «невтомної праці людей, перенятих любовою до своєї страдницької Батьківщини, які навіть у жахливих умовах емігрантського життя всі свої сили, всю свою енергію і всі свої думки їй віддавали». Особливо великі заслуги у виданні цього журналу має о. П. Білон і проф. В. Біднов.

Праця Щепіорнського табору пізніше була тісно зв'язана з працею калішською. На початку 1922 р. була заснована Головна Військова Рада Брацтва св. Покрови, яка обєднала численні св. Покровські Брацтва, що існували при окремих інтернованих в Польщі українських військових частинах, а саме: при 2-ій Волинській дивізії, 3-ій дивізії, 4-ій Київській дивізії, 6-тій Стрілецькій січовій дивізії, Мазепинському кінному полкові, Пастирських курсах, Державній юнацькій школі, при 6. Штабі Дієвої Армії й т. д. При Головній Раді засновано було дві секції — редакційну й видавничу. Брацтва дбали про засновання української секції при Всесвітньому Альянсі церков. Конференція цього Альянсу відбулася у вересні 1921 р. З українців у ній брав участь Евг. Бачинський, уповноважений Української Православної Автокефальної Церкви в Західній Європі. Він і заявив про бажання українців приступити до Альянсу.

В Щепіорні ж видавали свої публікації видавниче т-во «До Світла», засноване в березні 1922 р. з ініціативи Евг. Бачинського о. П. Білоном. В Щепіорні це товариство видало кілька книжок.

Про культурно-просвітню працю в таборах Олександрова Куявського та Щепіорна дещо сказав сотн. М. Битинський в своїй статті п. з. «Українське Всяцтво на культурно-світньому фронті», яку він написав почасти на основі власних спогадів.

Дуже інтенсивна культурно-просвітня праця розвинулася в таборі інтернованих в Л а н ц у т і. Тут повстав таборовий народній університет, гімназія, ціла низка різних організацій, провадилося видавництво і відбувся зїзд культурно-просвітніх робітників Армії УНР.

Н а р о д н і й У н і в е р с и т е т в Ланцуті був першим на еміграції українським народнім університетом. Відкритий він був у червні 1921 р. академічною промовою проф. В. Біднова на тему: «Українська школа». З приводу відкриття університету в Ланцуті, на честь гостей в таборі відбувся футбольний матч і вистава в театрі, де драматичний гурток 1 кулеметної дивізії виконав пієсу «Кума Марта». Український Народній Університет в Ланцуті був відкритий в складі трьох факультетів — економічного, історично-філологічного і математично-природничого. Згодом був одкритий ще й військовий факультет. Правління університету складалося з ректора проф. В. Біднова й деканів: історично-філологічного факультету Л. Т. Білецького й математично-природничого Д-ра М. Чайковського та секретаря університету А. Ільницького.

Народній Університет в Ланцуті призначався для всього українського вояцтва на еміграції, але в дійсности був він приступний лише для інтернованих в Ланцуті. В студенти університету від початку вписалося 523 слухачів (266 на економічний факультет, 139 на історично-філологічний і 118 на математично-природничий). Серед них були студенти високих шкіл (36), із закінченою середньою освітою знайшлося 188 слухачів з незакінченою середньою освітою 139, а решта була з освітою початкових та вищих початкових шкіл.

В перших місяцях функціонування університету в Ланцуті викладали такі прсфесори: В. Біднов, — історію України, І. Феценко-Чопівський — економічну географію, Д-р М. Чайковський — вищу математику, Х. Лебідь-Юрчик — фінансове право, Трескин — аналітичну механіку, асист. А. Чернявський — кристалографію, лектср Злотчанський — хемію, асист. Л. Бачинський — зоологію. На військовий факультет в Ланцуті вписалося 62 слух. Почесним декансм цього факультету був обраний ген. Микола Юнаків.

В липні-серпні 1921 р. табор інтернованих в Ланцуті був переведений до Стрількова на Познанщині. Це некорисно відбилося на діяльності й дальшому розвитку університету. Стрільков значно далі полсжений від Тарнова й Львова й тому комунікація з ним для професрів була труднішою. В наслідок неприїзду прсфесорів в Тарнова університет в Стрількові функціонував дуже несправно, хоч студентів на всіх 4-х його факультетах було записано 758 (з них 561 старшин і 194 козаків). В Стрількові оживилася праця лише на одному Військовому факультеті, на який записалося 235 слухачів. Але й тут праця утруднювалася браком потрібних підручників і лектсрів. Протягом першого семестру, що закінчився 6 жовтня 1921 р., на Військовому факультеті відбувалися виклади в стратегії й тактиці (читав ген. Мартинюк — декан Військового факультету), ієтсрії

воєнного мистецтва, воєнної історії, військової адміністрації, воєнної авіації (лектор Козловський), військової психології (лектор Гончаренко) і фортифікації (лектор Таундрінг). Крім того відбувалися й практичні вправи.

Військовий факультет в таборах Ланцуту й Стрілкова проіснував до 26. червня 1922 р. Його курс був уложений в 4 семестри. Повний курс факультету закінчило й іспити склало 11 осіб, а 170 рахувалися нескінченими слухачами університету. Військовий факультет мав у Стрілкові й свої видання, зокрема видавав «Військовий Вісник» — науковий орган, якого вийшло 2 числа. В цьому журналі містилися праці й слухачів військового факультету. Видатним діячем в поміж останніх був пор. К. Подільський, пізніше професор української гімназії в Чехії й визначний пластовий діяч на еміграції.¹⁵⁾

Український Народний Університет в таборах Ланцуті й Стрілкові існував порівнюючи дуже недовго й свою працю провадив в надто несприятливих умовах. І всеж «не дивлячись на ті умови, в яких перебував наше вояцтво в таборах (були випадки повної відсутности паперу, грошей ніколи не було, инколи деяким слухачам забороняли ходити на лядкці, головне ж брак підручників на різні військові теми. . .) — підраунок роботи літнього семестру показав, що почату фахову освіту у війську треба продовжувати з тією ж енергією і бажанням, яке проявляло старшинство і козацтво, сидючи за дротами». І таборові діячі-культурники свою працю виявляли.

В Ланцуті для козаків і старшин влаштовувалися лекції на різні теми в природознавства, агрономії, психології мас й інш. Для старшин в таборі були засновані курси українознавства. В таборі виходив літературно-військовий журнал «Наша Зоря», який друкувався у власній друкарні. Таборові культурно-просвітні організації видавали й словесну газету «Промінь», яка не читалася а декламувалася артистичними силами табору. Крім того в Ланцуті виходили ще: журнал І Запорозької дивізії «Запорожець», політичний журнал «Аванс» і гумористично-сатиричний «Будяк» — видання культурно-освітньої комісії табору.

В травні 1921 р. в Ланцуті була зорганізована таборова українська гімназія. Організація її була переведена по типу «Єдиної Школи». Мала вона 4 класи, в яких училося 124 учні (переважно дорослі). Навчання в цій гімназії провадили таборові педагогічні сили. За короткий час вони підготували до іспитів кадр слухачів. Іспити відбувалися в присутности представника міністерства народньої освіти.

В таборі Ланцуті значну філантропійну діяльність виявляли організації Червоного Хреста й Союзу Українок, які м. інш. багато допомагали дітям інтернованих. Для останніх була відкрита в таборі школа, де, крім навчання грамоти, дітей вчили також ліпці й малюванню. Для бездомних дітей в Ланцуті була відкрита таборова бурса, яка мала в 1921 р. 30 душ. Була в Ланцуті й студеська

¹⁵⁾ Докладніші відомості про «Військовий факультет Українського Народнього Університету в таборі Ланцут-Стрілково» містить невідписана стаття в Літопису ЧК за 1931 р., ч. ч. IV, V, VI.

громада, що нараховувала 56 чл. Всі вони старалися про вступ на високі школи для закінчення своєї освіти. В таборі була також спілка «Агроном» й відбувалися інструкторські курси по сільському господарству, на яких вчилосся понад 100 слухачів.

На початку 1921 р. в таборі Ланцуті остаточно зорганізувалася Спілка вахи стурідної мови. Ця організація повсталала при штабі Дівної Армії, інтернованої в польських таборах. Як статутарна організація, Спілка поширювала діяльність на всі табори. Завданням її було м. інш. підтримувати «павших духом» і пробуджувати любов до рідного слова та культури. Спілка мала дбати про влаштування окремих викладів і систематичних лекцій української мови, літератури, історії, географії, історії культури, архітектури, малярства, пісні й музики, влаштовувати концерти й вистави і т. д.

В Ланцуті ця організація мала до 250 чл. і поширювала свій вплив серед інтернованих. До складу Спілки захисту рідної мови цілком увійшли таборовий «Союз Українок» і «Культурно-Просвітня Комісія». Союз Українок в Ланцуті широко розвинув свою працю. Його заходами пізніше там була влаштована хата козака й дитячий садок, в якому виховувались діти українських емігрантів. Союз Українок регулярно щотижня влаштовував концерти й вистави. Був у Ланцуті й таборовий театр ім. Т. Шевченка та хор. Театр мав одну сцену, на якій виступали 4 чи 5 драматичних гуртків і один оперовий. «Вистави завжди приємно впливали на старшин і козаків». Влаштовувалися вони так, що козаки мали можливість через день бачити вистави безплатно. В травні 1921 р. виступав в таборі кобзар-бандурист Д. Щербина, який дав там два концерти.

Відбувалися в Ланцуті й шахові змагання, влаштовувалися стрілецькі виклади з есперанта, а 3 липня 1921 р. заклалося там і Т-во есперантистів, які заходжувалися біля організації таборових курсів з есперанта, до якого серед інтернованих було зацікавлення. Заходами спортових організацій в таборі були зорганізовані дві футбольні команди.

В квітні 1921 р. в Ланцуті відбувся зїзд культурно-просвітніх робітників Армії УНР. На цьому зїзді була ухвалена низка постанов про культурно-просвітню працю серед війська. Керування цією працею мало бути зосереджене у військовому міністерстві, в спеціальному управлінні культурно-просвітніми справами під безпосередньою кермою військового міністра. На цьому зїзді намічалася організація в Армії ріжних шкіл і т. д. Але всі ці завдання в більшій або меншій мірі виконувалися вже при інших організаційних обставинах. З голосів на цьому зїзді виявляються й деякі перешкоди для культурної праці в таборах. Дехто з учасників говорив м. інш. про необхідність боротьби «з елементами ворожими українській державности, які перебуваючи в таборах гальмують загальну справу й являються просто чужинцями, що випадково попали в український осередок».

З переведенням табору інтернованих в Ланцуту до Стрілкова (в липні-серпні 1921 р.) умови культурно-просвітньої праці в таборі значно погіршали. Табор Стрілково був вибудований на рівному полі, де не було ні річки, ні дерев, т. щ. вліті тут була неймовірна спека, а зимою страшенні холода з вітрами. Доцані бараки й землянки, в яких мешкали інтерновані, були обведені кількома рядами дротів і охрещені «бараками смерті». Спочатку умови перебування в Стрілковському таборі давали деякі можливості й для культурно-просвітньої праці, але згодом — особливо в 1922 р. — вони дуже погіршали, т. щ. культурна праця тут занепала зовсім. В Стрілковському таборі українці деякий час були інтерновані разом з москалями й це співжиття приводило до частих суперечок.

В Стрілкові — хоч і в гірших умовах — продовжували функціонувати засновані ще в Ланцуті культурно-просвітні установи. Тут — як уже описано — працював народній університет, також таборова гімназія, школа грамоти, влаштувалися окремі виклади на різні теми та бесіди з козаками; мали тут таборити свою бібліотеку, капелу, театр, читальню, хор, художню студію з відділом ліплення (в якому м. інш. працював Стовбуненко) і т. д. В Стрілкові продовжували виходити часописи, працювало три драматичних товариства, які влаштували свої вистави й концерти як в самому таборі, так і поза його межами, навіть для військово-полонених більшовиків. Хор в таборі Стрілкова (16 жін. і 37 чол.) під орудою диригента соти. Д. Котка відбув у 1921 р. концертне турне по Познані (в м. м. Інєзно, Вжєсня, Пизри, Загурів, Слупці й Стрілків). З періодичних видань, крім згаданих уже, у Стрілкові виходили такі: «Наша Зоря», «Будяк», «Запорожська Думка», «Блоха», «Промінь», «Студенський Вісник», а також різні окремі видання у формі таборових метеликів, рефератів на військові теми, окремих книжок і т. д.

В Стрілківському ж таборі відбувалися спортові змагання й шахові турніри та різні свята. Особливо жваво працювали в Стрілкові спортові організації, яким допомагала УМСА. За допомогою останньої в Стрілкові була відкрита в 1921 р. «спортова гімназія по вразку американських спортових гімназій», до якої зголосилося біля 400 табсритів. Навчання в цій гімназії відбувалося кожний день до 10 год. вечєра. Вчили там таких галузів спорту: легка й важка атлетика, машинна гімнастика, вільні рухи, французька та американська боротьба, бокс, джіу-джітсу, фехтовання, теніс, валлі-, баскет-, бєсс- і фут-бол та іш.

УМСА допомагала й табсровій гімназії, для якої в переїздом до Стрілкова умови праці значно погіршилися і кількість учнів якої тут значно зменшилась. Та ще більших труднєщів і дезорганізації вазнала ця школа з переходєм табсра до Каліша-Щєпієрна (в червні 1922 р.). Але й тут вона все ж предєвжувала істнувати, хоч її учні й учителі поділилися між двєма табсрами — калішським і щєпієрським. В останньєму вони злилися з тамєшньєю щєпієрськєю гімназією.

При кінці серпня 1922 р. з Стрілкова до табсрів Каліша й Щєпієрна переїхали рештки інтернованих там українців. Відтоді

Каліш і Щепіорно на довший час стали осередком українського таборового життя в Польщі й культурно-просвітньої таборової праці. Сюди перевезли деякі просвітні установи Стрілковського табору. З ініціативи Студенської Громади Щепіорнського табору заснувалася тут «Секція середньошкільників», для яких 12 червня 1922 р. були відкриті в таборі курси з програмою реальних гімназій. Ці курси провадили тут свою працю за допомогою УМСА. На них вчалося 58 душ. Секція середньо-шкільників зорганізувала в таборі і курси чеської мови. В Щепіорні функціонувала Школа українських пластунів, про яку була опублікована окрема брошура.¹⁶⁾ Ця школа також користувалася значною допомогою УМСА і ВСР. Обидві ці останні організації взагалі багато допомагали українським таборитам в Польщі в їх культурно-просвітній праці. Їхня поміч виявлялася головню в формах матеріальних та організаційних. Таборову працю в обох цих організаціях провадили найбільше саміж українці.

В 1922 р. в Щепіорнському таборі зорганізувалося Драматичне Товариство ім. М. Садовського; свої театральні вистави воно влаштовувало під артистичним проводом Кривусева. В Щепіорнському ж таборі функціонував у 1923 р. Філософічний гурток, який відбував щотижня свої збори в рефератами. Серед його членів був і Евг. Маланюк (реферати про Гр. Сковороду, російський месіанізм). Заходами о. П. Білона в таборі видано було працю В. Ерна про Сковороду. В Щепіорні при 6. дивізії було Братство св. Покрови, яке мало власну друкарню й провадило видавничу діяльність.

В 1922 р. в Щепіорнському таборі заклалося літературно-артистичне товариство «Мистецтво». Метою цієї організації, як і подібного гуртка «Вінок» в Калішському таборі, було студіювання рідної й чужомовної літератури, видавнича діяльність, реферати, літературні бесіди, суди й т. д. В Щепіорнському таборі відбувалися виклади на мистецькі теми. Одним з прелентів у 1923 р. був прсф. П. Холодний, який викладав тоді також і в Каліші. Відбувалися в Щепіорні й популярні виклади для інтернованих; для цього служила «Хата Стрільця», відкрита там 25 квітня 1922 р.

На кшті інтернованих всяків був спсруджений на щепіорнському цвинтарі пам'ятник похованим там українським всякам: «Тим, що вмерли, але не зрадили України». Псвєчєння цього пам'ятника відбулєся 14 жовтєя 1923 р. В Польщі це був третій (пєсля Лєпцуту і Олєксєндрєва Куєвсьєго) цвинтар з могилами всяків Армії УНР, впорядкований силами інтернованих українців. Про «Щепіорнський Військовий Цвинтар» докладні відомості містєть стаття Миколє Стєчєшинє в «За Дєржавнєсть», зб. 2. (Там і свєтліни).

Щє значно ширше, нєж у цьсму Щепіорнсьєсму табєрі, була рєзвинєна культурно-прєсвєтнєя праця в сусєднєсму табєрі Кєлєпєсьєсму. Про працю в останнєсму до 15 лєсєтєпаду 1921 р.

¹⁶⁾ Школа Вкраїнських Пластунів. т. Щепіорно, 1923 р., ст. 42 та табл.

(за нецільий рік) подає відомості Л. Бачинський в статті «Наші за дротами».¹⁷⁾ Як видно з цієї статті а також й інш. даних, вже на початку в калішському таборі було зроблено велику працю і то при умовах дуже несприятливих, як з погляду морального, так і матеріального.

«У всіх ділянках культурно-освітньої праці — читаємо в цій стислій, але докладній статті — йшла інтензивна робота. Просто не хочеться вірити, що могли морально прибиті старшини й вояки так працювати над собою й своїм освітнім». В калішському таборі була школа грамоти на три ступні, яка мала 420 учнів. Таборова книгозбірня напочатку складалася з 818 книжок; в неї щодня випозичалося біля 200 книжок. Зорганізована була в таборі й читальня, котру відвідувало щодня більше 300 осіб. Були також читальні й при окремих частинах, як рівнож і невеликі бібліотечки по 100—200 книжок.

Старшини Калішського табору зорганізували перекладну комісію, котра переложила понад 30 військових творів з французької й німецької мов на українську. Дуже плідною була також видавнича діяльність табору. Інтенсивно працювали в таборі фахові майстерні (кустарна, столярна, слюсарна). Гурток аматорів заснував там фотографічну студію, яка фіксувала життя інтернованих, укладала альбом знімків героїв і т. д. Була в таборі й художня студія, яка в 1921 р. мала аж дві вистави — в самому таборі і в м. Каліші. На виставах експоновано було більше 250 рисунків. Був зорганізований і курс рисовання для козаків.

Кожна військова частина мала свій хор. Крім того в таборі зорганізувався і великий дивізійний хор, що складався з 142 чл. Театральна секція влаштувала за той час 40 вистав; з них деякі були повторені і в м. Каліші для цивільної публіки. Відбулося в таборі й 5 концертів. Театральні декорації та костюми виготовляла таборова майстерня. В таборі були дві струнні оркестри (22 чл. і 18 чл.) і одна оркестра духова з 32 чл. Ці оркестри влаштовували в таборі свої концерти. Працювала інтенсивно й спортова секція і товариства, які впоряджували регулярні спортові вправи й змагання. Тоді ж таки потворилися в таборі й професійні спілки: учительська з 40 чл. і студенська громада з 150 чл.; були організовані кооперативи і т. д. Тут же зорганізував школу національного танку Василь Авраменко.

¹⁷⁾ Літопис ЧК, 1931 р., VI. Автор цієї статті, кол. асист. зоології Кам'янець-Подільського Українського Державного Університету, з доручення Міністерства Народної Освіти об'їздив з кінця січня 1921 р. всі табори інтернованих вояків Армії УНР в Польщі і читав різні виклади з природознавства для старшин і козаків таборитів. До 1 травня 1921 р. його лекції відбулися в Каліші (для 2 Волинської і 3 Залізної дивізій), Олександріві (для 4. і 6. стр. дивізій), Ланцуті (де була інтернована 5 Жерсонська дивізія, Кордонний корпус, полева жандармерія, Юнацька Школа, комендатура тилу, полева варта, збірні команди і т. д.), в Пікуличах (1 Запорозька дивізія, частина кулеметної дивізії, технічні частини, бронепотяг Кармелюк і інш.). Всього за цей час Л. Бачинський прочитав 81 лекцію: для старшин і бажаючих козаків одного змісту, для решти козаків більш популярні інш. змісту. Присутніх на його викладах завжди було багато.

«В той час — пише Л. Бачинський — він (В. Авраменко) сам був самоук і знав лише ті танці, які навчився для театру Садовського, де був членом трупи. Авраменко показував ені всю школу танців. Приміщена була в кімнаті, де колись була купальня (лазні); бетонова підлога і вохкість. Там учив він танців і дуже успішно. В таборі дав 16 вистав, в Каліші — 1, в Лодві — 1, в таборі Олександрові — 1, в таборі Стрілкові — 1».

В. А в р а м е н к о прибув до табору в Каліші в лютому 1921 р. Тут він по згоді в культурно-освітнім відділом 3. дивізії заклав школу національного українського танку, куди вступали учнями старшини й коваки. Ось як списує початки цієї «бідолошно» школи І. Зубенко (в «Театральному Мистецтві» за 1922 р.): «Ні васобів, ні помешкання, ні музики вона (ця школа) не мала і тільки надзвичайна упертість і любов до цього діла перемогли все. . . Відвели для школи коритар біля церкви — запротестував пан-отець, і танцювати там забсронили. Перейшли до умивальника — невручно. . . Авраменко мріяв про те, коли буде тепло і можна буде танцювати під одкритим небом. . . А поки-що пускалися й на хитрощі. . . В таборі є лазня і є покій, де роздягаються. Двері до цього покою завжди зачинені, і ключ у поляків. . . Нагледіли танцюристи цей покій — і почали у ночі лавити через вікно до нього й танцювати. Затанцював скоро увесь табір. Танцювали в перервах між лекціями, танцювали в черві за обідом, за квитками до театру і т. д.; танцювали на подвірю, в бараках, танцювали старшини і навіть генерали. . . Авраменко не тільки вчив — він творив».

В травні 1921 р. Авраменко зі своєю школою демонстрував уже український танок в таборовому театрі. Його виступи фільмували. Авраменко впоряджав нові вистави, брав участь в дивертисментах і т. д. А в жовтні 1921 р. він почав обіздити й інші табори інтернованих — був із своєю трупсю в Стрілкові й Олександрові Куявському. Пізніше виїздив на гастролі до Лодві й Острова Познанського. В грудні 1921 р. Авраменко виїхав з табору до Кракова, але почате ним у таборах діло не завмерло — хореографічна праця серед інтернованих продовжувала розвиватися й далі. Про це дбало м. інш. і калішське «Товариство відродження українського танку», яке вже в 1921 р. мало 123 чл.

Майже в самому початку існування калішського табору в ньому було засноване й Драматичне Товариство ім. М. Садовського, яке вже 6. серпня 1922 р. святкувало ювілей в нагоди влаштування 100 вистав. Театр в Каліші був найліпший зпоміж усіх таборових театрів. Драматичні вистави влаштовувала в Каліші й «Просвіта» та інш. таборіві організації.

«Хата Ковака» заснована в Калішському таборі 1922 р. мала книгобіблію, читальню, в ній відбувалися виклади і т. д. З викладами для інтернованих у Каліші виступали між інш.: Ол. Саліковський, В. Заїкин, І. Токаржевський-Карашевич, П. Холодний і інш. Крім поодиноких викладів, влаштовувалися в Каліші й таборіві курси та відбувалося шкільне навчання. Останнє насамперед

в школах грамоти. Неграмотних в Калішському таборі нараховувалося до 600 чоловік. Були також курси українознавства, підготовлялося відкриття народнього університету і т. д. 16 листопаду 1921 р. розпочалися в Каліші регулярні заняття на пастирських курсах. В 1922 р. заходами таборової УМСА були зорганізовані для інтернованих курси бухгалтерії, на які вписалося 20 слухачів. Того ж року відбулися в Калішському таборі й курси чужих мов — англійської, французької й німецької. Вчительська Громада в Калішському таборі, яка об'єднувала вчителів середніх і початкових шкіл, зорганізувала для своїх членів в 1923 р. педагогічні курси. Викладали на них такі лектори: І. Зубенко, І. Шлендик, О. Думічевський, К. Подільський, Гончаренко і інш. В програму цих курсів входила історія, географія, математичні дисципліни, психологія, мова й література. На цих курсах викладав і С. О. Сірополко (позашкільну освіту). При педагогічних курсах була заснована як зразкова й школа грамоти, яка мала 24 учні й провадила навчання щодня увечері.

Інтерновані в Калішському таборі заснували й багато інш. таборових організацій, які розвивали значну діяльність. Нпр., при 3-тій стр. дивізії в Каліші заснувалося в 1923 р. Товариство плекання військових знань. Це товариство впоряджало двічі на тиждень фахові реферати й бесіди. При 2-ій Волинській стрілецькій дивізії утворилася Студенська громада і т. д. Найстаршою українською організацією в Каліші було Товариство допомоги емігрантам з України та їхнім родинам. Ця організація утримувала в Каліші дім українського емігранта, мала майстерні ручних жіночих виробів, друкарню, бібліотеку і т. д. В зв'язку з ним було й калішське видавництво «Чорномор», яке повстало при кінці 1922 р. заходами ген. Миколи Шаповала. Воно придбало власну друкарню й випустило кілька книжок. Товариство допомоги збігцям з України в Каліші мало культурно-освітню секцію, яка виявляла свою діяльність і в пізніших роках. Так, в 1923 р. вона впорядила в таборі кілька десятків викладів на різні теми з москово- і полонознавства та україністики, філософії, політики, воєнної штуки і т. д. Ці виклади мали по 100—120 слухачів.

Були в калішському таборі й літературно-артистичні та мистецькі товариства. Українське товариство «Мистецтво» в Каліші мало малярську секцію, яка в 1922 р. одержала від УМСА «два набори олійних фарб і два метри полотна». Це товариство закладало й школу танку. В 1922 і 1923 р. р. в Каліші виходив літературний місячник «Веселка», заснований групою молодих таборових літератів, що перед тим гуртувалися біля видання «Залізний Стрілець». Редакційна колегія «Веселки» увійшла як окрема автономна одиниця до таборового статутарного товариства «Вінок», про яке вже була згадка, а «Вінок» прийняв назву «Веселка». Все це відбулося в травні 1922 р. Протягом першого року «Веселка» притягла до співробітництва з 50 осіб переважно з позатаборових сил. В літературному місячнику «Веселка» співробітничали м. інш.:

М. Грива, Ю. Дараган, Е. Маланюк, Б. Гомзин, М. Селегій, М. Конопацький, А. Коршнівський, М. Осика (псевд.), П. Омельченко, В. Дядинок, В. Цимбал і баг. інш. До редакційної колегії «Веселки» входили: Ф. Крушинський, І. Зубенко, А. Коршнівський, М. Селегій, А. Падоліст і Е. Маланюк. З другого року редакції «Веселки» перейшла до рук Е. Маланюка і М. Селегія. «Веселківці» провадили свою працю «останнім напруженням виснажених боротьбою сил»; на видання «Веселки» вони спромоглися «на останні копійки, відірвані від власного вбогого «пайка» інтернованого». Умови їхнього життя й праці в таборі ставали чим далі «то все гіршими й тяжчими, матеріальна нужда нечувана, виснаженість, запалість на здоров'я, вічне недоїдання, постійне відчуття голоду, відсутність окремих помешкань, росташування в бараках. . . де окрім голих піл, нема ні столика, ні стільця, ні лавки, часто без освітлення та яких будь грошових засобів, щоби придбати нову книжку, а то й елементарні речі до писання — ось ті умовини, в яких треба жити, писати, творити. . .».

Товариство «Веселка» виявляло свою діяльність не тільки виданням власного літературного органу, а також і в інш. напрямках. В 1922 і 1923 р. р. воно мало свій кіоск для продажу книжок і часописів. Було воно спроби заснувати й свою драматичну секцію, влаштувало короткі драматичні курси, на яких м. інш. викладав полк. В. Євтимович; зорганізувало товариство й власну драматичну трупу під режисурою М. Горуновича. Особливим успіхом користувалися літературні вечорниці «Веселки». ¹⁸⁾ Крім «Веселки» й «Залізного Стрільця» виходили в Калішському таборі й інші як періодичні так і неперіодичні українські видання. Назви їх такі: «Око» (літер.-гумор. журнал), «Січ» (сат.-гумор. і літер.), «За дротом» (гумор. козака газета), «Вова інтернований», «Козацька Думка», «Джерело», «За Україну», «Вістник інженерського куреня» і інш.

Значну діяльність розвинули в Каліші і православні брацтва. Культурно-просвітню працю в Калішському таборі провадило Брацтво св. Кирила і Методія. Особливо діяльними в цьому брацтві були Я. Дзябенко, Вс. Петрів, А. Романенко, М. Стогній, А. Кмета, П. Опаренко, М. Янчевський, В. Євтимович і інш. Калішський таборовий осередок брав діяльну участь і в заснуванні Головної Військової Ради Брацтв, в якій об'єдналися Брацтва окремих військових частин. В 1922 р. при Калішському таборі інтернованих було засноване Духовне Правління української еміграційної єпархії для обслуговування всіх православних українців-емігрантів як в межах Польщі, так і поза її межами. Це Духовне Правління мало бути постійною установою на еміграції й прирівнювалося до духовної консисторії.

В Калішському таборі інтернованих були й шкільні заклади, між ними й гімназія, що була зорганізована тут по типу єдиної школи. В Щепіорні така ж школа функціонувала по типу нормальної

¹⁸⁾ Про «Веселку» і «веселківців» спеціальна стаття чільного члена цього Товариства сотн. Ів. Зубенка в «За Державність», зб. 9.

гімназії. Єдина школа в Калішському таборі була заснована в травні 1921 р. заходами культурно-освітнього відділу 2-гої Волинської дивізії. Начальником цього відділу був пор. Ол. Думічевський. Сама школа пізніше була перетворена в таборову гімназію ім. Т. Шевченка (про яку далі докладніше).

Культурно-просвітній праці в Калішському таборі, як також і в інших таборах, багато допомагала УМСА. Після ліквідації таборових відділів останньої, Управління культурно-просвітніми справами заклало шкільно-просвітній фонд ім. Б. Грінченка, який в 1923 р. й збирав кошти на підтримку культурно-просвітньої праці в таборах. Метою цього фонду, згідно § 1 його статуту, було «створення можливості удержати регулярно функціонуючі шкільні інституції в таборах інтернованих українців у Польщі й для дачі спроби окремих особам в інтернованих закінчити чи здобути собі освіту». Не маємо відомостей про те, в якій мірі розвинув свою діяльність цей фонд, але знаємо, що в 1923 р. в таборах було три таборових друкарні, 4 драматичні трупи, 3 хори й 3 оркестри (з них дві сімфонічні); в таборах же продовжували працювати церковні брацтва ім. св. Кирила і Методія та св. Покрови, як рівнож і деякі інші таборові організації.

В північних роках культурно-просвітня праця для українських емігрантів калішського осередку провадилася в у к р а ї н с ь к і й с т а н и ц і при м. Каліші. Остання повстала на участкові землі, відриваному від калішського обову ч. 10 при кінці липня 1924 р. Мешканці її гуртувалися в трьох організаціях: 1) Товаристві вояків Армії УНР, 2) Калішській спільці військових інвалідів і 3) Союзі емігранток-українок. При станиці був дім українського інваліда; Товариство вояків мало свою бібліотеку; Союз жінок-емігранток дбав про дитячий садок, до якого ходило кілька десятків дітей. При станиці функціонувала українська гімназія й станична церква св. Покрови (з 1921 р.), яка мала свій хор. Настоятелем цієї церкви був свящ. Іван Велівченко, співробітник культурно-освітнього відділу штабу окремої кінної дивізії. Мешканці станиці дбали про впорядкування українського цвинтаря в Щепюрні. В станиці, як перед тим в таборі інтернованих, поспійно відбувалися драматичні вистави, дитячі й ріжні національні свята. В 1926 р. в станиці був установлений радіо-апарат, що дало можливість слухати концерти й ріжні інші висилання. Калішська філія Товариства допомоги емігрантам в Україні влаштуувала в станиці драматичні вистави. 1 лютого 1930 р. в станичному театрі відбувся вечір українського національного танцю, над влаштуванням якого попрацював Л. Кохан — учень таборової школи В. Авраменка. В 1925 р. в станиці почав функціонувати спортовий гурток «Сокіл» в складі 35 чл., також відділ футболу і легкої атлетики. Видавничі потреби станиці почасти задовольняла друкарня 3-ої Залізної дивізії. При станиці функціонувала й загально станична бібліотека-читальня, що мала на початку 500 книг. Там же відбувалися й ріжні курси (як нпр., шоферські в 1926 р.), був дитячий садок і т. інш. В 1930 р. в ста-

ниці працювала група артистів і аматорів; вони мали своє театральне помешкання в реквізитом і урядженням, виставляли вистави, як в самій станиці, так і на сцені польського театру в Каліші.

Українська станиця при м. Каліші з околицями мала в 1937 р. більше 1000 українських емігрантів і 297 дітей. Мала вона свою церкву, школу, театр і інш. установи, які за допомогою Українського Центрального Комітету в Польщі працювали і в 1938 р. Але це були вже лише рештки колишнього численного табору інтернованих в Каліші частин української армії. Про культурно-просвітні справи станиці дбав спеціальний культурно-просвітній референт. На цьому становищі протягом кількох років перебував проф. В. Н. Андрійєвський, давній педагогічний діяч, кол. губерніяльний комісар освіти на Полтавщині, який після своєї праці в Українській Республіканській Капелі, перебував кілька років як середньошкільний професор на Закарпатті, а в Каліші був директором тамошньої таборової гімназії.

Таборова калішеська гімназія ім. Т. Шевченка була видатною шкільною установою на еміграції. Повстала вона ще в 1921 р. Основоположником її був ген. Загородський, а першими директорами — Ол. Думічевський і Богдан Олександр († 1 лютого 1928 р.), якого й вступив В. Андрійєвський. Інспектором гімназії був полк. М. Середа, а навчителями в різних часах: прот. Іл. Бригдзан, ген.-хор. Ол. Кузьма, пор. Можейко, підполк. М. Харитоненко, Ст. Кость-Костенко, П. Шандрук, Ол. Стасевич, Іл. Герман¹⁹⁾, Ол. Терлецький, Ів. Зубенко і Б. Якубовський. Ще до ліквідації табору інтернованих гімназія зробила два випуски матурантів. Після ліквідації табору (в 1924 р.) гімназія продовжувала свою працю при станиці. В 1925 р. мала вона 56 учнів і 11 навчальських сил. Утримувалася гімназія на кошти станиці; при чому дуже гостро відчувалася браку підручників і приладів для навчання. За перші 10 років в калішеській гімназії перебуло 973 учні, а закінчило гімназію 120 учнів. Багато абітурієнтів набуло собі потім дипломи високих шкіл. В калішеській гімназії функціонували різні культурно-освітні і спортові організації молоді, між ними і пластовий курінь ім. Т. Шевченка, який в 1929 р. нараховував 18 чл. В 1937 р. станична гімназія в Каліші валилася вже без учнів. Своє завдання вона виконала. Шкільні потреби дітей українських емігрантів у Каліші та його околицях надалі мала задовольняти відкрита в станиці заходами УЦК-ту 7-ми кл. школа ім. С. Петлюри (відомості про неї в зв'язку з діяльністю УЦК-ту в Польщі).

В таборах інтернованих у був. Польщі були й жінки-емігрантки. На основі статуту Союзу-українок, що був оформлений у Кам'янці, ці жінки сформували свої товариства та філії Союзу українок у Ланцуті, Олександрові, Вадовицях, Каліші, Щепіорні, Стрілкові, Ченстохові, Пікулицях, Петрокові й Тарнові. Умови праці цих жіночих організацій були дуже тяжкі. Після ліквідації таборів,

¹⁹⁾ Іл. Герман — емігрант з Буковини, викладав у гімназії українську, польську й німецьку мови. Помер 14 січня 1938 р. у Варшаві.

у Каліші в 1924 р. заснувався згадуваний уже «С о ю з у к р а - і н о к - е м і г р а н т о к», який провадив і культурно-просвітню працю (драматичні вистави, дитячий садок, дитячі свята й інш.). Дитячий садок в 1925 р. мав під своєю опікою 85 дітей. При садку, дякуючи С. Русовій, заклалась й книгозбірня.

Крім названих уже, були в Польщі й інші осередки, що примістили в собі інтернованих українців і де так само провадилася культурно-просвітня праця. Так, нпр., в таборі в Домбю був у 1921 р. гурток старшин і козаків українців, що об'єднував понад 200 чоловік. Український гурток мав школу грамоти, курси чужоземних мов, аматорське та співоче товариство. В цьому таборі перебували також і московські червоноармійці та комуністи, з якими в українців доходило до сутичок. В П и к у л и ч а х коло Перемишля в 1920р. була інтернована перша Запорозька дивізія, яка потім переїхала до Вадовиць. Штаб цієї дивізії мав культ.-просвітн. відділ, що в ньому працював м. інш. і арх. А. Корнійчук. Цей відділ провадив таборове видавництво; під його кермою працювала в таборі театральна трупа (режисер Далекій), хор полку чорних запорожців і студія пластичного мистецтва, на чолі якої стояв Запорожець і яку субсидювала УМСА.

Приміщенням для цивільних збігців з України в б. Польщі служив табір «С т р а д о м» біля Ченстохова. Умови життя в цьому страдомському таборі були дуже тяжкі — м. інш., мешканці бараків терпіли від холоду. Всеж і там українські емігранти дбали про задоволення своїх культурних потреб. В таборі в 1921 р. заснувався драматичний гурток, струнна оркестра з 15 чл., які впоряджали концерти та вистави. За допомогою таборової УМСА була побудована в таборі аматорська сцена, відкрита читальня, безплатне кіно, дитяча захоронка й інш. З українських організацій у Ченстохові в 1921 р. функціонувало б ю р о б і ж е н ц і в. При цьому бюрі був заснований дитячий садок і розпочиналася організація українського народнього університету. В останньому кожного тижня відбувалося по кілька викладів на різні теми з науки й мистецтва. Поміж ченстоховськими біженцями було не мало студентів Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету, які заклали там свій гурток і — крім лекцій в народньому університеті — займалися ще ріжними дискусіями і самоосвітою. В Ченстохові в 1921 р. розпочало свою культурно-просвітню працю К и р и л о - М е т о д і є в с ь к е Б р а ц т в о. В травні того ж року Головна Управа Українського Червоного Хреста зорганізувала в Ченстохові курси сестер жалібниць. Лекторська колегія цих курсів складалася з членів Головної Управи УЧХ і українських лікарів. Заняття на них відбувалися щодня від 4 до 7 год. вечора. Для частини слухачок був при курсах і інтернат.

З періодичних видань тих часів виходив у Ченстохові інформаційний орган «Д у м к а» і сатирично-гумористичний журнал «К о л ю ч к и».

Що торкається таборового видавництва, то —

не зважаючи на скрайне несприятливі умови життя й праці в таборах, а також на брак коштів, паперу і технічних засобів, — інтерноване українське вояцтво від початку розвинуло дуже значну видавничу діяльність. В таборах видавали книги, газети, журнали, листівки і т. інш. В таборових публікаціях містилися інформації, спомини, белетристика й різні гумористичні твори. Майже у всіх таборах опрацьовували для видання різноманітний матеріал з військових наукових дисциплін (переклади, підручники, копіїляції й т. інш.). Пізніше була організована навіть спеціальна комісія з представників військової науки та знавців мови української, яка мала переглянути цей матеріал і оцінити його для видання.

Способи видання таборових публікацій, як і їх наклад, були неоднакові. Деякі журнали швидко припиняли своє життя, деякі часом відновлялися під іншими назвами. Частина їх виходила на шапірографі у невеликій кількості, але інші знову були друковані й появлялися в кількості до 2000 прим. Деякі часописи, як нпр., «Промінь» в Олександрові Куявському служив за живу газету. «Кожної неділі збиралося все таборове брацтво в театральній салі і при 600—1000 слухачах газету голосно зачитували артисти театру... Часто ця газета підпадала конфіскації таборового цензора».²⁰⁾

Таборові видання містять в собі дуже важні свідоцтва як про життя інтернованих взагалі, так і спеціально про їхню культурно-просвітню працю. Цікаві погляди та оцінку таборового життя й праці знаходимо також і в деяких нетаборових українських виданнях того часу. З них нпр. варшавська «Українська Трибуна» 1921 р. містила десятки дописів з таборів і статей спеціальних кореспондентів. В одній з таких кореспонденцій П. П-ого п. з. «Серед живих духом» («Українська Трибуна», 1921 р. ч. 3) читаємо таке: «Спокійно пережило українське військо невдачі на фронті й спокійно зустрівло інтернування. Очистивши табори від бруду й сміття «авгієвих стаснь», надавши їм гарний зовнішній вигляд, українське військо внесло в них духовний зміст. В таборах відразу закипіло бурхливе культурне життя. Організовано низку культурно-освітніх гуртків, спортових товариств, шкіл, засновано театри й кінематографи. Тому ті питання зовнішнього життя, які так негативно впливають на еміграцію, відразу було спаралізовано і розчарування легкодухих розвіялося в тій праці для консолідування сил, яку так уміло відразу поставили на відповідну височінь провідники культурно-освітнього руху в Армії.

І треба відверто сказати — в цьому напрямку зроблено колосальну роботу. При відсутности матеріальних засобів і сторонньої допомоги в таборах уряджено зразкові школи, починаючи від початкових до народніх університетів включно. Кожний табір має власну газету

²⁰⁾ Про «Таборову журналістику» була стаття у варшавській «Українській Трибуні» (1921 р. ч. 42) покійного М. Литвицького. Реєстр таборових видань подавала і віденська «Воля» (1921 р. т. II, ч. 2, т. III, ч. 6-8). Але найдокладніші відомості про «таборові видання» опублікував Прижмуренко (Л. Бачинський) в Літопису ЧКалини за 1930 р. кн. V, XI і XII і за 1931 р. кн. I.

і два-три журнали присвячені таборовому життю. Поруч з тим відбуваються лекції й реферати на загально-політичні й загально історичні теми, які слухає козацтво з великим захопленням. Курси українознавства й курси різних мов — доповнюють і поширюють знання, що одержують коваки в початкових школах. І таке організоване життя дає вже колосальні наслідки. Українська Армія гордо тепер може заявити, що серед її колишніх боввих частин нема неграмотних і національно невихованих козаків. . . Не має місця в таборах і тій розпуці, що охопила українську цивільну еміграцію: здорова фізична робота, спортові вправи під бадьорі веселі українські пісні; валізні кроки маршів під звуки оркестр й культурно-освітня праця; театральні вистави чи кінематограф вечерами — це все несе розвагу й духовне задоволення та гонить геть усі сумніви буденщини. . . Досить сильно розвинений в таборах кооперативний рух. Кожний табір має власний кооператив з значними оборотами. . . Кооперативи розпочали працю з дрібних внесків, а тепер балянси їх досягли 3—4 мільйонів польських марок. Прибутки йдуть виключно на культурно-освітні цілі: на школи, театр, допомогу таборовій пресі та на удержання спортових гуртків. . .»

Можливо, що в цій кореспонденції П. П-ний допускається й деякої ідеалізації таборового життя й праці, але загалом для 1921 р. вона досить яскраво показує як позитивні, так і негативні сторони культурно-просвітньої праці в таборах. Це підтверджується і іншими тогочасними свідченнями. В тій же «Українській Трибуні» (ч. 126 за 1921 р.) в статті І. Щ. «Культурно-просвітня справа в українських таборах» читаємо: «по офіційним даним в січні 1921 р. було неграмотних до 30 відсотків і малограмотних до 25 відсотків всієї козацької маси, а зараз (жовтень 1921 р.) неграмотних лічать по таборах десятками, та й майже всі вони научились потроху читати та писати». Культурно-просвітня справа в таборах інтернованих мала звичайно порозуміння, але звязана вона була й з значними перешкодами.

Умови життя й праці в таборах мінялися. Мінялися й настрої та погляди інтернованих. Це почасти також відбилася в тодішніх публікаціях. Ось нпр. в 1921 р. на сторінках варшавської «Української Трибуни» (ч. 46) появилсь лист одного з інтернованих в Ланцуті п. в. «Повір на Схід». Автор цього листа вважав, що, не маючи надії на скорий поворот на Україну, треба подбати про переселення інтернованих на Зелений Клин. На його думку, це врятує од загибелі й матиме велике національне значіння в справі закріплення за українцями самого Зеленого Клину. Але до здійснення цього проєкту не дійшло. Не було навіть зроблено спроб в цьому напрямі, як не було і поважної дискусії. В пресі знаходимо лише одинокий відгук з приводу цього задуму, а саме в ч. 51 тої ж газети якийсь інтернований з Вадовицького табору В. К. цілу справу збуває увагою, що інтерновані мають готувати себе для праці не на Зеленому Клині, а на В. Україні.

IV.

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНЯ ПРАЦЯ В УКРАЇНСЬКИХ ТАБОРАХ ІНТЕРНОВАНИХ ТА В РОБІТНИЧИХ ВІДДІЛАХ В ЧЕХІЇ.

Українська військова еміграція в Чехії. Святoboжицький табір на Мораві. Українська Бригада в Н і м. Я б л о н н і м. Культурно-Просвітній Кружок. Поборювання неграмотности серед стрілецьтва. Курси й школи. Стрільцький Університет. Кружок ім. Драгоманова. Кружок Правників. Взаїмна поміч українського вчительства. Бібліотека, читальня й архів. Театрально-мистецька діяльність. Спортовий клуб. УМОА. Січо-сокільські організації. Організації жіноцтва. Товариська самопомога. Табір в Л і б е р ц і. Касінці. Культурно-Просвітній Кружок в Ліберці та його секції й заклади. Табір в Й о з е ф о в і й культурно-просвітня праця в ньому. Філії Культ.-Просвітн. Кружка при робітничих відділах в різних містах Чехії, Моравії, Словачини й Карпатської України.

Початки української військової еміграції в Чехії датуються травнем 1919 р., коли деякі частини Української Галицької Армії перейшли Карпати й були інтерновані в таборі Німецького Яблонного. З них була створена окрема Українська Бригада, в якій провадилася інтенсивна культурно-просвітня праця. В липні 1920 р. новий табір інтернованих українських вояків повстав у Ліберці, де також були численні культурно-просвітні українські організації й провадилася руханка та спорт. В квітні 1921 р. інтерновані українські вояки з обох цих таборів були переведені до Йозефова, де продовжували культурну працю — засновували курси, їздили на студії й т. інш. Йозефівський табір існував аж до 1923 р., коли був остаточно ліквідований, а інтерновані в ньому українські вояки розпоршилися по робітничих відділах і перейшли на становище цивільних емігрантів.

Та ще перед цією військовою українською еміграцією на чесько-моравській території була досить численна українська еміграція цивільна. Складалася вона з західно-українських виселенців часів Світової війни й осередилася головню в Святoboжицькому таборі на Мораві, яка в 1918 р., після розпаду Австро-Угорщини, опинилася в межах новозасинованої Чехо-Словацької республіки. Цей табір був вибудований в С в я т о б о ж и ц я х (Svatobožice u Kujeva на Мораві) австрійським урядом ще на початку Світової війни й мав призначення для воєнних галицьких виселенців. Там ці виселенці і мешкали аж до половини 1917 р. В 1917—1918 р. після ліквідації решток таборів у Гмінді, Гредінгу, Вольфсбергу й інш. місцях, вібрані в них українські виселенці були переведені до Святoboжиць;

а так само переселили до Святобожиць українців і з таборів — Ходень, Моравська Тршебова, Моравська Острава й інші. В наслідок цього Святобожицький табір, що був тим часом відремонтований, зосередив у собі українських виселенців з Галичини, Буковини й навіть Волині. У вересні 1918 р. в Святобожицях зібралось 1131 душа, переважно старі, сироти та такі, що їм нікуди було вертати.

В Святобожицькому таборі провадилася й культурно-просвітня праця. 8 вересня 1918 р. в таборі була відкрита 4-х кл. народня школа, в якій 1918—19 р. вчилися 426 дітей. В цьому ж таборі була й гімназія, що розпочала свою працю 1 жовтня 1918 р. Були це рештки кол. гімназії в Імнді. В Святобожицях таборова гімназія мала 4 нижчі класи, в яких разом нараховувалось 175 дітей. В гімназії був зорганізований хор, який часто впоряджував концерти; часом цей хор виступав разом з другим хором, що складався з таборових інтелігентів. Гімназіяльна молодь мала свій кружок «Самообразовання», заснувала до того ж Драматичний Гурток, який впоряджував вистави; мала також модельярський кружок, в якому вправлялася в моделюванні й рисунках і який в 1919 р. влаштував виставку праць своїх членів. Між візиторами цієї гімназії був і проф. Д-р Ол. Колесса. В Святобожицькому таборі був захист і бурса для дітей; для дітей же здебільшого влаштував вистави й таборовий вертепний театр.

В 1919 р. в Святобожицькому таборі заклався Просвітнянський Гурток, який влаштував реферати для загалу таборитів і окремо для таборової інтелігенції; ці останні були й з дискусіями. Для просвітнянської праці в таборі служили й дві таборові бібліотеки: одна при тамошній народній школі, друга — при гімназії (перевезена з Імнду). Цю останню в лютому 1920 р. перебрала Українська Бригада в Нім. Яблонному. До остаточної ліквідації українського табору в Святобожицях прийшло в 1919 і 1920 р. р. Докладніші відомості про цей табір подав один з його культурно-просвітніх діячів, Д-р В. Пастушин, в Літопису Червоної Калини.²¹⁾

Українська Бригада в Німецькому Яблонному повстала з тих відламків Української Галицької Армії (частини 1. Гірської Бригади та деяких сусідніх частин групи ген. Кравса), що, відступаючи перед переважачими силами польської армії ген. Галера, перейшли в травні 1919 р. на Закарпаття й опинилися в межах б. ЧСР. Тут, як рівно ж і на Словаччині, в той час чеські леґіонери провадили боротьбу з мадярськими большевицькими частинами; при чому чсл. позиції тут були тоді сильно загрожені. «На допомогу чехам прийшли в той час деякі наші частини, зокрема артилерія і під Кошицями, але особливо під Новим Местом допомогли українці чехам розбити мадярські червоноармійські банди та очистити від них Словаччину,

²¹⁾ Д-р В. П а с т у щ и н: Український табір сиріт і старців в Святобожицях (1917—1920). ЛЧК, 1935, ІХ—ХІ.

при чому наші втрати в тій цілій компанії мали виносити около 350 вбитих і ранених».²²⁾

Коли шлях через Словаччину був прочищений, розбросені вже частини Української Галицької Армії були перевезені до Німецького Яблонного (Deutsch Gabel — невелике повітове місто на півночі т. Чехії) й розміщені у великому місцевому таборі побудованому ще за Світової війни. Тут з них була зформована окрема Українська Бригада, на чолі якої спочатку ставув полк. Варивода, пізніше (з 31 жовтня 1920 р.) ген. В. Курманович.

В Бригаді, яка спочатку сподівалася повернутися для боротьби на Україні, відбувалося регулярне військове навчання та і взагалі життя й праця були зорганізовані по військовому. Крім регулярного вишколу в таборі провадилася також велика й дуже ріжноманітна культурно-просвітня праця. Таборити підготовлялися до чинності серед свого народу, щоб хоч зчасти заступити українські культурні сили, винищені війною. Провадилася ця праця в дуже невідрадних і несприятливих обставинах — серед тяжкого морального пригнічення, при умовах голоду й холоду. Як агадує пізніше Д-р Степан Годований, ця праця була «многобічна та інтензивна». Виявлялася вона найбільше в найріжноманітніших курсах, що їх таборити влаштовували власними силами. «Абсолювенти цих курсів пішли між народ і працюють тепер на різних місцях».²³⁾

Головною організацією, що керувала всією культурно-просвітньою працею в таборі Нім. Яблонного, був Культурно-Просвітній Кругок Бригади, заснований ще в червні 1919 р. під головуванням пор. К. Коберського. Зпочатку 1920 р. головою Кругка обраний сотн. Я. Ярема. Цей Кругок провадив численні курси, стрілецький університет, бібліотеку, театр, видавництво і т. д. й т. п. Він співпрацював з УМСА. Під його керівництвом встановувалися драматичні гуртки, хори, різні культурні заклади, виходив таборовий орган і т. інш.

Одним з найбільших завдань Культурно-Просвітнього Кругка було поборовання неграмотности серед таборитів. Кількість неграмотних в таборі обраховувалася в 1200 — це була майже $\frac{1}{4}$ всього таборового стрілецтва. Для навчання їх К.-П. Кругок організував в таборі десятки курсів грамоти, з яких випустив сотні грамотних стрільців. Курсова справа напочатку утруднювалася як браком

²²⁾ М. Сигерич: Наші вояки — скитальці. Літопис Червоної Калини, 1938 р., ч. III.

²³⁾ Д-р Степан Годований: Освітня справа в українських таборах для інтернованих в Дайч-Габлю. Літопис Червоної Калини, 1934 р., ч. I. Того ж автора друга стаття п. з. «Торговельна освіта в українському військовому таборі в Дайч-Габлю. Ibid., ч. II. Там репродуковані й деякі світлини.

Докладні відомості про культурно-просвітню працю в таборі Нім. Яблонного містять огляди Я. Яреми, опубліковані у виданні «Україна в таборі» (Нім. Яблонне, 1920 р.), в журналі «Український Стрілець» (ч. 16—18) і в таборовій газеті «Голос Табора», що виходила в Нім. Яблонному від жовтня 1919 р. до травня 1920 р. літографічним способом під редакцією чет. Ріпецького та Кругового.

потрібних підручників, так і байдужістю перетомленого стрілецтва до «науки». Працю з неграмотними полегчила присилка 500 букварів від Української Культурної Ради з Відня. Курси для неграмотних були першого й другого ступня. На перших неграмотні стрільці вчилися читати, писати й рахувати, а також дечому з історії й географії України. На курсах другого ступня ця наука поглиблювалася й доповнювалася лектурою творів Шевченка, деяких оповідань і часописів. Завдяки цій курсовій діяльності неграмотність в таборі була майже цілком ліквідована. Наука на курсах грамоти проводилася аж до від'їзду стрільців з табору на працю; подекуди продовжувалася вона і в робітничих відділах на місцях.

Вища й фахова освіта давалася таборитам на різноманітних курсах і школах. Таких курсів було багато. Курс вищої освіти для стрільців і підстаршин проводився від 27 грудня 1919 р. до 30 червня 1920 р. Мав він два відділи і відбувався в помешканні місцевої вищої народньої школи по 5—6 годин денно. Всіх викладів відбулося 435, а то з таких предметів: українська мова й література, арифметика й геометрія, фізика й хемія, біологія, гігієна, історія й географія, господарство й політика і інш. Учасників курсу було 133, а закінчило його 86 слухачів (між ними й один з Чернігівщини). Витрати на впорядження цього курсу виносили 2288 кор.

Одночасно з цим курсом, від 2 лютого до 3 квітня 1920 р. відбувся курс сільського господарства, який мав 96 учасників. На ньому викладали: знання ріллі, молочарство, городництво, кооперацію, пасішництво, садівництво, годівлю худоби й т. інш. Другий такий курс був розпочатий 8 травня 1920 р. при 119 учасниках і продовжувався до 15 серпня, щодня три години. Для тих, що покінчили в таборі перший господарський курс, був zorganizований спеціальний курс молочарства, який відбувся в днях 20—23 червня 1920 р. у Краввій молочарській школі у Фрідлянді. 20 учасників цього курсу отримали свідоцтва з посвідками дирекції школи.

Дуже важне значіння мали курси матурантів, zorganizовані для тих членів Бригади, які через воєнні події не встигли покінчити середнєшкільної науки. Іспити на цих курсах, як і на деяких інш., переводилися звичайно під проводом делегатів відповідних чеських міністерств з Праги та уряду ЗУНР з Відня.

Перший гімназіальний курс матурантів був місячний (від 15 вересня до 15 жовтня 1919 р.). Свідоцтва зрілості одержали по іспиту 42 слухачі. Матуральні свідоцтва видавало міністерство освіти ЗУНР у Відні (Д-р А. Аргимович), а підтверджувало міністерство шкільництва і народньої освіти в Празі. З цими свідоцтвами приймали в Чехії на всі високі школи. Другий такий курс матурантів відбувався від 15 березня до 28 травня 1920 р. й випустив 33 слухачів з свідоцтвом зрілості. Третій гімназіальний і реальний курс матурантів мав 37 учасників, з яких свідоцтва отримали 23; відбувався він від 7 серпня до 22 жовтня 1920 р. Іспити переводилися під проводом представника міністерства ШНО

проф. Фр. Лакогого і делегата від уряду ЗУНР Д-ра Н. Сабата. Четвертий з черги курс матурантів розпочався в таборі Нім. Яблонного 9 серпня 1921 р. при 30 учасниках; курс цей був перенесений до Йозефова.

Від 15 серпня до 12 грудня 1920 р. в Нім. Яблонному відбувався семінар і й н и й к у р с, організований «Взаємною Поміччю» учителів народніх шкіл. Науку на цьому курсі розпочало 43 слухачі; з них до іспиту стало 25, а свідоцтво зрілості одержали 15. Так само «Взаємна Поміч» учителів організувала й в и д і л о в и й к у р с (III кл. вищої народньої школи), який закінчив 41 слухач. Продовжувався цей курс від 10 квітня до 25 липня 1921 р.

В курсовій діяльності К.-Пр. Клуба Бригади Нім. Яблонного важне місце займали різні комерційні та кооперативні курси. Від 2. листопаду 1920 р. до 30 червня 1921 р. відбувався а к а д е м і ч н о т о р г о в е л ь н и й к у р с для абітурієнтів, на якому викладали професори Торговельної Академії в Ліберці. Виклади відбувалися щодня, 27 год. тижнево. Учасників було 82. Празьке міністерство ШНО надало цьому курсові право прилюдности; свідоцтва про скінчення одержало 39 слухачів. Від 28 січня до 7 липня 1921 р. був к у р с к р а м а р с ь к и х к о о п е р а т и в і в, на який вписалося 64 стрільці. Наука відбувалася тричі на тиждень. Від 8 серпня до 29 вересня 1920 р. відбувався к о о п е р а т и в н и й к у р с при 70 учасниках. Переважно з старшинського складу були слухачі на к у р с а х к н и г о в о д с т в а. Таких курсів в Нім. Яблонному відбувалося два: від 5 грудня 1919 р. до 8 березня 1920 р. при 36 учасниках і від 8 березня до 14 травня 1920 р. при 104 учасниках.

Влаштував К.-Пр. Клубок і різні ремісничі курси (шевства, краецтва, столярства) й електротехнічні; також курс переплетництва в своїй власній переплетні, на якому вчилася 5 слухачів. Поруч з цими курсами К.-Пр. Клубок провадив і с л ю с а р с ь к у ш к о л у, яка мала в 1920 і 1921 р. р. два курси. Тих, що покінчили перший курс, послано на дальшу науку до Терезина в тамошню військову чеську майстерню. В 1920 р. від 16 червня до 20 грудня для кандидатів поштово-телеграфічної служби був улаштований п о ш т о в о - т е л е г р а ф н и й к у р с, який мав 75 учасників. Іспити, що переводилися під проводом представника чеського міністерства пошт і телеграфів та представника уряду ЗУНР Д-ра Турина, склало 43 слухачі.

Відбувалися в таборі Нім. Яблонного й к у р с и м о в, а саме — французької, англійської, італійської й чеської, а також і української для тих членів Бригади, що не володіли цією мовою. Курс української мови для старшин-чужинців відбувався від осені 1920 р. й мав у трьох класах 30 учасників. Відбувалися ще також курси с т е н о г р а ф і і (від 21 червня до 15 вересня 1920 р. й н а ч е р к о в о ї г е о м е т р і і (від 13 липня до 16 серпня 1920 р.). Цей останній скінчило 9 слухачів. В Нім. Яблонному в 1921 р. відбувся й 1½ місячний курс для підготовки орґа-

ні в а т о р і в У М С А. Про здійснення цього курсу подбала централь У М С А в Чехії з метою поширення в майбутньому своєї організації на Україні. Курс цей був спільний для таборів Нім. Яблонного і Ліберця. Свідощтва про скінчення його одержали 33 учасники.

Курсова, як і взагалі культурно-просвітня праця в таборі провадилася майже виключно власними силами Бригади. В Бригаді було звиж 400 старшин, але далеко не всі вони до цієї праці відповідно надавалися, а значна частина їх виїхала з табору для продовження своїх власних студій. На студіях у високих школах у Празі, Берні й Пршібрамі нараховувалося в 1919—1921 р. р. понад 150 членів Бригади. Так що властиво таборова культурно-просвітня праця в Нім. Яблонному спадала на плечі лише тих діячів, що залишалися в таборі й до неї надавалися.

В звязку з курсовою діяльністю в таборі Нім. Яблонного була й організація Стрілецького Університету, який розпочав свою працю 1 вересня 1919 р. Були це популярно-наукові виклади на ріжні теми. Відбувалися вони або щодня, або тричі на тиждень в залі театру. Слухачів бувало 200—250. Всіх викладів протягом першого року відбулося 585 на 74 ріжні теми. Прелзгентів було 43. Від початку 1920 р. провадилися й світляні виклади в чарівним лихтарем. Між прелзгентами були: М. Терлецький, В. Андрівський, Д-р Я. Ярема, Д-р Дудикевич, Д-р Чабак, Д-р Залужний, Д-р Кметь, Д-р Грабкевич, К. Коберський, Е. Малик й інш. Викладали вони на теми політично-інформаційні, літературні, історичні, суспільні, природничі, медичні, господарські, просвітні й інш.

При К.-Пр. Кружкові в таборі були окремі організації й установи, які в своїй ділянці провадили просвітню працю. З них К р у ж о к і м. Д р а г о м а н о в а був заснований ще при кінці 1919 р. а найінтенсивнішу діяльність розвинув у літі 1920 р. Кружок Драгоманова найбільше дбав про самоосвітню працю, головно в галузі природознавчій. Кружок мав 30 членів, які читали й обговорювали реферати. В межах Кружка ворганізувалася також і секція суспільних наук. З відїздом студентів-таборитів до Праги підупала й діяльність Кружка, а під кінець 1920 р. він припинив і своє існування; його бібліотека перейшла до К.-Пр. Кружка. Студенти-таборити, записані на правничому факультеті, заснували в квітні 1920 р. К р у ж о к П р а в н и к і в, який згуртував 25 членів і поділявся на секції.

Як окрема освітня організація в таборі розвивала свою діяльність і В з а ї м н а п о м і ч у к р а ї н с ь к о г о в ч и т е л ь с т в а. Заснована вона була 8 серпня 1920 р. з метою переняти під свій заряд курси грамоти, заснувати в таборі школу для дітей, підготовляти курсантів до матури, дбати про педагогічно-дидактичну освіту своїх членів і т. д. Цей кружок мав 35 членів, влаштував кілька фахових курсів, а його окрема секція працювала над виготовленням букваря для Карпатської України.

Окремими установами К.-Пр. Кружка були: бібліотека, читальня й архів. Б і б л і о т е к а заснована в червні 1919 р. В основу

Ї лягли рештки колишньої бібліотеки російських полонених цього табору. В квітні 1920 р. бібліотека мала вже більше 1½ тисячі книжок (з них майже половина українських); м. інш., Вол. Винниченко з Відня подарував комплект своїх творів). При бібліотеці ж функціонувала й згадана вже переплетня. В липні 1919 р. К.-Пр. Кружок заснував у таборі читальню.

Завданням таборового архіву було збирати матеріяли для історії визвольної боротьби та українського відродження взагалі. Заснований він був у травні 1920 р. Пізніше зібрані в цьому архіві матеріяли поступили до Музею Визвольної Боротьби України в Празі.

Театрально-мистецьку діяльність в таборі Нім. Яблонного провадили: таборовий театр, хори, оркестри, драматичні і співочі гуртки і т. інш.

Таборовий театр ім. Винниченка був заснований після початкових спроб праці двох драматичних гуртків. Цей театр розпоряджав для вистав бараком на 600 глядачів, спорудив нову сценарію, гардеробу й т. інш. Репертуар його був досить різноманітний, але більший успіх мали веселі й жартовливі пєси. В звязку з театром ім. Винниченка розвивав працю й Драматичний Кружок ім. Тобілевича. Заснований він був у грудні 1919 р. й мав 28 членів. Завданням цього Кружка було вишколити способних стрільців на аматорів, які б були здатні організувати й вести аматорські театри. Курсантів знайомили з організацією драматичних гуртків, будовою сцени, режисурою, мімікою й жестикуляцією, характеристикацією й т. д. Був ще й другий Драматичний Гурток, що провадив в таборі подібну ж працю, маючи в своєму складі 23 члени.

Дохід з театральних вистав ішов на просвітні та допомогові цілі, а також на обладнання самого театру. Всіх вистав за 1 рік діяльності відбулося понад 50, з пересічною кількістю глядачів 400 на кожній виставі. Театральна діяльність продовжувалася і в 1921 р.

Хорів головних в таборі Нім. Яблонного було два: 1) старшинський і 2) підстаршинський та стрільців. Старшинський хор заснувався в липні 1919 р., а в лютому 1920 р. перетворився в Співачий Кружок «Боян», що складався з 33 членів. Цей хор мав нотну бібліотеку й розучив до 80 пісень. Виступав він на українських концертах не тільки в Нім. Яблонному, а також в Ліберці, Чеській Липі, Празі — як на українських, так і на чеських святах, на концерті українських студентів у Пршібрамі, на святі ім. І. Франка в Пардубицях, часом також на похоронах і богослужбах. В 1921 р. «Боян» мав хор мішаний з 47 членів (29 чолов. і 18 жінок).

Хор підстаршин і стрільців був заснований у вересні 1919 р.; мав він 50 членів і виступав рівнорядно з старшинським хором. Крім цих двох, були в таборі ще й інші хори.

Почин до засновання оркестри, яка перетворилася потім в Оркестру Бригади дав гарматний полк ще 2 жовтня 1919 р.

Цей полк закупив і деякі струменти. Згодом ведення оркестри перебрала Бригада. Управа оркестри передана була окремій музичній комісії, під проводом якої оркестра і випрацювалася в справжню військову капелу. Вона складалася з 44 членів, розпоряджала 36 духовими струментами, розучила репертуар в 24 номерів (марші, пісні, увертюри і т. інш.) й грала під час походів Бригади, на спортових змаганнях, концертах, похоронах, святах і т. д.

Крім цієї оркестри Бригади в таборі була ще М і ш а н а с м и ч - к о в а о р х е с т р а, заснована в березні 1920 р., яка грала здебільшого під час театральних вистав у таборі, а також їздила до Пардубиць і Мл. Болеслави. При оркестрі була й нотна бібліотека.

В таборі Нім. Яблонного був і ф'ортепіян, що його К.-Пр. Кружок придбав принагідно «для підтримання музичної культури в таборі». Ним користувалися найбільше таборові хори, а також служив він для влаштування концертів, свят і т. п.

Ріжні свята, обходи й академії в таборі Нім. Яблонного влаштовували досить часто. Програми їх виповнялися промовами, виступами хору, оркестри й т. інш. Щороку відбувалися Шевченківські свята, державні свята і т. д. Для влаштування Шевченківських свят при Українській Бригаді в 1921 р. був складений спеціальний ювілейний Шевченківський комітет. Бригада гостила в себе Українську Республіканську Капелу, яка під орудою Ол. Кошиця дала в Нім. Яблонному 2 концерти (18 і 19 серпня 1920 р.).

Спортова праця в Бригаді була звязана з С п о р т о в и м К л ю б о м «У к р а ї н а», діяльність якого найбільше виявлялася футболом та легкою атлетикою. В 1920 р. кількість членів «України» збільшилася до 284. Клуб відбував часті змагання як в українськими командами, так і з чужими. Розвиткові «України» допомагала й новозаснована таборова УМСА, яка постачала їй різне спортове приладдя.

УМСА в таборі Нім. Яблонного заснована 17 липня 1920 р. Свою культурну працю серед стрільців вона провадила при допомозі також і деяких таборових організацій (хорів, оркестр і под.) УМСА значно полегчувала працю К.-Пр. Кружка. Вона мала окремий барак, в якому впорядила читальню для стрільців Бригади, спортовий відділ, їдальню й кімнату для ігор і забав; УМСА ж впорядила кінотеатр в таборі (з 20 жовтня 1920 р.), улаштувала стрілецькі вечори, допомагала книжками, влаштовувала курси танців, курси для підготовки працівників що ширили б УМСА на Україні й т. інш. В звязку з УМСА відбувалися в таборі шахові змагання; на них м. інш. виступав і відомий чеський шахіста Опоченський.

В березні 1920 р. розпочалася й руханкова праця с і ч о - с о - к і л ь с ь к о ї о р г а н і з а ц і ї в таборі, яка провадила підготовку до участі в сокільському здвизі в Празі. Відбувалися вправи вільноручні й топірцями в супроводі співу або оркестри.

Культурно-просвітню працю в таборі Нім. Яблонного провадило й жіноцтво. Ще в осені 1919 р. заснувався тут «К о м і т е т у к р а -

інських жінок», який влаштовував товариські вечори, опікувався дітьми в таборі і т. д. З 25 квітня 1921 р. при допомозі Місії Гувера був зорганізований в таборі Дитячий захист для півсотні дітей членів Української Бригади. На чолі цього захисту стояла управа з 4 пань, а керувала захистом пані Курмановичова. В захисті діти виховувалися в українському дусі. В липні 1921 р. «Комітет українських жінок» реорганізувався в «Союз Українок».

Для провадження товариської самопомоги існували в таборі Нім. Яблонного такі організації: Запомоговий Комітет старшин, Запомоговий Комітет підстаршин і Комітет «Допомога». В січні 1920 р. був відчинений в таборі Стрільцький захист, який мав читальню, буфет і крамничку, що служила водночас і для приучування до торговельного діловодства. Завдяки цьому захистові розвивалося поміж стрільцями культурно-товариське життя, влаштовувалися тут танці з музикою й т. інш.

Дуже корисною установою в таборі Нім. Яблонного вважалася крамниця К.-Пр. Кружка, що була разом і книгарнею та давала матеріальну базу для просвітньої праці в таборі (за один перший рік з крамниці мали 8000 кор. чистого виску на просвітні цілі); крамниця служила також і для набуття торговельної практики.

З перетворенням Української Бригади на робітничі відділи, завданням К.-Пр. Кружка було забезпечити окремі відділи потрібними їм книжками, порадами й культурно-просвітньою допомогою взагалі. При Українській Бригаді 30 листопаду 1920 р. була установа квартира, яка видавала двотижневий орган Бригади «Український Стрелець». Робітничих відділів Бригади було біля 70; працювали вони м. інш. в таких містах: Хеб, Прага, Пляна, Пільзень, Мост, Літомержиці, Теревин, Кухарже, Чеські Будейовиці, Лиса н./Лабою, Лабська Тиниця, Мильовиці, Нетлюки, Пардубиці, Рачиневес, Часлав, Лукавець, Індрихов Градець, Турнів, Йозефів, Кр. Градець, Мімонь, Литник, Берно, Братислава, Жилина, Тренчанські Теплиці, Нітра, Комарно, Ружомберок, Бистриця Баньська, Пряшів, Кошиці, Михальовці, Ужгород, Бутковці, Липник-Велькава, Рудольфів, Нове Место, Оломовець, Мл. Болеслава, Берегово, Акна Солотнина і т. д. Бібліотека К.-Пр. Кружка постачала книжки й до робітничих відділів, а Кружок спонукав до засновання культурно-просвітніх організацій також при окремих відділах. Перша така просвітня стрілецька організація повстала в Пардубицях 20 липня 1920 р.

В 1921 р., після майже 2½ річного існування, табор в Нім. Яблонному був ліквідований, а рештки Української Бригади були переведені до Йозефова. В Нім. Яблонному лишалася далі тільки робітнича сотня ч. 16, при якій 21 лютого 1921 р. заснований був свій К.-Пр. Кружок; він влаштовув вистави, вечірки, забави, свята й інш. В травні 1922 р. при цій робітничій сотні зорганізувався й хор.

Інтерновані в таборі старшини й стрілецьтво Української Бригади, відходячи з Нім. Яблонного, побудували там «на вічну пам'ять свого в сім місті перебування й своїм помершим товаришам» — гарний пам'ятник на краю кладовища воєнно-полонених ще з Світової війни. Пам'ятник цей, виготовлений з граніту за проєктом різбаря М. Бринського²⁴) є 6 метрів високий з основою $4 \times 2\frac{1}{2}$ метри. Споружений він виключно працею таборитів на пожертвовані ними та їхніми товаришами з робітничих відділів коштів (більше 22.000 кор.). Пам'ятник має різбу старця-кобзаря. На його відслоненні посадики міста Нім. Яблонного п. Кравса в своїй промові м. інш. говорив до інтернованих: «Нарід, який в подібний спосіб, як Ви, шанує пам'ять своїх померших товаришів, шанує сам себе і є гідний кращої долі. Жийте у вірі, що в коротці таки її знайдете».

Другий великий табор інтернованих українських вояків в Чехії, що існував майже одночасно з табором Нім. Яблонного, був у Л і б е р ц і (Reichenberg) в помешканнях давнього табору для полонених росіян. В ньому знайшли собі дочасне пристановище ріжноріжні українські елементи, що прибули на чеську територію після травня 1920 р.

В ліберецькому таборі була інтернована група ген. Кравса, яка в літі 1920 р. в часі польсько-української боротьби з більшовиками відв'язалася від Дієвої Армії УНР, перейшла Карпати і в Чехії була обезброєна. Перший транспорт цієї групи прибув до Ліберця 10 вересня 1920 р. В цьому транспорті були крім галичан-вояків також і жінки, діти та з півтора десятка придніпрянців. Другого дня приїхав до Ліберця транспорт галичан з Відня, а ще через кілька днів (15 вересня) прибули утікачі в польського полону, головню в Тухолі, що перебували дотепер в Нім. Яблонному. Прибували до Ліберця й окремі одиниці, а також і інтерновані з табору в Липнику, коли його на початку 1921 р. було розв'язано. Всього в Ліберецькому таборі дня 31 грудня 1920 р. нараховувалося 450 старшин, 563 стрільців, 66 жінок і 25 дітей. В Ліберці ж знайшли собі пристановище й т. зв. К а с і н ц і — полонені в Італії українці з кол. австро-угорської армії, що перебували за Світової війни в м-кові Касіно (Південна Італія), де був табор полонених. Українців було тоді там біля 130 (Німців 1200, Мадярів 600), але в справах організації й культурно-просвітньої праці українці були взірцем для інших полонених. Після розпаду Австро-Угорщини вони заложили в таборі свою У к р а ї н с ь к у Г р о м а д у, відбували товариські сходини, святкували національні українські свята, влаштували приватні курси — торговельний, музичний, правничий, італійської, французької та англійської мови, а згодом ще й шофер-

²⁴) Михайло Бринський — різбар *1883 р. у Східній Галичині. Від 1920 р. перебував у Бригаді ген. Кравса в Ліберці, потім у Нім. Яблонному. Викінчив багато військових відзнак, пам'ятників і т. д. Працює постійно в Праві. Брав участь в конкурсі на пам'ятник Т. Шевченка в Харкові.

ський курс, організували хор і т. інш. Видавали вони й свої часописи в таборі, як «Нові Вісті» (рукописна газетка в одному примірникові), гумористичний «Лязароні», «Полонений» (писаний неперіодичний журнал для плекання чистоти мови, літератури, шутки й науки). Українські таборити в Касіні влаштували й виклади та провадили з приводу них дискусії, мали вони в таборі й свою бібліотеку, яку перевезли з собою при переїзді 1920 р. до Ліберця, куди перший транспорт цих «італійців» (368 душ) прибув 5 вересня.

В Ліберецькому таборі, як і в таборі Нім. Яблонного, а пізніше і в таборі Йозефовському, провадилася значна й різноманітна культурно-просвітня праця. Організуючим осередком її так само був тамошній Культурно-Просвітній Клуб, заснований 25 вересня 1920 р., хоч деяка просвітня праця була започаткована тут вже й перед тим. К.-Пр. Клуб в Ліберці мав різні секції й заклади, які провадили працю в окремих галузях. Крім того були в таборі й інші організації, які самостійно провадили таку ж працю. Про все це маємо докладні відомості в таборовій хроніці, що її провадив пор. Як. Г о л о т а (опублікована в «Українському Скитальцеві» — органі частин УГА в б. ЧСР, що почав виходити в Ліберці 1 листопаду 1920 р., а продовжував в Йозефові й Відні аж до 1923 р.).

Ще перед повстанням у Ліберецькому таборі К.-Пр. Клуб, була там заснована УМСА (1 березня 1920 р.), потім курси німецької й української мови (18 вересня), що їх відкрив згаданий уже пор. Як. Голота; 20 вересня засновано в таборі Співацько-музичний гурток, а через день повстав Гурток спортовий. З заснованням К.-Пр. Клуба ці організації скоординувалися з ним.

К.-Пр. Клуб у Ліберці мав у своєму складі секції: 1) театральну, 2) співацько-музичну, 3) історичну, 4) фотографічну й 5) мистецьку. При Клубові заснувався 25 грудня 1920 р. 6) Гурток українських учителів, який мав на меті самоосвіту своїх членів і ширення освіти між стрілецтвом. В січні 1921 р. розпочався 7) Курс вищої освіти для стрілецтва, на який вчацало 65 слухачів, а одночасно з ним відбувався й 8) Державний поштовий курс при 52 учасниках. Крім того, К.-Пр. Клуб в Ліберці провадив ще 9) Курс гімназійних і семінарійних абітурієнтів, 10) Курс французької мови, 11) німецької мови, 12) Курс неграмотних і 13) малограмотних, 14) Курс французької конверзації, 15) Торговельний курс, 17) Матуральний гімназійно-реальний курс, 18) Матуральний семінарійний курс. При К.-Пр. Клубові працювали ще 19) Редакція часопису «Український Скиталець», 20) Відчитова комісія, 21) Бібліотека, 22) Клуб юристів, 23) «Союз Українок» і 24) Дитяча школа. В ліберецькому таборі виступав 1920 р. з викладами й проф. Віктор Андрієвський (з Полтави). Один з його викладів «До характеристики українських правих партій» був пізніше опублікований під прибраним прізвиськом автора — Ліберець (Берлін, 1921 р., ст. 24).

1 квітня 1921 р. інтерновані українці з Ліберця були переведені до Йозефова. Туди вони перенесли й свої просвітні установи й там продовжували діяльність К.-Пр. Клуба.

Йозефів — давня австрійська крінонь, обведена високим насипом-валом та глибокими ровами в мурованими стінами. На самому краї її, за валами й фортифікаціями, посеред поля розкинувся український табор. Просвітню працю в ньому провадив Культурно-Просвітний Кружок, на чолі якого був спочатку Д-р І. Мельницький, потім М. Дольницький. Кружок був автономною організацією в таборі, а праця його полягала на добрій волі членів. Діяльність Кружка не була цілий час рівномірною — вона то оживлялася, то занепадала. На ній відбивалася й постійна висилка стрілецтва на роботи й від'їзд студентів-таборитів на студії до Праги, Берна, Пршібраму, Відня й Загребу, також не вигідні умови життя, брак елементарного забезпечення й непевність — «зовсім недвозначне стремління чеської влади покласти край своїй гостинности, брак найконечніщої безпеки» (Звіт Кружка в 1921 р. в «Укр. Стрільці», ч. 12). Всього Йозефівський Кружок при кінці 1921 р. мав 621 членів (в них в таборі перебувало 330, а поза табором 291). В 1922 р. кількість членів збільшилася до 1176, а Кружок вважався середком культурно-просвітньої праці для всієї військової еміграції ЗУНР в Чехії. Кружок багато дбав про заснування культурно-просвітніх організацій при робітничих відділах. Він утримував у 1922 р. зв'язок з 69 робітничими сотнями — постачав їм книжки, часописи, купував підручники для науки, позичав ноти, театральне убрання, допомагав порадами й фахівцями. Крім організаційної праці, Кружок провадив широку просвітньо-виховничу діяльність, а саме — влаштовував різні курси, відчити, академії, свята, обходи, вистави і т. п.; а також збирав пам'ятки в визвольної боротьби України, провадив видавництво, пропаганду в чужій пресі (м. ін. і в італійській), співпрацював з українськими культурними установами, дбав про охорону стрілецьких могил і т. д.

При К.-Пр. Кружкові в Йозефові, як матірньому товаристві, в 1922 р. було багато різних установ і секцій. Між ними і такі, як Учительська секція, що під її наглядом був — а) семінарієвий матуральний курс і вищий семінарієвий курс, на який вписалося 79 кандидатів, а також і імнзавіальний курс; матуральні іспити відбувалися під проводом делегата чеського міністерства ШНО Д-ра Вінклера; б) виділо в школах, в якій було 60 учнів; в) чотириохкласова дитяча школа й г) різні курси. В 1922 р. 4-х класова дитяча школа перейменована на школу вправ, а середнєшкільні курси були перетворені в «Українську державну еміграційну гімназію в реальними паралелями ім. президента Д-ра Е. Петрушевича» й «Державний український еміграційний учительський семінар ім. І. Франка зі школою вправ». Це було затверджене рішенням правительства ЗУНР в грудні 1922 р., після чого під зарядом Учительської Секції лишилися тільки різні курси не — й мало — грамотних, а новосформовані середнєшкільні заклади відійшли під заряд окремої Організаційної конференції.

Як педагогі на середнєшкільних закладах в Йозефові працювали:

сотник Кравець (директор), Ф. Гула, М. Дольницький — всі три пізніше професори української гімназії в Ржевничах, — Дм. Вахняк, Ол. Балицький, о. М. Кривуцький, В. Черномаз та П. Буда. Всього в Йозефові витримали матуральні іспити 220 українців, які пішли звідси на студії в різні високі школи Чехії. На гімназіально-реальних курсах в Йозефові вчилися в 1923 р. й 10 білорусинів. К.-Пр. Кружок опікувався також і таборовими студентами, що відвідали на студії, й старався їм допомогти матеріально й організаційно.

Театральна Секція дбала про таборову сцену, декорації, гардеробу, театральну бібліотеку, допомагала драматичним гурткам, влаштовувала вистави в таборовому театрі в Йозефові. Таборовий театр був споруджений старанням Кружка в 1921 р.²⁵⁾ Тоді ж відбувся й перший курс драматичної штуки при 32 учасниках. В 1922 р. зорганізували драматичний курс для старшин, підстаршин і стрільців, на якому вчили організації й ведення драматичних аматорських гуртків, режисури і т. д. Виклади відбувалися щодня, протягом майже семи тижнів; курсантів було 62.

Спортова Секція мала відділ футбольний в складі 4 дружин, щоденно відбувала ритмічну руханку і вправи топірцями та дитячі вправи з хоруговками. Секція провадила школу шермування, ситківку, влаштовувала спортові свята й численні змагання в різних місцевими й сусідніми клубами.

Історична Секція збирала документи для історії української визвольної боротьби. В зв'язку з нею працювала й Фотографічна Секція, яка дбала про фотографування різних проявів життя й праці української еміграції. Світлинами цієї Секції користувалися м. інш. різні видавництва.

Матеріали до історії визвольної боротьби громадилися в Архіві табору; Архів провадив також таборовий денник. Крім того в Йозефовському таборі працювала Комісія для збирання матеріалів до «Пропамятної Книги еміграції земель ЗУНР», а також редакційна Комісія «Альманаха» й редакція часопису «Український Скиталець», якого друкували 1000 прим.

В Йозефовському таборі працювала й Терминологічна Комісія, що в 1921—22 р. збрала матеріал для термінологічного військового словника на 1200 слів.²⁶⁾ З інших Комісій в таборі особливо діяльною була Відчитова Комісія, яка влаштовувала окремі виклади.

Таборити мали свою оркестру й хори. Для організації оркестри найбільше послужила оркестра Української Бригади в Нім. Яблонському, яка мала свої струменти й продовжувала працю також і в Йозефові, ширячи тут серед населення «українську гудбу».

²⁵⁾ Про театр в Йозефовському таборі стаття П. Г. в «Театральному Мищенстві» за 1922 р.

²⁶⁾ В цій Комісії працював м. інш. і пор. Ів. Ільницький - Занкович — автор німецького та українського військового словника на 40000 слів, виданого в Берліні 1939 р.

Бібліотека оркестри нараховувала біля 3500 окремих музичних чисел. Членів оркестри в Йозефові було біля 50. Крім того Музичний Гурток зорганізував ще й мандолінову оркестру.

Хорів в Йозефові було два — старшинський і стрілецький. Вони виступали також і поза табором, як на українських, так і на чеських святах. Стрілецький хор виступав також на похоронах і богослужбах. Діяльністю таборових хорів керувала Співочка Секція Кружка. На таборовій сцені в Йозефові виступали й придніпрянські діячі, як артистка Н. М. Дорошенкова, бандурист В. Ємець, диригент хору З. Сердюк й інші.

Важне значення в культурно-просвітній праці Кружка мала таборова бібліотека, яка в 1922 р. нараховувала 6590 книжок. При бібліотеці була переплетня, в якій постійно працювало 3 особи: Фахову бібліотеку мав також Кружок Правників, що складався з 51 чл., які вчилися на університетах в Празі й Берні а до табору приїздили на ферії.

В 1921 р. в Йозефові заклався окремий Підстаршинський гурток, який провадив і культурно-просвітню працю. Цей гурток на свої кошти передплачував часописи, заснував бібліотеку, влаштовував відчити. Все це він провадив з огляду на потреби своїх членів, яких мав біля трьох сот.

Допомагав К.-Пр. Кружок в Йозефові й таборовому жіноцтву, яке зорганізувалося в «Союз Українок». Ця організація нараховувала 40 членів, стала секцією Кружка й утворила дві школи: фребелівську для малих дітей і другу — української мови, літератури й історії — для жіноцтва в таборі. З бігом часу в життю «Союза Українок» настала внутрішня криза й він, як секція Кружка, припинив своє існування. В березні 1922 р. в Йозефовському таборі була заснована «Жіноча Самопоміч». Згуртоване в ній жіноцтво виготовляло українські мистецькі речі (вишивки і т. п.). «Жіноча Самопоміч» була в контакті з українськими жіночими організаціями в Празі.

К.-Пр. Кружок в Йозефові та його Учительська Секція влаштовував для таборитів багато різних курсів, через які перейшли й їх покінчили сотні інтернованих. Крім згаданих уже: 1) матурального гімназіально-реального курсу, що мав в 1922 р. 110 слухачів та 2) матурал. семінарійного курсу і 3) нижчого семінарійного, були ще такі курси: 4) перший кооперативний курс 1922 р., що продовжувався 6 місяців і мав 87 слухачів; 5) доповнюючий кооперативний курс, 6) другий кооперативний курс, 7—8) два торговельні курси, 9) курс вищої математики, 10) державно-поштовий курс, 11) курс експлозивних моторів, завданням якого було вишколити шоферів, машиністів і т. інш., 12) в 1923 р. відбувся шоферський курс під керівництвом пор. Томоруґа; цей курс закінчили й свідоцтва одержали 87 курсантів. Крім того відбулася ще низка курсів мов: 13) англійської, 14) німецької й 15) французької мови та конвєрсації, а також 16) курс української мови для старшин не-українців.

У вересні 1923 р. в Йозефовському таборі була влаштована

вистава культурно-просвітніх надбань таборів Української Галицької Армії в Чехії. На цій виставі, що була першою того роду, можна було оглядати велику таборову бібліотеку, а також мандрівні бібліотечки — т. зв. «летючки», — що їх К.-Пр. Клуб пересилав по таборових відділах, і різні інші експонати культурно-просвітньої праці в таборах. На виставі були такі відділи: шкільництво, архів, видавництво, світлини, мистецтво, музика-спів, промисел, домашні вироби, руханка, театр і т. д. Деякі з них мали досить численні експонати. Напр. у відділі мистецтва були виставлені праці: Буцманюка, Іванця, Фартуха, Дзидза, Бринського, Касіяна, Кобринського, Громницького, Петрука й інш. майстрів-таборитів. Вистава виявила значні досягнення таборитів в культурно-просвітній галузі й послужила ніби підсумком цієї праці.

Вже на весні 1920 р. чеська влада почала висилати інтернованих в таборах стрільців на роботи, формуючи їх в окремі р о б і т н и ч і в і д д і л и або сотні під проводом інтернованих старшин. В 1921 р. таких відділів в різних місцях б. ЧСР. нараховувалося вже біля 70. Були вони неодинакові своєю кількістю й мали неодинакові умови праці — де легчі, де тяжчі — але майже всі вони провадили в себе культурно-просвітню працю. Вони в себе на місцях засновували свої к.-пр. кружки, що були фактично філіями головного К.-Пр. Клуба, а також засновували хори, бібліотеки, читальні, театральні гуртки, спортові дружини і т. д. Окремих місцевих к.-пр. кружків в 1922 р. було 11, а саме — в Братиславі, Кр. Градці, Пільні, Терезині, Мості, Літомержицях, Мильовицях, Пардубицях, Ліберці і Берні. Вони провадили в себе курси, влаштовували відчити, концерти, драматичні вистави, передплачували часописи, улаштовували свята і т. д. Крім Шевченківських свят стрільці щороку святкували 1 листопаду — свято відновлення української державности на землях короля Данила. В цей день відбувалися поминальні богослуження за поляглих борців, святочні академії, походи на стрілецькі могили і т. д. В багатьох осередках культурно-просвітня праця місцевих робітничих відділів служила також і пропагандивним цілям, а саме — освідомлювала місцеве населення в національно-українській справі.

Українські робітничі відділи були роскидані по цілій Чехії, на Мораві, Словаччині й Карпатській Україні. Про працю їх не залишилося повних і докладних описів, лише уривчасті згадки в різних звітах та хроніках.

В Пардубицях філію К.-Пр. Клуба основано 10 липня 1920 р. Робітничий відділ там мав 152 стр. і 6 старшин. Просвітній клубок організував курс для неграмотних, читальню, влаштовував національні свята, виклади, концерти й т. інш. В 1921 р. при робітничому відділі в Пардубицях заснували спортовий клубок, який впорядковав і змагання. Клубок провадив курс банкового книговодства, науку співу і т. д. Учили м. інш. грамоті й 20 рекрутів

в Карпатській Україні, що служили в чеському війську в Пардубицях; для них потім впоряджали й виклади. Просвітній Клубок в Пардубицях влаштував концерти і в тамошньому мійському театрі при співучасті В. Ёмця та хору з Нім. Яблонного.

В Чеських Будейовицях 2 грудня 1920 р. було відкрито стрілецьку читальню, заходами якої в 1921 р. зорганізували курси для неграмотних і малограмотних, а також курс вищої освіти, на якому для 25 слухачів викладали фізику, хемію, господарство, зоологію, ботаніку, історію, географію, українську мову й письменство та математику. Була там зорганізована також школа для підстаршин, в якій, крім фахових військових викладів, відбувалися також і загально-освітні. Драматичний гурток улаштував вистави, концерти й т. інш. При робітничому відділі в Чеських Будейовицях провадився й курс модерного кошикарства.

Робітничий відділ в П і л з н і складався з 91 стр. і 2 старшин; мали вони там свій драматичний гурток, бібліотеку, курси для неграмотних і курс вищої освіти, влаштували драматичні вистави й т. інш. Теж і в М о с т і, відбувалися вистави, був свій хор, влаштувалися концерти, виклади, провадилися курси для карпатських українців, вояків чеської армії, що перебували в Мості; тамошний робітничий відділ нараховував у 1920 р. 86 стрільців і мав свою читальню.

Робітничий відділ у П р а з і був розділений на гуртки. В 1922 р. тут між стрільцями провадилися курси неграмотних і малограмотних та вечірні виклади з різних предметів. Стрільці відвідували в Празі свята, концерти й виклади, що їх влаштували українські академічні організації. Робітничий відділ в П р а з і - Д е й в і ц е мав у 1920 р. 87 чл., «що другий день відбувалися виклади для стрілецтва з української історії й письменства або велися розмови на різні теми». 5 березня 1921 р. при цій сотні заснована бібліотека й читальня. Робітничі відділи були і в інш. околицях поблизу Праги, а також і в таких дальших містах, як Кладно, Пршібрам і інш.

У Т е р е з и н і при 8 сотні засновано в 1921 р. просвітній клубок, який 3-чі в тиждень влаштував виклади на різні популярно-наукові й громадські теми, літературні вечори тощо. (Про побут одної частини УГА в Терезині спогад Степана Л и ч а к а в Літопису Червоної Калини за 1939 р., ч. 4). Робітничий відділ в Т у р н о в і прийшов сюди з Нім. Яблонного в 1920 р., мав у своєму складі 60 стрільців, заснував 12 березня 1921 р. філію Пр. Клубка Нім. Яблонного, який зорганізував читальню, влаштував концерти, відчити, що на них виступали з промовами й чехи. Робітничий відділ в Х е б і (Егер) в 1920 р. мав 78 стрільців; командант сотні читав виклади з історії України. У Р у д о л ь ф о в і відділ влаштував курс для неграмотних і малограмотних а також курси рисунків та пробний курс в державній отсрочці. Робітничий відділ м. К у х а р ж е к. Тахльовиць мав у 1920 р. всього 17 чл., які «вільний час посвячували науці читання, писання, рахункам і співу». В Г р а д ц і К р а л ь о в о ї робітничий відділ влашту-

вав 4-х місячні курси для малограмотних, на які вчащало 14 стрільців, та курс вищої освіти з 18 учасниками. Раз у тиждень відбувалися відчити, кожного вечора спільке читання часописів. При відділі була невелика бібліотека, книжки позичали також з Йозефова; при відділі працював аматорський гурток і стрілецький хор, які влаштовували різні забави, свята і т. інш. Був ще й спортовий гурток. В Ружомберку за півріччя 1921 р. відбулося 60 викладів на різні теми. Робітничий відділ у Ліберці мав 30-членний хор, провадив курси для неграмотних, влаштовував українські концерти, м. інш. і на користь голодуючим в Україні.

На Мораві найактивнішим в культурно-просвітньому відношенні робітничим відділом був відділ у Берні. З грудня 1922 р. цей відділ заснував Товариство «Просвіта». Старанням цього Товариства, а також при допомозі Української Академічної Громади в Берні, 1923 р. відбувся курс для неграмотних, через який перейшло 32 стрільці; а також 5-ти місячний сільсько-господарський курс, який закінчило 48 учасників, і пасішницький курс на який ходило 37 стрільців, що потім склали іспит та одержали свідоцтва. Цей курс тривав від 1 липня до 10 вересня 1922 р. Товариство ж «Просвіта» при робітничому відділі в Берні спільно з тамошньою Українською Академічною Громадою, подбали про спорудження на Бернянському кладовищі пам'ятника борцям Української Галицької Армії та українським жертвам Світової війни, що навіки спочили у Берні. Робітничий відділ у Берні мав свій стрілецький хор, влаштовував концерти і т. інш. Робітничий відділ в Оломовці влаштував 12 грудня 1922 р. свій концерт, ставлючи між інш. і пропагандивну ціль: «запізнати місцеве населення з українською піснею . . .» Цей концерт був повторений і в Фрайштадті, Опаві, Моравській Остраві і Ліпніку. Перед кожним концертом був виклад про Україну. Робітничий відділ у Липніку на Мораві мав 1920 р. 38 чл., заснував власну українську бібліотеку, читальню, спортовий гурток «Україна». В Тренчанських Теплицях робітничий відділ складався в 1920 р. з 104 осіб; мав він свою бібліотеку, хор, впоряджав концерти, відчити (м. інш. і словацькою мовою про Україну), провадив курс неграмотних із 15 стрільцями, на якому «тяжко йшла наука без букварів». Так само курси для неграмотних і малограмотних були влаштовані і в робітничому відділі у Михаловцях 1922 р. За три місяці 30 стрільців навчилися читати й писати, так що неграмотність була ліквідована. Цей відділ мав свою бібліотеку біля 300 книг, читальню, передплачував часописи, влаштовував відчити, вистави, концерти і т. інш. Свої читальні мали й виклади та національні свята влаштовували й робітничі відділи в Комарні, Новому Месті, а також провадили культурно-просвітню працю відділи в Літомержицях, Годонині, Кутній Гері, Кральному Полі, Лученцях, Братиславі, Жіліні, Леопольдові, Чаславі, Хомутові, Банській Бистриці, Штернберку, Високому Миті, Студениці на Слезку, Полічці, Тренчині, Індржіховому Градці і т. д. Деякі з відділів працювали і в Карпатській Україні.

ні, а саме — в Ужгороді, Білій Церкві, Драгові й інш. місцях. Працювали вони там при будові мостів, доріг, бараків і т. под. В Ужгороді робітничий відділ мав власну бібліотеку, влаштував виклади, організував стрілецький хор тощо.

Робітничі відділи на Словаччині й Закарпатті були об'єднані під зарядом окремого команданта, підлеглого державній військовій команді в Ужгороді (потім в Кошицях). Командантом був іменований полковник УГА Гнат Стефанів, який в р. р. 1921—1923 стояв на чолі віцеконсулату ЗУНР в Ужгороді. Полк. Г. Стефанів зреорганізував підлеглі йому робітничі відділи в окремі адміністративно-самостійні сотні, числом 20, що були розміщені від Солотвини аж до Комарна. В 1923 р. в зв'язку з вирішенням справи Східної Галичини в користь б. Польщі почалася ліквідація українських військових частин на Закарпатті й Словаччині.

Члени робітничих відділів, розкидані по різних закутинах був. Чсл. республіки, часом знаходили собі там і вічний спокій, не діждавшись повороту на рідну землю. Так нпр., в Мильовицях, де працював робітничий відділ Української Галицької Армії, померло кілька стрільців; похоронили їх на великому кладовищі, де за Світової війни поховали багато українців — полонених з кол. російської армії.

УКРАЇНСЬКЕ СТУДЕНСТВО НА ЕМІГРАЦІЇ.

Кількість українського еміграційного студентства та його становище. Допомога студіюючій українській молоді закордоном. ЧУК та інші допомогові організації в Чехії, Т-во Прихильників освіти у Відні, в був. Польщі. Станови. Фахові та ідеологічні українські студентські організації на еміграції, зокрема: УАГ в Празі, Громада Студентів-Емігрантів в Вел. Україні, Медична Громада, Основа, ВЕЛЕС, ГУСЛІ, СТУП, Автоклуб і інші. Секції та товариства; студенти-пасишники; Драгоманівська Громада, Вільна Громада, ДОПС, СВУС і т. д. Українські студенти в Подєбрадах, Берні, Пршібрамі й інші містах. Студентські організації в Німеччині та їх об'єднання, в Польщі, Бельгії, Франції, Швейцарії, Італії, був. Югославії, Болгарії й Румунії; в Америці, Азії й Африці. ЦЕСУС, його члени та візди. Праця на міжнародньому форумі — участь в міжнародніх студентських конференціях, національно-інформаційна діяльність серед чужинців. Взаємини з окремими національними групами. Спортова й видавнича праця українського еміграційного студентства. Його періодика.

Повних даних про кількість українського еміграційного студентства в різних країнах і в різні роки ми не маємо, та й скласти їх в певних числах не можливо. Про статистику українського студентства на чужині найбільше відомостей містять статті Вол. О г о н о в с ь к о г о в Студентському Віснику за 1924 р. ч. ч. 4—7, але вони стосуються лише кількох попередніх років. Так само і відомості в статті: А. Б - о в: Українське еміграційне студентство в цифрах («Український Студент», Прага, 1922 р., ч. 5). Статистичні матеріали про українське студентство в Чехії докладно опрацьовані в нарисі Доц. Л. Ш р а м ч е н к а: Українське, білоруське та грузинське студентство на високих школах в (був.) Чехословацькій Республіці (Записки Української Господарської Академії в ЧСР т. I (1927) ст. 248—280).

Найбільше число українських студентів за кордоном перебувало в Ч е х і ї. На перше вересня 1923 р. тут нараховувалося 1360 студентів, а 1 березня 1924 р. було 1896 (в тому 141 студентка). Між окремими містами вони поділялися так: у Празі — 1255, в Подєбрадах — 382, в Берні — 170, Пршібрамі — 83 і в Братиславі — 6. В Н і м е ч ч и н і в 1924 р. було зорганізовано 138 студентів українців; в був. П о л ь щ і «Союз українських студентських громад» в 1924 р. мав 150 чл.; в Б о л г а р і ї в софійській «Спілці» в 1923 р. було 40 студ., в був. Ю г о с л а в і ї організованих українських студентів було й того менше (зате багато було українців між студентами-врангелівцями); букарештянська «Зоря» в Р у м у н і ї нараховувала в своєму складі 25 чл. В інших європейських країнах студентів-українців було мало: в 15 осіб було в Парижі, одиниці

були ще в Нансі, Лондоні й Бельгії, були також в Будапешті й Римі, але про кількість їх і В. Огоновський не подає відомостей.

Світова війна внесла значні зміни в справу матеріального забезпечення високошкільного студентства взагалі. В багатьох країнах цією справою після війни занялися уряди а також різні благодійні організації та студенські самопомогові товариства. Ці останні створили й свою централю п. н. European Student Relief Bond, що пізніше змінив свою назву на International Student Service²⁷). Становище українського еміграційного студентства в перших часах було дуже не вигідним і трудним — і то в одній країні менш, в другій більше. В 1919 і 1920 р. р. не було організовано ще ні самопомогоги, ні державної допомоги, ні допомоги міжнародних студенських установ. В цих роках тільки українські дипломатичні представництва в Празі та Відні матеріально допомагали студуючій закордоном українській молоді. Становище українського еміграційного студентства після 1920 р. було становищем сироти, що має дбати сам про себе²⁸).

Найліпшим було становище українського студентства в Чехії, де культурна праця української еміграції взагалі була забезпечена найбільше. Тут в 1920—21 р. уділювалася дуже значна державна допомога для українських студентів-емігрантів. Крім того, в Чехії українське студентство користало також і з допомог чужоземних організацій — найбільше від YMCA, Місії Методистів, Студенського Допомогового Фонду й інш. З доповідів на турновській Конференції Європейської Допомогової Акції 1922 р. виходило, що празький уряд асигнував на допомогу 1247 студентам від листопаду 1921 р. 500.000 корон; крім того, Місія Методистів доплачувала за 500 студентів на денний харч по 5 корон, а Е. І. П. допомагала українським студентам одягом. На свої допомогові цілі українське студентство в Чехії також і самооподатковувалося, збирало фонди серед української еміграції в Америці й т. д. Про самопомогову акцію українського студентства найбільше дбав Ц Е Д У С (Центрاليا допомогои українському студентству), яка провадила зносини з американськими українцями і з ріжними чужими та міжнародними організаціями — як Ліга Націй, уряд Нансена, Місія Методистів, Європейський Допомоговий Фонд і т. д. Пізніше функції ЦЕДУС-а перебрав економічний відділ ЦЕСУС-а.

Матеріальне становище українського еміграційного студентства в П о л ь щ і було значно гіршим. Там державна допомогога українській еміграції уділювалася в значно менших розмірах і не так регулярно. Ще гірше було в б у в. Ю г о с л а в і і, де українські студенти не були легалізовані зовсім і де тільки одиниці (та й то

²⁷) Ця організація не мала статутів — її управу призначала Світова Федерация Християнського Студентства. Ця організація багато допомагала т. зв. воянним студентам. В ній не робилося ріжниць між молоддю побідних і переможених народів, як то помічалася в практиці деяких інш. міжнародних студенських федерацій.

²⁸) Г. Чернуха — Економічно-допомогова політика Центрального Союзу українського студентства. «Український Студент». Прага, 1923 р. ч. 1—2.

формально, як студенти російські!) мали деяку урядову допомогу. В інш. країнах українське еміграційне студентство зовсім не мало ніякого державного забезпечення. Там хіба випадково вдавалося дістати для українських студентів інколи кілька стипендій. Так нпр. в Парижі в 1923 р. було уділено від французького уряду 4 державні стипендії для українців. З листування ЦЕСУС-а, опублікованого в «Студенському Вістнику» (ч. 1 за 1924 р.) видно, в якому тяжкому стані були українські студенти-емігранти в різних європейських країнах (напр. був. Польщі й інш.), особливо в зв'язку з зменшенням діяльності різних допомогових організацій.

В Чехії під кінець 1922 р. було 1345 українських студентів-допомоговців. Державна допомога їм уділювалася через спеціальну організацію — т. з. Чесько-Український Комітет, покликаний до життя Міністерством Закордонних Справ в 1921 р. Перед тим допомога для українських студентів здійснювалася через Українську Поміч.

«Чесько-Український Комітет допомоги українським та білоруським студентам» був статутарною організацією. Складався він з трьох восьмичленних делегацій: 1) українських професорів і студентів, 2) чеських професорів і студентів і 3) Українського Громадського Комітету в Празі. Головою Чесько-Українського Комітету (ЧУК) був проф. Д-р Ярослав Бідло²⁹⁾, його заступниками — проф. Д-р Ол. Колесса і Н. Григориїв, скарбником ЧУК-у попервах був проф. Д-р Ян Капрас, пізніший міністр шкільництва і народньої освіти в Празі. В компетенції ЧУК-у було приймати і звільняти допомогоювців, установлювати мінімум іспитів, перевіряти студії і взагалі займатися всіма справами української студіюючої молоді в Чехії. Під його опікою були також і білоруські студенти, яких в 1923 р. було на допомозі 23 а пізніше ця кількість збільшилася до 150.

Свою працю ЧУК провадив у тісному контакті з уповноваженим Міністерства Закордонних Справ. Для виконавчої праці ЧУК виділив з себе т. зв. «Д і л о в у К о м і с і ю», яка в міжчасі між зборами пленума ЧУК-у й полагоджувала справи. ЧУК співпрацював також з різними студенськими організаціями й органами, як нпр. з «Перевірочною Комісією», «Одяговою Комісією», «Студенською Радою» й т. д.

Свою допомогову акцію ЧУК поширював не тільки на Прагу, а також і на інш. міста, де були українські студенти — на Берно, Братиславу, Пршібрам і т. д. Підпомагав він не тільки студентів а також наукових аспірантів, середнєшкільників, слухачів матуральних курсів, мельницької школи садівництва й т. інш. Свою поміч ЧУК давав грошми (місячна студенська стипендія була біля 500 кор.), а також одягом, ліками, підручниками, приладами тощо. Він мав власну велику бібліотеку високошкільних підручників.

ЧУК утримував у Празі кілька інтернатів для українського

²⁹⁾ Ярослав Бідло (1868—1938) видатний чеський історик, професор Карлового Університету, член Наукового Товариства ім. Шевченка.

еміграційного студентства. Одним з них був т. зв. «С л е п і н е ц» (при школі для сліпих на Шведській вул.), ліквідований аж в грудні 1925 р. Цей інтернат не був дуже принадний для українського студентства, бо був він дорогий, малогігієнічний і взагалі невідходящий для студій. Допомогою ЧУК-у користувалися й деякі студенські організації — таку допомогу мав нпр. Український Студенський Кооператив у Празі в 1922 р. Цей Кооператив зорганізував свою палатурню й заходжувався біля організації голярні й шевської майстерні. Свою працю він провадив при ідальні Місії Методистів на Сміхові. Допомоговці ЧУК-у мали можливість відбувати в часі фєрій подорожі закордон. В хроніці студенського життя з 1923 р. занотовано, що українські студенти їздили цього року з Чехії до Італії, Єгипту, Данії, Англії, Болгарії, був. Югославії, Німеччини, Франції, Швайцарії й Румунії. Цього ж літа відбулася й геологічна екскурсія на Підкарпаття. Друга більша екскурсія українських студентів їздила з Праги до Німеччини (Берлін, Пасвальн, о. Рюген, Любек, Гамбург, Дессау, Ляйпціг і Дрезден).

Допомоговці ЧУК-у були організовані в фахових секціях, які мали свої бюра. Як загальна кількість допомоговців, так і кількість членів в окремих секціях, з року в рік мінялися. В літньому семестрі 1922 р. всіх стипендистів було 844, а вже в вересні того ж року кількість їх зросла до 1071. На 1. вересня 1923 р. ЧУК мав 1429 допомоговців. По окремих школах вони були розподілені так:

В П р а в і. На ріжних відділах Т е х н і к и 463 ст. (з них 13 жінок) а саме:

Електро-машин. — 66, будівельн. — 26, землемірн. — 19, архітектур. — 8, агроном. — 116, лісов. — 59, хеміч. 70, торгов. — 94, асекурац. — 5.

На ріжних факультетах У н і в е р с и т е т у 524 (з них 63 жін) а саме: медичн. — 201 (жінок 36), правн. — 182 (жін. 1), філософ. — 105 (жінок 21), природн. — 32 (жінок 5), фармац. — 1, теолог. — 3.

На ріжних спеціальних школах — 39 ст. (з них 7 жінок), а саме: Педагогіч. — 18, Консерв. — 15, Академ. мист. — 5, Соціяльн. освіти — 1.

В Б е р н і : на Університеті — 25, Техніці — 22 і на Ветерин. школі — 32.

В П р ш і б р а м с ь к і й Гірничій Академії було 56 допомоговців ЧУК-у.

З цього видно, що в тих роках не було, здається, ні одної високої школи в Чехії, де б не студіювали українські студенти-емігранти, допомоговці ЧУК-у. Через цей Комітет одержували допомогу й кільки студентів Української Господарської Академії в Подєбрадах, хоч там була своя допомогова організація; крім того через ЧУК-т одержували допомогу курсанти українських матуральних курсів (в Подєбрадах — 120 і в Йозефові — 83) та кільки профєсорських стипендіятів.

На 1 січня 1925 р. ЧУК підпомагав 1361 студ. (в Празі 1116, Берні — 162, Пршібрамі — 75, Братиславі — 8). З них білорусів було 92. Починаючи в листопаді 1921 р. ЧУК одержував від Міністерства Закордонних Справ на свою допомогову акцію щомісячну субвенцію — спочатку біля 500.000 кор., пізніше й до 1½ міл. Всього на допомозі ЧУК-у за 10 літ його існування й діяльності перебуло 1992 українських студенти. З них 1128 одержали дипломи, 566 не докінчили студій, 270 відступили від студій та 28 вмерло.³⁰⁾

Заснований в 1921 р., ЧУК проіснував як самостійна чесько-українська організація (поруч в подібним комітетом російським) до 1931 р., коли був замінений новою організацією — т. зв. «К о м і т е т о м для уможливлення студій російським і українським емігрантам». Цей останній провадив допомогову акцію в значно скромніших розмірах — його функції зводилися вже до завдань ліквідації колись такої широкої допомогової організації. З припиненням державної чеської допомоги українському еміграційному студентству в Празі, в тому ж 1931 р. повстав уже як громадська організація «Д о п о м о г о в и й Ф о н д українських і білоруських студентів у Празі». Пізніше засновувалися й інші подібні організації, але ширшої допомогової акції за браком фондів вони розвинути не могли.

Також у Б е р н і на Мораві в 1931 р. з ініціативи гуртка українців був заснований Комітет для допомоги тамошнім українським студентам. Цей Комітет виявляв свою діяльність і в пізніших роках, хоч засоби мав дуже обмежені (головно пожертви й членські вкладки). Подібна ж допомогова українська організація була і в Б р а т и с л а в і на Словаччині.

Досить поважне значіння в перших роках еміграції мала допомога Європейського Допомогового Студенського Фонду. Цей Фонд був одною з інституцій Світової Християнської Федерації. Повстав він в 1920 р. як організація економічно-соціального характеру, що має допомагати студентству в повсюбній Європі. Українські студенти в Чехії протягом 1922—23 р. р. одержали з цього Фонду приблизно 134000 кор. та ще деяку кількість убрання, білизни, какао й інш. Але ця організація з виїздом при кінці 1922—23 ак. року до Америки його репрезентантки п. Квейль значно скоротила свою допомогову акцію, т. щ. майже ліквідувалася. Надалі залишився ще лише відділ цього Фонду у Відні, який і давав допомогу українським студентам в б. Австрії, Німеччині й Чехії. Розподіл цих допомог поміж еміграційним студентством в Чехії провадив Г. Дюпре.

³⁰⁾ В 1931 р. Український Академічний Комітет опублікував такі підсумки про українців закінчивших високі школи в Чехії: Український Вільний Університет уділив за той час 82 докторських дипломи, Українська Господарська Академія 426 дипломів інженерських, Український Високий Педагогічний Інститут 22 дипломи докторських і 74 дипломів на титул педагога середніх шкіл; різні чеські високі школи уділили українцям-допомоговцям 1062 дипломи. Всього на поч. 1931 р. одержали українці в Чехії 1666 дипломів з 27 різних фахів. Крім того на 1 січня 1931 р. скінчило матуральні курси 86 осіб. Ржевницьку українську гімназію 56 осіб. Сподівалися, що протягом ближчих років число українців з високошкільними чеськими дипломами збільшиться до 2000.

В самому Відні, який за Світової війни і деякий час по ній був осередком українського політичного і культурного життя, допомогу студіюючій молоді несло «У к р а ї н с ь к е Т о в а р и с т в о П р и х и л ь н и к і в О с в і т и». Товариство Прихильників Освіти було засноване заходами віденської «Січі» при допомозі й участі старших діячів — проф. Д-ра Ст. Дністрянського та проф. Дм. Дорошенка. Проф. С. Дністрянський був і першим головою Товариства Прихильників Освіти, в якому працювали ще: Д-р Андрій Бурчинський, Д-р Ярослав Окуневський, Олександр Сероїчковський, Айтал Вітошинський, Юліян Романчук юн., Ярослав Литвинович, Д-р Дмитро Коропатницький, Д-р Н. Бігарі, Д-р Іван Турин і інш. Їхньою працею при співробітництві молоді це Товариство, засноване в квітні 1920 р., розрослося до розмірів поважної й загально відомої організації.³¹⁾ 21 квітня 1924 р. Товариство Прихильників Освіти у Відні відбуло свої четверті річні збори; мало воно тоді 225 чл. (з того 29 чл. почесних і 36 чл. фундаторів). Товариство Прихильників Освіти спочатку допомагало всім потрібującym студентам, а коли його засоби змаліли, то лише політичним емігрантам. За 4 роки воно уділило допомоги 285 студентам на суму 560.000.000 ак. (коло 8000 доларів). З того було йому повернено коло 500 дол. Свої фонди Товариство Прихильників Освіти складало в пожертв українського громадянства, найбільше в Америці.

В був. П о л ь щ і, де умови й становище для української еміграційної молоді були мало сприятливі, студійні допомоги уділювало українське Товариство допомоги студентам українцям високих шкіл у Варшаві. Це ж Товариство під головуванням проф. Д-ра Ром. Смаль Стоцького організувало в 1929 р. у Варшаві «У к р а ї н с ь к и й С т у д е н с ь к и й Д і м», який складався з інтернату на 20 осіб, читальні, бібліотеки й робітень. Це Товариство, в якому на 1 січня 1930 р. було 15 членів, розвивало свою діяльність на пожертви і допомоги від ріжних осіб і організацій. Воно видавало допомоги студентам, позички, стипендії, утримувало інтернат, для якого старалося придбати й власний дім, і т. д. Грошовий оборот Товариства в 1935—36 р. був поверх 11.000 зл. Значну активність в цьому Т-ві, крім названого голови, виявляли ще — Д-р Л. Чикаленко, проф. Д-р М. Кордуба й інш.

Найбільше українських студентських організацій за кордоном, особливо в 20-х роках, було в П р а в і. Тут в тих роках було й найбільше українських студентів (в 1923 р. їх нараховувался коло 1200). Наслідком цього факту було й збільшення кількості українознавчих викладів на чеському Карловому університеті в Празі, де в 20-х роках українські курси оголошували професори: Пастернак, Бідло,

³¹⁾ Про те «Чому і як основано Товариство Прихильників Освіти?» стаття Д-ра Ігоря Федева в ювілейному збірн. Українського Академічного Товариства «Січ» — Відень, 1932 р.

Горак, Полівка й інші. На високій торговельній школі в Празі катедра українознавства була обнята акад. Степаном Смаль Стоцьким (пізніше Прсф. В. Сімовичем).

Українські емігранти під час своїх високошкільних студій в Празі створили багато (нілька десятків) самих різнманітних академічних організацій і обєднань. Були між ними загально-студенські громади, фахові й ідеологічні студенські організації, товариства спортові, мистецькі, кооперативні й т. д., й т. п. Часом діходило на пражькому ґрунті й до обєднання частини цих організацій. Прага ж аж до останніх років була також осередком і для центральних організацій українського еміграційного студентства, обєданого в ЦЕСУС-і.

Найстаршою й найбільшою загально-студенською організацією була в Празі Українська Академічна Громада (УАГ). Про УАГ найдокланіші досі відомості опубліковані в статті пізнішого голови цієї Громади Марка Антоновича п. з. «20 років Української Академічної Громади» в збірникові тої самої назви, що вийшов у Празі 1941 р. В цьому збірнику опубліковані ще статті: Р. Лісового, Инж. Дм. Равича і Як. Шумелди з відомостями й про деякі інші організації Українського еміграційного студентства. Українська Академічна Громада була заснована ще в 1919 р. В тому часі закердоном існувало лише дві українські студенські організації: Пражька УАГ та віденська «Січ». При УАГ функціонували ріжні фахові секції, гуртки й товариства, які провадили досить живу культурну діяльність (реферати, концерти, дискусії й т. інш.), користуючись для цього домівкою УАГ (на Сміхові в будинкові сміховського акційового пивовару), де довгий час містився також і ЦЕСУС. Культурну працю провадила й сама УАГ. Вона між інш. розсилала книжки для ріжних українських організацій, збирала гроші для хорих українських стрільців, дбала про приєднання нових членів до львівської «Прсвіти» і т. п. Обєднувала вона понад 1000 чл., але вже в 1923 р. дійшло до розпаду її й повстання нових студенських організацій в Празі. УАГ існувала й далі (існує вона й по цей день), але обєднувала вже не все українське студентство, лише частину його — в 1923 р. вона мала всього 360 чл. Поруч з нею повстали: Студенське Товариство «Громада», яке склался переважно з т. зв. лівіці галицького студентства, й «Громада студентів-емігрантів з Великої України». Остання, затверджена владсю як «Громада студентів-емігрантів», була заснована 6 січня 1923 р. студентами-наддніпрянцями, які вийшли з УАГ, незадоволені порядками й настроями в цій Громаді. Громада студентів-емігрантів мала 249 чл. Вона влаштуувала національні свята, реферати, видавала свій літсграфований двотижневик «Дніпрс» (вийшло в 1923 р. 7 ч. ч.), мала свою книгозбірню, псрушувала справу Українського В. Університету і т. д. Дуже важним закладом цієї Громади була Ощадно-позичкова каса при ній, яка одначе прийшла до ліквідації. Громада студентів-емігрантів

в Великій Україні перебрала й функції «Студенського Комітету по збиранню жертв для інтернованих козаків у польських таборах». Цей Комітет повстав у Празі в грудні 1922 р. і протягом трьох місяців своєї діяльності зібрав і вислав до таборів 2½ тис. корон.

Українське студенське Товариство «Громада» в Празі було засноване 9 січня 1923 р. Воно обєднало 222 чл. При ньому була «Громада соціалістичного студентства ім. М. Драгоманова», «Група українського поступового студентства» й «Гурток правників». Т-во «Громада» мало власну читальню й улаштовувало реферати.

З інших загально-студенських українських організацій в Празі треба згадати Союз студентів-емігрантів з Північно-західних земель України, що був заснований 18. IX. 1922 р. і об'єднував студентів з Волині, Холмщини, Полісся й Підляшшя. В 1923 р. цей Союз мав 55 чл., свою бібліотеку, влаштовував виклади, допомагав культурним установам в краю й т. п. В тому ж 1922 р. була заснована в Празі й Громада студенток України, хоч статут її був затверджений аж в 1925 р., а своє п'ятиліття вона відсвяткувала 10 травня 1928 р. Ця організація об'єднувала до 70 студенток. Мета її була культурно-освітня й допомогова. Громада студенток-українок в Празі влаштовувала реферати, академії, літературні суди, вечірки й т. п.

Загально студенський (нефаховий) характер мали й засновані в 1923 р. Громада студентів Педагогічного Інституту ім. М. Драгоманова в Празі та товариство «Громада студентів громадян УССР». Пізніше повставали й деякі інші подібні організації в Празі.

Фахових організацій українського студентства в Празі нараховувалося біля двох десятків. Найстаршою з них була Українська Медична Громада. Об'єднувала вона студентів-медиків в Празі, мала своє майно й цінну бібліотеку. Разом з Спілкою українських лікарів Медична Громада заснувала Комітет для будови Народньої Лічниці у Львові й збирала на ту ціль пожертви серед студентства в Празі. В зв'язку з українською демонстрацією протесту супроти приєднання до Польщі Східньої Галичини на весні 1923 р., була урядово розв'язана а майно її було конфісковане. (Українська Медична Громада взяла на себе відповідальність за влаштовання віча, хоч у самій демонстрації не грала ніякої ролі).

В 1920 р. повстало технічне Товариство «Основа» як секція УАГ. «Основа» влаштовувала виклади й екскурсії (як в межах Чехії, так і закордоном). В 1922 р. при «Основі» працювала термінологічна комісія для вироблення української технічної термінології.

Студенти високої торговельної школи в Празі мали своє академічне т-во українських торговельників — «Велес», засноване в жовтні 1920 р. як «Секція студентів Високої Торговельної Школи при УАГ в Празі». В 1923 р. Т-во «Велес» усамогійнилось. Мало воно 116 чл. і було у зв'язку як з чеськими так і українськими організаціями в Краю й закордоном. «Велес» уряджував наукові екскурсії, виклади, прогулки й т. п.; мав свою бібліотеку (455 томів).

Секція агрономів та лісників заснована при УАГ 17 жовтня 1921 р. з тих студентів агрономів та лісників, що раніше входили в Т-во «Основа». На початку 1922 р. ця секція знову поділилася на дві — секцію агрономів і секцію лісників. Секція агрономів мала фахову бібліотеку, влаштовувала вечірки, реферати, допомагала своїм членам підшукувати практику й працю вліті. Після поділу УАГ в 1923 р. від секції агрономів відділилася частина студентів і заснувала нове Т-во агрономів «Рілля»; пізніше утворилася ще українсько-білоруська Спілка студентів агрономів, після чого дійшло до координації між усіма трьома організаціями. 16 червня 1923 р. в Празі заклався гурток студентів агрономів п. н. «Об'єднання українських аграрних студентів у ЧСР». Завданням цього об'єднання було всебічно студіювати аграрне питання й рільничу культуру та навязувати зносини з подібними ж українськими та чужими організаціями й господарськими інституціями. Об'єднання мало на меті підготувати нових робітників до праці над культурним і господарським розвитком українського селянства. Студенти-лісовики, після поділу загальної секції студентів агрономів і лісовиків, заснували також 1923 р. свій окремий гурток українських студентів лісової інженерії — «Г У С Л І» в Празі.

Українська Академічна Громада хеміків та технологів була заснована в Празі 1922 р. в складі 75 чл.; мала фахову бібліотеку, впоряджала спеціальні виклади й «особливу увагу звертала на вивчення українських територій та їх природних багатств, як місця для приложення своїх знань і праці в майбутньому».

Представники студенських технічних громад у Празі заснували в 1921 р. Комітет для будови дому українських техніків у Львові, який збирав на ту ціль пожертви головно при виплаті місячних студенських стипендій.

Українська Студенська Громада ім. Г. Сковороди гуртувала студентів філософії та високої педагогічної школи. Витворилася вона в 1922—23 р. з «Кружка Студентів Філософічно-Природничого віділу», заснованого ще в 1920 р., що до нього спочатку належали студенти філософічного та природничого факультетів, а з 1921 р. і студенти високої педагогічної школи. Громада ім. Г. Сковороди складалася в 136 чл., мала свою фахову бібліотеку (435 книжок), влаштовувала реферати й т. інш.

Студенти-правники були спочатку об'єднані як секція УАГ, а в 1922—23 р. відокремилися й усамотійнилися як Студенське Товариство українських Правників — СТУП. Це Товариство нараховувало в своєму складі 198 чл. Бібліотека його складалася з 900 кн.

Товариство Студентів Природників та Математиків було засноване в падолисті 1922 р. Перед тим члени його входили до секції філософів та природників при УАГ. Як

самостійна організація Т-во природників та математиків мало 46 чл., розпоряджало добірною книгозбірнею та деякими приладами.

В окремій Мистецькій секції при УАГ, що мала 17 чл., були в організовані студенти Празької Консерваторії та Академії Мистецтв. Ця секція була заснована у вересні 1921 р., а в 1922 р. перетворилася в окремий Мистецький гурток українських студентів, члени якого виступали на вечірках, концертах і т. п. Гурток мав і свою бібліотеку.

В 1922 р. повстало в Празі кілька фахових гуртків, що склалися в українських студентів, а саме: Гурток Пасішників, Кооператорів, Літературно-артистичний, Природничий і інш. При Українському Університеті в Празі був заснований в жовтні 1923 р. Природничо-Географічний гурток; мав він у своєму складі 23 чл. (студентів і професорів). Головною формою його діяльності були виклади. Так само в студентів і професорів складався і Астрономічний гурток. В липні 1922 р. повстав у Празі Український Гурток Геологічних Студентів; крім рефератів він влаштовував ще й екскурсії для геологічних дослідів (між інш. і на Закарпаття).

До цих же фахових студентських організацій в Празі належав і Український Академічний Автоклуб; заснований він був 24 листопада 1923 р. студентами Т. Томоругом (голова) і В. Орелецьким. Метою Клубу, що нараховував у своєму складі 100 чл., було «гуртувати українське студентство для ознайомлення в автомобілізмом та бути фаховим, науковим, спортовим та товариським осередком автомобілізму для українського студентства». Автоклуб заходжувався й біля відкриття шоферського курсу.

Українські студенти-агрономи та лісники, що студіювали на Чеській Техніці в Празі, — заснували тут в 1922 р. своє Пасішниче Товариство п. н. «Гурток українських студентів-пасішників у Празі». Цей Гурток, головою його був Ол. Наріжний а секретарем П. Кукуруза, виявив досить значну діяльність. Він насамперед навязав стосунки в Центральним Союзом пасішничих товариств в Чехії, який виявив Гурткові свою підтримку й прихильність, а також з пасішничими організаціями Волині та Галичини. Члени Гуртка працювали пізніше для розвитку пасішництва на Закарпатті. Гурток висилав своїх представників на пасішничі візди й брав участь у загально-державній господарській виставі в Празі. В 1922 р. на такій виставі Гурток представив наглядно (в діаграмах і под. мат.) розвиток і тогочасний стан українського пасішництва, а на виставі 1923 р. таким же способом порівняв українське пасішництво з пасішництвом в інш. європейських державах. Експонати Гуртка на кожній з цих вистав були визначені почесними дипломами. Про працю Гуртка на виставі 1922 р. в великим признанням висловився й державний президент. В осени 1923 р. Гурток виступив на державному віді пасішників в м. Годоніні на Мсраві та на візді чеських пасішничих товариств в Празі, а також відгукнувся й на міжнародній пасішничий візд

у Марселі. Виступав Гурток і на в'язі пасішників у Кошицях 1923 р., де була й пасішницька виставка. На цій виставці Гурток одержав за свою колекцію медсодайних рослин другу державну нагороду (бронзову медаль).

Зв'язки й співробітництво українських пасішників-емігрантів в чеськими пасішницькими чинниками не припинялися й пізніше. Про діяльність українського Гуртка досить часто приносили відомості чеські пасішницькі органи: „Český včelař“ та „Včelařské rozhledy“.

В червні 1922 р. Гурток впорядив для своїх членів п а с і ш н и ч і к у р с и в м. Кольчі. На цих курсах було 15 слухачів, які в успіхом їх і закінчили. Крім того члени Гуртка в кількості 35 душ в 1923 р. використовували виклади з пасішництва на Чеській Техніці в Празі та практику на великих чеських пасіках. На весні 1923 р. Гурток заклав у Празі власну пасіку, на якій його члени могли вчитися практичному пасішництву. Ця пасіка була розміщена в садибі «Високошкільного Інституту Анатомії й Фізіології домашніх звірят при Техніці в Празі» та в садибі Альжбетинського монастиря біля Студенської Домівки.

Гурток українських студентів-пасішників дбав також і про видання української пасішничої літератури. Діячі цього Гуртка (П. Кукуруза, М. Боровський, Т. Павліченко), дбаючи про піднесення пасішництва на Закарпатті, видавали в Ужгороді часопис «Підкарпатське Пчолярство» й деякі окремі фахові публікації. На Закарпатті ж в галузі пасішництва працював дехто й з тих, що студіювали в Українській Господарській Академії в Подєбрадах.

Останні відомості про діяльність правського пасішничого Гуртка маємо в 1925 і 1926 р. р. 29 грудня 1925 р. об'єднання українських пасішників в Чехії мало в Студенській Домівці академію, присвячену пам'яті П. Прокоповича. З нагоди річниці П. Прокоповича українські пасішничі організації в Чехії посадили 29 березня 1926 р. в державному пасішничому Інституті Д-р Шенфельда в Празі на пам'ятку липу.

В північних роках діячі ком. Гуртка пасішників-студентів виявляли свою працю в нестуденських пасішничих українських організаціях, що були засновані як в Празі так і на Закарпатті.

Крім численних фахових секцій та товариств, які об'єднували українське студентство по його академічному фаху, в 1926 р. почала діяльність ще й М і ж с е к ц і й н а с т у д е н с ь к а р а д а в Празі. Остання об'єднувала студенські організації, а в своїй діяльності дбала між інш. про забезпечення студентів недопомоговців (для них стипендисти робили відчислення). Міжсекційна Рада розвивала також акцію проти влиття Чесько-Українського Комітету в аналогічним Комітетом російським, як то в 1926 р. задумувалося зробити.

В 20-х р. р. було й кілька спроб до об'єднання українських студентських громад у Празі, але ні одна з них більшого успіху не мала. Одна з таких спроб була між інш. в 1927 р., коли окремих студен-

ських громад у Празі нараховувалося 6. До злиття й об'єднання прийшло пізніше, коли вже значно зменшилася кількість українського студентства в Празі. Так в 1930 р. злилися УАГ і Громада студентів з Волині, Холмщини, Полісся й Підляшшя. Об'єднана громада мала всього 44 чл.

На перешкоді до об'єднання українського студентства в Празі (а так само і в інш. містах) стояли головню ідеологічні розходження. Особливо багато тертя між студентством на пражському ґрунті було в 1921, 1922 і дальших роках. Дуже гостро виявлялися ці розходження на загальних зборах між т. зв. «правицею» й «лівницею». Помимо ідеологічних ріжниць, «лівниця» обвинувачувала «правицю» (переважно студенти старшини) в тому, що ніби ті завели в академічних громадах «казармено-військовий режим». В Празі ці розходження повели й до розпаду великої УАГ, до відокремлення лівіше-успосіблених студентів, які заложили «Громаду», й демократично-настронних наддніпрянців, які заснували свою Громаду студентів-емігрантів. Поза цими громадами гуртувалися починаючи з 1923 р. ще студенти — комуністи й т. зв. «зміновіхи». Ці останні, так в Празі як і по інших осередках, дуже шкодили діяльності українського студентства на еміграції. В 1924 р. в багатьох студентських організаціях сталися комуністичні сецесії.

З ідеологічних студентських організацій в Празі значну активність виявляла Група Української Національної Молоді, яка була провідною організацією т. зв. «правиці». Ця Група заснована 1 жовтня 1922 р., мала свої філії також у Берні й Пршібраті. Своім завданням ця організація ставила «об'єднати українське студентство на думці про державну незалежність України, студіювати національний розвиток інших народів, особливо хліборобських, пізнавати методи й средства, якими ці народи досягли й досягають своїх національно-державних цілей». Група Національної Молоді мала 312 чл., влаштувала національні свята, виклади, дискусії, вечірки, концерти, мала свою книгозбірню й видавала свій неперіодичний журнал «Національна Думка» (1924—1927 р. р.). В січні 1924 р. відбувся Зїзд Української Національної Молоді високих шкіл Чехії з участю 14 делегатів окремих організацій Групи.

З організацією Національної Молоді співпрацювала студентська «Січ» заснована в Празі 1920—21 р. Завданням цієї організованої по військовому «Січи» було «фізичне й моральне піднесення національно-настронного українського студентства». Студенти-січовики пропагували самостійність України, дбали про відновлення українських січових організацій, влаштували вечірки, свята та вправляли в «Соколі». Т-во «Січ» заснувало в 1923 р. Комітет для збирання фондів на національну пресу.

Найстаршою ідеологічною організацією «лівіци» була Громада соціалістичної молоді ім. М. Драгоманова. Заснована ще в квітні 1921 р. ця Громада до розпаду УАГ існувала як секція останньої, а з 1923 р. стала автономною секцією

Українського Студенського Товариства «Громада». Драгоманівська Громада нараховувала в своєму складі 102 чл.; своїм завданням вона ставила «об'єднання соціалістичного студентства, поглиблення й закріплення соціалістичного світогляду своїх членів дорогою вивчення економічних наук та теорії наукового соціалізму». Драгоманівці влаштовували відчити, дискусії, мали власну читальню й книгозбірню (600 кн.)

Спілка соціалістичного студентства «Вільна Громада» в Празі складалася з окремих автономних товариств, що існували при різних студенських організаціях. В 1923 р. «Вільна Громада» мала всього 36 чл. Своїм завданням вона ставила «критичне вивчення й пізнання ідеології революційного соціалізму . . .» і т. інш. Органом її був неперіодичний журнал «Ж и т т я» (1924—1926 р. р.).

Була ще в Празі й студенська група українських соціал-демократів.

Поруч з організацією студентів-громадян УССР в 1923 р. була заснована в Празі Книгозбірня й Читальня ім. Шевченка, яка своїми рефератами й виступами ширила т. зв. «зміновіховство» й комуністичні настрої серед студентів.

В 1924 р. після II звичайного з'їзду ЦЕСУС-а повстало Ділове Об'єднання поступового студентства Західної України та еміграції. Цей ДОПС був заснований студентами комуністами, які снажилися але не спромоглися розвинути ЦЕСУС на його II звичайному з'їзді в Подєбрадах. ДОПС старався шкодити ЦЕСУС-ові на міжнародньому форумі, заперечуючи ЦЕСУС-ові право представляти українське студентство.

Політично-ідеологічною організацією, до якої входили українці, було й Об'єднання студентів Сходу Європи в Празі, яке мало свої філії також у Варшаві й Берліні. Крім українців, які відігравали в цьому об'єднанні провідну роль, до нього належали ще грузини, вірмени, білоруси, литовці й інш. Об'єднання студентів Сходу Європи, не дивлячись на всі свої старання, не могло досягти в Празі урядового затвердження свого статуту (відмовлено йому в цьому було 1926 р.).

З ідеологічно-етичних організацій в Празі найвидатнішою був Союз Відродження Українського Студентства (скороч. СВУС). Було це статутарне товариство, засноване в листопаді 1921 р. з ціллю «об'єднувати українське студентство для праці над відродженням студентства й суспільства на засадах християнської етики». СВУС в Чехії нараховував 50 чл., мав свою централю в Празі, а місцеві гуртки його були в Берні, Подєбрадах і Пршібрамі; організації СВУС-а були також у Варшаві, Берліні й Відні. СВУС входив до «Федерації Союзів Відродження» в Чехії, яка об'єднувала студентів чеських, південно-славянських, московських, білоруських, українських і інш. Ця федерація (а з нею і СВУС) входила до Всесвітньої Студенської Християнської Федерації. На конференціях цієї останньої представник СВУС-а (звичайно його довголітній голова студ. Ст. Паньчак) провадив національно-інформаційну

працю про Україну (нпр. в Англії 1923 р.). Голова СВУС-а Ст. П а н ь ч а к брав участь в 1923 р. і на конференції «Міжнародного Союзу Примирення» в Данії. В своїх міжнародніх вносинах мав СВУС звязки й в японськими студентами. Одному в них СВУС постачив матеріали про життя українського студентства, які той і використав для своєї книги про життя світового студентства (Chuichiro Gomyo: Student life of the World). Крім участи в міжнародніх з'їздах, відбував СВУС і свої власні конференції, звичайно річні. Друга така конференція СВУС-а відбулася в днях 28. VIII.—2. IX. 1923 р. в таборі УМСА над Сазавою в участю делегатів союзних організацій в Празі, Берні, Пршібрамі, Подебрадах і Берліні та ще декого в чужих гостей. На цій конференції була й вистава книжок та фотографій, які ілюстрували працю СВУС-а. Третя річна конференція СВУС-а відбулася в липні 1924 р. також в Чехії (Жадова) при участі делегатів в Берна, Подебрад і Праги. На цій конференції головою СВУС-а був обраний В. Орелецький.

Студенти-українці в Празі входили ще й до Кирило-Методієвської Ліги в Празі, яка в 1926 р. мала окрему українську секцію.

Пізніше, вже в 30-х р. р., було деякий час чинне в Празі студенське т-во «З а р е в о», яке входило й до С о ю з у с. к. «Зарево», що об'єднував також т-ва в Данцігу, Берліні та Римі. Празьке «Зарево» було засноване в 1923 р., як корпоративна організація, що ставить своїм завданням «виробляти в своїх членів твердий характер, карність та всеготовість посвятити себе для найвишого добра нації». «Зарево» мало «плепати почуття національної гордості, культ лицарства та героїзму» й тим виховувати новий тип громадянина-українця. «Зарево» в Празі влаштовувало літературно-мистецькі свята.

Крім студенських станових, фахових та ідеологічних організацій, в Празі в 20-х р. р. було багато й ріжних інших організацій українського студентства — мистецьких, видавничих, культурно-просвітніх, спортових, господарських і т. д. Майже кожна в них провадила в більшій або меншій мірі й культурно-національну українську працю, а всі разом вони своїм існуванням і діяльністю свідчать про інтензивність тодішнього українського студенського життя в Празі. Тут згадаємо принаймні про деякі в них.

З ініціативи СВУС-а був заснований 15 VI. 1923 р. «Г у р т о к поширення гри на бандурі серед українського громадянства». З цього Гуртка 4. VII. 1923 р. витворилося окреме Т-во «К о б з а р», яке мало 75 чл., збирало пожертви й дбало про вироблення бандур, організувало курси на бандурі, на які запросило В. Ємця. Т-во «Кобзар» було статутарною організацією й було в звязку з українським Мувицим Товариством.

Мистецькою студенською організацією в Празі була й «Т р е м б і т а» заснована в падолисті 1921 р. диригентом студ. О. Кухтиним. Ця організація мала 16 чл. і виступала на українських і чужих концертах.

У к р а ї н с ь к и й А к а д е м і ч н и й Х о р в Празі мав

у 1923 р. 92 чл., виступав на українських святах і в самостійними концертами. Диригентом його був перші роки студ. Рошачівський.

Хором фактично була й Українська Співоча Студія в Празі, заснована в травні 1923 р. Студія мала 30 чл. (студентів і не-студентів) і ставила своїм завданням студіювання української пісні та її пропаганду. Диригентом її був студ. З. Сердюк. Студія прокутувала м. інш. і концерткові подорожі за кордон.

В 1923 р. існував студеньський хор Українського Педагогічного Інституту в Празі. Диригентом його була Пл. І. Щуровська.

З культурно-громадських і просвітніх студеньських організацій в Празі були в 20-х р. р. ще такі: Культурно-Просвітнє Т-во «Черемош», засноване 14 жовтня 1922 р.; ця організація мала 52 чл. й дбала про «культурне піднесення та освіту українського народу на Буковині»; «Черемош» збирав датки на українську школу, мав свою книгобірню, інформаційне бюро, влаштовував відчити, закладав курси чужих мов і т. інш. Громада української студіюючої жіночої молоді повстала в Празі 23. XII. 1922 р. після реорганізації «Секції Студенток при УАГ» (заснованої ще 3. грудня 1920 р.). Громада студіюючої жіночої молоді мала 58 членок, влаштовувала реферати на теми з соціології, українського жіночого руху, фізичного виховання й інш.; Громада мала свою бібліотеку й брала участь в загально студеньському житті.

При Мензі Місії Методистів (Сміхов, Тилова 16), в якій в 1922—1923 р. харчувалося біля 500 українських студентів, була заснована українськими студентами читальня.

Дуже видатною була участь студентів також і в праці різних не чисто студеньських організацій, як нпр. Ліга української культури, Комітет допомоги українським культурним силам на Україні і т. д. Виступали студенти лекторами також і на різних курсах (нпр. на кооперативних курсах влаштованих 1923 р. в Празі для підстаршин Української Галицької Армії з ціллю «виховання свідомих українських кооператорів»).

Творення нових студеньських організацій не припинялося і в пізніших роках, хоч при кінці 20-х і в 30-х р. р. воно виявлялося вже далеко не в такою інтенсивністю як перед тим. 28 січня 1927 р. в Празі заснувалося Центральне Бюро Праці української та білоруської академічної еміграції в Чехії. Була це професійна централь, яка поставила своїм завданням всебічну допомогу тим, що вже закінчили високі школи, підшукуючи для них працю, посади й т. ін. До цього Центрального Бюра Праці належало 19 різних студеньських організацій Праги, Подебрад й Пршібраму. Але це Бюро не було довговічним — вже 9. VI. 1928 прийшло до його ліквідації, бо подібну працю провадили й інш. студеньські організації. З цих останніх більшу активність виявила Спілка українців закінчивших високі школи в Чехії, заснована при кінці 1927 р. В 1930 р. Спілка мала 130 чл. Дбала вона про влаштовання їх на праці в Чехії, але

декому доводилося помагати і в справі виїзду до Америки. Спілка закінчивших мала деяку підтримку й від Ліги Націй.

В 1937 р. українське студентство в Празі було об'єднане в трьох організаціях: 1) Українській Академічній Громаді, 2) Союзі Підкарпатських українських студентів й 3) Українському Академічному Хорі. Українське празьке студентство працювало в цьому часі також в Українському Пласті, Соколі, Українсько-Литовському Товаристві і в інш. організаціях. В 1936 р. при Українській Академічній Громаді зорганізовано Спортову Секцію, яка здобула мистецтво копаного мяча в змаганнях високих шкіл у Празі та мала їхати на міжнародню студенську олімпіяду до Парижа. В 1937 р. студенти заклали «Музичний Гурток» в Празі, який в 1938 р. виступав і в празькому радіо. Був оновлений також і допомоговий фонд українських і білоруських студентів у Празі.

В Подєбрадах студентство Української Господарської Академії зорганізувало цілу низку фахових, кооперативних і спортових товариств; крім того подєбрадське українське студентство заснувало й кілька станових академічних організацій. Найстаршою й найбільшою з них була Академічна Громада при УГА, заснована 7 серпня 1922 р. В 1923 р. вона мала 280 чл. При цій організації функціонували різні фахові секції й кооперативи. Академічна Громада провадила жваву діяльність особливо в напрямі культурно-суспільної праці та інформації й пропаганди. З її ініціативи нпр. відбувся 23. IV. 1926 р. Шевченківський концерт для чеської шкільної молоді в Подєбрадах. Подєбрадська Академічна Громада входила до об'єднання студентів Східної Європи, до Протитуберкульозної Ліги; при Громаді інтенсивно працювала секція літературно-інформаційна, гурток «Кобзар», спортовий і інш. В січні 1925 р. до Академічної Громади приєдналася й Студенська Громада ім. І. Франка. Ця Громада перед тим існувала самостійно (в 1924 р. мала в своєму складі 26 чл.); її заходами був заснований в Подєбрадах Комітет «Рідної Школи» й секція економістів.

Українське студентство в Подєбрадах мало й свої органи (друковані й літографовані). Брало воно значну участь також і в праці студенської централі, — в Подєбрадах відбувалися й зїзди ЦЕСУС-а.

Третім, після Праги та Подєбрад, найбільшим осередком українського студентства було моравське Берно, де українці студювали в тамошньому університеті, на техніці й у високій ветеринарній школі. Найстаршою студенською організацією в Берні була Українська Академічна Громада, заснована ще в 1921 р. В 1923 р. вона мала 91 чл.; при ній були різні фахові секції й ідеологічні та територіяльні товариства. Академічна Громада в Берні провадила культурно-просвітню працю й дбала про національно-українську інформацію та пропаганду серед чужинців. Вона влаштовувала виклади, допомагала створенню українського студенського хору, мала своїх заступників в міжнародньому «Т-ві Славян», в «Славянській секції» й інш. організаціях. Академічна Громада заслужилася також улаштуванням курсів грамоти та сільсько-го-

сподарських курсів для робітничого стрілецтва в Берні. При участі академічного хору Громада впоряджала концерти, вечірки, відчити, товариські сходини й т. інш. На початку 1924—1925 ак. року в складі Академічної Громади було 113 чл. В 1925 р. кількість їх зменшилася до 84 (з того 70 допомоговців і 14 недопомоговців; 7 було хорих на туберкульозу). При Громаді була секція ветеринарів, агрономів і лісників, медиків, техніків, правників і філософів, текстильників.

Крім Академічної Громади в Берні були й інш. українські студентські організації: Т-во «Громада» (в 1924 р. мала 16 чл.), філія Спільки громадян У С С Р (25 чл.) і Українська Студентська Спілька. Остання була заснована 9 травня 1925 р. «на засаді демократичности, повної толерантности та товариської солідарности»; нараховувала вона 33 чл. Ця Спілька збирала гроші на пам'ятник М. Драгоманова, мала при собі ощадно-позичкову касу (ліквідовану в 1930 р.) й співпрацювала з організаціями чужинецьких студентів у Берні.

Крім т. зв. організованого студентства в Берні було багато й «диких» студентів, які — так само як і в інш. містах — через різні причини не хотіли належати до жадних організацій.

В Гірничій Академії в Пршібрамі в 1920—21 р. було 23 українських студентів, більшість їх була з Німецьк. Яблонного та Ліберця. Українські студенти-гірняки мали свій гурток «Каменярі», заснований в осени 1920 р., який був в добрих відносинах з студентами чеськими та сербськими. Пршібрамські «Каменярі» нараховували в 1923 р. 60 чл., а в 1925 р. членів було 63 (з них — згідно протоколу оглядин лікаря Ч. У. К-ту — 50% було хорих на грудні недуги. Українські студенти-гірняки, що студіювали в Пршібрамі, діставали від Чесько-Українського Комітету в Празі стипендійну допомогу. Остання була повна (480 кор. на місяць, до того додатки на шкільні вписи і такси та убрання) і часткова. При організації «Каменярів» була Видавнича Комісія й різні статутарні організації: філія української Національної Молоді, філія Вільної Громади, Гурток ім. М. Драгоманова, Союз Відродження Українського Студентства та інш. Окремо був в Пршібрамі «Український Спортивний Клуб», але й він на 90% складався з членів «Каменярів». При «Гуртку українських гірничих і гутних студентів» був заснований позичковий фонд і кооперативна «Крамниця». Гурток «Каменярі» провадив і національно-пропагандивну діяльність серед чехів. Так нпр. його заходами була 12 березня 1921 р. влаштована «Українська Академія» для місцевого чеського громадянства, а 26 квітня 1925 р. відбувся «Вечір українських танців», в якому брала участь 18-ти членна українська танцюва група. «Каменярі» брали участь в влаштуванні словянських концертів і вистав. Гурток «Каменярі» дбав також і про академічну працю своїх членів. При ньому була бібліотека, яка мала біля 500 книжок (наукових і белетристичних), і працювала окрема Мінералогічна Комісія. Остання збирала всілякі окази потрібні для мінералогії, петрографії, гео-

логії та палеонтології. Ця Комісія почала свою працю в 1922 р., а вже в 1923 р. вислала Українському Педагогічному Товариству до Львова посилку мінералів із 1200 okazів мінералогічних та петрографічних. Ця перша посилка була розділена на дві частини: 900 куснів призначено для середніх шкіл і 300 для високих. В липні 1924 р. «Каменярі» вислали на ту ж адресу другу збірку мінералів, що складалася з 556 okazів. Дальші колекції мінералогічні вислали пршібрамські «Каменярі» до Львова і в 1925 та 1929 р. р. Мінералогічна Комісія працювала під протекторатом професора Гірничої Академії Б. Єжека; її праці допомагала також і Академія та студенти й громадяни чеські. Подібну ж працю, як ця Мінералогічної Комісії пршібрамських «Каменярів», почали також і гурток українських гірничих студентів «М о л о т» в Леобені (б. Австрія) та С п і л к а у к р а ї н с ь к и х с т у д е н т і в в Шарльотенбурзі.

Серед пршібрамських «Каменярів» виникала й думка про творення професійного об'єднання українських гірничо-гутних організацій та українських інженерів та гутників; при чому «Каменярі» робили й заходи до здійснення такої організації.

Менші українські студентські організації були й по інших містах Чехії, де студіювали українці. У М е л ь н і к у на садівничо-городній та винарській школі студіювало в 1925 р. 25 українських студентів; вони були об'єднані там в українське товариство, яке влаштувало концерти, реферати й т. п.

На Словаччині у Б р а т и с л а в і студенти університету українці заснували в 1924 р. разом з білорусами «Українсько-білоруську Спілку», яка мала 8 українців і 2 білорусів.

В Н і м е ч ч и н і осередком українського студентського життя був Берлін; в берлінських високих школах студіювало найбільше українських студентів-емігрантів. Тут ще 22 січня 1921 р. була заснована перша в Німеччині українська студентська організація — «С п і л к а с т у д е н т і в - у к р а ї н ц і в у Н і м е ч ч и н і». Своєю метою Спілка поставила — об'єднати всіх студентів української національності в Німеччині і матеріально допомагати своїм членам. Спілка студентів-українців мала власний льокаль, мензу, читальню, бібліотеку, яка вже в 1922 р. зграладіла біля 2000 книг, здебільшого подарованих різними особами й товариствами. Стипендійну допомогу члени Спілки діставали від УМСА; в літі ж, коли стипендій не платили, студенти заробляли на прожиття фізичною працею, виступали в фільмах і т. п. Деяку поміч давав і Д о п о м о г о в и й К о м і т е т, який збирав пожертви для студентів у Німеччині. На чолі цього Комітету стояв Вол. Винниченко, а його заступником був Б. Лепкий. До членів Спілки належав у тих часах і відомий бандурист В. Ємець, який студіював тоді в Берліні музику й улаштував там свої концерти дум.

В своїй діяльності Спілка мала контакт з білоруським і грузинським студентством в Берліні. В 1923 р. дійшло й до заснування У к р а ї н с ь к о - Г р у з и н с ь к о г о С т у д е н с ь к о г о Т о в а р и с т в а в Берліні. Це Товариство поглиблювало дружні від-

носини між українськими та грузинськими студентами, які вже й перед тим взаємно себе інформували й координували свої виступи у спільних справах.

Спілка студентів-українців у Берліні в першому році свого існування об'єднала біля 120 чл., переважно наддніпрянців. Але в тому ж 1921 р. вона — в наслідок внутрішніх ідеологічних розходжень розкололася на дві організації: 1) Спілку українських студентів у Німеччині й 2) Академічну Громаду. В Спілці було 95 чл., а в Академічній Громаді 35. Спілка й далі продовжувала функціонувати як основна українська студентська організація в Берліні. Крім того, Спілка мала ще свою філію в Кілі. В 1923 р. берлінська Спілка студентів розрослася до кількості 180 чл.; Академічна ж Громада в цьому році навпаки зменшилася до 20 чл. При Спілці був Гурток гімназіяльних учнів, функціонував хор, спортовий гурток, Союз Відродження Українського Студентства і інш. Спілка багато робила в справі національної інформації й пропаганди української серед німецької суспільності (виклади, вечори, свята, видання й т. д.) Нпр. 28 квітня 1923 р. заходами Спілки українських студентів та гуртка студентів-українців берлінського університету відбувся в Берліні вечір пам'яті Ів. Франка; 8 травня того ж року так само заходами Спілки відбувся в берлінському університеті виклад Д-ра З. Кузеля про Україну. Спілка ж зорганізувала 1923 р. в Берліні й вечірні курси українознавства, які почалися 15 червня викладами Б. Лепкого. Представники Спілки — єдині з чужинців — брали в 1923 р. участь у з'їзді Союзу студентів чорноморських німців у Німеччині, з яким Спілка утримувала постійні зносини. В 1924 р. заходами Спілки був зорганізований Допомоговий Комітет, до складу якого увійшли старші громадяне як української так і німецької народності. Цей Комітет роздобув дещо на оплату студентських такс. В невеликому розмірі допомагав українським студентам у Німеччині й Європейський Студентський Допомоговий Фонд а то грішми й одягом (хоч одяг був такий поганий, «що студенти не хотючи викидати одержаної одежі, уживали її як накриття в своїх кімнатах зимою»).

16 лютого 1931 р. Спілка святкувала перше десятиліття свого існування. На цьому святі промовляли й представники сербського та литовського студентства. З пізнішого звіту Спілки дізнаємося, що в р. р. 1923—1933 «через Спілку перейшло майже 400 членів. Крім осередку в Берліні Спілка мала філії в містах: Данціг, Кіль, Геттінген, Ляйпціг, Бресляв, Мітвайда, Альтенбург, Еберсвальде, Вінсдорф, Мускав і Кенігсберг. Кенігсбергська філія усамостійнилася в «Товариство Студентів-українців при Університеті Альберта в Кенігсберзі». Це Т-во в 1923 р. мало 12 чл. в 1924 — 9 чл. (з них половина незабезпечені), в 1925 р. — 8 чл. (з них три були хорі на грудну недугу). Економічні умови життя українських студентів у Кенігсберзі були «невинсимо тяжкі», але не дивлячись на це, студенти-емігранти всеж провадили там культурну працю — впоряджали відчити, тримали звязки з ні-

мецькими, естонськими й литовськими студентами. При кенігсберзькому Т-ві функціонували літературно-наукова й спортова секції.

140 членів Спілки скінчило високу освіту в Німеччині та інших країнах. Грошові обороти Спілки за цей час (1924—1933) досягли 30.000 нім. м. «Активність Спілки щодо пропаганди ідеї відновлення самостійності й соборності Української національної держави виявлялася в курсах, викладах, балах, концертах, виставах, святах, вечірках і друкованих виданнях. Представники Спілки брали участь в багатьох українських, німецьких і міжнародних віздах. В 1935 р. Спілка студентів перетворилася на загальну «Спілку українців у Німеччині».

Крім Спілки, в Берліні здавна існували ще й інш. українські студентські організації. Про тамтешню Академічну Громаду вже згадано. Крім неї, була ще «О с н о в а», яка в 1924 р. нараховувала 17 чл. В тих роках майже при кожній високій школі в Берліні були фахові гуртки українських студентів. Такий гурток при шарльотенбурзькій вищій технічній школі в 1924 р. складався з 16 чл.; вони влаштовували фахові екскурсії на різні фабрики в Берліні, підготовляли переклади на українську мову фахових технічних підручників, дбали про зв'язки з німецьким студентством і т. п. При цьому гурткові був заснований і «Ф о н д для придбання технічних підручників і приладів»; гурток дбав також про поширення фахової бібліотеки, засновання науково-технічного семінара і т. д. Інший такий гурток торговельників, що складався в той час з 14 чл., плекав зносини з шведським студентством. Гурток університетів нараховував 20 чл., влаштовував реферати, екскурсії тощо. Гурток мистців складався з 9 чл., але між ними були такі пізніше визначні діячі як музика Антон Рудницький, різбар Ф. Ємець, графік М. Бутович, маляр М. Глущенко і т. д. Було ще в Берліні й українсько-німецьке студентське спортивне т-во, яке дбало про спорт.

На 1 лютого 1926 р. в Німеччині нараховувалося всього 96 українських студентів і 9 студенток. Студіювали вони на таких школах: Техніка Шарльотенбург — 18, Університет Берлін — 15, Університет Кенігсберг — 8, Лісо-господарська висока школа в Берліні — 7, Торговельна висока школа в Берліні — 7, Університет в Кілі — 5, Університет в Геттінгені — 4, Спортова Академія в Берліні — 3, Технікум в Мітвайден — 3, Інститут для чужинців у Берліні — 2, Лісова висока школа в Еберсвальде — 2, Ветеринарна висока школа в Берліні — 1, Технікум Берлін — 1, Музична Берлін — 1, Консерваторія Берлін — 1, Школа політичних наук Берлін — 1, Університет Бон — 1, Університет Фрайбург — 1, Університет Франкфурт — 1, Університет Галле — 1, Університет Ляйпціг — 1, Графічна школа в Ляйпцігу — 1 і Теологічна в Дімінгені — 1.

Багато українських студентів в тих роках студіювало і в Д а н ц і г у, де були такі студентські організації: «Основа», «Спортовий Гурток», «Чорноморе», «Галич», «Зарево», «Смолоскип», «Кооператива українських студентів-техників», «Т-во ім. Франка», «Кружок

Рідної Школи», Співочий Гурток «Сурма», «Гурток Залізної Остроги», «Дніпро», «Науково-Термінологічний Гурток» і інш. Найбільшою й найповажнішою з цих організацій було національно-професійне студентське товариство «О с н о в а», при якому власне й функціонували деякі з вище названих організацій. Данцігська «Основа» була заснована 15 жовтня 1922 р. В 1923 р. ця організація мала 100 чл., що студіювали на місцевій політехніці. При «Основі» була культурно-просвітня секція та кілька комісій — відчитова, допсмогова, спортова, інформаційна, хорова і т. д. Вони влаштовували виставки й курси, плекали звязки з чужими студентами. Для ознайомлення німецького студентства з українською справою «Основа» влаштовувала спільні вечірки з рефератами й співами. Товариський хор «Сурма» впоряджав вечори української пісні. В березні 1923 р. «Основа» заложила свою харчівню. На 1 березня 1924 р. ця студентська організація мала 87 чл., з них значне число було незабезпечених.

Корпоративні студентські українські організації повстали в Данцігу пізніше «Основи»; зорганізовані вони були на взірць відповідних німецьких корпорацій. Членів до них приймали тільки одноступово, і то спочатку як новиків (на 3 місяці), а потім як співробітників (також на 3 місяці).

Члени студентських корпорацій мали зовнішні одзнаки. Такою одзнакою в «Чорноморря» була чорно-блакитно-чорна стяжка в золотим берегом на убранні та шапка з таких же кольорів. Корпорація «Ч о р н о м о р е» мала в 1924 р. 34 чл., 6 новиків та 7 почесних членів. Ця корпорація видавала й свій журнал «Чорноморе». Данцігське «З а р е в о» в 1930 р. мало всього 9 чл., але брало активну участь в громадській праці серед тамошніх українців. 7 березня 1927 р. повстала в Данцігу організація «С м о л о с к и п», метою якої було згуртувати студентів-хемиків. Ця організація відбувала сходини й відчити.

В 1925 р. в Данцігу студіювало понад 120 українських студентів; з них організованих було 95, а решта т. зв. «дикі». Між українськими студентами Німеччини та м. Данцігу вже в перших роках установався союзний звязок. Вже 9—10 серпня 1924 р. відбувся в Берліні I з'їзд представників студентських українських організацій Німеччини та м. Данцігу, на якому була заснована Ц е н т р а л ь (Союз) у к р а ї н с ь к и х с т у д е н т с ь к и х о р г а н і з а ц і я в Н і м е ч ч и н і в складі: 1) Т-ва «Основа» в Данцігу, 2) Спілки студентів-українців в Німеччині, 3) Т-ва «Основа» в Берліні, 4) Комітету студентів-українців з Зеленого Клину в Європі, 5) Об'єднання українських студентів агрономів, лісників та ветеринарів у Берліні, 6) Т-ва студентів-українців при Університеті Альберта в Кенігсберзі. 1 лютого 1925 р. цей Союз був ліквідований а на його місце повстав новий «С о ю з у к р а ї н с ь к и х с т у д е н с ь к и х о р г а н і з а ц і я в Н і м е ч ч и н і та в м. Д а н ц і г у» (СУСОНД), до якого увійшли: «Основа» — Берлін (12 чл.), «Основа» — Данціг (87 чл.), Гурток студентів при університеті в Берліні, Об'єднання агрономів, лісників та ветеринарів в Німеччині (8 чл.), Т-во студен-

тив-українців при університеті в Кенігсберзі (6 чл.), Т-во «Чорно море» — Данціг. Поза організацію цього Союзу (СУСОНД) лишалася Спілка українських студентів в Німеччині, яка нараховувала тоді 50 чл. та ще деяка кількість незорганізованих чи т. зв. «диких» студентів. СУСОНД пізніше був перенесений до Данцігу. Цілий Союз, так само як і його організації, провадив культурну працю, особливо серед чужинців — влаштовував виклади, сходини, дискусії, дбав про інформування чужинців в національно-українських справах, співпрацював з студентами німецькими, турецькими, болгарськими, литовськими, татарськими, естонськими й інш. (персами, греками, норвежцями, азейберджанцями й т. д.); влаштовував національні свята, екскурсії, спортові виступи, концерти й т. п.

В самому Берліні таку працю досить інтенсивно провадило Українське Академічне Товариство, засноване в 1928 р. — спочатку як товариство молодших студентів Українського Наукового Інституту в Берліні. Це Товариство протягом 1929—30 р. влаштувало 25 викладів; в 1930 р. воно мало 19 чл.

В 30-х р. р. і в Німеччині, як і взагалі закордоном, кількість українських студентів дуже зменшилась, а це повело до заникнення й тамошніх студентських організацій, які в 20-х р. р. творили тут навіть свої об'єднання. Всеж і в 30-х р. р. деякі організації берлінські й данцігські продовжували існувати й виявляли свою культурну працю.

В був. Австрії найбільше українських студентів було у Відні, менше в Граці й Леобені. У Відні українське студентство було зорганізоване в Товаристві «Січ». Віденська «Січ» в взагалі найстаршою студентською українською організацією на чужині. Це була перша статутарна організація галицьких народоців. Заснована була на початку 1868 р., але діяльність її була розпочата ще раніше. Розвивалася вона спочатку під ідейним впливом наддніпрянських українців — М. Драгоманова, С. Подолинського й інш. Віденська «Січ» взорувалася на подібних організаціях інших славянських народів. Спочатку це було товарисько-забавове товариство, але вже через 5 літ свого існування стало воно літературно-науковим, а від 1911 р. й чисто студентським товариством. Давніше «Січ» виконувала ролю звязкового між українцями в Росії й Австрії.³²⁾

Після часового занепаду діяльність віденської «Січи» оживляється по війні, коли й кількість членів цього Т-ва в звязку з еміграцією значно збільшується. В перших роках еміграції Відень став осередком ріжних політичних акцій закордоном. Але крім діячів української політики у Відні тодіж скупчилося багато й студентської публіки, яка старалася доповнити або докінчити свої високошкільні студії. Для цих останніх віденська «Січ» стала в тому часі дуже важним осередком українського академічного життя.

³²⁾ В 1922 р. у Відні вийшов «Ювілейний збірник Українського Академічного Товариства «Січ» у Відні — Над Синім Дунаєм», зредатований Др. Ост. Грицаєм і Т. Марітчаком, з цікавими спогадами Д-ра Луки Мишуги, Д-ра М. Кордуби, Д-ра З. Левицького, І. Рудницького й баг. інш.; але особливо цікавий огляд минулого «Січи» в статті Т. Марітчака: Минуле віденської «Січи».

В перших роках еміграції «Січ» у Відні складалася переважно в старших студентів, які повернулися до студій після участі у війні й революції. Але вгодом склад віденської «Січі» відмолодився — старші студенти поверталися до Краю, частинно переїхали до Праги, а на їх місце прийшли молодші в Краю. Взагалі ж віденська «Січ» складалася переважно в галицького студентства.

З оживленням діяльності Товариства, що настало в 1920 р., відновили свою працю й різні фахові секції при ньому; з них деякі існували й давніше, а деякі були щойно тепер засновані. При цих секціях функціонували бібліотека, драматичний гурток і т. інш. Крім секційних бібліотек, «Січ» мала ще й загальну бібліотеку, яку було засновано давніше ще за допомогою М. Драгоманова та Вол. Антоновича.

Т-во «Січ» у Відні провадило видавничу діяльність, влаштувало національні свята, концерти, вистави й виклади. В 1921 р. в «Січі» було влаштовано 21 виклад, в 1922 р. — 27, в 1923 р. — звиш 30, в 1924 р. — 48. Референтами в «Січі» виступали м. інш. Мих. Грушевський, Ст. Дністрянський, Ст. Рудницький, Кость Левицький, П. Христюк, П. Карманський, Ос. Турянський, Вол. Левинський, С. Шелухин, Ол. Марітчак і баг. інш.

При віденській «Січі», як її секція, був Український Мужеський Хор, який потім існував і самостійно, доповнений голосами з пова «Січі». Диригентом цього хору був інж. І. Божейко. Хор співав на українських святах, а також в церквах — українській, чеській і інш. На видавничому полі «Січі» заходами літературно-наукової секції, в лютому 1921 р. зачав виходити під редакцією І. Федева студенський місячник «М о л о д е ж и т т я» (5 ч. ч.). «При співучасті драгоманівців появляється у Відні в січні 1922 р. журнал «Н а ш С т я г» (орган галицької комуністичної молоді за кордоном, вийшло 3 числа). Два роки півніше кількох січовиків видає сатиричний ілюстрований журнал «Є р е т и к» (6 літографованих чисел). Час до часу появляються в «Січі» різні літографовані або й друковані одноднівки, летючки, відовви й інша принагідна література, здебільшого полемічного характеру».³³⁾

Як свідчить цитований вище Т. Марітчак, в «Січі» були прихильники різних ідеологічних напрямів. З них деякі організували навіть свої групи, як нпр. Драгоманівську Громаду, що повстала в 1921 р. в комуністичного гуртка при «Січі». Комуністичний гурток заснувався в січні 1920 р. з метою «комуністичної самоосвіти його членів». Брала «Січ» в 1920 р. участь у XVIII конгресі «Вільної Думки» в Праві. Драгоманівська Громада «гуртувала симпатиків різних соціалістичних угруповань під комуністичним проводом» й виступала досить завзято супроти національно-настрівної більшості «Січі». В Драгоманівській Громаді 2 квітня 1921 р. виступав в доповідю проф. М. Грушевський. Ліві елементи в «Січі» все були досить значні, т. щ. в Краю подекуди дивилися на віденську «Січ».

³³⁾ Т. Марітчак. *Минуле Віденської Січі* — ст. 178—179.

як на «експозитуру червоного Кремлю». Виявилось це і в 1924 р. після візду ЦЕСУС-а в Подєбрадах, коли з ЦЕСУС-а вийшли його комуністичні члени. Драгоманивці віденської «Січі» домагалися тоді, щоб ця організація також залишила ЦЕСУС, а коли цього не досягли, то вони самі вийшли з «Січі» й заклали свою «Студенську Громаду», яка однак не виявила себе нічим помітнішим і внаслідок «заниділа».

Про матеріальну допомогу українському студентству у Відні дбала спочатку сама «Січ», а пізніше цю функцію перебрало новозасноване «Українське Товариство Прихильників Освіти», хоч і при «Січі» повсталася українська студентська «Самопоміч». Ця «С а м о п о м і ч», як секція «Січі», була заснована в травні 1922 р. за почином інж. Вол. Безкоровайного; розвинулася вона з «Г у р т к а В з а і м н о ї П о м о ч и». Січова «Самопоміч» zorganizувала відділи й майстерні — шевський, кравецький, фотографічний, фризєрський, слюсарський, літографічний, переплетний, годинникарський і відділ принагідних робіт. «Самопоміч» мала й окремий пресово-видавничий відділ, брала участь в різних економічних міжнародних віздах (Нпр. в віздах Європейського Студентського Фонду в Параді й Жєкої, де її делегати виступали з докладами). «Самопоміч» підготовляла й будувала українського студентського дому у Відні, але цього не здійснила, а то з тої причини, що кількість студентства у Відні дуже зменшилася. Розвиток «Самопоміч» продовжувався до 1927 р. За цей час сума її загального обороту досягла 5500 ам. долар. Пізніші роки були вже роками занепаду цієї організації й ліквідації її численних підприємств.

Незабезпечені українські студенти у Відні користувалися деякий час і допомогою українського уряду. Так в 1919—20 р., коли студентство на еміграції було в особливо тяжкому стані, віденська «Січ» одержала від тамошнього посольства ЗУНР 520.000 ак. а від посольства УНР в 1920 р. 80.000 ак.

Кількість членів віденської «Січі» в різних роках мінялася: в 1918-19 р. їх було всього 18; а в 1921-22 збільшилося до 378; в 1922-23 членів «Січі» було 327, 1923-24 — 196, 1924-25 — 142, 1925-26 — 110, 1926-27 — 71, 1927-28 — 54, 1928-29 — 43, 1929-30 — 35, 1930-31 — 43, 1931-32 — 46. Кількість членів «Січі» особливо сильно зменшилася в 1923 р., коли значно зменшилася допомога для українського студентства у Відні й коли центром українського культурного життя закордоном виразно стала Прага. Але діяльність віденської «Січі» і в дальших роках була досить значною.

Віденська «Січ» звертала велику увагу на справу утворення загально-української студентської централі, цікавилася долею українських таємних високих шкіл у Львові, для яких січовики обклали себе податком і вислали від себе 100 дол. Віденська ж «Січ» дбала про призначення й зараховання європейськими університетами студій на українських таємних високих школах у Львові, чого й досягла у Відні й Грацу.

Особливо заслужною була національно-інформаційна праця віденської «Січи» серед чужинців. Січовики ще з XIX. ст. мали добрі звязки з слов'янами, т. щ. навіть відзначалися в перших десятиліттях слов'янофільством. Але в 1879 р. дійшло до розриву «Січи» з слов'янами й шукання співробітництва з німцями й інш. народами. В цьому особливо видатною була праця голови «Січи» в 1898—1899 р. р. Романа Сембратовича, відомого видавця «Ruthenische Revue» — першого журналу української пропаганди в чужій мові. В 1912 р. вступила «Січ» до Комітету слов'янських академічних товариств у Відні. По війні «Січ» відновила свою працю на міжнародньому полі. Її делегати брали участь в першому міжнародньому студентському з'їзді 1921 р. в Празі, підтримували звязки з протиголодовими гуманітарними організаціями і т. д. В 1921 р. віденська «Січ» заснувала разом з чеськими та південно-слов'янськими студентами у Відні К л ю б С л о в'я н с ь к и х С т у д е н т і в, у якому українці мали фактичний провід. Після ліквідації цього Клубу СС був заснований, також з участю «Січи», С о ю з С л о в'я н с ь к и х С т у д е н т і в у Відні; в цьому Союзі українці також працювали найбільше. Особливо приязні відносини мали віденські січовики з болгарськими й македонцями, а також з німцями й литовцями. З литовськими студентами січовики заснували спільний У к р а ї н с ь к о - Л и т о в с ь к и й К о м і т е т. В пізніших роках «Січ» співпрацювала також з англійським студентством і італійським та з англійсько-німецьким товариством.³⁴⁾

Особливу увагу в своїй діяльності «Січ» звертала на національно-інформаційну працю серед чужинців та на знайомство останніх з українським мистецтвом. Великого признання й симпатії чужинців здобували концерти січового хору, а в 1929—30 р. великим успіхом у Відні й на провінції тишилися виступи танкового гуртка січовиків і січовичок.

В 1925 р. при віденській «Січи» було 6 фахових секцій і такі організації: спортовий кружок (52 чл.), гурток національної молоді (112 чл.), «Самопоміч» (84 чл.); крім того «Січ» мала 6 робітень (фрізієрську, малярську, шевську, кустарну й інш.) та влаштувала звичайно українські відділи на студентських і промислових виставах у Відні. Свою культурно-просвітню працю «Січ» поширювала й на неакадемічні кола української еміграції а також співпрацювала й з громадськими товариствами. Вона входила як співпосідач частини домівки «Запомогового Комітету», в якому співпрацювала з товариствами: «Українська Бесіда», «Родина», «Жіночий Союз» і інш., а також в Комітетом «Рідної Школи», «Єдністю», «Західньо-українським Товариством для Ліги Націй» і т. д. Заходами «Січи» та на зібрані виключно між студентами гроші була вмурована пропам'ятна таблиця на домі, де жили 1870 р. П. Куліш і І. Пулюй (Відень VIII, Шкодагассе 9). Культурно-Просвітню працю «Січи»

³⁴⁾ Про «Взаємини віденської «Січи» з чужинцями» стаття Д-ра Юрія В і т о ш и н с ь к о г о в ювіл. збірникові «Над Синім Дунаєм».

в останніх роках провадила спеціальна Культурно-просвітня секція ім. П. Могили.

Крім Відня українські студентські організації в був. Австрії були ще в Граці й Леобені. Українське Академічне Товариство «Січ» у Граці було засноване ще в 1895 р. Кількість членів його не була велика: в 1920 р. «Січ» у Граці мала 35 чл., в 1922 р. — 16 чл., в 1923 р. — 43, а в 1924 р. — 65. Були це переважно студенти-медики. «Січ» у Граці мала три фахові секції — Гурток Студентів Філософів, Секцію Техників і Медичну Громаду. При грацькій «Січі» існувала ще «Студенська Самопоміч» і — як самостійне товариство — «Український Комітет допомоги військовим», що плекав військовий дух і спорт. Суспільно-політичне життя тамошнього студентства виявлялося в двох ідеологічних громадах: Групі Національної Молоді і Громаді М. Драгоманова. При Медичній Громаді була Термінологічна Комісія, яка працювала над медичною термінологією. Т-во «Січ» у Граці діставало деяку допомогу спочатку від Т-ва Прихильників Освіти у Відні, потім від ЦЕСУС-а; воно видавало свій неперіодичний часопис «Гадка», мало свою невелику збірку книг і нот, влаштувало екскурсії, свята, виклади, провадило національно-інформаційну працю серед чужинців і т. д. В своїх вітках 1924 р. представники цього Т-ва констатували: «Німецьке студентство, як і взагалі туземне громадянство, відтак професура та університетські влади ставляться до нас дуже прихильно. Рівнож навязано контакт в болгарськими студентами, товариські вносини в ними піддержуються дуже прихильно, як також і в місцевими словінцями».

В Леобені при місцевій високій гірничій школі в 1921 р. повстало Т-во українських гірничих студентів «Молот», яке в 1922 і 1923 р. р. мало 20 чл., а в 1924 р. — 27; в них більшість була матеріально неабезпечена.

В травні 1922 р. відбувся у Варшаві IV з'їзд українського студентства в був. Польщі. В ньому брали участь делегати українських студентських громад у Варшаві, Каліші, Кракові, Стрілкові й Щепіорні; вони разом репрезентували 400 українських студентів-емігрантів в Польщі. Перед тим були відомості, що в Ченстохові зосередилося біля 60 українських студентів, які ще в 1921 р. старалися дістатися на студії до Чехії.

В жовтні 1922 р. в був. Польщі відбувся V з'їзд українських студентів-емігрантів. На цьому з'їзді управі варшавської студентської громади були передані функції осередньої краювої організації. В лютому 1923 р. «Союз студентів-емігрантів у (б.) Польщі» мав 200 чл. в складі шести студентських товариств (два в Варшаві, одно в Кракові та по одній студентській громаді в таборах інтернованих в Каліші, Щипіорні й Стрілкові). До Союзу належали майже самі наддніпрянці. Управа Союзу дбала про допомогу студентам, про переїзд їх в провінції на студії до Варшави, Праги, також до Бельгії, Франції й Лондону. В 1923 р. Союз мав 157 чл. (в них 76 у варшавських студентських організаціях, 14 у краків-

ській і 67 в таборових), а в 1924 р. це число зменшилося до 68. Союз мав у Воломіні під Варшавою власну бурсу де мешкало 7 студентів; при Союзі була також робітня чемоданів, в якій працювало декілька студентів.

Українська студентська громада у Варшаві, головна організація Союзу, заснована 15 березня 1921 р. Складалася вона з студентів-наддніпрянців і тільки пізніше (з 1926 р.) поповнювалася її членами з Краю. Варшавська громада матеріально не була забезпечена, власної домівки не мала й містилася в помешканні Українського Центрального Комітету та в Студентському Домі, що був під зарядом Комітету допомоги українським студентам Варшави. Варшавська студентська громада розвивала й культурно-просвітню діяльність, дбала про національну репрезентацію українців. В громаді в 1925 р. відбувалися вечірки, вистави, працювали гуртки й т. інш.; в 1926 р. при ній були zorganizовані курси мов — французької та німецької, а ще перед тим — в 1924 р. — був заснований гурток економістів, який в 1925 р. налічував у своєму складі 10 чл., зібрав невелику фахову бібліотеку й улаштував реферати.

Пізніше головною українською студентською організацією у Варшаві стала заснована в 1928 р. К о р п о р а ц і я «З а п о р о ж ж я». Це академічне товариство уряджувало що-суботи сходини на різні теми. Видавала ця корпорація пізніше й свій літографований журнал «З а п о р о ж ж я». Варшавська корпорація «Запорозжя» входила й до складу ЦЕСУС-а, але в зв'язку з ЦЕСУС-івським відношенням до проф. Д-ра Романа Смаль Стоцького, виступила з ЦЕСУС-а.

В 1928 р. у Варшаві ж відбувся зізд братніх корпорацій «Ч о р н о м о р е». Участь в цьому зізді взяли корпорації з Варшави, Кракова, Познаня, Львова й Данцігу. Функції верховної корпорації цей зізд приділив данцігському «Чорноморрју». Другий зізд корпорацій «Чорноморе» відбувся 1930 р. в Перемишлі.

Українська студентська громада в Кракові була заснована в осени 1924 р., а в дальших роках збільшила кількість своїх членів і розбудувала свою організацію. Мала вона цілу низку фахових гуртків: географічний, математично-природничий, пластовий, господарсько-кооперативний, соціологічний і інш., що пізніше перетворилися в секції (було їх 9). Краківська студентська громада влаштувала національні академії, допомагала «Рідній Школі», «Просвіті» й інш. под. організаціям а в 1926 р. почала видання й власного органу п. з. «К р а к і в с ь к і в і с т і» (вийшло 2 ч. ч.). Краківська студентська громада співпрацювала й з громадою українських студентів Краківської Академії Мистецтв. В 1926 р. ці дві громади спільно влаштували студентський раут в Кракові. В 1928—30 р. р. українська студентська громада в Кракові нараховувала в своєму складі біля 300 чл., мала 13 фахових секцій й широко провадила культурно-просвітню працю: влаштувала дискусії, сходини, концерти, видавала свої органи (нпр. «Ж у р а в л і»)

та інш. праці й т. д. В 1927 р. поруч з українською студенською громадою в Кракові повстають нові студенські товариства — корпорація «С я н» і незалежне об'єднання українських студентів «П р о л о м».

В П о з н а н і була громада студентів українців, яка в 1928 р. мала 60 чл.; при цій громаді була «С а м о п о м і ч». В усіх цих студенських організаціях, як познанській так і краківській, емігрантів з наддніпрянщини було дуже мало. Останні в Польщі студіювали найбільше у Варшаві, де в 1928 р. повстало й статутарне Товариство допомоги українським студентам вищих шкіл. Головою цього товариства від початку був проф. Р. Смаль Стоцький, енергії якого Товариство в найбільшій мірі й завдячує свій розвиток, а в президії його деякий час працював і проф. Ів. Огієнко. Варшавське Товариство допомоги українським студентам опікувалося не тільки студентами-емігрантами, а взагалі всіма незабезпеченими українськими студентами у Варшаві. У Варшаві ж воно зорганізувало й інтернат, в якому між інш. мешкали й ті студенти-теологи, що їх за активне українство були позбавили права мешкати в державній бурсі. Пізніше в студенському домі Т-ва мешкало постійно біля 20 душ. Утримання цього дому Т-ву коштувало річно до 4000 зл. Крім того Т-во провадило харчові й грошові допомоги, давало повички, оплачувало шкільні такси й т. інш. На ці допомоги Товариство витрачало щороку по 4½ і більше тисяч зл. Потрібні на свою діяльність кошти Т-во здобувало шляхом пожертв і дотацій від окремих осіб і організацій. Завданням Товариства в 1937 р. було придбання власного будинку для його «Студенського Дому».

Українські студенти-емігранти мали ще свої організації й у В і л ь н і. В 1928 р. одна з таких організацій тісно співпрацювала з тамашніми білоруськими студентами а також і з литовськими. Кружок українських студентів у Вільні в 30-х р. р. зорганізував свій хор, влаштував реферати, сходи, академії, вистави, вечорниці й т. п.

В Б е л ь г і і організації українського студентства були в Лієжі й Лювені. В цих містах мав свій осідок Національний Союз українських студентів (НАСУС). Ще при кінці 1928 р. повсталася у Лієжі організація українських студентів, яка заложила там свою студенську харчівню й бібліотеку, впорядкала відчити, реферати, інформувала бельгійців про українські національні справи, збирала датки на будову українського студенського дому в Бельгії тощо. В 1929 р. ця організація мала більше 20 чл. Цього ж року українські студенти в Бельгії заходилися біля заснування там українсько-литовсько-білорусько-грузинського товариства в Бельгії, вони ж дбали також про влаштування виставки українського мистецтва на світовій виставі в Лієжі й Антверпах 1930 р.

В 1932 р. в Лювені заснувався студенський кружок української культури, який свою працю координував з Національним

Союзом українського студентства. Цей кружок зорганізував помічні курси, влаштовував реферати, святочні імпрези, дбав про бібліотеку українознавства і т. д. В 1934 р. лювенський кружок мав 12 членів.

В Лювені ж 1 травня 1932 р. відбувся третій з'їзд НАСУС-а, який в цьому році об'єднував уже 80 студентів українців Бельгії. При НАСУС-і були засновані й працювали різні гуртки та секції. НАСУС особливо дбав про національно-інформаційну працю серед чужинців. Його члени брали участь в конгресах бельгійського студентства, в «Міжнародньому Салоні», «Бельгійсько-українському Комітеті», працювали в пресі тощо. Для популяризації української справи в Бельгії багато робив своїми виступами український хор, який влаштовував свої концерти в Брюсселю, Лювені, Анні й Куртре.

В П а р и ж і в 1924 р. нараховувалося всього з півтора десятки українських студентів. З них 10 було незабезпечених зовсім, а чотири діставали стипендію від французького уряду. Один український студент зголошувався того часу з Нансі. Студенських організацій українських в той час у Франції не було зовсім. Громада українських студентів-емігрантів повстала в Парижі в 1925 р. і нараховувала 25 чл. Ця громада дбала про об'єднання українського студентства у Франції, влаштовувала академії, інформувала чужинців і т. п. Після кількох літ занепаду «Українська Громада студентів-емігрантів у Франції» відновила в 1929 р. знову свою діяльність. Була вона в контакті з литовською студенською громадою в Парижі й з НАСУС-ом у Бельгії. В 1930 р. ця організація мала 7 членів, які й провадили національну пропаганду серед французького населення, а для української колонії в Парижі влаштовували реферати й под.

Українське студентство в Ж е н е в і було згуртоване в Товаристві «У к р а ї н а», яке в 1933 р. нараховувало з десяток членів. Це товариство брало участь в міжнародніх студенських конгресах, які відбувалися в Женеві, й т. інш.

Так само не багато українців студіювало і в І т а л і ї. В Римі вони були зорганізовані в корпорації «З а р е в о», яка провадила працю і в 1933—34 р. (між інш. зорганізувала хор).

Становище українського студентства в був. Югославії (Сербо-Хорвато-Славонії), особливо в перших роках еміграції, було невичайно тяжким. Головною причиною цього було те, що в був. Югославії посередництво між державою й емігрантами відпочатку опинилося в руках російських чиновників. Національні студенські елементи (українські, грузинські, білоруські и т. д.) були віддані цілком на ласку й неласку москалів — від останніх залежав і розподіл студенських стипендій, і право побуту. Розпоряджаючи такими впливами, москалі не допускали до засновання національних українських організацій, відбирали українським студентам стипендії, домагалися видалення небажаних елементів за межі держави й т. інш. До того ж і самий розмір студенських стипендій у Югославії не був вистарчаючий і не забезпечував прожиточного мінімуму.

Особливо сильними були впливи росіян в самій Сербії. Тому до організації українського студентства дійшло в Загребі й Любляні, а в Білгороді була лише спроба створити український студентський гурток.

В Любляні при тамошньому університеті зорганізувався в 1922 р. Український Культурно - Просвітний Гурток в складі 25 чл. Це число його членів в пізніших роках не збільшувалося, бо під нагінкою москалів біля 200 українських студентів, що студіювали в Люблянському університеті, мусіли — коли хотіли мати стипендії а тим самим і саму можливість студій — належати до російських студентських організацій.

В Загребі після довгих митарств пощастило нарешті вліті 1923 р. затвердити урядово статут Української Академічної Громади, заснованої там також в 1922 р. в складі 20 чл. Частина членів цієї організації, що входила й до ЦЕСУС-а та провадила національно-інформаційну працю, була в бачванських українців. Загребська Українська Академічна Громада була в 1924 р. єдиною українською організацією дозволеною в Югославії. Інші українські організації в цей час хоч і існували в Югославії, але не мали затверджених статутів. Загребська студентська громада старалася між інш. відтягти українських студентів з російської студентської організації в Загребі, де наддніпрянців було кілька сот, але це було досить тяжким завданням і більших наслідків не давало. Загребська громада в 1924 р. мала всього 15 державних стипендій в розмірі 400 динар кожна. Після деякої перерви студентська громада в Загребі відновила свою діяльність в 1932 р.

В Софії при тамошній українській громаді існувала, як її філія «Українська Студентська Спілка», заснована 7 березня 1922 р. емігрантами з Наддніпрянщини. При цій Спілці був і гурток середньошкільників. В середині 1923 р. Спілка українських студентів в Болгарії нараховувала 40 чл., здебільшого старших студентів. Ніхто з них не мав допомоги, а всі заробляли на прожиття працею. Спілка влаштовувала й драматичні вистави.

В Румунії студентське товариство «Зоря» було засноване 6 лютого 1921 р. й мало в своєму складі 23 члени, переважно українських студентів з Буковини й Басарабії. Поза цим товариством в Букарешті було багато незорганізованих українських студентів. При т-ві «Зоря» функціонувала літературно-наукова секція й хор, але саме товариство «ніколи не було затверджене ректором». Вже в 1923 р. в ньому робили труси, які повторювали й пізніше, доки врешті не закрили його в 1926 р. ніби за те, «що найшли в ньому переписку в ЦЕСУС-ом». Після того українське студентство в Букарешті лишалося без організації зовсім.

В позаєвропейських країнах найбільше українського студентства було в Америці — в Сполучених Державах Північної Америки й Канаді. Підсумок українців, що одержали докторати або магістерські дипломи в Америці й Канаді, відгадувався в 1936 р. на 700.

Українське студентство американських високих шкіл зорганізувало в останніх роках там і свої власні громади, з яких деякі були й у зв'язку з ЦЕСУС-ом. Українські студентські громади в Америці працювали в двох напрямках — вони займалися українознавством та провадили національну пропаганду поміж американським студентством. Старанням цих студентських організацій влаштовувалися вистави, вистави, вечори української літератури й т. п. імпрези. Деякі з українських студентських організацій в Америці розвивали дуже інтенсивну діяльність — особливо такі як Товариство Молоді в Нью-Йорку, Українська Академічна Громада в Філадельфії, Український Студентський Гурток у Вінніпезі, Кружок «Каменярі» в Саскатуні, який вступив навіть в члени ЦЕСУС-а, й деякі інш. Заходами українських студентів при Колумбійському університеті в 1935 р. була відкрита катедра української мови й літератури. Це була перша така катедра в університетах американського континенту. Займав її проф. Стеткевич. Катедра була прилучена до департаменту східньо-європейських мов.

Товариство української молоді в Нью-Йорку також входило до ЦЕСУС-а, якому допомагало переводити в Америці грошові збірки для українських студентів в Європі. Українські Академічні Громади у Філадельфії й Пітсбургу мали в 1936 р. свої власні пресові органи в англійській мові. Подібні ж громади закладалися в Чикаго, Детройті, Клівленді, Скрантоні й інш. Українське студентство цих міст дбало про заведення при місцевих університетах кафедр українознавства. Не мало українських студентів було розкидано й по інших американських осередках. Дехто з них відзначився своїми спортивними успіхами, т. щ. за свої спортові осяги вони діставали навіть повні високошкільні стипендії. Українські студенти в Америці студіювали найрізноманітніші науки, але найбільше економічні й соціологічні та хемію й техніку; крім своєї академічної праці вони брали також діяльну участь в громадському житті.

Українське студентське життя в Канаді було зорганізоване в кружках, яких було кілька і які були об'єднані в централі, що провадила культурно-просвітню й пропагандивну працю між своїми й чужими. Найстаршою українською студентською організацією в Канаді був саскатунський гурток «Каменярі», заснований ще в 1917 р. при Інституті ім. П. Могили. Метою його було «об'єднати українське студентство, підносити патріотичний дух і творити один суцільний фронт в українських національних справах». Цей гурток видавав у 1925 р. журнал «Каменярі». В 1926 р. саскатунські «Каменярі» нараховували в своїх рядах 135 чл. Своєю діяльністю вони запобігали денационалізації українського канадійського студентства, провадили національно-освідомлюючу й пропагандивну працю між чужими студентами, також збирали датки на «Рідну Школу» й т. інш.

В 30-х р. р. крім саскатунських «Каменярів» у Канаді були ще такі українські студентські організації: Український Студентський Кружок в Йорктоні, який в 1932 р. мав 27 чл.

і три органи — програмовий, забавовий і дорадчий, які й улаштували реферати, вистави й т. інш.; Клубок «Прометей» у Вінніпезі при Інституті ім. Могили; Клубок «Д н і про» в Брендоні; студенський клубок в Едмонтоні, який мав свій хор і оркестру та влаштував концерти. Українські студенти в Едмонтоні започаткували й українську студенську націоналістичну організацію в Канаді, яка в 1934 р. мала три філії (Саскатун і Ріджайна в Саскачевані). Складалася ця організація з студентів, що родилися вже на еміграції й на Україні не були. Проводила вона жваву культурно-просвітню працю й між інш. співпрацювала з ЦЕСУС-ом. В Саскатуні була заложена й центральна українських студенських клубків у Канаді, яка в 1929 р. об'єднувала сім гуртків (приблизно 400 чл.) й відбула свої треті загальні збори. Своім завданням ЦУСК ставила зблизити ідеологічно українську молодь Канади, ознайомити її з життєвим питанням українського народу в цій країні і на українських землях та допомогти в діяльності окремим студенським гурткам. ЦУСК досягала цього своєю культурно-просвітньою працею: влаштувала дебати, контести красномовности і т. д. В 1929—30 р. ЦУСК вступила до ЦЕСУС-а.

На Далекому Сході в 1925 р. оживився організаційний рух серед українських студентів в Харбині. 8 лютого 1925 р. в цьому місті відбулося засідання ініціативної групи для засновання української студенської організації на Зеленому Кліні. Харбинська Спілька студентів-українців об'єднувала в 1925 р. 12 чл. й ц. р. добилася затвердження статуту «Комітету Допомоги Українському Студентству» (КОДУС). В 1926 р. Спілька мала 20 дійсних членів, влаштувала репрезентаційні бали, танцювальні вечори й т. п. а також співпрацювала з вірменським студентством і в 1928 р. дбала про навязання зносин з японськими й китайськими студентами.

В другому кінці Азії — в Туреччині українське студентство гуртувалося в «Українській Студенській Спільці» в Царгороді.

В Африці в єгипетському місті Сайс в 1921—22 р. була українська студенська громада, що складалася з 30 членів.

До 1922 р. фактично не було загального об'єднання українського студентства на еміграції. Закордоном існували лише обособлені організації та й ті здебільшого при окремих високих школах — отже були це локальні організації, що дбали переважно про свої місцеві інтереси. Відсутність об'єднуючого осередку давалася відчутти. В 1922 р. повстало дві українські студенські центральні, які через півроку злилися в Центральний Союз Українського Студентства. ЦЕСУС і перевів об'єднання українських студенських організацій на еміграції та в Західній Україні. Місцем засновання й осідком органів ЦЕСУС-а аж до р. 1935 була Прага. Празька влада затвердила дня 24 липня 1924 р. й статут ЦЕСУС-а.

Згідно цьому статуту ЦЕСУС має на меті «нести всебічну моральну культурну, станову і матеріальну допомогу своїм членам в їх стремліннях досягнути фахового виобрановання» (§ 3).

«Намічену мету досягає ЦЕСУС тим, що 1) заступає студентство перед владою, в публічному життї та міжнародних студентських організаціях і добродійних студентських та інших установах; 2) закладає та підпірає інституції для оборони інтересів студентства; 3) влаштовує зїзди, збори, вистави, вабави, відчити, анкети та інше; 4) видає періодичні та неперіодичні друки; 5) набуває майно, організує і веде студентські кооперативи і підприємства; 6) веде міжнародню акцію допомоги українському студентству та управляє фондами на те призначеними» (§ 4).

ЦЕСУС провадив діяльність внутрішню і зовнішню. У внутрішній ділянці своєї праці він мав дуже важні допомогіві завдання. ЦЕСУС-ові не пощастило відразу зорганізувати від себе ширшої допомоги для українського студентства, хоч на це спочатку покладалися великі надії. В 1922 р. побіч ЦЕСУС-а була створена для цього навіть окрема допомогова централія — ЦЕДУС. Самому ж ЦЕСУС-ові після цього відводилися лише ідеологічні та організаційні завдання. Та незабаром виявилось, що для самостійного існування ЦЕДУС-а в його складним апаратом не було даних. Тому вже на I звичайному зїзді ЦЕСУС-а в січні 1923 р. ЦЕДУС був ліквідований, а його аґенда була передана ЦЕСУС-ові. Фінансовою підставою для ЦЕСУС-а було оподаткування його членів. Воно дало найбільший ефект в 1924 р., коли ЦЕСУС мав найбільше членів. З цього оподаткування ЦЕСУС провадив допомогову акцію для незабезпечених матеріально студентів. Але починаючи з 1925 р. оподаткування давало все менші результати, бо кількість українського студентства все меншала й через це допомогова акція ЦЕСУС-а в 1927 р. припинилася зовсім. Крім несення допомоги неможливим українським студентам, ЦЕСУС у своїй внутрішній діяльності обєднував українське студентство, допомагав йому правно, координував працю окремих студентських організацій, інформував українців про умови студій закордоном, провадив видавництво і т. д.

Своєю зовнішньою діяльністю ЦЕСУС, як то кажуть, пробивав для українців «вікно в Європу». Його праця на міжнародньому полі мала велике значіння. Своїми виступами серед чужинців ЦЕСУС не тільки поборював іґнорацію й упередження супроти українців, а також здобув і добру славу для українського студентства. ЦЕСУС заступав інтереси українського студентства перед закордонними університетами й інш. подібними установами та чинниками, уможлилював українським студентам доступ до участі в ріжних міжнародних студентських підприємствах і т. д. Для українських студентів-членів союзних організацій ЦЕСУС видавав міжнародню студентську легітимацію, якою користалися ті, що відїздили закордон.

Виявив себе ЦЕСУС і на організаційному полі. Його заходами нпр. повстало в 1924 р. в Празі міжорганізаційне Товариство абсольтентів, яке розвинуло досить жваву діяльність. Під зарядом ЦЕСУС-а

функціонувала з 1 листопаду 1924 р. й «Українська Студенська Ідальня» в Празі. Крім співпраці з студенськими організаціями ЦЕСУС співпрацював і з різними громадськими організаціями а також допомагав окремим студентам інформаціями, правно й матеріально. Нпр. 23 січня 1924 р. відбувся в Празі влаштований ЦЕСУС-ом, вечір з участю українських та чеських професорів та українських і чужих студентів. Подібні підприємства ЦЕСУС-а сприяли справі культурного зближення українців з чужинцями.

Для переведення своєї ріжнороманітної праці ЦЕСУС мав такі відділи: економічний, міжнародніх зносин, культурно-суспільного виховання й видавництва.

Організація й діяльність ЦЕСУС-а розвивалися найінтенсивніше в 20-х р. р. Пізніше, в наслідок зменшення еміграційного студентства і діяльність ЦЕСУС-а зменшувалася й слабла. Членами ЦЕСУС-а були окремі студенські організації на еміграції (в Європі й за океаном) та в Західній Україні. Членами ЦЕСУС-а були українські студенти, обєднані в Союзі українських студенських організацій під був. Польщею (СУСОП) і під Румунією (СУСОР) а пізніше також і Союз Підкарпатських українських студентів в Празі.

В 1923 р. в ЦЕСУС-і були згуртовані такі 15 студенських організацій: 1) Українська Академічна Громада в Берні, 2) Товариство українських студентів «Зоря» в Букарешті, 3) Краєва організація Буковини (три українські студенські товариства) в Чернівцях, 4) Союз українських студентів «Основа» в Данцігу, 5) Товариство українських студентів «Січ» в Граці, 6) Українська Краєва Студенська Рада у Львові, 7) Товариство українських студентів «Молот» в Леобені, 8) Культурно-Просвітній Гурток українських студентів в Люблянні (розв'язаний), 9) Українська Академічна Громада в Подєбрадах, 10) Українська Академічна Громада в Празі, 11) Українське Академічне Товариство «Каменярі» в Пршібрамі, 12) Українська студенська Спілка в Болгарії, 13) Союз українських студентів емігрантів у Польщі (обєднував 5 студ. організацій), 14) Академічне Товариство «Січ» у Відні, 15) Українська студенська Громада в Загребі.

В 1924 р. членів ЦЕСУС-а було вже 22 й вони перебували в 9 державах. Крім названих уже це були: 1) Т-во «Громада» в Празі, 2) Громада студентів-емігрантів з Великої України в Празі, 3) Союз студентів-емігрантів з північно-західніх земель у Празі, 6) Т-во українських студентів у Кенігсберзі і 7) Товариство Молоді (Нью-Йорк). В цьому ж році прохали про прийняття до ЦЕСУС-а й були потім прийняті ще такі студенські організації: 1) Громада при Українському Педагогічному Інституті в Празі, 2) Громада в Берні, 3) «Основа» в Берліні, 4) Громада ім. Франка в Подєбрадах. Поза ЦЕСУС-ом лишалися такі українські студенські організації: 1) Українська Академічна Громада в Філадельфії, 2) Спілка студентів українців і білорусів в Братиславі, 3) Спілка громадян УССР в Празі; також студенти в Парижі, Лондоні, Нансі, Лівжі, Люксембурзі та Римі — але й в ними ЦЕСУС старався установити звязки.

В 1925 р. дійсним членом ЦЕСУС-а стала «Українська Студенська Спілка» в Берні; в 1926 р. до ЦЕСУС-а прийнята Громада українських студентів в Біломфілді (Америка) й «Спілка студентів українців у Німеччині». В 1926—27 р. до ЦЕСУС-а вступила українська академічна корпорація «Галич» і «Зарево» (обидві в Данцігу), Громада українських студентів в Познані й Громада студентів при Українській Господарській Академії в Подєбрадах. Також в 1927 р. були прийняті до ЦЕСУС-а: Т-во українських студентів хемиків «Смолоскип» й Союз українських студентів «Основа» (обидва в Данцігу). В 1929 р. членом ЦЕСУС-а стало Українське академічне Т-во «Україна» в Женеві.

Але в цей час почало виявлятися вже й зменшення членського складу ЦЕСУС-а. В 1929—30 р. ЦЕСУС «не листувався вже з українськими студентськими громадами в Софії, Загребі та Харбині, бо вони не відповідали ЦЕСУС-ові на листи» — отже фактично перестали існувати. Так само зникло й Товариство в Леобені, яке вступило було до т. зв. ДОПС-у. Всеж ще і в 1930 р. в члени ЦЕСУС-а були прийняті: 1) Українська студенська Спілка в Берні, 2) Корпорація «Запорожжя» у Варшаві, 3) Товариство українських студентів Високих Технічних Шкіл «Основа» в Празі (що мало тоді 35 чл.).

Найдокладніші відомості про членський склад і про діяльність ЦЕСУС-а містять в собі справоздання й доклади ЦЕСУС-а на його з'їздах. Після т. зв. Всеукраїнського З'їзду Молоді що був у Празі в червні 1922 р., перший звичайний з'їзд ЦЕСУС-а відбувся в Данцігу в днях 11—18 липня 1923 р. В цьому з'їзді взяла участь управа ЦЕСУС-а й 38 делегатів 15 студентських організацій, які представляли українське студентство Центральної Європи й Західньо-українських земель в кількості 4650 душ. На цьому з'їзді президентом ЦЕСУС-а на місце студента П. Гана, обраного на з'їзді ЦЕСУС-а в Празі в січні 1923 р., був обраний студент Ігор Федів.

З'їзд ЦЕСУС-а в Данцігу вітав м. інш. ректор данцізької техніки проф. Гергард де Йонге. Про цей з'їзд цікаві свідчення знаходимо в статті Івана Трча: «Український студентський з'їзд в Данцігу» (Український Студент, Прага, 1923 р., ч. 3—4). «З'їзд виказав, читавмо там — повну однозгідність краввого та еміграційного студентства у станових студентських питаннях. . . Всі дискусії на з'їзді виказали, як добре розумів українське студентство вагу одноцільного поступовання. Кожний делегат, якіб не були його партійні переконання, був перш за все українцем, українським студентом. Усіх мучила одна велика ідея — нести моральну поміч Вітчизні й матеріальну тим товаришам, що опинилися без засобів на чужині. А таких є дуже багато. . . У всіх звітах з місць червоною ниткою зазначилася нужда українського студента. В Данцігу наш студент кидав студії, щоб на фабриках машин здобути собі мінімум екзистенції, у Варшаві боровся в розпуці за кожний шматок хліба. . .» і т. д.

Другий звичайний з'їзд ЦЕСУС-а відбувся в Подєбрадах на початку липня 1924 р. На ньому були делегати 18 організацій, що пред-

ставляли собою 3346 українських студентів в Краю й еміграції. З цього числа було 920 студентів-емігрантів з кол. Росії. На цьому подебрадському зїзді, як уже згадано, дійшло до конфлікту з комуністичними українськими студентами. Наслідком цього було те, що 5 делегатів-комуністів залишили зїзд ЦЕСУС-а й увзялися за організацію т. зв. ДОПС-у (Ділового Обєднання Поступового Студентства). Цей ДОПС переніс осередок своєї праці в Чехії до Австрії й Галичини. Він гостро виступав проти ЦЕСУС-а: допс-овці називали українських студентів і українські установи «синьо-жовтою гниллю». В наслідок їхньої деструктивної акції українські студентські організації, як і діяльність цілого ЦЕСУС-а, зазнали значної шкоди. В 1924 р. президентом ЦЕСУС-а був обраний студент М. Масюкевич.

Третій звичайний зїзд ЦЕСУС-а 1925 р. був відкритий у Празі, а відбувався в Пршібрамі. На конференції ЦЕСУС-а, що була в Празі 31 жовтня і 1 листопаду президентом на місце М. Масюкевича був обраний буковинець В. Орелецький, який — хоч з деякими перервами — але найдовше з усіх залишався на цьому становищі. В 1926 р. на IV звичайному зїзді ЦЕСУС-а президента В. Орелецького змінив Ст. Нижанківський²⁵⁾ але на V зїзді 1927 р. в Празі знову був обраний В. Орелецький, який і залишався на цьому становищі аж до 1933 р., коли його заступив Яр. Барановський.

Шостий звичайний зїзд ЦЕСУС-а відбувся в Празі в жовтні 1931 р. при участі 18 делегатів. Матеріальні засоби ЦЕСУС-а в цей час зменшилися «до прямо смішної суми гроша». Це дуже утруднювало й працю ЦЕСУС-а на міжнародньому полі, що її ЦЕСУС провадив в Українським Академічним Товариством для Ліги Націй. Семий звичайний зїзд ЦЕСУС-а був в 1929 р. в Подебрадах, восьмий в 1930 р. в Празі, девятий також у Празі в 1933 р. В тому ж 1933 р. також у Празі відбувся й десятий зїзд ЦЕСУС-а, на якому з 32 обєднаних у ЦЕСУС-і організацій було заступлено 28. На цьому зїзді було констатовано, що українська студентська молодь провадить велику пропагандивну працю. Президентом на X зїзді був переобраний Яр. Барановський.

Крім названих студентських діячів, що були президентами ЦЕСУС-а, й звичайно співробітничали в ЦЕСУС-ом і пізніше, в працях ЦЕСУС-а видатну участь брали ще студенти: Михайло Мухин, Тиміш Олесіюк, Степан Шишківський, Любомир Макарушка, Володимир Мартинець, М. Росляк, М. Чехович і багато інш.

В перших роках еміграції українські студенти майже не мали з чужинецьким студентством ніяких звязків. Український студент в тих роках був для чужинецького студентства «homo novus et igno-

²⁵⁾ Д-р Степан Нижанківський, старшина Української Галицької Армії, визначний організатор українського студентського життя, в 1926—27 р. президент ЦЕСУС-а й репрезентант його на різних міжнародніх студентських конгресах, † 9 червня 1931 р. у Львові в 34 році життя.

tus»³⁶). Чужинці черпали тоді інформації про Україну майже виключно в ворожих джерел; в українській справі вони добавляли лише «політику» й «інтригу». До того ж і саме українське студентство не було ще належно зорганізоване та й не було його тоді багато.

В 1921 р. Міжнародня Студенська Конфедерація (Confédération Internationale des Etudiants — СІЕ) з ініціативи чеського студентства запросила українців до співпраці. Українці вперше заговорили на I конгресі Міжнародньої Студенської Конфедерації (в Празі), до якої вони були прийняті в 1921 р. як вільний член.

Міжнародню Студенську Конфедерацію СІЕ з осідком у Брюсселі засновано представниками французького, бельгійського й чеського студентства. Члени СІЕ поділялися на дійсних і вільних. Дійсними членами могли бути лише центральні студенські союзи країв (pays); вільні члени мали лише дорадчий голос. На першому з'їзді СІЕ 1921 р. мали рішати справу прийняття ЦЕСУС-а в члени СІЕ, але верифікаційна комісія цього з'їзду відложила полагодження української справи до часу «привернення нормального порядку й установлення сталих границь України». Поновлене прохання українського студентства відносно прийняття до СІЕ дійсним членом викликало після довгих дебат аж три внесення у верифікаційній комісії, а саме: 1) внесок югославянського делегата за відкинення прохання, 2) польського делегата за умовне прийняття у вільні члени й 3) чеського — за прийняття в дійсні члени. Перше внесення обстоював лише внескодавець, але й два другі не зібрали більшості. Справа перейшла до найвищої ради, яка від себе поставила два внесення — на прийняття в дійсні або вільні члени. Але ні те, ні друге й на Конгресі не одержало потрібної більшості голосів. Тоді українська делегація заявила протест і демонстративно залишила залу нарад. «Цей енергійний виступ українців велика частина учасників привітала гучними окликами «Vive l'Ukraine!» На протест делегата Швеції, який заявив, що він тільки через непорозуміння здержався від голосування і на інтервенцію чеського представника Бофорта, заряджено друге голосування, вже у відсутности українців. Внесення на прийняття в дійсні члени перепало — ватеж за прийняттям у вільні члени заявили всі делегати за виїмком трьох данців, які найбільше побивалися за українцями, та які власне в цей спосіб демонстрували проти голосування.³⁷).

На міжнародньому форумі українські студенти не могли відразу розвинути широкої акції — в перших своїх виступах українські делегати переконалися, що чуже студентство не має належного поняття про східньо-європейські справи взагалі й українську проблему зокрема. Тому в своїй співпраці з чужинцями українські студенти найбільшу увагу звертали на справи національної інформації й

³⁶) М. М. Праця українського студентства серед чужинців. Студенський Вістник. Прага, 1925 р., XII.

³⁷) Докладніше про це в статті Д-ра Юр. Вітошинського: Взаємини віденської Січи з чужинцями. Альманах «Над Синім Дунаєм». Відень, 1932.

пропаганди. Вони насамперед мусіли інформувати чужинців — і студенську молодь, і старших наукових та політичних діячів — про Україну та східно-європейські національні відносини. Це й було зроблено українськими делегатами на перших міжнародних студенських з'їздах.

Боронячи на міжнародньому форумі свої національно-студенські інтереси, українські студенти-емігранти мусіли в першу чергу поборювати ворожу пропаганду й мусіли шукати собі приятелів. Зокрема для ЦЕСУС-а це було зв'язане й з дуже практичною для нього справою, а саме — з членством в СІЕ. Забезпечивши себе з цього боку і набувши собі деяке горожанство в СІЕ, українське студентство взялося й до праці в різних міжнародних студенських конгресах, комісіях і т. п. В них українські делегати дбали насамперед про національно-українські інтереси а також і про професійно студенські. Ця праця мала дуже значні наслідки.

Національно-культурну акцію серед чужинців розвивав у найбільшій мірі ЦЕСУС а також окремі студенські товариства. ЦЕСУС мав у своїй організації окремий відділ для міжнародних зносин. В цьому відділі, що провадив жваві зносини як в Міжнароднім Студенським Союзом, так і з окремими національними студенськими об'єднаннями, найбільше працювали: В. Орелецький, М. Мухин, М. Чехович, Л. Макарушка, С. Нижанківський і інш. Вони ж найчастіше виступали й делегатами українського студентства на міжнародних конференціях. Зокрема жваві зв'язки й деякі персональні відносини мав ЦЕСУС з СІЕ починаючи від 1921 р. Як вільний член СІЕ, ЦЕСУС мав на цих конгресах дорадчий голос. На конференції ради Міжнароднього Студенського Союзу в Гаазі 14—19 січня 1923 р. ЦЕСУС був заступлений Ст. Нижанківським. Для учасників цієї конференції ЦЕСУС виготовив спеціальну інформаційну брошуру в англійській і французькій мовах про українське студентство і високе шкільництво на Україні. Українські делегати були й на з'їзді СІЕ 1924 р. у Варшаві. На конференції СІЕ 1926 р. в Празі була принята по конкурсу відзнака СІЕ. На цей конкурс було представлено 250 проєктів, а з них вибраний був саме проєкт українського майстра Федора Ємця (з Берліна). З конференції СІЕ 1926 р. відвідало 28 делегатів-чужинців 13-ти різних націй Українську Господарську Академію в Подебрадах, де на честь гостей 26 серпня був уряджений концерт.

З нагоди X з'їзду СІЕ, що відбувся в Парижі 1928 р., редакція «Тризуба» видала спеціальне число журналу французькою мовою, яке й роздавалося делегатам СІЕ разом з іншою інформаційною літературою про Україну. Представники ЦЕСУС-а їздили в 1929 р. й на конгрес СІЕ до Будапешту, а також на XIII в 1931 р. в Брюсселі й на інш. Під час празького конгресу СІЕ в 1935 р. ЦЕСУС приймав у себе делегації чужинецького студентства. Брали участь українські делегати й у XVIII з'їзді СІЕ в Софії 1936 р., зорганізували вони український відділ і на Міжнародній виставці студенської культури й мистецтва в Неаполі 1937 р.,

а в 1938 на жадання польських і румунських студентів організація ЦЕСУС-а була виключена з СІЕ.

Крім СІЕ українські делегати брали участь також і в різних інших міжнародних організаціях, як Міжнародня Студенська Ліга, Студенська Поміч і т. д. Особливо інтенсивною була ця участь в 20-х р. р., коли на еміграції було найбільше українських студентів і коли студенське життя українське закордоном було особливо жвавим. По окремим рокам ця участь українців представляється так.

На всесловянському конгресі в Празі 16—22 грудня 1922 р. дійшло до змагання українських делегатів з московськими учасниками цього конгресу. Представники українських студенських організацій брали участь на конференціях Європейського Студенського Допомогового Фонду в Турнові 1922 р. і в Параді (Малярщина) 1923 р. На цих конференціях українці дбали про те, щоб ЕСДФ допомагав не тільки еміграційному українському студентству а також і студентству на українських землях. На конференції в Турнові українські представники ровинули значну інформаційну акцію, придбавши собі тим способом ворогів і приятелів (особливо серед голандців, німців, ірландців і шведів). В 1923 р. про українських студентів уже більше й прихильніше ніж перед тим писали в чужій пресі.

Студенти-емігранти представляли українців на міжнародніх есперантських конгресах у Фінляндії (Гельсінгфорсі) 1922 р. і в Нюрнберві 1923 р. Студент В. Орелецький, як делегат СВУС-а, виступав на міжнародній студенській конференції Східної та Полудневої Європи, що відбулася у Вишеграді біля Будапешта 16—21 квітня 1923 р. Ця конференція, на якій були учасники 16 народностей, займалася переважно етичними й релігійними питаннями й мала характер інформаційний. Український делегат мав на ній реферат про українське студентство взагалі та про СВУС окрема. Той же студент В. Орелецький, емігрант з Буковини, був представником СВУС-а на міжнародній дискусійній студенській конференції в Швайцарії 1923 р. На цій конференції були представники 22 національностей.

На міжнародній студенській конференції 1924 р. в Емау (Баварія) делегатом українського студентства були емігранти П. Кожевників і В. Орелецький. Постановою цієї конференції Європейський Студенський Допомоговий Фонд був перемінений на Всесвітній Студенський Допомоговий Фонд. Українські студенти провадили на цій конференції національно-інформаційну працю, при чому делегати чужинці ставилися до українців прихильно. У вересні 1924 р. відбувся в Будапешті візд міжнародніх студенських відділів. Українське студентство було представлене на цьому візді двома делегатами — Іг. Лоським і В. Орелецьким. Обидва вони ширили на візді літературу, давали інтервю і взагалі провадили там інформаційну акцію. Обставини для цього були на візді сприяливі. По стороні українських делегатів тут стали англійці, які в того часу не раз допомагали українцям в різних справах. На II конгресі СІЕ у Варшаві 1924 р. українські студенти мали численку делегацію,

головним завданням якої було добитися прийняття ЦЕСУС-а до СІЕ. В 1924 р. представники українського студентства брали участь в міжнародній дискусійній конференції Світової Студенської Християнської Федерації в Німеччині. На міжнародню студенську конференцію Східної та Південної Європи, що відбулася в травні 1924 р. в Закопанім, свого делегата вислав СВУС.

В 1925 р. ЦЕСУС через своїх представників брав участь в конференціях Міжнародної Студенської Помочі (в Женеві — Жексі) та Міжнародної Студенської Конфедерації (Копенгаген). В Жексі українці брали участь і в організації міжнародньої студенської вистави. Український відділ — в якому були діяграми, мистецькі вироби, мапи й інш. — був одним з найкращих на цій виставці. Про українське студентство багато писали в публікаціях конференції. Українські делегати брали там активну участь в різних комісіях, на прийняттях, провадили інформаційну працю серед учасників конференції тощо. На Міжнародню Педагогічну Конференцію в Единбурзі в липні 1925 р. були вислані реферати ЦЕСУС-а про українське високе шкільництво. Ці реферати були видруковані в звіті конференції.

На конференції Міжнародної Студенської Помочі 1926 р. в Карлівцях (СХС) було три українських делегати. З ініціативи ЦЕСУС-а українські студенти брали участь в першій Всесловянській аграрній зїзді в Любляні. Як надзвичайні члени Союзу словянської аграрної молоді, українські студенти-емігранти брали участь на зїзді цього Союзу в Празі 1926 р.

В 1927 р. представники ЦЕСУС-а брали участь в Міжнародньому Конгресі фахової преси в Берліні а також на конференції Міжнародної Студенської Помочі в Шірс (Швейцарія) та на конгресі СІЕ в Римі. На зїзді в Шірс була влаштована делегацією й українська виставка, яка представлялася одною з найкращих і найбагатших (на ній були виставлені світлини з життя українського студентства, студенська преса, інформаційні видання про Україну і т. інш.). Відвідувачі вистави діставали на руки інформаційний матеріал чужими мовами. На конгресі СІЕ в Римі відбулася виміна національних прапорів між ЦЕСУС-ом і італійським центральним Союзом. ЦЕСУС брав участь і на конференції Міжнародної Студенської Помочі в Шартр (Франція) 1928 р. Цього ж року українські делегати (від секції студентів медиків у Празі) брали участь і на всесловянському конгресі студентів медиків у Празі. В 1929 р. делегати ЦЕСУС-а були на зїзді Міжнародної Студенської Помочі в Кремсі, а в 1930 р. на такій же конференції в Оксфорді. На VIII конференції студентства балтійських держав у Ковні 1931 р. в імені українського студентства виступав Юл. Полтавець. В 1931 р. конференція Міжнародної Студенської Помочі відбулася в Женеві. В ній брали участь і українці. Своїх представників ЦЕСУС висилав і на конгрес Міжнародної Студенської Ліги в Болгарії 1935 р. Але в 30-х р. р. участь представників українського студентства на міжнародніх конференціях хоч і не припинялася зовсім, але значно

зменшилася. Причиною цього були матеріяльні й правні труднощі а також те, що кількість українського студентства на еміґрації дуже зменшилася.

Представники ЦЕСУС-а на міжнародних з'їздах визначалися активністю (вони виступали з рефератами, брали участь в комісіях, дискусіях і т. п.). Але положення українських делегацій і умови їхньої праці на міжнародних з'їздах були досить тяжкі. Ці делегації (з причин матеріяльного порядку) були досить малочисленні а завдання перед ними стояли величезні. Особливо багато енергії йшло на боротьбу з протиукраїнськими виступами деяких словянських делегатів. Від словянського студентства (особливо московських еміґрантів) українці зазнавали найбільше перешкод на міжнародному форумі. Взагалі співпраця ЦЕСУС-а з словянським студентством ішла тяжко. Ріжні «всесловянські організації» відзначалися залістю супроти ЦЕСУС-а. Українці далеко вільніше почували себе в міжнародних організаціях, ніж в «усесловянськими об'єднаннями». Неможливість взаємної співпраці словянських студентських організацій особливо яскраво довів «Всесловянський Студентський Конґрес» у Празі 1922 р. На т. зв. «всесловянських» конґресах або не були представлені всі словянські народи, або ж висувався при об'єднанні державний принцип представництва, який був не до прийняття для бездержавних на той час українців. Нпр., на всесловянському конґресі студентів-медиків в 1928 р. українці разом з хорватами й словінцями обстоювали національний (а не державний) принцип організації Союзу, бо при державному принципі медики-українці не мали б права голосу. Таких непорозумінь на міжнародних конґресах українські делегати мали дуже багато. Правда, і серед словянського студентства українці мали деяку підтримку, найбільше з боку чеського студентства. Особливо зближені були й співпрацювали українці з білоруськими студентами, яким самі вони багато допомагали. Українці мали з білорусами спільні організації, виступали на їхніх святах і т. п. Вони ж мали від білоруського студентства мандат представляти й захищати інтереси білорусів на міжнародних конференціях. ЦЕСУС дбав про прийняття Союзу білоруського студентства до СІЕ, чого й було досягнуто на конференції 1926 р. За це білоруси дякували ЦЕСУС-ові. Але й пізніше делегати ЦЕСУС-а на міжнародні студентські з'їзди мали також мандат і від білоруського студентства.

Крім участі в міжнародних конференціях праця українського студентства серед чужинців провадилася і в спосіб листування, пресової акції, виданням ріжних публікацій, особистими зносинами і т. д. Особливо велику пропаґандивну працю між чужинцями провадив ЦЕСУС. Був він у постійному зв'язку з чехами, словаками, данцями, італійцями, німцями, мадярами, французами, білорусами, грузинами, литовцями, шведами, шкочами, македонцями, вірменами, бельгійцями, естонцями, голандцями й інш. Через свій культурно-суспільний відділ та відділ для міжнародних зносин ЦЕСУС дуже дбав про уміщення ріжних пресових інформаций про Україну, про

українське студентство, про українські високі школи та культурні потреби українського народу. 6 лютого 1925 р. при ЦЕСУС-і було створене Студенське Бюро Преси й Пропаганди. З лютого 1925 р. ЦЕСУС видавав щомісячний бюлетень французькою та англійською мовами, з якого черпали інформації чужі органи. ЦЕСУС же найбільше дбав про навізання безпосередніх зносин в чужинцями, про публікацію інформаційних статей в чужих органах і т. д. ЦЕСУС же підтримував звязки в славистичними установами в Берліні, Римі, Парижі та Лондоні. Про працю ЦЕСУС-а його активність і звязки можна почерпнути інформації з докладних звітів його відділу для міжнародних зносин та з окремих статей про зносини ЦЕСУС-а в чужоземним студентством (така нпр. стаття найбільш компетентного в цих справах студенського діяча Д-ра В. Орелецького, теп. доцента УВУ, в Студенському Вістнику за 1924 р., ч. 1). Зі звіту за 1926—27 р. (Студен. Вістник 1927 р., ч. 7—9) довідуємося, що ЦЕСУС брав участь в кількох міжнародних конференціях, провадив пресову акцію серед чужинців, листувався з Міжнародною Студенською Конфедерацією та її окремими членами, в якими мав досить тісні звязки. В цьому звіті наведена й характеристика відносин окремих національних груп до ЦЕСУС-а й українського студентства: З англійцями зносини носили в той час приятельський та щирий характер; англійці ставилися з симпатіями до потреб та бажань українського студентства. Співпраця з чеським та словацьким студентством мала сердечний характер. З Данією лучили ЦЕСУС подорожі українських студентів до цієї країни. Щирі зносини мав ЦЕСУС в болгарам; український делегат з Праги брав участь в візді болгарського студентства в Софії, що було з радістю відзначене болгарською столичною пресою. Білоруське студентство йшло в тісному контакті з ЦЕСУС-ом на всіх ділянках міжнародної співпраці. Дуже прихильно до української делегації в Римі поставилися італійські студенти, як рівнож і італійська столична преса. Німецьке студентство ставилося уважно до потреб українських студентів та помагало їм морально й матеріально. Мадярське студентство цікавилось українським питанням, виступало в обороні українського студентства на міжнародньому форумі і містило в своїй пресі інформації про українське життя. З французами відносини були щирі. Французька студенська централь улегчувала українським студентам візд до Франції й цікавилася українським високим шкільництвом, особливо на еміграції. Бельгійці й шкоти цікавилися літературою про Україну та інформаціями про українське студентство. Швайцарське студентство помагало українському на міжнародньому форумі й цікавилось українськими справами взагалі. Фіни завжди підкреслювали спільність фінсько-українських інтересів, особливо супроти Московщини. З естонцями та латишами ЦЕСУС обмінювався літературою та студенськими журналами. Норвезькому студентству українська централь висилала

літературу про Україну. К и т а й ц і, з якими того року були навантажені зносини, гаряче співчували українському студентству. Кореяпці мали зрозуміння і симпатії до визвольних українських змагань. Покрацали відносини й з полудневими славянами. Македонці надсилали ЦЕСУС-ові літературу. З студентами Південної Америки, Південної Африки, Японії, Індії, Туреччини, Голандії, Литви, Швеції, Іспанії, як рівнож з грузинами, вірменами і т. д. провадив ЦЕСУС або обмін літературою, або якісь інші зносини.³⁸⁾

Крім ЦЕСУС-а зносини з чужинцями провадили й окремі організації еміграційного студентства. Деякі з них були заступлені й у міжнародних студентських асоціаціях, нпр. у Всесвітньому Союзі Християнської Молоді, Федерації університетських товариств для Ліги Націй, в організації есперантистів, аграрної молоді й баг. інш. Особливо продуктивною в цьому відношенні була праця Союзу Відродження Українського Студентства (СВУС), який брав участь в міжнародних конференціях християнського студентства (в Англії, Швейцарії, був. Польщі, Німеччині, Румунії, Данії й т. д.).

Академічне Товариство українського студентства та професури для Ліги Націй повстало 18 травня 1925 р. в Подєбрадах. Воно мало в своєму складі біля 120 членів і було повноправним членом міжнародньої університетської федерації для Ліги Націй, при чому представник українського Товариства входив членом до ради федерації. Це Товариство мало завданням ширити між українським академічним суспільством ідеї Ліги Націй «шляхом влаштування періодичних відчитів та поширення відповідної літератури»; воно ж піддержувало інтенсивний звязок з іншими національними угрупованнями та пропагувало «при всякій можливості українські національно державницькі стремління». Представники цього українського академічного угруповання брали участь в конгресах унії в Женеві 1925 і 1926 р. р., в Лондоні 1927 р., пізніше знову в Женеві 1930 і 1931 р. р. На третьому конгресі український делегат прсф. С. Вородаєвський виступав і з докладом. З рамен українського Товариства студент О. Євтухів був слухачем студій інтернаціонального університетського Товариства для Ліги Націй у Женеві 1927 р.

Для культурних зносин українського студентства з чужинцями велике значіння мала участь українців в життю Студенської Домівки (Studentský Domov) в Празі. Ця установа була збудована в 1921 р. головно за підтримкою американців (на кошти YMCA та збірок американських студентів). В члени Студенської Домівки приймали студентів ріжних націй. Девізом її було *Ut omnes, unum sint*. В Студенській Домівці були ідальні, аудиторії, студовні, викладові залі, читальні, бібліотеки, музичні кімнати, помешкання й прилади для ріжноманітних розваг і т. д. В Студенській Домівці містилася й лікарська ординація Чесько-Українського Комітету. Українцям належала дуже видатна роля в життю Студенської Домівки. Студенти

³⁸⁾ Студент. Вістник, Прага, 1927, ч. 7—9.

українці займали в Студенській Домівці по числу друге або третє місце серед студентів 28 ріжних національностей. Всього членів Студенської Домівки було понад 2000; з того числа українців в 1923 р. нараховувалося 621. Українські студенські організації мали в Студенській Домівці свої осередки. Українські студенти-емігранти тут харчувалися, студіювали, слухали виклади, відбували вечірки, академії й т. п. В багатій ріжноманітній бібліотеці Студенської Домівки було багато й українських книг, а в читальні — українських газет. Студенти ж самі і порядкували справами Студенської Домівки через окремий самоврядний орган, в якому українці мали 5 своїх представників.

В Студенській Домівці повстала в 1924 р. й Українсько-югославянська студенська ліга, головним завданням якої було культурне зближення між українським й сербським студентством. Того ж року, також на ґрунті Студенської Домівки, повстав і союз студентів тих східних народів, що належали колись до російської держави, а саме — українців, білорусів, вірменів, грузинів, азейберджанців, дагестанців, татар і т. д. Це Об'єднання Студентів-емігрантів народів Сходу Європи було засноване в ініціативи українських студентів, які були фактично й його керівниками, а також редагували його орган «L'orient libre», що виходив у Празі в р. р. 1924 і 1925.

Спілка студентів-українців у Німеччині була в постійному контакті з грузинською колонією в Берліні та з грузинським студентством в Німеччині. Українські студенти відвідували грузинські свята в Берліні і т. п. Так само і на українських святах, що їх влаштувала Спілка в Берліні (як нпр. 22 січня 1925 р.) виступали в привітанням представники чужинецького студентства (литовці, естонці, турки, німці й інш.).

Січовики в Грацу запрошували на свої свята й чужих студентів, нпр. німецьких, «з якими українське студентство в Грацу живе в добрих відносинах, також і кількох єгипетських студентів. З цими останніми щойно цього акад. року (1924—25) навязано вносини і інформується їх про український нарід та про його змагання в виборенню самостійної держави. Єгиптяни, котрі тепер також змагаються за свою незалежність, скорше розуміють нас і наші вивольні змагання ніж, приміром серби, які все ще не хочять визнати слушности наших змагань».⁸⁹⁾

З інших міжнародніх студенських організацій і акцій українського студентства, що сприяли його культурному зближенню з Європою, зазначимо тут принаймні деякі. Українці брали участь в австрійському відділі інтернаціональної студенської ліги. Українська делегація в цій організації в 1934 р. порушувала низку справ в інформациями про Україну. Українська участь була і в Словянському академічному аграрному семінарі у В. Опатовицях на Мораві в 1928 р. і на курсах Академії міжнароднього права в Гаазі. Того ж року

⁸⁹⁾ Студенський Вістник, Прага, 1925 р., ч. 1—2.

ЦЕСУС провадив збірку пожертв для потерпілих від землетрусу болгар. Згадуваний уже студент О. Бвухів — один із запрошених данським громадянством українських студентів-емігрантів — мав там 28 грудня 1923 р. відчит для данського студентства про Україну. Не бракує і фактів, що свідчать про успіхи українських студентських працівників і призначення для їхньої праці саме в міжнародних організаціях. В цьому відношенні показним може бути нпр. вибір українського студента Лювенського університету інж. А. Кішки головою Т-ва студентів чужинців в Бельгії (на 1939 р.). Це Товариство (Cercle International des Etudiants Etrangers) об'єднує в Бельгії понад 300 студентів 43 національностей.

Пропаганді української справи на чужині сприяла також еспортова діяльність українського еміграційного студентства. В галузі спорту українські студенти на еміграції й їх об'єднання влаштовували змагання й пропагували спорт.

Ще в 1921 р. в Празі заснувався Український Студентський Спортовий Клуб (УССК). Попервах ця організація розвивалася дуже поволі, але вже в 1923 р. УССК проявляв інтенсивне життя у всіх спортових відділах: легкої атлетики, футболу, плавання, ситківки і т. д. Клуб провадив теоретичний вишкіл, брав участь в змаганнях з чеськими спортовими дружинами і т. інш.

В літі 1923 р. силами наддніпрянських кол празького студентства було засноване «Українське Спортове Брацтво ТУР», яке мало шість відділів: I) чистого спорту (секції: тяжкої і легкої атлетики, фехтування і вільних рухів); II) спортових ігр (секції: футбольна, гокейова, ситківки, річного спорту, крокету й скраглів); III) культурно-просвітній (секції: загальна, загально-мистецька, музична, літературно-наукова); IV) туристичний (секції: екскурсійна, верхової їди, лижного спорту, велосипедна, полювання й стрільби); V) відділ шаховий і VI) — скаутингу.

В тому ж 1923 р. у Празі була заснована «Колегія українських суддів копаного мяча», яку прийняли й до чеського Союзу суддів.

Поза Прагою в тих роках студентські спортові організації повстали в Подєбрадах, Пршібрамі, Берні й Йозефові, а також у Відні, Данцігу й по інш. містах. Розвиткові студентського спорту на еміграції старався допомагати ЦЕСУС, який мав для цього в своїй організації і відповідну референтуру. В Подєбрадах УСК виявляв себе в галузі футболу, тяжкої і легкої атлетики; значну діяльність виявив також УССК в Пршібрамі; меншою активністю відзначилися спортові організації в Йозефові. З студентських спортових організацій поза Чехією найбільшу діяльність виявило «Дніпро» в Данцігу; віденському спортовому клубові перешкоджав в розвитку брак коштів; були ще спортові організації студентські і в Берліні. В Парижі на міжнародній спортовій олімпіаді в 1924 р. з українських студентів брав участь Фовицький. Змагання українських спортових студентських організацій відбувалися в Празі й Подєбрадах. В Празі 1924 р. відбулися спортові грища членів українського спортового

Союзу в Чехії. Виступали на цих грищах студенські спортові клуби Праги, Подєбрад, Пршібраму та Йозефова. Заходами українського центрального спртового Союзу (голова інж. М. Єремійв) відбулася 17—18 жовтня 1925 р. Українська Студенська Олімпіяда в Подєбрадах. В цій Олімпіяді взяли участь 3 спортовці в Праги, 2 в Пршібраму, 6 в Берна і 1 в Йозефова. Перед цією Олімпіядою українські студенти-емігранти брали участь в спртових змаганнях високошкільного спорту в Празі, де заняли добрі місця — подєбрадський студенський клуб був нагороджений 2 срібними й 3 бронзовими медалями. Своїми перемогами на міжнародніх студенських змаганнях в Празі з українців особливо визначився студ. агроном. Микола Хворостенко, який здобув собі в цих змаганнях багато нагород, а в 1923 р. на турнірі в Празі дістав титул чемпіона тяжкої ваги всіх високих празьких шкіл.

В півніших роках спортова чинність українського еміграційного студентства не припинилася зовсім, але значно зменшилася. Останнім великим успіхом українського високошкільного спорту було здобуття в 1937 р. першенства празьких високих шкіл. Після цього українська футболева дружина мала їхати на міжнародню студенську олімпіяду до Парижа, але здійснити цього не могла через неспортові перешкоди (відмовлення віз і под.).

В культурно-просвітній праці українського еміграційного студентства визначне місце належить його видавництву.

Видавнича діяльність українських студентів-емігрантів виявилася в найбільшій мірі виданням ріжного роду періодик-журналів, бюлетенів і т. п.⁴⁰⁾ Виходили вони в ріжних країнах і мали ріжний характер. Видавали їх студенські організації й групи на гектографі, шапірографі, літографському камені й друкарським способом — вважності від фінансової спроможности, потреб і можливостей. По своєму змісту значна частина студенських періодик на еміграції була сатирично-гумористичною. Найбільш інтенсивною була видавнича діяльність українського студентства в Чехії (Празі й Подєбрадах), дещо появлялося також у Варшаві, Данцігу й інш. містах.

Студенське видавництво на еміграції розпочалося в 1920 р. і в 20-х р. р. провадилася досить жваво, але в 30 р. р. зменшилося й завмерло зовсім. В жовтні 1920 р. гурток студентів-наддніпрянців

⁴⁰⁾ Студенська періодика на еміграції представляється такими назвами: 1) Бюлетень Студенської Громади Українського Педагогічного Інституту в Празі, 2) Бюлетень ЦЕСУС-а (французькою мовою), 3) Вартовий — Прага, 4) Вістник СВУС-а — Прага, 5) Віхоть — Прага, 6) Дніпро — Прага, 7) Еней — Подєбради, 8) Життя — Прага, 9) Записки Української Академічної Громади при УГА в Подєбрадах, 10) Каменярі — Саскатун, 11) Наша Громада — Подєбради, 12) На Чужині — Варшава, 13) Національна Думка — Прага, 14) Новий Віхоть — Прага, 15) L'orient libre — Прага, 16) Подєбрадка — Подєбради, 17) Подєбрадська Глідка — Подєбради, 18) Сміхомет — Данціг, 19) Спудей — Прага, 20) Стерні — Прага, 21) Студенський Вістник — Прага, 22) Студенський Голос — Варшава, 23) Українська Рілля — Варшава, 24) Український Студент — Прага, 25) Чорноморе — Данціг і інш.

у Празі розпочав на шапірографі видання місячника «У к р а ї н - с ь к и й С т у д е н т», якого вийшло тоді перше і здається останнє число. Через деякий час в Празі повстало В и д а в н и ч е Т о в а - р и с т в о «У к р а ї н с ь к и й С т у д е н т», яке складалося так само з наддніпрянських студентів і продовжило видання студенського журналу тої самої назви. Цей журнал виходив в 1922 р. літографічним способом, а в 1923 і 1924 р. р. друком. Містив він статті фахові, ідеологічні, хроніку й белетристику. Своїм завданням цей орган поставив, крім загального інформування студентства, також і «ровкріпощення академічної молоді з під опіки військово-урядницької психології, яку вона придбала під час війни й служби в різних урядах». Біля видання «Українського Студента» найбільше працювали студенти: Ст. Шишківський, Гр. Сіманців, Гр. Чернуха, Ів. Боровик, Арсен Біднов і інш.

Потреба в виданні «Українського Студента» минула після того як став появлятися орган ЦЕСУС-а — «Студенський Вістник», який і замінив собою «Українського Студента». Крім того в Празі в 1924 р. почав виходити і орган української національної молоді — «Національна Думка», а в Подєбрадах в 1924 р. орган тамешньої Української Академічної Грємади — «Наша Громада». В Подєбрадах же видавали ще гумористичну «Подєбрадку», до якої багато матеріялів постачав М. Чирський, і такуж «Подєбрадську Глідку». Українська Студенська Спілка в Берні на Мораві видавала в 1925—26 р. р. часопис «Гуртом». У Варшаві в 1924 р. виходив український студенський орган «На Чужині», що його видавав видавничий гурток при варшавській студенській грємаді; цей видавничий гурток перетворився згодом в окреме видавниче товариство ім. Б. Грінченка, яке переняло на себе в 1925 р. й видання журналу «На Чужині». Це видавниче Т-во мало й свій кіоск у варшавському українському Клубі. В Данцігу в 1924 р. гурток українських студентів видавав журнал «Сміхомет». Пізніше на початку 1929 р. студенти-емігранти в Данцігу заснували там Українське Пресове Бюро, яке видавало свої бюлетені німецькою мовою. Завданням цього Бюро було інформувати чужинців про політичне положення на українських землях. Головно завдяки студентам-емігрантам з Наддніпрянщини виходив у Празі в р. р. 1924—25 орган Союзу студентів-емігрантів Східної Європи L'orient libre. В редакції цього журналу важну ролю грав Мих. Мухин.

Найсоліднішим журналом українського еміграційного студентства був орган ЦЕСУС-а — «Студенський Вістник», що почав виходити при кінці 1923 р. спочатку літографічним способом, а в 1925 р. друком. Завданням цього місячника було насамперед інформувати українське студентство в усіх станових справах, а також освітлювати справи українського високого шкільництва і т. інш. «Студенський Вістник» містив також і белетристичні твори, наукові статті, рецензії, бібліографію, різні огляди й інш. До 1925 р. «Студенський Вістник» був офіційним органом ЦЕСУС-а, пізніше журналові надано літературно-публіцистичного й громадського характеру.

Серед співробітників «Студенського Вістника» були й не-студенти, співробітничав дехто й з професорів високих шкіл, а саме: Д-р В. Сімович, Дм. Антонович, В. Біднов, О. Бочковський, І. Мірчук, О. Мицюк, В. Садовський, Ол. Лотоцький, С. Шелухин, В. Тимошенко, С. Бородавський, Ол. Шульгин, С. Сірополко, А. Яковлів і інш. З студентів — поетів і письменників в «Студенському Вістнику» містили свої праці: Ол. Стефанович, Евг. Маланюк, Юр. Липа, Ол. Бабій, О. Ольжич, Юр. Косач, Б. Гомвиж, Л. Мосендз, М. Чирський, Юр. Шкрумеляк, а також М. Мухин, К. Чехович, М. Гнатишак, Л. Луців, В. Мартинець і т. д. «Студенський Вістник» приносив досить багаті огляди українік в чужих публікаціях, подавав їх найбільше М. Мухин. В 1931 р. в «Студенському Вістнику» була окрема «Пластова Трибуна» й «Кооперативна Трибуна». Деякі числа «Студенського Вістника» приносили й ілюстрації, деякі були спеціальними, як нпр. ч. 7—8 в 1926 р. присвячене пам'яті С. В. Петлюри, або в 1924 р. число французькою й англійською мовами для інформації чужинців про українське академічне життя й національні українські справи. В 20-х р. р. «Студенський Вістник» виходив досить регулярно, пізніше лише час від часу. До 1929—30 р. журнал мав окрему редакційну колегію й окремий видавничий апарат. Пізніше майже всі ці функції перейшли до голови ЦЕСУС-а. Та в 30-х р. р. ввагалі видавництво українського еміграційного студентства припинилося та й саме це студентство дуже зменшилося. В своїй діяльності воно послуговалося вже тими студенськими й под. виданнями, що почали виходити в Краю. І для цього нарисув відомості про студенське українське життя в 1931—1934 р. р. вв'яті також і в львівського «Студенського Шляху». З 1938 р. у Львові виходив «Студенський Вістник».

ВИСОКІ УКРАЇНСЬКІ ШКОЛИ В ЧЕХІЇ.

VI.

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ.

Засновання УВУ у Відні й перенесення його до Праги. Склад УВУ, його ректори, проректори, декани й професорська колегія. Професори УВУ на інші високі школах. Науково-педагогічна праця професорів. Видавнича діяльність УВУ. Участь у міжнародних конгресах. Бібліотека УВУ. Студенти, абсолювенти й доктори. Почесні докторати. Стипендіанти й асистенти. Матеріальне становище УВУ. Його завдання й відношення до Рідного Краю.

Український Вільний Університет є хронологічно першою українською високою школою закордоном. Заснований він був у Відні тамошнім Союзом українських журналістів і письменників, головою якого в той час був Д-р Володимир Кушнір,⁴¹⁾ а співчинними при заснованні були ще Товариство Прихильників Освіти (голова проф. Д-р Ст. Дністрянський) та Український Соціологічний Інститут (голова проф. М. Грушевський).

Віденський Союз українських журналістів та письменників мав у своєму складі Академічну Секцію під головуванням проф. Д-ра Олександра Колесси. Ця Секція ще в листопаді та грудні 1920 р., в зв'язку з збільшенням української академічної молоді у Відні, зорганізувала там наукові виклади, які згодом перетворилися в систематичні курси. Провід цими курсами був відданий М. Грушевському в функціях ректора майбутнього українського університету. Проф. М. Грушевський при участі Д. В. Антоновича, який ще перед заснованням курсів піддав саму думку про створення у Відні вільного українського університету, випрацював і першу організаційну схему університету. Заступником ректора і деканом філософічного факультету був обраний проф. Ол. Колесса, а деканом правничого відділу — проф. Ст. Дністрянський.

В складі цієї першої управи університету виявилися дуже скоро основні розбіжності в поглядах на самий характер університету. Одні обстоювали потребу засновання українського університету по зразку західно-європейських університетів. Цю течію очолював проф. Ол. Колесса; другі ж, під проводом проф. М. Грушевського,

⁴¹⁾ Д-р Володимир Кушнір — український журналіст, редактор *Ukrainische Rundschau* (перш. *Ruthenische Revue*), співробітник багатьох німецьких часописів. Завдяки його діяльності запізналися з українською проблемою не лише в Німеччині й Австро-Угорщині, а також і в інших країнах (нпр. в Англії Сімон Вотсон). Д-р В. Кушнір † 25 жовтня 1933 р. в Празі.

обстоювали думку, щоб університет не мав ні обов'язкової системи викладів та щоб не вимагав ні університетської кваліфікації професорських сил, ні середнєшкільного цензу від своїх слухачів. Більшість професорів стала за організацію у Відні хоч і вільного (себто недержавного) українського університету, але університету взорованому на правилах західно-європейських державних університетів. Ця течія й перемогла, в наслідок чого М. Грушевський разом з деякими своїми співробітниками по Соціологічному Інституту відмовився від праці над організацією університету, а дальший провід обняв проф. Ол. Колесса, обраний тоді ректором на місце М. Грушевського. Але Український Вільний Університет і під проводом нового ректора не в'язав себе у Відні приписами західно-європейських університетів щодо кваліфікації своїх студентів. Як видно з першого програму викладів, вписатися на УВУ могли «безплатно всі особи обох полів, що покінчили 16 літ життя». Західно-європейські університетські приписи були засвоєні в УВУ пізніше, в Празі.

Деяку матеріальну допомогу при організації університету дав його фундатор — Союз українських журналістів і письменників у Відні. За порукою заступника голови цього Союзу, поета О. Олеся, здобуто було позачку на організаційні потреби університету.

Засновання УВУ первісно проєктувалося в складі трьох факультетів: філософського, правничого та природничо-математичного. Але через брак коштів фундатори мусіли обмежитися до засновання лише двох факультетів — філософського й правничого (п. н. «Факультет права та суспільних наук»); при чому філософський факультет був поділений на два відділи: історично-філологічний та природописний. Перший склад сенату УВУ у Відні був такий: Ол. Колесса — ректор, Ст. Дністрянський — декан а Вол. Старосольський — продекан правничого факультету, Ст. Рудницький — декан а І. Ганицький — продекан філософського факультету. Попервах деканом філософського факультету намічався проф. І. Огієнко, але він не прибув до Відня.

Святочне відкриття університету у Відні відбулося 17 січня 1921 р. в залі інженерів і архітектів. У Відні в складі УВУ було 12 професорів і 3 доценти. Виклади відбувалися в помешканнях віденських шкіл, що їх відступила мійська рада. Слухачів було вписано 90 (з них на філософському — 65, на правничому — 25). Фреквенція на викладах була невелика, бо в 1921 р. головним осередком української академічної молоді стала Прага, де зосередилося по над тисячу українських студентів, і де, в зв'язку з широкою закривною еміграційною акцією чеської влади, відкривалися перспективи для дальшого забезпечення УВУ, якого він у Відні не мав. Це й поставило питання про перенесення УВУ до Праги.

Після закінчення літнього семестру 1921 р., що був першим семестром УВУ, до Праги прибули представники УВУ (ректор Ол. Колесса й декан Ст. Дністрянський) для переговорів з відповідними чинниками в справі перенесення університету з Відня до

Праги. Рішати мали найвищі державні чинники чеські, які на цей раз поставилися до задуму українських професорів позитивно. Як читаємо в офіційному університетському виданні, «На основі постанови міністерства закордонних справ Чес.-Слов. Республіки з дня 16 вересня 1921 р. ч. 291045/21 політ. відділ і з дня 30 вересня 1921 ч. 35319/21 прев. політ. і міністерства шкільництва і просвіти Чес.-Слов. Республіки з дня 5 жовтня 1921 ч. 92477/21 згідно з постановами Академічного Сенату та поодиноких факультетів Карлового Університету ввійшов у життя Український Вільний Університет, перенесений з Відня до Праги» (Український Вільний Університет в Празі, в роках 1921—1926. Прага 1927, ст. 69).

Перенесення УВУ з Відня до Праги, яке забезпечило йому тут довгорічне існування, було здійснене завдяки прихильному ставленню багатьох тодішніх урядових і академічних чеських чинників, що з ними УВУ в Празі від початку установив добрі відносини. Він користувався прихильністю й допомогою Карлового Університету; виявляли йому своє зрозуміння та симпатії як президент так і влада, в якими особливо в перших роках ректори й сенат університету були в досить живому зв'язку. На визначних урочистостях в Празі УВУ валежнялося місце рівнорядне в інших університетах. Нпр., на конгресі професорів високих шкіл в Празі в 1922 р. ректора УВУ було покликано разом з ректорами чужих університетів до почесної президії повного конгресу, який відкривали в присутності президента, чужих місій, влади, послів, сенаторів і біля 500 професорів високих шкіл. Але в пізніших роках таке прихильне трактування УВУ з боку його господарів в дечому змінилося.

З перенесенням до Праги УВУ почав керуватися приписами Карлового Університету. Він засвоїв собі конструкцію, правила та регуляміни Карлового Університету, якими й керувався як в адміністративних, так і наукових справах. Це мало ті корисні наслідки, що влегчило УВУ рішення багатьох складних проблем. Співробітництво УВУ з Карловим Університетом виявилось також і в тому, що УВУ часом запрошував чеських професорів для переведення іспитів в тих дисциплін, з яких УВУ не мав професора.

УВУ і в Празі складається з двох факультетів. Його адміністративними та організаційними справами відав сенат в складі ректора, проректора, деканів та продеканів; наукові ж справи належать до колегії професорів кожного факультету. Основний кадр професорських колегій УВУ склався з давніх університетських професорів, які й кликали нових членів з відповідними науковими кваліфікаціями. Але збільшення професорського складу і в Празі в значній мірі гальмувалося браком матеріальних засобів.

Святочне відкриття УВУ в Празі відбулося 23 жовтня 1921 р., а його діяльність тут почалася з вимового семестру 1921—22 акад. року. Згідно з основними постановами викладава мова в УВУ в українська, але на університеті є кілька лекторатів чужих мов (чеської, французької, англійської, німецької й класичних мов).

Слухачі УВУ можуть бути одночасно й слухачами інших високих шкіл. Виклади на УВУ були безплатні, лише в останніх роках на вимогу урядових чинників були встановлені й деякі оплати. Відбувалися виклади в аудиторіях Карлового Університету, найбільше в старославних Клементинумі та Каролінумі, а також в різних його інститутах. Так само канцелярія деканатів напочатку містилася в Каролінумі; засідання сенату УВУ відбувалися в рігоровній залі Каролінума, а канцелярія ректорату містилася в приватному помешканні ректора Колесси. Але вже в 1922 р. всі ці установи зосередилися в помешканні посольства ЗУНР (в Празі II, Штєпанська вул. 49), звідки в 1934 р. перепровадилися на сусідню вулицю Ве Смечках 29. Канцелярія УВУ складалася з 5 урядовців, а в останніх роках кількість їх зменшилася до трьох: А. Горбачевська, полк. М. Россіневич — секретар Ректорату і Деканату філософічного факультету, Д-р М. Шляхтиченко — секретар Деканату правничого факультету. Постійним службовцем при канцелярії УВУ від найдавніших літ є Мих. Шагала.

В склад першого сенату в Празі входили тіж самі професори, що й у Відні, лише замість І. Ганицького, який до Праги не приїхав, сенат поповнився новими представниками філософічного факультету: Ст. Смаль Стоцьким (декан на місце Ст. Рудницького) і Дм. Антоновичом (продекан).

23 вересня кожного року звичайно відбувалася передача ректорату і деканатів новим деканам і ректорові; уступаючий ректор ставав проректором, декани продеканами, але часом бувало, що проректорів та продеканів і вибирали. На становищі ректора за цей час найдовше пробув проф. Ол. Колесса (1921—22, 1925—28, 1935—37); довго пробув ректором і проф. Горбачевський (1923—24, 1931—35); тричі обирали ректором також проф. Д. Антоновича (1928—30, 1937—38) а по року це становище займали професори: Ст. Дністрянський (1922—23,⁴²) Ф. Щербина 1924—25,⁴³) А. Яковлів (1930—31). В 1938 р. ректором УВУ обрано проф. Ол. Мицюка, який в дальших роках і посідав це становище напереміну з проф. Д-р Ів. Борковським. В 1928 р. ректором УВУ був обраний проф. В. Тимошенко, але через свій відїзд до Америки він ректором не був. Ректор УВУ займав звичайно становище голови Українського Академічного Комітету для міжнародньої інтелектуальної співпраці.

Проректором УВУ довгі роки, аж до своєї смерти 25 грудня 1938 р., був кол. «доживотний суддя» і сенатор проф. С. Шелухин (1926—28, 1935—38). В 1929—30 р. проректором був проф. К. Лоський.⁴⁴)

⁴²) Д-р Ст. Дністрянський родом з Галичини, видатний правник, автор багатьох розвідок, здебільшого німецькою мовою, † 5 травня 1935 р. в Ужгороді.

⁴³) Федір Щербина відомий статистик в Кубані † 28 жовтня 1936 р. в Празі. (Народився 13. II. 1849).

⁴⁴) Проф. К. Лоський — український правник та громадський діяч. В 1917 р. був пом. губ. комісара в Галичині, в 1918 р. послом у Фінляндії, Швеції й Норвегії. Доцентом УВУ став ще у Відні. В 1918 р. під псевдонимом

Д е к а н а м и, крім названих уже, акад. Ст. Смаль Стоцького та акад. Ст. Дністрянського, були: на Філософічному факультеті — проф. Д. Дорошенко (1922—23, 1933—36), Ол. Колесса (1923—24), А. Артимович (1925—26),⁴⁵⁾ В. Біднов (1926—27, 1928—29)⁴⁶⁾ Д. Антонович (1927—28, 1931—32), В. Щербаківський (1929—30), Б. Матюшенко (1930—31, 1932—33), Ф. Слюсаренко (1936—39); на Правничому факультеті — проф. Ф. Щербина (1922—23), От. Ейхельман (1923—24), Р. Лашенко (1924—25⁴⁷⁾), Вол. Старосольський (1925—26), К. Лоський (1926—28), С. Шелухин (1928—35), Оп. Андрієвський (1935—37), якого вступив Ол. Мицюк.

При відкритті УВУ його професорська колегія складалася всього з 15 осіб, але ж з першого року вона почала й збільшуватись. До її складу прибували нові сили, переводилися підвищення наукових кваліфікацій і т. інш., так що вже при кінці 1921—22 р. вона складалася з 16 професорів, 4 доцентів і 1 лектора; в 1922—23 р. було вже 17 звичайних професорів, 4 надзвичайних, 3 доценти й 2 лектори; в 1923—24 р. було 19 звичайних професорів, 7 надзвичайних, 3 доценти-супленти, 3 доценти і 4 лектори — всього 36 осіб. Така кількість професорського складу УВУ й трималася в невеликих змінах і в дальших роках. В 1924—25 р. було 36 осіб, в 1925-26 — 37, 1926-27 — 36, 1927-28 — 34, 1928-30 — 35, 1930-32 — 39 (цього року збільшилася кількість приватних доцентів, які не діставали платні за свої виклади). Крім того, цього року УВУ мав ще 7 асистентів і 5 професорських стипендіатів. В 30-х роках професорський склад УВУ збільшується аж до 46 (в 1933—34 р.), при чому в них 30 професорів; але багато в них перебуває на відпустках поза Прагою й викладає на інших високих школах.

Вишевич видав російською мовою «Украинский вопрос. Россия и Антанта», а в 1919 р. збірку фельєтонів і статей «Від Великого до Смішного». Його стаття була видрукована в збірнику бісена про Україну. В Гельсінфорсі видав К. Лоський 1919 р. «Нарис Римської Історії», в Берліні «Короткий нарис Грецької історії», у Відні «Історію джерел Римського права». У Відні ж 13. VII. 1921 р. гурток українських емігрантів відсвяткував 25-літній ювілей літературної діяльності К. Лоського. Як професор УВУ Лоський був деканом і проректором та випустив курси своїх викладів з римського права. † 14 жовтня 1933 р. в Празі.

⁴⁵⁾ Д-р Аге́но́р А р т и м о в и ч — державний секретар освіти ЗУНР, професор класичної філології УВУ і УВПІ, директор гімназії, співробітник наукових і культурних установ та учасник наукових з'їздів, † 21 жовтня 1935 р., в Празі.

⁴⁶⁾ Проф. Василь Б і д н о в — історик української церкви й Степової України, педагогічний і громадський діяч на Катеринославщині й Таврії, професор Кам'янець-Подільського державного українського університету, ректор Народнього університету в Ланцуті, професором філософічного факультету УВУ був в р. р. 1923—1929, коли виїхав до Варшави на становище професора православної відділу варшавського університету. † 1 квітня 1935 р. у Варшаві. «Пам'яті професора Василя Біднова» спеціальна публікація Українського Історично-Філологічного Т-ва в Празі, якого покійний був членом-фундатором і першим секретарем.

⁴⁷⁾ Проф. Ростислав Л а щ е н к о — фундатор і голова Українського Правничого Товариства, автор Лекцій з історії українського права і розвідок про кофні суди, Литовський Статут й інш., видавець джерел, † 30 жовтня 1929 р. в Празі.

Український Вільний Університет взагалі не мало прислужився до поповнення професорських сил інших, як українських, так і чужих високих шкіл. Не мало професорів УВУ викладало в Українській Господарській Академії, Українському Високому Педагогічному Інституті, Греко-Католицькій Богословській Академії у Львові, Студії Пластичного Мистецтва в Празі тощо. Дехто з професорів УВУ був покликаний для викладів і на чужі університети, як нпр. проф. Р. Смаль Стоцький, Ол. Лотоцький, В. Віднов і Д. Дорошенко — до Університету у Варшаві; Ол. Колесса й Д. Дорошенко — Карлового Університету в Празі, В. Тимошенко — Мічиганського Університету в Америці, Д. Чижевський — німецького Університету в Галле н/В. і т. д. Склад професорської колегії зменшувався також і в наслідок смерті її членів; в останніх роках перед війною професорська колегія не збільшувалася, — до того ж в силу різних причин був дуже утруднений зв'язок УВУ з його закордонними членами.

Членами педагогічного збору УВУ в різних роках були
на *Філософічному факультеті*:

А н д р і в с ь к и й Петро, Д-р вет. мед. і магістер вет. наук, звичайний професор біології і зоології.

А н д р у с я к Микола, Д-р філ., прив. доц. історії України.

А н т о н о в и ч Дмитро, звич. проф. історії мистецтва, викладає безпереривно від 1921 р.

А р т и м о в и ч Агенор, Д-р філ., звич. проф. класичної філології († 25. X. 1935.).

Б і д н о в Василь, магістер богослов'я, звичайний професор історії української церкви, з 1923 р.

Б о р к о в с ь к и й Іван, Д-р філ., звич. проф. передісторичної археології, викл. з 1933 р.

В о л о ш и н Августин, Д-р прав н. с., звичайний професор педагогіки, з 1939 р.

Г е р а с и м е н к о Полікарп, Д-р прир. наук, проф. фізикальної хемії, викладає з 1930 р.

Г о р б а ч е в с ь к и й Іван, Д-р мед., почесний професор, кафедра хемії від 1921 р.

Д н і с т р я н с ь к а Софія, лекторка німецької мови.

Д о р о ш е н к о Дмитро, звичайн. професор історії України.

З а л о в е ц ь к и й Володимир, Д-р філ., доцент історії мистецтва.

І в а н о в Олександр, Д-р філ., доц. психології.

К о л е с с а Олександр, Д-р філ., почесний професор, кафедра української мови й літератури від 1921 р.

К о с а ч - Ш и м а н о в с ь к а Оксана, лекторка французької мови.

К р у п н и ц ь к и й Борис, Д-р філ., професор історії України,

К у б і й о в и ч Володимир, Д-р, звич. професор географії.

- К у в е л я Зенон, Д-р філ., в 1921 р. проф. етнографії.
- Л и п и н с ь к и й Вячеслав, в 1921 р. виклади в історії Хмельниччини.
- М а т ю ш е н к о Борис, Д-р мед., звич. професор гігієни, викладає в 1922 р.
- М і р ч у к Іван, Д-р філ., звич. професор філософії, викладає в 1921 р.
- Н а р і ж н и й Симон, Д-р філ., звич. професор історії сходу Європи з особливим углядженням історії України, викладає в 1933 р.
- Н о с к о в а Марія, лекторка чеської мови, викладає в 1922 р.
- О р л о в Олександр, Д-р прир. наук, проф. мінералогії і петрографії.
- П а н ь к е в и ч Іван, Д-р філ., доц.-супл. української мови й літератури, викладає в 1939 р.
- П а н ь к е в и ч і в н а Марта, лекторка української мови.
- П а р х о м е н к о Павло, Д-р філ. і Мгр фарм., прив. доц. фармацевтичної хемії в 1939 р.
- П а с т е р н а к Ярослав, Д-р філ., прив. доц. передісторичної археології, габіліт. 1936 р.
- Р у д н и ц ь к и й Степан, Д-р філ., звич. професор географії, викладає в 1921—1927 р. р.
- Р у д н и ц ь к и й Ярослав, Д-р філ., прив. доц. українського мовознавства, від 1940 р.
- Р у с о в Юрій, Д-р філ., доц. зоології, габіліт. 1930 р.
- С а б а т Микола, Д-р, проф., в 1921 р. виклади в обсягу грецької мітології й театру.
- С л а в і н с ь к а Марія, лекторка англійської мови від 1924. до 1941 р.
- С л ю с а р е н к о Федір, доцент класичної філології й археології, підвищений в звичайні професори античної історії, викладає в 1924 р.
- С м а л ь С т о ц ь к и й Роман, Д-р філ., проф. порівнюючого слов'янського мовознавства, викл. 1923—1925 р. р.
- С м а л ь С т о ц ь к и й Степан, Д-р філ., почесний професор, катедра української мови й літератури, 1921—1938 († 17. VIII 1938 р.)
- С т е ш к о Федір, Д-р філ., доцент музикології, викладає в 1924 р. (до 1940 р. як лектор).
- Т у р я н с ь к и й Осип, Д-р, в 1921 р. виклади в порівнюючого індоевропейського мовознавства.
- Ф е д е н к о Панас, Д-р філ., прив. доцент історії України, габіліт. 1934 р.
- Ч е х о в и ч Константин, Д-р філ., прив. доцент слов'янської філології, габіліт. 1931 р.
- Ч и ж е в с ь к и й Дмитро, Д-р філ., професор філософії, виклади в 1930 р.
- Ш в е ц ь Федір, звич. професор геології в 1923 р. († 20. VI. 1940 р.)
- Ш у л ь г и н Олександр, професор всесвітньої історії, в 1923 р.

Шульгина Лідія, Д-р, лекторка французької мови в р. р. 1924—1927.

Щербаківський Вадим, звичайний професор археології, викладає безперервно від 1922 р.

На факультеті права і суспільних наук:

Андрієвський Опанас, звич. професор цивільного права, викладав в 1924—1937 р. р.

Баранів Олександр, Д-р прав, доц.-супл. римського права, габіліт. 1931 р., крім римського права викладав ще грецьке право і церковне право.

Білецький Леонид, Д-р філ., в 1933 р. звич. проф. історії українського права; викладає також філософію права.

Бородавський Сергій, в 1924 р. професор кооперації, викладає ще цивільне право і цивільний процес.

Буткевич Сергій, доц. карного права.

Гайманівський Олександр, Д-р пр., габіліт. в 1927 р. в історії українського права, підвищений в 1934 р. з доцентів в звичайні професори; крім історії українського права викладає церковне право, карне право, право західної Європи й карний процес.

Галіп Теодот, Д-р пр., доц. карного права.

Ганицький Іван, проф., в 1921 р. виклади в обсягу економіки.

Димінський Роман, інж., доц. економічної політики.

Дністрянський Станислав, Д-р пр., звичайний професор цивільного права († 5. V. 1935).

Доманицький Віктор від 1934 р. прив. доц. агрономічної політики, потім доц.-суплент політичної економії, підвищений 1938 р. в професори соціології.

Ейхельман Отон, Д-р міжнародного права, магістер державного права, звичайний професор адміністративного права, викладає з 1922 р.

Єх Лев, Д-р, в 1921 р. виклади в адміністративного права.

Коропатницький Дмитро, Д-р, проф., в 1921 р. виклади в карного права й самоврядування.

Лашенко Ростислав, звичайний професор історії українського права. Викладав в 1922—1929 р. р. († 30. X. 1929 р.).

Лисяк Павло, Д-р, в 1921 р. виклади про економічні теорії.

Лоайнський Михайло, Д-р пр., звичайний професор міжнародного права, викладав в 1921—1927 р. р.

Лоський Кость, звичайний професор римського права, викладав в 1921—1933 р. р.; деякі курси читав також для студентів філософічного факультету. († 14. X. 1933 р.).

Лотоцький Олександр, звичайний професор церковного права, викладав в 1923—1928 р. р.

Мицюк Олександр, звичайний професор політичної економії, викладає від 1922 р.

О д а р ч е н к о Олексій, звичайний професор торговельного і фінансового права, викладав в 1923—1940 р. р. († 11. IX. 1940 р.).

О р е л е ц ь к и й Василь, Д-р пр., доц.-супл. міжнароднього права, габіліт. 1939 р.

О с а у л е н к о Кость, Инж. Д-р техн. наук, прив. доц. економічної політики, габіліт. 1938 р.

П а д о х Ярослав, Д-р прав, прив. доц. історії українського права, габіліт. 1940 р.

С т а р о с о л ь с ь к и й Володимир, Д-р пр., звич. професор політичного права, викладав в р. р. 1921.—1928.

Т и м о ш е н к о Володимир, Д-р філ., професор політичної економії, викладав в 1922—1928 р. р.

Т и с о в с ь к и й Євген, в 1941 р. лектор адміністративного права.

Ч а п л я Василь, інж., надзв. проф. торговельного і вексельного права, на УВУ в 1939 р.

Ш е л у х и н Сергій, звичайний професор карного права, викладав в перервою від 1921 р. до 1938 р. († 25. XII. 1938 р.).

Ш р а м ч е н к о Левко, в 1931 р. приватн. доцент статистики, підвищений 1934 р. безпосередньо в звичайні професори. Крім статистики викладав державне право і адміністраційне право.

Щ е р б и н а Федір, звичайний професор статистики, від 1922 р. († 28. X. 1936 р.).

Я к о в л і в Андрій, звич. професор цивільного процесу, викладає в перервою від 1924 р., читав курси в історії українського права також для студентів філософічного факультету.

Науково-педагогічна праця професорів в УВУ складалася з викладів для студентів, провадження різного роду практичних вправ, переведення іспитів та кільоквіїв, рецензування праць (дисертаційних, габілітаційних та про підвищення кваліфікацій) і т. п. При УВУ функціонувала Комісія для перевірки документів про середню освіту. Посвідки цієї Комісії визнавали всі факультети Карлового Університету. Ця легітимаційна Комісія під проводом проф. Д-ра А. Артимовича мала право переводити в разі потреби й матуральні іспити. На Філософічному факультеті функціонує іспитова комісія для кандидатів професури на середніх школах.

В своїй викладовій діяльності професори УВУ були поставлені перед дуже важким і нелегким завданням — вони мали створити українські університетські курси. Особливо це було конечним для професорів українознавчих катедр, бо їхні дисципліни до того часу, крім хіба історії України та письменства, в повному обсязі ніде на університетах не викладалися. Випрацьовання цих курсів та їх публікація стали завданням професорів УВУ. Хоч ці професори в Праві й не мали належних умов для здійснення такого відповідалного завдання, все ж вони у великій мірі справилися в ним. Завдяки їхній праці були складені, а частково й опубліковані,

десятки українських університетських курсів, як загальних так і спеціальних, а саме — в українській історіографії й джерелознавстві, історії українського мистецтва, українського права, церкви, українського театру, етнографії, етнології й археології, історії України, української мови й письменства, філософії й педагогіки, географії України і т. д., і т. п. Деякі з цих курсів признані наскрізь оригінальними, а всі разом становлять вони дуже цінну вкладку в історію розвитку української науки взагалі.

Крім звичайних університетських викладів, в яких деякі оголошувалися як публічні, УВУ робив спроби провадження також і публічних викладів для ширшого громадянства. Такі виклади відбувалися в 1928—29 р., коли в аудиторіях Студенської Домівки професори УВУ прочитали 15 викладів на різні теми. Кількість предметів і викладових годин в різних семестрах була неодинакова (нпр., в 1923—24 р. — зимовому семестрі було в програмі 72 предмети — 136 год. тижнево, а в літньому 78 предметів — 150 год.). Зправила професори УВУ мали тижнево по 5 год. занять з студентами (з них 3 год. викладів і 2 год. семінарних або просемінарних вправ). Приватні доценти оголошували звичайно на тиждень по 3 год. викладів. Бували від цього й незначні відступлення.

Свою наукову працю професори УВУ провадили в різних наукових товариствах, як Історично-Філологічному та Правничому Товариствах в Праві, Українській Науковій Асоціації і т. д. Брали вони участь також і в деяких чужих наукових організаціях (як нпр., Лінгвістичний Гурток в Праві). Багато своїх праць професори УВУ реферували на наукових з'їздах: нпр., на 2 Українському Науковому З'їзді 1932 р. члени УВУ зробили 45 доповідей, а на Правничому З'їзді 1933 р. — 25 доповідей. Професори УВУ працювали також і як члени багатьох наукових установ. Професори І. Горбачевський, Ст. Дністрянський і Ст. Смаль Стоцький були членами Всеукраїнської Академії Наук; прсф. Д. Дорошенко був першим директором зорганізованого ним Українського Наукового Інституту в Берліні; в 1931 р. його на цьому становищі змінив також проф. УВУ Д-р І. Мірчук. Прсф. Ол. Лотоцький аж до 1939 р. був незмінним директором зорганізованого ним Українського Наукового Інституту у Варшаві; вступив його на цьому становищі знову ж таки прсф. УВУ А. Яковлів. Секретарем Варшавського Інституту цілий час був кол. прсф. УВУ Д-р Р. Смаль Стоцький. Прсфесор УВУ Д-р Ст. Рудницький керував дослідчою катедрою та Картографічним Інститутом у Харкові; в Харкові займав катедру права і проф. М. Ловинський. Багато з прсфесорів УВУ є дійсними членами Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, ще більше їх співробітничав у виданнях цього Товариства; кілька професорів обрано в члени Слов'янського Інституту в Праві (Ол. Колесса, Ст. Смаль Стоцький, Л. Білецький, О. Мицюк, В. Тимошенко й інш.).

Праця професорів УВУ, крім майже всіх українських наукових видань, публікувалася також і в чужих наукових органах, як нпр. *Slavia*, *Casopis Národního Musea*, *Slavische Rundschau*, *Zeitschrift f. osteurop.*

Geschichte, The Slavonic Review, Zeitschrift f. Slavische Philologie, Germanoslavica, Historisk Tidskrift, La Monde Slave, Orient u. Okcident i t. d., а також у багатьох окремих збірниках і присвячених виданнях. Прсф. УВУ Ол. Шульгин від 1938 р. редагував у Парижі двохмісячник La Revue de Prométhée.

УВУ завжди дуже дорожив зв'язками з рідним краєм. Його члени по можливості співробітничали як в Науковим Товариством ім. Шевченка у Львові, так і в Всеукраїнській Академію Наук та її установами. Присвячували вони в своїй науковій праці багато уваги також і Карпатській Україні та Буковині. УВУ брав участь — хоч в спосіб привітів — в таких подіях, як ювілеї видатних учених: М. Грушевського, Дм. Багалія й інш.

Наукова праця прсфесорів виявлялася й у видавничій діяльності УВУ, яка розпочалася ще в 1923 р. під проводом університетської видавничої комісії. Через брак потрібних фондів видавництво УВУ не могло належно розвинутися, всеж за перших 10 літ, коли воно працювало інтенсивніше, було видано літографічним способом 12 видань на 125 арк. і друком 11 видань на 185 арк. УВУ видав м. інш. такі праці своїх прсфесорів:

Д. Дорошенко — Огляд української історіографії.

І. Горбачевський — Органічна хемія.

С. Дністрянський — Загальна наука права і політики.
— Річеве право.

Р. Лащенко — Лекції по історії українського права.

А. Яковлів — Впливи старочеського права на право українське литовської доби XV—XVI в.

Д. Антонович — Скорочений курс історії українського мистецтва.

С. Рудницький — Основи землевдання України.

В. Тимошенко — Картелі й трести.

О. Лотоцький — Церковне право.

І. Мірчук — Лекції по історії етики.

М. Ловинський — Міжнародне право.

К. Лоський — Історія і система римського приватного права.

В. Щербаківський — Палеоліт.

і т. д.

Крім творів окремих авторів видавництво УВУ випустило ще два томи наукових збірників і два томи наукових ювілейних збірників. Крім програмів викладів, які УВУ друкує щосеместра, вийшли ще дві книжки про діяльність Університету в перших двох п'ятиліттях його існування (1921—1926, 1926—1931) — в річних справозданнях, інавгураційними викладами ректорів і бібліографією наукових публікацій професорів. Бібліографія цих публікацій містить сотні назв — книжок, статей, оглядів, критик і т. п. — видрукованих прсфесорами УВУ як українською так і чужими мовами.

Своїми виданнями УВУ обмінювався з НТШ, ВУАН а також з ріжними інш. українськими видавництвами, як рівнож в університетами та інш. науковими установами чужими в Європі, Азії й Америці. Обмін виданнями УВУ провадив до 1932 р. через «Міжнародню Обмінну Службу». Університетські видання переходувалися на складі Музею Визвольної Боротьби України.

Багато розвідок професорів Університету містилося в публікаціях ріжних, головнo міжнародніх конгресів. Праця в цих конгресах професорів УВУ була значною: тільки протягом 1924—31 р. р. УВУ був заступлений на 28 наукових віздах. Участь в цих конгресах для УВУ почасті улегчувалася тим, що деякі з них відбувалися саме в Празі. УВУ брав участь в міжнародніх віздах етнографів та географів словянських у Празі 1924 р., Польщі 1927 р., в Югославії й Болгарії; також в міжнародньому візді антропологів 1924 р., в візді чеських етнографів у Берні 1925 р., в візді чеських правників, міжнародньому бібліологічному візді в Празі 1926 р. і в його книжній виставці, — при чому ректор УВУ входив до почесного комітету цього візду; брав УВУ участь і в міжнародньому візді мійської санітарії та гігієни в Празі, в VI міжнародньому конгресі педагогіки мистецтва 1928 р. і того ж року на I міжнародньому конгресі народного мистецтва в Празі, а в 1930 р. в Антверпені; в усіх конгресах словянських філологів, на міжнародньому конгресі істориків релігії в Лунді, VII міжнародньому конгресі філософів в Оксфорді 1930 р., того ж року на міжнародньому конгресі криміналістів у Празі та візді правників у Братиславі, в міжнародній фонологічній конференції в Празі; а в 1936 р. УВУ брав участь в таких міжнародніх віздах і конференціях — техніки і гігієни міст в Мілані, II класичних філологів словянських у Празі, в XII міжнародньому аграрному конгресі, II міжнародньому конгресі лінгвістів у Женеві, в геологічному конгресі в Празі, в XII візді антропологів і археологів у Парижі, в міжнародньому конгресі вивчення проблем населення в Римі і т. д. і т. п.; і так само і в дальших роках, як нпр. в 1933 р. в VII міжнародньому візді істориків у Варшаві.

УВУ був учасником також багатьох урочистостей, як ювилей і т. п. Його представники були нпр. на ювілейному святі 100-ліття Археологічного Інституту в Берліні, а ректор Д. Антонович, як голова Українського Академічного Комітету брав у 1928—29 ак. р. участь на зборах національних комісій для міжнародньої інтелектуальної співпраці в Женеві. Визначною була участь професорів УВУ і в організації наукових українських віздів у Празі (1926, 1932), як також деяких віздів у Львові.

Науковими рефератами професорів УВУ виповнювалися й ріжні університетські свята, як нпр. інавгурації нового ректора, свята державности і т. інш. Деякі культурні свята УВУ улаштував спільно з Українським Академічним Комітетом.

В своїй науковій праці професори УВУ користалися звичайно великими празькими бібліотеками і тільки зчасті могли задовольнити свої потреби новозаснованою бібліотекою при УВУ,

яка служила також і для студентів. Остання була організована від початку існування УВУ, але не мала певного бюджету, так що книжки набувалися в спосіб пожертв, виміни й випадкової купівлі. При кінці 1922 р. університетська бібліотека мала всього 150 книжок і брошур, а в 1925—26 р. кількість томів у ній збільшилася вже до 4261. Свою бібліотеку УВУ поповнював найбільше в спосіб обміну виданнями; одержував він м. інш. і цінні видання фундації Карнеджі. Для завідування бібліотекою УВУ мав бібліотечну комісію під головуванням проф. Д. Антоновича, який був фактичним організатором університетської бібліотеки і який від початку протягом повних 17 літ безплатно повнив функції бібліотекаря. Бібліотека містилася в шафах, поставлених в помешканнях канцелярії УВУ. При кінці 1938 р. кількість книжок в бібліотеці перевищувала 10.000 примірників.

Студенти УВУ поділяються на звичайних і надавичайних; приймаються вони способом імагрикуляції. Всього протягом перших 10 років університет зробив 7702 вписи. Пересічно кожного семестру було записано 385 студ. (221 на Філософічному факультеті, 164 на Правничому). В пізніших роках кількість студентів значно зменшилася. Переважну більшість студентів УВУ складали українці, хоч не мало було також і чужинців: білорусів, болгар, вірмен, голандців, грузинів, естонців, латишів, литовців, мадяр, москалів, німців, осетинів, поляків, сербів, словаків, словінців, татар, хорватів, чехів і інш.

Абсольвенти УВУ могли здобувати собі ступінь доктора філософії або прав, для чого вони мали складати рігоровальні іспити й подавати дисертації (на Філософічному факультеті). Кількість виданих університетом докторських дипломів, порівнюючи до числа його студентів, невелика. Це пояснюється тим, що на УВУ здебільшого студювали одночасно в студіями на чеських високих школах (Університеті й Техніці), де здобуття дипломів було для українських студентів обов'язковим з огляду на державні стипендії. За перші 10 літ свого існування УВУ видав 88 докторських дипломів (на Філософічному факультеті — 31, на Правничому — 57). До кінця 1939 р. кількість зроблених на УВУ докторатів збільшилась до 109.

З українців докторами філософії на УВУ були промовані: Л. Чикаленко, М. Дольницький, М. Пушкар, П. Савицький, М. Залізник, П. Феденко, І. Буждиган, П. Вергун, В. Пачовський, І. Лоський, В. Січинський, М. Аркас, Е. Камінський, М. Вікул, С. Наріжний, Е. Опадча, А. Равич, Т. Хомяк, Е. Томашевський, З. Лисько, П. Пархоменко, Т. Пасічник-Тарнавський, Г. Мельник, М. Самойлович, П. Карач, М. Антонович, Юл. Архипів, А. Яковенко, Дм. Любич, М. Галій, С. Бичковський, П. Капшинський, Ст. Туркевич-Лісовська і М. Михальчук.

Докторами прав УВУ до кінця 1939 р. стали такі українці: П. Клуний, Е. Ружицький, Ол. Гайманівський, П. Прибитківський, Е. Приходько, М. Мандрика, Ол. Баранів, К. Коберський,

М. Кривий, В. Окіс, А. Павник, Г. Сіманців, С. Федорів-Лантух, С. Чернявський, М. Бойко, В. Івашкевич, М. Матюшенко, Г. Нянчур, П. Панченко, Ол. Питель, С. Володимирів, А. Ковальов, М. Кириця, Ів. Яворський, Х. Кононенко, Г. Пирхавка, В. Ковердан, П. В. Лунь, А. Коцюба, В. Фрицин, І. Малько, Ів. Вітвицький, С. Коваленко, О. Котик, І. Кутинський, Ол. Заворотюк, Г. Шевчик, М. Підгірний, Ю. Гавський, Іс. Мазепа, Ів. Чирій, Є. Ю. Веселій, В. Орелецький, Ст. Тищенко, Ів. Ватран, Ст. Росоха, Т. Сімяцький, А. Корець, Ол. Мацейович, Ів. Кир, С. Постоленко, Д. Петрашівський, П. Теняк, Юр. Штефанець і інш.

Уділяв УВУ і почесні дипломи за особливі наукові або взагалі культурні заслуги. Першими почесними докторами УВУ були письменники: Олександр Кандиба, О. Кобилянська, Б. Лепкий і В. Стефанік. Пізніше титул почесного доктора був наділений ще українським композитором Ол. Кошицеві та В. Барвінському. Все це на Філософічному факультеті. Правничий факультет УВУ за весь час наділив титул почесного доктора лише акад. І. Горбачевському, проф. О. Колессі та о. Августинові Волшшинові.

Для підготовки нових наукових сил з метою поповнення професорського складу, при УВУ в перших роках його існування було встановлено інститут професорських стипендіатів, яким УВУ допомагав не тільки науково а й матеріально. Таких стипендіатів в 1921—22 р. числилося 9, в 1922—23 р. — 17, в 1923—1924 — 12, в 1924—25 — 8 і 4 без утримання. Потім із за браку фінансів якийсь час стипендій не призначали, аж в 1927—28 р. знову було наділено 1 стипендію, а в 1928—29 — 5 стипендій. Дехто з стипендіатів УВУ згодом справді увійшов до професорського складу УВУ (Д-р О. Баранів, Д-р О. Гайманівський, Д-р С. Наріжний, Д-р Ю. Русов, Ф. Слюсаренко, Д-р К. Чехович і інш.).

В 1922—23 р. УВУ подбав про заснування стипендій для підготовки до наукової діяльності при Чесько-Українському Комітеті. Ці стипендії видавалися з фондів Ч.-У. Комітету на пропозицію сенату УВУ. Крім того в 1923 р. було встановлено 10 річних стипендій на загальну суму 84.000 кр. Стипендіяти готувалися під керівництвом професорів УВУ та Карлового Університету в Празі.

В пізніших роках при окремих катедрах УВУ були асистенти. Деякі з них мали від УВУ й невелику допомогу і готувалися до габілітації. З їх рядів нпр. став професором археології Д-р І. Берковський, а Д-р В. Орелецький доцентом міжнародного права; асистентом числився й Д-р Олег Кандиба, Д-р М. Нездійминова, Інж. А. Куцинський і інш. В останніх роках підмога наукових аспірантів для УВУ була майже цілком унеможливлена браком фондів.

Матеріальне становище УВУ, крім кількох перших років його існування в Празі, було завжди дуже сутужним. Це досить яскраво відбилосся в річних звітах ректора. Так нпр., в звіті ректора І. Горбачевського за 1923—24 р. читаємо, що діяльність УВУ в цьому році, «хоч і дала задовольняючі результати, але про-

ходила в таких умовах, що в другій половині року університет не міг розвинути своєї діяльності в бажаних розмірах, не міг на далі забезпечити своїх стипендіятів, не міг утворити сталого контингенту своїх слухачів» і т. д. Вже в 1921—22 р. зменшено було місячну субвенцію міністерства закордонних справ для УВУ з 100.000 кор. на 65.000 кор., а в 1924—25 р. до 60.000 кор. З огляду на це й видавничу діяльність УВУ треба було припинити та зменшити «і так уже мінімальну платню професорам і доцентам». Взагалі, як видно з офіційних звітів, протягом 1924—25 р. УВУ «пережив досить багацько тяжких моментів, особливо матеріального характеру. . .» а в кінцем 1925 р. йому загрожувала навіть ліквідація: «Від довшого часу працювали уже деякі сили над його розв'язанням». Економічна криза тяжко відбивалася на діяльності УВУ, особливо на його видавництві; бюджетова рівновага порушувалася й далі в наслідок зменшення державної субсидії (з 60.000 кор. місячно на 53.000 кор. в тому ж 1925 р.). Подібне ж знаходимо і в звіті за 1925—26 р. Протягом цього академічного року «як і попереднього переживав наш університет кілька тяжких моментів, особливо матеріального характеру, які негативно впливали на діяльність університету та не давали можливості поширити її відповідно дійсним потребам». В 1927 р. міністерство закордонних справ зменшило субсидію УВУ до 45.000 кор. місячно.

При таких значних скороченнях міністерської субсидії становище УВУ до деякої міри полегчувала надзвичайна президентська субвенція в розмірі 12.000 кор. місячно, в 1930 р. зменшена до 10.000 кор. і пізніше до 8.000 кор. місячно. З цієї субвенції УВУ виплачував додатки до платні, уділював стипендії, видавав на подорожі своїх представників на наукові візди і т. інш. Президентська субвенція була припинена в 1938 р.

В 1928 р. УВУ перейшов з відомства міністерства закордонних справ до міністерства шкільництва і народньої освіти, яке в тому ж таки році зменшило його бюджет до 500.000 кор. річно, а в пізніших роках зменшення дійшло до половини цієї суми й ще більше. Причому міністерство в 1929 р. почало видавати субвенції не в загальній сумі а на покриття окремих пунктів університетського бюджету.

В 1931 р. заносилося знову на ліквідацію УВУ. Міністерство ШНО рішило було припинити дальшу виплату субвенції УВУ, мотивуючи це господарською кривою й потребою скорочення державного бюджету. Пізніше все ж міністерство змінило це рішення й продовжувало виплачувати субвенції, але в зменшеному розмірі.

В 1931—32 р. з метою управління становища УВУ та для забезпечення його дальшого існування було на бажання міністерства засноване статутарне Товариство Приятелів УВУ. Це Товариство формально має утримувати УВУ і всі його наукові інституції а також уможлилювати різні наукові підприємства, зв'язані з Університетом. Управою Товариства є Кураторія, яка більшістю свого складу не залежить від Товариства. Склад її такий: 4 члени по вибору Товариства, ректор, декани й представники фа-

культетів, 2 професори Карлового Університету, представник Товариства Професорів вищих шкіл, представники міністерства закордонних справ і міністерства шкільництва та народньої освіти. Головою Кураторії від початку був професор Карлового Університету Д-р Рипка, інші члени президії Кураторії є українські професори. Кураторія згідно статуту мав відати господарською частиною УВУ, справи ж наукові й науково-педагогічні належать до компетенції факультетських колегій та сенату.

Та й за Кураторії матеріальний стан УВУ не покращав. В 1931—1932 р. УВУ одержав усього 425.303 кор., а в 1932—33 р. для УВУ одержана субвенція в сумі 345.996 кор.; а в 1933 р. бюджет УВУ знову був скорочений на 12.290 кор. В цьому ж 1933 р. з метою забезпечити існування УВУ заснований був у Празі й Допомоговий Фонд української університетської науки. Головою Фонду був обраний проф. І. Горбачевський. В своїй акції Фонд спірався на збірку пожертв, але значних сум придбати не міг.

Особливо тяжким для УВУ був 1934 р., коли міністерство ШНО від 1 січня до кінця акад. року не прислало ніякої субвенції, т. щ. всі потреби УВУ (і на платню професорів та адміністрації, й на всі інші видатки) доводилося задовольняти з президентської субвенції в сумі 8.000 кор. місячно. Про це в звіті читаємо так: «Тяжке фінансове становище УВУ стало в 1934 р. критичним, а матеріальне становище персоналу неможливим». В матеріальному забезпеченні УВУ певне значіння мало навіть і те, що дехто з професорів (Д-р І. Горбачевський і Д-р Ол. Колесса — забезпечені інакше) добровільно зреклися своєї платні, яка й використовувалася на інші потреби УВУ.

Дуже важною справою в забезпеченні академічного персоналу УВУ було переведення пенсійного страхування. Але, на жаль, ця справа була здійснена аж в 1936 р., при чому таким способом, що попередні у декого аж 15 літ професорської праці не були зараховані на пенсію.

Брак коштів перешкоджав УВУ підпомагати матеріально й працю тих наукових організацій і закладів, як рівнож і окремі акції, що розпочиналися з його ініціативи та в яких працювали члени УВУ. В тісному звязку й співпраці з УВУ були Історично-Філологічне Товариство, Товариство Правниче, Спілка Українських Лікарів, Природниче Товариство й деякі інш. При допомозі й близькій співучасті УВУ засновано Музей ВБУ, розвиткові якого УВУ допомагав і матеріально. УВУ брав участь в організації помочі для голодуючих України — в звязку з ним було засноване й Товариство допомоги українським ученим на Україні; провід в цьому Т-ві мав проф. Ст. Смаль Стоцький.

УВУ дбав про державну допомогу й для української студіюючої молоді в Празі. При участі УВУ був зорганізований тут Чесько-Український Комітет, в якому сенат УВУ мав чотирьох своїх відпоручників, а ректор Університету був заступником голови цього

Комітету. УВУ старався також про уможливлення приїзду української молоді на студії до Чехії (з Румунії, Єгипту й інш. країн), а особливо про уможливлення студій воякам УГА, інтернованим в таборах Нім. Яблонного й Йозефова.

УВУ від початку був членом Українського Академічного Комітету, при чому ректор університету був вірливо головою цього Комітету⁴⁸⁾. Через останній УВУ брав участь в праці міжнародньої комісії для інтелектуальної співпраці при Лізі Націй, а також співпрацював і з національними комісіями інших народів.

УВУ був заснований з огляду на потреби української еміграції, але після скасування українських катедр в Чернівецькому та Львівському університетах та після знищення університетів на підсоветській Україні, УВУ лишився єдиним українським університетом в цілому світі й на нього припало завдання репрезентувати українську університетську науку. В одному своєму меморандумі 1923 р. УВУ писав про це так: «Коли на Великій Україні замовкли святині української науки, а Львів не допустив української молоді до університету, приневолюючи українську науку скриватися в підземеллю, ціла українська суспільність звернула свою увагу на Прагу, де силою факту утворилося середовище наукової праці за границею».

Свої завдання й відношення до рідного краю УВУ в 1921 р. формулював так: «УВУ постановив собі за провідну ідею і перший обов'язок служити потребам Рідного Краю і Рідного Народу. Своєю задачею ва кордоном вважає він за тимчасову, провісоричну. Він має приготувати нашу молодь до діяльності серед Рідного Народу в своїх інституціях та майбутніх урядах. УВУ має організувати наукову працю та дати можливість нашим професорам, доцентам та іншим ученим, що опинилися за кордоном, продовжувати свої фахові студії і тим самим приготувлювати або піддержати наукові сили. УВУ має улекшити сформовання Українського Університету або університетів на Рідній Землі і має як готовий організм бути перенесений у відповідний час на рідну територію туди, де його буде найбільше потрібно».

При кінці 1938 р. такий час настав. В зв'язку з державністю Карпатської України УВУ мав послужити основою для проєктованого державного українського університету в Хусті. Але дальші події унеможливили здійснення намічених планів, а для УВУ принесли нові ще скрутніші обставини його існування в пізн. р. р.

Підводячи підсумки 10-літньої діяльності УВУ, його керівники констатували, що «Університет досяг своєї мети й належним способом сповнив своє завдання, яко єдиного українського університету на цілому світі. За ці 10 років університет остаточно сконсолідувався, його професура довела свій педагогічний досвід та виявила

⁴⁸⁾ Така практика була до 1938 р., а за ректорства О. Мицюка УВУ формально перестав виявляти своє співробітництво як в Українським Академічним Комітетом, так і в Музеєм Визвольної Боротьби України.

себе назовні науковими працями в різних галузях людського знання. Виробилася певна й стала практика університетська за зразком західно-європейських університетів, але на ґрунті національному українському.»

«Український університет у Празі це є інституція вільна, то є не державна, приватна, але із фактичним правом прилюдности; вона здобула собі авторитет і признання завдяки своїй організації і своїй позитивній науковій праці. Zobовязують наш університет ті самі організаційні закони і приписи, які століттями освячені, zobовязують на Карловому чеському університеті. . .⁴⁹⁾

«Сам факт існування УВУ в Празі, яка є тепер великим міжнароднім осередком і яка здавна є осередком замітного культурного руху Словян, підносить значінне культури українського народу перед чужинцями і є проречистою маніфестацією з одного боку його самостійности, а з другого боку тих важких умов, що не дають ровинутися анальоґічним культурним інституціям на рідній території».

⁴⁹⁾ З промови ректора Ол. Колесси на святочній інавгурації 28. XI. 1928 р.

VII.

УКРАЇНСЬКА ГОСПОДАРСЬКА АКАДЕМІЯ В ЧЕХІЇ (Подєбради)

та її наступник

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕХНІЧНО-ГОСПОДАРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПОЗАОЧНОГО НАВЧАННЯ.

Заснування УГА в Подєбрадах. Її характер та склад. Матеріальне забезпечення. Студентство. Допомогові справи. Студенські організації. Інженерські та докторські дипломи. Професорські стипендії. Педагогічний персонал. Навчально-допоміжні установи. Бібліотека. Науково-видавничі чинності професури. Співробітництво з чужинцями. Участь у виставках. Організації при УГА. Значіння УГА, публікації про неї. Товариство Прихильників УГА. Заснування УТГІ, його організації, відділи й школи. Студенти й курсанти. Видавництво. Матеріальне забезпечення УТГІ.

Українська Господарська Академія в Чехії повстала з ініціативи пражського Українського Громадського Комітету. Останній ще в січні 1922 р. обрав спеціальну Комісію, голова якої М. Ю. Шаловал навязав зносини з управою Всеукраїнської Спілки с.-г. техніків, що перебувала тоді на еміграції в Польщі (Тарнів), в справі заснування української вищої технічної школи. Первісно була думка заснувати цю школу як окремий факультет Українського Вільного Університету в Празі.

З боку Спілки виступили П. п.: І. Шовгенів, Б. Іваницький, В. Чередів, Л. Фролов, І. Шереметинський, О. Михайловський і інші. Вони й розробили проєкт технічної школи на два відділи: 1) агрономічно-лісовий та 2) сільсько-господар. інженерний. Спілка ж постачила й основний кадр прфесури, а також і першу президію новозаснованої Академії (ректор І. Шовгенів, проректор Б. Іваницький, секретар прфесорської ради Ір. Шереметинський). Проєкт третього — економічно-кооперативного відділу був розроблений комісією при Громадському Комітеті з участю присутніх в Празі економістів та кооператорів. Своє існування Українська Господарська Академія фактично почала 22 квітня 1922 р., хоч статут її формально був затверджений 16 травня 1922 р. При своїй організації вона засновувалася як трьохрічна школа, але вже в 1924 р. стала чотирьохрічною (новий статут Академії був затверджений в 1925 р.).

Вже 3 травня 1922 р. Українська Господарська Академія розташовувалася в Подєбрадах, — невеликому курсртнсм місті, віддаленому від Праги на 1—1½ год. їзди залізницею. Перед тим

намічалось для осідку Академії кілька інш. міст в Чехії й на Мораві — Табор, Рудниця, Берно, Хрудим і інш. Особливо великі шанси мало Берно. Міністерство Хліборобства проєктувало умістити Академію при тамошній високій агрономічній школі. Але формально це могло бути полагоджено аж в осени. З тої причини як тимчасовий осідок для Академії обрано Подєбради, де була чеська середня с.-г. школа, яка пізніше допомагала Українській Господарській Академії своєю лабораторією й навчальними приладами. До Української Господарської Академії від початку виявили сприятливе відношення вищі урядові чинники празькі та добровічливість місцевого подєбрадського населення. Завдяки цьому, а також завдяки ентузіазму професури та студентства, організаційний період життя Академії пройшов досить скоро й успішно.

Українська Господарська Академія була приватною високошкільною організацією політехнічного типу; як по своїм завданням так і по складу вона була українською високою школою. В § 1 її статуту читаємо: «Українська Господарська Академія . . . є приватна висока школа, яка має своїм завданням підготовляти своїх слухачів до самостійної господарської та технічної праці, дослідної, творчої, проєктної, організаційної, виконавчої та адміністративної у всіх галузях агрономії, лісівництва, технології, межової справи, гідротехніки, економіки, статистики та кооперації. Академія має підпирати науковими дослідями та мистецькою працею розвиток наук та умінь і дбати про технічний сільськогосподарський та промисловий поступ Українського народу та цілого людства».

Українська Господарська Академія повстала й існувала в складі 3-х факультетів: 1) Агрономічно-Лісового (мав 19 катедр) в відділах — агрономічним та лісовим; 2) Економічно-Кооперативного (мав 20 катедр) в відділах — економічним, кооперативним і статистичним; 3) Інженерного (мав 20 катедр) в відділах — гідротехнічним та хемічно-технологічним. Крім 59 катедр в Академії були ще самостійні лектури для другорядних предметів та чужих мов.

Плани навчання УГА склалися за взірцями аналогічних західно-європейських, головню чеських високих шкіл. При цьому уважалося спеціально на українські потреби. Цікаво, що кооперативний відділ УГА був взагалі першою в світі високою кооперативною школою.

Зверхнім органом Академії була професорська рада, якій належало загальне керівництво справами. Президія професорської ради складалася з ректора, проректора й секретаря. Справами окремих факультетів відали професорські ради цих факультетів, президії яких склалися з декана, продекана й секретаря. Виконавчим органом професорської ради УГА був сенат в складі ректора, проректора, секретаря професорської ради й деканів факультетів. Контрольні функції Академії виконувала її власна ревізійна комісія.

В педагогічному відношенні Академія була підпорядкована Міністерству Хліборобства, а в справах адміністративних та госпо-

дарських вона аж до 1928 р. підлягала Міністерству Закордонних Справ. Останнє давало кошти на її утримання, а також призначало й стипендії для її незаможних студентів-емігрантів. Фондами для підпомоги слухачів УГА завідувала фінансово-господарська комісія, до якої крім ректора, представників окремих факультетів та представників міністерств входили також і представники студентства. Навчання в УГА було безплатне.

М а т е р і я л ь н е з а б е з п е ч е н н я Академії на початку було дуже скромне (70.000 кор. місячно), але згодом значно покращало — а то завдяки добровичливому відношенню вищих урядових чинників. Свою працю УГА розпочала в кількох кімнатах одного в подебрадських готелів; в її професорській раді напочатку було всього сім членів. Згодом педагогічний персонал УГА збільшився до 90 осіб. Використовуючи підпомогу Міністерства Закордонних Справ, частково також і Міністерства Хліборобства, УГА в перших же роках зорганізувала необхідні кабінети, лабораторії, бібліотеку й т. п. так що її установи заповнили собою три крила подебрадського замку, готель «Сentra» і крім того кілька інш. помешкань в Подебрадах.

Дотації правької влади на Українську Господарську Академію складалися в двох частин: а) на потреби самої УГА і б) на стипендії для студентів. Дотації на витрати УГА в різних часах були різні: в 1927 р. бюджет досяг 2.777.848 кор., в 1931 р. — 1.600.000 кор. Той факт, що УГА і при скромних бюджетах функціонувала цілком нормально, пояснюється в найбільшій мірі тим, що потрібні Академії наукові колекції, прилади й т. п. виготовляли власноручно її професори й студенти, а також і тим, що педагогічний персонал Академії задовольнявся скромним утриманням. (Місячна платня професора біля 48 дол., доцента біля 41 дол. і т. д.).

Фінансування Української Господарської Академії йшло за рахунок кредитів правької влади на допомогу політичній еміграції, головно в кол. Росії. Саме в часі найбільшого розвитку УГА почалося скорочення цих кредитів а тим самим зменшилися урядові дотації й на УГА; а в 1928 р. Міністерство Хліборобства відкликало даний було УГА дозвіл на цей рік приймати нових слухачів і розпорядилося приступити до повільної ліквідації, яку УГА й переводила до кінця 1935 р.

С т у д е н с т в о Академії складалося з дійсних і вільних слухачів. Останніх було порівнюючи небагато, нпр., в 1926 р. всього 11. Нових слухачів до УГА приймали всього 6 разів. Принято було разом 786 осіб. Найбільше слухачів мала УГА в 1926—27 р., а саме 613 осіб. На початку 1927—28 р. в УГА було 426 дійсних та 36 вільних слухачів. З того було 51 слухачка. Переважна більшість студіюючих в УГА складалася з українців (448) кілька було москалів, чимало білорусів і 1 болгарин. Щоб уможливити вступ до УГА й тим українським емігрантам, що не встигли на Україні здобути середню освіту, при Академії були ще в 1922 р. зорганізовані матуральні курси по програмі реальних шкіл. Зверхній догляд над

ними належав празькому Міністерству Освіти. Ці курси закінчило 127 осіб. Пізніше, коли курси виконали своє завдання і перестали функціонувати, при Академії переводилися з участю представників того ж Міністерства Освіти матуральні іспити. Екстернами склали матуральні іспити при УГА 85 осіб, так що всього матуральних свідоцтв при УГА було видано 212.

В перших роках контингент студентів УГА поповнювався майже виключно еміграцією. Починаючи в 1926—27 р. до УГА почала вступати також і молодь з західньо-українських земель. Студенти-емігранти, матеріально нічим незабезпечені, одержували стипендії від чеського уряду. Починаючи з прийому 1926—27 р. ці урядові стипендії були припинені. Деяку матеріальну допомогу для нестипендістів в організувало само українське громадянство. Так, українське громадянство та організації Галичини призначили від себе 7 стипендій; професура й технічний персонал УГА оподаткували себе й таким чином збирали кошти на утримання 47 дійсних слухачів. Крім того, на цю ж саму ціль збирали також і пожертви.

Матеріальне забезпечення студентів УГА переводилося через дві організації: Комітет допомоги студентам та Благодійний Комітет. Комітет допомоги студентам складався з представників професури та студентства УГА; він провадив свою працю на основі кошторисів фінансово-господарської комісії. Благодійний Комітет здобував собі кошти шляхом пожертв; він дбав головню про тих студентів, що не мали урядової допомоги. Для медичної допомоги студентству при УГА існувала амбулаторія.

Студентство УГА було організоване в своїх громадах, гуртках, товариствах, клубах і т. д. Студенські організації реєструвалися звичайно в адміністрації УГА. Загально-студенськими об'єднаннями вважалися «Академічна Громада УГА» та «Громада Студентів УГА». Обидві вони входили до складу Центрального Союзу Українського Студентства й дбали про матеріальні й інтелектуальні інтереси своїх членів. Студенські громади УГА мали свої допомогові заклади: бібліотеки, читальні, спортові клуби, хор, струнну оркестру, гурток бандуристів, музичний гурток і т. д. Академічна Громада мала Драматичне Товариство, яке працювало при участі таких артистичних сил як О. Загаров, М. Морська, Совацова, Базилевич. Це Товариство до 1926 р. влаштувало 27 вистав; воно мало свій власний реквізит і обстанову для сцени. При Академічній Громаді функціонувало також Бюро для підшукання праці абсолювентам УГА.

Студентство УГА організувало також кілька фахових студентських товариств, а саме: 1) Агрономічне Товариство, 2) Товариство пасішників, 3) Меліоративний Гурток, 4) Товариство українських кооператорів, 5) Спілку українських лісівників, 6) Хемічно-технологічний гурток, 7) Спілку українських гідротехників і меліораторів. Було також кілька кооперативних організацій: 1) Ощадно-позичкове Товариство «Україна» з своїм буфетом,

їдальнею і крамницею; 2) Ощадно-повичкове Товариство «Єдність», засноване в 1923 р., в 1925 р. мало 215 чл.; 3) Учбове споживчо-ощадне Товариство «Відродження», засноване в 1927 р.; при УГА функціонувало ще Ощадно-повичкове Товариство «Взаємопоміч», яке складалося з професури та службовців. Крім того було ще кілька територіяльних об'єднань студентства, як — 1) Кубанське земляцтво, 2) Гурток студентів в північно-західних землях України, 3) Білоруська громада, а також кілька товариств спортивних, пластових і інш., як — Товариство «Січ», гурток шахматистів, деякі містецькі організації — гурток плекання народного танку, гурток аматорів української штуки й т. д. Взагалі організоване життя студентства в УГА було надзвичайно сильно й відзначалося різноманітністю.

Після закінчення УГА й виконання приписаних іспитів, слухачі діставали відповідні дипломи на титул інженера. Вже в п'ятому році своєї праці УГА випустила 162 студенти свого першого прийому (в 1922 р.), що стали дипломованими інженерами. Всього за весь час УГА закінчило й інженерський титул здобуло 559 осіб. Вони знайшли собі приміщення в 16 різних державах, найбільше всеж в Чехії та б. Польщі (й на українських землях). Деяко з абсолютів УГА визначився й своєю самостійною фахово-літературною працею, як інж. Е. Гловінський, С. Колубаїв, В. Кучеренко, Е. Томашевський і інш.

Список осіб,

що в р. р. 1927—1935 закінчили Українську Господарську Академію з титулом інженера.

В списку зазначено прізвище й ім'я, дата й місце народження (в дужках) та рік закінчення УГА.

Агрономічний відділ з фаховим титулом інженера-агронома:

- А н т о н е ц ь І в а н (28. VI. 1907, ст. Попутна, Кубань). 1932.
 Б а з и л е в и ч П е т р о (20. X. 1894, Сокаль, Галичина). 1928.
 Б а т ю т а О л е к с і й (17. III. 1900, с. Кладківка, Чернигівщ.). 1927.
 Б е з р у ч к о Л е в к о (18. VI. 1897, хут. Новохотський, Катеринославщина). 1927.
 Б і л о у с М и к о л а (24. XII. 1899, Більманка, Катеринослав.). 1927.
 Б і л о у с Т и х о н (14. VI. 1894, Ладижин, Поділля). 1929.
 Б о г а т и р ь о в М и к о л а (27. IV. 1900, ст. Іванівська, Кубань). 1928
 Б о й к о А н а н і й (16 XII. 1888, Кагорлицька Слобода, Київщ.). 1930.
 Б о н д а р у к П е т р о (15. VIII. 1903, Жидичин, Волинь). 1932.
 Б о р о в и к і в О л е к с а н д е р (8. XI. 1898, Каменка, Київщ.). 1927.
 В а к у л о в с ь к и й В і к т о р (6. II. 1895, Велика Загоровка, Чернигівщина). 1927.

- В е р г у н Кувьма (31. X. 1896, Саксагань, Катеринославщина). 1928.
- Г а в р и л е н к о Михайло (8. XI. 1894, Брагинці, Полтавщина). 1928.
- Г а й т о т і н Данило (30. XII. 1901, ст. Вознесенська, Кубань). 1931.
- Г а л я н Павло (15. I. 1896, Теплівка, Полтавщина). 1929.
- Г н а т о в с ь к и й Антон (18. I. 1899, Кам'янець-Подільський). 1927.
- Г о й д и ч Микола (18. IV. 1891, Кошарівці, Пряшівщина). 1928.
- Г о н ч а р Олександр (7. VI. 1894, с. Валки, Харківщина). 1928.
- Г о н ч а р е н к о Юрій (4. I. 1894, Петрівка, Харківщина). 1930.
- Г о н ч а р і в Олександр (8. XI. 1901, ст. Кавказька, Кубань). 1928.
- Г о р д і є н к о Гаврило (6. IV. 1902, Запоріжжя, Катеринославщина). 1928.
- Г у н ь к о Данило (10. XII. 1894, с. Запоїлля, Полтавщина). 1929.
- Д м и т р е н к о Павло (2. II. 1906, ст. Попутна, Кубань). 1932.
- Д о в н а р - Л е в и ц ь к а Катерина (21. XI. 1903, Винниця, Поділля). 1929.
- Д у ч и м і н с ь к а Оксана (8. VII. 1908, с. Коритники, Галичина). 1932.
- Д у б р і в н и й Павло (14. I. 1894, Синявка, Чернігівщина). 1928.
- Д я ч е н к о Микола (29. XII. 1894, с. Боднарів, Галичина). 1932.
- Ж у р ж а Ілько (20. VII. 1891, м. Ревуцьке, Херсонщина). 1928.
- З а д о р о ж н и й Кость (21. V. 1887, Шпиків, Поділля). 1928.
- З а й ц і в Микола (25. XI. 1901, Стародуб, Чернігівщина). 1932.
- † З а л ь в с ь к и й Болеслав (20. IX. 1897, Бар, Поділля). 1928.
- З е р к а л ь Сава (11. I. 1896, Хмелів, Полтавщина). 1928.
- З и б е н к о Олександр (12. XI. 1893, Маторське, Катеринославщина). 1927.
- З і б р о в а Грина (27. VII. 1910, Луцьк, Волинь). 1932.
- З і м н и ц ь к и й Михайло (19. IX. 1892, Липці, Харківщина). 1932.
- І в а н е н к о Микола (2. XII. 1897, Вертіївка, Чернігівщина). 1927.
- І л ь н и ц ь к и й Авксентій (15. I. 1889, Винниця, Поділля). 1927.
- † К а л е н с ь к и й Панько (27. VII. 1896, Городище, Полтавщина). 1929.
- К а л и н о в и ч Іван (27. V. 1893, Кременчук, Полтавщина). 1927.
- К а п л и с т и й Макар (18. I. 1896, Майорське, Херсонщина). 1928.
- К а п л я Анатолій (3. IV. 1899, х. Кислів, Херсонщина). 1933.
- К а п у с т я н Георгій (25. XI. 1896, ст. Новоіванівська, Кубань). 1928.
- К а р а б у т Микола (24. XII. 1899, Славгород, Харківщина). 1927.

- К а р д и н а л Максим (26. VIII. 1901, Копестишин, Поділля). 1932.
- К а р е л ь Юлій (28. III. 1901, Куклени, Чехи). 1927.
- К а т е р и н ч а к Олександр (15. V. 1903, Копистишин, Поділля). 1930.
- К л и м а ч Юрій (23. IV. 1896, Піски, Полтавщина) 1932.
- К л и м е н к о Григорій (20. XII. 1894, Гоголів, Чернигівщина). 1928.
- К о н с т а н т и н і в Юрій (1. XI. 1888, Чердакли, Катеринославщина). 1927.
- К о р о г о д а Юрій (20. IV. 1900, Глодоси, Херсонщина). 1930.
- К о с т ю ч е н к о Олекса (20. II. 1892, м. Харків). 1928
- К о ш е л ь Олександр (18. V. 1899, Запоріжжя, Катеринославщина). 1928.
- К р а с н о к у т с ь к и й Тимофій (21. II. 1901, Успенівка, Катеринославщина). 1927.
- † К р и н с ь к и й Пилип (1. XI. 1899, м. Камянець Подільський). 1929.
- К р у ш е л ь н и ц ь к и й Богдан (18. VI. 1906, Станиславів, Галичина). 1932.
- К у з н е ц і в Іван (25. XII. 1899, Борисівка, Харківщина). 1927.
- Л и с е н к о Павло (15. I. 1894, Слобода Стрільцівка, Харківщина). 1929.
- Л и с е н к о Федір (16. II. 1899, Підлипне, Чернигівщина): 1929.
- Л о м а ц ь к и й Олександр (2. VIII. 1896, Бар, Поділля). 1927.
- М а н ь к і в с ь к и й Володимир (8. VI. 1897, Житомир, Волинь). 1929.
- М о р о з Федір (4. III. 1895, Войнівка, Херсонщина). 1928.
- Н е п о к у п н и й Петро (29. VI. 1898, ст. Анастасівська, Кубань). 1928.
- Н е с т е р е н к о Яків (23. III. 1901, Рудня, Чернигівщина). 1927.
- Н е ч а й Олександр (22. V. 1883, Чечельник, Поділля). 1927.
- † Н и щ и й Микита (3. IV. 1900, Жидачін, Волинь). 1932.
- Н і к о л а є в Володимир (4. VIII. 1899, ст. Ілійська, Кубань). 1930.
- О в ч а р е н к о Сергій (4. VI. 1897, Катеринівка, Полтавщина). 1932.
- О л і й н и к Микола (5. VIII. 1900, Солобківці, Поділля). 1927.
- О м е л ь ч е н к о Віктор (13. IV. 1891, ст. Іванівка, Кубань). 1927.
- О м е л ь ч у к і в н а Неоніла (20. IV. 1909, Звіров, Волинь). 1932.
- О п а д ч і й Кость (20. XII. 1903, Харбін, Зелений Клин). 1929.
- О р е л Андрій (29. XI. 1897, Гренивці, Полтавщина). 1927.
- † О с н а ч Дмитро (2. VI. 1901, Требухів, Чернигівщина). 1932.

- П а в л и к і в - П а в л и ш и н Лазар (20. XI. 1898, Джулинка, Поділля). 1929.
- П а л і є н к о в а Олександра (23. IV. 1897, Лубні, Полтавщина). 1928.
- П а н ч е н к о Яків (3. I. 1895, Порохівка, Полтавщина). 1928.
- П а щ е н к о Іван (28. III. 1903, ст. Безскворна, Кубань). 1930.
- П и р о г о в а Наталка (3. VIII. 1903, Ковель, Волинь). 1927.
- П о м а в а н і в Олександр (16. III. 1898, х. Лаврівка, Харківщина). 1927.
- П р и х о д ь к о Петро (16. XII. 1896, Запоріжжя, Катеринославщина). 1929.
- † П р у д ь к о Пантелеймон (26. VII. 1893, Плешкані, Полтавщина). 1927.
- П у с т о в а р Григорій (4. III. 1889, Лебедин, Харківщина). 1927.
- Р а д з і в с ь к и й Степан (26. IV. 1896, Романівна, Поділля). 1927.
- Р е й т е р о в а Олена (24. V. 1897, Камянець-Подільський). 1928.
- Р и б а к Леонтій (21. VII. 1899, Підлісне, Поділля). 1929.
- Р о м а н е н к о Антін (23. IX. 1890, Пінезевіці, Київщина). 1928.
- Р о м а н е н к о Єміліян (5. VIII. 1890, Ізмаїл, Бесарабія). 1931.
- Р я б о к і н ь Омелян (18. VII. 1900, Танське, Київщина). 1929.
- С а в к е в и ч Дмитро (1. VI. 1897, Малі Крушлинці, Поділля). 1929.
- С а в ч у к Федір (4. III. 1897, Білопілля, Харківщина). 1928.
- С е р д ю к Данило (9. XII. 1898, Бреусівка, Полтавщина). 1927.
- С и н і л ь н и к Михайло (21. XI. 1897, Підгірці, Київщина). 1932.
- С і м я н и к Сергій (11. IX. 1897, Кобеляки, Полтавщина). 1932.
- С к в и р ч и н с ь к а Клавдія (4. VI. 1902, Камянець-Подільський). 1928.
- С к р и п н и ч е н к о Федір (6. VI. 1895, Кодимохи, Катеринославщина). 1929.
- С л и в а Спиридон (25. XII. 1902, ст. Сторонижестеблівська, Кубань). 1930.
- С о л о н и н к о Пилип (14. XII. 1891, Хмельник, Поділля). 1927.
- С о ч и н с ь к и й Михайло (20. V. 1892, Мала Кужелівка, Поділля). 1927.
- С т а х і в н а Ольга (31. VII. 1908, Перемишль, Галичина). 1932.
- † С у х о с т а в с ь к и й Володимир (15. VIII. 1898, Будки, Поділля). 1929.
- С ь о м а к Севастьян (20. XII. 1885, ст. Папківська, Кубань). 1929.
- Т а н ц ю р а Яків (5. X. 1890, Красногорка, Полтавщина). 1930.
- Т а р н о г о р о д с ь к и й Олександр (22. X. 1884, Онитківці, Поділля). 1927.

Т а т а р і в Леонід (15. IV. 1895, Чигирин, Київщина). 1931.
Т о м а ш е в с ь к и й Євген (10. XII. 1896, Сенча, Полтавщина).
1931.

Т о м а ш е в с ь к а Оксана (5. II. 1900, Петроград). 1928.

Т о п а л і в Микола (1. III. 1898, Ігнатівка, Катеринослав-
щина). 1930.

Т р о ц е н к о Олександр (27. II. 1902, ст. Безскорбна, Кубань).
1930.

У с е н к о Данило (15. XII. 1886, Городище, Київщина). 1927.

Ф е д о р і в Максим (21. IV. 1900, Черняхів, Київщина). 1929.

Х о м и ч е в с ь к и й Григорій (10. I. 1896, Голоби, Волинь).
1930.

Ч е р в о н и й Григорій (30. I. 1903, ст. Дондуковська, Кубань).
1930.

Ч е р н и ш Михайло (18. XII. 1893, Катеринодар, Кубань). 1928.

Ч е р н и ш е н к о Вячеслав (2. VIII. 1893, Восківці, Поділля).
1927.

Ш а п о в а л о в а Аптоніна (12. X. 1893, Грушівка, Херсон-
щина). 1927.

Ш а р г у н Степан (18. VII. 1897, Залезточівка, Поділля). 1928.

Ш в е ц ь - К о ц у л е в с ь к и й Євмен (18. IX. 1897, Ріменці,
Поділля). 1929.

Ш е в ч е н к о Володимир (15. VII. 1897, Писочин, Харківщина).
1930.

Ш е в ч е н к о Панас (16. I. 1894, Воронівка, Київщина). 1929.

Ш и л о Іван (17. VI. 1896, Слобода Котельва, Харківщина). 1930.

Ш т е п а Павло (29. VIII. 1897, ст. Ново-Дмитрівка, Кубань).
1927.

Ш т о в х а н ь Федір (6. III. 1898, ст. Поповичівська, Кубань).
1930.

Я р е м е н к о Іван (2. VII. 1900, Ждани, Полтавщина). 1931.

Я р е м е н к о Олександр (21. XII. 1899, Ногайськ, Таврія).
1928.

Я р и н а Андрій (27. XI. 1889, Біловусівка, Полтавщина). 1932.

Лісовий відділ з фаховим титулом інженера-лісівника:

А б р а м о в и ч Василь (14. IV. 1898, Богуслав, Київщина). 1927.

Б а б і н Олександр (3. VII. 1894, х. Базелівка, Чернігівщина).
1927.

Б е в л ю д а Степан (27. XII. 1899, Требухів, Чернігівщина).
1933.

Б і л а х і в Віталій (26. V. 1897, Катеринослав). 1927.

Б і л о д у б Сава (12. V. 1888, Мала Салтанівка, Київщина). 1929.

Б о н д а р е н к о Федір (7. II. 1896, Носачів, Київщина). 1930.

Б у н ь о в с ь к и й Микола (4. XII. 1894, Станіславівське, По-
ділля). 1929.

Б у р а к Юрій (7. IV. 1900, Броносов, Мінщина (Мінськ). 1933.

- Б у р я н і в Григорій (4. XI. 1899, Осинове, Харківщина). 1929.
- В а л ь ч е н к о Володимир (1. VII. 1894, Кладківка, Чернігівщина). 1928.
- В а с ь к і в с ь к и й Стах (7. XI. 1895, Куниче, Поділля). 1927.
- В е р б а Дмитро (27. IV. 1902, Канів, Київщина). 1931.
- В и н о г р а д н и к Василь (13. IV. 1892, Кулачин, Галичина). 1929.
- В и т в и ц ь к и й Володимир (12. X. 1897, Камянець-Подільський). 1927.
- Г а в р и л е ц ь Василь (1. I. 1895, Піски, Полтавщина). 1930.
- Г а в р и л і в - Б у я р Михайло (15. VI. 1897, Солодківці, Поділля). 1927.
- Г а д з я ц ь к и й Микола (2. V. 1897, Жмеринка, Поділля). 1928.
- Г а й д а й Олександр (12. VIII. 1896, Житомир, Волинь). 1929.
- Г а р я ч и й Павло (13. I. 1893, Буда-Горобівська, Київщина). 1929.
- Г о л о с ю к Анатоль (18. IX. 1904, Русино-Берестечко, Волинь). 1932.
- Г р и г о р ч у к Іван (2. IX. 1897, Гнидава, Волинь). 1930.
- Г р у ш а Григорій (30. IX. 1899, Олександрія, Херсонщина). 1927.
- Г у д и л і в Іларіон (13. XII. 1894, Крива Руда, Полтавщина). 1928.
- Г у щ а Микола (1. XII. 1895, Барішполь, Полтавщина). 1929.
- Д о б р о г о р с ь к и й Микола (21. III. 1900, Летичів, Поділля). 1927.
- † Д о в б н я Методій (20. VI. 1897, х. Арсенівка, Поділля). 1927.
- Д м и т р і в Євген (12. XII. 1900, Чугуїв, Харківщина). 1927.
- Д у н і ч е в с ь к и й Олександр (13. III. 1891, Писаревка, Харківщина). 1930.
- Б в т у ш е н к о Микола (7. II. 1894, Новгород-Вол., Волинь). 1928.
- Б л ь н и к і в Михайло (1. IX. 1897, Новоукраїнка, Херсонщина). 1932.
- Ж л у д к і н Олекса (1. II. 1896, м. Київ). 1928.
- З а к о ш т у й Михайло (11. VII. 1900, Лаврів, Волинь). 1932.
- З а п о р о ж е ц ь Петро (26. VIII. 1895, Ладижин, Поділля). 1929.
- З в а р и ч у к Іван (10. XI. 1896, Біла Церква, Київщина). 1927.
- З о в у л я Ларго (7. VI. 1903, Стружки, Поділля). 1930.
- І в а н т и ш и н Ярослав (27. VII. 1903, Озеряни, Галичина). 1929.
- І г н а т е н к о Дмитро (25. X. 1895, Корнілівка, Полтавщина). 1928.
- Й о р ж Теодосій (4. II. 1898, ст. Новодерев'янівська, Кубань). 1928.
- К а г у к а л о Григорій (17. XI. 1899, Новозибків, Чернігівщина). 1927.

- К а р т а ш е в с ь к и й А н а т о л і й (20. XI. 1897, м. Полтава). 1927.
 К о в е р д и н с ь к и й П е т р о (24. VIII. 1900, Лемиринці, Поділля). 1927.
 К о л у б а ї в С е р г і й (22. VII. 1896, Нова Ушиця, Поділля). 1927.
 К о н д а е р о в с ь к и й Я к і в (25. IX. 1892, м. Полтава). 1928.
 К у л ь ч и ц ь к и й В о л о д и с л а в (9. XII. 1902, Кам'янець-Подільський). 1929.
 К у н и ц ь к и й І л ь к о (17. VII. 1898, Корчівці, Буковина). 1929.
 К у р и л е н к о В а с и л ь (25. V. 1903, Короп, Чернігівщина). 1932.
 К у ш е л і в Й о с и п (25. XII. 1899, Липовець, Київщина). 1931.
 † Л а в р и н о в и ч Б о р и с (2. V. 1892, Троки, Віленщина). 1927.
 Л е в и ц ь к и й І в а н (20. V. 1894, Камінне, Галичина). 1927.
 Л е щ и н с ь к и й Ф е д і р (6. II. 1897, Морганівка, Київщина). 1928.
 Л о м а ц ь к и й М а к с и м (11. VIII. 1896, Бар, Поділля). 1928.
 Л ю б и н с ь к и й Т е о д о с і й (19. IX. 1896, Кам'янець-Подільський). 1928.
 М а к а р е н к о П а в л о (4. XI. 1892, Глухів, Чернігівщина). 1928.
 М а л и к М и к о л а (9. V. 1897, Білики, Полтавщина). 1928.
 М а м о н т і в В о л о д и м и р (12. VII. 1893, м. Харків). 1928.
 М а т в і ї в - Т р у с е л ь н и ц ь к и й М и k o л a (3. V. 1895, Камінка, Поділля). 1928.
 М а т і є ш и н Ю р і й (25. VIII. 1900, Тура Мала, Галичина). 1927.
 М е т е л ь с ь к и й М е т о д і й (6. IV. 1898, Громи, Київщина). 1928.
 М и л е н к о П е т р о (18. V. 1897, м. Полтава). 1930.
 М и р о ш н и к В а с и л ь (28. II. 1898, Ісківці, Полтавщина). 1930.
 М и т к о в и ч М и х а ї л о (23. X. 1888, Павлоград, Катеринославщина). 1927.
 † М і р о ш н и ч е н к о В о л о д и м и р (22. IX. 1892, Черкаси) Київщина). 1927.
 М у р а ш к о В а с и л ь (6. III. 1894, Вересоч, Чернігівщина). 1927.
 Н а у м е н к о Є в г е н (18. II. 1897, м. Харків). 1929.
 Н е с т е р е н к о П а н а с (1. V. 1894, Бориси, Полтавщина). 1929.
 П а в л і н с ь к и й С е р г і й (6. IX. 1899, Новомінськ, Варшавська округа). 1927.
 П л ю щ М и х а ї л о (22. XI. 1899, Блисавет, Херсонщина). 1932.
 П о д о л я к К о н с т а н т и н (19. IX. 1890, Проскурів, Поділля). 1927.
 П о к р о в с ь к и й Г р и г о р і й (8. VI. 1895, Орликовка, Чернігівщина). 1928.
 П р о х о д а В а с и л ь (25. XII. 1890, ст. Павлівка, Кубань). 1927.
 П р о д а н ч у к П и л и п (11. X. 1898, Черче, Поділля). 1932.
 Р и б ч и н с ь к и й О л е к с а н д е р (20. XI. 1894, Білопілля, Київщина). 1927.
 Р у д е н к о І в а н (24. VIII. 1895, Зеленьки, Київщина). 1928.
 С а с - Т і с о в с ь к и й Ю р і й (20. VII. 1897, м. Харків). 1927.

- † Скубий Гордій (26. VII. 1898, Малий Кобелячок, Полтавщина). 1928.
- † Стельмашенко Іван (27. I. 1899, Яроповичі, Київщина). 1932.
- Стефанович Володимир (1. VIII. 1904, Жердя, Поділля). 1932.
- Теліга Михайло (8. XII. 1900, ст. Ахтирська, Кубань). 1929.
- Ткаченко Василь (1. I. 1905, Вовчанськ, Харківщина). 1932.
- Тувів Микола (10. V. 1898, м. Чернігів). 1932
- Федченко Юрій (1. X. 1894, Комаров, Поділля). 1929.
- † Чекарів Петро (5. VIII. 1901, Гросулов, Херсонщина). 1929.
- Черницький Денис (19. IV. 1895, Сербанівка, Поділля). 1928.
- Черніцин Леонід (29. III. 1898, Татарино, Вороніжчина). 1927.
- Чернявський Захар (18. XII 1896, Фурпалівка, Поділля). 1928.
- Чирський Олександр (12. XII. 1896, Камянець-Подільський). 1928.
- Шарбау Олександр (22. I. 1898, Камянець-Подільський). 1930.
- Шкеда Йосип (3. XI. 1900, ст. Лизаветинська, Кубань). 1929.
- Щербина Іван (5. VIII. 1884, Чернігів). 1933.
- Якимчук Іван (24. II. 1897, Горопаї, Волинь). 1930.
- † Яценко Володимир (11. XI. 1903, Храпочи, Київщина). 1930.
- Яценко Петро (21. II. 1895, Н. Сироватка, Харківщина). 1927.

Хемічно-технологічний відділ з фаховим титулом інженер хем.-технолог :

- Билінський Антін (17. I. 1897, Мозирь, Полісся). 1927.
- Божок Григорій (4. VIII. 1890, Холопкове, Чернігівщина). 1931.
- Бойко Олександр (15. IX. 1895, м. Київ). 1930.
- Бурчинський Василь (3. I. 1899, Жолоби, Поділля). 1932.
- Буцан Іван (23. IX. 1896, Носівка, Чернігівщина). 1934.
- † Вільчик Микола (17. XI. 1901, Камянець-Подільський). 1931.
- Гадвяцька Лідія (14. II. 1897, Жмеринка, Поділля). 1929.
- Гасвий Федір (18. II. 1898, Степанівка, Чернігівщина). 1927.
- Гайківський Петро (13. I. 1897, Кречуново, Поділля). 1930.
- Герасимович Ярослав (1. VII. 1898, Білявці, Галичина). 1932.
- Дідковський Всеволод (22. IV. 1899, Ярус, Поділля). 1929.
- Довгопол Дмитро (22. XI. 1898, Федіївка, Полтавщина). 1930.

- Заворицький Панас (5. VII. 1894, Нова Басань, Чернігівщина). 1927.
- Закоморний Микола (21. XI. 1901, Ясеновате, Катеринославщина). 1929.
- Зубченко Данило (10. XII. 1899, Паляниченці, Київщина). 1929.
- Іваницький Борис (24. VII. 1907, Боярка, Київщина). 1930.
- † Івахненко Петро (24. II. 1895, м. Одеса). 1934.
- Кириленко Мирон (2. VIII. 1900, Сидорі, Київщина). 1931.
- Клекоцький Демян (23. X. 1896, Гусене, Холмщина). 1927.
- Коваленко Василь (30. XII. 1899, Корпилівка, Полтавщина). 1932.
- Козак Олександр (19. III. 1895, м. Київ). 1928.
- Козирський Павло (15. I. 1896, Тальне, Київщина). 1930.
- † Колумбет Тихон (16. VII. 1898, Гореничі, Київщина). 1932.
- Корпун Леонід (2. I. 1901, Данилова Балка, Поділля). 1927.
- Кошман Наум (1. XII. 1895, Юшковий Ріг, Київщина). 1930.
- Кукшин Іларіон (19. X. 1896, Переволочна, Полтавщина). 1931.
- Кучеренко Василь (4. I. 1892, Пляхова, Київщина). 1927.
- † Кучерявий Атаназій (4. V. 1901, Викнини, Поділля). 1930.
- Лапчинський Микола (2. XI. 1898, Житомир, Волинь). 1927.
- Лещенко Петро (26. VI. 1899, Василівка, Таврія). 1927.
- Локшинський Олександр (3. IX. 1900, Кременне, Харківщина). 1927.
- † Макошко Іван (29. VIII. 1894, Бережанка, Поділля). 1929.
- Мальцев Віктор (1. X. 1894, Чугуїв, Харківщина). 1928.
- Мартинів Олександр (13. XI. 1896, Стрижевка, Поділля). 1927.
- † Мартянів Олекса (2. X. 1894, Острогожськ, Вороніжчина). 1928.
- Марченко Андрій (6. VII. 1900, Барішпіль, Полтавщина). 1927.
- † Марченко Іван (2. XII. 1893, Стульнівка, Таврія). 1927.
- Матушевська Софія (народж. Безналко) (5. III. 1905, Шипинці, Буковина). 1929.
- Мосендз Леонід (20. IX. 1897, Могилів, Поділля). 1928.
- Мяловський Гаврило (22. VII. 1892, х. Мяловських, Полтавщина). 1931.
- Неділько Олександр (12. XI. 1898, Полтава). 1928.
- Онищенко Федір (10. XI. 1894, Нові Санджари, Полтавщина). 1929.
- Остахів Андрій (18. V. 1902, Київ). 1929.
- Палівко Микола (30. I. 1896, Бесідка, Київщина). 1927.
- Пелехатюк Микола (2. V. 1892, Жэрля, Поділля). 1928.
- † Пономаренко Андрій (30. XI. 1896, Ждани, Полтавщина). 1932.

- Поташник Роман-Лев (29. VI. 1897, Рогатин, Галичина). 1927.
- Прокопович Михайло (9. XI. 1890, Ольгопіль, Поділля). 1928.
- Рейтер Володимир (8. III. 1900, Полтава). 1927.
- Решетників - Решетняк Яків (23. III. 1896, Марчихина-Буда, Чернигівщина). 1927.
- Римбаковський Микола (19. IV. 1898, Великі Будища, Полтавщина). 1928.
- Селешко Михайло (4. X. 1901, Вітвиця, Галичина). 1927.
- Сімонович Володимир (15. VII. 1900, Чернівці, Буковина). 1929.
- Совонтів Семен (20. VII. 1898, Лагери, Харківщина). 1927.
- Ткаченко Іван (17. VII. 1893, Руновщина, Полтавщина). 1931.
- Троян Дмитро (25. X. 1900, ст. Катеринівка, Кубань). 1931.
- Трубний Олександр (15. V. 1900, Могилів, Поділля). 1929.
- Яковенко Ераст (22. X. 1898, Новгород-Волинський, Волинь). 1927.

Гідротехнічний відділ з фаховим титулом інженер-гідротехник.

- † Алмазов Олекса (6. I. 1886, Херсон). 1930.
- Антипів Олекса (7. X. 1895, Купянськ, Харківщина). 1928.
- Афанасенко Радіон (10. XI. 1892, Райгород, Київщина). 1928.
- Бакевич - Щуковський Дмитро (11. II. 1895, Садковичі, Чернигівщина). 1928.
- Балан Олекса (16. III. 1897, Золотоноша, Полтавщина). 1932.
- Барилко Олекса (5. V. 1892, ст. Іванівська, Кубань). 1928.
- Благітко Ярослав (13. III. 1908, Теробовля, Галичина). 1933.
- Блудимко Іван (3. V. 1897, Глухів, Чернигівщина). 1928.
- Бігдай Феодосій (19. VII. 1898, ст. Івановка, Кубань). 1929.
- Бойко Микола (6. XII. 1906, Гумань, Київщина). 1932.
- Бойко Раїса (5. IX. 1903, Гумань, Київщина). 1932.
- Борткевич Олександр (5. XI. 1898, Мінск). 1929.
- Бутвилович Олександр (20. VI. 1896, Балта на Под.). 1929.
- Василевський Микола (17. IV. 1895, м. Білополля, Харківщина). 1929.
- Василенко Василь (30. XII. 1896, Сенча, Полтавщина). 1927.
- Варавин Олександр (8. IX. 1899, Боголюбівка, Катеринославщина). 1927.
- Ващенко Петро (14. VI. 1896, Кобеляки, Полтавщина). 1928.
- Верига Петро (28. VIII. 1900, Стецева, Галичина). 1929.
- Вінцерський Олександр (31. VII. 1898, Китай-Город, Под.). 1928.

- В о в к о д а в Михайло (21. IV. 1900, ст. Андріївська, Кубань). 1928.
- Г а в р и л ю к Михайло (1. X. 1896, с. Опарипси, Волинь). 1932.
- Г е й з е Іван (15. VIII. 1895, Красносілка, Київщина). 1927.
- Г л у в к і в с ь к и й Андрій (12. IV. 1894, Сміла, Київщина). 1927.
- Г н о й о в и й Іван (14. II. 1889, х. Гнойових, Полтавщина). 1927.
- Г о л и к В'ясь (26. II. 1894, Хотинь, Харківщина). 1929.
- Г о л о в к о Дмитро (13. X. 1897, Рокитно, Київщина). 1927.
- Г о р д і в н к о Панас (22. VIII. 1896, Кудровка, Чернігівщина). 1929.
- Г у д е м ч у к Дмитро (20. IX. 1908, с. Кучкарівка, Волинь). 1933.
- Г у р и н Дмитро (26. X. 1889, с. Лавриківці, Полтавщина). 1930.
- Д о д у р а Іван (24. VI. 1903, ст. Поповичевська, Кубань). 1932.
- Д у д а р е ц ь Михайло (21. XI. 1899, Ставище, Київщина). 1932.
- Б г у н і в Кость (11. IX. 1881, Диканька, Полтавщина). 1928.
- З а в я л і в Лев (25. XI. 1898, Камянець-Подільський). 1927.
- З і н ч е н к о Яків (7. X. 1892, Кетрисанівка, Херсонщина). 1930.
- З о в у л я Левко (18. III. 1901, Стружки, Поділля). 1930.
- І в а с и ш и н Іван (18. IX. 1893, Яришів, Поділля). 1929.
- І в а с и ш и н Захар (5. IX. 1895, с. Чорне, Поділля). 1930.
- І л я ш е н к о Макар (1. I. 1898, с. Плиски, Чернігівщина). 1932.
- К а н д і с к а л і в Петро (27. VI. 1898, Сенча, Полтавщина). 1927.
- К а р м а н Олекса (17. III. 1894, Тальне, Київщина). 1929.
- К а т е р и н и ч Іван (2. XII. 1899, с. Погоріле, Поділля). 1929.
- К и р и л ю к Данило (11. XII. 1895, м. Рівне, Волинь). 1931.
- К и р и ч е н к о Михайло (20. IX. 1894, м. Ічня, Чернігівщина). 1932.
- К и р и ч е н к о Михайло (3. XI. 1896, ст. Мингрельська, Кубань). 1928.
- К і р і ч о к Микола (6. VI. 1898, с. Безпальче, Полтавщина). 1929.
- К о м а н і в Микола (24. XII. 1897, Ново-Константинів, Поділля). 1929.
- К о с а р Сергій (2. I. 1895, м. Єлисавет, Херсонщина). 1927.
- К о с т е н к о Михайло (5. XI. 1899, ст. Старовеличківська, Кубань). 1928.
- К о с т е ч у к Влас (11. II. 1896, м. Пятигори, Київщина). 1931.
- К о с т е ч у к Корній (19. V. 1902, м. Пятигори, Київщина). 1931.
- К о с т і н Іван (12. XI. 1898, ст. Новонікольська, Донеччина). 1930.
- К о т л я р і в Іван (17. III. 1902, Стародуб, Чернігівщина). 1927.
- К о т о р о в и ч Ангін (1. I. 1904, с. Гостинне, Холмщина). 1932.
- К р а в є в с ь к и й Григорій (5. I. 1897, м. Бар, Поділля). 1929.
- К у л ь ч и ц ь к и й - Г у б я к Осип (28. IV. 1895, Балиня, Галичина). 1927.

- Левицький Віктор (14. VII. 1893, м. Київ). 1927.
- Левицький Євген (10. IX. 1907, Глецава, Галичина). 1932.
- Ліневич Кость (10. II. 1890, Оратів, Київщина). 1929.
- Лісовський Дмитро (7. IX. 1908, с. Хотешов, Волинь). 1933.
- Майгур Константин (2. III. 1893, ст. Шкуринська, Кубань). 1929.
- Маланюк Євген (20. I. 1837, Новоархангельськ, Херсонщина). 1928.
- Марков Іван (13. XI. 1895, м. Опошня, Полтавщина). 1931.
- Матушевський Юрій (9. V. 1905, м. Харків). 1928.
- Мельник Юрій (26. V. 1896, с. Табурище, Херсонщина). 1929.
- Миколаєнко Олександр (23. XI. 1894, м. Київ). 1929.
- Михайленко Сергій (2. IX. 1895, м. Ромни, Полтавщина). 1927.
- Михайлів Валеріян (6. VIII. 1910, м. Полтава). 1932
- Молодощенко Олексій (5. X. 1899, с. Піски, Полтавщина). 1927.
- Момот Сергій (23. IX. 1895, с. Кропивна, Чернігівщина). 1927.
- Мордвинів Володимир (16. VI. 1889, Березова Лука, Полтавщина). 1927.
- Ониківко Євсей (22. VI. 1898, м. Сновськ, Чернігівщина). 1930.
- Островський Віктор (25. IV. 1892, м. Кам'янець-Подільський). 1929.
- Палій-Сидорянський Михайло (6. XI. 1895, Біла Церква, Київщина). 1932.
- Пархоменко Григорій (24. V. 1895, м. Радомишль, Київщина). 1928.
- Пасічник Володимир (31. XII. 1896, м. Київ). 1929.
- Пекарчук Іван (8. V. 1894, Брацлав, Поділля). 1929.
- Первак Михайло (17. IX. 1897, с. Піски, Полтавщина). 1932.
- Петренко Петро (27. VI. 1897, Винниця, Поділля). 1929.
- Петрик Пилип (9. I. 1900, Павлівка, Поділля). 1929.
- Поляків Андрій (30. XII. 1897, Купянськ, Харківщина). 1929.
- Пошук Михайло (19. II. 1898, с. Куча, Поділля). 1931.
- Радченко Григорій (4. VIII. 1894, с. Спаське, Чернігівщина). 1929.
- Реутів Кость (3. X. 1896, м. Харків). 1928.
- Романченко Михайло (21. I. 1893, Сахновка, Чернігівщина). 1929.
- Росомаха Данило (4. IV. 1887, Галиця, Чернігівщина). 1928.
- Савенко Данило (11. XII. 1897, Ломаки, Полтавщина). 1929.
- Савицький Леонід (8. VIII. 1896, м. Харків). 1931.
- Сидоренко Іван (27. VI. 1892, с. Журавка, Київщина). 1927.
- Симон Федір (21. V. 1895, Межибож, Поділля). 1928.
- Сімянців Валентин (24. IV. 1899, Великий Бурлук, Харківщина). 1929.

- Сімянців Олекса (9. III. 1893, Великий Бурлук, Харківщина). 1928.
- Сіпко Микола (7. V. 1890, Борана, Чернигівщина). 1929.
- Скрябін Михайло (27. IX. 1900, Біла Церква, Київщина). 1927.
- Сокович Леонід (21. X. 1901, Харциск, Харківщина). 1927.
- Сомчинський Олександр (12. XII. 1900, м. Ковель, Волинь). 1927.
- Спирідонів Володимир (1. VII. 1895, Петербург). 1928.
- Стежко Валентин (30. I. 1904, Київ). 1932.
- Стопкевич Дмитро (21. X. 1897, Великий Бобрик, Поділля). 1928.
- Тальковський Володимир (6. I. 1891, м. Вільно). 1927.
- Ткаченко Павло (13. I. 1895, ст. Новомитастовка, Кубань). 1929.
- † Туник Борис (23. VII. 1896, Катеринослав). 1927.
- Уманець Лев (18. II. 1901, Гречківка, Київщина). 1927.
- Федорів Микола (2. III. 1895, ст. Дондуківська, Кубань). 1928.
- Федорів Микола (19. V. 1908, с. Криве, Галичина). 1933.
- Фещенко-Чопівський Микола (28. XI. 1899, с. Вчерайше, Київщина). 1927.
- Цибуляк Дмитро (26. XI. 1895, с. Ялонець, Поділля). 1929.
- Чернов Іван (29. VIII. 1901, Новоспасівка, Катеринославщина). 1933.
- Чорнорай Володимир (9. VII. 1895, Білоусівка, Полтавщина). 1932.
- Чернявський Євген (7. IV. 1894, Бердичів, Київщина). 1928.
- Черняхівський Семен (1. IX. 1898, Конотоп, Чернигівщина). 1932.
- Шох Петро (29. VI. 1899, х. Вавиж, Чернигівщина). 1929.
- Юрченкович Семен (4. I. 1894, Ковель, Волинь). 1929.
- Якерсон Семен (30. XI. 1897, Винниця, Поділля). 1927.
- Яновський Гаврило (25. IX. 1897, Красна Лука, Полтавщина). 1928.
- Яременко Антон (17. XII, 1899, с. Вільховий Ріг, Харківщина). 1930.
- Ярмоленко Петро (8. VI. 1885, ст. Полтавська, Кубань). 1929.
- Ярошевський Олександр (25. VII. 1887, Прилуки, Полтавщина). 1931.

Економічно-кооперативний факультет з фаховим титулом інженер-економіст:

- Абрамчик Микола (6. VIII. 1903, Сичевич, Білорусь). 1929.
- Антонівч Петро (29. VI. 1901, Яцьковичі, Берестейщина). 1932.

- Афанасієвський Василь (30. XII. 1897, Погиричі, Чернігівщина). 1927.
- Базілевський Микола (8. I. 1893, м. Київ). 1927.
- Байлюк Ієроним (27. VII. 1897, Скала, Галичина). 1932.
- Балабан Яків (23. IX. 1898, Писарівка, Поділля). 1931.
- Барановський Петро (22. VIII. 1888, Балаклея, Київщина). 1931.
- Барцал Йосип (22. X. 1894, Писарівка, Київщина). 1927.
- Бать Олекса (12. VII. 1897, Кремянець, Волинь). 1929.
- Безручкова Софія (18. IX. 1895, Брацлав, Поділля). 1927.
- Бережний Константин (1. VII. 1890, Катеринодар, Кубань). 1931.
- Бибік Василь (23. VIII. 1894, с. Гудими, Полтавщина). 1928.
- Бик Юліян (28. IV. 1910, Яворів, Галичина). 1931.
- Биковський Левко (10. IV. 1895, Вільхивець, Київщина). 1927.
- Білінська Наталка (уродж. Балабай) (19. VIII. 1894, м. Ічня, Чернігівщина). 1930.
- Бобінський Борис (22. XII. 1896, Борків, Поділля). 1927.
- Бокітько Борис (4. X. 1898, Миргород, Полтавщина). 1929.
- Бондарчук Левко (17. VI. 1892, м. Київ). 1927.
- Борис Володимир (9. XI. 1906, Яворів, Галичина). 1931.
- Бородайко Корнило (23. III. 1897, с. Вулька, Галичина). 1931.
- Бутовський Микола (1. IV. 1894, с. Загальці, Київщина). 1927.
- Вигнанський Петро (11. VII. 1903, Ягольниця, Галичина). 1932.
- Вітвіцький Володимир (24. VI. 1896, Пятигірна, Київщина). 1928.
- Волковський Діонісій (6. V. 1896, Ольгопіль, Поділля). 1927.
- Володимирів Сергій (29. XII. 1895, Носівка, Чернігівщина). 1927.
- Волосенкова Ірина (7. XII. 1907, м. Львів). 1932.
- Воронкевич Атанасій (18. I. 1891, с. Сорокошич, Чернігівщина). 1929.
- Гайдовський - Потапович Олександр (30. XI. 1901, м. Полтава). 1927.
- Галушко Дмитро (24. X. 1899, Гнидинці, Полтавщина). 1927.
- Галушкова (Захарченко) Марія (29. VII. 1897, Київ). 1928.
- Гладій Андроник (10. IX. 1895, Березів, Галичина). 1927.
- Іловінський Євген (1. XI. 1894, Румців, Київщина). 1927.
- Гнатченкова Ганна (5. V. 1897, с. Довжик, Чернігівщина). 1927.
- Гордієнко Григорій (23. I. 1891, Пирого, Полтавщина). 1927.
- Грабина Микола (2. IV. 1896, Прилуки, Полтавщина). 1927.
- Гришко Григорій (5. XII. 1893, Кам'яний Брод, Волинь). 1927.

- Денисенко Григорій (23. I. 1893, Сміле, Полтавщина). 1927.
- Дішкант Іван (24. II. 1908, Литовиж, Волинь). 1932.
- Дзябенко Яків (6. X. 1892, Матяшівка, Полтавщина). 1932.
- Добровольський Валерій (23. XII. 1889, Київ). 1930.
- Довгаль Спиридон (31. X. 1896, Носівка, Чернігівщина). 1930.
- Дольницький Степан (20. III. 1889, Скварява, Галичина). 1929.
- Донецький Володимир (24. VII. 1895, ст. Андріївська, Кубань). 1928.
- Донченко Павло (12. XII. 1889, Кобеляки, Полтавщина). 1927.
- Дрикалович Володимир (15. VII. 1903, Головятино, Київщина). 1933.
- Дрочинська Зоя (26. II. 1901, Проскурів, Поділля). 1930.
- Ерастів Павло (15. XII. 1895, Румців, Київщина). 1927.
- Єфременко Григорій (24. XII. 1898, Старі Жиравичі, Білорусь). 1929.
- Євтухів Олександр (15. II. 1898, Камянець-Подільський). 1929.
- Жихович Олександр (1. I. 1900, Бобруйськ, Мінщина). 1927.
- Завімко Володимир (14. V. 1885, Бобровиця, Чернігівщина). 1928.
- Захарченко Микола (27. VIII. 1893, Київ). 1931.
- Зоголь Василь (9. V. 1891, Полтава). 1928.
- Ілліч Борис (20. IX. 1899, Ямпіль, Поділля). 1927.
- Камишан Сергій (12. IX. 1893, ст. Старотитарівська, Кубань). 1928.
- Кардаевич Борис (29. VII. 1899, Мандришівка, Поділля). 1928.
- Карпинський Роман (13. III. 1904, Островець, Галичина). 1932.
- Касяненко Матвій (23. XII. 1891, Ставище, Київщина). 1929.
- Кість Андрій (17. V. 1891, Сквіра, Київщина). 1927.
- Кіцера Олександр (5. II. 1900, Загіря, Сх. Галичина). 1927.
- Кіцера Омелян (19. VIII. 1892, Бережани, Галичина). 1927.
- Кіцєрова Юлія (23. X. 1898, Кишинів, Бєсарабія). 1927.
- Кіцила Константин (3. VI. 1909, с. Млинки-Шкільникові, Галичина). 1932.
- Кмета Архип (2. II. 1891, Ічня, Чернігівщина). 1928.
- Кметова Євстоія (22. XI. 1901, Рахни-Польові, Поділля). 1930.
- Ковицький Василь (7. V. 1904, Хишевичі, Галичина). 1932.
- † Ковловська Марія (16. III. 1900, Ісаківці, Поділля). 1930.
- Кононенко Харитя (18. X. 1900, Миколаївка, Полтавщина). 1930.
- Кононова Євгенія (13. XII. 1898, м. Рівне, Волинь). 1929.
- Корбелецький Олександр (6. IV. 1899, Чернігів). 1929.

- Корнілович Євген (15. II. 1898, Великий Скит, Волинь), 1927.
- Коротинський Олександр (9. VI. 1896, с. Руда, Поділля). 1927.
- Костарів Леонід (6. II. 1888, Петербург). 1928.
- Костенко Валентин (11. II. 1898, Весела Гора, Катеринославщина). 1927.
- Костів Петро (12. VII. 1900, Старий Гвіздець, Галичина). 1928.
- Котик Остап (10. II. 1898, Бурштин, Галичина). 1931.
- Кривошиїн Максим (22. XI. 1892, Лохвиця, Полтавщина). 1928.
- Криштоф Яків (20. X. 1900, Меленці, Волинь). 1927.
- Кульчицький Євген (4. IV. 1900, Вільховець, Поділля). 1927.
- † Куцевич Петро (22. XII. 1904, м. Клевань, Волинь). 1931.
- Кушніренко Микола (13. XI. 1906, с. Мельня, Чернігівщина). 1931.
- † Кущинський Антон (1. II. 1897, Лохвиця, Полтавщина). 1927.
- Кущинська Зіна (21. IV. 1901, Кременчук, Полтавщина). 1929.
- Лаврик Володимир (28. III. 1897, Ковно, Литва). 1928.
- Левицький Ігор (13. XII. 1899, с. Добротин, Волинь). 1932.
- Лещинський Михайло (23. VIII. 1904, Комарно, Галичина). 1932.
- Ліневичова Галина (10. II. 1890, Оратів, Київщина). 1930.
- Ліницький Дмитро (21. II. 1892, Слоб. Сватова Лучка, Харківщина). 1928.
- Ліницька Марія (22. VI. 1902, Камянець-Подільський). 1929.
- † Літвицький Микола (13. V. 1888, Жерденівка, Поділля). 1928.
- Лошенко Григорій (26. V. 1901, ст. Варениковка, Кубань). 1930.
- Макарська (уродж. Шульцова) Ольга (13. V. 1903, Ковель, Волинь). 1933.
- Малашко Микола (5. XII. 1898, Маріянка, Катеринославщина). 1927.
- Малько Демян (28. X. 1898, Калиновка, Віленщина). 1930.
- Мальцева Надія (2. II. 1896, Чугуїв, Харківщина). 1928.
- Марущак Дмитро (23. X. 1908, Говилів Малий, Галичина). 1932.
- Марченкова Ганна (10. VI. 1899, с. Віровка, Катеринославщина). 1927.
- Матюшенко Михайло (22. II. 1902, м. Київ). 1927.
- Мацула Гаврило (26. XII. 1904, Яворів, Галичина). 1931.
- Мейне Ігор (29. IX. 1892, х. Садки, Дон). 1932.
- Микуняк Теодор (22. I. 1894, Солотвина, Галичина). 1927.
- Михайлюк Дмитро (12. X. 1897, Бучачки, Галичина). 1929.

- Мойсіяха Андрій (14. X. 1887, с. Ліпляве, Полтавщина). 1931.
- Недоля - Новдрань Висаріон (6. VI. 1894, Петраківка, Катеринославщина). 1928.
- Ніцкевич Микола (4. VIII. 1906, Тучин, Волинь). 1932.
- Ніщеменко Корній (13. IX. 1893, Побережка, Київщина). 1930.
- Нянчур Гордій (4. I. 1884, Малинки, Волинь). 1927.
- Овсійко Микола (22. IV. 1900, м. Сміле, Полтавщина). 1934.
- Орун Петро (30. V. 1889, сл. Золота, Галичина). 1929.
- Павлів Олександр, (29. VIII. 1904, Двинськ). 1929.
- Панасенко Лавро (2. IX. 1895, м. Базар, Волинь). 1928.
- Паниця Степан (15. XII. 1902, Катеринодар, Кубань). 1929.
- Панченко Петро (24. VIII. 1892, Бердянськ, Таврія). 1927.
- Папенко Дмитро (18. IX. 1895, Мала Біловірка, Таврія). 1927.
- Папоротний Михайло, (14. XI. 1892, Бахмач, Чернігівщина). 1929.
- Пастух Іван (20. II. 1896, Хишевичі, Галичина). 1932.
- Петрашівський Дем'ян, 1. XI. 1886, Михайлівці, Поділля). 1928.
- Петрівський Данило (15. XII. 1889, Калмиць, Полтавщина). 1929.
- Петрова Тамара (18. IV. 1895, Житомир, Волинь). 1932.
- Пирогів Юрій (22. VIII. 1900, Ковель, Волинь). 1928.
- Пителів Олександр (26. IX. 1892, с. Ровваж, Галичина). 1927.
- Прибитківський Петро (5. V. 1894, Негрибці, Галичина). 1927.
- Прокопів Іван (6. I. 1903, Рунгури, Галичина). 1929.
- Ревенко Микита (8. V. 1896, Вотика, Чернігівщина). 1927.
- Ревенко Надія (12. V. 1902, м. Остріг, Волинь). 1931.
- Ржевуцький Віктор (5. X. 1901, Овруч, Волинь). 1927.
- Ровнатовський Микола (1. XII. 1889, Глухів, Чернігівщина). 1928.
- Роман Іван (4. X. 1898, с. Підліски, Галичина). 1930.
- Романюк Леонід (10. III. 1898, Нова Ушиця, Поділля). 1930.
- Руденко Юрко (12. VIII. 1899, Окниця, Бесарабія). 1928.
- † Ряднина Іван (30. VII. 1898, ст. Должанська, Кубань). 1928.
- Сакало Андрій (18. VIII. 1894, Петрівка, Полтавщина). 1927.
- Сахно Василь (30. VI. 1887, Решетилівка, Полтавщина). 1927.
- Семенів Василь (30. I. 1879, Кінські Роздори, Катеринославщина). 1927.
- Серик Константин (28. XII. 1906, Милостів, Волинь). 1932.
- Сікора Петро (24. VIII. 1884, Біла Церква, Київщина). 1927.
- Сіманців Григорій (15. VI. 1895, с. Смолянова, Харківщина). 1927.
- Сіпкова Наталія (30. VIII. 1897, Ковель, Волинь). 1929.
- Слонський Іван-Антін (1. V. 1902, Делява, Галичина). 1932.

Совенко Василь (29. VII. 1888, Саксагань, Катеринославщина). 1927.

Сопрунович Олександр (23. VIII. 1899, м. Турійськ, Волинь). 1932.

Сохинська Лідія (20. III. 1900, Могилів, Поділля). 1928.

Споляк Антон (9. VI. 1894, Підліски, Галичина). 1930.

Статникова Ганна (17. III. 1896, Подорожжа, Поділля). 1932.

Сувчинський Микола (8. IX. 1891, Біликівці, Поділля). 1927.

Сціборська Марина (народж. Дрочинська) (26. VII. 1896, Кам'янець-Подільський). 1930.

† Сціборський Микола (28. III. 1897, Житомир). 1929.

Тарасюк Микола (25. XII. 1907, с. Сельце, Волинь). 1932.

Трильовський Василь (15. VIII. 1903, Коломия, Галичина). 1931.

Федорів Сергій (13. I. 1891, ст. Роцеватська, Кубань). 1927.

Фесенко Борис (3. V. 1895, ст. Славянська, Кубань). 1927.

Филипчак Ярослав (3. VI. 1905, Долина, Галичина). 1932.

Хабер Василь (16. VI. 1889, Тростянець, Галичина). 1927.

Химочка Сергій (6. X. 1895, Миргород, Полтавщина). 1928.

Ходаркевич Павло (16. III. 1896, Турець, Мінщина, Білорусь). 1927.

Холодний Іван (1. I. 1891, Дубинці, Чернигівщина). 1930.

Храпко Микола (7. IV. 1892, с. Гаврилівка, Полтавщина). 1927.

Чорний Григорій (12. III. 1901, ст. Довжанська, Кубань). 1928.

Чубенко Олександр (4. VIII. 1896, Радомишль, Київщина). 1928.

Чубенкова Лисавета (25. IV. 1900, Одеса). 1929.

Шабельський Ян (27. V. 1897, Одеса). 1929.

Шкляр Василь (25. II. 1887, Сенявка, Чернигівщина). 1928.

Шматко Іван (30. VIII. 1884, Савинці, Полтавщина). 1929.

Штанько Микола (2. XII. 1899, ст. Анастасівська, Кубань). 1928.

Шувалова-Липовецька Олена (25. XI. 1903, Петроград). 1931.

Шульц Олександр (21. X. 1895, Ковель, Волинь). 1929.

Яросевич Іван (17. V. 1904, Долина, Галичина). 1935.

Крім інженерських титулів УГА уділювала ще й наукові докторські титули. Для цього після інженерату треба було скласти відповідні іспити й захистити дисертацію. В 1931 р. докторами технічних наук УГА були промовані інженери-технологи цієї Академії Л. Мосенда та Ол. Неділко.

Дбаючи про поповнення кадрів наукових робітників, УГА утворила інститут професорських стипендіатів для

підготовки до наукової праці. За весь час УГА мала 40 таких стипендіатів; з них 24 увійшло в склад її лекторського персоналу, переважно як асистенти.

Педагогічний персонал Академії складався з професорів, доцентів, лекторів, асистентів і інш. помічних наукових і технічних сил. Кваліфікації осіб лекторського персоналу переводилися на основі прийнятого на високих школах порядку. Протягом перших 10 років існування УГА при її 59 катедрах працювало всього 118 осіб педагогічного складу, з них українців 92 (31 професор, 19 доцентів, 21 лектор і 21 асистент) та 26 чеських професорів і фахівців. З українських професорів УГА найбільше було в Наддніпрянщини, значно менше з Галичини й Кубані. Чеських професорів закликали для праці в УГА в тих випадках, коли не було відповідного українського фахівця, а також і з огляду на співробітництво з чеськими науковими силами та для улегчення студентам фахової практики. Кількість педагогічного складу УГА в різних роках була неодинакова: найбільше було в 1928 р., а саме — 96 осіб. Між професорами УГА було кілька осіб, що одночасно працювали також і в Українському В. Університеті та Українському Високому Педагогічному Інституті в Празі.

В 1931 р. в складі педагогічного персоналу УГА були такі українці: професори:

Бич Лука (місцеве самоврядування й торговельне право),
Бородаєвський Сергій (історія кооперації й кредитова кооперація),
Вікул Микола (неорганічна хемія, † 14. II. 1935),
Грабина Леонід (геодезія),
Ейхельман Оттон (адміністративне та міжнародне право),
Іваницький Борис (лісівництво й дендрологія),
Комарецький Сергій (аналітична хемія),
Косюра Микола (лісова таксація, лісовлаштування й лісокористування),
Мартос Борис (теорія кооперації, споживча кооперація),
Матюшенко Борис (соціальна гігієна),
Мацієвич Кость (с.-г. економія, громадська агрономія),
Мицюк Олександр (політична економія),
Славінський Максим (новітня історія),
Фролов Леонід (цукроварство),
Чередієв Володимир (ботаніка, хліборобство),
Шереметинський Гродіон (зоотехнія),
Щербина Федір (статистика);

доценти:

Бочковський Ольґерд-Іполит (соціологія, † 9. XI. 1939),
Вуків Петро (машинознавство, технологія палива й англійська мова),

Г о л і ц и н с ь к и й Е в г е н (ферментаційна хемічна технологія)
Д о б р и л о в с ь к и й М и к о л а (фінансова наука),
Д о м а н и ц ь к и й В і к т о р (селекція, сортознавство, досвідна
справа),
І в а н и с В а с и л ь (хемічна технологія),
К о в а л е н к о О л е к с а н д е р (механіка теоретична і практична),
К о р о л і в В а с и л ь (анатомія та фізіологія с.-г. тварин, † 11.
XII. 1941),
Л и с я н с ь к и й Б о р и с (фізика),
М а в е п а І с а а к (лукивництво та болотознавство),
М и х а й л о в с ь к и й О л е к с а н д е р (механічна технологія, гра-
фостатика),
М о р а л е в и ч Я к і в (рахівництво),
Р у с а в Ю р і й (зоологія та ентомологія),
С а д о в с ь к и й В а л е н т и н (соціальна політика й економічна
географія),
С о к о в и ч Е в г е н (меліорація, енциклопедія залізничної спра-
ви),
Ч е р н я в с ь к и й А р с е н (мінералогія і метеорологія),
Ш р а м ч е н к о Л е в к о (статистика);

лектори:

Б е з п а л к о О с и п (німецька мова),
Д и м і н с ь к и й Р о м а н (приватна економія),
З а й ц і в М и k o л a (технологія жирів),
І в а с ю к І в а н (кооперативне рахівництво, † 31. X. 1933),
М а к о С е р г і й (малювання),
М е л ь н и к В а л е р і я н (хліборобство, енциклопедія с.-г.),
П е т р і в О л е к с а (с. г. будівництво),
П р и х о д ь к о В і к т о р (місцеве самоврядування),
С а п і ц ь к и й В і к т о р (продукційна і с.-г. кооперація),
С л а в і н с ь к а М а р і я (французька мова),
Л е в і т с ь к и й М и х а й л о (стенографія),
М е л ь н и к О с и п (садівництво й городництво),
Ш и я н і в Г р и г о р і й (законовзнавство);

асистенти:

Б і л и й Г н а т (гідротехніка),
Д е н и с е н к о Г р и г о р і й (статистика),
К о л у б а і в С е р г і й (зоологія),
К у ч е р е н к о В а с и л ь (органічна хемія),
М и х а й л ю к К о с ь (зоотехнія),
М и т к о в и ч М и х а й л о (лісов. інж. будівництво),
О с а у л е н к о К о с ь (с.-г. економія),
О с т р о в е р ш е н к о І в а н (лісовлаштування),
П и т е л ь О л е к с а н д е р (місцеве самоврядування),
П о д о л я к К о с ь (лісовлаштування),

Прохода Василь (лісівництво),
Сочинський Михайло (зоотехнія),
Безкровний Кузьма (рахівництво, † 6. XII. 1937),
В той же час дехто з членів педагогічного персоналу УГА мав
еталу відпустку, а саме:

Андрієвський Петро (проф. мікробіології),
Біднов Василь (проф. історії України),
Горбачевський Іван (проф. органічної хемії),
Старосольський Володимир (проф. державного права),
Тимошенко Володимир (проф. економічної географії),
Тимошенко Сергій (проф. будівництва),
Шовгенів Іван (проф. гідравліки, гідрології й гідротехніки),
Романовський Святослав (доц. вищої математики),
Кулик Іван (лект. — мости й дороги),
Іловінський Євген (асист. фінансової науки),
Рейтер Володимир (асист. фізичної хемії).

За 10 літ праці при УГА було zorganizовано багато навчально-допомогових установ, де студенти знаходили необхідний матеріал для своїх студій і відбували практичні вправи. Таких установ в часах повного функціонування УГА було 72, а саме: 1 фундаментальна бібліотека, 33 кабінети, 14 лабораторій, 2 ферми (1 господарська в досвідним полем і 1 молочарська в відділом дрібних с.-г. тварин), 1 лісовий розсадник, 13 семінарів, метеорологічна станиця, тракторний гараж, 4 термінологічні комісії, 2 навчальні кооперативи — споживчий і кредитовий.

Бібліотека УГА заснована ще в серпні 1922 р. Складалася вона з книжок куплених та подарованих. Бібліотека УГА мала особливо багатий матеріал для вивчення господарства України. На 1 січня 1931 р. вона мала 28.845 томів книжок різними мовами. Найбагатший відділ складала література по соціально-економічним питанням. При бібліотеці функціонувала читальня, до якої регулярно надходило більше 100 часописів. Інвентарне майно УГА при кінці її існування оцінювалося понад 1½ мільйони кор. Найціннішим у ньому була книгозбірня вартістю в 700.000 кор. та кабінети й лабораторії. Але фактична вартість майна УГА була значно вища цієї її бухгалтерської оцінки.

В діяльності УГА дуже поважно представляється науково-видавничачинність професури. Видавнича діяльність, що розпочалася в першого ж року існування УГА, провадилася як самою Академією так рівнож і різними організаціями при ній та за її допомогою. Спочатку видання провадило засноване 27 липня 1922 р. при УГА Видавниче Товариство, членами якого були так студенти як і професори. Це Товариство проіснувало до 1928 р. Пізніше його справи перебрала й видавництво далі продовжила сама УГА.

За час існування Академії її лекторський персонал оголосив разом 698 різних наукових публікацій — підручників, монографій,

рефератів, розвідок і т. д. З них біля четвертини було опубліковано в чужих мовах (чеській, німецькій, французькій, англійській, еспанській та сербській). Окремих книжок видано 229 (в розмірі 2149 друков. аркуш.). З них переважна більшість, а саме 157, з огляду на брак коштів видано літографічним способом, 35 в формі скриптів, а 37 випущено друком. Всього на видавництво УГА витрачено більше 500.000 кор. Видавнича активність на початку була направлена головню на видання підручників. Починаючи в 1927 р. почали виходити друком наукові «З а п и с к и У Г А», яких вийшло 3 томи в 7 випусках. В цих Записках видруковано 65 наукових праць педагогічного персоналу. Крім оригінальних наукових творів УГА видала й низку перекладів праць чужих авторів на українську мову. Багато праць, виготовлених в УГА її членами, лишилося невиданими; багато появилoся в ріжних виданнях поза УГА. Неопублікованими вчас лишилися й 485 дипломних праць та проєктів, 48 лабораторних експериментальних праць абсолювентів, 672 доклади зачитані в семінарах УГА і т. д.

Фахово-літературна чинність УГА відзначається великою ріжноманітністю. По фаховим галузям видання УГА розподіляються загалом так:

Економіка, право та соціологія	804	друк.	аркуш.
Хемія та технологія	299	”	”
Будівництво та мірництво	225	”	”
Природничо-математичні науки	208	”	”
Агрономія та зоотехнія	198	”	”
Гідротехніка й меліорація	132	”	”
Лісівництво	125	”	”
Наукові збірники	138	”	”
Інші	20	”	”

Своїми виданнями УГА значно збагатила особливо технічну й економічну українську літературу. На окремих відділах УГА дали свої праці такі автори:

На агрономічному — Др. П. Андрієвський, К. Мацієвич, В. Чередиїв, Ір. Шереметинський, І. Мазепа, Юр. Русов, К. Осауленко, К. Михайлюк, В. Доманицький і інш. Абсолювенти цього відділу виготували 125 дипломних праць, а Термінологічна Комісія, що працювала протягом кількох літ під головуванням Евг. Чикаленка, виробила термінологічний агрономічний словник.

На лісовому відділі — Б. Іваницький, М. Косюра, С. Колубаїв, В. Прохода, О. Петрів, К. Подоляк і інш. Абсолювенти цього відділу виготовили 92 дипломні праці; на цьому ж відділі був вироблений лісовий німецько-український термінологічний словник.

На економічно-кооперативному відділі — В. Тимошенко, М. Добриловський, Б. Мартос, О. Мицюк, В. Садовський, С. Бородаєвський, Л. Бич, О. Бочковський, В. Старосольський, О. Ейхельман, Ф. Щербина, Р. Димінський, О. Питель, К. Коберський, В. Сапіцький і інш. Дипломних праць виготовлено 167.

На хемічно-технологічному відділі — С. Комарецький, В. Іванис, М. Вікул, Е. Голіцинський, П. Вуків, М. Зайців і інш. Дипломних проєктів на цьому відділі оборонено 58.

На гідротехнічному відділі — І. Шовгенів, Л. Грабина, І. Труба, Б. Лисянський, Е. Сокович, С. Романовський і інш. Дипломних проєктів оборонено 117.

Своїми виданнями УГА провадила обмін найбільше в чужими науковими установами, а також висилала їх і до бібліотек на Україну.

Завдяки дослідчій та науково-літературній праці професури УГА розвивалося співробітництво між українською та чужою наукою. Нпр., праці українського гідротехніка та меліоратора проф. УГА І. Шовгенова мали вплив як в Чехії так і в б. Польщі. УГА зокрема навязувала тіснішу співпрацю з Хліборобською Академією в Празі, постачаючи для видань цієї установи розвідки про господарські проблеми України. За допомогою УГА члени її лекторського персоналу відбували наукові студійні командировки, як в Чехії та Словаччині так і поза їх кордонами. Таких командировок зареєстровано 61; крім того дехто з професорів відбував такі командировки й на власні кошти. З доручення виставочного комітету чикагської світової виставки та краєвих організацій УГА виголовила для українського павільйону цієї виставки 19 великих мап та діаграм. Професори УГА, як її представники, брали участь в різних міжнародних з'їздах (нпр. Словянських ботаніків у Празі, Аграрному міжнародньому з'їзді, з'їзді природників та лікарів, міжнародньому з'їзді Хліборобської Академії в Празі, міжнародньому з'їзді лісників і баг. інш.). Зокрема, проф. Л. Грабина брав участь 1926 р. в міжнародньому Конгресі землемірів у Парижі, а 1927 р. в міжнародньому науковому Конгресі геодезичної і географічної унії в Празі.

Сама УГА брала участь своїми експонатами на різних українських і чужих виставках, де здобувала признання для своєї праці й різні нагороди. На виставці в Празі 1924 р. вона дістала почесний диплом Міністерства Хліборобства за шкільні експонати. За експонати з лісівництва того ж року нагородила Академія похвальним дипломом чеська Хліборобська Єднота. На господарській виставі в Празі 1923 р. УГА дістала дипломне відзначення чеської Хліборобської Ради за праці студентів. В Шлезькій Оставі 1924 р. було присуджено диплом Центрального Союзу Бджолярів за виставлені там шкільні приладдя УГА. На господарській виставці в Празі 1926 р. УГА здобула за свої експонати велику державну бронзову медаль. На с.-г. виставці в Стрию 1927 р. УГА одержала диплом і т. д. Праця Академії мала добру славу як в українській так і в чужій пресі. УГА дістала надання наукової стипендії з Рокфелерівського фонду, яку призначила своему професорові В. Тимошенкові.

В різних часах при УГА існувало 50 різних організацій, які склалися з студентів та професорів, або були спільними. Ці організації поділялися так: науково-професійних та фахових — 9,

культурно-просвітніх — 10, культурно-економічних — 12, суто культурних, мистецьких та спортових — 19. Деякі організації багато зробили для навязання звязків з чеськими й інш. чужими чинниками; деякі провадили свою видавничу діяльність. Так, Товариство українських Економістів видавало «Українського Економіста» (вийшло 3 числа), Агрономічне Товариство — «Молодого Агронома» (2 числа), Спілка Українських Техніків сільського господарства — «Сільсько-господарський збірник», Академічна Громада видавала «Нашу Громаду» й «Наукові збірники» і т. д. Видавництво «Кооперативний Фонд ім. В. Доманицького» видавало економічно-кооперативні книги й портрети. Товариство українських кооператорів, що перетворилося з Товариства по розповсюдженню кооперативних знань (засн. 25 вересня 1922 р.), видавало 3 збірники «Кооперативного Альманаху» й видавало «Кооперативний Огляд». При УГА ще в 1922 р. був заснований Бібліологічний гурток з метою сприяти розвитку української бібліології як науки. Під редакцією Л. Биковського цей гурток видавав неперіодичний орган «Українське книгознавство» та бібліотеку українського бібліографічного мікроба. В Подєбрадах же при УГА була заснована в 1925 р. Українська Православна Парохія, яка вважалася частиною Української Автокефальної Православної Церкви. Були ще при УГА товариство «Наша Хата» та «Клуб Лєгії українських націоналістів», що мали свої ідальні та буфети, й інші організації, що провадили також і культурно-просвітню працю.

З припиненням державної субсидії дійшло до ліквідації УГА. Але й у стані ліквідації УГА не припиняла свої діяльності. Пристосовуючись до нових обставин, вона засвоїла новий спосіб праці й в організувала Український Технічно-Господарський Інститут поваочного навчання (Про це далі).

16 травня 1932 р. УГА в Подєбрадах урочисто відсвяткувала 10-ліття свого існування. На це свято численно відгукнулося не тільки українське а також і чеське громадянство. В своїй промові на цьому святі ректор УГА проф. Б. Іваницький м. інш. говорив: «З малими засобами і скромно починала Академія своє життя й чинність. Сім членів першої професорської ради, два канцелярські співробітники, друкарська машинка, папір та олівці, декільки кімнат в колишньому готелі «U Krále Jiřího» (нині Лавенський готель) — в цього починалася перша українська політехніка в 7 відділами, маючи перед собою завданням розвиток наукових дисциплін та приготування фахівців вискокшкільної кваліфікації в галузях сільського господарства й лісівництва, хемічної технології й гідротехніки, економіки, кооперації й статистики. Не було ні таблиць, ні збірок, ні пристроїв, ні одної фахової книги й ні одного українського підручника».

Оглядаючи в цілому чинність УГА, її прихильники в своєму

виданні 1932 р. робили такий підсумок: «Отже Українська Господарська Академія уявляє в себе поважну культурну цінність. За короткий час своєї чинности вона встигла дати помітні позитивні наслідки. Вона стала поважною високою школою, належно упередженою та забезпеченою кваліфікованим професорським складом. В ній здобули собі освіту та інженерський диплом майже п'ятьсот молодих людей в Великій Україні, Західній Україні, Кубані, Буковині і навіть в Зеленого Клину. Вона виявила себе як осередок наукової дослідчої праці. Вона спричинилася до значного поширення наукової та фахової літератури на українській мові. Вона нарешті зробилася одним з більших організуючих центрів української інтелігенції закордоном».

Про УГА видані такі інформаційні видання:

1) Українська Господарська Академія. . . Прага, 1923 р., ст. 63 (Видання Українського Громадського Комітету. . .).

2) Програм викладів на Українській Господарській Академії. . . у зимовому семестрі 1925—26 ак. року. Подбрани 1925 р., ст. 22. (Тут видрукований статут УГА і плани навчання в ній).

3) Українська Господарська Академія. . . Подбрани 1926 р., ст. 18. (Видання Канцелярії УГА).

4) Українська Господарська Академія. . . Подбрани 1926 р., ст. 64. (Містить історичні відомості, про її устрій, склад, плани, учбово-допомогові установи, видавництво, дипломні праці абсолювентів і т. п.).

5) М. Д о б р и л о в с ь к и й. Фахово-літературна чинність Української Господарської Академії. Подбрани, 1932 р. ст. 12.

6) Свято Подбранської Академії 1922 16. V. 1932. Подбрани, 1932 р., ст. 32.

7) Українська Господарська Академія. Прага-Подбрани, 1931, 1932, ст. 40.

8) Л. Б и к о в с ь к и й. Кабінет народнього господарства та економічні семінари УГА. 1926 р., ст. 44.

9) Ukrajinská hospodářská akademie, soukromý ústav s vysokouškolskou organizací. 1926 р., ст. 22.

10) Омелян К і ц е р а. Економічно-кооперативний факультет УГА. Подбрани, 1926 р., ст. 39.

В цих виданнях уміщено не мало й ілюстрацій в життя УГА. Помимо названих видань відомості про життя УГА містяться також в різних публікаціях Товариства Прихильників УГА та Українського Технічно-Господарського Інституту.

Коли виявилось, що чеський уряд обмежив дальші асігновання на утримання УГА й коли в зв'язку з цим перед останньою повсталала проблема ліквідації, серед професури УГА зародилася ідея самодопомогової організації в формі Т о в а р и с т в а П р и х и л ь н и к і в У Г А (ТПУГА). На 100-му засіданні професорської ради УГА 15 травня 1931 р. подано проєкт засновання товариства, якеб

поставило своїм завданням утримувати УГА та її установи власними українськими засобами й тим врятувати їх від ліквідації. 20 червня 1931 р. відбулися в цій справі ініціативні збори, які обрали спеціальний комітет на чолі з проф. Б. Матюшенком. Цей Комітет допровадив до заснування Товариства Прихильників УГА, яке розпочало свою діяльність з жовтня 1931 р. під головуванням проф. Б. М а т ю ш е н к а (до 1934 р.) й з місцем осідку в Праві.

Товариство Прихильників УГА від початку свого існування не шукало жадних вигід для своїх членів. Його мета виключно добродійна: матеріально підтримувати подєбрадську Академію, «доки в її лона на рідних теренах не повстане самоєстійна українська політехніка». Для цієї мети Товариство почало збирати кошти шляхом членських внесків, пожертв тощо. По своїй структурі ТПУГА складається з членів — протекторів (внесок 100 амер. дол.), звичайних членів (внесок 10 дол. річно) і членів-жертводавців (3 ам. дол. річно).

Та вборзі виявилось, що новозасноване Товариство не буде в стані зібрати для УГА повне забезпечення (принаймні 1.000.000 кор. річно), бо такої поважної суми — особливо в тодішніх умовах господарської кризи — зібрати було не можливо; тоді рішили організувати тим часом позаочну політехніку. В наслідок цього 12 листопаду 1932 р. й повстав при УГА У к р а ї н с ь к и й Т е х н і ч н о - Г о с п о д а р с ь к и й І н с т и т у т п о з а о ч н о г о н а в ч а н н я. Члени управи Товариства Прихильників УГА взяли діяльну участь в розробленні проєкту організації УТГП, його статуту, кошторису і т. п. Надалі Товариство Прихильників УГА поставило своїм безпосереднім завданням фінансувати УТГП. Ні на яку державну допомогу в своїй діяльності Товариство Прихильників УГА не розраховувало й такої допомоги фактично не мало. Його гаслом є «Народ — Собі».

Крім членських внесків, головним джерелом прибутків ТПУГА були ще пожертви від не-членів. Для збору цих пожертв був заснований при ТПУГА окремий «Фонд Української Політехніки» (ФУП), що функціонує на основі окремого регуляміну й керується спеціальною комісією, підпорядкованою управі. ФУП розрахований на масовий приплив пожертв малими датками. Збірка їх переводиться карнавочним способом та через продаж виданих Товариством марок.

Завдяки енергії своїх організаторів і керовників ТПУГА приєднало до себе багато членів і широко спопуляризувало свої завдання. В 1937 р. Товариство мало 562 члени, в них — 2 члени протектори, 258 звичайних, 282 жертводавців; окремих осіб членів було 480, а організацій і установ 82. Серед членів ТПУГА найбільше абсолювентів УГА, і взагалі українських емігрантів з різних європейських і американських країн (з західних українських земель членів ТПУГА в 1937 р. було всього 80). Управа Товариства подбала про заснування місцевих Комітетів підтримки УГА (у Львові, Канаді, Варшаві та Парижі) й створила інститут уповноважених на місцях.

Товариство Прихильників УГА від початку ж широко пропагувало ідею української політехніки — друкувало у великому числі спеціальні брошури, статті, комунікати, заклики, впоряджало анкети і т. п. З таких видань можна назвати брошуру доц. О. Бочковського «Нарід — Собі» 1932 р. «Свято Подебрадської Академії 1922-16. V. 1932», М. Добриловського «Фахово-літературна чинність УГА», брошуру «Соборними силами за українську політехніку» (1936 р.), що містить інформації про ТПУГА і УТГГ. Крім того всього Товариство Прихильників УГА видавало свій бюлетень «За Українську Політехніку» і свої річні бюлетені-справоздання про діяльність ТПУГА, УТГГ, списки членів, пожертв і т. п.

Інтересам Товариства Прихильників УГА багато послужили подорожі його другого голови, доц. О. Бочковського до Канади в 1936 р. За свою 4½ місячну подорож по Канаді (в провінціях: Онтаріо, Манітоба, Саскачеван і Альберта) доц. О. Бочковський зробив серед тамошніх українців понад сто публічних викладів на різні національні й українознавчі теми а також й інформаційно-пропагандивні про УТГГ. Під впливом цих викладів в ТПУГА вписалося багато нових членів та вібрано було поважні пожертви. Останні дали можливість УТГГ поширити свою чинність відкриттям Високої Школи Політичних Наук, Високих Курсів Громадської Агрономії, Технікума с-г. промисловости й інш. фахових курсів.

Всього за перших шість років свого існування Товариство Прихильників УГА вібрало 283.800 кор., з яких передало УТГГ 223.600 к. Субвенції Товариства для УТГГ становили річно половину кошторису УТГГ і властиво були матеріальною базою для діяльності Інституту. Без цих субвенцій, що використовувалися головню на видання підручників УТГГ, діяльність останнього не була б можлива. На жаль в останніх роках в значній мірі була унеможливлена масова збірка пожертв на деяких українських землях (зокрема владою б. Польщі і це негативно відбилосся на успішній діяльності Товариства Прихильників УГА.

Ідея заснування Українського Технічно-Господарського Інституту позаочного навчання вийшла з Товариства Прихильників УГА. Засновано його було 12 листопаду 1932 р. за апробатою правького Міністерства Хліборобства, як статутарну установу при УГА в Подебрадах, саме в році, коли остання святкувала своє десятиліття. Основні завдання УТГГ є такі: 1) Підготувати українських висококваліфікованих фахівців для самостійної практичної праці в головних галузях техніки та економіки; 2) дати можливість особам, що вже працювали практично в тій чи іншій ділянці техніки чи економіки, поповнити свої знання теоретичними відомостями; 3) сприяти поширенню технічних та господарських знань серед широких верств українського суспільства. Загалом УТГГ поставив своїм завданням також і ширення систематичної загальної освіти.

По своїй програмі УТГІ є школою політехнічного типу; причому є він першою українською школою, що поставила своїм завданням ширення технічно-господарської освіти серед українського загалу за допомогою кореспонденційної методи. Цим способом УТГІ продовжує навчальну чинність УГА. Він розсилає для своїх студентів лекції або підручники а також інструкції щодо студій і завдання для практичних вправ. Відповіді на поставлені в курсах питання студенти надсилають для перевірки професорам Інституту. Кореспонденційним способом студіюючи складають також і деякі іспити.

В навчальному і адміністративному відношенні УТГІ від початку був підпорядкований УГА. Зверхнім керовником його була професорська рада Академії. Також педагогічний персонал у великій більшості склався з професури УГА; першим директором УТГІ був ректор УГА проф. Б. І в а н и ц ь к и й. З початком 1936 р. в наслідок ліквідації УГА формально-юридичне положення УТГІ змінилося. За згодою Міністерства Хліборобства він був переданий до адміністрації С п і л к и П р о ф е с о р і в У Г А. Фактично це не принесло ніяких змін, бо лишилися ті самі люди й ті самі традиції. Директором УТГІ, після від'їзду проф. Б. Іваницького до Галичини, на деякий час став голова Співки Професорів УГА проф. Б. М. М а р т о с, а на 1937—38 р. був обраний проф. Л. Б и ч, якого вступив проф. Л. Ф р о л о в.

УТГІ творився за взірцем УГА. Основу його становлять три високошкільні фахові відділи (по зразку трьох факультетів УГА): Агрономічно-лісовий, Економічно-кооперативний і Хемічно-технологічний. Програми цих відділів восьмисеместрові й розраховані на осіб з середньою освітою. У вересні 1932 р. був оголошений впис на всі ці відділи. Зголосилося найбільше на Економічно-кооперативний відділ з його двома підвідділами: кооперативним та промислово-торговельним. На інші два відділи зголошень було значно менше. Пояснювалося це необхідністю для студентів цих відділів приїздити до УГА в Подєбради на лабораторні вправи, позаочне проходження яких немислиме. Щоб улегчити принаймні для студентів з Галичини та Волині цю справу, УТГІ порозумівся з деякими краєвими установами, що мають свої лабораторії, щоб там студенти УТГІ могли відбувати практичні вправи. Але й це мало допомогло справі. В наслідок невеликого зголошення на ці відділи Інституту, з Агрономічно-лісового був одкритий лише агрономічний підвідділ та й той вже в 1933 р. був припинений з-за малої кількості студентів, а відкриття Хемічно-технологічного відділу з цієї ж причини було відсунене на неозначений час. По Агрономічно-лісовому відділу пізніше були відкриті високі курси громадської агрономії.

Поруч з фаховими відділами з високошкільними програмами, УТГІ зорганізував і навчання практичних дисциплін для широких кол українського народу. Провадилося це на фахових курсах з навчанням від 1 до 4 семестрів, на яких можуть студіювати й особи без закінченої середньої освіти. Справа вибору улегчувалася ще

й тим, що слухачі могли студіювати також і окремі предмети або групи предметів по своєму вибору. З окремих курсів були відкриті при УТГІ спочатку курси 1) бухгалтерії й 2) чужих мов, пізніше — 3) оброблення шкіри, 4) основ радіотехніки та 5) практичної фотографії, 6) практичного миловарства й 7) пасішництва. Взагалі УТГІ розпочинав нові курси в залежності від числа бажаючих записатися. 7 жовтня 1933 р., головню на бажання українців з Канади, були відкриті при УТГІ трьох-семестрові курси українознавства.

З 12 листопаду 1936 р. розпочала свою працю **Висока Школа Політичних Наук**. Ця школа є фактично підвідділом Економічно-кооперативного Факультету. Курс навчання її трьохлітній (6-ти семестровий). Завданням її є підготовляти фахових працівників на громадськiм і політичнiм полі та в царині журналістики. Курс наук цієї Школи складається з 38 дисциплін з обсягу загальної політики, правничих наук, соціології й соціальної політики, економіки й економічної політики, історичного й політично-суспільного та господарського українознавства, теорії й техніки журналістики, теоретичних основ військової науки, техніки ведення громадської та парламентської праці, а також загально-освітніх та політичних дисциплін.

З 1 квітня 1937 р. при УТГІ по його Хемічно-технологічному відділу відкрито **Технікум сільсько-господарської промисловости** з такими завданнями: 1) допомогти українському хліборобові піднести дохідність господарства шляхом ознайомлення його (господаря) в різними галузями перероблення сирових с.-г. продуктів; 2) підготовити організаторів та керовників дрібних галузей с.-г. промисловости; 3) дати курсантам відповідне знання в галузі фабричної промисловости с.-г. продуктів. Малося на увазі, щоб закінчивший цей Технікум міг самостійно організувати та вести своє власне підприємство або керувати підприємством кооперативним.

Впис на студії до УТГІ не звязаний з часом — нові студенти можуть вступати до Інституту протягом цілого року. Студентство УТГІ поділяється на дійсних студентів, що мають закінчену середню освіту, й курсантів, яким може стати кожна особа не молодша 17 літ, що вважає себе підготовленою до студіювання фахових наук.

Протягом 1932—1937 р. р. до УТГІ записалося на студії всього 749 осіб (вписів зроблено 993, бо дехто студіює відразу кілька ріжних курсів). По окремих ділянках записані поділяються так: 1) на високошкільних ділянках (Економічно-кооперативний відділ, Висока Школа політичних наук, Високі Курси громадської агрономії) — 226 осіб; 2) на курсах українознавства — 153 особи, 3) на інших фахових і загально-освітніх курсах — 370 осіб. На 1-ше жовтня 1941 р. загальна кількість записаних на студії осіб аросла до 1783-х, а кількість вписів перевищила 2000.

Переважаюча більшість студентів УТГІ мають заняття й є зарібковочинними — є це вчителі, хлібороби, ремісники, кооператори, про-

мисловці, духовні й т. д.; тільки несповна пята частина студіюючих не звязана заняттям і може віддатися цілком студіям. Вік студіюючих від 17 до 45 літ і більше, але найбільше студентів середнього віку. По своєму походженню переважають студенти народжені на західніх українських землях, яких нараховується до 85%, решта студентів походить з поза української території. По місцю перебування студентство УТГІ поділяється так: 75% перебував на західніх українських землях, решта розкидана в 19 країнах Європи, Азії й Америки. По кількості студіюючих в УТГІ емігрантів на першому місці стояла Канада, за нею йшла Франція. Частина студентів припинила свої студії, а то з різних причин: ув'язнення (в б. Польщі), безробіття, військова служба, девізові труднощі при оплаті такс і т. п.

Про студії на УТГІ курсантам видаються відповідні свідоцтва. А хто в студентів складе усі іспити (кінцевий дипломний іспит складається усно перед комісією), той дістає диплом на відповідне фахове звання (агроном, економіст чи технолог). Всі студенти мають право носити віданаку УТГІ, установлену Сенатом УГА.

За перші роки своєї діяльності УТГІ згуртував навколо себе науковий апарат, що складається більше як в 70 осіб педагогічного персоналу. З того біля 50 в професури кол. УГА, а решта в інших українських високих шкіл або фахівці-практики; є також і кілька молодих сил, що абсолютували УГА.

Професори УГА працюють в УТГІ безплатно, решта дістає незначний гонорар; так само й технічний персонал Інституту оплачується мізерно. Головна праця професури УТГІ в л и с т у в а н н і з студентами та в виданні курсів. Індивідуальне листування з студентами УТГІ провадиться досить інтенсивно — щороку висилаються тисячі листів. Один тільки Економічно-кооперативний відділ за перші 4 роки одержав 8½ тисяч студ. листів. За перші два роки секретаріят УТГІ вислав 4287 листів та 6799 пакунків друків. Крім індивідуального листування УТГІ провадить зі своїми студентами й колективне листування, а то через свій «Ж у р н а л ш к і л ь н о г о л и с т у в а н н я У Т Г І», що виходив у р. р. 1932—1933, та його продовження «В і с т і У Т Г І». В цих виданнях містилися статті на технічні, господарські, культурно-національні й інші теми а також і багато хроніки в життя УТГІ, бібліографія, студентська сторінка тощо. «Вісті УТГІ» розсилалися безплатно всім студентам. В и д а в н и ц т в о було дуже важливим чинником УТГІ. Майже всі курси Інституту складаються наново його професорами й видаються засобами УТГІ — на циклостилї й літографічному камені. За перші п'ять літ УТГІ випустив 1047 аркушів своїх видань. На 1. жовтня 1941 року надруковано кругло 1400 друк. аркушів 4°. Видавнича діяльність Інституту досі забирала найбільше його коштів, хоч авторські гонорари за курси майже й не платяться. Значні кошти УТГІ витратив також на фундацію власної бібліотеки, для якої було придбано біля 5.000 томів за 75.000 кор.

Своїми виданнями УТГІ брав участь в книжній виставці Това-

риства «Просвіта» в Коломиї 1934 р. й на виставці в Перемишлі 1935 р. На обох цих виставках видання УТГГІ були відзначені дипломами.

УТГГІ утримується виключно на українські кошти. Він не є ні комерційним підприємством, ні благодійною установою. За свою науку УТГГІ бере з студентів оплату по невисоким таксам. Крім цих шкільних оплат, фінанси УТГГІ складаються з продажу власних видань, дотацій Товариства Прихильників УГА й ріжних пожертв та прибутків.

Головний прибуток УТГГІ становлять дотації ТПУГА, які вже в першому році склали 62% цілого бюджету УТГГІ. Колиб не було ТПУГА, то самаб ідея УТГГІ булаб нездійсненою. Товариство Прихильників УГА, не маючи можливости фінансувати цілу УГА, зобов'язалося покривати дефіцит УТГГІ. В цій справі між УГА та УТГГІ була заключена відповідна умова; тільки після цієї умови Міністерство Хліборобства і погодилося на заснування УТГГІ та апробувало його статут. Лише завдяки тому, що ТПУГА забезпечило функціонування УТГГІ в фінансовому відношенні, УТГГІ й міг розпочати працю навіть в часі тяжкої господарської кризи. Допомогу УТГГІ виявили й деякі краєві установи — найбільше «Сільський Господар» і інш., з якими УТГГІ був у тісній співпраці. Але загалом більшість коштів на УТГГІ (біля 80%) дає українська еміграція, хоч більшість студентів його (біля 80%) є з Краю.

Докладні інформації про УТГГІ містить видана в 1934 р. в Подєбрадах Товариством Прихильників УГА спеціальна брошура (ст. 66), а також проспект УТГГІ, виданий в Подєбрадах 1932 р. (ст. 16).

VIII.

УКРАЇНСЬКИЙ ВИСОКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ М. ДРАГОМАНОВА В ПРАЗІ ТА ГІМНАЗІЯ ПРИ НЬОМУ.

Педагогічний Інститут, його заснування й склад. Навчання. Керівні органи. Академічний персонал. Видавнича й наукова діяльність. Організації при Інституті. Бібліотека. Слухачі та їхні громади. Абсольвенти, педагоги середніх шкіл і доктори. Фінансування Інституту. Стипендії та допомоги. Установи зв'язані з УВПІ: матуральні курси, гімназія, контрольно-іспитова комісія. Скорочення й ліквідація Інституту як чинної школи. — Українська гімназія в Чехії. Її історія в Польщі. Переїзд до Праги й зв'язки з Педагогічним Інститутом. Утримання. Реформи гімназій. Учні й педагоги. Інтернат. Переведення гімназії до Ржевниць і звідти до Модржан. Самодопомогова акція. Допомогови і Батьківський комітети. Гімназіяльні заклади, свята, хор і оркестра. Справа підручників. Руханка й спорт та пластова діяльність при гімназії.

Засновником Педагогічного Інституту був Український Громадський Комітет в Празі. Інститут був заснований як вищий педагогічний заклад з дворічним курсом навчання, на який покладалося завдання підготовляти педагогічні сили для українських шкіл низчого типу та для позашкільної освіти серед широких кол українського населення. Святочне відкриття Інституту відбулося 7. липня 1923 р. Директором Інституту по виборі Українського Громадського Комітету був покликаний Л. Т. Б і л е ц ь к и й, кол. доцент Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету, що виїмігрував до Львова і був там професором неофіційного українського університету.

В процесі своєї організації Педагогічному Інституту довелося не раз міняти свій статут, органи управління і навіть саму назву. В перших роках свого існування Інститут був у повній залежності від свого фундатора, якому належала велика роль в його адміністрації, господарстві й контролі. Так продовжувалося до 1925 року, коли Інститут був остаточно відділений від Громадського Комітету й коли функції останнього перейшли до професорської ради та її органів і коли Інститут, як школа, став підлягати безпосередньо чеським міністерствам.

Педагогічний Інститут засновувався як двохрічна педагогічна школа, але фактично ще перед відкриттям його плани були пристосовані до трьохрічного курсу навчання, а в 1925—26 р. курс Інституту був поширений на повних чотирі роки. З цього часу Інститут почав існувати вже як висока педагогічна школа, зорганізована на загальних високошкільних засадах, завданням якої було «підготовляти вчителів для української середньої школи, а також організаторів

шкільництва й народньої освіти» (§ 2 статуту). Організація Інституту була остаточно закінчена в четвертому році його діяльності (1926—27 акад. р.)

На початку Педагогічний Інститут складався з трьох відділів: 1) літературно-історичного (з підвідділами — а) мови й літератури та б) історії й суспільних наук), 2) природничо-географічного й 3) фізично-математичного. Вже в другому році існування Інституту два останні відділи були об'єднані в один математично-природничий, а в 1924 р. відкритий був новий музично-педагогічний відділ (з підвідділами — а) вокальним та б) інструментальним).

Навчання в Інституті організовано в основі на зразок західноєвропейських високих шкіл і мало на меті дати теоретичні знання й потрібну практичну підготовку будучим фаховим педагогам українських середніх шкіл з різних галузів науки, а разом з тим дати змогу найбільш до того здатним з них придбати відповідні знання й засвоїти наукові методи для дальшої, по скінченні Інституту, наукової праці, щоб таким чином сприяти утворенню в молодих педагогів нових наукових сил в різних галузях для шкіл високих».

Дисципліни викладані в Інституті поділялися на загальні, що були обов'язкові для всіх студентів, і спеціальні — обов'язкові тільки для студентів окремих відділів і підвідділів. Крім того для всіх відділів були заведені необов'язкові лектури (між ними й лектура білорусовнавства). Наука в Інституті обіймала чотири роки (курси) по два семестри в кожному; при чому один курс переважно загальний і теоретичний, а три інші поступнево переходили у спеціальні й науково-практичні.

При заснуванні Інституту в його науковому плані було 23 катедри з 118 предметами й 7 окремими лектурами, але пізніше в зв'язку з реорганізаціями було засновано 33 катедри спеціальних і 6 загальних з дисциплінами обов'язковими для слухачів усіх трьох факультетів. При деяких факультетах функціонували ще спеціальні кабінети, лабораторії, були організовані семінари, госпітації та пробні лекції в гімназії. Взагалі навчальний план Інституту був переважаний викладами і кількістю предметів, — це негативно відбивалося на студіях, особливо при курсовій системі, яка була прийнята в Інституті, й викликало потребу скорочень. Виклади в Інституті провадилися від жовтня до червня й відбувалися в помешканнях різних високих і середніх шкіл м. Праги.

Виклади поділялися на теоретичні й практичні вправи та семінарійні заняття. З перших же років існування Інституту відбувалися екскурсії студентів під керівництвом професорів для безпосереднього ознайомлення з музеями, бібліотеками, науковими інститутами, мистецькими пам'ятками й т. п. Для ліпшої організації цієї справи був створений навіть спеціальний екскурсійний комітет під головуванням прсф. М. Терлецького. Численні екскурсії влаштовувалися не тільки в Празі, а також і поза Прагою (географічні, ботанічні, геологічні й т. д.).

Навчання в Інституті було безплатне й провадилося українською мовою. Інша мова для викладів допускалася лише за дозволом ради професорів.

Керівними органами Інституту при його заснуванні був Громадський Комітет та призначений ним директор, який був «адміністратором-розпорядчиком, відповідальним перед управою Комітету; він керував усіма науковими й господарськими справами Інституту». Так було в першому році, а при кінці 1923—24 р. вже «по новій редакції статуту» директора вибрала професорська рада а Громадський Комітет тільки затверджував цей вибір. Пізніше в кінцем 1924—25 р. професорська рада вже обрала ректора й проректора. Так само були зміни й у складі професорської ради Інституту, яка після остаточної реорганізації складалася з керуючих катедрами. Професорська рада керувала цілим академічно-педагогічним життям Інституту; їй належала зверхня контроля над усіма установами. Господарські та адміністративно-організаційні справи Інституту провадив спочатку спеціальний Господарський Комітет, потім Управа Інституту, а з 1925 р. Сенат, при якому були різні референтури (в справах студентів, бібліотеки, фінансових, господарських, гімназії й інш.). Сенат складався з ректора, проректора, деканів, продеканів і секретаря професорської ради. Справами окремих відділів відали збори цих відділів, до яких входили «професори, доценти, що кермують окремими катедрами, і всі інші, що викладають наукові дисципліни». Відділи мали своїх деканів і продеканів. Адміністративним органом Інституту була його канцелярія. Ректором Інституту до 1926 р. був його дотогочасний директор проф. Л. Білецький, якого заступив на роки найбільшого розвитку Інституту 1926—1930 проф. Д-р В. Сімович. Останній був ректором і при ліквідації Інституту в р. 1933. В р. р. 1930—1933 ректором був проф. Д-р В. Гармашів.

Академічний персонал Інституту складався з професорів, доцентів, лекторів і асистентів. Засновувався також і склад аспірантів, але той не розвинувся. (Аспірантами були лише в 1925 р. учителі гімназії І. Кобивський та М. Хлюр). Всього в спискові академічного персоналу Інституту за 10 літ його існування (1923—33) зазначено 92 особи; з них 80 українців і 12 чужинців.

З українців в складі педагогічного персоналу УВПІ в різних роках від 1923. до 1933. були такі особи:

- Д-р Артимович Агенор (проф. мовознавства),
- Д-р Балабас Олександр (лект. географії),
- Барвінський Василь (проф. теорії музики і композиції в 1929—30 р.),
- Д-р Березовська Віра (лект. клавіру),
- Д-р Білецький Леонід (проф. історії української літератури),
- Богацька Валерія (лект ботаніки, не викладала),
- Вагнер Вячеслав (лект. теорії музики і композиції в р. р. 1924—1926),

Д-р Гармашів Всеволод (проф. біології й гігієни),
 Д-р Герасименко - Вовковинський Полікарп (доц.
 фізичної хемії),
 Д-р Гомзин Борис (асист., істор. української літератури),
 Д-р Гончаренко Антін (лект. гігієни в р. р. 1923—24),
 Д-р Горбачевський Іван (проф. хемії),
 Д-р Гула Федір (доц. астрономії),
 Д-р Деркач Григорій (асист., історія України),
 Д-р Дольницький Мирон (доцент географії),
 Дорощенко Дмитро (проф. історії України в р. р. 1924—26),
 Дяченкова - Гордаш Ніна (лект. солоспіву в р. р. 1925—
 1930),
 Д-р Ейхельман Оттон (проф. правознавства в р. р. 1924—
 1925),
 Животко Аркадій (асистент, педагогіка, 1923—1925 р. р.),
 Іваненко Євген (проф. математики),
 Д-р Іваничук Михайло (лект. географії в 1925—1928 р. р.),
 Іщук - Шульгина Надія (проф. математики в 1927 р.),
 Кабачків Іван (доц. політичної економії),
 Кісяків Олександр (лект. скрипки в р. р. 1924—1930),
 Д-р Красковська Людмила (асист., істор. мистецтва
 1930—1931 р.),
 Крицький Павло (асист.-лабор., фізика),
 Д-р Кушнір Володимир (доц. всесв. історії, викладав як
 лектор німецьку мову),
 Левитський Дмитро (лект. солоспіву),
 Д-р Ліндфорс Любов (лект. солоспіву),
 Д-р Літов Степан (асист., біологія, в р. р. 1923—1926),
 Д-р Лиско Зиновій (лект. теорії музики й композиції в р. р.
 1925—1929),
 Лорченко Микола (проф. фізики),
 Д-р Мазуренко Галя (асист., зах.-европ. літерат., в р. р.
 1930—1931),
 Майстренко Іван (лект. хемії),
 Д-р Малик Євген (лект. зоології),
 Маршинський Аполінарій (лект. українознавства, † 30.
 липня 1929 р.),
 Миколаєнко Леонід (асист., філософія),
 Мірний Іван (асист., економія й правознавство, † 17. III.
 1937 р.),
 Д-р Наріжний Симон (лект. всесвітн. історії середн. і нов.
 віків),
 Д-р Нижанківський Нестор (в. о. доц. теорії музики й
 композиції в р. р. 1923—1929),
 Д-р Огородник Яків (асист., істор. України, † 27. жовтня
 1930 р.),
 Омельченко Григорій (доц. історії словянських літератур),
 Д-р Орлов Олександр (доц. геології),

- Д-р П а с і ч н и к Дмитро (лект. ботаніки),
 П е т р і в Всеволод (лект. фізичн. виховання),
 Д-р П р о ц а к е в и ч Мирон (лект. ботаніки в р. р. 1924—1927),
 Д-р Р а в и ч Дмитро (асист., історія музики),
 Р е й т л і н г е р Микола (лект. англійської мови, в р. р. 1923—1925),
 Д-р Р і п е ц ь к и й Степан (лект. соціології в р. р. 1923—1926),
 Д-р Р у д н и ц ь к и й Степан (проф. географії),
 Д-р Р у о о в Юрій (доц. зоології),
 Р у с о в а Софія (проф. педагогіки, † 5. II. 1940 р.),
 Р и н д и к Степан (доц. теорет. механіки й фізики),
 Д-р С а в и ц ь к и й Петро (доц. геології й мінералогії),
 Д-р С і м о в и ч Василь (проф. української мови),
 С і р о п о л к о Степан Он. (проф. школознавства й позашкільної освіти),
 Д-р С і ч и н с ь к и й Володимир (доц. мистецтва),
 С л а в і н с ь к и й Максим (проф. іст. зах.-европ. літератур),
 С л ю с а р е н к о Федір (доц. історії словян),
 Д-р С т а р к о в Арсен (проф. біології в р. р. 1923—1925),
 Д-р С т е ш к о Федір (в. о. доц. історії музики),
 Д-р С т а в и н с ь к и й Борис (асист., істор. України),
 С у м н е в и ч Федір (асист., економ. й правознавство, в р. р. 1926—1929),
 Д-р Т е н я н к о Петро (асист., економ. й правознавство),
 Д-р Т е р л е ц ь к и й Маркіян (проф. старов. історії в р. р. 1923—1926),
 Т и м ч е н к о Микола (проф. класичн. мов і письменства),
 Д-р Ф е д е н к о Панас (доц. історії України),
 Ч е р е д і в Володимир (проф. ботаніки),
 Д-р Ч и ж е в с ь к и й Дмитро (проф. філософії),
 Д-р Ч и к а л е н к о Левко (лект. при кат. історії України в р. р. 1925—1926),
 Ш в е ц ь Федір (проф. геології в р. р. 1924—1929),
 Ш е л у х и н Сергій (проф. правознавства в р. р. 1924—1925),
 Д-р Ш л е н д и к Іван (лект. фізикальної хемії),
 Ш у л ь г и н Олександр (проф. всесвітньої історії середніх і нових віків в р. р. 1924—1929),
 Щ е р б а к і в с ь к и й Вадим (проф. археології),
 Щ у р о в с ь к а - Р о с с і н е в и ч Платоніда (в. о. доц. диригент.),
 Я к и м е н к о Федір (проф. теорії музики й комп. в р. р. 1924—1926),
 Д-р Я р е м а Яким (проф. педагогічної психології в р. р. 1923—1930),
 Д-р Я с і н ч у к Ілля (асист., біологія, в р. р. 1927—1931).

Академічний персонал Інституту крім навчальної праці провадив також інтенсивно й літературно-видавничу та наукову діяльність. Це виявилось особливо виданням інститутських курсів та підручників. Видання останніх спочатку було доручене заснованій при Інституті окремій видавничій комісії, а пізніше це завдання було перебране спеціальним видавничим товариством «Сі я ч», заснованим при Інституті його професорами та студентами 17 травня 1924 р. «Сі я ч» мав завдання задовольняти потреби Інституту виданням українських книг наукового змісту, спеціально підручників. Свою діяльність він розвивав користуючись членськими паями та субсидіями Інституту, що їх «Сі я ч» одержав на суму 104.183 кор. На ці гроші Товариство видало 44 книги, в кількості 5506 примірників, розміром коло 650 аркушів літографічного друку. Своїми виданнями «Сі я ч» обмінювався як з українськими, так і чужоземними установами. Вислав їх також і на підсоветську Україну. «Сі я ч» брав участь в книжних виставках Міжнародного конгресу бібліотекарів і приятелів книги 1926 р. та 2. Українського Наукового Зівду 1932 р. в Празі. В своєму складі «Сі я ч» мав 102 членів (22 професорів і 77 студентів Інституту). Друкарським способом курси й праці професорів Інституту виходили найбільше в Українському Видавничому Фонді в Празі. У виданні Фонду протягом 1924—1927 р. р. появилася 11 таких праць, а саме: А. С т а р к о в а — Загальна біологія, В. С і ч и н с ь к о г о — Архітектура старокнязівської доби, Л. Б і л е ц ь к о г о — Основи української літературно-наукової критики, Ол. Ш у л ь г и н а — Нариси з нової історії Європи, Хв. Я к и м е н к а — Практичний курс науки гармонії, С. Р и н д и к а — Міцність матеріалів, С. Р у с о в о ї — Теорія й практика дошкільного виховання, А. Г о н ч а р е н к а — Загальна гігієна, В. Г а р м а ш о в а — Шкільна гігієна, Є. І в а н е н к а — Курс аналітичної геометрії, Я. Я р е м и — Провідні ідеї філософії Т. Г. Масарика. У Видавничому Фонді Інститут заснував і власну фундацію, на яку зложено було 37.500 кор. Коштом цієї фундації видана в 1927 р. книжка творів Хв. В о в к а п. з. «Студії з української етнографії та антропології» (в перекладі і за редакцією професора Інституту М. А. С л а в і н с ь к о г о).

Науковим органом Інституту були П р а ц і його професорів, яких він видав три наукових збірники. Перший том вийшов у 1929 р. й містив праці 28 авторів з різних наукових ділянок заступлених в Інституті; другий том появилася в 1933 р. з працями 22 авторів. В цьому другому збірникові половина праць була присвячена темам чесько-українських відносин. В 1933 р. вийшов і «Драгоманівський збірник», що містить 15 студій присвячених спеціально особі й діяльності патрона Інституту М. Драгоманова. Професори Інституту друкували свої праці і в інших видавництвах як окремими виданнями, так і в збірниках — в Записках НТШ, різних органах УАН, Працях Історично-Філологічного Т-ва, в Українській Загальній Енциклопедії, Книголюбі, Суспільстві, Мистецтві й інш., а також багатьох публікаціях чужомовних.

Свою наукову діяльність члени академічного персоналу виявляли в різних наукових товариствах, як в самому Інституті, так і поза ним та на українських і міжнародних наукових конгресах.

Першим товариством при Інституті, в якому провадилася наукова праця, було Товариство ім. Г. Сковороди, засноване в 1924 р. В 1925 р. замість нього повстало Науково-Педагогічне Т-во, а в 1928 р. при Інституті було засноване Біологічне Т-во, яке ще того ж 1928 р. перетворилося в Математично-Природниче Т-во. Останнє аж до 1932 р. регулярно відбувало свої наукові засідання, а в 1932 р. сполучило свою діяльність з Математично-Природничим відділом Інституту. З початком 1930—31 р. в Інституті почали влаштовувати наукові засідання членів окремих відділів. На цих засіданнях, так само і в товариствах, читалися реферати і відбувалися з приводу них дискусії. Таких наукових засідань протягом 1930—1932 р. р. відбулося 36. Наукові реферати читалися також і на різних академічних святах, яких Інститут за 10 літ свого існування влаштував більше 40. Академічний персонал Інституту працював і в різних товариствах не зв'язаних в Інститутом, як — Історично-Філологічне Т-во, Т-во Прихильників Книги, Педагогічне Т-во, Лінгвістичний гурток, Соціологічний Інститут, Наукова Асоціація і т. д. З численних наукових конгресів, у яких брали участь професори Інституту, згадаємо — зїзди слов'янських етнографів та географів у Празі, Варшаві й Білгороді; міжнародні педагогічні зїзди в Гайдельберзі, Берні, Женеві й Англії; бібліографічний зїзд у Празі 1926 р., конгрес зоологів у Будапешті, природників у Празі, філософічний зїзд у Берліні, історії релігій у Лунді, зїзди славістів, класичних філологів і т. д.

Наукова і педагогічна діяльність академічного персоналу Інституту значно улегчувалася досить доброю інститутською книгозбіркою. Останню Інститут почав формувати від початку свого заснування. Для цього він купував цілі бібліотеки окремих українців, збирав пожертви від видавництв і авторів. До інститутської бібліотеки поступали й видання одержані на виміну за книжки «Сіяча». В час ліквідації Інституту його бібліотека мала 10728 томів з них 7928 томів куплених, а решта подарованих і вимінаних. В бібліотеці Інституту було м. інш. багато видань київської археографічної комісії, яких не було ні в якій інш. з правських бібліотек. При інститутській бібліотеці функціонувала читальня. Завідуючими бібліотекою були: Д-р Ст. Ріпецький, полк. Ол. Шаповал і П. Зленко. Після ліквідації Інституту як чинної школи, його багаті бібліотечні фонди були передані до Слов'янської бібліотеки в Празі та до Української гімназії в Модржанах. Про бібліотеку Педагогічного Інституту стаття П. Зленка в «Книголюб-і» (Прага, 1928 р., кн. III—IV).

Слухачі Інституту поділялися на дійсних (звичайних і надзвичайних), що мали закінчену середню освіту, й вільних (без закінченої середньої освіти, але не менше 6 кл.). Серед студентів Інституту переважна більшість була українців і тільки одиниці чужинців

(білоруси, чехи, литовці, болгари, грузини, румуни, вірмени й інш.). Склад студентів українців що до місця народження в роками мінявся: спочатку це були сливе виключно емігранти з наддніпрянщини, пізніше збільшилася кількість студентів з західньо-українських земель — Волині, Галичини, Буковини й Басарабії. По віку переважали студенти старші.

Слухачі Інституту були зорганізовані в двох студенських товариствах: «Студенський Громаді», заснованій 1923 р. й «Академічній Громаді», що повстала р. 1925. Перша об'єднувала ідеологічно лівіші елементи студентства, друга — правіші. Обидві Громади співпрацювали між собою в різних академічних і станових установах та організаціях, обидві ж провадили й досить інтенсивну культурну працю. «Студенська Громада» заснувала студенську наукову бібліотеку, видавала свій «Бюлетень» (в 1924—25 р.), влаштовувала літературно-вокальні вечори, брала участь в різних товариствах і закладах при Інституті, рівнож як і в праці Центрального Союзу Українського Студентства, дбала про матеріальну допомогу своїм членам — заснувала студенську ощадно-позичкову касу, допомоговий комітет, навіть ідальню, бюро праці для закінчуючих Інститут і т. д. «Академічна Громада» багато працювала в «Сіачі», видавала свій орган «С п у д е й». Студенти — Волиняки входили до своєї територіальної громади, що існувала пова Інститутом. На кожному курсі окремих відділів були ще виборні студенські старости, що посередничали при зносінах студентів з професурою та деканатами в справах академічних.

Студенти, що прослухали 8 семестрів, відбули практичні вправи й склали всі курсові іспити й кольоквії, набували назву абсолювентів Інституту. Після складення усних і писемних іспитів такі абсолювенти діставали дипломи на титул педагогів середніх шкіл. Для закінчивших Інститут була установа Сенатом Інституту спеціальна відзнака з ініціалами УВПІ. Особи з титулом педагогів могли набувати в Інституті й докторський ступінь. Для цього вони подавали дисертаційну працю й складали рігоровальні іспити. Приписи про докторські іспити при Інституті були затверджені 30 березня 1928 р.

За весь час існування Інституту, як школи, прослухали в ньому, повний курс навчання 178 дійсних слухачів. З них абсолювувало 116 студентів, закінчило Інститут з дипломом і титулом педагога середніх шкіл 85 осіб, а титул докторський на різних відділах Інституту отримала 31 особа, а саме: Іл. Кульчицький-Дашинич-Окопський, Б. Гомзин, М. Тиравський, Ів. Шлендик, Гр. Деркач, П. Іващенко, В. Білінський, Б. Ставинський, Є. Сочинська (Чернявська), Ант. Кришпинович-Гуменюкова, Ол. Бабій, М. Частухина, А. Макаренко, П. Теняно, Г. Мазуренко, Як. Огородник, Л. Красковська, Дм. Равич, Ол. Шенець, З. Тивонюк, Л. Мидловський, К. Матвієнко, М. Обідний, Й. Данилюк, Ант. Яковенко, Як. Кралька, Мих. Шляхтиченко, П. Маценко, Мик. Галаган, Ів. Рудківський, Ст. Масляк.

В Педагогічному Інституті студіювало й кілька відомих українських письменників та поетів: О. Бабій, Б. Гомзин, Ю. Дараган, В. Зарицький, Г. Мазуренко, Ю. С. Масляк, М. Обідний, О. Стефанович, П. Теняно, Ю. Шкрумеляк і інш. Значна частина вихованців Інституту знайшла примінення для своєї педагогічної праці на Карпатській Україні.

Засновання Педагогічного Інституту було уможливлено завдяки прихильному відношенню празької влади. Міністерство Закордонних Справ від початку й опікувалося Інститутом, виасігновуючи кошти на його утримання. Державні субвенції для Інституту в ріжних роках були ріжні; найбільшу субвенцію Інститут дістав в 1926 р., а саме 805.905 кор. З 1 січня 1928 р. Інститут перейшов з під опікування Міністерства Закордонних Справ до Міністерства Шкільництва та Народньої Освіти.

Студенти Інституту мали державні стипендії, призначені ще при засновані чеською владою. Спочатку Міністерство Закордонних Справ призначило для незаможних студентів-емігрантів 50 стипендій, потім збільшило їх до 72. В другому році існування Інституту число стипендій збільшене до 120, а в 1925—26 р. до 150. До кінця 1926 р. стипендії видавано в розмірі 550 кор. місячно (в тому 50 кор. на одяг); від 1927 р. розмір стипендій знижений до 450 кор. Так само невисокою була й оплата академічного персоналу: професор діставав місячно 1500 кор., доцент 1200, лектор 1000, асистент 600 кор. До того давався додаток на родину: дружині 200 кор., на дітей по 125 кор.

Крім студентів-стипендіатів, в Інституті вчилися також і студенти-допомогівці, які не мали державних стипендій а діставали допомогу (в розмірі 150—200 кор. місячно). Таких допомогівців було значно менше ніж стипендіатів, всього 8—15 щороку. Допомога для них складалася з сум, які поповнювалися в спосіб ‰ самооподаткування персоналу Інституту. При Інституті функціонував також і **Д о п о м о г о в и й К о м і т е т**, що допомагав студентам в окремого фонду. Спіраючись на цю самопомогову акцію, Інститут міг приймати нових студентів на перший курс і в 1927—28 та 1928—29 р. р., коли уділення державних стипендій для нових студентів Інституту було фактично припинене.

З установ, що функціонували при Інституті, або в звязку з ним, треба згадати матуральні курси, гімназію й контрольно-іспитову комісію.

УКРАЇНСЬКІ МАТУРАЛЬНІ КУРСИ були зорганізовані Громадським Комітетом в 1922 р. й провадили свою працю спочатку в Подббрадах, а з 9 вересня 1923 р. були переведені до Праги. Директором їх тут був Є. Іваненко. На цих курсах викладало 10 професорів та лекторів Інституту. В 1924 р. Громадський Комітет передав Курси під керовництво Педагогічного Інституту. Учні на матуральних курсах було 141, поділених на 4 групи. Учні ці покінчили свою науку й склали матуральні іспити в 1924 і 1925 р. р., після чого й самі курси були ліквідовані.

При цих курсах у вересні 1924 р. були відкриті два підготовчі класи, до яких вступили і діти-сироти з Щипіорнського табору, що прибули до Праги при кінці 1923 р. й були приміщені в окремому інтернаті, який разом з натуральними курсами й був переданий під варяд Педагогічного Інституту.

Після ліквідації натуральних курсів, з їх підготовчих класів та школи для дітей-сиріт була сформована українська реальна гімназія. Заснована вона була зпочатком 1925—26 р., як школа вправ Інституту, під керівництвом директора, призначеного Сенатом Інституту (Про українську гімназію в Чехії далі окремо). Педагогічний персонал гімназії та інтернату при ньому складався переважно з абсолювентів Інституту. Під педагогічним і господарським проводом Інституту гімназія перебувала аж до 1932 р. За цей час науку в ній закінчило 72 учні.

В 1926 р. при Інституті була заснована «УКРАЇНСЬКА КОНТРОЛЬНО-ІСПИТОВА КОМІСІЯ для перевірювання середнєшкільної освіти». Ця Комісія функціонувала аж до 1929—30 р. й за цей час перевірила поверх 1050 документів студентів-українців і білорусів ріжних шкіл, перевела 60 іспитів, 9 кольоквіїв та 19 додаткових іспитів, видала 216 потверджень і 41 засвідчень. Архів Комісії після її ліквідації був переданий до Інституту.

В 1930 р. ровпочалося поступневе скорочення й ліквідація Інституту. В звязку з ліквідацією виявлялася спроба перетворити його як шкільний заклад в Науково-Дослідчий Інститут. Але переведення цього проєкту не було підтримане міністерськими чинниками. На початку 1933 р. закінчена була ліквідація Інституту як школи. Професорський персонал вживав заходів, щоб аберегти Інститут на далі як установу в готовою організацією хоч в вторгненому вигляді. Дбаючи про скорочення витрат, Інститут з свого помешкання на Школьській вул. ч. 8. перейшов на Кр. Виногради в будинок Хліборобської Освіти (на Слезькій вул. 7). Частина педагогічного персоналу, маючи невелику суспендацію (400—550 кор. місячно) від Міністерства Закордонних Справ, продовжувала провадити наукову, видавничу, іспитову й інш. працю безплатно, а витрати на утримання Інституту покривала з власних відчислень. Десятий рік діяльності Інституту був і останнім роком його існування, як чинної української високої педагогічної школи на чужині. Історія його десятилітнього існування докладно описана Ів. Мірним⁶⁰ в книзі: Український Високий Педагогічний Інститут ім. М. Драгоманова 1923—1933 (Прага, 1934, ст. 144).

⁶⁰ Іван Іванович Мірний — український громадський і політичний діяч, вик. об. державного секретаря УНР, був фінансовим агентом українського уряду в Берліні, секретарем Українського Громадського Комітету в Празі, потім директором канцелярії УВІІ. Працював в Т-ві Прихильників Книги, в Союзі Українських журналістів і письменників на чужині, Р-Д. Клубі, Т-ві Прихильників Української Господарської Академії, Української Р-Д. (с.-ф.) партії, був головою Українського Обєднання, співробітником в ріжних часописах. Помер у Празі 17 березня 1937 р.

УКРАЇНСЬКА ГІМНАЗІЯ В ЧЕХІЇ, що почала своє існування в Празі, а продовжувала його в Ржевніцях і Модржанах, розвинулася з школи українських пластунів, заснованої ще при кінці 1921 р. в Щепіорнському таборі інтернованих, біля Каліша.⁵¹⁾

Після свого переходу через Збруч 21 листопаду 1920 р., українська армія була інтернована в Польщі. Разом з армією опинилися в таборі і сотки українських дітей, переважно сироти, що пристали до війська під час воєнних подій. Становище їх у таборі було дуже невідрадне — вони терпіли крайню біду й були виставлені на деморалізацію. Коли виявилось, що інтернування є справою затяжною, звернули увагу й на дітей — почали їх учити. Але ця первісна наука в окремих гуртках не давала бажаних результатів, та не скрізь вона зустрічала й належне зрозуміння.

В травні 1921 р. в Ланцуті відбувся з'їзд представників культурно-просвітніх відділів Армії УНР, на якому було ухвалено відокремити дітей зовсім і заснувати для них школи з бурсами. Це й почали здійснювати в Ланцуті, Каліші, Олександрові й Вадовицях. Американська Спілка Християнської Молоді (YMCA) та Британський Рятунковий Комітет (В. С. Р.) допомагали одягом, постачали дітям сніданки, давали білизну, шкільне приладдя й т. п. Але ця праця, що провадилася в окремих таборах, не була об'єднана. До цього об'єднання дійшло згодом в той спосіб, що при кінці 1921 р. в таборі Щепіорно (4 км. від Каліша) відремонтували для школи два шпитальні бараки й почали ввозити туди дітей з різних таборів, а на початку 1922 р. там функціонувала вже школа українських пластунів в складі перших п'яти класів по програмі української єдиної школи. До цієї школи випадково приділили й 38 білоруських дітей репатріантів, а пізніше ще й 15 дітей москалів та 5 поляків.

Праця в школі провадилася в дуже тяжких умовах — справжнього холоду й голоду, — але все ж не без успіхів. Крім загальноосвітніх предметів у ній було заведено також навчання різних ремесел: шевства, кравецтва, столярства та палятурництва. Школа була організована як пластунська сотня, в якій українці складали дві чоти, білоруси були виділені в окрему соту, а москалі творили рій.

Вакації після першого шкільного року школярі провели на дачі серед соснового лісу, в 12 км. від табору. З початком другого шкільного року до школи записалося й кілька приходячих учнів, а в третьому шк. році (1923) в школі українських пластунів училося всього 123 учні (з них 78 українців). Для білорусів, москалів і поляків були заведені окремі класи.

Та життя школи не було довговічним. В тому ж 1923 р. в зв'язку з ліквідацією табору інтернованих мала бути ліквідована й щепіорнська школа. Частину учнів примістили в польських притулках, частину почали перевозити за допомогою В. С. Р. до Франції на працю. Від повної ліквідації школу частково врятував дозвіл чеської

⁵¹⁾ Про цю таборову школу докладні відомості подає видана нею в 1923 р. брошура п. в.: «Школа Українських Пластунів» (ст. 42 і табл.).

влади на переїзд її до Чехії. 18 грудня 1923 р. 29 дітей — пластунів цієї школи під проводом двох своїх учителів, Ів. Кобизького та М. Хлюра, на основі цього дозволу прибули до Праги. Тут їх розмістили при переходовій станиці Українського Громадського Комітету в окремому «Інтернаті дітей-сиріт». Бараки для цієї мети приділив Чеський Червоний Хрест, який дав від себе також опал, інвентар і опікувався санітарно-медичною справою інтернату. Тут діти й продовжували свою науку під проводом тих двох учителів.

Української середньої школи в той час у Празі не було — лише українські матуральні курси. Останні в зв'язку з прибуттям щепіорнських пластунів були розширені, так що частина дітей-пластунів продовжувала там учитися. Трохи згодом, з ініціативи Українського Педагогічного Інституту М. Драгоманова, почалися заходи в справі відкриття в Празі нормальної української середньої школи, в якій би студенти цього Інституту могли набувати собі педагогічний досвід; а в 1925 р. почалася вже й праця біля організації української гімназії в Празі. Основний кадр учнів її творили прибувші в Щепіорна пластуни. 1 травня 1925 р. був призначений Д-р Яким Я р е м а, професор Педагогічного Інституту, першим директором гімназії. На початку 1925 р. розпочалося навчання в гімназії, яким часом мала 1, 3 і 5 класи та ще два класи старші. З кінцем цього шкільного року, 29 травня 1926 р., Міністерство Шкільництва та Народної Освіти в Празі своїм декретом затвердило цю гімназію, як приватну Українську Реформовану Реальну Гімназію при Українському Педагогічному Інституті М. Драгоманова в Празі. Навчання в ній провадилося згідно з програмами відповідних чеських державних гімназій. Свою науку новосформована гімназія провадила в пообіденних годинах в помешканнях чеських пражських гімназій.

В матеріальному відношенні учнів, як і утримання гімназії, забезпечувало своєю підмогою Міністерство Закордонних Справ, від якого гімназія вже в 1926—27 р. одержала 150.000 кор. В інспекційному відношенні гімназія підлягала Міністерству Освіти, яке здійснювало свій нагляд за нею за посередністю спеціально призначеного інспектора, яким спочатку був проф. Ф. Лакомий, а потім проф. И. Урбан. Крім того контролю над гімназією виконували й інші міністерські відпоручники. Але в педагогічно-господарському відношенні гімназія від початку її засновання підлягала Українському Педагогічному Інституту, частиною якого вона властиво була. Сенат Інституту призначав директора, обраного з професорів Інституту; виключно через Інститут провадилися вноси гімназії в міністерством; Інститут мав спеціального референта для справ гімназії. Таке становище і відносини були аж до 1932 р., коли з ініціативи Міністерства Освіти було засноване окреме Товариство для допомоги українським школам в Чехії, що складалося з українських і чеських чинників. Під опіку цього Товариства й перейшла гімназія 31 березня 1932 р., з огляду на заповіджену ліквідацію Педагогічного Інституту. На чолі цього Товариства стоїть кураторія, яка з свого складу обирає управу. Першим голо-

вою Товариства допомоги українським школам в Чехії був директор Вишеградської державної реальної гімназії Д-р Густав Вінклер, а по його смерті (6 жовтня 1936 р.) другим головою Товариства обрано голову Сенату Д-ра Франтішка Совкупа.

В 1934 р. Міністерство освіти на прохання Батьківського комітету та педагогічної ради дозволило поступнево перетворити українську реформовану реальну гімназію, якою вона досі була, в звичайну реальну гімназію. Це перетворення почалося в 1934—35 шк. році й було здійснене.

Крім дітей-сиріт в Щепіорна, до української гімназії в Празі почали вступати й діти українських емігрантів в Чехії. Вже під кінець 1926—27 р. всіх учнів було 111; були вони всі національності української й походили з різних українських земель — з Наддніпрянщини 40, з західних українських земель 48, решта з інших країн. Так само і в рік відділення гімназії від Педагогічного Інституту вчилася в ній 111 учнів (66 хлопців і 45 дівчат). Пізніше кількість учнів в гімназії й під кінець 1937—38 р. досягла числа 185, з них 21 в підготовчому класі, відкритому в цьому 1937—38 р. На початку 1938—39 р. до гімназії прийнято 57 нових учнів. В складі учнів в останніх роках значно збільшилася кількість дітей карпатських українців (до 86 осіб) і взагалі українців місцевої державної приналежності (103).

Відповідно цьому збільшився й педагогічний склад гімназії. Починала вона свою працю в Празі з двома учителями кол. пластунської школи, а в 1927—28 р. учительський персонал складався вже з 8 штатних і 7 нештатних (з них 5 учителів чеської мови) та 1 учителя необовязкових предметів. Під кінець 1937—38 р. учительський склад нараховував уже 23 особи, та до того ще виховничого й адміністративного персоналу гімназії 10 осіб — отже всього 33 особи. Директором гімназії після Д-ра Як. Яреми був обраний проф. Д-р Аг. А р т и м о в и ч (в р. 1928—1930), після нього керували гімназією І. К о б и в с ь к и й⁵²⁾ та М. Х л ю р, а в 1936—37 директором гімназії став доц. Г. В. О м е л ь ч е н к о. Цього ж року оновився значно й персонал гімназії, поповнившись головню професурою Педагогічного Інституту М. Драгоманова.

В професорському складі гімназії в різних роках першого 15-ліття (до 1938) в українців були такі педагогі:

Марина Антонович — фізичне виховання дівчат;

Д-р Ол. Балабас — географія;

Д-р Л. Білецький — українська й латинська мови;

⁵²⁾ Іван Кобивський походив з Чернігівщини, вихованець Варшавського університету; викладав на курсах українознавства для воїнів Армії УНР в 1920 р. в Польщі, потім в таборових школах в Ланцуті і Стрількові; пізніше став учителем а потім і завідувачим пластунською школою в Щепіорні. З цією школою в грудні 1923 р. він прибув і до Праги, де став завідувачим інтернатом цієї школи на Погоржельці, а разом і вчителем матуральних курсів, потім професором гімназії. В 1927—28 р. якийсь час виконував обовязки директора гімназії, також і в 1930 р., коли й став директором. На цьому становищі й помер 13 листопаду 1933 р.

Вал. Богацька — французька й українська мови, географія;
Т. Говсієва — англійська й німецька мови;
Інж. Гр. Грицай — хемія;
Д-р М. Галаган — природознавство й фізика (безплатно);
Д-р Ф. Гула — математика, географія, латина, філософічна пропедевтика;
Д-р М. Дольницький — географія, історія, німецька мова;
Н. Дяченкова — спів;
Ів. Кобизський — українська й російська мови, філософічна пропедевтика († 13. XI. 1933);
Ост. Кравець — фізика, математика й нар. геометрія;
Д-р Ол. Кушнір — німецька мова;
Б. Лисянський — математика, фізика;
Д-р М. Любинецький — латинська й німецька мови, філософічна пропедевтика;
Ів. Майстренко — природознавство, хемія, фізика, географія;
Д-р Е. Малік — природознавство, хемія;
Ст. Нагірна — ручні праці;
Гр. Омельченко — філософічна пропедевтика;
Ів. Паливода — малювання, креслення, писання, спів, ручні праці, історія, математика, природознавство, нар. геометрія, українська мова, гімнастика, геомет. рисовання;
Т. Пасішник — українська й російська мови, математика й спів;
Вс. Петрів — фізичне виховання хлопців;
К. Подільський — латинська й українська мови, географія, геомет. рисовання, краснопісь, гімнастика;
Інж. Ст. Риндик — математика, фізика, нар. геометрія, геомет. рисовання, географія;
Пл. Россіневич-Щуровська — спів;
Ол. Сірополко — математика;
Д-р В. Січинський — креслення, українознавство;
Ф. Слюсаренко — латинська мова;
Д-р П. Тененко — філософічна пропедевтика;
Д-р П. Феденко — латинська мова, історія;
М. Хлюр — історія, географія;
О. Шимановська — французька мова;
Д-р Ів. Шлендик — математика, фізика, хемія;
Л. Шляхтиченкова — математика, фізика;
Д-р А. Яковенко — спів, музика, історія України, географія, філософічна пропедевтика, російська мова.
В складі виховничого персоналу гімназії в цих роках працювали: В. Кандиба, М. Калинець, Скиданова, З. Тивонюк, С. Захвалінський, В. Грушецька, С. Нагірна, Л. Шляхтиченкова й інші. Гімназіяльними лікарями були: М. Кметь, О. Біднава, О. Липський, С. Шишківський і Л. Бичова.

При кінці 1936 р. розпочав діяльність Літературний Клуб при Українській Гімназії в Ржевніцях — відбувалися сходи в рефератами, дискусіями і т. інш.; до участі в Клубі допускалися також і старші учні.

При гімназії від самого початку її існування був інтернат для учнів. Цей інтернат заснований ще для щипіорнських сиріт, з часом збільшився й існує до тепер. В 1927—28 р. в ньому мешкало 89 учнів. Але інтернатське помешкання в Празі було тісне, невідгідне і взагалі невідповідне. Не було в ньому місця ні для влаштування власної кухні для харчування, ні теплих уборних. Це й було причиною переїзду гімназії в 1927 р. до Ржевніць, містечка в 25 км. від Праги, де були ліпші природні умови а також і ліпші супроти празьких приміщення для гімназіального інтернату. Інтернат в Ржевніцях містився згодом в 3-х вілах — в двох мешкали хлопці, в одній дівчата. В Ржевніцях представилося можливим організувати харчування з власної кухні. Навчання там провадилося в пообіденних годинах в класах місцевої горожанської школи.

Та й ржевніцькі умови, хоч і значно вигідніші супроти празьких, не задовольняли гімназію, особливо в її розростом в дальших роках. Також гігієнічні умови життя й здоров'я учнів ніколи не були задовольняючими. Про це виразно свідчать справоздання гімназіальних лікарів про хвороби учнів. Нпр., в 1932—33 р. тільки «важніших захворювань» учнів і персоналу зареєстровано 177; а ріжних хвороб за цей рік названо аж 300 (найбільше інфлюєнца, ангіна, бронхіти, плеврити і т. д.; значною небезпекою для учнів була завжди й тбр.). В 1935—36 р. лікарських виконів для учнів гімназії зареєстровано 5565. Лікувалися ці хвороби переважно за допомогою власної гімназіальної аптечки, ліки до якої до 1933 р. давав Чеський Червоний Хрест, а пізніше гімназія купувала їх на власні кошти.

Тому що в Ржевніцях не було можливости зосередити в одному помешканні ровкидані часті гімназії (класи, бібліотеку, інтернати, їдальню і інш.), гімназія 13 жовтня 1937 р. перебралась в Ржевніць до Модржан (ближче до Праги), де й убікувалася в інтернатом і всіма своїми установами в одному трьохповерховому будинкові з кухнею та новобудованою їдальнею при ньому.

В гімназіальному інтернаті мешкала в 1937—38 р. 171 особа. Утримання їх, часткове або повне, здійснювалося, як і інші форми допомоги гімназії, завдяки субсидіям Міністерства Освіти, а також громадській самопомоговій акції. З початку 1930 р. при гімназії був заснований Допомоговий Комітет, завдання якого є допомагати неважким учням, що не мають державної допомоги. Поміч Комітету виявляється в достарченні учням безплатно або за якийсь доплатак помешкання, харчів, одягу, шкільного приладдя й т. п. Сталою базою прибутків Комітету було 3% відчислення в місячної платні навчального та службового персоналу гімназії, а також пожертви від громадянства. В 1930 р. під опікою Комітету було 18 дітей. В 1930—31 р. р. Комітет мав прибутків 26.000 кор.,

а в слідуючих роках мав прибутків і по 50.000 кор. Допомоговий Комітет видає свої річні звіти. Крім того, для утримання незможних учнів деякі українські організації й окремі особи засновували в гімназії свої стипендії. В 1934—35 р. в гімназії була стипендія ім. покійного директора І. Кобзівського в розмірі 150 кор. місячно, фундована вдовою покійного Д-р. О. Кобзівською. В 1937—38 р. стипендій в гімназії було 8.

Крім Допомогового Комітету, опіку над учнями і матеріальну підтримку їм давали ще «Рідна Школа» в Ржевницях та Батьківський Комітет при гімназії. «Рідна Школа» мала свою бібліотеку і допомагала підручниками та помічною літературою, а також улаштувала для учнів академії й виклади. Вона ж дарувала гімназії книжки для нагород учнів, що переходили до вищих класів з відзначенням.

Батьківський Комітет при гімназії заснований в 1930 р. В ньому брала участь лише частина батьків, що замешкувала в близьких околицях гімназії. Батьківський Комітет тісно співпрацював з інш. органами гімназії. Його представники входили в кураторію, а на його власних засіданнях брали участь і директор та представники педагогічної ради. Батьківський Комітет відбував і спільні засідання з педагогами гімназії, обговорював справу підручників, успішности й поведінки учнів, засоби для поліпшення матеріального становища незможних дітей, улаштування для них розваг, приміщення сиріт і бідніщих учнів на час літніх вакацій і т. д. Із своїх скромних засобів Батьківський Комітет час од часу уділяв маленькі допомоги на екскурсії учням до Праги, на влаштування ялинки, на «закуплення для всіх учнів горняток для чищення зубів» і т. п. Комітет брав також участь в підшукуванні помешкання для гімназії, й особливо багато займався разом з іншими органами гімназії справою врятування її від ліквідації, на яку заносилося аж кілька разів (найгостріше в 1931 р., коли видано було вже й формальний розпорядок Міністерства Освіти про ліквідацію гімназії). Першими головами Батьківського Комітету були — Д-р В. Січинський і інж. М. Скидан.

Матеріальні засоби гімназії ніколи не були задовольняючими. Але й при цьому гімназія для свого навчання мусіла дбати про набуток наукового приладдя, про організацію відповідних кабінетів і бібліотеки. В цьому відношенні багато допоміг Педагогічний Інститут, який в 1932—33 р. передав до гімназії частину своїх колекцій зоологічних, ботанічних, хемічних, геологічних і фізичних. Бібліотека гімназії особливо сильно зросла в останніх роках. В 1937—38 р. р. вона мала більше 16½ тисяч книжок (Професорська 10.605 пр., для учнів 5908 кн.). Для своєї самоосвіти учні гімназії заклали ще й свою «Студенську читальню», яку вела управа самих учнів. Члени цієї читальні платили внески, на які передплачувалися часописи. Крім того, в 1926 р. була заснована ще «Дитяча читальня» й бібліотека.

В гімназії досить часто влаштовувалися різні свята, академії, ювилей і т. п. Взагалі поза шкільною наукою інтенсивно прова-

диться культурно-освітня чинність: реферати, екскурсії до правських музеїв, театрів і т. п. Десь аж до 1937 р. в гімназії регулярно щороку влаштовували академії з нагоди проголошення української самостійності й соборности, пам'яті Крут, пам'яті смерті С. Петлюри й т. інш.; 29 жовтня 1938 р. гімназія брала участь в жалібній академії в причини голоду на Україні. Але в останніх роках в гімназіяльних справовданах знаходимо лише детальні звіти про чеські державні й президентські свята, а про святкування українських не має згадки.

В 1933—1935 р. р. багато викладів на теми здоровля робив гімназіяльний лікар С. П. Ш и ш к і в с ь к и й. Викладовій діяльності значно допоміг придбаний для гімназії на пожертву Я. Макогона проєкційний лихтар. В останніх роках гімназія могла слухати й радієвий роггос. Свята гімназії мали звичайно музичну частину, яку заповнювали хор та оркестра самих учнів. Хор гімназії виступав також і на деяких чеських святах. З переїздом до Модржан учительською співу запрошено відому диригентку доц. П. І. Щуровську-Россієвич. Учні гімназії виступали також і на словянських вечорах танців та в ІV середнєшкільних грах. Літературна праця учнів гімназії позначилася виданням часописів — «Промінь», «Дитяча Зірка», «Золоті Ворота» і інш.

Зате в педагогічній частині гімназії завжди болуче давала себе відчувати справа підручників. Українська гімназія на чужині в минулому не була в стані вирішити задовольняючо цю справу. Вона користалася здебільшого чужими (чеськими) підручниками і тільки частково давала дітям підручники українські. При чому більшість цих останніх була або старого ще довоєнного видання, або ж ввагалі мало відповідала призначенню шкільних підручників. Публікуючи в річних звітах списки вживаних у гімназії підручників, дирекція кільки літ підряд закінчувала його обіцянням, що «додатковий список українських підручників буде оголошений на початку шкільного року». Частково професори гімназії пробували зарадити цій біді записками власних викладів або літографованими виданнями деяких курсів.

Досить розвиненими в гімназії є р у х а н к а й ріжний с п о р т. Показником цього може служити хоча би й таке місце в звідомленні гімназії за 1932—33 р. р.: «Найбільше зверталися пацієнти (до гімназіяльного лікаря) за лікарською допомогою в пораненнях, нодряпаннях та потовченнях, яких було за цілий рік 307 випадків . . .» Учні гімназії були членами українського відділу високошкільного спорту, а в самій гімназії вони мали і по кільки команд футбольних та волейболових, які не без успіху змагалися з такими ж чеськими командами. З початком 1936—37 ак. р. при гімназії було засноване Спортове Товариство, що плекало ріжні спортові вправи і гри, зокрема фехтування.

Спортовий дух серед учнів гімназії найбільше розвивався під впливом п л а с т у. Властиво в пласті було зосереджене ціле позашкільне життя гімназії. Пластова праця почала розвиватися

в 1926—27 р. р. Тоді в пластовій організації було об'єднано 91 члена (64 хлопці і 27 дівчат). Пластова організація гімназії творила окремий ржевницький кіш, який входив не тільки до державного союзу (в 1927 р.) а також і до складу українських пластунів-емігрантів (СУПЕ). Провідником гімназійного пласту був скавтм. К. Подільський, проф. гімназії.

Протягом одного 1926—27 р. пластуни гімназії мали 200 гурткових сходин, 13 прогульок, свята й різні виступи, а також брали участь в пластових таборах на Словаччині й Закарпатті. Пластуни провадили самоосвітню працю. Вони мали при гімназії свою домівку. Під впливом пласту, як читаємо в гімназійних звідомленнях, піднялася успішність шкільної праці, виявилось їх моральне удосконалення. Значна частина пластунів училася шевства, плетіння сіток, фотографування й т. д. Пластуни заклали при гімназії власну бібліотеку й розпоряджали власним фото-апаратом. Пластова бібліотека розрослася до кількох сот книжок. Пластуни гімназії видавали й свій журнал «П л а с т о в е Ж и т т я». В 1927—28 р. пластуни гімназії мали свою літню колонію на Сазаві. На весні 1928 р. вони працювали на власному городі, де мали картоплю, ріжну зеленину й квіти. Пластова організація дбала також і про убрання для своїх членів.

В 1928—29 р. ржевницький пластовий кіш мав 3 пластові відділи (ім. І. Мазепи, Б. Хмельницького і Т. Шевченка) й 1 дівочий (ім. Л. Українки) та один окремий гурток ровер-скаутів (ім. П. Орлика). Всього в коші було 101 чл. (68 хлопц. і 33 дівч.). В 1929—30 р. кількість членів збільшилася до 108; вони склали 6 пластових відділів (4 хлоп. і 2 дівочі) і провадили працю в 15 гуртках. Так само 6 відділів було і в 1930—31 р. Пластові гуртки мали свої щотижневі збори, на яких теоретично і практично студіювали матеріал для пластових іспитів. Щотижня відбувалися сходи курінних і провідників курінів для розгляду справ внутрішнього життя організації. В неділю звичайно відбувалися спільні сходи всіх пластунів. Пластуни влаштовували святочні ранки, прогульки з пластовими вправами й розмовами на різні теми історичні, літературні та природничі, також улаштовували забави, свята, екскурсії й т. п.

Пластуни ржевницької української гімназії брали участь також і в загально-словянських та світових пластових джемборі; нпр., на світовому джемборі 1930 р. брала участь 3-х членна українська делегація з скавтм. К. Подільським. Були вони в зносінах і з чеськими організаціями, в яких виступали зі своїми мистецькими числами — популяризували українське ім'я й здобували симпатії. Брали вони участь також в шахових турнірах та інш. змаганнях.

Керовником гімназійного пласту в останніх роках став П. О. Б о г а ц ь к и й. Під його проводом продовжував пласт свою працю і в Модржанах.

ІХ.

УКРАЇНСЬКА СТУДІЯ ПЛАСТИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ПРАЗІ.

Гурток і Товариство Пластичного Мистецтва. Заснування Студії. Роль проф. Дм. Антоновича. Організація Студії. Її класи й професори. Проходження науки. Склад учнів. Виставки. Відоміші вихованці Студії.

В 1922 р. заснувався в Празі Український Гурток Пластичного Мистецтва, який вже в липні 1923 р. впорядив виставку праць своїх членів. При кінці того ж 1923 р. названий Гурток перетворився в Українське Товариство Пластичного Мистецтва, що було у зв'язку з Українським Громадським Комітетом в Празі. Це Товариство, головою якого був проф. Дм. Антонович, й заснувало Студію Пластичного Мистецтва в Празі. Студія почала працю 24 грудня 1923 р. і в ближчих літах стала найбільшим осередком української мистецької діяльності закордоном.

Студія була заснована «без усякої матеріальної бази». На початку, до 1927 р., вона мала всього 3000 кор. місячної дотації від правського Міністерства Закордонних Справ, в 1927 р. допомоги не було. З 1928 р. два роки допомагало Міністерство Освіти, а в 1930 р. Студія продовжувала працю без жадної сторонньої матеріальної допомоги. При таких несприятливих умовах вона могла розвинутися тільки «завдяки енергії та старанням її ініціатора проф. Д. Антоновича, який зумів згуртувати біля себе громаду ідейних та працьовитих людей».

Студія була зорганізована й дотепер існує за заірцем високих художніх шкіл (академії мистецтв). На чолі Студії від початку стояла Рада під головуванням директора Студії, проф. історії мистецтва Дм. Антоновича, який незмінно залишається на цьому становищі. Заступником директора перші роки був проф. рисунку і малярства С. Мако. До складу Ради належали як керівники окремих мистецьких відділів (класів), так і професори теоретичних предметів та деякі технічні функціонари. Крім С. Мака, ще одним професором рисунку й малярства в Студії був Іван Кулець, який багато зробив для утримання Студії, коли вона була залишена на власні сили. Клас графіки й прикладного мистецтва на початку вів Іван Мозалевський, клас скульптури Кость Станковський, а клас архітектури Сергій Тимошенко. Теоретичні дисципліни в Студії викладали такі професори: естетику — Д-р І. Мірчук, пластичну анатомію — Д-р Ст. Літов,

перспективу — Д-р В. Січинський, класичну археологію — Ф. Слюсаренко. За минулі роки в цьому первісному складі ради Студії зайшли деякі зміни. Зі складу Студії виступили професори: С. Мако, І. Мозалевський і С. Тимошенко, а також Д-р С. Літов. В наслідок цього вся наука рисунку й малярства зосередилася в майстерні І. Кулеця; майстерню графіки після І. Мозалевського в 1929 р. провадить Роберт Лісовський, а майстерня архітектури після відъезду С. Тимошенка лишається звинена. На відділі графіки деякий час працював як інструктор граверства чех проф. Карель. Катедру пластичної анатомії після Д-ра С. Літова в 1925 р. обняв Д-р Ю. Русов.

Студентів до Студії приймають по іспиту. Курс науки на всіх відділах чотирьохлітній. Після участі на 4-х річних виставках Студії й зложення іспитів в теоретичних предметів, абсолювенти Студії одержують дипломи на титул майстрів мистецтва (Magister Artis).

Склад учнів Української Студії Пластичного Мистецтва від початку був інтернаціональний, але в перших роках значну перевагу в ньому мали українці. Крім українців в Студії вчилися також чехи, москалі, білоруси, полудневі слов'яни, вірмени, німці, французи й інші. Серед чужинців у Празі Студія, як школа, користується значною популярністю. До цього не мало спрчинюються м. інші. її щорічні виставки, про які містить рецензії звичайно й чужа преса. Але що до прийому нових студентів можливості Студії від початку були обмежені. В 1925 р. вона мала максимальну кількість — 67 студентів; для більшого числа не вистарчало помешкання, а на просторіше помешкання Студія не мала коштів. Це тим більше стало неможливим після 1930 р., коли Студія була позбавлена й тої мінімальної підмоги, яку діставала перед тим. Брак коштів вів до того, що навіть і прибирання помешкань Студії мусіли робити професори та студенти самі. Брак коштів обмежував в дечому і можливості в самому навчанні а також при організації виставок.

Виставки Студії відбувалися звичайно щороку. Всього до 1939 р. Студія влаштувала 13 своїх виставок. На 1939 р. Студія підготовляла велику ретроспективну виставку, якою мала заманіфестувати 15-ти ліття свого існування й праці. Річні виставки Студії були звичайно виставками праць студентів. Але свою виставочну діяльність в 1924 р. Студія розпочала виставкою праць своїх професорів (26. X.— 9. XI.), а саме: І. Кулеця, С. Мака, І. Мозалевського, К. Стаховського і С. Тимошенка. Завданням цієї інавгураційної виставки було показати громадянству, які сили стали на чолі ново-заснованого мистецького закладу. Цій виставці присвячено спеціальне, ілюстроване видання — альбом: «Сучасне Українське Мистецтво. І. Група Празької Студії. Прага, 1925» в українській і французькій мовах. Для слідуєчих 1925 і 1926 р. р. була одна спільна виставка, в зв'язку з міжнароднім конгресом мистецького виховання. Цю виставку в конгресовому павільйоні відвідали всі національні комісії — учасники конгресу; з них американська

комісія закупила для американських мистецьких шкіл працю одного з учнів Студії. В осени 1925 р. Студія влаштувала й першу виставку праць своїх студентів. Ця виставка складалася лише з малярських та графічних експонатів. Через технічні перешкоди не можна було впорядити архітектурного відділу, а через брак коштів не представилося можливим відлити з гіпсу оригінали скульптурних праць. Але на другій виставці учнів 1926 р. були виставлені й скульптурні праці учнів майстерні К. Стаховського.

В дальших роках виставки праць учнів Студії відбувалися звичайно регулярно. Серед тих, що виставляли було не мало майстрів, які придбали славу українських митців, або стали широко відомими й корисними своїми мистецькими працями. З українців в Студії вчилися між іншими: К. Антонович, Н. Білецька, Юр. Вовк, П. Громницький, С. Зарицька, І. Іванець, В. Касіян, С. Колядинський, М. В. Кричевський, О. Лятуринська, Г. Мазепа, Т. Мазепа, Є. Норман, П. Омельченко, І. Паливода, М. Тушицька-Руда, Я. Фартух, П. П. Холодний, В. Хмелюк, В. Цимбал, М. Частухина, Н. Шиманська-Левитська, Г. Яковлева і баг. інш.

УКРАЇНСЬКИЙ АКАДЕМІЧНИЙ КОМІТЕТ ТА ЙОГО ЧЛЕНИ.

Х.

УКРАЇНСЬКИЙ АКАДЕМІЧНИЙ КОМІТЕТ.

Український Академічний Комітет, його заснування, завдання, зв'язок з Міжнародною комісією для інтелектуальної співпраці, склад і діяльність.

Український Академічний Комітет був заснований при кінці 1924 р. як автономний орган Історично-Філологічного Товариства в Празі. Ініціативу до його заснування подав прсф. Ол. Шульгин, який виступив у Товаристві в доповіддю про «Організацію українських наукових сил та Лігу Націй». Український Академічний Комітет був заснований для об'єднання українських наукових діячів та участі їх в міжнародній інтелектуальній співпраці.

Як завдання для Українського Академічного Комітету було намічено: 1) поширення знань з загальнонауковими вченими та науковими установами, 2) допомогу існуючим науковим українським установам та створення нових, 3) допомогу українським науковим силам у виконанні їхніх планів, 4) організацію наукових відвідів, 5) видавничу діяльність і т. інш. Академічний Комітет мав також і репрезентативні завдання. За посередністю своїх перших провідників (прсф. Д-р Ол. Колесса — голова, прсф. Ол. Шульгин — ген. секретар) він досить скоро навіявав стосунки з женецькою Комісією для міжнародньої інтелектуальної співпраці й устансвив співробітництво з її виконавчим органом — Інститутом інтелектуальної співпраці в Парижі. В Женеві Академічний Комітет був признаний національною українською Комісією для міжнародньої інтелектуальної співпраці. Вже в червні 1926 р. представники Комітету (прсф. Ол. Колесса і прсф. Ол. Шульгин) взяли участь в міжнародній конференції у Варшаві. Зв'язок Академічного Комітету з міжнародньою Комісією для інтелектуальної співпраці продовжувався аж до 1934 р., а потім припинився в зв'язку з прийняттям Сов. Союзу до женецької Ліги нардів.

До складу Українського Академічного Комітету, крім його засновника — Історично-Філологічного Товариства в Празі, належали всі українські висшкі школи й наукові товариства в Чехії. Згодом австритет Академічного Комітету підсилювався ще членством в ньому Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові й Українського

Наукового Інституту в Берліні. Крім членів колективних, до складу Академічного Комітету входило ще й кілька членів індивідуальних, а саме професори: Др. І. Горбачевський, Др. Ол. Колесса, Ол. Лотоцький, М. Славінський, акад. Ст. Смаль Стоцький, Ол. Шульгин і А. Яковлів. З колективних членів до складу Академічного Комітету в 1938 р. входили такі: 1) Український Вільний Університет в Празі, 2) Українська Господарська Академія в Подєбрадах, 3) Високий Педагогічний Інститут ім. М. Драгоманова, 4) Українська академія пластичного мистецтва «Студія» в Празі, 5) Історично-Філологічне Т-во, 6) Наукове Т-во ім. Шевченка, 7) Український Науковий Інститут у Берліні, 8) Українське Правниче Товариство в Празі, 9) Спілка українських лікарів, 10) Українське університетське угруповання для Ліги Націй, 11) Т-во Прихильників Книги, 12) Українське Педагогічне Т-во, 13) Т-во українських економістів в Чехії, 14) Спілка українських техніків сільського господарства, 15) Союз організацій українських інженерів на еміграції, 16) Українська Наукова Асоціація, 17) Спілка професорів Української Господарської Академії в Подєбрадах.

До 31. травня 1926 р. Український Академічний Комітет функціонував при Історично-Філологічному Товаристві, пізніше окремо — як статутарна організація, залежна виключно від власних органів: управи й загальних зборів. Від початку аж до 1938 р. в життю Комітету була практика, що його головою ставав кожночасний ректор УВУ в Празі.

За перше 15-ліття свого існування Академічний Комітет виявив досить різноманітну діяльність. Як репрезентант української науки закордоном, він виступав перед різними науковими установами, брав участь в міжнародних віздах і конференціях (як от конференції Міжнародньої комісії для інтелектуальної співпраці 1926 і 1929 р. р., свято на честь Бертело в Парижі 1927 р. і т. інш.). Академічний Комітет дбав про організацію української участі в міжнародних наукових віздах. При допомозі Комітету була організована нпр. одноцільна участь українців на Міжнародньому бібліологічному конгресі в Празі 1926 р. Його ж заходами відбулося того ж року в Празі й загально-українське вшанування пам'яті Ф. Палачкого й було улаштовано кілька репрезентативних академій, присвячених видатним культурним діячам (на честь О. Кобилянської 1928 р., пам'яті Вергілія 1931 р., Й. Гете 1932 р. і т. д.). На такій академії пам'яті М. Грушевського 1935 р. виступав з рефератом-спогадами професор Карлового Університету Др. Яр. Бідло, а на академії пам'яті Степ. Смаль Стоцького професор-славист М. Вейнгарт. Свято з нагоди 75-ліття смерті Т. Шевченка Академічний Комітет влаштував іменем усіх наукових установ, що входять до його складу.

Як науково-репрезентативна національна організація, Академічний Комітет дбав про збереження українських високих шкіл в Чехії, виступав в обороні їх від ліквідації й т. п. Ці його виступи мали певний успіх. Від Українського Академічного Комітету виходили в 1930

році й протести до культурного світу супроти пацифікації в Галичині й терору на підсоветській Україні. Академічний Комітет брав участь і в організації допомоги голодуючим на Україні.

В галузі видавничій Комітет виявив себе виданням окремих публікацій і свого інформаційного бюлетеню. В звязку з науковими з'їздами 1926 і 1932 р. р. вийшли звідомлення про ці з'їзди, а також Бібліографічний покажчик наукових праць української еміграції 1920—1931 р. р.

В грудні 1929 р. при Академічному Комітеті був заснований «Фонд ім. Е. Чикаленка» для видання щоденника, спогадів і інш. творів покійного та праць звязаних з ним. Заходами цього Фонду в 1932 р. появилася уривок спогадів Е. Чикаленка за 1917 р., а в 1934 р. — праця проф. Дм. Дорошенка про Е. Чикаленка.

В звязку з наміром Українського Бюро в Лондоні видати англійською мовою книжку про Україну, Академічний Комітет zorganizував спеціальну комісію для виготовлення наукової енциклопедії українознавства. За участю фахових академічних сил така праця була виготовлена, але до видання її тим часом не дійшло.

В 1929 р. Академічний Комітет почав видавати під дирекцією проф. Б. Мартоса свій інформаційний бюлетень французькою мовою, в якому містив хроніку науково-культурного життя українського й відомості про діяльність окремих наукових установ (переважно закордоном). Цей бюлетень (вийшло його в 1929—1931 р. р. чотири числа) ровсилався всім національним комісіям для міжнародної інтелектуальної співпраці; дуже гарне вражіння справив він на конференції в Женеві 1929 р., де це видання було признане звірцевим.

Український Академічний Комітет виявляв і культурно-догомову діяльність, хоч фінансові засоби його були дуже скромні, бо ніяких субсидій він не одержував. Академічний Комітет протягом декількох літ видавав щомісячну допомогу ЦЕСУС-ові й спеціальні підмоги на подорож його делегатів на міжнародні студентські з'їзди; допомагав і Комітетові для вшанування пам'яті І. Пулюя, а також і окремим науковим діячам. На кошти Академічного Комітету була придбана частина архіву Союзу Визволення України, яку Академічний Комітет передав до Музею ВБУ. Від Академічного Комітету поступило й 1000 кор. пожертви на Український Дім у Празі.

Та найважливішим в діяльності Українського Академічного Комітету була організація двох наукових з'їздів у Празі (про що далі докладніше, а тепер перейдемо до огляду праці окремих наукових організацій, що були членами Академічного Комітету, насамперед його засновника — Історично-Філологічного Товариства в Празі).

XI.

УКРАЇНСЬКЕ ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО В ПРАЗІ В Р. Р. 1925—1938.

Заснування Т-ва й початки його існування. Склад членів Т-ва й його органів. Діяльність. Наукові засідання й доповіді на них та дискусії. Організаційна праця Т-ва. Участь в міжнародних наукових конгресах і українських наукових з'їздах. Утворення Українського Академічного Комітету. Представництво в Міжорганізаційній комісії Словянського Інституту. Видавнича діяльність Т-ва й публікація праць його членів. Книгозбірня. Деякі висновки й оцінка.

Заснування Історично-Філологічного Т-ва в Празі було здійснене пізніше, ніж деяких інших українських товариств, хоч про утворення такого товариства здійснювалася справа ще у Відні в зв'язку з заснуванням Українського Вільного Університету. З перенесенням у 1921 р. цього Університету з Відня до Праги перший час тут пішов на організаційні університетські справи — докмплектовання професорського складу і т. п., — але вже в другому академ. році на чергу стала й справа заснування при УВУ наукового товариства. При вирішенні цієї справи зустрілися дві різні практики, а саме — австрійських і російських університетів. При перших наукових товариств не було, при других були. Дехто з професорів УВУ, що були давніше професорами австрійських університетів, висловлював побоювання, що таке товариство своєю діяльністю може конкурувати з університетом і навіть перешкоджати університетській діяльності. Тодіж вирінали думка й про організацію одного універсального товариства, спільного для всіх наукових ділянок, але вона також упала й були засновані окремі товариства — медичне, правниче, історично-філологічне і т. д. В 1923 р. Історично-Філологічне Т-во було самотнім в Празі чисто науковим товариством. Інші подібні українські організації, що повстали тоді в Празі, більше дбали в своїй діяльності про професійні інтереси своїх членів, хоч деякі з них провадили також і наукову працю.

Українське Історично-Філологічне Т-во в Празі було засноване 30 травня 1923 р. В цей день група професорів філософського факультету УВУ, що складалася з П. п. Дм. Антоновича, В. Біднової, Дм. Доршенка, Д-ра Ол. Колесси, В. Щербаківського і Д-ра Петра Андрієвського, після факультетського засідання зайшли до моравської винарні «Орлички» (Прага II, Палацького вул.) і там, після обговорення справи, рішили заснувати Історично-Філологічне Т-во. Ініціативою заснування цього товариства, для якого там же

придумали й назву, найбільше захопився прсф. Д-р П. Андрієвський, відомий біолог, який став членом-співробітником Т-ва й пожертвував на перші організаційні видатки 50 кр.

На тому ж зібранні названі фундатори обрали й тимчасову президію в складі прсф. Дм. Антоновича (голова) й прсф. В. Біднова (секретар) та призначили перше прилюдне засідання новозаснованого товариства на 7 червня. Тоді ж такі було намічено низку докладів на ближчі засідання, а також намічені й ті поодинокі особи та наукові установи, до яких рішено було звернутися з повідомленням про утворення Історично-Філологічного Т-ва та з пропозицією вступити в його члени.

7 червня 1923 р. відбулося перше засідання Товариства, на яке прибуло 60 осіб-членів і гостей. Заслухано було на ньому два доклади: Проф. Дм. Дорошенка — «Памяті Ор. І. Левицького та Ів. М. Каманіна» і прсф. В. Біднова — «Устное повѣствованіе записроща Н. Л. Коржа» та його походження й значіння». Третій доклад прсф. Дм. Антоновича був відкладений на дальше засідання. В члени Товариства на цьому першому його зібранні було прийнято 11 осіб.

Через тиждень, 13 червня, відбулося друге прилюдне засідання, на якому було прочитано дальші два доклади: Прсф. Д-ра Ол. Колесси — «Городище й городиські рукописи XII—XVI в. в.» та прсф. Дм. Антоновича — «Хто був будівничим Братської церкви у Львові?» На цьому другому засіданні прийнято було в члени ще сім осіб і вибрано вже постійну управу Т-ва в складі: Прсф. Дм. Антонович (голова), прсф. Д-р Ол. Колеса (заступ. голови) і прсф. В. Біднов (секретар).

Кількість членів Т-ва в цей перший час збільшувалася з кожним засіданням. Товариство від початку своєї діяльності почало осередити в своєму складі всі активні сили української еміграції в Празі, що науково працювали в історично-філологічній галузі. Головною групою його членів стали прсфессри Філософічного Факультету УВУ, але поруч з ними були й члени Правничого Факультету, що працювали в ділянці історичних дисциплін, а також і наукові діячі, що з університетською організацією формально не були зв'язані. До праці в Т-ві зголосилися також і деякі прсфессри Української Господарської Академії в Подебрадах, а пізніше — коли був заснований в Празі Педагогічний Інститут М. Драгоманова — то й його наукові сили. Кількість членів Т-ва зростала в міру того, як Прага все виразніше ставала культурно-науковим осередком української еміграції, куди хоч на короткий час прибували для праці все нові наукові сили.

Поповнення рядів Т-ва новими активними членами в пізніших роках частково дали й молоді наукові сили, що закінчували свої високешкільні студії на еміграції — переважно в Празі — й віддавалися продовженню наукової діяльності (Д-р М. Антонович, Д-р І. Борковський, Д-р М. Гнатвишак, Д-р Ол. Кандиба, Д-р Б. Крупницький, Д-р С. Наріжний, Д-р К. Чехович і інш.).

Трохи згодом Т-во притягло до членства й осіб з поза Праги,

а ще пізніше й в поза Чехії, й стало самотнім цього роду осередком українських наукових сил, що працюють на еміграції в галузі історії, філології, філософії, археології, етнографії й інш. споріднених з ними дисциплін. В складі свого членства Історично-Філологічне Т-во від початку об'єднало за спільною працею наукових діячів українських в Наддніпрянщині й Надністрирянщині — центральній Україні, Буковині, Галичині, Кубані, Степовій Україні, Слобожанщині, Холмщині і т. д. В цьому відношенні Т-во від початку стало в повному значенні всеукраїнською соборницькою організацією. Найбільше членів, що брали постійну участь в його діяльності, перебував в Чехії. Решта членів мала місцем свого дочасного осідку інші країни — Галичину, Німеччину, б. Польщу, Францію, Закарпаття й навіть Америку, Африку й т. д.

З своїми закордонними членами Т-во мало досить живий зв'язок. Дехто з них надсилав йому для реферування свої праці, а більшість цих закордонних членів самі виступали на засіданнях Т-ва, коли приїздили до Праги (нпр. Мих. Антонович, В. Біднов, Д. Дорошенко, Б. Крупницький, Ол. Лотоцький, І. Мірчук, І. Огієнко, Іл. Свенціцький, Дм. Чижевський, Л. Чикаленко, Ол. Шульгин і т. д.).

Вибір нових членів переводився на загальних зборах таємним голосуванням записками. Члени Т-ва поділяються на дійсних і співробітників. Протягом першого року діяльності Т-ва кількість членів його досягла числа 31 (з них 29 дійсних і 2 чл. — співробітники). В другому році свого життя Т-во складалося з 35 осіб, в третьому — 38, четвертому з 40, в п'ятому з 46, в шостому — 48, в сьомому — 53, в восьмому — 56, в дев'ятому (1931—32 р.) — 57. Це був рік, коли Т-во мало найбільшу кількість членів. В дальших роках обставини українського життя в Празі змінилися таким способом, що Т-во не могло мати подостатнього притоку нових сил, т. щ. кількість його членів не тільки що не збільшувалася, а навіть зменшилася на кілька одиниць.

Зменшення в склад Товариства ставалося в наслідок смерті його членів. За перше 15-ліття Т-ва з його рядів вибули: проф. Д-р Агенор Артимович († 21 жовтня 1935 р. в Празі), проф. Василь Біднов († 1 квітня 1935 р. у Варшаві), проф. Д-р Станіслав Дністрянський († 5 травня 1935 р. в Ужгороді), проф. Ростислав Лашченко († 30 жовтня 1929 р. в Празі), Д-р Модест Левицький († 16 червня 1932 р. в Луцьку), Вячеслав Липинський († 14—15 червня 1931 р. в Перніп к. Відня), проф. Константин Лоський († 14 жовтня 1933 в Празі) і проф. Федір Щербина († 28 жовтня 1936 р. в Празі). Крім того зі складу членів Т-ва на власне бажання виступив у 1934 р. його д. чл. проф. С. Шелухин. Був це самотній цього роду випадок.

До складу членів Т-ва найбільше було прийнято професорів і доцентів високих українських шкіл, а також лекторів, асистентів, професорських стипендіатів; членами його є також професори гімназіяльні, директор бібліотеки й кустос Музею Наукового Товариства ім. Шевченка, різні наукові працівники не зв'язані службою в наукових установах і т. д.

По науковому фаху склад членів Т-ва дуже різноманітний. Найбільше членів працює в галузі історії України, також історії інших країн і епох, історії права, мистецтва, господарства, театру, літератури, в галузі лінгвістики, археології, філософії, етнографії, антропології й деяких інших наукових ділянках.

Життям і діяльністю Т-ва керувала його управа, в складі якої протягом усіх 15-ти років було дуже мало змін. Аж до кінця 1928 р. управа складалася з тих осіб, що були вибрані при самому заснованні Т-ва. Для розвитку справи особливе значіння мало те, що головою Т-ва всі 15 років був і на далі обраний один з ініціаторів і фундатор Т-ва проф. Дм. Антонович, який в співробітництві з першим секретарем проф. В. Бідновим надав діяльності Т-ва організаційних форм і регулярності. Завдяки їхній витривалості й умілому керуванню, Т-во навіть за складних і несприятливих еміграційних обставин не завмерло а навпаки розвивалося й протягом цих півтора десятка літ провадило значну наукову працю.

В 1929 р., в наслідок виїзду проф. В. Біднова до Варшави, секретарем Т-ва був обраний Д-р С. Наріжний, який і виконує ці функції протягом усіх дальших літ. Заступником голови перше десятиліття був проф. Д-р Ол. Колесса, який полагав для Т-ва деякі важні справи в його зносинах на зовні й часом виконував репрезентаційні функції. В 1932 р. заступником голови обраний проф. Дм. Дорошенко, якого після його відїзду в 1935 р. до Варшави заступив проф. А. Яковлів.

До 1933 р. управа складалася з 3-х членів. В 1933 р. Т-во установило ще й четвертого члена управи — скарбника, що його функції перед тим виконував секретар Т-ва. Першим скарбником був обраний проф. Д-р А. Артимович (1933—1935), а після нього проф. Ф. Слюсаренко.

Управа, як орган, майже не функціонував, бо всі справи Т-во вирішувало на своїх загальних зборах. До того ж і справ цих ніколи не було багато, бо Т-во в своїй діяльності обмежувалося виключно науковою ділянкою, а від усього іншого свідомо ухилялося. Члени ж управи, кожен зокрема, повнили свої функції. Голова провадив засіданнями (за всі 15 літ тільки кілька засідань, коли голова був відсутній у Празі, відбулися під проводом інш. членів управи), вирішував біжучі справи, репрезентував Т-во і ввагалі дбав про його інтереси. Секретар, крім складання протоколів, підготовляв і скликав засідання, провадив листування, почасти також видавництво і т. інш. Функції скарбника були досить спокійними, бо грошових оборотів Т-во мало не багато. Членські внески поступали в дуже незначному числі, видатків також не було багато, т. щ. й річна відвітність складалася звичайно перед самим річним засіданням і там же протягом якоїсь півгодини й перевірялася Ревізійною Комісією Т-ва. Остання складалася звичайно з двох членів. В її складі в різних роках були професори: К. Лоський, А. Яковлів, Ф. Слюсаренко, В. Садовський, і С. Сірополко. Останні два залишаються членами Ревізійної Комісії й тепер.

Діяльність Т-ва в минулих роках не була дуже різноманітною. Товариство від початку засновання заняло в академічній системі української Праги своє місце, визначило тут свої функції й їх виконувало. Не маючи під собою жадної матеріальної бази, Т-во не могло намічати для себе й ширших планів.

Діяльність Т-ва за минулий час виявилася головно в урядженні наукових засідань, на яких окремі члени Т-ва зачитували свої доповіді. Останні по заслуханні піддавалися обговоренню, метою якого було доведення й оборона наукових позицій. Деяким темам присвячувалося й по кілька докладів; а деякі референти своїми працями викликали, помимо звичайного обговорення, цілі контр-реферати. Час од часу референти забирали голос для докладніших рецензій нових наукових публікацій.

Засідання Т-ва були прилюдні, т. щ. й гості могли брати участь як в обговоренні зачитаних доповідей так і в дискусіях з приводу них. Але з доповідями в Т-ві могли виступати лише його члени.

Присутніх на кожному засіданні було в перших роках пересічно 25 осіб, хоч були й дуже численні засідання з сотнями присутніх. В пізніших роках, коли кількість українців у Празі змаліла, зменшилася також і кількість відвідувачів на засіданнях Т-ва. Серед гостей найбільше було студентів високих шкіл, що цікавилися працями членів та дискусіями з приводу них. Про кожне наступне засідання та його програму секретар розсилав членам спеціальні повідомлення; про це ж оповіщалося також і до загального відома.

Кожного року Т-во впоряджало пересічно понад 25 засідань. Всі вони, крім кількох спеціальних, відбувалися по вівторках в пообіденних годинах. Щодо часу то Історично-Філологічне Т-во від самого першого тижня своєї діяльності виявило подивугідну сталість, і це — треба признати — мало поважний вплив на регулярність його діяльності, а ця остання на його продуктивність. Щодо місця своїх засідань, то Т-во довший час не мало можливости стало закоритися й переходило з аудиторії до аудиторії — то в Каролінумі (II, IV, III, VII), то в Клементинумі (II, I), то на Бржеговій вул. (Велика, Мала аудиторії, Археологічного й Педагогічного Семинарів), а з пару своїх засідань відбуло Т-во і в канцелярії УВУ. І тільки починаючи з листопаду 1934 р. Т-во відбувало свої засідання в аудиторії Германського Семинара Карлового Університету (на Сметановій площі), предоставленій для цього Т-ву директором Семинара пррф. Д-ром Й. Янком на основі постанови колегії професорів Філософського Факультету.

З метою поширення своєї діяльності і на другий культурний осередок української еміграції в Чехії — Подебради, Т-во впорядило було там 20 червня 1923 р. прилюдне наукове засідання групи членів під головуванням Д-ра М. Левицького. З докладами на тому засіданні виступали пррф. В. Біднов та пррф. Д. Дршенко. Зібрання відвідало більше 40 осіб, після докладів відбулися дискусії, але тим не менше спроба ця не повторювалася. Так само, хоч і з інших причин, не розвинулася й практика екскурсій Т-ва по

ріжних достопамятних пунктах. За весь час Т-во відбуло лише кілька таких екскурсій, і то в самій Празі (На Білу Гору, на Градчани для ознайомлення з археологічними розкопками й на виставку „Jeskyně Domica, sídliště neolitického člověka“).

Відомості про кількість членів, засідань і прочитаних в Т-ві докладів:

Роки	Члени	Засідання	Доклади
I — 1923-24	31	20	24
II — 1924-25	35	30	41
III — 1925-26	38	29	47
IV — 1926-27	40	24	37
V — 1927-28	46	28	48
VI — 1928-29	48	27	42
VII — 1929-30	53	34	57
VIII — 1930-31	56	30	53
IX — 1931-32	57	24	40
X — 1932-33	56	29	43
XI — 1933-34	56	25	35
XII — 1934-35	54	27	41
XIII — 1935-36	54	29	39
XIV — 1936-37	53	25	33
XV — 1937-38	53	23	31

За минулих 15 літ своєї діяльності Т-во впорядило всього 404 наукових засідань, від 18 до 34 річно (Розподіл їх по роках, разом з деякими інш. відомостями на позиц. таблиці). Крім того відбулося кілька засідань так зван. адміністративних, на яких вирішувалися різні ділові справи, що повставали в зв'язку з діяльністю Т-ва, як нпр. скликання й організація українських наукових візтів у Празі, участь Т-ва в міжнародних наукових конгресах, ювілеях, святах і т. д. Кожна сотня засідань Т-ва закінчувалася звичайно секретарським оглядом прочитаних докладів.

В останніх роках Т-во відчувало в своїй діяльності деякі труднощі в наслідок виїзду багатьох активних членів з Праги й Чехії взагалі, а почасти також і в наслідок недоцільного заснування в Празі деяких нових наукових асоціацій, які частково відтягали від Історично-Філологічного Т-ва його сили. Але навіть і в останніх роках, коли кількість пражських членів Т-ва значно зменшилася й коли життя академічної еміграції в Чехії дуже погіршилося, Т-во продовжувало регулярно свої засідання — так, як то було заведено ще в першому році його існування.

Щодо кількості відбутих за цей час засідань й особливо щодо їх регулярности, то в цьому відношенні Історично-Філологічне Т-во в Празі займає серед подібних українських організацій і установ безперечно одно з перших місць, і то не тільки на еміграції

а й на самих українських землях, і не тільки за останній час а взагалі за минулі роки.

Порівняння в цьому відношенні діяльності Історично-Філологічного Т-ва в Празі з іншими науковими товариствами на Україні, що його свого часу перевів у свого огляді «Сто наукових засідань Істор.-Філол. Т-ва» перший секретар проф. В. Біднов, лишається в повній силі й для дальших років. «Одеське Общество історії і древностей — читаємо там — засноване в 1839 р., до 5 травня 1897 р., себ то за 58 літ існування, мало 305 засідань; отже на рік припадає 5,25 засідань. Історичне Общество Нестора Літописця в Києві в 1898—99 р., маючи 148 членів, впорядило всього 11 засідань (в тому числі 2 адміністративних) з 18 докладами; в 1902—1903 р. теж 16 засідань (з них 3 адміністративних), а докладів прочитано 31. Катеринославська Архівна Комісія, що 1903—1916 р. р. випустила 10 книжок своєї «Літописи» (кожна книжка аркушів в 15-ть), мала в 1905 р. — 2 засідання, в 1906 р. — 1 засідання, в 1907 р. — 2 засідання; пізніше більше чотирьох засідань на рік вона не мала. Найстарша українська наукова установа — «Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові» за три роки (1923—1925) в своїх двох секціях — Історично-Філософській та Філологічній, що нараховують в собі членів 60 українців та 33 чужинців — відбуло 41 засідання, на яких заслухано 43 доклади».

Історично-Філологічне Т-во брало участь в різних національно-культурних урочистостях та ювілеях українських наукових установ і окремих діячів, а також влаштовувало свої власні засідання в нагоди видатних культурних подій. Такі спеціальні засідання Т-во присвячувало пам'яті покійних своїх членів: Аг. Артимовича, В. Біднова, М. Левицького, В. Липинського, К. Лоського, а також пам'яті В. Антоновича, М. Сумцова, Ол. Русова, М. Грушевського, В. Завітневича, В. Горленка, П. Ніщинського, В. Самійленка, Ом. Поповича, Евг. Чикаленка, Я. Бодуена де-Куртене, Ів. Стешенка, М. Старицького, Д. Щербаківського, С. Васильківського, Д. Багалія, В. Гнатюка, П. Куліша, К. Харламповича, В. Доманицького, Фр. Палацького, Г. Павлуцького, М. Костомарова, П. І. Прокоповича, Т. Гартнера, В. Лесевича, В. Перетца, Яр. Бідла і інш. На цих пропам'ятних засіданнях читалися звичайно спогади про покійних діячів, а в докладах давалися огляди та оцінка їхньої праці. На час цих засідань аудиторія, де вони відбувалися, прикрашалася звичайно портретом покійного діяча. Цілу серію таких портретів, що потім були передані до Музею ВБУ, виготовила в дар для Т-ва пані К. Антонович.

Спеціальними засіданнями відзначало Т-во й річниці видатних подій, як от 150-ту річницю зруйнування Запорозької Січі, 10-ліття заснування українських університетів у Кам'янці Подільському й Полтаві, 30-ліття заснування РУП і т. д. Щороку Т-во присвячувало що найменше одно, а то двоє й троє, засідань Т. Шевченкові. На цих Шевченківських засіданнях по традиції перше слово для докладу мав академ. Ст. С м а л ь С т о ц ь к и й, а з дальшими до-

повідями виступали найчастіше Дм. Антонович, Л. Білецький, П. Богацький, В. Сімович, К. Чехович і інш. Ці Шевченківські засідання принесли значний вклад в науку шевченкознавства.

Деякі спеціальні засідання були ювілейними, що їх Т-во влаштувало на честь своїх членів або інших наукових діячів. Такі ювілейні засідання були між інш. присвячені: проф. Дм. Дорошенкові з нагоди 25-ліття його літературно-наукової праці, акад. Ст. Смалю Стоцькому з нагоди 40-ліття його наукової праці, теж і проф. Ол. Колесси та проф. Ол. Лотоцькому; прот. Єв. Сіцинському для вшанування 50-ліття його наукової праці і т. д.

Спочатку на кожне засідання призначалося по три доклади з обмеженням часу для докладчиків і дискусії, але практика незабаром виявила недоцільність цього і надалі призначалося звичайно лише по два, а то й одному, докладові з необмеженою дискусією. Всього за 15 літ існування Т-ва на всіх його 404 засіданнях було прочитано й обговорено 611 докладів, від 24 до 57 в рік. Кількість докладів прочитаних окремими членами, обмежується числом 1 і 60. Повний список їх видрукований в публікації С. Наріжного п. з.: 15 літ діяльності Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі (1923—1938). Прага, 1940 р., ст. 16. Докладчиків усього було 46, що складає більше 80% всіх членів Т-ва. Частина членів з-за відсутності в Празі або з якихось інш. причин з докладами в Т-ві не виступали.

Прочитані на засіданнях Т-ва доклади були звичайно розвідками або рефератами з більших монографій, що над ними працювали автори, а також часом були це розгляди нових наукових публікацій. Найчастіше всеж темами докладів були окремі питання, що над ними — або в ширших рямцях, або спеціально — працювали члени Т-ва. Так різні питання з історії України та української історіографії в своїх докладах висвітлювали: Мих. Антонович, В. Біднов, Д. Дорошенко, Б. Крупницький, О. Лотоцький, С. Наріжний, М. Славінський, П. Феденко, С. Шелухин і т. д.; на теми спеціально воєнної історії читав ген. В. Петрів, з історії господарської — В. Садовський, освіти — С. Сірополко, права — А. Яковлів, з всевітньої історії — К. Лоський, Ол. Шульгин і т. д. З історії української літератури були реферати Л. Білецького, П. Богацького, М. Гнатишака, Ол. Колесси, І. Огієнка, К. Чеховича і інш. На лінгвістичні теми читали реферати В. Сімович, Р. і С. Смалю Стоцькі; в класичної філології Аг. Артимова і Ф. Слюсаренко; з мистецтвознавства Дм. Антонович, В. Січинський і інш.; в археології — І. Борковський, Ол. Кандиба, Л. Чикаленко і В. Щербаківський; з філософії — І. Мірчук і Дм. Чижевський. Крім того були ще реферати з різних інш. ділянок, як етнографія, антропология (Б. Матюшенко), сфрагістика (В. Прокопович) і т. д.

Прочитані доклади дуже нерівномірно розподіляються по окремим відділам; все ж по змісту найбільше рефератів було історичних, а саме з української історії. Теми українистики взагалі були головним предметом наукової праці членів Т-ва. Навіть спеціалісти

з класичної філології або філософії брали здебільшого теми докладів досліди над життям та філософічними системами українських філософів та досліди над предметами класичної археології, знайденими на українській землі й звязаними з історією України.

Деякі доклади не викликали зовсім дискусії, деякі лише запитання, але велика більшість читаних праць викликали зауваження, що часом розвивалися і в дуже оживлену дискусію та викликали навіть цілі контрреферати.

Теми докладів на засіданнях Т-ва частково ініціювалися самим же Товариством; це особливо торкалося засідань ювілейних та пропам'ятних і деяких інш. Так, з ініціативи акад. С. Смалъ Стоцького в листопаді 1930 р. в Т-ві відбулася дискусія про початки української нації. Матеріалом для неї послужила стаття проф. Д-ра М. Кордуби «Найважливіший момент в історії України» (ЛНВ, 1930, VI). Зміст цієї дискусії опублікований у виданні «Огкоуду есть пошьяла Руская земля. . .» Як сама дискусія так і публікація Т-ва викликала широкий розголос в пресі й продовжувалася довго й поза Т-вом. З ініціативи голови проф. Дм. Антоновича Товариство застановлялося над виясненям, що таке українофільство, для чого також було прочитано кілька докладів і була переведена дискусія. Але в переважній більшості теми докладів намічалися самими докладчиками й були звязані з їхньою працею.

Помимо своєї біжучої роботи, що полягала головнo в упорядженні наукових засідань, Історично-Філологічне Т-во виконувало також і функції науково-організаційні та репрезентаційні. На цьому полі Т-ву також припадають поважні заслуги. Ця діяльність виявилася головнo в участі Товариства або окремих його членів в різних наукових конгресах — словянських, європейських і світових — а також у різних ювілейних та святочних засіданнях і т. інш. З таких конгресів, що в них члени Т-ва брали діяльну участь, можна згадати: Конгреси словянських географів та етнографів у Празі, Варшаві, Білгороді й Сєфії, Міжнародній археологічний зїзд у Берліні, Перший міжнародній конгрес словянських філологів у Празі, Семий міжнародній зїзд філософів в Оксфорді 1930 р., Міжнародній конгрес народнього мистецтва в Бельгії, Другий зїзд класичних філологів словянських у Празі, Другий міжнародній лінгвістичний конгрес у Женеві, Пятнадцятий міжнародній археологічний конгрес у Парижі, Гегелівський конгрес у Берліні, Семий міжнародній конгрес істориків у Варшаві, Другий славістичний зїзд у Варшаві, Конгрес істориків релігії в Лунді, Шіснадцятий антропологічний конгрес і т. д.

На цих конгресах, коли вони відбувалися в Празі, брала участь більша кількість членів Т-ва (Нпр., на міжнародньому конгресі словянських філологів 11 членів); колиж вони відбувалися поза Чехією, то на них їздили лише два-три чи навіть один член (найчастіше Проф. В. Щ е р б а к і в с ь к и й). Але майже на кожному

з них члени Історично-Філологічного Т-ва виступали з докладами; при чому ці доклади звичайно зачитувалися й обговорювалися раніше в Т-ві. Крім того, праці наукових конгресів обговорювалися пізніше на засіданнях Т-ва й тамже намічались українські виступи на майбутнє або вирішувалися з'язані з цим організаційні справи.

Дуже значною була участь Т-ва в організації й працях обох українських наукових з'їздів у Празі. Для першого з'їзду, що відбувся в днях 3.—7. X. 1926 р., голова Т-ва підготовив план поділу з'їзду, проект організації праць і т. інш.; а члени Т-ва брали переважно участь в організації Історично-Філологічної Секції та її підсекцій, а на самому з'їзді виступали з докладами і в дискусіях. Подібною ж, лише в значно більших розмірах, була участь Т-ва і в організації та працях 2-го Українського Наукового З'їзду (20.—24. III. 1932 р.). Товариство на своїх засіданнях обговорило всі важливіші моменти організації цього з'їзду, його завдання, структуру, час скликання і т. д. Воно ж взяло на себе організацію цілої Істор.-Філологіч. Секції, визначило з свого складу членів президії як самої Секції так і всіх 4-х її підсекцій. Членам Т-ва належали найважливіші функції і в Організаційній Комісії з'їзду.

Не менше видатною була ініціатива й праця Істор.-Філологіч. Т-ва і в справі утворення Українського Академічного Комітету. Цей Комітет був заснований при кінці 1924 р. по докладу д. члена Т-ва проф. Ол. Шульгина на тему «Організація українських наукових сил та Ліга Націй». Обєднав він усі українські високі школи та наукові товариства в Чехії, а також Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові й Український Науковий Інститут у Берліні. До 31 травня 1926 р. Український Академічний Комітет функціонував при Історично-Філологічному Т-ві, як його автономний орган, і тільки пізніше відділився від нього й став цілком окремою установою. Завдяки енергії та рухливості своїх керівників — голови проф. Д-ра Ол. Колесси та генерального секретаря проф. Ол. Шульгина — ця організація від початку розвинула жваву й успішну працю, навязавши перш за все близькі стосунки й співробітництво з Інститутом для міжнародної інтелектуальної співпраці. В Українському Академічному Комітеті Історично-Філологічне Т-во мало пізніше двох представників; з них один був звичайно заступником голови Комітету (проф. Д-р Ол. Колесса, проф. А. Яковлів).

Товариство мало свого представника і в міжорганізаційній комісії Словянського Інституту в Празі для співпраці між слов'янськими установами, але практично ця організація себе нічим не виявляла.

На своїх засіданнях Т-во обговорювало й різні науково-організаційні справи, як нпр. в 1932 р. справу організації в Празі Українського Наукового Інституту. На діяльності ж Істор.-Філологіч. Т-ва вворувалися й ті товариства та наукові установи, які зорганізувалися в Празі пізніше або в самих останніх роках почали провадити наукову працю в тих самих формах і як деякі то і в тих самих ділянках, в яких її провадило й Істор.-Філологіч. Т-во.

В обставинах еміграції члени Т-ва мали великі труднощі в публікуванні своїх наукових праць. Тому Т-во вже з першого року існування почало дбати про фундацію свого власного видавництва. Але з цим справа пішла дуже тяжко. На перешкоді її розвитку стала така універсальна й непоборима на еміграції причина, як брак коштів. Останні в Товариства складалися майже виключно з членських внесків (20 кор. на рік од члена) та пожертв.

Науковим органом Т-ва є Праці, яких до 1939 р. вийшло 2 томи. Перший том видрукований у Державній друкарні в Празі 1926 р. (ст. I-208-11), містить такі доклади, прочитані на засіданнях Т-ва в 1923—24 р.: 1) Д. Дорошенка — Академик Микола Сумцов, 2) Л. Білецького — Микола Сумцов як історик української літератури, 3) І. Мірчука — Г. С. Сковорода (замітки до історії української культури), 4) В. Віднова — «Устное повѣствованіе запорожца Н. Л. Коржа» та його походження і значіння, 5) С. Смаль Стоцького — Ритмика Шевченкової поезії, 6) Л. Білецького — Основи української літературно-наукової критики. Впровід, 7) В. Щербаківського — Основні елементи орнаментациї українських писанок та їхнє походження, 8) Л. Чикаленка — Техника орнаментування керамічних виробів Мізинських неолітичних селищ, 9) Д. Антоновича — Розвій форм української деревляної церкви, 10) Д. Антоновича — Хто був будівничим Брацької церкви у Львові, 11) Ф. Слюсаренка — Грецька федеральна конституція кінця IV в. перед Христом.

Крім того в першому ж томі Праць були опубліковані протоколи засідань Т-ва за перший рік його діяльності, загальні інформації про нього та список членів. Видання цього тому обійшлося Т-ву 18.695 кор., які й лягли на Т-во боргом. Цей борг Т-во сплачувало державній друкарні протягом кількох років і остаточно він був ліквідований аж в 1930 р. (всього 16 сплаток). Для його ліквідації Т-во використало між інш. невеликі субсидії Міністерства Шкільництва і Народньої Освіти а також пожертву голови Т-ва в 5000 кор.

Другий том Праць, виданий на пошану голови Т-ва Проф. Дм. Антоновича з нагоди його 60-ліття, появився з друку аж в 1939 р. (ст. VIII + 227). Видання цього тому Праць улегчили Т-ву своєю передплатою Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі й Український Науковий Інститут у Варшаві. На зміст II тому, крім присвяти, склалися такі праці: 1) Ст. Смаль Стоцького — Останній рік Шевченкової поетичної творчости, 2) І. Мірчука — Чи можливі синтетичні суди а ргіогі? 3) Мих. Антоновича — Матеріяли до вербування українців у Пруську армію XVIII в., 4) В. Віднова — До біографії К. Шейковського й Ол. Русова, 5) Дм. Дорошенка — Степан Опара, невдалий гетьман Правобережної України, 6) Б. Крупницького — Пилип Орлик і Сава Чалий, 7) Ол. Лотоцького — П. О. Куліш та М. П. Драгоманов у їх листуванні, 8) В. Садовського — господарські погляди українського поміщика в першій половині XIX в., 9) А. Яковлева — До історії кодифікації українського права XVIII в., 10) К. Лоського — Походження римського консуляту, 11) Ол. Шульгина — Ідеологічна ненависть і непереможна

любов Жан-Жака Руссо до Франції, 12) М. Гнатишака — «Заклята дочка» Ст. Руданського, 13) Вол. Дорошенка — Примітки Володимира Антоновича до Шевченкового «Кобзаря», 14) К. Чеховича — Чеські впливи на Франкового «Мойсея» та «Івана Вишенського», 15) В. Сімовича — Проблема гармонії складів у морфології слов'янських мов, 16) Р. Смаль Стоцького — Краса й погань, — 17) В. Щербаківського — Матеріяли з археологічних розкопів на Переяславщині, 18) Яр. Пастернака — «Куштановицький тип» у Східній Галичині, 19) Ів. Борковського — Значення деяких предметів знайдених в Майкопській могилі, 20) Л. Чикаленка — Вівіфікаціонізм, 21) С. Наріжного — Дійствія презьльної брани, 22) Ф. Слюсаренка — Нумізматична праця Проф. В. Б. Антоновича, 23) В. Прокоповича — Сфрагістичні анекдоти, 24) Іл. Свеніцького — Сліди побуту у згадках літописів про смерть і похорони князів Х—ХІІ в. в., 25) Ст. Сірополка — Граф Петро Завадовський — перший міністр освіти в царській Росії.

Крім цих двох томів Т-во видало ще цілу низку відбиток окремих праць членів в кількості 50—100 прим. кожної та дві брошури: згадану вже Дискусію «Откоуду есть пошла Руская земля . . .» (1931 р., ст. 30) і Памяти Проф. Василя Біднова (1936 р., ст. 32) з докладами Дм. Дорошенка та С. Наріжного і з протоколом присвяченого пам'яті В. Біднова засідання Т-ва. Загальна кількість окремих публікацій Історич.-Філолог. Т-ва за 15 літ його існування досягла 47 назв. В це число входять і річні справоздання, що їх Т-во видавало літографічним способом в кількості понад 100 прим. кожного і роздавало своїм членам та розсилало деяким установам та окремим особам, з якими воно було в зв'язку. В річних справозданнях Т-во публікувало відомості про свою діяльність, склад членів та органів Т-ва, грошовий звіт, список прочитаних докладів та членів Т-ва і т. інш.

Свої видання Т-во поширювало через обмінний фонд при УВУ, а почасти також через обмінне бюро при УНІ в Берліні. Обмін виданнями спричинявся між інш. і до поповнення бібліотеки Т-ва. Остання була заложена вже в другому році існування Т-ва з пожертвованих книг і за минулий час розрослася до 1000 ч. ч. ріжних книжок і журналів. Товариство старалося набувати до неї публікації своїх членів, особливо ті, що їх було реферовано на засіданнях Т-ва. Бібліотека тим часом має собі приміщення в Музеї ВБУ.

Власне видавництво Т-ва і в найменшій мірі не могло задовольнити науково-публікаційних потреб його членів. Свої доповіді члени Т-ва друкували скрізь, де тільки представлялася для того якась можливість. Було це здебільшого у виданнях еміграційних, закордонних, значна частина також у львівських і навіть в академічних виданнях сов. України. Певна частина їх появилася друком також у виданнях чужомовних. Дехто з членів видавав свої доклади, як части більших праць, що вийшли окремими книгами, нпр. Д. Антонович — Триста років українського театру (Прага, 1925, ст. 272) і Мальярська творчість Т. Шевченка (Варшава-Львів 1937, ст.

366); Л. Білецький — Основи української літературно-наукової критики (Прага), Д. Дєрсшенко — З історії української політичної думки за часів Світової війни (Прага, 1936, ст. 99); С. Сірополко — Історія Освіти на Україні (Львів, 1937, ст. 174); В. Січинський — Історія українського граверства XVI—XVIII ст. (Львів, 1937 р.) і інш.; Ст. Смаль Стоцький — Розвиток поглядів на семю словянських мов, Т. Шевченко (Інтерпретації) Варшава, 1934, ст. 237; К. Чехович — Ол. Потебня (Варшава, 1931 р., ст. 185); Дм. Чижевський — Філософія на Україні, Філософія Г. С. Сковрєди (Варшава, 1934 р., ст. 222); Ол. Шульгин — Les origines de l'esprit national moderne et Jean-Jacques Rousseau (Женева, 1928, ст. 285); А. Яковлів — Впливи старочеського права на право українське литовської доби XV—XVI в. (Прага, 1929, ст. 81), Українсько-Московські договори в XVII—XVIII в. в. (Варшава, 1934, ст. 175) і т. д.

Деякі доклади не псвлялися цілі, лише тези до них. Останні друкувалися здебільшого в працях різних наукових конгресів. Деякі появилися як довші рецензії на наукові публікації (Нпр. в Записках Історич.-Філолог. Відділу УАН, Slavica й інш.); деякі знову в зв'язку з виданням творів письменників (як нпр. Т. Шевченка, Гр. Чупринки і т. д.).

Члени Т-ва використовували для публікації всіх праць і різні ювілейні збірники, що виходили в цей час на еміграції й на Україні. З таких можна назвати два томи ювілейного збірника УВУ в Празі, збірника Дм. Багалія, М. Грушевського, Записки НТШ присвячені акад. Студинському, Нідерлів і Бідлів збірники в Празі, збірник Деметрикевича в Познані й баг. інш.

Використовували члени Ієстр.-Філолог. Т-ва й наукові видання УВУ, УВПІ і навіть УГА. Органи цих установ, рівнєж як і видання УНІ-тів у Берліні й Варшаві, пересипані працями членів Т-ва. Не буде перебільшеним твердження, що майже все, що з поля історично-філологічних наук появлялося в цих роках друком в Празі, було перед тим предметом докладів і обговорення в Ієстр.-Філолог. Т-ві. Праці членів Т-ва появлялися в цей час майже в усіх українських часописах. *)

*) Після деякої перерви в заняттях 1938-39 р., Товариство й після свого 15-ліття продовжує регулярно працювати. В останніх роках склад його членів збільшився до 65 осіб, а то зчасти в зв'язку з українською еміграцією галицькою й закарпатською останніх літ. Товариство влаштовує свої засідання (в 1938—1940 р. р. всього 16, а в 1940—1941 році — 22), загальна кількість яких на кінець 18 року його існування досягла числа 438, а кількість всіх прочитаних докладів — 662. В діяльності Товариства останніх літ особливо помітним є оживлення його видавничої продукції, започатковане в 1939 р. Завдяки головно щедрій жертвеності Д-ра Михайла Антоновича й інш., було можливе видання III і IV т. т. Праць Т-ва, що появилися в 1941 р. Загальна кількість всіх окремих публікацій Т-ва досягла числа 65.

Оглядаючи в 1933 р., в нагоди 10-ліття існування Т-ва, організацію науково-історичної праці на Україні до війни й по революції, секретар Т-ва вказував у своєму докладі на ті дві головні перешкоди, від яких дуже потерпів розвиток цієї праці. «Закордоном — читаємо в тому докладі — в обставинах академічної свободи ні одна з цих перешкод нашому Т-ву не загрожувала. Нам ніхто не навязував своїх концепцій і не примушував нас працювати на завідомо хибних засадах. Ми були вільні у виборі тем і методів, мали можливість заявити себе сторонниками тих філософічних теорій, які здаються нам правдивими, стати на тих позиціях, які витримують критику аргументами, а не обґрунтовуються урядовими наказами . . .

Поруч з цим, є й другі великі вигоди в умовах нашої праці, як близькість до європейських наукових осередків і діячів, можливість співпраці з ними — можливості, які багатьма членами нашого Т-ва в значній мірі й використовуються. Але поруч з усім цим у нашому становищі, в умовах праці наших членів на еміграції є й великі невігоди. Ці невігоди випливають з двох моментів — 1) з того, що ми на чужині, 2) що ми не розпоряджаємо тут і мінімальними матеріальними ресурсами, потрібними для нашої праці як Т-ва.

Негативне значіння нашого перебування на чужині збільшувалося ще й тим, що ми майже всі україністи й потребуємо для нашої праці рідної стихії. Це в одинаковій мірі можна сказати й про істориків, і про археологів, і про лінгвістів та етнографів. Навіть історики літератури не мають тут часом того, що потребують і що було б для них легко приступним на Україні.

Цю відірваність від українського наукового матеріалу дехто з нас поборовав епізодичними відряженнями на студії в різні місця — чи до архівів, чи до мистецьких памяток, чи до музейних збірок. Але таких випадків не було надто багато, а в останніх роках із здійсненням їх ставало все трудніше. Перешкоджали цьому труднощі матеріального характеру. Наші члени майже всі незабезпечені емігранти — не розпоряджають для цього потрібними коштами, а Т-во також не має їх, щоб намічати якісь складніші наукові завдання — робити наукові відрядження своїх членів, призначати премії, розписувати конкурси, скликати наукові конференції й т. д. і т. п. — отже робити все те, що є таким звичайним для товариства нашого типу, коли воно існує в нормальних умовах. Але навіть і в таких несприятливих обставинах Товариство виконало працю, з якою сміливо може стати на суд найсверіших критиків. Та для цієї оцінки ще не настав час й переведення її не входить тут у наші завдання. То вже справа майбутнього історика української науки й української еміграції. Нашим завданням є лише представити для цього, по можливості повніше, фактичний матеріал . . .»

ХІІ.

УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ В БЕРЛІНІ.

Засновання УНІ, його директори, Кураторія й завдання. Наукова корпорація й праця. Засідання, реферати, виклади й курси. Наукове співробітництво. Участь в конгресах. Виставки. Видавництво. Опіка над академічною молоддю та підготовка наукового доросту. Стипендисти. Студенський дім. Бібліотека. Архів української преси. Вюра для розсилки книжок і наукової інформації. Співпраця з Музеєм ВБУ.

Український Науковий Інститут в Берліні повстав «з ініціативи та заходами гетьмана П. Скоропадського і в тяжких матеріальних кризах підтримувався його зв'язками». Своє існування почав він в листопаді 1926 р., хоч справа засновання його піднімалася українськими гетьманськими чинниками ще й перед 1926 р. Засновання Українського Інституту в Берліні стало можливим з приходом на президентство маршала Гінденбурга.

Фундатором Інституту було «Українське Товариство Допомоги Біженцям», на чолі якого стояла дружина б. гетьмана пані Олександра Скоропадська. Директором Інституту був запрошений б. міністр Української Держави прсф. Дмитро Дорошенко, який пробув на цьому становищі від початку до року 1931 й поклав багато праці при організації Інституту та в перших роках його діяльності. Під його керівництвом Інститут особливу увагу в своїй діяльності звертав на підготовку молодих вчених, наукове видавництво й дослідницьку працю взагалі. Другим директором Інституту став також прсф. Українського В. Університету в Празі Д-р І. Мірчук, який заняв це становище після від'їзду прсф. Д. Дорошенка з Берліна й залишився на ньому дотепер. Під керівництвом прсф. Мірчука широко розвинулася науково-інформаційна діяльність та розбудувалися деякі його установи й комісії.

Для забезпечення Інституту нормального розвитку була створена в осени 1926 р. Кураторія Інституту, до складу якої увійшли як українці так і німці. Головою Кураторії від початку став ген. В. Гренер; заступником голови був О. Скоропис-Йолтуховський. В 1934 р. на місце ген. Гренера прийшов прсф. А. Пальме, який лишався на цьому становищі до весни 1938 р., а від початку 1939 р. куратором став прсф. Д-р Герулліс. До складу Кураторії входив також директор Інституту та один з його дійсних членів. В 1934 р. Інститут став державною інституцією й дістав казенне помешкання; до 1938 р. він рахувався

при університеті, а його курси зазначалися в університетських «Розкладах лекцій»; кураторів Інституту призначав міністерство.

Урочисте відкриття Українського Наукового Інституту в Берліні відбулося 10 листопаду 1926 р. в присутності численно-заступлених наукових і політичних німецьких діячів та української колонії в Берліні. Своім завданням Інститут поставив плекання української науки й культури на німецькому терені, навчання та посилення культурно-наукових зв'язків між Україною та західньо-європейським, головню німецьким науковим світом. Український Науковий Інститут в Берліні має в Німеччині репрезентувати українську науку, служити розвитку та поглибленню дослідів в обсягу українознавства, а провід Інституту «старастся викликати зацікавлення українськими справами у передових людей німецької інтелектуальної еліти» й знайомити чужих учених з українськими науковими дослідями. Завданням Інституту є й «опіка над українською молоддю, що студіює в Німеччині». Для неї Інститут організував і провадив матеріальну й академічну допомогу.

Наукова корпорація Інституту складається з членів звичайних та надзвичайних. Кожний звичайний член ваймає в Інституті одну з кафедр і працює в ньому постійно. Дослідчі кафедри при Інституті первісно намічались такі: української історії (з двома підвідділами — державного та внутрішнього життя), народнього господарства України, релігійних відносин, історії українського права, історії матеріальної культури, мови й письменства, етнології й етнографії.

Обсадження намічених кафедр залежало від матеріальних ресурсів Інституту. Перший склад його дійсних членів був такий: проф. Д. І. Дорошенко й В. К. Липинський — кафедра історії України, проф. Д-р І. Мірчук — духовна культура доц. Д-р В. Залозецький — історія матеріальної культури. Та вже при кінці 1926 р. склад інституту був поповнений надзвичайними членами, якими були обрані переважно українські професори в Праги: акад. І. Горбачевський, акад. Ст. Смаль Стоцький, Д-р Ол. Колесса, Д. В. Антонович, В. Щербаківський, О. Одарченко, Л. Білецький, Д. Чижевський, В. Тимошенко, а також Д-р С. Томашівський, Б. Лепкий, Д-р І. Крип'якевич, І. Кревецький, Д-р З. Кузеля, Х. Лебідь-Юрчик. Крім того, тоді ж таки були запрошені до співробітництва й інш. українські та німецькі вчені. В 1927 р. новими членами Інституту були обрані: проф. В. Біднов, В. Доршенко, Д-р В. Коростовець, В. Заїкін, Д-р В. Матюшенко, акад. А. Старков, Д-р В. Старосольський і Д-р М. Таубе.

З листопаду 1926 р. розпочалася вже й наукова праця в Інституті, яка була досить різноманітною. Виявлялася вона в науково-дослідчій праці його членів, в ділянці видавничій, педагогічній, науково-інформаційній і інш. В кожній з цих ділянок Інститут вже в перших роках свого існування міг виказатися значними досягненнями, які пізніше в кожному роком вростали.

Науково-дослідча та педагогічна праця членів Інституту та його співробітників виявлялася головно в читанні рефератів на засіданнях наукової колегії Інституту, в читанні систематичних курсів і окремих викладів для українських студентів, що вчать на високих школах Німеччини, веденні семінарів для стипендістів і т. інш.

На у к о в і в и к л а д и Інституту відбувалися звичайно щотижня в аудиторіях або самого Інституту або берлінського Фридрих-Вільгельм Університету. Крім викладів українською мовою, що їх читали члени Інституту та його наукові співробітники, влаштовував Інститут і публічні виклади німецькою мовою, що їх читали як члени Інституту, так і чужі вчені та деякі приїзджі члени. З чужинців прелеґентами в Інституті виступали: Д-р Г. Шпехт, Г. Штадтміллер, К. Леш, Д-р Балис, проф. Р. Трайтман, П. Дільс, К. Г. Маєр, ректор Університету в Софії Арнаудов, проф. О. Бургардт і баг. інш. З рамен Інституту викладали в берлінському університеті й такі вчені як А. Пенк (на тему: «Україна, країна степів та льосу»); проф. Університету в Кеніґсберзі Фр. фон Ріхтгофен читав про праатьківщину слов'ян, Д-р Г. Шпехт читав про українську культуру й історію; проф. ляйпцієського університету Р. Трайтман викладав про літопис Нестора, секретар академії наук в Заґребі Д-р Ів. Есіґ про «Слово о Полку Ігоревім» і інш. Так само в рамен Українського Наукового Інституту викладав у берлінському університеті директор славістичного Інституту в Бреслау проф. Дільс, директор славістичного Інституту в Мюнстері проф. Маєр, проф. віденського університету Ганс Кох, проф. канадійського університету в Саскатуні В. Сімпсон, проф. А. Пальме, Д-р П. Рорбах (в 1939 р.) і інш. Їхні виклади викликали звичайно значний відгомін як в німецькій, так і в українській пресі.

Так само значною популярністю серед німецької публіки користалися й виклади українців німецькою мовою: акад. Ст. Смаль Стоцького, К. Лоського, Д-ра Дм. Чижевського, Д-ра Б. Матюшенка, Д-ра В. Старосольського, Д-ра В. Кубійовича, Д-ра І. Турина, комп. А. Рудницького й т. д.

Влаштовував Інститут виклади й про культурно-наукові справи заприязнених в Україну народів, як нпр. 1933 р. про Грузію. Викладами ж в значній частині вивопнювалися й програми різних свят та академій Інституту, які відбувалися щороку й були присвячені ріжним діячам і подіям (нпр., традиційні Шевченківські свята, академія в приводу 70-ліття Т-ва «Просвіта» у Львові, ювілей Б. Лепкого, жалібні сходи́ни пам'яті М. Грушевського, В. Біднова, Ст. Дністрянського і т. д.).

Окремі наукові виклади членів Інституту відбувалися в ріжних німецьких наукових установах. Значне число таких викладів свого часу зробив проф. Д. Дерошенко на теми з української історії; також проф. Д-р І. Мірчук, який виступав нпр. в 1937 р. в Балтійсько-слов'янському семінарі Східно-європейського Інституту в Берліні. Особливо багато працював в чужих наукових установах член Інституту Д-р З. Кузеля, який довший час був головою Союзу

закордонних журналістів в Німеччині. Д-р Зенон Кузеля викладає українську мову та українознавство у високій школі закордонних студій у Берліні, з яким Інститут є у тісному зв'язку. Д-р Кузеля виступав з докладами про Україну в Німецько-чужинецькому академічному клубі в Берліні, на академічних курсах вишколу в зовнішній політиці національно-соціалістичної партії в Берліні 1935 р. тощо. Д-р З. Кузеля був і співредактором річника «Мінерва», в якому опрацьовував і редагував словнякський матеріял, дбаючи при тому про найповніші інформації з українського наукового життя як на Україні, так і на чужині (про українські наукові й культурні установи, бібліотеки, архіви, музеї, наукові товариства і т. інш.).

В німецьких установах виступали в докладах й наукові співробітники Інституту а доц. Віктор Леонтович був покликаний науковим співробітником в Інституті для міжнародного права при берлінському університеті; доц. В. Леонтович є лектором і Високої торговельної школи в Берліні; на цій школі викладає також і проф. Мірчук.

Крім окремих викладів Український Науковий Інститут в Берліні влаштовував і цілі курси українознавства німецькою мовою. На таких курсах нпр. в 1933—34 р. викладали: Доц. Д-р Б. Крупницький — політичну історію України, Д-р З. Кузеля — матеріяльну культуру українського народу, проф. Д-р І. Мірчук — українську культуру, доц. В. Леонтович — історію українського державного права. Ці курси тишилися значним зацікавленням німецьких слухачів. Влаштовував Інститут і періодичні циклі лекцій з українознавства німецькою мовою, які призначалися для німців зацікавлених східно-європейськими проблемами.

Наукове співробітництво членів Інституту з ріжними чужими вченими виявлялося також і на міжнародних та німецьких наукових конгресах. Представники Інституту брали між інш. участь в конгресах словянських географів та істориків, конгресі польських філософів у Варшаві, XII зїзді німецького філософічного Т-ва в Магдебурзі, VIII міжнародньому філософічному конгресі в Празі, міжнародньому демографічному зїзді в Берліні, міжнародньому конгресі науки релігії в Брюсселі, в конгресі «Світового господарського Товариства» в Штутгарті, філософічному конгресі в Оксфорді, конгресі науки релігії в Лунді й т. д. Вивначною була також участь Інституту в 2. Українському Науковому Зїзді в Празі 1932 р., на який прибули 7 представників Інституту й зробили 15 рефератів. Важне значіння має також і співпраця Інституту в Українським Академічним Комітетом в Празі, в якому Інститут є одним з найдавніших членів.

Український Науковий Інститут у Берліні співпрацював з українськими й чужими науковими установами також і в галузі виставочної діяльності. Його заходами був зорганізований український відділ на Світовій виставці «Преса» в Кельні 1928 р. Для цієї

виставки Інститут видав і складений Д-ром М. Г н а т и ш а к о м *Katalog der Ucrainica in der Abteilung «Ukraine im Lichte der deutschen Presse und Literatur» der Internationalen Pressausstellung 1928 in Köln.*

В лютому 1933 р. Інститут при фаховій допомозі проф. Дм. Антоновича та Р. Лісовського в Праги в організував у Берліні велику виставку української графіки, на яку прихильно відгукнулося 25 органів німецької преси. До успіху цієї виставки спричинився і виданий Інститутом ілюстрований каталог з нарисом розвитку українського графічного мистецтва (автор проф. Д. Антонович). Після цієї виставки звернувся до українських національно-історичних сюжетів і один з її відвідувачів, видатний український графік-рисівник і одночасно гравер, проф. В. М а с ю т и н, який перед тим працював для московських і німецьких видавництв. Працюючи над українською тематикою, він дав уже кілька історичних портретів, які сам і різьбив, а також викінчив кілька десятків портретних медалів, що представляють українських гетьманів, кошових і культурних діячів. Виконання цих портретів ґрунтується на документальних студіях. Майстер, як сам признається, бажав у цій серії «представити славне минуле України...» Проф. В. Масютин тримав живий зв'язок з членами та співробітниками Інституту.

Гарний каталог з мапою України був виданий Інститутом і з нагоди української демографічно-статистичної вистави, що її організував Інститут в січні 1936 р. спільно з Географічним Інститутом берлінського університету при фаховій допомозі доц. Д-р В. Кубійовича. На цій виставці були виставлені демографічні й господарські мапи й діаграми українських етнографічних земель. Завданням Інституту при організації цієї виставки було поінформувати німців і інш. відвідувачів про демографічні, економічні й культурні відносини на українських землях. Виставка викликала зацікавлення й признання в німецьких фахових колах. Її дуже прихильно оцінили такі вчені як тайн. радник проф. Д-р Пенк, проф. Д-р Норберт Кребс, проф. Панцер, Леш і інш., відвідало кілька сот осіб, між ними чимало фахівців і визначних діячів, а також і кілька екскурсій. Про цю виставку так само багато писали і в пресі.

Український Науковий Інститут постачив матеріал для постійної виставки східно-європейських народів, влаштованої Інститутом для студій пограниччя й закордону (книжки, часописи, світлини й т. д.) і допоміг організувати український відділ цієї виставки.

Дуже важною галуззю в діяльності Інституту є його видання, яке він розпочав скоро після свого заснування. Ще в 1927 р. почали виходити *Записки (Abhandlungen) Українського Наукового Інституту*, які містили в собі розвідки українською й німецькою мовами з різних наукових ділянок. Записок вийшло всього три томи (в 1927, 1929 і 1931 р. р.), кожен понад 10 аркушів друку. В них під редакцією тодішнього директора Інституту проф. Д. Дорошенка були опубліковані праці: В. Залозецького, З.

Кувелі, І. Мірчука, Д. Чижевського, Д. Оляничина, П. Савицького, Ст. Смаль Стоцького, В. Старссольського, Х. Лебідь-Юрчика, С. Володимирова, М. Дольницького, Б. Крупницького, В. Кучабського і інш.

В тому ж 1927 р. почав Інститут видавати й науково-інформаційні *Mitteilungen*, яких вийшло два зшитки (в 1927 і 1928 р. р.) по 4—5 друков. аркушів. *Mitteilungen* приносили найбільше інформацій про українську науку та діяльність українських наукових установ. При кінці 1932 р. почала виходити серія причинків до українознавства (*Beiträge zur Ukrainekunde*). В цій серії дотепер п'явилися такі видання: К. Н. М е у е r — *Die Ukraine in der poln. Romantik. Das Igorlied*. W. K u b i j o w y t s c h — *Verteilung der Bevölkerung in der Ukraine*. Prof. M. Hruschewskyj — *Sein Leben und sein Wirken*; в цій книзі також німецький переклад праці М. Грушевського про схему руської історії. Taras Schewtschenko. *Der grosse ukrainische Nationaldichter*. І. Г о р б а ч е в с ь к и й — *Теперішній стан української номенклатури неорганічної землі (1941 р.)*.

Крім того Інститут видав по німецькому працю Л. Б а г р о в а про «Найстарші карти України на основі нових оригіналів, знайдених в архіві в Стокгольмі» й атлас з репродукціями мап. У виданні Інституту появилася й кілька каталогів, а в осени 1938 р. видав Інститут етнографічну мапу Карпатської України.

Починаючи в 1933 р. Інститут періодично видає свої органи — *Вісти* (виходили до осені 1938 р.) й *Ukrainische Kulturberichte*. Свої *Вісти* Інститут випускав «українською мовою для українського загалу, щоб цією дорогою інформувати його стало й об'єктивно про культурно-наукове життя німецького народу взагалі, а української еміграції в Німеччині зокрема». *Вісти* Інституту містили зміст деяких рефератів, читаних в Інституті, рецензії, статті (нпр. про публичні бібліотеки в Німеччині, про організацію німецького студентства і т. інш.), подавали відомості про умови студій на високих школах в Берліні, інформували про нове німецьке законодавство в різних галузях і т. д. і т. п. Містять вони також багато хроніку та звіти з життя й діяльності самого Інституту. Матеріали *Вістей* УНІ ширко використовувала українська преса. Послужили вони й авторові при писанні цього нарису.

Завданням *Ukrainische Kulturberichte* є інформувати чужинців, головнo німців, про культурне життя України та подавати відомості про діяльність Українського Наукового Інституту в Берліні. З цього видання чужинці передруковували інформації про наукову працю українців.

Крім того всього, члени Інституту та його співробітники багато своїх наукових статей та рецензій друкували також в різних німецьких та інш. чужомовних наукових органах.

В діяльності Українського Наукового Інституту в Берліні завжди важним завданням була опіка над українською академічною молоддю в Німеччині та під-

готовка наукового доросту. Для цього Інститут мав стипендії, які призначав українцям студіюючим на німецьких високих школах, а також і тим молодим дослідникам, що готувалися до наукової праці. Для цих останніх — так зван. стипендіатів 1 катеґорії — керовники інститутських кафедр розпочали ще в 1927 р. семінарні заняття. З поміж цих стипендіатів вишло немало добрих наукових працівників, особливо істориків. З них переважно архівним розшукам віддався Д-р Д. О л я н ч и н, автор дисертації про Сковороду та багатьох історичних розвідок, опертих на неопублікованих досі матеріялах з різних німецьких архівів. В Берлінському та Дрезденському архівах провадив розшуки і Д-р В. К р у п н и ц ь к и й, який ще в 1932 р. габілізувався при Українському В. Університеті в Празі. Проф. Крушницький, найліпший тепер знавець мазепинської еміґрації, дістав для використання із Стокгольмського архіву недруковане досі листування П. Орлика й викінчив докладну монографію про цього Мазепиноного наступника. Йому ж належить і низка менших розвідок, що стосуються Мазепи та різних тем з української історії. Стипендистами Інституту були і покійний Д-р Ігор Л о с ь к и й († 27 травня 1936 р. у Львові), автор розвідки про студії українців у Німеччині, і В. К у ч а б с ь к и й, Д-р С. В о л о д и м и р і в та Петро В е р г у н, Д-р філософії Українського В. Університету в Празі, який працював над церковно-історичними темами. Д-р Вергун, пізніше член Кураторії Інституту, виголосив у Німеччині низку рефератів німецькою мовою на церковні теми з української історії. Виступав він м. інш. у Філософічно-Теологічній Академії у Франкфурті н/М., в Церковно-Історичному самінарі католицького теологічного факультету в Боні та в «Гралю» у Берліні, Духовному Семінарі в Мюнстері, в Студенському Т-ві «Асканія» в Берліні й т. д. А в Католицькому Академічному Т-ві в Берліні Д-р П. Вергун читав і курс лекцій про православу та греко-католицьку релігії. О. Д-р Вергун від довшого часу сповняє в Німеччині душпастирські обовязки серед українців греко-католиків; за свої заслуги на цьому полі він в 1937 р. був іменованій домашнім прелатом папи Пія ХІ. В пізніших роках багато працював у різних німецьких архівах асистент Інституту Д-р Михайло А н т о н о в и ч — самий надійний із повоенного покоління українських істориків — що в цей час займає становище наукового співробітника в Східньому Інституті в Бреславі. Публіковані праці цього дослідника звязані переважно з українсько-німецькою та східно-європейською тематикою взагалі.

Серед стипендистів Інституту було не мало й інших спеціалістів — філологів, природників, економістів і т. д., що їх імена стали відомими в науці. Для прикладу згадаю проф. Богословської гр.-кат. Академії у Львові Д-ра К. Ч е х о в и ч а, літературознавця Д-ра М. Г н а т и ш а к а, Д-ра І. Д р а б а т о г о, Д-ра Ол. С м а к у л у, Д-ра С т а с і в а і т. д. Д-р Стасів був зайнятий експериментальною і дослідною працею над розбиттям атомів у Дрездені при філіялі фірми «Цайс». Стипендіятами Інституту були й Д-р

Г л а д и л о в и ч та редактор І. В и т в и ц ь к и й, що в 1933 р. студіювали в Німецькому журналістичному Інституті в Берліні. Стипендіят Інж. Р. Д и м і н с ь к и й навязав деякі звязки в італійськими науковими колами. Співробітник Інституту Д-р Г. М а л а н ч у к, перебуваючи на студіях в Копенгагені, вишукував в тамошніх бібліотеках україніку (звернув м. інш. увагу на твори данського поета Тора Лянге про Україну). Дехто з стипендіатів Інституту й габілітувався (Д-р К. Чехович, Д-р Стасів і інш.).

Стипендіяти Інституту т. зв. ІІ категорії студіювали на різних високих німецьких школах: Берлінському університеті, німецькій Журналістичній школі, Шарльотенбурзькій техніці, С.-г. академії в Берліні і в інш. німецьких високих школах Кіля, Гетінгену, Кенігсбергу й Ляйпцігу. Кількість стипендій, якими розпоряджав Інститут в різних часах була неодинакова. В 1926—27 р. було 5 стипендій І категорії й 16 стипендій ІІ категорії, в 1927—28 р. всіх стипендій було 22, в 1932—33 р. Інститут мав 14 стипендій, в 1934—35 — 17, в 1935—37 було 19 стипендій. Крім того Інститут допомагав українським студентам сплачувати шкільні такси тощо. Стипендією допомогою Інституту в часі своїх студій користувався й дехто з мистецьких діячів, як нпр. М. Бутович, Р. Лісовський і інш.

Стипендіяти Інституту мешкали звичайно в У к р а ї н с ь к о м у С т у д е н с ь к о м у Д о м і, що його в 1926 р. заснував і утримував Інститут. Цей Дім містився спочатку в звичайних бараках (при Палештрасе), звідки був ще того ж 1926 р. перенесений до Адлерсгофу за Берліном, де теж містився в напівбарачному помешканні. З жовтня 1934 р. Студенський Дім дістав нове гарне й світле помешкання поблизу берлінського Тіргартену, звідки в лютому 1937 р. був переведений на Маркграфенштр. 22, в центрі міста, ближче до всіх берлінських високих шкіл. Мешкало в ньому стало 15—25 осіб переважно студентів-українців, а в останніх роках кілька місць було предоставлено й німецьким студентам. Співжиття з німцями в Українському Студенському Домі затісняло співпрацю між українськими та німецькими студентами. В Студенському Домі замешкували часто й не-студенти, головню приїжджі до Берліну українські професори. При Студенському Домі була зорганізована на пластовий лад студенська харчівня, в якій куховарили по черзі самі ж таки студенти. Це давало їм можливість дешевого й здорового прохарчування.

При Українському Науковому Інституті в Берліні функціонує центральна бібліотека українознавства. Заснована в 1926 р. й реорганізована в 1931 р., ця установа розвинулася у велику українську книгозбірню на чужині. Бібліотека Інституту посідає деяку кількість старих мап України, а також ілюстрації, ноти й періодичу та різні публікації. Основу її творять наукові видання з українознавства. До зросту бібліотеки спричинилися найбільше українські видавництва (в Галичині й по цілому світі — крім ССРСР), українські наукові інституції (зокрема Український Науковий Ін-

ститут у Варшаві), чужі установи й видавництва і деякі окремі особи своїми бібліотечними депозитами й пожертвами. Найбільшим поступленням була фахова книгозбірня покійного академіка В. Гнатюка (біля 7000 томів). З інших поступлень значнішими були пожертви проф. Д-ра І. Мірчука, Б. Лепкого, З. Кузвлі й баг. інш. Від 1939 р. бібліотека УНІ є бібліотекою превенційною й книжок не виповичає та обміну дублетами не провадить. Від лютого 1939 р. відповідальним перед куратором УНІ бібліотекарем Інституту є Д-р Микола М а с ю к е в и ч.

В звязку з бібліотексю при Інституті заснований і архів української преси та архів часописних витинків про культурні справи України, а також функціонує читальня й бюро для ровсилки книжок. Читальнею як і бібліотекою Інституту, користуються не тільки українці, а також і чужинці. До читальні приходило більше сотні ріжних українських періодик в Краю й еміґрації, а також деякі видання чужинецькі, головно славістичні та націологічні.

Б у р о р о в с и л к и к н и ж о к при Інституті існувало в 1930 р. Засноване воно для систематичного постачання української літератури до чужинних бібліотек. Завданням цього бюро творення українських відділів при всіх значніших бібліотеках Німеччини, а також і інш. країн, особливо при тих установах, що займаються східно-європейськими студіями. Це бюро своєю діяльністю фактично продовжувало ту працю, що її в давніших роках провадило Наукове Товариство Шевченка. Бюро ровпоряджало значними книжковими фондами. Лише за перші п'ять літ своєї діяльності воно навязало вносини в 81 науково-культурними установами Німеччини, Чехії, б. Польщі, Франції, Англії, Австрії, СДПА, Фінляндії, Литви, Угорщини, Канади, Швеції, Палестини, Швайцарії, Китаю, Голандії, Бельгії, Італії й інш. країн. Бюро допомагало також і культурно-просвітній діяльності ріжних українських організацій, як в Краю так і на еміґрації. Для поповнення ріжних бібліотек воно ровіслало за цей час десятки тисяч українських видань (лише за перші 5 літ ровіслано 13.000 книжок). Праця в цьому бюрі, як також і в читальні, бібліотеці, архівах та інших закладах Інституту, виконувалася переважно його стипендистами.

Для науково-інформаційної служби при Інституті зорганізоване спеціальне бюро наукової інформації, в якого користувалися найбільше німецькі вчені в своїх працях про Україну й схід Європи. Цеж бюро допомагало своїми вказівками, інформаціями та матеріялами й ріжним інституціям, енциклопедіям і т. п. Члени Інституту ввагалі інтенсивно співробітничали в німецьких лексіконах, як нпр. Брокгауса, Гердера, Педагогічному лексіконі й т. д., постачаючи для них українознавчий матеріял. Інститут приймав у себе численні вівити чужих учених, що сприяло ровитковій звязків Інституту в науковим світом європейським і американським. Дбав Інститут і про постачання фаховим чужим часописам відомостей та матеріялів з українознавства. Працював Інститут

систематично і над переглядом та перевіркою відомостей про Україну в німецьких підручниках, лексіконах та атласах і в пресуванні в австрами та видавцями дбав про виправлення хиб та неточностей що до України. Посередничав Інститут також і при навязанні співробітництва між українськими та німецькими науковими дослідниками. В березні 1938 р. при Інституті була створена Комісія для складання українсько-німецького та німецько-українського словника (Праці Д-р Яр. Рудницького та Г. Наконечної — учасників першого міжнароднього конгресу назвництва, що відбувся 1938 р. в Парижі).

Виявив Інститут у своїй праці співробітництво й з багатьма українськими організаціями та науковими установами. Нпр., 75 роковини Шевченка він святкував спільно з Українською Громадою в Німеччині. Особливо багато допомагав Інститут при поповненні збірок Музею Визвольної Боротьби України. Інститут передав у 1933 р. до Музею ВБУ частину матеріалів в свої виставки української графіки, скриню з матеріалами і річами Б. Лепкого (картини, книги й інш.). При допомозі Інституту та завдяки старанням прсф. І. Мірчука й Д-ра З. Кузвлі було спроваджено до Праги й майно таборів українських полонених за Світової Війни у Рапштаті, Вецлярі, Зальцведелі. Десятки скринь цього майна в архівними матеріалами та мистецькими виробами полонених були перевезені до Праги й тим були врятовані від вагибелі.

ХІІІ.

СПІЛКА УКРАЇНСЬКИХ ЛІКАРІВ В ЧЕХІЇ.

Організація СУЛ та її завдання. Видавнича діяльність. Український Медичний Вістник та Латинсько-український Словник. Співробітництво з Краєм. Відносини з словянськими організаціями. Зв'язки з українськими культурно-науковими установами й участь в громадській праці. Членство СУЛ. Лікарі що працювали на чужині поза СУЛ.

Ще в 1919 р. українські лікарі-емігранти робили спроби організації професійної лікарської спілки. Але через різні причини ті спроби не мали успіху. Аж в 1922 р., коли в Чехії, як значному восередженні української еміграції, зібралось чимало українських лікарів, дійшло й до здійснення тут «Спілки українських лікарів». Це була перша статутарна науково-професійна українська організація в Чехії. Вона почала своє існування в Празі при кінці 1922 р. — статут її був затверджений 10 грудня 1922 р.

Головою Спілки від початку став і беззмінно пробув на цьому становищі аж до кінця 1935 р. її головний фундатор і організатор проф. Д-р Б. П. М а т ю ш е н к о, що в р. р. 1919—1921 був головою закордонного Бюро Українського Червоного Хреста.⁵³⁾

Спілка українських лікарів від початку свого існування намітила собі 4 головних з а в д а н н я : 1) об'єднання українських лікарів на еміграції, 2) допомога їм професійна та в справі фахового удосконалення, 3) наукова та культурно-просвітня праця й 4) громадська діяльність. Не в усіх цих ділянках досягла Спілка однакових наслідків, але її праця за минулі 1½ десятиліття була загалом значною.

Завдяки матеріальній допомозі празької влади, Спілка мала можливість з першого ж року розвинути поважну діяльність. Вона допомагала українським лікарям осередитися в Чехії, видавала окремим лікарям стипендії, завдяки яким ці лікарі мали можливість удосконалювати свої знання, працюючи в різних клініках і інститутах, а також могла розвинути й науково-видавничу діяльність. На допомогіві цілі Спілка українських лікарів одержала від празького уряду в р. р. 1923—1928 кор. 551.950 та на видавничі цілі кор. 120.000. Така щедро державна допомога Спілці українських

⁵³⁾ Його ж «Огляд медичної праці еміграції за 10 років» на 2 УНЗїзді та ще справовдання й хроніка з життя Спілки українських лікарів в Українському Медичному Вістникові та в Лікарському Вістникові послужили головним матеріалом для цього нарису.

лікарів пояснюється в значній мірі й тим, що на чолі допомогової акції еміграції в Чехії стояв того часу Д-р В. Гірса, що перед тим сам був лікарем на Україні.

Спілка українських лікарів уже в 1922 р. стала осередком науково-медичної праці українських лікарів на чужині. Наукова чинність Спілки найпомітніше виявилася у видавничій діяльності, що її провадила від початку спеціальна видавнича комісія Спілки. Протягом 1923—1925 р. р. Спілка видавала за редакцією свого голови «Український Медичний Вістник, неперіодичний часопис кліничної та суспільної медицини». Це було перше цього роду видання українською мовою. Він виходив саме в тих роках, коли на українських землях не було ніякого фахового медичного органу. Співробітниками Українського Медичного Вістника були переважно члени Спілки, а також містили в ньому свої праці й деякі автори з Києва, Львова й Чернівців. На сторінках Українського Медичного Вістника знаходили собі місце оригінальні праці в обсягу як кліничної так і теоретичної медицини та соціальної гігієни й евгеніки. Часопис знайомив українських лікарів з українським медичним життям і з поступом західно-європейської медицини; зверталася в ньому також увага і на розроблення медичної української термінології. «Український Медичний Вістник» у значній частині поширювався також і на Наддніпрянщині, де серед фахових кол зустрів високу оцінку й активував видання української медичної літератури. Цей же орган послужив зразком і для «Українських Медичних Вістей», що почали виходити в Києві в 1925 р. В цьому ж 1925 р. відновилося й у Львові видання «Лікарського Вістника». З появою цих двох фахових журналів, роля празького «Українського Медичного Вістника» була закінчена й він перестав виходити. Всього було видано 6 чисел цього журналу в розмірі 40 друк. аркушів.

З припиненням «Українського Медичного Вістника» члени Спілки беруть активну участь у львівському «Лікарському Вістникові»; представники Спілки постійно входять до складу редакції «Лікарського Вістника», а цілий ряд членів Спілки містять в цьому журналі свої праці.

Науково працювали й свої праці публікували наступні члени Спілки: Д-р Гнат Белей (внутрішні хороби), Д-р Лідія Бич (дитячі хороби), Д-р Кость Воввідка (жіночі хороби), Проф. Д-р Всеволод Гармашів (хирургія й гігієна), Проф. Д-р Іван Горбачевський (хемія), Д-р Антін Гончарів-Гончаренко (гігієна), Д-р Юрій Добриловський (жіночі хороби й поліжництво), Д-р Михайло Кагалуба (внутрішні хороби), Д-р Олена Мельничук-Кобизька (внутрішні хороби), Д-р Наталія Мазепа (бактеріологія й гігієна), Проф. Д-р Борис Матюшенко (соціальна гігієна й евгеніка), Д-р Василь Наливайко (хирургія), Д-р Іван Ортинський (патологічна анатомія, шкірні та венеричні хороби), Д-р Микола Прокопів (внутрішні хороби), Д-р Іван Рихло (внутрішні хороби), Д-р Ярослав Рибак (внутрішні хороби), Д-р Микола Равич (внутрішні хороби), Д-р Микола Сисак

(патологічна анатомія), Д-р Ярослава Шматера-Коваржова (радіологія та бальнеологія), Д-р Яків Якубівський (дитячі хвороби).

Другим великим видавничим завданням Спілки українських лікарів після видання «Українського Медичного Вістника» було приготування до друку латинсько-українського медичного словника. Основою для цього видання послужили матеріали Д-ра М. Г а л и н а та кол. Медичної Секції Українського Наукового Товариства в Києві, доповнені та розроблені спеціальною термінологічною комісією при українському міністерстві здоров'я в Києві. В доповнення до них Спілка одержала також матеріали Д-ра В. Наливайка.⁵⁴⁾

Праця біля впорядкування та перероблення всіх цих матеріалів забрала коло трьох років. В 1926 р. за редакцією головно Д-ра Б. Матюшенка й Д-ра В. Наливайка та при співробітництві цілого ряду фахівців, що творили спеціальну термінологічну комісію, Спілка видала Л а т и н с ь к о - У к р а ї н с ь к и й М е д и ч н и й С л о в н и к в розмірі 20 друк. аркушів. Більшість накладу цього видання пішла на Наддніпрянщину.

Після цього власне видавництво Спілки припинилося. Лікарі-емігранти містили пізніше свої праці в кравих виданнях. С п і в р о б і т н и ц т в о С п і л к и з К р а є м цілий час було досить жвавим. Спілка українських лікарів від початку свого існування підтримувала контакт з Українським Лікарським Товариством у Львові. Члени Спілки брали участь у II, III, IV, V і VI з'їздах лікарів і природників у Львові. Вони особисто виступали в докладами на цих з'їздах, а дехто надсилав свої праці для прочитання. Також кравці редакції, як нпр., ред. «Книги здоров'я» у Львові запрошували членів Спілки до співпраці. Спілка з свого боку, як організаторка медичної секції на обох українських наукових з'їздах у Празі, посередничала в справі участі лікарів з Краю на цих з'їздах. Разом з українським лікарським товариством у Львові, Спілка була деякий час заступлена у Всесловянському Лікарському Союзі. Брала участь в здійсненні українського шпиталю у Львові, а саме — збирала пожертви на цю установу й організувала в Празі спеціальний Комітет «Народньої Лічниці», який продовжив збір по-

⁵⁴⁾ Д-р В. Н а л и в а й к о, видатний діяч Спілки — член її управи й заступник голови, помер у Празі 24 серпня 1938 р. у віці 52 літ. Родом з Поділля, як лікар працював в Українській Армії в 1918 р. на визначних становищах в різних частинах. В 1920 р., інтернований в Польщі, був обраний в члени головної управи Українського Червоного Хреста й завідуючим санітарним відділом. В Ченстохові Д-р Наливайко лікував хорих емігрантів, допомагав їм матеріально і брав участь в організації та веденні курсів сестер-жалібниць. В 1921 і 1922 р. р. він провадив лікарську практику в Біловізьській пущі і боровся з пошестями у Пинську, Дрогочині і Бересті Литовському. В 1923 р. Д-р Наливайко переїздить до Чехії, де працює при університетських клініках, а в 1926—1929 р. р. він займав посаду шеф-хірурга державної лічниці в Скадарі (Албанія); в 1929 р. повернувся до Чехії, де продовжував свою фахову працю. Д-р Наливайко був і літературно чинним. В 1933 р. він відбув подорож до Палестини і в 1937 р. випустив велику працю п. з. «По Святій Землі» та «Жида в Палестині».

жертв. За час існування цього Комітету лікарі-українці в Чехії пожертвували на «Народню Лічницю» у Львові більше 15.000 крр. Контакт Спілки з наддніпрянськими лікарськими чинниками був значно слабший. Всеж і звідти Спілка діставала статті для свого Медичного Вістника і надсилала туди свої видання. В 1927 р. Спілка вислала до Медичної Секції Української Академії Наук у Києві великий транспорт закупленої раніше для України фахової німецької літератури, що її з 1919 р. переховували в Берліні.

Дбала Спілка також про навязання контакту з українськими лікарями Канади, обмінюючись з ними взаємно інформаціями; вона ж посередничала й при налагодженні звязку між канадійськими лікарями-українцями та лікарським товариством у Львові.

Менш щасливим було співробітництво Спілки з все словянськими лікарськими організаціями та з чеськими професійними лікарськими об'єднаннями. В звітах Спілки останнє пояснюється тим, що «провідні органи чеських лікарських організацій ставляться негативно до лікарів чужинецького походження і не лише не дбають про їх інтереси, але навіть часто їм шкодять... Не малу роль в цьому грає і те, що переважна більшість чеських лікарів настроєна русефільськи і до лікарів-українців не чуває симпатій» (Лікарський Вістник, 1928, ч. 2). Це згіршення відносин виявлялося в тому, що чим далі тим інтервенції Спілки на користь своїх членів, лікарів-українців, давали все менше користи а під кінець почали навіть ішкодити. Настало це головно «у висліді постійного цькування на лікарів чужинецького походження з боку лікарів-автохтонів».

З подібних же причин дійшло в українців і до розриву з Всесловянським Лікарським Союзом, до якого Спілка входила разом з Українським Лікарським Товариством у Львові. Представники обох цих організацій творили українську національну делегацію, яка й виступала на перших двох все словянських лікарських з'їздах: 1926 р. в Білгороді й 1927 р. у Варшаві. Перед III зїздом у Празі була намічена реорганізація Союзу за державним (а не національним) принципом, так що делегати недержавних словянських народів мали б входити до складу державних делегацій, як представники національних меншин без права на окремиї голос. На таку безголосу участь в Союзі ні Спілка українських лікарів, ні Лікарське Товариство не погодилися й залишили зовсім «Всесловянський Лікарський Союз». З приводу цього прикрого факту в останньому звіті Спілки читаємо таке: «Представники декількох словянських держав забули, що ще напередодні світової війни вони були в такому ж стані, як тепер українці, і що тоді національний принцип членства у все словянському союзі здавався їм цілком доцільним. Українці ще перед світовою війною брали участь в Союзі на однакових правах з представниками інших словянських народів, але це, видно, нова генерація словянських лікарів не вважала морально обов'язувачим. Мусимо з признанням тут сконстатувати, що представники болгар лікарів були проти згаданого рішення» (Лік. Віст. 1928 р., ч. 2).

Та не дивлячись на такі мало відрадні відносини з професійними чеськими й всеслов'янськими лікарськими організаціями, члени Спілки активно співробітничали як в чеських так і в інших неукраїнських медичних журналах, а також брали участь в чеських наукових товариствах та установах, виступали на різних наукових з'їздах, сходинах і т. п.

Видатною була участь Спілки при організації обох наукових українських з'їздів у Празі 1926 і 1932 р. р. На цих з'їздах Спілка українських лікарів була організаторкою медичної підсекції. Члени Спілки брали також активну участь і при утворенні та в діяльності Української Наукової Асоціації в Празі. Спілка входила до складу Українського Академічного Комітету для міжнародньої інтелектуальної співпраці, Товариства Прихильників Української Господарської Академії, Комітету допомоги українським та білоруським студентам, Комітету для вшанування пам'яті проф. Пулюя, входила Спілка й до цілого ряду громадських об'єднань. Взагалі Спілка українських лікарів тримала зв'язок з українськими культурно-науковими установами й брала участь в громадській праці української еміграції.

Ще в 1923 р. Спілка при організаційній співучасті Української Медичної Громади влаштувала в Празі 8 викладів для українського студентства і старшого громадянства про туберкульозу й полові недуги. Влаштувала Спілка виклади й для пластунів з анатомії та про першу медичну допомогу. А в самій Спілці протягом 1923 р. відбулося 11 наукових рефератів з дискусіями. В травні того ж року Спілка влаштувала екскурсію на виставку при I чеському протитуберкульозному з'їзді. Крім того члени Спілки брали участь разом з чеськими лікарями в різних наукових екскурсіях.

Повстання Карпато-української держави й інш. події кінця 1938 р. внесли значні зміни і в життя СУЛ; чимало членів Спілки виявило бажання працювати в Карпатській Україні, де головою лікарської комсри був лікар-емігрант Д-р І. Р и х л о. На Словаччині залишалися біля 20 членів Спілки, які мали створити окрему філіяльну організацію СУЛ.

Всього протягом першого року існування Спілка Українських Лікарів об'єднувала 33 ч л е н и (з них 31 українець, 1 москаль, 1 вірменин — обидва останні-лікарі української армії). Пізніше вступило до організації ще 86 членів. Всеж Спілці не пощастило об'єднати всіх українців-лікарів, яких на території Чехії і Словаччини нараховувалось біля 150. На початок 1939 р. Спілка мала 119 членів, з них два почесних — акад. І. Гербачевський і Д-р В. Гармашів. Почесним членом Спілки був і покійний Д-р М. Левицький.⁵⁶) Крім того в складі Спілки є ще 10 ветеринарних лікарів, які творять в ній окрему секцію. По національності серед членів

⁵⁶) Д-р Модест Л е в и ц ь к и й † 16. червня 1932 р. в Луцьку на Волині, куди переїхав у 1927 р. з Подєбрад, де був лектором української мови и лікарем Української Господарської Академії.

СУЛ крім 114 українців є ще 1 вірменин, 1 москаль і 3 білорусини.⁵⁶⁾ Головою Спілки після проф. Б. Матюшенка став Д-р Юр. Д о б р и л о в с ь к и й (обраний 18 грудня 1935 р.), який залишався на цьому становищі поперх 4 років, а 24 лютого 1940 р. на річних зборах Спілки відмовився від дальшого головування. Головою після цього був обраний Д-р М. З а в а л ь н я к, за якого 21. вересня 1940 р. Спілка припинила дальшу діяльність і розв'язалася.

З покійних членів СУЛ, крім згаданих уже, треба назвати ще члена фундатора Спілки Д-ра Олексу Білоуса. Д-р Ол. Б і л о у с, кол. керуючий міністерством і тов. міністра народнього здоров'я УНР, † 5. липня 1929 р. в Парижі. Працював 1920 р. в Місії УНР в Букарешті, потім на Поділлі, в 1922 р. в Праві, в 1924—27 р. р. на Закарпатті, де й стратив адоровля.

Значні страти понесла СУЛ в двох останніх роках: 1940 і 1941. 18 серпня 1940 р. помер Д-р Гнат Б е л е й, родом з Войнилова в Галичині, кол. український січовий стрілець, який на еміграції в Праві скінчив медичний факультет, працював на клініках і в шпиталях, а потім як практичний лікар в Лоунах. В 1940 р. помер і районний лікар в Цірквіці в Чехах Д-р Степан К р и ж а н і в с ь к и й, родом в Галичині. 15. березня 1941 р. на 86 році життя помер у Праві Д-р Люцій К о б и л я н с ь к и й, що походить в Київщини й визначився як культурний, громадський і науковий діяч. Крім своєї лікарської практики займався він також музикою й мовознавством. Давній національно-громадський діяч, Д-р Л. К о б и л я н с ь к и й провадив культурну українську працю на Кавказі

⁵⁶⁾ Членами Спілки Українських Лікарів були Д-р Д-р: Ір. Бабинова-Калюжна, З. Бариш, Г. Белей, В. Березовська-Сайдова, О. Біднава-Труба, Лід. Бич, Н. Білик, Юл. Божейко, К. Бригун, Л. Бригунова, Д. Василів, З. Василіва-Максимова, О. Вербовський, О. Вергун, В. Верещинський, Ів. Вовк, П. Воронкевич, М. Галаят, Й. Гачакова-Покорна, Ів. Геніуш, Т. Геречка, Юл. Главатий, М. Голуб-Бучинська, М. Гончаренко, С. Грицей, К. Громовський, Н. Грушецька-Рябокінь, Л. Гуменюк, Ст. Денисенко, В. Дідич, О. Доскоц, М. Еліїв, М. Завальняк, В. Загородний, Ст. Загребельний, М. Зурабянц, А. Івашенко, Р. Іванець, В. Івановський, Д. Кейванова-Францова, М. Кметь, С. Кметь, Л. Кобилянський, В. Коваленкова-Радченко, Г. Комаренко, В. Кранц, Ол. Креденсер, Ст. Крижанівський, В. Курганський, М. Кухаришин, І. Ладанівський, Ол. Леонтович-Пачесова, Л. Литвин, Л. Ліндфорс, В. Магліон, Н. Мавєпа-Сингалевич, М. Малінський, В. Мальчик, Г. Масик, Ол. Мельничук-Кобивська, Д. Микитинський, Ст. Михаськів, К. Могила, Ів. Наболотний, М. Науменко, М. Невдїйминога, Ол. Огородникова, А. Окопенко, А. Ортинська, Ів. Ортинський, М. Остальський, Ф. Павлюк, П. Паламарчук, Ол. Пестременко, З. Петірова-Вергунова, М. Пироженко, Ол. Плітас, З. Плітасова, Ів. Подригуля, М. Прокопів, Ю. Пшичкін, Б. Пятаченко, Я. Рибак, І. Рихло, Я. Рондяк, О. Рудзвинський, М. Сазавський, Г. Сапціон, М. Семень, А. Сидорукова, Н. Сіркова-Деметрова, Ір. Скоморовська-Липова, Ф. Слодецький, М. Слюсар, П. Сокологорський, Т. Солуха-Приходьнова, К. Спринь, М. Стахівський, Н. Сукманська-Слодецьна, В. Темник, О. Тивоняк, В. Хомишин, О. Цимбалко, С. Чесниківський, МУС. С. Шишківський, Яр. Шматера-Коваржова, Ів. Шумейко, В. Шиманів, Е. Яблонський, Як. Якубівський, Ю. Янів, Г. Янішевська, Д. Ясінчукова, О. Яхно і інші.

З ветеринарних лікарів членами СУЛ були Д-р Д-р: Ол. Білецький, А. Васківський, В. Дубів, А. Іванчук, І. Камінський, Б. Кронік, В. Найда, Ол. Ольшевський, Ст. Подедворний, Юр. Янів і інші.

(голова «Просвіти» в Баку), де мав контакт з грузинськими діячами, був членом Української Центральної Ради, потім радником посольства УНР в Туреччині, а на еміграції перебував в Чехії. В 1923—24 р. р. Д-р Кобилянський завідував санаторією в Квасах. 31. березня 1941 р. помер практичний лікар в Черноучку в Чехії Д-р Микола М а л і н с ь к и й (* 20. XII. 1901 р. в Монастирці в Галичині). Д-р Малінський щедро відкликався на культурні потреби української еміграції; його смерть викликала глибокий жаль в масах місцевого чеського населення. 9. квітня 1941 р. помер Д-р Кость М о г и л а, родом з Чернигівщини (* 14. VII. 1898), був практичним лікарем в Чеській Тршебовій. В 1941 р. помер і Д-р Олекса Т и в о н я к, народжений 11. IV. 1894 р. в Базарі; працював як практичний лікар в Німбурзі в Чехії.

З українських лікарів, що розвивали на чужині свою діяльність поза Спілкою, треба згадати насамперед Д-ра Е. Л у к а с е в и ч а, голову української Дипломатичної Місії в Швейцарії. Ще як голова Місії він виявив широку інформаційну працю, — його Місія, м. інш., видала інформаційний збірник про Україну. (L'Ukraine — з працями П. Стебницького, М. Кордуби, Ол. Шульгина і гр. М. Тишкевича). В літі 1919 р. Д-р Лукасевич уступив своє дипломатичне становище М. Василькові й переїхав на життя спочатку до Чехії а в кінці 1921 р. до Варшави. Тут він розпочав приватну лікарську практику й мав намір відкрити приватну лічницю. В той же час не припиняв він і чисто наукової праці, в якій головну увагу присвячував українській медичній термінології та етнографії. Своім власним коштом видав він анатомічний словник та частину загального латинсько-українського словника (Львів, 1926 р.).

В анатомічному словникові до кожного терміну латинського подано відповідні терміни — український, московський, польський, чеський і німецький. Деякі наукові праці Д-ра Лукасевича друковані в фахових медичних органах, але більшість їх залишалася не опублікованими в літературній спадщині покійного († 20 грудня 1929 р. у Варшаві, похований на Волі. Некролог і спогади про нього в Тризубі 1930 р. ч. 3 (211).

Проф. Б. Матюшенко в своєму некролові писав, що Д-р Е. Лукасевич був для української медицини «одним з найбільш заслужених каменярів, що заложили міцні підвалини для її дальшого розвитку» (Лік. Вістник. 1930 р., ч. 1).

Д-р Віктор П і с н я ч е в с ь к и й († в жовтні 1933 р.) у Братиславі. Вихованець Подільської семінарії, як студент Військово-Медичної Академії в СПБ брав активну участь в українському громадському житті; в 1908 р. їздив на II конгрес славянської молоді в Празі. Півніше виявив себе талановитим журналістом (співробітничав у київській «Раді»). На еміграції редагував у Відні тижневик «Воля». Працював також науково у своєму медичному фаху, опублікував кілька десятків своїх розвідок.

Менш відомим, провінціалним діячем, був Д-р Петро Ш е п - ч е н к о, родом з Гайсинського пов. на Поділлі, що закінчив своє

життя як залізничний лікар в Радивиліві на Волині 6 травня 1933 р. В Радивиліві він працював в різних ділянках громадського життя й був головою «Просвіти». Після реактивування Українського Лікарського Товариства у Львові в 1920 р. Д-р П. Шепченко стає його членом і бере навіть участь в його засіданнях, приїздячи для цього спеціально до Львова. Свою цінну бібліотеку він заповів Україн. Лікар. Товариству, а свої лікарські прилади «Народній Лічниці» у Львові. Працював покійний також на полі популяризації медицини й видав книжку про «Страшне лихо» (Некролог в «Лікарському Вістнику», 1933 р. ч. 1).

Д-р Василь Б і л е ц ь к и й († 23. квітня 1930 р. в Царгороді), лікар-емігрант в Чернігівщини. Як учасник національно-визвольної боротьби емігрував до б. Польщі. Від 1921 р. практикував як лікар в Галичині. Свій значний масток віддав на українські товариства в Тернополі.

Д-р Михайло В а с и л ь ч е н к о († 27. серпня 1941 р. в Холмі), лікар-бактеріолог, родом в Херсонщини, в складі стрілецької Залізної Дивізії як підполковник був 1920 р. інтернований в таборах б. Польщі. До 1926 р. працював як лікар в лічниці для інтернованих в Торуні, потім до 1939 р. в міському шпиталі в Каліші, звідки переїхав до Холма. Був і літературно чинний (повість «Катаклізм»).

XIV,

УКРАЇНСЬКЕ ПРАВНИЧЕ ТОВАРИСТВО В ЧЕХІЇ.

Статутарні завдання Т-ва, його склад і голови. Діяльність: наукові засідання, академії й свята, участь в організації академічного життя, громадські акції, видання, співробітництво з УВУ.

Статут цього Товариства з осідком у Празі затверджений владою 17 березня 1923 р., хоч біля організації його українські правники, зосереджені головню коло Українського Вільного Університету, заходжувалися ще в 1922 р., після перенесення УВУ з Відня до Праги. Завданням Товариства, яке по думці організаторів, мало продовжувати діяльність заснованого ще в Києві «Українського Правничого Товариства», було: об'єднувати теоретичні й практичні українські правничі сили на ґрунті дослідження питань українського права; дбати про соціяльні, матеріяльні й моральні інтереси українських правників в Чехії та причинитися до завязання між українськими й чеськими та словацькими правниками доброзичливих стосунків (§ 2 статуту). Товариство мало в статуті й інші завдання — між ними й створення окремого «Українського Правничого Інституту», але до здійснення їх тим часом не дійшло. В 1923 р. Товариство розрослося до 24 чл., головню професорів права та економіки й інш. наукових робітників при українських високих школах в Чехії. Пізніше склад Товариства збільшувався, так що в 1928 р. воно нараховувало 32 члени. Головою його від початку аж до своєї смерти був проф. Р. Л а щ е н к о († 30 жовтня 1929 р. в Празі), а після нього професори: А. Я к о в л і в, К. Л о с ь к и й, С. Д н і с т р я н с ь к и й.

Діяльність Правничого Товариства протягом першого п'ятиліття виявлялася головню в улаштуванні наукових засідань в доповідями та дискусіями його членів. Всього за перше п'ятиліття Товариство заслухало й обговорило на своїх засіданнях 54 наукових доповіді, переважно в обсягу українського права, що потім були друковані в різних наукових виданнях. Крім того Товариство брало участь в різних національно-культурних українських святах, що з них деякі воно ж само й улаштовувало. На таких святах члени Товариства за перше п'ятиліття прочитали дальші 15 доповідів. Правниче Товариство разом з Факультетом Права і Суспільних Наук УВУ організувало 23 грудня 1923 р. ювілейне свято з приводу 25-ти ліття наукової діяльності акад. Ст. Дністрянського. В ювілейному науковому збірнику на честь С. Дністрянського більшість

статей написана членами Товариства. Українське Правниче Т-во разом з «Товариством Українських Економістів» відзначило в січні 1924 р. спеціальним засіданням 5-ту річницю смерті М. І. Туган-Барановського; 10 лютого 1924 р. засідання Т-ва було присвячене пам'яті Вудро Вільсона. Товариство ще брало участь в святкуванні 75-ти ліття свого члена проф. Ф. Щербини, 70-ти ліття проф. І. Горбачевського, 50-ти ліття наукової праці проф. О. Ейхельмана, 50-тої річниці з дня смерті Фр. Палацького й інш. Відгукнулося Українське Правниче Товариство спеціальним своїм засіданням і на таку подію, як «рзовпочаття боротьби за звільнення братніх нам балканських славян». 50-та річниця цієї події була відзначена урочистою академією Т-ва 25 квітня 1927 р. при участі південно слов'янського посла в Празі Д-ра Бранка Лазаревича.

Брало Товариство участь і в організації академічного життя українського в Чехії. Воно виявило працю при складанні проекту статуту «Союзу об'єднаних українських високих шкіл, наукових та науково-професійних організацій в Чехії». До здійснення цього Союзу не дійшло; Правниче Т-во натомість вступило до Українського Академічного Комітету для міжнародної інтелектуальної співпраці. Брало воно участь також і при організації Українського Наукового Зівду в Празі 1926 р., а його члени виступали на цьому Зівді в доповідях. Ще більшою була участь Українського Правничого Т-ва в організації Українського Правничого Зівду в Празі, що відбувся 4—7 жовтня 1933 під почесним головуванням ректора УВУ проф. І. Горбачевського. На цьому зівді було прочитано біля 30 докладів на теми права, економіки й соціології. При закінченні зівду відбулося святкування десятиліття Українського Правничого Товариства в Празі.

Правниче Т-во брало участь також і в деяких громадських акціях, як нпр. в Комітеті для оборони і вшанування пам'яті С. В. Петлюри. Дбало Т-во також і про матеріяльну допомогу українським правникам на еміграції, про забезпечення їм можливостей праці, про візи й т. д. Завдяки субвенціям Міністерства Шкільництва та Народної Освіти в Празі Правниче Т-во видало в 1928 р. друком своє справоздання за перші 5 літ діяльності (ст. 34) з резюме докладів; а ще перед тим працю проф. Р. Л а щ е н к а «Лекції по історії українського права. Литовсько-польська доба. Пам'ятники Права» в кількості 400 прим. й текст короткої редакції Руської Правди з бібліографічним показчиком (в кількості 300 прим.). Брак матеріяльних засобів унеможливив Товариству ширше ровинути свою видавничу діяльність.

В 1932 р. змінено статут Т-ва й з того часу засідання останнього відбуваються разом із щотижневими зборами професорів факультету права і суспільних наук УВУ. За 10 літ свого існування Правниче Товариство відбуло понад 120 наукових засідань, а число членів його в 1933 р. зросло до 61 (між ними й члени-правники з Карпатської України). Значну активність в праці Т-ва особливо в останніх роках свого життя виявляв проф. С. Шелухин († 25 грудня 1938).

УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ПРИХИЛЬНИКІВ КНИГИ В ПРАЗІ.

Засновання УТПК, його мета й склад. Діяльність: наукові засідання й книжні виставки на них. Комісії при Т-ві. Участь в 2 УНЗіади 1932 р. Виставка української графіки 1933 р. Співробітництво Т-ва з українськими й чеськими бібліографічними установами. Експурсії. Бібліотека й видавництво. «Книголюб». Книгознавчі органи української еміграції. Зміна управи 1934 р. й дальша діяльність УТПК.

Це Товариство засноване як організація бібліографів, бібліотекарів, видавців і взагалі прихильників книги. Повстало воно в звязку з підготовкою українців до участі в Міжнародньому Бібліологічному З'їзді, що відбувся в Празі 1926 р. Український Підготовчий Комітет в справі цього з'їзду та книжної виставки при ньому й підніс ініціативу засновання Українського Товариства Прихильників Книги. Установчі збори фундаторів відбулися 5 січня 1927 р. й Товариство відразу ж розпочало свою наукову працю, хоч статут його був затверджений аж 28 березня 1928 р. — «Метсю Товариства — згідно його статуту — є сприяти розвитку та поширенню української книги» (§ 5).

Головою Товариства аж до р. 1934 був проф. С. С і р о п о л к о, а заступником Е. С. В и р о в и й. З їх працею звязана організація Товариства й найбільший розвиток його діяльності. Кількість членів Товариства вже в першому році зросла до 71 (серед них 1 чеське Т-во, 2 чехи, 2 москалі, решта українці й українські установи). В 1931 р. членів налічувалося 84. Пізніше склад членів Т-ва не зменшився, але діяльність його супроти перших років значно ослабла.

Головною формою діяльності Товариства Прихильників Книги були його наукові засідання в фаховими доповідями членів і дискусіями. На цих засіданнях звичайно влаштовувались виставки нових українських видань (книги, часописи, мапи й т. інш.). Крім того инколи влаштовувались ще й спеціальні виставки в звязку з програмою засідання (Нпр., видань Т. Шевченка, українських таборових видань, праць Д. Щербаківського, О. Кобилянської, українських видань в Америці, праць Г. Нарбути, українських екслібрисів, окладанок і т. інш.). За перші 5 літ свого існування (1927—1931) Т-во відбуло 39 своїх наукових засідань; на них було васлухано й обговорено 67 доповідів, поданих 19 референтами.

При Т-ві працювали й спеціальні Комісії, як Бібліотечно-бібліо-

графічна та Редакційно-видавнича. На них Т-во й спиралося в своїй діяльності. В 1928 р. воно влаштувало виставу видань в книгознавства в Чехії за останнє десятиліття, також українських видань в Буковини. В 1932 р. Т-во працювало для організації книжної виставки 2 Українського Наукового Зівду в Празі й для видання бібліографічного покажчика наукових праць української еміграції за останнє десятиліття. Управа Т-ва творила превидю Бібліографічно-Виставочної Підкомісії 2УНЗівду. В 1933 р. Українське Т-во Прихильників Книги зорганізувало в Празі велику виставку української графіки, в якій вняли участь своїми працями члени АНУМ-а, Гуртка «Спокій», українські митці у Франції, Чехії й т. д. На цій виставці було поверх 1000 експонатів більше як ста митців. Виставка обіймала українську графіку ХІХ і ХХ ст., книжні окладинки, ініціали, оздоби, ілюстрації, видавничі знаки, екслібриси, проєкти театральних костюмів, папірові грєші, поштові марки і т. інш. Виставка мала й друкований каталог, а в чеській фаховій пресі викликала багато прихильних реценвій.

Товариство тримало звязок в бібліографічними установами українськими (Книжна Палата, Науковий Інститут Книгознавства, Всенародня Бібліотека й інш.). Голова Т-ва прсф. Сірополко, як представник Т-ва, підтримував жвавй звязки в чеськими бібліологічними товариствами й діячами — м. інш. входив до складу управи чеського Книгознавчого Т-ва. Товариство Прихильників Книги було членом Спілки чеських бібліотекарів, яка в свою чергу була членом Українського Т-ва Прихильників Книги.

Організовувало Т-во й спеціальні е к с к у р с і ї своїх членів до великих чеських бібліотек (в Празі і на провінції), на чеські книжні виставки, до музеїв, галерій тощо.

Протягом своєї діяльності Т-во склало собі й невелику бібліотеку в книгознавчих і бібліофільських видань та збірку фахових часописів українських і чеських. З 1929 р. воно мало представництво паризької бібліотеки ім. С. Петлюри й провадило вбір та висилку книжок, часописів та інш. матеріалів для цієї бібліотеки.

Крім цього всього Товариство провадило й видавничу діяльність, яку розпочало видаванням бюлетеню (вийшло лише 1 число), а потім почало видавати неперіодичний орган «К н и и г о л ю б». Останній виходив літографованими вшитками здебільшого по 4 аркуш. кожний. Завданням «Книголюба» було «вивчення долі української книги від найдавніших часів до сучасного моменту». В «Книголюбі» ж публікували праці й декого в чеських фахівців-бібліологів, але головним матеріалом для цього журналу служили доповіді членів Т-ва на його засіданнях. Всього вийшло 15 книг «Книголюба», в яких уміщено 66 статей (24 авторів, найбільше — Д. Антоновича, В. Біднова, Е. Вирового, П. Зленка, В. Сімовича, С. Сірополка, В. Січинського, Д. Чижевського й інш.). В «Книголюбі» ж постійно велися й такі відділи, як «Бібліотечна справа», «Видавничо-Книгарська справа», «Україніка» (ріжномовна), «Нові українські видання в Чехії» й інш. Для «Книголюба» багато бібліографічного

матеріалу постачав М. Мухин. Видавало Т-во Прихильників Книги і річні справоздання про свою діяльність.

Допомогу на видавничу діяльність, головно на видання «Книголюба», Т-во мало від українських високих шкіл, найбільше від Педагогічного Інституту, а також від окремих жертводавців. В 1931 р. ці пожертви зменшилися, в наслідок чого Т-во мусіло скоротити а потім і зовсім припинити видання свого органу.

Українська еміграція видавала на чужині кілька книгознавчих журналів. Першим таким органом була «Книга» під редакцією проф. Д. Антоновича у Відні, якої в 1921 р. вийшло 1-ше число. На жаль, це дуже добре редаговане видання не продовжилось. Пізніше в 1922 р. в Подєбрадах виходило «Українське Книгознавство» під редакцією відомого українського бібліолога, потім бібліотекаря варшавської бібліотеки Інж. Л. Биковського. В 1925—1926 р. р. український бібліографічний відділ під редакцією проф. С. Сірополка був у правькому місячникові словянської бібліографії «Славянская Книга». Всі ці видання були попередниками «Книголюба», який після закриття в 1931 р. київських «Бібліологічних Вістей», лишився єдиним українським книгознавчим органом в світі. На жаль і сам він в 1932 р. перестав виходити.

На річних зборах 8 лютого 1934 р. дійшло до усунення довголітніх керовників Т-ва й обрання нової управи з головою Д-ром В. Січинським. В наслідок цього в діяльності Товариства зайшли деякі зміни. Не відновилося видання «Книголюба», але було видане річне справоздання (літогр.) з резюме прочитаних докладів. Склад докладчиків також частково обновився. Новиною в діяльності Т-ва було влаштування бібліофільської анкети-конкурсу з відзначенням найліпше виданих українських книжок; новиною було також і влаштування чайних вечорів Товариства з участю гостей, на яких читалися репортажні доповіді й мінялися екслібрисами. В 1935 р. УТПКниги влаштувало 7 наукових засідань і 2 чайні вечори.

XVI.

УКРАЇНСЬКЕ ПЕДАГОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО В ПРАЗІ.

Праця української еміграції в галузі педагогіки. Заснування Педагогічного Т-ва в Празі, його мета й діяльність: приміщення учителів-емігрантів на Закарпатті, наукові засідання, видання.

Праця української еміграції в галузі педагогічних наук провадилася як в українських школах закордоном, так і в деяких наукових товариствах, головню в Чехії, а також і окремими діячами. Педагогічні дисципліни найширше викладалися в Українському Високому Педагогічному Інституті в Празі, хоч також і в Українському Вільному Університеті та в Українській Господарській Академії читалися деякі педагогічні курси. Питання з педагогіки розроблялися та освітлювалися також в семінарях при цих високих школах та ще в семінарі Українського Соціологічного Інституту в Празі. З цією працею було звязане й видання кількох наукових публікацій на педагогічні теми та підручників, що появилися на еміграції, а також співробітництво педагогів-емігрантів у краєвих та чужих педагогічних органах та їхня участь в кількох педагогічних віздах. (Прага, Львів, Берно й інш.). На 2УНЗівді в Празі голова Педагогічного Т-ва проф. С. С і р о п о л к о був головою філософічно-педагогічної підсекції, в організації якої саме Педагогічному Т-ву належить визначна роля.

До розвитку науково-педагогічної праці української еміграції в значній мірі причинилися і деякі наукові товариства. Дослідженню педагогічних проблем уділяло увагу засноване 1925 р. в Празі Філософічно-Педагогічне Т-во ім. Сковороди. Після зникнення цього Т-ва, яке не було довговічним, деякі педагогічні праці були продискутовані в Українському Історично-Філологічному Т-ві та в Т-ві Прихильників Книги в Празі. Доповіді на теми звязані з педагогікою читалися також і в Наукових Інститутах у Берліні та Варшаві, і в Бібліотеці ім. С. Петлюри в Парижі. Та найбільшою в цьому відношенні була праця спеціального Педагогічного Т-ва, заснованого в Празі 1930 р.

Це Т-во, що його установчі збори відбулися 31 грудня 1930 р., повстало з ініціативи групи педагогів та культурно-просвітніх робітників, які перебували на еміграції в Чехії. Метою Українського Педагогічного Т-ва по статуту намічено «студіювати питання з теорії і практики педагогіки, як рівно ж минуле й сучасне становище народньої освіти на українських землях і на чужині» (§ 5). В пер-

шому році своєї діяльності Т-во об'єднало 34 члени. Воно навязало звязок з українськими педагогічними та культурно-просвітніми закладами на Закарпатті, в Галичині та з окремими українськими діячами в Канаді й на Буковині й увійшло до складу Українського Академічного Комітету.

Ідучи назустріч своїм членам та дбаючи про національно-українські інтереси звагалі, Т-во старалося про приміщення українських педагогів на учительську працю на Закарпатті. З цією метою воно листувалося з шкільним рефератом в Ужгороді й з окремими шкільними інспекторами та інш. чинниками, — при чому ці заходи Т-ва дали деякі позитивні наслідки.

Влаштувало Т-во й наукові засідання з доповідями — нпр., присвячене пам'яті П. І. Холодного, 25-літ. ювілею київського «Світла», на теми мови, про шкільну рефсрму в Чехії, шкільні відносини в Карпатській Україні й т. д. На засіданнях Педагогічного Т-ва виступали з доповідями не тільки його члени а також і професори-чехи (Д-р В. Пршігода, Д-р Стейскаль) та педагогічні діячі закарпатські — Юл. Гуснай та Юл. Ревай. В 1932 р. Педагогічне Т-во завдалося справою перегляду чеських та словацьких шкільних підручників з метою вясуння, чи україніка цих підручників є відповідною науковою правді.

На видавничому полі Т-во виявило себе виданням збірника статей про історію й сучасний стан народньої освіти на українських землях і на еміграції (В. С і м о в и ч — Українське шкільництво на Буковині, Ст. С і р о п о л к о — Українське шкільництво в Галичині, Ю. Г у с н а й — Шкільництво на Підкарпатті, М. К у м к а — Українські школи в Канаді). Цей збірник появился в 1932 р., як перший том Праць Товариства. Т-во почало видавати також річні справоздання з своєї діяльності.

XVII.

СОЮЗ ОРГАНІЗАЦІЙ ІНЖЕНЕРІВ УКРАЇНЦІВ НА ЕМІГРАЦІЇ.

Засновання СОІУ, його члени, завдання, культурна діяльність, зокрема організаційна та видавнича. Союзні організації: Спілка інженерів і техніків українців-емігрантів у 6. Польщі, Спілка українських інженерів у Франції, Спілка гідротехніків та меліораторів у Подєбрадах, Спілка українських лісівників, Товариство українських економістів, Спілка техніків сільського господарства, Гурток українських інженерів-емігрантів у Берні, Хемічно-технологічний гурток, Товариство українських кооператорів, Спілка українських інженерів в Аргентині, Союз українських інженерів в Бельгії й Товариство українських інженерів в Празі.

Союз організацій інженерів українців на еміграції був започаткований на установчому з'їзді, що відбувся в Подєбрадах 15-17 листопаду 1930 р. під головуванням проф. Ір. Шереметинського. В цьому з'їзді брали участь делегати 10-ти українських інженерських організацій, які й стали фундаторами Союзу, а саме: 1. Спілки інженерів та техніків українських емігрантів в Польщі, 2. Товариства українських інженерів в Чехії, 3. Спілки українських інженерів у Франції, 4. Спілки українських гідротехніків і меліораторів при Українській Господарській Академії, 5. Спілки українських лісівників в Чехії, 6. Товариства українських економістів в Чехії, 7. Спілки українських техніків сільського господарства в Чехії, 8. Гуртка українських інженерів у Берні, на Мораві, 9. Хемічно-Технологічного гуртка та 10. Товариства українських кооператорів при Українській Господарській Академії. Крім того, в з'їзді брала діяльну участь і сама УГАкадемія, що в неї вийшла більшість інженерів-емігрантів, але вона — як організація непрофесійна — до Союзу не ввійшла. Пізніше до Союзу були прийняті ще деякі інші інженерські організації, як от Спілка українських інженерів в Аргентині, Спілка українських інженерів в Бельгії й інш. Згідно з пізнішими постановами, членами Союзу могли бути й окремі інженери-емігранти (це в тих країн, де їх було так мало, що вони не могли скласти місцевих організацій). Загальна кількість інженерів, об'єднаних в союзних організаціях, досягала в 1931 р. числа 556.

Про установчий з'їзд Союзу 1930 р. був виданий друкований звіт (Подєбради, 1930 р., ст. 47), а в ньому опублікований і прийнятий на тому з'їзді статут Союзу. Згідно цьому статуту Союз ставив собі такі завдання: 1. Об'єднання професійних організацій інженерів та техніків українців на еміграції; 2. Допомогу у фаховому удосконаленню членів окремих організацій Союзу; 3. Вивчення чужих країв

з боку технічного та господарчого, як рівнож інформування чужинців про Україну; 4. Зв'язок з чужинецькими технічними організаціями; 5. Репрезентацію організованих в Союзі інженерів та техніків українців на чужині; 6. Видання фахової літератури; 7. Річного роду допомогу членам організацій, що входять до складу Союзу. Місцем осідку Союзу мала бути та держава Європи, де перебуває більшість членів Управи. Фактично місцем осідку Союзу були Подєбради в Чехії.

Вже на установчому візді 1930 р. були прийняті постанови щодо видавничої і взагалі культурної діяльності Союзу. При головній управі, обраній тоді з доц. В. Іванисом на чолі, були засновані м. інш. і такі секції: пресова під головуванням доц. М. Добриловського; шкільно-допомогова під кермою інж. В. Проходи, а також консультаційне бюро, редакційна колегія й т. д. Через ці органи Союз вже в першому році свого існування виявив значну культурну працю.

В грудні 1931 р. в Подєбрадах під головуванням доц. Е. Голіцинського відбувся перший річний візд представників обєднаних в Союзі організацій. Як видно з поданого на тому візді річного звіту, Союз багато причинився до обєднання розпорошених на еміграції українських інженерів, а також і до створення загально-української інженерської організації, виявив значну видавничу працю, установив зв'язки з чужинецькими організаціями в Європі і т. д.

Ще на установчому візді Союзу 1930 р. було виявлено стремління до створення всеукраїнської організації інженерів. В своїх постановах на цьому візді Союз закликав Українське Технічне Товариство у Львові, як організацію кравву, «взяти на себе ініціативу по скликанню візду, який би обговорив питання і прийшов би до організації такого Союзу». Заходи СОІУ в цьому напрямі увінчалися успіхом. Через неповних пару літ у Львові при визначній участі СОІУ на еміграції відбувся I конгрес українських інженерів і повстала Федерація українських інженерських організацій. Президентом останньої був обраний делегат СОІУ на еміграції проф. І. Фещенко-Чопівський.

Багато дбав Союз про своє членство у Федерації словянських інженерів, але його старання в цьому напрямі розбивалися об перешкоди з боку росіян. Формально проти українського членства в цій федерації, як і в інших подібних словянських обєднаннях, висувався державний принцип представництва. Зате Союзові пощастило досить скоро навязати ділові зв'язки з багатьма чужинецькими інженерськими обєднаннями, а саме — з чеським Союзом інженерів і архитєктів, з яким він обмінювався й виданнями, а також з Союзом французьким, польським, з організаціями в Америці й т. д. Установлені були зносини й з міжнароднім бюро інженерів-консультантів.

Так само дбав Союз і про співробітництво з українськими культурно-науковими установами. Вже в листопаді 1931 р. став він членом Українського Академічного Комітету а члени союзних організацій взяли значну участь в працях 2-го Українського Науко-

вого З'їзду в Празі 1932 р. Резюме їхніх докладів на цьому з'їзді в кількості 45 видруковані в органі Союзу «Український Інженер» (Подбради, 1932 р., ч. 4, ст. 42-64.). Союз установив також зв'язок в «Об'єднанням» в Америці й з інш. значнішими українськими організаціями. Ці зв'язки м. ін. допомагали Союзові в справі приміщення на працю безробітних членів союзних організацій. А таких було не мало, як рівнож багато було на еміграції й інженерів, що не могли знайти собі праці по фаху. Лише на Закарпатті працювало кілька десятків таких інженерів в дуже не вигідних умовах, здебільшого на посадах договірних учителів. Становище українських інженерів-емігрантів на чужині взагалі було тяжке. Щоб об'легчити його, Союз ще в 1931 р. зорганізував при собі й бюро праці для підшукування своїм членам фахового заняття.

У видавничій діяльності Союзу велике значіння мало видання «Українського Інженера». Цей фаховий орган містив наукові статті, оригінальні й перекладні, реферати, хроніку, бібліографію й т. інш. Вийшло його в 1931 й 1932 рр. всього 4 числа. Кожне число, по верх 5-ти аркушів розміром, друкувалося в кількості 800 прим. В «Українському Інженері» уміщені праці таких авторів: Дм. Андриєвського, Л. Бича, С. Бородавського, О. Бочковського, Л. Грабини, Гр. Денисенка, М. Добриловського, В. Іваниса, Б. Іваницького, С. Колубавва, В. Кучеренка, Б. Лисянського, Б. Мартоса К. Осауленка, К. Подоляка, В. Рейтера, В. Сапіцького, В. Січинського, Е. Соковича, М. Трепета, І. Фещенка-Чопівського, В. Чередівва, І. Шовгенова, Ю. Яковлева й інш. Редактором журналу був голова Союзу доц. В. Іванис. Видання Союзу розходилися в 24 державах, але найбільше в самій Чехії, в Польщі, Франції та Бельгії. З обміну виданнями склалася при Союзі й невелика бібліотека фахової літератури.

Видавничу діяльність як і культурну взагалі, провадив не тільки Союз а також — в більшій або меншій мірі — й усі його члени — організації українських інженерів на еміграції. З них найбільшою була С п і л к а і н ж е н е р і в і т е х н і к і в у к р а ї н ц і в е м і г р а н т і в у б. Польщі. Повстала вона ще 13 листопаду 1927 р. в складі 17 чл., а в 1930 р. нараховувала вже 174 чл. По фахах вони поділялися так: агрономів було 39, лісників — 25, меліораторів — 27, гідротехніків — 19, технологів — 10, будівельників — 10, мірників — 4, електротехніків — 5, механіків — 2, економістів — 24. Спілька ставила собі завдання професійні й наукові. Вона відбувала свої річні з'їзди (1928, 1929, 1930 р. р.); мала свої філії в Білостоці, Кельцях, Кракові й Петрокові. Видавала Спілька й свій орган — Вісти (з 1928 р., спочатку на ротаторі, потім друком). Крім своєї чисто професійної та фахової діяльності, брала Спілька участь і в загальноукраїнській культурній праці української еміграції — допомагала незаможним студентам УГА, засновувала стипендії й т. інш. Діяльнішими членами цієї організації були: Др. Андрій Лукашевич, проф. І. Шовгенів, інж. інж. Л. Панасенко, Е. Гловінський, М. Теліга, Д. Клекоцький, В. Шевченко, М. Штанько, А. Глуківський і інш.

Спілка українських інженерів у Франції заснована 3 лютого 1929 р., мала в 1930 р. 29 членів (хеміків — 8, агрономів — 8, економістів — 4, комерц. — 2; механіків, будівельників, гірників і електротехніків по 1-му та техніків — 3). Головою Спілки був інж. Сем. Нечай, а діяльнішими членами інж. І. Хмельюк, інж. Д. Юскевич і інш. Спілка у Франції виявила ініціативу в справі організації українських інженерів на еміграції, відбувала в себе товариські сходини, влаштовувала фахові виклади й т. п.

Спілка гідротехніків та меліораторів в Подєбрадах заснована 2 липня 1926 р. «професорами та студентами Гідротехнічного відділу Української Господарської Академії і має завданням як поширення фахового знання своїх членів, так рівнож і захист професійних інтересів своїх членів-інженерів». Спілка в 1930 р. мала 28 чл., між ними й проф. Л. Грабина. Діяльність її виявилася в тому, що вона приміщувала своїх членів на практику, влаштовувала виклади, видала кілька фахових українських праць і перекладів.

Спілка українських лісівників в Чехії розвинулася в Лісоспілку при Українській Господарській Академії (Лісоспілка існувала в р. р. 1923—1928). Статут Спілки українських лісівників був прийнятий в 1928 р. Своім завданням Спілка ставила поглиблення фахового знання, ознайомлення членів з сучасним станом лісівництва та лісів на Україні а також з станом європейського лісівництва. В 1933 р. ця організація мала 93 чл. З них більшість перебувала в Чехії та б. Польщі, а одиниці також в Румунії, Болгарії, СДПА, Аргентині й Бразилії; далеко не всі вони працювали по фаху — значна частина була занята землемірством, меліорацією, будівництвом і т. д. Спілка влаштовувала екскурсії своїх членів до великих лісових маєтків в Чехії й дбала про практику для своїх членів в державних лісах; заходжувалася вона також біля заснування «Українського лісового об'єднання» в Чехії. 2 червня 1926 р. Спілка влаштувала «День Лісу» в Подєбрадах; тоді заліснила участок міського лісу т. зв. «На Острівках», який назвала «Українським Гаям» на спогад про перебування української еміграції в Подєбрадах. Діяльними членами організації були: проф. М. Косюра, інж. В. Прохода, інж. К. Подоляк, інж. Міткович і інш.

Товариство українських економістів в Чехії повстало ще в 1923 р. з осідком в Подєбрадах. Метою його було об'єднувати фахівців-економістів та провадити науково-дослідчу працю головню в області економіки України. Було воно того часу єдиною організацією українських економістів закордоном. Згідно своему статуту, Товариство мало задовольняти матеріальні й духові потреби своїх членів, сприяти розвиткові економічної літератури й ширити економічні знання. Товариство розвивалося під головуванням проф. Др. Вол. Тимошенка і проф. Вал. Садовського. В 1930 р. Товариство нараховувало в своєму складі 44 чл. (з них 13 чл. — співробітників). Діяльність його виявлялася влаштуванням публічних наукових викладів в Празі й Подєбрадах, а також в ділянці

видавничій і організаційній. Органом Товариства був «Український Економіст» (3 ч. ч. по 10 арк.), в якому містили свої статті, рецензії та огляди біжучого економічного життя такі автори: В. Тимошенко, В. Садовський, Л. Биковський, Е. Іловінський, С. Володимирів, Б. Мартос, Ол. Питель (всі названі входили до редакційної колегії), М. Добриловський, Р. Димінський, Ів. Кабачків, В. Сапільський, Гр. Денисенко, В. Приходько, С. Бородавський, М. Литвицький, О. Бочковський, М. Малашко й інші. Товариство українських економістів в Чехії відгукувалося й на події в Краю та дбало про нав'язання контакту з аналогічними як українськими так і чужими науковими установами та організаціями. Вживало воно заходів і до організації українських інженерів на еміграції.

Спілка техніків сільського господарства в Чехії повстала також в 1923 р. (перед тим така організація українських емігрантів була в б. Польщі). Статут Спілки в Подєбрадах був зареєстрований 14. березня 1923 р. Ця організація ставила собі досить широкі завдання по розповсюдженню технічного знання, розвитку фахової літератури, задоволення культурних потреб членів і т. д. Практично Спілка дбала про об'єднання українських технічних сил, підшукувала працю своїм членам в Європі й допомагала їм виїздити до Канади, підпомагала безробітних інженерів, ширила між членами фахову освіту (виклади, реферати й т. інші), дбала про ознайомлення чеського громадянства з господарством та культурою України, брала участь в Міжнародньому аграрному конгресі в Празі, рівнож як і в Українському Науковому З'їзді, посилала свого делегата на хліборобський тиждень в Празі, підпомагала матеріально різні культурно-національні українські акції, провадила видавничу діяльність і т. ін. Спілка видала німецько-український Лісотехнічний словник, проєкт якого склав Е. Чикаленко, частково також Сільсько-господарський словник, видала Сільсько-господарський збірник з працями: К. Мацієвича, І. Шовгенова, Б. Іваницького, В. Чередіва, Е. Чикаленка, Л. Фролова, В. Садовського, В. Доманицького й інші авторів. В 1930 р. Спілка об'єднала 22 члени.

Гурток українських інженерів-емігрантів в при Українській Громаді в Берні повстав у березні 1930 р. в складі 12 членів. Дбав він про освіту членів Громади та їх фахове вишколення. Гурток влаштував науково-технічні реферати та екскурсії для студентів, зорганізував шоферські та електротехнічні курси; дбав також і про допомогу своїм членам. Делегатом Гуртка на установчому з'їзді 1930 р. був інж. П. Фещенко.

Хемічно-технологічний гурток в Подєбрадах, як статутарна організація, заснований в грудні 1924 р. Завданням його було «об'єднати українських працівників на полі теоретичної й прикладної хемії та споріднених з нею галузів науки для наукової праці та удосконалення фахової освіти своїх членів». В 1930 р. Гурток мав 63 чл. (серед них і доц. В. Іванис, проф. С. Комарепський, інж. В. Кучеренко, В. Бурячинський, В. Коваленко й інші). Члени

Гуртка перебували не тільки в Чехії, а також в б. Польщі, Румунії, Франції, Німеччині й на Далекому Сході. Діяльність Гуртка виявлялася найбільше в наукових викладах та в екскурсіях до великих виробничих підприємств в Чехії, де члени Гуртка знайомилися в патентованими новинами продукції. В 1932 р. відбувся організований Гуртком фотографічний курс під кермою спеціаліста інж. Іваницького.

Товариство українських кооператорів при Українській Господарській Академії в Подєбрадах розвинулося в «Товариства по розповсюдженню кооперативного знання», заснованого ще 25 вересня 1922 р. студентами Економічно-кооперативного відділу тоїж Академії для студювання кооперації та поширення серед громадянства кооперативних ідей. В 1926 р. це Товариство змінило свою назву на «Товариство українських кооператорів» в Чехії й поставило собі деякі чисто професійні завдання в справах допомоги своїм членам. Товариство мало власну читальню, до якої одержувало біля 20 фахових кооперативних органів, бібліотеку (понад 800 назв книжок), влаштувало кілька десятків своїх сходин в викладами та дискусіями й розвивало видавничу діяльність — видало 3 вв. «Кооперативного Альманаху» й 4 вв. «Кооперативного огляду», а також співробітничало в львівською «Кооперативною Республікою» й було в зносинах з косівським Союзом промисловців Гуцульщини. В 1930 р. Товариство українських кооператорів мало 20 чл., між ними — проф. Б. Мартос, проф. С. Бородаєвський, інж. інж. А. Кущинський, А. Кість, М. Литвицький, Г. Нянчур, С. Володимирів, О. Питель, М. Храпко й інш.

Спілка українських інженерів в Аргентині заснована в липні 1930 р. Об'єднувала більшість перебуваючих в Аргентині українських інженерів. Керівниками цієї організації були інженери: Й. Шкеда, В. Мілінський і Ів. Кулик. В своїй діяльності Спілка допомагала м. інш. інженерам-емігрантам з європейських країн влаштовуватися на працю в Аргентині.

Союз українських інженерів в Бельгії повстав літом 1931 р. Ця організація навязала й підтримувала тісні зв'язки з бельгійськими інженерськими організаціями. Головним діячем бельгійського союзу був інж. Юр. Яковлів, який співробітничав в бельгійських фахових органах і дуже успішно повнив функції представника СОІУ в Бельгії.

В Чехії найчисленнішою організацією українських інженерів було засноване в 1930 р. статутарне Товариство українських інженерів (ТУІ) з осідком в Празі. В 1930 р. це Товариство мало 53 чл., а в 1938 р. об'єднувало вже більше 150 інженерів різних фахів. Членство ТУІ складалося фактично з таких 4-х груп: 1. професорів українських висших шкіл, 2. інженерів що працювали по фаху й навіть на визначних посадах, 3. інженерів що працювали не по фаху й 4. безробітних інженерів. Керівними діячами цієї організації в різних часах були інженери: Ант. Галька, проф. В. Доманицький, П. Стецьків, М. Главач, Ос.

Дольний, М. Загринівський, Ф. Сербин, Р. Зелений, В. Мацевич, М. Білоус, Й. Данилюк, А. Кейван, П. Василюк, Р. Каратницький, Яр. Івасечко, М. Маренін, В. Дрикалович, Ст. Дзидз, В. Гречишкин і інш.⁵⁶).

ТУІ мало чисто професійні завдання а разом з ними провадило й різні акції загально-громадського значіння. Воно допомагало своїм членам в підшукуванні праці і в справах правних; мало зносини й співробітництво з чеським союзом інженерів і архітектів (SIA) й навязало зносини з Українським Технічним Товариством у Львові, брало участь в I Конгресі українських інженерів 1932 р. ТУІ видавало свої комунікати, в яких містило не мало й загально-української культурної хроніки. Для провадження культурно-просвітньої праці ТУІ мало спеціальну комісію, що влаштовувала так окремі реферати як і цілі циклі викладів, свята, академії, розваги й т. інш., збирала гроші на культурні українські фонди, висилала літературу на Закарпаття. ТУІ брало участь у відкритті пропам'ятної таблиці українському вченому фізикуві Др. Ів. Пулюєві в Празі, виявляло свій протест проти терору на західніх українських землях (т. зв. пацифікації), провадило акції в справах українського шкільництва на еміграції й старалося навязати контакт як в українськими так і чужими організаціями; при чому, його стосунки в українськими організаціями — як це видно з комунікатів ТУІ — часом приводили до тертя. Вже на першому річному зїзді Союзу організацій інженерів українців на еміграції в 1931 р. виявилися деякі розходження між ТУІ в Чехії й СОІУ, а в 1932 р. ТУІ висту-

⁵⁶ В 1938 р. в складі ТУІ, крім названих членів, були ще такі: М. Андрейків, Ів. Антонєць, А. Білінський, В. Білінський, Яр. Білінський, Ст. Бень, Ів. Боровик, М. Бондарчук, Ів. Бойчук, Гр. Божок, Мих. Бринський, М. Бучинський, В. Бибік, В. Бичковський, Пл. Цісар, С. Цюрупа-Церетеллі, Гр. Цюкан, Ів. Чернов, Ів. Чивюк, Ір. Чмола, С. Чернявський, В. Хилецький, Р. Данилович, В. Дараган, Гр. Денженко, Ол. Дикань, Р. Димінський, П. Дмитренко, К. Дударів, Й. Дульбері, Р. Дума, Ф. Федущинський, Л. Фролов, Іг. Филиппак, А. Гелетна, Е. Ганьківський, Ф. Гай-Гавський, В. Гарасимів, Ол. Гаврилян, П. Герасименко, Н. Гнатюк, П. Головно, В. Голик, Т. Голубович, Ост. Грицина, Гр. Гришко, Ів. Іванусів, М. Ілляшенко, П. Яворський, М. Яремин, М. Яровий, П. Яромленко, В. Качуровський, Ол. Каранович, П. Кандискалів, Ос. Квас, Гр. Клименко, Т. Колумбет, В. Колодія, Ол. Кошель, М. Корчак, А. Коцюба, Л. Костарів, Ф. Кордонський, Е. Кульчицький, Іл. Кукшин, Юл. Кухарський, В. Кулієвич, Т. Краснокутський, П. Красоніс, Т. Левицький, Б. Левицький, М. Лорченко, Ол. Личак, А. Липа, Б. Лисянський, Ів. Лунь, Ст. Макар, М. Маліў, І. Мауркевич, С. Марциш, Ів. Марков, М. Меркун, М. Мерван, Г. Мядовський, Як. Моралевич, В. Мурашко, Ю. Нещадименко, А. Новицький, Ф. Онищенко, Ол. Євгухів, Г. Петронів, А. Пасічний, І. Петрусик, Ст. Пеленський, М. Первак, Д. Петрашівський, П. Петренко, М. Плешкан, Дм. Пожар, К. Подоляк, А. Повнякевич, В. Прохода, Ол. Пулюй, М. Рожнятівський, М. Романченко Ів. Роздобутько, Ст. Риндик, Ів. Рядина, В. Саух, Л. Сірополко, Ст. Стахурова-Оневоргова, М. Солдан, Л. Сокович, Е. Сокович, Л. Шрамченко, Ст. Шараневич, Ів. Щербина, Т. Томоруг, А. Турянський, Д. Усенко, В. Васюк, П. Василюк, П. Вигнанський, П. Вуків, М. Зарицький, М. Зайцев, Л. Зовуля, П. Зоц, В. Зражевський, І. Журжа, Ст. Жупник, М. Кочергин, Е. Курилюк, Ів. Паламарчук, Т. Лось, Т. Попель, С. Жук, Ст. Счеснюк, Л. Волохів, П. Білий, С. Прокопович, К. Теодосій і інш.

пило з Союзу зовсім і свою діяльність в дальших роках розвивало поза тим Союзом, членом фундатором якого воно було.

Істнування й діяльність Союзу організацій інженерів українців, як і більшости українських організацій на еміграції, були дуже звязані й залежали від окремих діячів, зокрема від його голови проф. В. Іваниса. В розвитку Союзу значну ролю відогравала й підтримка Української Господарської Академії та її професорів, що працювали в ріжних членських гуртках, спілках і товариствах при УГА. Ліквідація Академії, як і фактичне відмертя деяких з цих організацій а також виїзд з Чехії проф. Іваниса, сильно відбилися й на Союзі, який в останніх роках не міг уже продовжувати такої інтенсивної й плідної діяльності, яку розвинув в перших роках свого істнування.

XVIII.

УКРАЇНСЬКА НАУКОВА АСОЦІАЦІЯ В ПРАЗІ.

Повстання УНА в Празі, її відділи, завдання й праця: наукові засідання, видання й збирання відомостей про наукових діячів.

В зв'язку з скороченнями допомоги українським високим школам в Чехії, що особливо гостро відчувалося в 1930 р., наукові працівники українські почали шукати способи такої організації, яка б уможливила їм продовження наукової діяльності. Виявом цього шукання й було повстання Української Наукової Асоціації, заснованої в Празі при кінці 1932 р. з метою об'єднання українських наукових сил в Чехії для «використання всіх вигід організаційної єдності наукових працівників та зосередження необхідних допомогних засобів технічного й матеріального характеру».

Ініціатива створення такого об'єднання, що первісно проєктувалося в формі Українського Наукового Інституту в Празі, належить професурі Української Господарської Академії в Подєбрадах. На установчих зборах Асоціації 7 грудня 1932 р. організовано 4 відділи: 1) гуманістичних наук, 2) права і суспільних наук, 3) природничих та математичних і 4) технічних та економічних наук.

По статуту завдання УНА були намічені досить широко: «плекати українську науку в усіх галузях знання та перед усім досліджувати минуле й сучасне української культури, природу, техніку, господарство, правниче, соціальне й громадське життя українського народу та зв'язки його з іншими країнами й націями. Для цієї мети Т-во організує та провадить наукову працю (організує наукові з'їзди, збори, засідання, семінари, публічні наукові виклади й реферати); утворює наукові заклади (бібліотеки, лабораторії, кабінети); видає наукові твори книжками, збірниками, періодичними й неперіодичними виданнями; увіходить в вносини з іншими українськими та чужими науковими установами й товариствами і т. д.» (§ 2.)

Але з цих так широко накреслених завдань Українська Наукова Асоціація на ділі могла здійснити лише дуже незначну частину. Свою діяльність вона розпочала в часі гострої ліквідації культурно-наукової праці української еміграції в Чехії. Вже при самій організації вона викликала деякі застереження щодо її доцільности; в асоціювала в собі вона далеко не всіх українських наукових працівників, перебуваючих в Чехії, та й ті лише вчасі брали участь в її діяльності. (На установчих зборах УНА було 48 чл. — фунда-

торів, а на перших річних зборах лише 18 чл.; деякі наукові засідання через абсентеїзм членів не відбувалися зовсім).

Українська Наукова Асоціація об'єднала біля 50 членів. Вона мала свою управу, наукову раду і президії окремих відділів. Головною формою її діяльності була організація наукових докладів на різних її відділах. Здебільшого це були окремі реферати на вільно вибрані членами теми, хоч були спроби влаштувати й циклі рефератів. Наукових засідань в Асоціації відбулося в 1933—1935 р. р. на всіх відділах разом 47; в 1936 р. УНА мала 48 чл. і заслухала на своїх засіданнях 19 рефератів.

УНА намічала видання «Наукових Хронік» як і інш. видань («Записки» та «Збірники»), але до здійснення їх не дійшло через брак матеріяльних засобів. За весь час УНА видала лише пару своїх справоздань та кілька дрібних циклостилічних друків. Переводила УНА збірання біо-бібліограф. відомостей про українських наукових діячів, як живих так і покійних. Ці відомості малося на увазі використати для словника українських вчених. В цій справі була вироблена спеціальна анкета й опублікована відозва, але ціла акція значніших результатів не дала.

Головою УНА від початку був ректор Української Господарської Академії проф. Б. І в а н и ц ь к и й, а в 1936 р. став проф. К. М а ц і є в и ч; заступником голови цілий час був проф. А. Я к о в - л і в.

XIX.

УКРАЇНСЬКІ НАУКОВІ ЗІЗДИ В ПРАЗІ.

Українські наукові зїзди на еміграції: перший 1926 р. і другий 1932 р. (Правничий Зїзд 1933 р.). Їх завдання, організація, скликання, праці, книжні вистави, підсумовання наукової діяльності української еміграції.

Думка про скликання українського наукового зїзду на еміграції виникла вже в раніших роках еміграції, але здійснена була лише в 1926 р. Перший Український Науковий Зїзд в Празі відбувся в днях 3—7 жовтня 1926 р. Скликаний він був з ініціативи Українського Академічного Комітету, який обрав і Організаційну Комісію для його підготовлення. Головним завданням першого наукового зїзду було підсумувати наукову діяльність українських учених на еміграції та установити звязок між окремими дослідниками в їх науковій праці. Головою Організаційної Комісії цього зїзду був обраний акад. І. Г о р б а ч е в с ь к и й. Організаційна Комісія працювала від грудня 1925 р. до жовтня 1926 р. Вона виробила статут і регулямін зїзду, організувала секції і підсекції, збирала потрібні кошти, відбула самий зїзд, а після нього видала зїздове звітлення (Прага, 1928 р., ст. 74).

Учасниками наукового зїзду в Празі були українські наукові працівники емігранти, переважно ті, що перебували тоді в Чехії, та деякі окремі вчені з західньо-українських земель. Витрати звязані з організацією зїзду та з виданням зїздового звітлення були покриті членськими внесками (по 50 кор. з члена) та спеціальними внесками українських високих шкіл в Чехії (Університету, Господарської Академії й Педагогічного Інституту) по 2500 кор. кожної.

Відкриття зїзду відбулося урочисто 3 жовтня 1926 р. у великій залі Геологічного Інституту в присутности численних діячів української й чеської науки, а також високих державних урядів і представників національних колоній в Празі — грузинської, білоруської, вірменської й інш. На зїзд надіслали привіти майже всі високі школи та наукові установи й товариства Чехії, а також і західньо-українські та еміграційні діячі науки. На відкритті зїзду була заслухана доповідь проф. Д. Д о р о ш е н к а про «Розвиток української науки за останні 50 років.»

Зїздові праці відбувалися протягом 4, 5, 6 жовтня на засіданнях окремих секцій і підсекцій, що працювали дополудня й по-обіді в аудиторіях Карлового Університету. Секцій було чотири: 1) Історично-Філологічна з 4 підсекціями, 2) Права і Суспільних наук з

2 підсекціями, 3) Природнича з 3 підсекціями і 4) Технічно-Математична. Всього на першому Науковому З'їзді відбулося 41 засідання, на яких прочитано й обговорено 154 доклади. Поміж скремими підсекціями вони розподіляються так: 1) Історична — 5 засідань, 18 докладів; 2) Філологічна 4 засідання, 18 докладів; 3) Філософічно-Педагогічна 3 зас., 6 докл.; 4) Археологія та історія мистецтва 2—7; 5) Економічно-Косперативна 4—13; 6) Правничо-Соціологічна 6—24; 7) Природнича 3—11; 8) Агрономічно-Лісова 5—17; 9) Медична 5—20; 10) Технічно-Математична 4—20.

В часі з'їзду в одній з аудиторій Клементинума була влаштована виставка українських наукових книг та підручників, виданих за десятиліття 1917—1926 р. р. На виставі, що була приступна не тільки для членів з'їзду, а також і для гостей, було експоновано біля 1000 видань.

Після закінчення праць з'їзду його члени відбули подорож до Подебрад, де відвідали Українську Господарську Академію.

Другий Український Науковий З'їзд у Празі мав відбутися через п'ять літ після першого такого з'їзду, себто в 1931 р. Але в організацію його справа затяглася, так що він відбувся аж в березні, від 20 до 24 числа, 1932 р. Його ініціатором і організатором був так само, як і першого з'їзду, Український Академічний Комітет, який доручив організаційну працю спеціальній Організаційній Комісії під головуванням акад. Ст. С м а л ь С т о ц ь к о г о. Організаційна Комісія, поповнена головами секцій та підсекцій, підготувала й відбула з'їзд — виробила його статут, регуляміни, програми праці і т. д.; її ж члени подбали про видання обширного з'їздового звітномлення, що вийшло в Празі 1934 р., ст. 164.

Організаційна Комісія обрала спеціальну Виставочно-Бібліографічну Підкомісію під головуванням проф. С. С і р о п о л к а. Ця Підкомісія в організувала на час з'їзду книжну виставку для ілюстрації видавничої продукції української еміграції за останні 10 років і видала складений секретарем Підкомісії П. З л е н к о м Бібліографічний показник наукових праць української еміграції за р. р. 1920—1931. (Прага, 1932 р., ст. VIII+154). К н и ж н а в и с т а в к а складалася з двох відділів: в одному були виставлені наукові публікації української еміграції, в другому — продукція окремих українських видавництв на еміграції. В цьому останньому були представлені: Український Вільний Університет, Українська Господарська Академія, Видавниче Т-во «Сіяч» при Українському Вис. Педагогічному Інституті в Празі, Український Науковий Інститут у Варшаві, Українське Історично-Філологічне Т-во в Празі, Українське Т-во Прихильників Книги, В-во «Дзвін» Відень-Прага, Український Громадський Видавничий Фонд, В-во Української Молоді в Празі, В-во «Чесько-Українська Книга»; крім того були на цій виставці деякі інші видання. Всього було виставлено біля

1000 різних публікацій. Виставку відвідало, крім членів візду та його українських гостей, також і багато чужинців — головно чеських вчених, бібліотечних діячів і біблісфілів.

В матеріальному відношенні організація цього візду мислилася так само як і попереднього. Але фінансові труднощі, що саме в цьому часі настали для українських наукових установ в Чехії (в наслідок скорочень, ліквідацій і т. п.), перешкодили останнім зробити становлені для них членські внески, так що організаційна комісія була змушена звертатися за пожертвами до українських установ та окремих осіб; деякі з них — майже виключно з еміграції — пішли Комісії на зустріч і вчас надіслали свої пожертви.

Завдання 2УНЗ в його статуті були сформульовані так:

«п. 3. Завданням 2УНЗвіду є

а) обговорювати й вирішувати різні наукові питання й справи, з особливою увагою при тому на інтереси української науки.

б) Підводити підсумки наукової праці української еміграції за останнє десятиліття (викладами, виставками, бібліографічними виданнями й т. інш.).

в) Намічати наукові завдання та пляни для їх здійснення.

г) Нав'язувати зносини та зв'язки між окремими українськими науковими діячами та поглиблювати між ними співробітництво».

Так само як і перший науковий візд і цей другий візд був поділений на 4 секції, а ці в свою чергу на підсекції. Всіх підсекцій намічалось при організації 11, але одна з них (Правничо-Соціологічна) не відбулася. Правники в наступному році скликали спеціальний правничий візд, який і відбувся в Празі 4—7 жовтня 1933 р. і був зв'язаний з святкуванням десятиліття Українського Правничого Товариства в Празі.

Урочисте відкриття 2УНЗвіду відбулося 20 березня 1932 р. у великій аудиторії Філософічного Факультету. Після відкриття візду головою Українського Академічного Комітету акад. І. Горбачевським і промови голови візду акад. Ст. Смалъ Стоцького, візд вітали представники Філософічного Факультету Карлового Університету, Слов'янського Інституту в Празі, а також представники Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, Українських Наукових Інститутів у Берліні і Варшаві, Греко-Католицької Богословської Академії у Львові, Воєнно-Історичного Товариства у Варшаві і багатьох інших наукових і культурних установ українських і чужих. Урочисте відкриття візду закінчилося стислим викладом проф. Д. Доршенка: «Організація української наукової праці на еміграції та її висліди за останнє десятиліття».

Всього до участі в 2УНЗівді зголосилося 137 членів, а персонально прибули на нього 104 члени (найбільше з Чехії, а значно менше з Берліна, Варшави, Відня, Галле н/З., Кракова, Львова, Франкфурта н/М.); 15 членів-докладчиків не могли з різних причин прибути особисто на візд, але свої доклади всеж прислали для прочитання (в кількості 19). Всього на візді було прочитано 159 докла-

дів. 2УНЗіад ухвалив низку резолюцій в справі завдань, організації і дальшого ведення української наукової праці закордоном.

Як перший, так особливо другий УНЗіад відбувся з повним успіхом. Дуже важним в його працях представляється підсумовання наукової чинности української еміграції за останнє десятиліття, зроблене в 18 спеціальних докладах, що були опубліковані потім в деякими скороченнями в збітковому звідомленні. Ці доклади такі: 1) Проф. Д. Д о р о ш е н к а — «Праця української еміграції в галузі історичної науки», 2) Проф. Д-ра В. С і м о в и ч а — «Огляд лінгвістичних праць української еміграції», 3) Проф. Л. Б і л е ц ь к о г о — «Огляд праць із історії письменства та літературознавства», 4) Проф. В. Щ е р б а к і в с ь к о г о — «Праця в галузі археології», 5) Проф. Д. А н т о н о в и ч а — «Праця в галузі мистецтва», 6) Проф. Дм. Ч и ж е в с ь к о г о — «Праця в галузі філософії», 7) Проф. Ст. С і р о п о л к а — «Праця в галузі педагогіки», 8) Проф. Инж. Б. І в а н и ц ь к о г о — «Десятилітня чинність української еміграції на полі лісової науки», 9) Проф. В. Ч е р е д і в а — «Праці української еміграції в ділянці агрономічній», 10) Проф. Инж. Л. Г р а б и н и — «Огляд праці на полі будівельномежових наук», 11) Проф. С. К о м а р е ц ь к о г о — «Праця української еміграції в галузі теоретичної та прикладної хемії», 12) Доц. Б. Л и с я н с ь к о г о — «Праця в галузі фізично-математичних наук», 13) Проф. Д-ра В. Г а р м а ш о в а — «Праця в галузі природничих наук», 14) Проф. Ст. С і р о п о л к а — «Українська бібліографія на еміграції за останніх десять років», 15) Проф. Д-ра Б. М а т ю ш е н к а — «Огляд медичної праці еміграції за 10 років», 16) Доц. М. Д о б р и л о в с ь к о г о — «Праця української еміграції на полі економічних наук», 17) Проф. Б. М а р т о с а — «Праця в галузі кооперації», 18) Проф. А. Я к о в л е в а — «Наукова праця української еміграції в галузі права».

XX.

КУЛЬТУРНО-НАУКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО З ЧУЖИНЦЯМИ.

Публікації емігрантів чужими мовами. Співробітництво в чужомовних органах і окремі видання. Співробітництво в енциклопедіях і праці словників. Професорування на чужих високих школах та в науково-дослідницьких інститутах. Членство емігрантів в чужих наукових установах. Участь в міжнародних конгресах та виставках, в мішаних товариствах та установах. Культурне співробітництво українських лікарів, інженерів, педагогів і инш. фахівців. Емігрантськи винахідники.

Культурно-наукове співробітництво українських емігрантів в чужинцями виявлялося в різних формах: участю в наукових міжнародних конгресах і виставках, в мішаних товариствах, професоруваннях і викладами на чужих високих школах і т. д., але найбільше в спосіб співробітництва в різних чужомовних виданнях, переважно наукових. Завданням майбутнього дослідника буде справа вичерпуючої бібліографії наукових та інших публікацій української еміграції чужими мовами і в чужих виданнях. Здійсненню цього послужить і зібраний вже самими емігрантами матеріал, як от в Зленковому бібліографічному показчику⁵⁷⁾, а ще в більшій мірі в Книголюб-ових оглядах в «Тривубі»⁵⁸⁾.

Співробітництво українських емігрантів в чужими вченими в спосіб публікації їхніх праць в чужомовних наукових органах або окремими виданнями виявлялося в різних наукових галузях і в різних країнах — де більше, де менше. Особливою інтенсивністю в цьому відношенні визначився проф. Д. Д о р о ш е н к о, праці якого появлялися різними чужими мовами — німецькою, французькою, англійською, італійською, польською, чеською, сербохорватською, шведською й навіть російською.

В минулому двадцятилітті українські автори-емігранти найбільше друкували свої праці в органах німецьких, а також по чесь-

⁵⁷⁾ Петро Зленко. Бібліографічний показчик наукових праць української еміграції 1920—1931. Прага, 1932, ст. VIII+154. — Цю свою бібліографію наукових праць еміграції П. Зленко продовжує складати й для другого десятиліття. Крім того, цей емігрант-бібліограф виготовив і опублікував цілу низку бібліографічних показчиків, м. і. і на такі теми: С. Петлюра, Крути, Українські Січові Стрільці, Видання РУП, Зимовий Похід, Друки української еміграції в Чехії і т. д.

⁵⁸⁾ Книголюб: Ucrainica в чужих наукових виданнях 1930—1932. Париж, 1933, ст. 7.

Те ж його: Ucrainica в чужих наукових виданнях од 1933 р. до половини 1935 р. Париж, ст. 7.

кому, французькому, англійському, польському, італійському, румунському, тсщо. В органах іншими мовами появлялося менше праць українських емігрантів, хоч і там подекуди — чи то з нагоди наукових звідів, чи з якогось іншого приводу — від часу до часу появлялися українські наукові публікації. Навіть в Туреччині 1930 р. вийшла турецькою мовою книжка В. Мурського про Україну («Україна та її боротьба за незалежність», ст. 226). Видана в 1000 примірниках, вона була поширена з інформаційною метою між турецькими діячами. В. Мурський писав про українські справи і в різних східних органах. Пані Г. Келлер-Чикаленко співробітничала в каталонських і інш. часописах. Польською мовою в різних виданнях появилися праці таких авторів-емігрантів: В. Біднова, Д. Доршенка, Ол. Лотського, Л. Биковського, Л. Чикаленка, Олександри і Вячеслава Заїкиних, П. Зайцева і т. д. В англійських органах публікувалися праці Ром. Смаль Стоцького, В. Кисілевського, В. Садовського, Дм. Доршенка, В. Коростовця, І. Мазепи, І. Мірчука, Ол. Шульгина, Іл. Борщак, В. Панейка та інш. Італійською мовою з українських емігрантів найбільше видрукував Е. Онацький. Його культурно-історичні українознавчі статті вийшли в 1939 р. й окремою книжкою (*Studi di storia e di cultura Ucraina*. Рим, ст. VI+176). По французькому свої наукові праці друкував найбільше прф. Ол. Шульгин⁵⁹) і Іл. Борщак⁶⁰), а крім них, і цілий ряд інших авторів, як от гр. М. Тишкевич, Д-р П. Андрієвський, С. Шелухин, Евг. Бачинський, Б. Мартос, С. Русова, Ю. Яковлів, С. Бородавський і т. д. По французькому теж вийшла 1921 р. й антологія української літератури, зладжена Мих. Грушевським та його ж таки нарис історії України⁶¹). Румунською мовою публікували свої наукові праці: Д-р Ю. Русов, Д-р Н. Одайник, Д-р В. Виноградник та інші.

В німецьких наукових органах найбільше матеріалів містили різні українські історики: Дм. Доршенко, Б. Крупницький, І. Мірчук, М. Антонович, Дм. Чижевський, З. Кузеля, Д. Олянич, І. Лоський, В. Кучабський, К. Чехович, М. Гнатишак, А. Яковлів і т. д., хоч появлялося немало публікацій також і в інших наукових ділянках, — напр. в хемічних органах — праці С. Комарецького й Ол. Смакули. Деякі німецькі органи, головню завдяки співробітництву в них авторів-емігрантів, систематично інформували про українські справи. Деякі з них випускали спеціальні числа, присвячені Україні. (Напр., німецький тижневик «Ді дойтше Беруфсерцігунт» 1938 р. випустив таке українознавче число з статтями українських авторів-емігрантів: Мих. Антоновича, Б. Крупницького,

⁵⁹) 1938 р. вийшла його велика праця про Ж. Ж. Руссо: *Les origines de l'esprit national moderne et Jean-Jacques Rousseau*, Genève, ст. 285.

⁶⁰) 1935 р. вийшла в Парижі його книжка *L'Ukraine dans la littérature de l'Europe occidentale*, ст. 202.

⁶¹) *Anthologie de la littérature ukrainienne jusqu'au milieu du XIX-e siècle. — Avec un avant-propos de M. A. Meillet*, 1921, ст. XXIII+143. — *Abrégé de l'histoire de l'Ukraine*, Praha, 1920, ст. VII+256.

Ів. Мірчука, Р. Димінського, З. Кузелі та інших). Також і в німецьких славістичних журналах, що виходили в Празі (Slavische Rundschau та Germanoslavica) співробітничали й українські емігранти. Особливо важну роль у виданні Slavische Rundschau виконував М. Г е х т е р, довголітній редактор пражського часопису «Прагер Прессе», де він умістив сотні українік. Чимало місця українським справам було присвячено в місячнику «Der slavische Osten» (1934 р.), що його редагував Е. Білінський. По німецькому виходили й цілі книжки українських авторів, як от, напр., в 1939 р. Geschichte der Ukraine проф. Д-ра Б. К р у п н и ц ь к о г о або в 1937 р. у Відні праця археолога Д-ра О. К а н д и б и про «Гончарське мистецтво та прилади неолітичного села». В самому останньому часі появилася велика книга (ст. 300) проф. Д. Д о р о ш е н к а п. з. Die Ukraine und das Reich — 9 століть німецько-українських взаємин в світлі німецької науки й літератури. Видало її 1941 р. видавництво С. Гірцеля в Ляйпцігу. В цьому ж видавництві незабаром мають появилися праці й інш. авторів-емігрантів, що науково досліджують українсько-німецькі взаємини, а саме: проф. А. Я к о в л е в а (в галузі права), проф. Дм. А н т о н о в и ч а (в галузі мистецтва) й проф. Д-ра Р. С м а л ь - С т о ц ь к о г о (в галузі мовній). В шведському історичному кварталнику «Historik Tidskrift» (Стокгольм) співробітничав проф. Д. Дорошенко, автор великої історії України англійською мовою, що вийшла 1939 р. в Канаді в передмовою проф. Сімсона й видання якої того ж року було повторене (History of the Ukraine, Едмонтон 1939 р., ст. 686. Переклад Г. Келлер-Чикаленко). Ця публікація появилася в світ у зв'язку з перебуванням проф. Дм. Дорошенка в Канаді, куди він їздив для викладів 1937 і 1938 р. на запрошення Інституту ім. П. Могили в Саскатуні. Проф. Дм. Дорошенко читав тоді в Канаді як цілі курси з українознавства, так і окремі публічні виклади (в Едмонтоні, Велінгтоні, Саскатуні, Мечемі, Конорі, Вінніпезі, Торонті, Монреалі та інших містах). Перед ним в Європі для викладів приїздив до Канади доц. Української Господарської Академії в Подєбрадах О. Бочковський.

Багато авторів-емігрантів містили свої праці також і в різних чеських органах, як Slavia, Český časopis historický, Časopis českého muzea, Slovanský Přehled і т. д. В цих органах публікували свої праці найбільше професори українських високих шкіл у Чехії. З них проф. Д. Дорошенко деякі досліді в історії України переводив і друкував спільно з чеським професором орієнталістом Д-р Я. Рипкою. Так само Д-р П. Герасименко в галузі електрохемії науково співпрацював з проф. Гейровським, а Д-р Н. Сингалевич-Мазепа з проф. Чанчиком; Д-р С. Сірополко, ще будучи студентом, допомагав проф. От. Матоушкові складати статистичну студію «о проsrěchnu» студентів Карлового університету. Ця студія появилася в 1931 р. як видання природничого факультету. В Чехії деякі праці українських авторів були видані й окремими книжками. Напр., Центральний Союз чеських кооперативів видав 1937 р. чеською

мовою працю проф. Б. М а р т о с а «Організація і ведення зібрань». Проф. О. О д а р ч е н к о за співучастю інж. Ю. Назаренка випустив 1938 р. по чеському свою працю про «Моністичну теорію». Того самого року появилася в чеському перекладі Я. Черніцина й праця С. Ш е л у х и н а про німецьку колонізацію на Україні і т. д. В археологічних органах чеських кілька своїх студій умістив проф. Д-р Ів. Б о р к о в с ь к и й, який довший час працював над дослідженням празького Граду й від літ провадить археологічні розкопи в ріжних містах Чехії. Деякі наукові студії проф. В. Щ е р б а к і в с ь к о г о були опубліковані в чеських етнографічних органах, а статті проф. С. С і р о п о л к а в книгознавчих виданнях. З видатними чеськими бібліологами співпрацював і інж. Л. Биковський, який пізніше був у Варшаві бібліотекарем і редагував бібліотечні фахові видання. В Чехії ж українські емігранти найбільше співробітничали і в ріжних енциклопедичних виданнях (Ол. Колесса, Л. Білецький, С. Сірополко, Ф. Шешко, Дм. Антонович, В. Січинський, В. Щербаківський та інші). В редакції Оттового наукового словника в Празі працює Ю. Шеремета. Для чеського енциклопедичного видання «Творці історії» кілька нарисів про українських історичних діячів написав Дм. Дорошенко. В Чехії також появилося за цей час і дві словникові праці емігрантів, а саме: чесько-українські словники Н. К о в а л е в с ь к о ї - К о р о л е в о ї (1920 р.) і П. Щ е р б у х и (1935 р.). Над складанням великих чесько-українських словників працювали й Д-р Дм. Демчук з цілою групою співробітників-емігрантів (на замовлення Словянського Інституту) і самостійно Д-р М и к о л а А р ь к а с (на замовлення видавництва Нойберта в Празі) та І. П о п е л ь - С у л и м а (українсько-чеський, біля 100.000 карток). Німецько-українські словники опрацювали доц. Д-р Я. Р у д н и ц ь к и й та Г. Н а к о н е ч н а (вийшли 1939 і 1940 р. в Ляйпцігу у виданні О. Гаррасовіч). Крім того, Іван І л ь н и ц ь к и й - З а н к о в и ч, пор. б. української армії, склав німецький та український військовий словник, що вийшов у Берліні 1939 р. й містить коло 40.000 слів. У Вецлярі ще в 1918 р. Н. М. зложив Німецько-Український Словар, що його видала Галицька Накладня «в-пору, коли між німцями й українцями завязуються живійші економічні, культурні й політичні взаємини». В Берліні 1924 р. Видавництво Української Молоді видало зладжений Мик. Ч а й к о в с ь к и м Систематичний словник української математичної термінології з поазбучним українсько-російсько-німецьким покажчиком. Про виданий 1926. р. в Празі Медичний латинсько-український словник Д-ра М. Г а л и н а вже було згадано. В Подєбрадах 1938 р. у виданні Українського Технічно-Господарського Інституту вийшов великий English-ukrainian Dictionary Л. Ф р о л о в а. Нарешті в самому останньому часі наспіла звістка про вихід в Італії Українсько-італійського словника Євгена О н а ц ь к о г о. Цей великий словник на 1736 сторінках містить ніби аж 125.000 українських слів і виразів. Появився він «завдяки ініціативі Національного Інституту для куль-

турних вваємин із закордоном та Королівського Університетського Східнього Неаполітанського Інституту». Як довідуємося в пресі «В друку знаходяться і незабаром появляться: З. Кузеля і Яр. Рудницький — Українсько-німецький словник, прибіл. 1200 стор., коло 80 тис. слів; Г. Наконечна і Яр. Рудницький. — Німецько-український словник, прибіл. 700 стор., коло 50 тис. слів».

Що торкається українознавчого матеріалу у великих світових енциклопедіях, то його в останніх виданнях стало непомірно більше, й дещо в того подане або українськими авторами-емігрантами, або на підставі їхніх публікацій (напр., стаття про Україну в данській енциклопедії написана на підставі публікації Центрального Союзу Українського Студентства, до німецької енциклопедії писав Дм. Доршенко і т. д.). Завдяки співробітництву українських емігрантів, в чужих енциклопедіях значно зменшилися й ті неправдиві інформації про Україну, що їх подавали давніше здебільшого росіяне (Святополк-Мірський, Могілянській, Мякотін і інш. под. автори).

Наукове співробітництво українців в чужинцями здійснювалося й тим, що цілий ряд українських професорів-емігрантів були покликані викладати в чужих високих школах та працювати в різних дослідчих інститутах, членами яких, як і різних інших наукових установ та корпорацій, українські емігранти стали. Було це в різних країнах Європи: в Німеччині, Франції, Чехії, б. Польщі, Румунії і т. д. — та Америки.

В Празі на чеському Карловому Університеті 1926 р. були засновані катедри українознавства. 16 грудня 1926 р. відбувся вступний виклад ректора Ол. Колесси, який обняв на цьому університеті катедру історії української мови й літератури, спочатку як надзвичайний, а потім як звичайний професор філософічного факультету. 5. березня 1928 р. на тому ж таки університеті розпочав свої виклади проф. Дм. Доршенко, як договірний професор історії України. Лектором української мови на тому ж таки університеті є Д-р М. Любинецький, а в 1939 р. був габілітований Д-р Ів. Панькевич. На природничому факультеті Карлового університету доцентом петрографії є Д-р Ол. Орлов. На високій торговельній школі в Празі викладали в українських емігрантів акад. Ст. Смаль Стоцький і проф. В. Сімович. На високій технічній школі в Празі 15 травня 1922 р. розпочав виклади прсф. І. Шовгенів. У Братиславському університеті в українців-емігрантів викладав прсф. Е. Перфецький.

У Варшавському університеті в українських емігрантів викладали: проф. Роман Смаль Стоцький, проф. Петро Андрієвський (з 1932 р.), шевченковнавець Павло Зайцев, а на відділі православної теології при цьому університеті професори: В. Біднов (1929—1935), Ол. Лотоцький, В. Заїкин, І. Огієнко і Д. Дорошенко (з 1935 р.). П. Лукасевич в 1927 р. розпочав виклади української мови в Східньому Інституті у Варшаві. Язикові виклади для військових

у Варшаві мав Е. М а л а н ю к. У варшавському с.-г. інституті, як асистент в галузі машинознавства, працював інж. І л ь н и ц ь к и й; в досвідньому с.-г. інституті в Пулавах з українців працював інж. К о р о г о д а; в галузі культури лікарських рослин в різних досвідніх установах бувш. Польщі працював інж. Г а в р и л е н к о, а інж. К о с т ю ч е н к о керував приватним селекційно-насіньовим господарством під Кельцями. Проф. Роман С м а л ь С т о ц ь к и й два семестри викладав українознавство в Словянському Інституті в Лондоні. Проф. П е т р о А н д р і в с ь к и й перед своїм професоруванням у Варшаві працював деякий час по свому ветеринарному фаху в Бактеріологічному Інституті в Парижі, також над виготовленням протичумної вакцини (з доручення західньо-африканського уряду), а в Бельгії над питанням фільтруючого вірусу. В Букарешті при державному румунському зоотехнічному інституті, як шеф лабораторії, працював доцент Українського Університету в Празі Д-р Ю. Р у с о в, який працював і на біологічних станціях у Франції й Неаполі, а також в іхтіологічному Інституті в Румунії. Свої досліді в рибознавства Д-р Ю. Русов публікував в румунських наукових виданнях. В галузі рибництва в Румунії працював і інж. Кузнеців. Професором Гірничої Академії в Кракові був І в. Ф е щ е н к о - Ч о п і в с ь к и й. Університетські виклади з українознавства в Парижі мав провадити І л. Б о р щ а к, який придбав собі популярність своїми публікаціями про мазепинську еміграцію та французько-українські взаємини. В Празі кілька наукових аспірантів працювали в різних чеських дослідницьких установах. В Центральному Психотехнічному Інституті, як фаховий психолог працює від довшого часу доц. Д-р Олександр І в а н о в, який провадив у цьому Інституті й виклади про «психологію фахів» на психотехнічному курсі для середньошкільних професорів, а також публікував висліди своїх дослідів у чеських фахових виданнях. Доц. Д-р К. О с а у л е н к о постійно працював у чеській «Хліборобській освіті», а свої досліді публікував в органі Чеської Хліборобської Академії. Він був також секретарем Організаційного комітету I візду с.-г. економістів у Празі 1938 р. Дослідчу працю в галузі лісівництва в празькому інституті провадить Д-р С. К о л у б а і в; в Бактеріологічному Інституті празькому працював Д-р Л у к а ш е в с ь к и й, в Інституті с.-г. економії в Празі — інж. Б. Бутовський, а в Інституті с.-г. технології інж. Пиріг; в Чаславській досвідній станції в Чехії працював інж. Усенко, а в досвідньому с.-г. інституті в моравському Берні інж. Краснокутський.

В Німеччині на високих школах викладали: в Берліні — І. М і р ч у к, З. К у з е л я, Б. К р у п н и ц ь к и й, Р. Д и м і н с ь к и й; в Галле н/З. — проф. Д м. Ч и ж е в с ь к и й; в Мюнстері — проф. О. Б у р г г а р д т; в Тюбінген. у-ті Г. Е. К е л л е р - Ч и к а л е н к о з 1937 р. викладає українську мову. В 1934 р. в берлінській Католицькій Академії розпочав цикл викладів із східнього християнства Д-р П. В е р г у н. Проф. Д. Чижевський в уні-

верситеті в Галле читав у 1933—1934 р. курс про Україну, її населення, культуру й історію. Як асистенти в університетських інститутах в Німеччині працювали: Д-р М. А н т о н о в и ч (у проф. Г. Коха в Східному Інституті в Бреслау), Д-р Ол. С м а к в л а і Д-р Ол. Яніцький; останній працює вже 21. рік в *Kaiser-Wilhelm-Institut*'і у Франкфурті н./М., де його шефом є організатор і директор цього Інституту проф. Б. Раєвський родом з Чигирини.

В латвійському університеті в Ризі викладав акад. Арсен С т а р - к о в, перед тим професор Українського Високого Педагогічного Інституту в Празі, автор багатьох чужомовних публікацій († у Відні 18. XII. 1927 р.). Дехто з українців-емігрантів, що видавали себе закордоном за росіян, також викладали в чужих університетах. З таких для прикладу згадаємо проф. Ф. А. Т а р а н о в с ь к о г о, який помер 1936 р. у сербському Білгороді, де був професором університету. Цей кол. член Української Академії Наук у Києві звязку з українцями на еміграції майже не мав.

В американських університетах науково працювало також кілька українських емігрантів. Д-р А. Г р а н о в с ь к и й, з фаху ентомолог, працював при університеті у Вісконсині, пізніше займав посаду в університеті в Сен Пол. В чикагському університеті лектором передісторичного і словянського мистецтва був Д-р Олександр С у ш к о, який, м. і., в 1932 р. виступав з відчитами в «Слявонік Клуб-і». З Праги переїхав до Америки професор Українського Університету Д-р Вол. Т и м о ш е н к о, який працював як економіст у Вашингтоні і в університетах — Мічіганському, Каліфорнійському та інш. В Мічіганському університеті як професор працював і акад. Степ. Т и м о ш е н к о, автор численних експериментальних і теоретичних праць, «які привели до усталення міжнародньо-принятої назви, т. зв. Тимошенкового ефекту».

Теж з Праги виїхали до Америки й молодші наукові працівники — Д-р Д. Г а й д а к і інж.-агр. Т. П а в л і ч е н к о. Перший в них працював при університеті в Сен Пол. Інж. Т. Павліченко, дослідник-еколог, кілька років працював при дослідницькому відділі сільського господарства в Саскачеванському університеті, в 1937 р. переїхав до СДПА, а 1938 р. був покликаний на катедру екології в Саскачеванському університеті в Канаді. Всі названі вчені українці-емігранти в Америці брали участь у наукових з'їздах і публікували свої наукові праці в американських виданнях. В 1935 р. в Колумбійському університеті був розпочатий перший в Америці університетський курс української мови. Провадив його лектор Йосип С т е т к е в и ч.

Крім постійної праці українських професорів-емігрантів на чужих високих школах, дехто з них виступав з окремими викладами в чужих інститутах, наукових товариствах і т. п. Так напр., в Міжнародньому товаристві для дослідження творчости Ж. Ж. Руссо у Женеві виступав з викладом р. 1937 проф. Ол. Ш у л ь г и н. Він також читав доклад 1934 р. в Королівському Інституті для Міжнародніх Справ у Лондоні про стан української справи. В

цьому самому Інституті виступав і проф. Ром. Смаль Стоцький, який читав доклади також і в Болгарії та в прибалтійських краях. Проф. Дм. Антонович мав 1929 р. виклад французькою мовою про українські деревляні церкви в Славистичному Закладі в Женеві. Там же мав публічний виклад 11 березня 1930 р., також французькою мовою проф. Дм. Дорошенко про Т. Шевченка як національного поета України. З науковими викладами проф. Д. Дорошенко виступав і перед німецькою та чеською публікою. В 1934 р. він читав у Берні (на Мораві) про чесько-українські культурні взаємини, а в 1935 р. в семінарі для східно-європейської історії при берлінському університеті відбувся його виклад про «Ролу України в історії Східної Європи». Українці-емігранти читали доклади у Façadau Society і в Агрономічному Державному Інституті в Бельгії (інж. Ю. Яковлів).

Дехто з професорів-емігрантів, що викладали на чужих високих школах, брав участь і в державних іспитових комісіях. Для прикладу згадаємо що проф. Д-р Ст. Дністрянський був членом іспитової комісії на Правничому факультеті Німецького Карлового університету в Празі, а проф. Д-р Ол. Колесса — членом іспитової комісії для професорів середніх шкіл в Празі.

Що торкається членства українських емігрантів в чужих наукових установах, то воно не було дуже численним, хоч і на цьому полі українці здобули собі кілька почесних позицій. У Франції проф. Ол. Шулґин 1930 р. був обраний до складу міжнародньої дипломатичної академії. Членом міжнароднього інституту кооперації був обраний проф. Б. Мартос, який публікував в органі цього інституту й деякі свої теоретичні праці. Членом-кореспондентом польської академії технічних наук у Варшаві 1933 р. був іменований проф. Ів. Феценко-Чопівський. Останній є членом des Vereins Deutscher Eisenhüttenleute in Düsseldorf, також б. членом Institute of Iron and Steel і Institute of Metals в Лондоні. Проф. Л. Фролов був головою міжнародньої комісії в досвідній справі при римському с.-г. інституті. Проф. Д. Дорошенко і проф. Ол. Колесса є членами англійського інституту славістичних студій у Лондоні. Проф. Д-р Ол. Орлов був обраний членом найстаршого в Чехії Королівського Товариства Наук у Празі. В правькому Лінгвістичному Клубу було кілька членів в рядів української еміграції. З них особливою активністю в працях цього клубу відзначалися професори — Д-р А. Артимович і Д-р В. Сімович. Д-р В. Січинський 1936 р. був обраний членом німецького товариства Й. Гутенберга. Він же входив 1937 р. у склад комісії для впорядження чеського відділу на міжнародній виставці в Парижі. Для своїх дослідів в історії мистецтва В. Січинський одержав 1927 р. одну з п'яти стипендій міжнароднього інституту інтелектуальної співпраці в Женеві. В складі членів Словянського Інституту в Празі з українців-емігрантів є: Л. Білецький, Ол. Колесса, Ол. Лотоцький (†), Ол. Мицюк, Ів. Огієнко, Ф. Стешко, Ст. Смаль Стоцький (†), В. Тимо-

пенко, Дм. Чижевський. В Архіві словянської музики цього інституту працює від початку його заснування Д-р Ф. С т е ш к о, який зібрав у цьому архіві багато й українського матеріалу. Словянський Інститут у Празі давав декому з українців і студійні допомоги (напр. проф. Ол. Мицюкові, Д-р В. Січинському), хоч загалом непомірно менше, ніж емігрантам-росіянам.

В зв'язку з Словянським Інститутом є й С л о в я н с ь к а Б і - б л і о т е к а в Празі, в якій багато працювали й працюють українці. Ця бібліотека була заснована 1924 р. й збрала понад 200.000 книжок. Має вона й окремий український відділ, в якому зібрано понад 14.000 томів. В організації й веденні цієї бібліотеки українцям належала визначна роля. Директором цієї бібліотеки був українець Вол. Т у к а л е в с ь к и й, його помішником — українець Д-р М. М и х а л ь ч у к; спеціально українським відділом завідує проф. УВУ Д-р Ол. Г а й м а н і в с ь к и й. Також серед бібліотекарів є кілька українців: П. Зленко, Е. Пархоменкова й М. Башмак (автор підручника української мови для чехів). По відвідуємості Словянської Бібліотеки українці стояли на першому або другому місці.

Наукова співпраця українських емігрантів з чужими вченими в значній мірі виявлялась на різних міжнародних конгресах. В цих конгресах українські вчені-емігранти почали брати участь вже в перших роках еміграції. На II міжнародньому соціологічному конгресі у Відні 1922 р. були й українські делегати-емігранти. В пізніших роках українську науку на міжнародніх конгресах в Європі — як уже зазначено — найчастіше репрезентували професори Українського Вільного Університету в Празі. З них у цьому відношенні особливо визначився проф. В. Щ е р б а - н і в с ь к и й, який в 20-х і 30-х роках брав активну участь майже в усіх археологічних, етнографічних й інших з ними споріднених конгресах Європи*). Учасниками міжнародніх конгресів були професори й інших високих шкіл на еміграції, як рівнож і деякі наукові діячі-емігранти, з цими школами не зв'язані. На філософічних конгресах українців представляли звичайно професори І. Мірчук і Д. Чижевський, на філологічних — В. Сімович і А. Артимович, на історичних — Д. Дорошенко і Ол. Лотоцький, який був запрошений і до організаційної комісії варшавського конгресу істориків 1933 р.

*) Проф. Вадим Щ е р б а к і в с ь к и й брав м. інш. участь в таких міжнародніх наукових конгресах: I. Словянських географів і етнографів у Празі 1924 р., XIII. антропології й археології в Празі 1924 р., II. Словянських географів і етнографів у б. Польщі 1927 р., I. народного мистецтва в Празі 1928 р., V. історії релігії в Лунді 1929 р., III. словянських географів і етнографів у б. Югославії 1930 р., XII. народного мистецтва в Брюсселі 1930 р., XV. антропології й передісторичної археології, I. передісторичних і протоісторичних наук в Лондоні 1932 р., VII. історичному конгресі у Варшаві 1933 р., II. славистичному конгресі у Варшаві 1934 р., XVI. антропології й передісторичної археології в Брюсселі 1935 р., VI. конгресі релігій в Брюсселі 1935 р., XX. передісторичних і протоісторичних наук в Осло 1936 р., словянських географів і етнографів в Софії 1936 р., чеських археологів у Берні 1936 р., XVII. антропології й передісторичної археології в Букурешті 1937 р. (Подано за відомостями проф. В. Щербаківського).

Українці-емігранти брали участь в усіх з'їздах слов'янських етнографів і географів, а також на міжнародних конгресах для інтелектуальної співпраці. На ці останні висилав делегатів Український Академічний Комітет. На XI конгресі міжнароднього кооперативного Альянсу в Генті 1924 р. як представники Української Господарської Академії, були доц. Б. М а р т о с і проф. С. Б о р о д а в с ь к и й. На весвітньому технічному конгресі в Брюсселі 1935 р. був інж. Юр. Я к о в л і в. На з'їзді дерматологів у Білгороді 1932 р. брав участь асистент дерматологічної клініки в Празі Д-р Іван О р т и н с ь к и й. Найбільшою звичайно була участь українських представників у тих наукових з'їздах, що відбувалися в Празі. Тут українські емігранти були представлені на міжнародній економічній конференції 1928 р. Д-р Ол. І в а н о в виступав з рефератом на VIII міжнародньому психотехнічному конгресі 1934 р. Представники Товариства українських інженерів брали участь в конгресі слов'янських інженерів і дбали про прийняття українських інженерів до федерації. Навіть на всеслов'янському пасішницькому з'їзді в Празі 1927 р. українці мали свого представника в президії (С. Шелухина). Українські представники (емігранти проф. О. Бйхельман та проф. М. Лозинський) були на паневропейському конгресі й на німецькому соціологічному конгресі у Відні 1926 р. Українські делегати брали участь в конгресах СІАМАК-у й інших подібних міжнародніх організацій — напр., на нараді секретаріату Міжнароднього Бюро революційно-соціалістичних партій в Парижі 1926 р. Україну представляв Микита Шаповал. На міжнародній кооперативній конференції в Парижі 1919 р. з українців були: Мих. Грушевський і Д. Ісавич. В 1930 р. в міжнародньому Кооперативному конгресі брав участь проф. С. Бородавський; він же був учасником і міжнародньої Конференції професорів кооперації в Бавелі. На міжнародніх кооперативних нарадах та конференціях з українців, крім названих уже, брали ще участь А. Головка, С. Перепелиця, Х. Барановський і інш.

Участь українців-емігрантів у міжнародніх з'їздах виявилася не лише в Європі, а й за океаном. На річному конгресі Ентомологічного товариства Америки в Нью Джерсі 1936 р. виступали з рефератами Д-р А. Грановський, Д-р Д. Гайдак і інж. Т. Павліченко — всі емігранти з Європи, що працювали в американських університетах. Вони теж брали участь у з'їзді вчених СДПА, що відбувся в Сен-Луї 1936 р.

Культурно-наукова діяльність української еміграції і співробітництво її з чужинцями виявлялися також і в спосіб різного роду виставок. Ці останні були або свої українські, або ж слов'янські, чи світові з українським відділом. По змісту вони були дуже різноманітними. Українські емігранти старалися брати участь у міжнародніх виставках, здобуваючи таким способом національне признание для України на міжнародньому форумі. Ще в 1921 р. українські кооператори на еміграції взяли участь в Господарській виставці в Празі; також і в пізніших роках емігранти дбали про

влаштування українських відділів на цій празькій виставці, яка відбувалася кожного року. В 1923 р. вони подбали про українську участь на виставці інвалідів у Генті. В 1931 р. в Женеві відбулося протитуберкульозне свято. Український клуб у Женеві організував з цього приводу українську виставу, а в зв'язку з нею виступи українського хору і покази українських національних танців. Заходами Українського історичного кабінету в Празі був організований багатий український відділ на виставках словянських ілюстрованих часописів у Празі й Берні. Того самого 1933 р. українські емігранти брали участь у виставці славістики та словянської співпраці в Младій Болеславі. На Гавлічковій виставці в Нім. Броді 1935 р. визначне місце належало працям українських дослідників Гавлічка (зокрема доц. Гр. Омельченка). В 1932 р. на виставці словянських екслібрисів в Празі членом виставочного відділу був проф. С. Сірополко, який виставляв на цій виставці свою колекцію українських екслібрисів.

Дуже солідно був організований український відділ на виставці книжної культури з нагоди міжнароднього зїзду бібліотекарів та приятелів книги в червні-липні 1926 р. в Празі. Для організації цього відділу був створений з ініціативи Українського Академічного Комітету спеціальний виставочний комітет під проводом проф. Дм. Антоновича. Цей комітет зібрав для виставки українські видання за останні десять літ. Всього в українському відділі виставки було представлено понад 2000 книжок. Особливо повними були збірки: Шевченківська (скомплетована стараннями П. О. Богацького), періодика (про це подбав П. А. Зленко), екслібриси (Д-р В. Ю. Січинський) і т. д. На цій самій виставці була теж колекція українських видавничих знаків, впорядкована Д-р В. Січинським. В загальному каталові цієї міжнародньої виставки була вміщена стаття проф. О. Лотоцького про «Українську книжку». Український відділ виставки відвідало понад 600 душ, переважно членів зїзду а також і гостей. Подібні виставки української книги, що їх відвідували так само й чужинці, були в Празі підчас українських наукових зїздів 1926 і 1932 р. р., а перед тим на весні 1924 р. — з нагоди 350-ліття українського друку. На світовій виставі преси в Кельні 1928 р. про українську репрезентацію подбав Український Науковий Інститут у Берліні, який видав тоді каталог Д-ра М. Гнатишака. На світовій виставі в Чикаго 1933 р. був окремий український павільйон. В цьому павільйоні були виставлені, м. і., скульптурні праці О. Архипенка, а також збірка мал України і картограми та діаграми, майстерно виконані в Українській Господарській Академії в Подебрадах, та мистецькі вироби українських емігранток з Чехії. Мистецькі праці О. Архипенка, яких було виставлено коло сорока, займали в павільйоні чотири кімнати. На світовій виставі в Парижі 1937 р. в павільйоні міжнародньої преси, на окремому стенді, була представлена українська преса. Український стенд був організований головно працею Ростислава Ш у л ь г и н а, при артистичній і технічній допомозі арт.-малюра В. Перебийноса

та інж. В. Коваля. Виставлено там було понад 150 українських часописів і бюлетенів з усіх країн світу, крім СРСР. Пресовий матеріал для вистави постачала Бібліотека С. Петлюри в Парижі. Український стенд викликав загальне зацікавлення чужинців. Відвідав його й французький президент, прем'єр-міністр і багато визначних діячів. В Парижі ж 1937 р. Бібліотека С. Петлюри влаштувала виставку гетьмана І. Мазепи, яка викликала значний відгук у шведській пресі.

Чисто українських виставок на еміграції було кілька (крім мистецьких, що про них окремо). З них згадаємо виставку вибраних експонатів Музею Визвольної Боротьби України в Празі 1935 р. Влаштована вона була в Мистецько-промисловому Музеї з нагоди 10-ліття Музею ВБУ. В 1938 р. в Римі була виставка українських мал, розташована в п'яти залах Інституту Східної Європи. Виставлені на ній були українські мапи історичні, географічні, економічні, а також статистичні діаграми. Матеріал для виставки предоставив інж. Дм. Андрієвський і Д-р В. Кубійович, а організаційну працю виконав проф. Роберт Лісовський. Останній їздив тоді з Праги до Риму спеціально для влаштування виставки української графіки. Для цієї виставки був виданий і каталог «Mostra dell'arte grafica Ucraina» з деякими репродукціями та вступною статтею Д-р В. Січинського.

При Королівському Військовому Музеї в Брюсселю 10 травня 1931 р. був відкритий український відділ, в якому представлені пам'ятки визвольної боротьби української в часів 1918—1920 р. р. Досягли цього завдяки старанням українських емігрантів в Бельгії, які вже й перед тим (1929 р.) зорганізували українську секцію в брюссельському Світовому Музеї. Про український відділ у Військовому Музеї в Брюсселю стаття в Літопису Черв. Калини за 1931 р. ч. VII—VIII.

Культурне співробітництво українських емігрантів з чужинцями виявлялося й у різних мішаних товариствах і наукових установах. В перших роках еміграції значну активність розвивало Н і м е ц ь - к о - У к р а ї н с ь к е Т о в а р и с т в о в Берліні, що повстало в 1918 р. й видавало під редакцією покійного А. Шміта свій орган «Ukraine». Перед тим українську справу серед німецької суспільності популяризувало Т-во «Україна» в Мюнхені. Це товариство, що з ним мав звязки й Союз Визволення України, влаштовувало виклади про українську справу, видавало свій орган «Osteuropäische Zukunft» і т. інш. У Франції такою організацією був С e r c l e d' E t u d e s u k r a i n i e n n e s в Парижі, який об'єднував українські й французькі сили. Завданням цього Товариства було вивчати Україну з усіма її проблемами в минулому й сучасному. Головою цього французького товариства українознавства був Г. Ферран († 31. січня 1935 р.), а секретарем Я. Токаржевський-Карашевич. Товариство влаштовувало й публічні курси українознавства (1932—1933) та лекції про Україну. Прелеґентами в ньому виступали ґен. Табуї (1931 р.) і Д-р Д. Д о н ц о в, який на запрошення товариства

приїздив до Парижа в 1934 р. (коли виступав з викладом і в Шалеті). Товариство українознавства влаштовувало й українські концерти, видавало праці про Україну і т. інш.

Комітет *F r a n c e - O r i e n t* в Парижі в своїй праці й виданнях присвячував увагу й Україні, що було заслугою головно проф. Ол. Шульгина й інших українських емігрантів. Цей комітет 1934 р. організував і концерт-базар на користь голодних в Україні.

В Парижі ще 1927 р. заснувався під головуванням М. Шумицького українсько-кавказький клуб з участю представників Грузії, Азербейджану й Північного Кавказу. В 1934 р. в Парижі повстав *У к р а ї н с ь к о - К а в к а з ь к и й К о м і т е т Д р у ж б и*, в якому брали участь представники народів Кавказу, Туркестану й України. Головою цього комітету був проф. Ол. Шульгин.

В Софії було *Б о л г а р с ь к о - У к р а ї н с ь к е Т о в а р и с т в о*, засноване 26 березня 1920 р. з ініціативи проф. Івана Шишманова, що був і його головою. Головною метою цього товариства було взаємне ознайомлення й зближення між болгарами й українцями. Це товариство заснувало й свою бібліотеку та влаштовувало виклади. З українців прелегентами в ньому виступали: доц. Гр. Омельченко з Праги (виклад про Ю. Венеліна) й проф. Д-р Роман Смаль Стоцький з Варшави. Свій виклад про Україну й Болгарію проф. Стоцький зробив болгарською мовою в присутності численних представників болгарського наукового світу. Українські емігранти співробітничали з болгарами і в софійській «Словянській Беседі», де виступали в своїми піснями й танцями. Брали вони участь і в Союзі словянських культурних товариств у Софії. Також в Болгарії в перших роках еміграції виходили болгарською мовою деякі болгарсько-українські пресові органи.

У Варшаві в орієнталістичному гурткові при Східньому Інституті була українська секція, яка влаштовувала, м. і., шевченківські засідання й виклади українських прелегентів, а саме: Я. Токаржевського-Карашевича, інж. Е. Іловіньського, Д-р М. Ковалевського, проф. Ол. Лотоцького, проф. Д-р Р. Смаль Стоцького та інш.

З ініціативи українського емігранта п. Базяка організувався у Варшаві 1928 р. Клуб «Прометей», який мав завдання зближувати емігрантів поневолених народів Сходу Європи. Головою цього Клубу був проф. Р. Смаль Стоцький.

Про культурну співпрацю українців з чужинцями дбали й інші організації, напр. *У к р а ї н с ь к е Т о в а р и с т в о д л я С о ю з а Н а р о д і в*, засноване українськими емігрантами в різних країнах Європи. Головна управа цього товариства в 1923 р. була у Відні. Делегати товариства брали участь у конференціях головної ради міжнародної унії. Крім загально-українського товариства для Союзу Народів, було ще академічне товариство, що мало свій осередок у Подебрадах. Головою цього академічного товариства, що складалося переважно з студентів Української Господарської Академії, був проф. С. Бородаєвський. Академічне това-

риство для Союзу Народів мало комісії: 1) для інтелектуальної співпраці, 2) в справі полегчення закордонних подорожей студентів і 3) бібліотечну. Впоряджало це товариство й виклади.

В Чехії з метою поглиблення культурних взаємин було кілька спроб заснування мішаних чесько-українських товариств і клубів. Про ці організації, що в різних роках засновувалися переважно в Празі, буде ще подано докладніше. З подібних провінціальних організацій згадаємо тут Гурток Прихильників Української Культури у Валашському Мезіржічі, що повстав 1931 р. з ініціативи П. Д. Ф. Демльової, Г. Одейника та І. Процюка. Названі ініціатори творять і президію організації. До управи Гуртка входять ще: Г. Одайникова, Д-р О. Романюк, інж. І. Гордіюк, І. Чупляк і інш. Між своїми завданнями Гурток має і культурно-інформаційні. Для цього йому служить і його власна спеціально-підібрана бібліотека, книжками з якої безплатно користується й місцева чеська публіка. Завдяки пропагандивній діяльності Гуртка ширилися й через пресу правдиві інформації про українську справу (статті в газетах «Любіна» й «Радгошть»). Заступник голови цього Гуртка Г. Одайник є власником торговельного підприємства (тепер у Всетіні), що його він сам організував і розвинув, не дивлячись на всілякі труднощі в цій справі для себе, як для чужинця.

Справі культурних взаємин з чужинцями служила й діяльність українського емігранта Дмитра Шуліки, який за дозволом земської Шкільної Ради в Празі влаштував в р.р. 1923.—1937. на дівочих горожанських і середніх школах та учительських семінаріях курси ручних праць з соломи. Через ці курси Д. Шуліки перейшло — згідно його підрахунку — коло 20.000 душ. Крім того Д. Шуліка такі самі курси влаштував у Білгороді для сербських учителів, в Мармарош-Сиготі для румунських і в Коломиї для українських.

На полі культурного співробітництва з чужинцями велика доля праці належить українським лікарям-емігрантам, як також інженерам, педагогам і різним інш. фахівцям. Лише в Чехії та на Словаччині працювало в останніх десятиліттях поверх сотні українських лікарів-емігрантів, які займали самі різноманітні становища. Були вони шефами кас хорих, військовими лікарями, працювали по багато літ на різних клініках, були окружними державними лікарями, асистентами, секундарними й інш. лікарями в лічницях, санаторіях і заведеннях. Багато з них провадило й приватну практику у власних ординаціях, як практичні або фахові лікарі в різних великих містах і глухих закутинах. Українські лікарі-емігранти були або й лишилися працювати в Хрудимі, Кладні, Рихнові, Жамберку, Горжицях, Піщанах, Лемницях, Мл. Болеславі, Нимбурзі, Берні, Вамберку, Пілвні, Празі, Лоунах, Космоносах, Ружомберку, Кошицях, Клатовах, Сушиці, Злині, Квасах, Опаржанах, Нов. Биджові, Хлумці, Черноучкові, Турчанському св. Мартині, в різних купелях на Словаччині, в Пряшеві, Братиславі, Жіліні, Пардубицях, Кошумберкові, Бенешові, Таборі, Тині, Честині, Велиховцях.

Смоковці, Нитрі, Горніх Вержковицях, Вельварах, Вельтрусах, Просечниці, Гр. Кральової, Мшені, Ржічанах, Пшерові, Тирнаві, Яхимові, Перчиці, Нім. Броді і баг. інш. містах і містечках.

Не один з цих лікарів-емігрантів поза своєю лікарською працею провадив також і велику культурну діяльність для місцевого населення. Ця праця, що нею здобувалася слава українському імені, тим часом не піддається жадному підсумованню; деякі висновки про неї можемо робити лише на основі випадкових даних, як от нпр. відгуки в звязку з несподіваною смертю одного з таких відданих лікарів-емігрантів Д-ра Миколи Малінського. Цей лікар походженням з Галичини (* 20. грудня 1901 р. в Монастирці під Перемишлем), після закінчення правського університету в 1929 р., осів як практичний лікар в Черноучку, де перед тим не було постійного лікаря. «На початку ледве животів, але не зневірився, витримав і . . . полонив серця чужих селян, що розносили про нього добру славу широко-далеко довкола». Звідси він разом з своєю дружиною-чешкою протягом літ жертвенно відкликався на всі потреби культурного життя української еміграції й багато працював для місцевого населення. Останнє висловлювалося про нього, як про справжнього святого. «Населенню, між яким покійний жив і працював, допомагав він лікарськими порадами, а хворим своєю жертвенністю: не один раз було, що Д-р Малінський і два рази відвідував уночі свого пацієнта». І помер він як жертва своєї професії, заравившись грипою від своїх пацієнтів. «Тому і не диво, що на його похоронах взяло участь понад три тисячі осіб чеського населення. Тому і не диво, що його труна була обсіпана повинню квітів, а в селах його району вивішені чорні прапори».

В пресі досі мало що було публіковано й про працю українських інженерів та техніків на чужині, хоч дехто з них дуже визначився своєю працею й заняв навіть високе становище. Виявили вони себе як видатні організатори у великих промислових підприємствах, як проєктанти, будівничі й т. д. Оскільки ці їх досягнення значні а виконана ними праця солідна, можемо бачити в кількох принагідних прикладах. Інж. Марко Т р е п е т, родом з Київщини, працював декільки років як емігрант на Волині, потім в Чехії й на Закарпатті; від 1928 р. працює в Празі в Чесько-моравських заводах (бувш. Колбен-Данєк). Як диспонент цієї великої фірми, він службово виконує й важні заграничні доручення. Будучи ведучим членом дирекції карпатських електрарень, інж. М. Трепет дуже багато зробив для електрофікації Закарпаття, а почасти також і Словаччини. При його участі були електрофіковані майже всі міста на Закарпатті й більше як 50 сіл, в яких на електричну енергію була переведена праця численних млинів, цегелень, пивоварів і різних інш. підприємств. Проф. Д-р інж. Ів. Ф е щ е н к о - Ч о п і в с ь к и й був шефом досвідних закладів гут «Friedens» і «Baidon» в Гор. Шлеську. Астроном-геодет Микола К о в а л ь - М е д з в е ц ь к и й науково працював біля організації варшавського бюро мір і ваги, провадив гравіметричні спостереження в Ідині, Каргувах і

Варшаві, також виміри геодезійної бази біля Гродна й працював над різними астрономічними визначеннями у Варшаві. Інж. Е. П л ю щ «в 1925—1927 р. р. перевів наукову організацію технічної праці на будові залізниці Калети—Підзамче, а в р. р. 1927—1931 на будові залізниці Герби—Нове—Гдиня, де виробив свою спеціальну методи дослідження глибоких болот та будови на них залізничних насипів». Як свідчить проф. Л. Грабина, інж. Е. Плющ перевів і реконструкції будови мостів через р. Німан біля Гродна, через р. р. Варту, Відавку, Радуню, Брду, Ліствару та ін. Ця його практика послужила основою й для написання його будівельного літопису мостів — «твору, що має велике технічне й наукове значіння». Інж. Е. Плющ працював також і над справою Понарського тунелю біля Вільни. Велике власне підприємство в Празі має інж. І. Л у н ь. В згаданій уже фірмі «Чесько-Моравська Колбен-Данск» будував далеке електричне ведення інж. К. Б у т о в и ч; електричну станцію в Паствинах будував інж. Р. Д а н и л о в и ч; інж. С і п к о від фірми Лана будував греблю в Штеховицях; інж. С т о п к е в и ч — великий для 14 селищ водовод; арх. А. К о р н і й ч у к в проєкційній канцелярії Ройта в Празі випрацював т. зв. диспозиційний проєкт ремісничого банку в Празі й потім, як архітект, доглядав над виконанням будівельного плану при будівлі цього банкового паладу. Подібні ж функції доводилось йому виконувати й перед тим при будуванні міністерства Хліборобства та міністерства фінансів у Празі. Великі інженерські роботи виконував і О. Дольний, і баг. інш.

Інж. Ол. Я р о ш е в с ь к и й, прилучанин родом, вихованець УГА в Подєбрадах, в 30-х р. р. виготовив біля 50 самостійних проєктів доріг, мостів, регуляцій річок тощо, які й були здійснені різними будівельними фірмами в округах: Жамберському, Семільському, Ічинському, Йозефовському, Находському, Ново-Мєстському і т. д. З цих будівель особливої уваги заслуговують залізобетонові мости біля Залізаного Броду, що їх за проєктами інж. Ол. Ярошевського будувала фірма «Liticha a. s. v Praze», один в 1937—1938 р. р. а другий в 1938—1939 р. Фактично будівлю обох цих мостів вів як керуючий інженер («stavbovedouci inž») інж. Ол. Ярошевський. Обидва ці мости, що зводують т. зв. «Stezku Riegrovu» в «Stezkou Palackého», добре гармоніюють з місцевим краєвидом і мають цікаву в технічного погляду конструкцію, що зустрічається досить рідко.

В пресі 1940 р. публікували про організаційну працю інж. Ол. С к р и п ч е н к а - Г о н т и, під кермою якого була відновлена для дальшої продукції одна з найбільших цукроварень в бувш. Польщі, а саме пошкоджена у війні 1939 р. Переворська цукроварня.

Дехто з інженерів-емігрантів зорганізував своє власне підприємство й працює самостійно (прим. інж. Ф. К о р д о н с ь к и й в Празі), але більшість займає службові становища в різних чужих фірмах.

Як педагогі в чужих середніх школах працювали: Д-р Д. Демчук (Бероун), В. Ляценко (Подєбради), О. Байлюкова (Стахурівна), Д-р М. Любинецький (Прага) і т. д. Кількість їх особливо збільши-

лася в останніх роках після нової хвилі еміграції з Карпатської України. З давніх емігрантів, що працювали на Карпатській Україні, професорують тепер в середніх школах Чехії: Д-р І. Панькевич, інж. В. Чапля, Д-р М. Гупаловський, Д-р Юл. Головацький, С. Ілляшевич і інш. З них інж. В. Чапля ще в 1937 р. був іменований членом іспитової комісії для учителів торговельних шкіл.

Українських емігрантів, хоч і в меншому числі, можна зустрінути також і в різних державних урядах (на пошті, суді, залізниці, земському й податковому урядах), банках і т. д. Повних списків їх, хочаби для самої Чехії, не маємо; тому — хіба для прикладу — наведемо тут кілька імен: † Д-р Ст. Пеленський був фахівцем в справі тарифів у міністерстві залізниць, М. Секретарєв начальником пошти в Празі, І. Попель-Сулима займає становище окружного судді в Коліні, а Д-р О. Цюпка в Богуміні; високі судові становища займали українські емігранти і в найвищому суді в Берні, як рівнож і в деяких інших державних урядах.

З українських емігрантів дехто виявив себе і як винахідник, а ефектами своїх винаходів викликав навіть сенсацію серед чужинців. Таким був Юрій Гасенко — винахідник т. зв. «морської блохи» (це особлива конструкція морського човна, яка була один час сенсацією світу).⁶² Не менш сенсаційним був і винахід українського лікаря-емігранта Д-р З. Біського, який сконструював діагностоскоп — прилад для розрізнення людських здібностей, інтелігенції й для розв'язання таємниці характерів. Про цей винахід деякий час багато писали в пресі. Але, здається, як «морська блоха» Юр. Гасенка, так і діагностоскоп Д-ра З. Біського в практичному уживанні не поширились.

Більше практичне значіння мав винахід Д-ра Павла Пархоменка, доцента Українського Університету в Празі, який працював у галузі радіології і фармацевтії. Д-р П. Пархоменко вказав спеціальний спосіб радіової еманції і сконструював спеціальні емануючі апарати, що дають можливість лікувати деякі хвороби дома, не їздячи до радіоактивних купелів. Винахід Д-ра П. Пархоменка має значіння, напр., при лікуванні рака. Крім того, Д-р Пархоменко є автором багатьох препаратів, що їх виготовляли чеські фармацевтичні лабораторії.

Інж. Юрій Коллард реферував на 2. Українському Науковому З'їзді в Празі про сконструйовану ним економічну кахляну піч «Укра», яка «цілком вирішує проблему доброго ogrіву» й має багато вигід, а саме: 1) потребує дуже мало палива, 2) дуже довго держить тепло й видає його до помешкання рівномірно, 3) ogrіває все помешкання, 4) не забірає багато місця і 5) може служити для ogrівання двох і трьох покоїв, 6) потребує найпростішої облуги, 7) є дешева, 8) може служити для прикраси й т. д.

В останніх роках інж. Ол. Ярошевський опатентував

⁶²) Юрій Гасенко працював на еміграції й пером — видав він спогади, мапу розселення українців, книжку для дітей «Ная в джунглі» та інші. Помер у травні 1933 р. у Франції.

свій винахід «акумуляційного радіатора». Винахід цей полягає в тому, що металеві радіатори центрального опотплення обкладаються керамічним матеріалом (нпр. кахлями) й тим набувають усіх вигід кахльових печей. Винахід інж. Ярошевського усуває деякі дотеперішні невігоди центрального парового опалення, а саме — завдяки обложенню радіаторам не висушується повітря в помешканні, вдержується деякий час тепло і після замкнення пари й т. д. Свій винахід інж. Ярошевський опатентував досі в Чехії, Німеччині, Бельгії, Франції, Голандії, Швейцарії, б. Югославії, Італії, б. Польщі, Норвегії, Швеції, Фінляндії й Англії. Інж. Ол. Ярошевський має й другий винахід (рефлектор), також уже опатентований.

Інж. М. Д е р е в я н к о «винайшов свої системи комору спалення щодо примінення до казанів паровозових або до них подібних. . . застосовано її також до казанів із жарницями. Така комора дає 11% еощадности».

Проф. Д-р М. В і к у л і Д-р Л. М о с е н д з працювали над поліпшенням та удосконаленням різних хемічних приладів. «Регулююче урядження для лещат бюреток Мора, опубліковане Л. Мосендзом, остільки виявило себе придатним до вжитку, що фірма V. Veit у Празі купила у Мосендза право на вироблення й продаж цього урядження, а в бернянській політехніці зараз же ввели його в свої лабораторії».

Інж. Е. П л ю щ як винахідник уживав свого методу при будові мостів, а саме «бетонування у воді за допомогою водолазів-скафандірів, що працювали у великих деревляних скринях під поверхнею води. В царині будови основань і фундаментів цей спосіб — як твердить проф. Л. Грабина — є цілком оригінальний». Крім того, інж. Е. Плющ «збудував апарат проти сходу поїздів з рейок на залізних мостах, що був застосований потім на всіх польських залізницях. Він же запровадив на мостах всжванпя довгих шин, а на малих стаціях увів свою систему водопостачання».

Інж. І л ь н и ц ь к и й винайшов прилад визначення рівномірности розпушування оранки.

В пресі були повідомлення про те, що інж. Т. С і к о р а в Празі винайшов новий спосіб виготовлення хліба, при якому досягається великого збереження потрібного матеріялу (на метричний цент борошна — 7 кгр), що значно удешевлює ціну хліба. Але чи був цей винахід українського емігранта застосований на практиці, не знати. Так само не знати й про долю винаходу нашого земляка о. Михайла Бесермінського, який винайшов машину до писання нот. Винахід Бесермінського давав можливість записувати ноти, які композитор грав на фортеп'яні, фісгармонії або органах. Винайдений апарат був опатентований під числсм 3280, і в Загребі заснувалося було 1925 р. навіть спеціальне акційне товариство, що мало на меті використати цей апарат, який ніби мав «велику булучність, бо машинсю заінтересовалися американці». («Український Прапср», Берлін 1925 р., ч. 11.)

Р. S. Додатково для доповнення тексту книги були сдержані відомості про підполковника Армії УНР, лицаря Залізного хреста й Д-ра філософії Карлового Університету Б. С у х о р у ч к а - Х о с л о в с ь к о г о, який, будучи професорським аспірантом Української Господарської Академії в Подєбрадах, працював при катедрі соціології (доп. О. Бочковського) й опублікував у фахових чеських органах («Technický obzor», «Nová práce», «Uřednické listy» й ін.) низку студій з ділянки наукової організації праці, психотехніки й т. п. Д-р Сухоручко-Хословський ще в 1926 р. був обраний фаховим знавцем пражької Академії Праці.

*) Зібрані в цьому розділі відомості треба доповнити також тим матеріалом, що був поданий в інш. розділах книги, зокрема про культурну співпрацю українських високих шкіл, наукових установ і організацій на еміграції. Спеціально для міжнародньої інтелектуальної співпраці з чужинцями був створений у Празі й Український Академічний Комітет. В українських високих школах на еміграції студіювало значне число чужинців; дехто з чужинців був і в професорському складі цих шкіл. Саме в галузі міжнароднього культурного співробітництва багато зробили українські наукові інститути, особливо берлінський, а також різні наукові товариства й заклади. Майже всі вони ставили собі завдання співпраці з чужинцями і майже всі вони — в більшій або меншій мірі — цього завдання досягали.

СПОРТОВО-РУХАНКОВА Й ПЛАСТОВА ЧИННІСТЬ УКРАЇНЦІВ НА ЧУЖИНІ

XXI.

УКРАЇНСЬКІ СПОРТОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Спортивно-руханкові організації в таборах полонених і в таборах інтернованих (Німецьке Яблонне, Ліберець і Йозефіс). Українські спортові організації в Чехії, зокрема студенські.

Перші українські спортивно-руханкові організації на чужині повстали в таборах полонених українців за Світової війни. У Ф р а й-ш т а д т і (б. Австрія) в липні 1916 р. було засноване Товариство «Січ» ім. Гетьмана П. Дорошенка, яке мало завданням підготувати національно-свідомий кадр інструкторів-січовиків для заснування подібних товариств на Україні. Ця фрайштатська «Січ» мала в лютому 1918 р. 960 членів. Не дивлячись на тяжкі умови таборового життя й постійне недоїдання, праця в «Січі» йшла жваво. Подібні ж організації були в таборах полонених в Німеччині — в Раштаті, Зальцведелі й Вецлярі. В своїй діяльності вони взорувалися на засадах Сокола-Батька, виданнями якого й користувалися. Цих таборових січовиків, ще перед закінченням війни, вислали на Волинь, Холмщину й Підляшшя, де вони разом з українськими січовими стрільцями провадили національно-культурну працю. Після закінчення миру ці «Січі» послужили основою для формування українського війська.

Пізніше спортивно-руханкова чинність українців на чужині найбільше виявилася в Чехії. Та й тут українське зацікавлення руханкою напочатку було більше спортовим. Почалося воно в таборах інтернованих, найраніше в Н і м е ц ь к о м у Я б л о н н о м у, де в червні 1919 р. була інтернована 5000-на бригада УГА. Там повстав і перший спортовий гурток «У к р а ї н а», а в березні 1920 р. заснувалася там і сотня січо-с колів, що готувалися до виступу на VII. всесо-кільському здвизі в Празі. Цього заміру вони не здійснили тільки через брак коштів на видатки. Зате протягом 1920 і 1921 р. р. ці руховики й спортовці влаштували ряд свят в самому таборі. Пізніше, коли стрільці з табору Нім. Яблонного почали розвідитися робітничими відділами, вони й на місцях своєї праці закладали спортові гуртки (в Пардубицях, Ліпніку-Велкові на Мораві, Градці Кральової і т. д.).

В другому українському військовому таборі, в Ліберці, вже в осени 1920 р. повстав спортовий гурток, що плекав деякі форми спорту (лещетарство, шерм, бокс, атлетику й інше). В Йозефовському таборі був український спортовий клуб і там відбувалися руханкові й спортові вправи. Але вагалом беручи умови таборового життя не сприяли спортово-руханковій праці. Всеж з цих таборів вийшло не мало руховиків і спортовців, що виявили себе під час студій на високих школах в Чехії — в Празі, Подєбрадах, Берні, Пршібрамі, а також і в Йозефові.

За відомостями з 1927 р. в Чехії провадили працю такі українські спортові організації: 1) Український Студенський Спортовий Клуб у Празі, заснований в 1920 р. Особливу діяльність виявляв він до 1922—1923 р. р., коли почав занепадати. В 1925 р. цей Клуб реорганізувався і в 1927 р. нараховував 73 члени; мав він секції: ситківки, футбольну, волей-болову, легкоатлетичну, крокетову та зимового спорту; брав участь в змаганнях з чеськими спортовими клубами в Празі й на провінції, найчастіше з чеським високошкільним спортом. 2) Українське Спортове Брацтво «Тур» у Празі, засноване в 1928 р. Головою його був студент агрономічного відділу Чеської Техніки в Празі М. Хворостенко, кількаразовий чемпіон і переможець на спортових змаганнях високих шкіл в Празі. «Тур» об'єднував 100 членів і мав такі секції: тяжкої і легкої атлетики, боксу, джю-джітсу, шерму, веслування, плавання та спортових забав. Особливо діяльною була секція тяжкої атлетики, зокрема в греко-римських змаганнях. Члени «Тура» здобули й чемпіонат високих шкіл у Празі. 3) Український Спортовий Клуб у Подєбрадах заснований в 1923 р., пізніше був названий Українським Високошкільним Спортовим Клубом «Дніпро». Мав він біля 100 членів, які працювали в секціях: футбольній, волей-боловій, легкоатлетичній, плавання і шерму; була ще й сокільська секція, яка відокремилася в самостійне товариство. Подєбрадські українські спортовці виступали в змаганнях з українцями й чехами в Подєбрадах і Празі, влаштовували «день українського спорту» і т. інш. Спортові українські організації були також і в інших студенських осередках, як напр., в Моравському Берні, в Пршібрамі, а також і в деяких скупченнях української еміграції поза Чехією. І при несприятливих обставинах українські спортовці вигравали часто змагання з чужинцями.

В січні 1923 р. була утворена спортова референтура ЦЕСУС-а, що об'єднувала студенські спортові гуртки, а в 1924 р. був створений Союз українських спортових товариств Праги, Подєбрад, Берна, Пршібраму і Йозефова. Найчиннішою в цьому Союзі була спочатку футбольна секція, менш інтенсивними — легкої атлетики, ситківки й плавання. В травні 1924 р. в Празі відбулися українські спортові ігрища з участю членів клубів Праги, Подєбрад, Пршібраму, Йозефова. Ці ігрища були досить різноманітними й пройшли успішно. В днях 17—18 жовтня 1925 р. в Подєбрадах відбулася Українська Спортова Олімпіада,

ворганізована Українським Спортовим Союзом в Чехії, який об'єднав тоді понад 300 українських спортсменів. Метою її було «зробити перегляд українським спортовим силам перед майбутньою римською олімпіадою.» На цю олімпіаду зіхалися до Подєбрад українські спортсмени з різних осередків Чехії й Морави.

З березня 1925 р. осідок Українського Спортового Союзу був перенесений до Подєбрад, де ця організація згодом перетворилася на сокільську; при чому, спочатку більше трьох років, була лише сокільська секція при українському академічному спортовому клубі в Подєбрадах, а пізніше «У к р а ї н с ь к и й С о к і л» поступово ввібрав у себе не лише спортовий Клуб а й цілий спортовий Союз.

XXII.

СОКОЛИ

Сокольські організації в Подєбрадах і Пршібрамі. Створення Союзу в Чехії. Сокольські гнізда й організації: Празький «Український Сокол», т-во в Пардубицях, гнізда в Ржевніцях, Ліберці, Берні. Союз українського сокільства за кордоном. Участь у загальних та місцевих здвигах. Діяльність проф. Ів. Боберського. Українські соколи в Аргентині. Організаційні спроби в Шангаї й Парижі.

Гуртування українських соколів у Подєбрадах почалося в 1922 р., коли там обєдналося 30 побратимів і 3 сестри. Кількість їх з часом зросла, так що в 1924 р. зформувалася вже справжня українська сокольська організація в Подєбрадах в власною радою і своїм інструкторським відділом. В 1925 р. оживився український сокольський гурток в Пршібрамі, що складався з студентів тамошньої гірничої академії. Пршібрамський гурток став членом української сокольської організації в Подєбрадах, а ця остання остаточно усамостійнилася 7. лютого 1926 р. як статутарний Український Сокол в Подєбрадах. Під впливом організації VIII всесокольського здвигу в Празі 1926 р. активізувалася діяльність українських соколів у Празі й Берні, а 18 квітня 1926 р. на делегатській нараді в Подєбрадах дійшло до створення Центрального Українського Сокольського Комітету, завданням якого було заснувати Союз українських сокольських організацій. Організованих українських соколів у Чехії на початку 1927 р. було 69 осіб. «Союз Українських Сокольських Організацій в Чехії» проіснував до 1929 р.; його майно й функції перебрав «Український Сокол» в Подєбрадах.

Не дивлячись на ліквідацію Союзу, сокольська праця серед українців у Чехії не занепадала, а ширилася далі: нові товариства українських соколів повстали в Градці Кральової, Ржевніцях, Берні й Пардубицях. Не без впливу українських соколів в Чехії засновувалися українські організації і в інших країнах, як на Балканах (Вел. Бечкерек) і особливо в Аргентині, куди переїхав один з найкращих подєбрадських руховиків, побр. Шкеда.

При кінці 1931 р. відбувся ініціативний зїзд українського сокільства в Подєбрадах, а в літі 1932 р. правно оформився «Союз Українського Сокільства за кордоном», який серед своїх головних завдань поставив ширення сокільського руху поміж українцями на чужині. В своїй діяльності Союз спірався на власні сокільські гнізда, що були в Празі, Подєбрадах, Пардубицях, Ржевніцях, Ліберці, Берні і т. д. Сокільські гнізда впоряджали

свої вправи, провадили культурно-виховну діяльність, дбали про поширення сокільської організації поміж українцями, допомагали Соколові-Батькові в справі викупу українського майдану у Львові, про репрезентацію українського сокільства серед чужинців і т. п.

Самою активною українською сокільською організацією аж до кінця 1932 р. було подебрадське гніздо.⁶³⁾ Пізніше провід еміграційного українського сокільства перейшов до членів п р а в ь к о г о гнізда, яке було засноване ще 20 квітня 1924 р., а в 1936 р. перетворилося в самостійне статутарне товариство. В 1935 р. в Праві відбувся обов'язковий для всіх пражьких українських соколів ідеологічний сокільський курс. В пражькому ж гнізді відбувалися вправи національних українських танців, а також ритмічної руханки. На вечірці словянських танців у Праві 11 січня 1936 р. пражькі українські соколи здобули собі перше місце. Члени «Українського Соколу» в Праві брали участь і в святі англійської реальної гімназії 7 березня 1936 р.; а перед тим, 24 лютого 1934 р., влаштували вони «день українського сокола» в Ржевніцях при численній участі місцевих чеських гостей. Це сокільське свято з його вправами і змаганнями мало значний моральний і матеріальний успіх. 23 січня 1937 р. пражький «Український Сокол» зробив екскурсію до сокільського гнізда в Ліберці, де відбулася академія сполучена з святом державности. В цьому заїзді взяв участь і Український Академічний Хор з Праги.

В пражькому «Українському Соколі» переважала студіююча молодь. В Пардубицях кадр руховиків творили старші люди — бувші українські вояки. Початком української сокільської праці в Пардубицях вважається 21. червня 1931 р. — цього дня «Український Сокол» з Подєбрад виступав у Пардубицях. 1935 р. українському сокільському гнізду в Пардубицях був переданий прапор українського сокільського союзу в Подєбрадах, під яким в Подєбрадах було виховано 120 активних руховиків. В 1936 р. пардубицьке сокільське гніздо стало статутарним сокільським товариством. В діяльності сокільського гнізда в Пардубицях особливо визначився його староста інж. В. Мордвинів. 5-ти ліття своєї чинности 3 квітня 1937 р. пардубицький «Український Сокол» відсвяткував академією (вправи, спів, декламація, танці) при участі 200 українців і 500 чехів. В тому ж 1937 р. пардубицький «Український Сокол» виступав зі своїми вправами і в інших містах (6. і 27. червня).

Так само гніздо «Український Сокол» в Р ж е в н и ц я х брало участь 16 лютого 1936 р. в святі місцевого чеського сокола. Сокільське гніздо в Л і б е р ц і, засноване 20 травня 1934 р., пізніше стало статутарним товариством. Воно брало участь в святі 50-ліття чеського сокола. Слабшим виявилось сокільське гніздо в Б е р н і, яке за браком членства перестало існувати в 1935 р. Крім того

⁶³⁾ В 1931 р. під редакцією інж. В. П р о х о д и, одного з найзаслуженіших діячів українського сокільства на еміграції, вийшла в Подєбрадах брошура п. в. «Український Сокол в Подєбрадах — п'ятиліття діяльності» (ст. 60).

були ще гурти українських соколів у Валашському Мезіржічі, Пршерові та Моравській Остраві.

Зі звітів Союзу Українського Сокільства в 1934 р. виходить, що кількість членів Союзу досягла 460. В 1936 р. Товариство «Український Сокіл» у Празі мало 94 чл., в Ліберці було 19 чл., в Ржевніцях — 64. До того ще Союз мав 12 чл. фізичних осіб, переважно в кол. гнізда в Подєбрадах.

Союз українського сокільства закордоном був у зв'язку в Соколом-Батьком у Львові, в Українським Соколом в Аргентині й Товариством «Січ» у Софії. Крім того він розвивав акцію за організацію українського сокільства по осередках української еміграції в Ризі, Загребі, Харбині, Букарешті, Бразилії й т. д. Управа Союзу від початку була в контакті з чеською сокільською організацією, а в 1935 р. навязала зносини в Югославським Соколом, в яким обмінювалася своїми виданнями.

Управа Союзу мала чотири комісії: 1) руханкову, 2) культурно-освітню, 3) господарську і 4) впорядкову. На свою працю Союз не мав ні від кого ніяких субвенцій, а провадив її виключно на вкладки своїх членів та добровільні датки громадянства. Починаючи в 1934 р. Союз аж до 1937 р. видавав у Празі свій місячний часопис «У к р а ї н с ь к и й С о к і л», в якому містилася хроніка з сокільського життя й статті на ідеологічні теми.

Завдяки діяльності українського сокільства на еміграції була можлива й участь українських соколів у сокільських здвигах. До війни у V здвизі 1907 р. в Празі визначилися своїми вправами київські соколи, а в 1912 р. делегація Сокола-Батька брала участь в VI здвизі; 192 р. на VII здвиг львівський Сокіл не міг вислати своїх членів, але завдяки заходам проф. І. Боберського він вислав повновласть, на основі якої було зорганізоване представництво українського сокільства на цьому здвизі під проводом акад. Степ. Смаль Стоцького, тодішнього посла ЗУНР в Празі. Українська делегація тоді брала участь в сокільському поході. У VIII сокільському здвизі 1926 р. брало участь 53 укр. соколи. В IX здвизі 1932 р. українських соколів з-за кордону було 87; 69 побратимів в українських сокільських кроях і 18 сестер у народніх українських кроях. Виступи українців, особливо їхні пісні та танці, мали значний успіх. Під час цього здвигу була сокільська виставка з українським відділом. Українські експонати — документи, публікації, знімки, діаграми, прапори і т. п., виставлені на тлі українських мистецьких виробів, — унагляднювали історію українського сокільського руху, як Сокола-Батька, так і Союзу українського сокільства за кордоном. В X сокільському здвизі 1938 р. участь українців була скромнішою, ніж попереднього разу. Українська делегація в кількості півсотні руховичок та руховиків складалася з членів пражського та подєбрадського товариства. Українці брали участь в поході Прагою в сокільських та національних убраннях й в успіхом відбули 2. липня руханкову академію у Вишеградському соколі. Також і на сокільській виставці цього здвигу був український відділ.

Крім участі в загальних сокільських здвигах, українські сокільські організації брали участь також і в окружних сокільських здвигах, як нпр., в Таборі і в Чеській Тржебовій 1935 р., у Фрідланді і ін. містах. Делегація Союзу українського сокільства за кордоном брала участь і в III краввому здвизі українського сокільства у Львові 1934 р. Український Сокіл закордоном взагалі не ухилився від участі в культурно-національному житті української еміграції й приєднувався до акцій інших національно-українських організацій (нпр., при влаштуванні пластових свят, ювілейних академій, панахид за поляглих українців і т. п.).

В своїй діяльності українські соколи закордоном тримали контакт і прислухалися до голосу свого почесного голови проф. І. Б о б е р с ь к о г о, який в цих роках також перебував на чужині й провадив культурну працю. В 1920 р. він прибув до Канади із Сполучених Держав Північної Америки. В Канаді він робив відчити на українські теми, працював в Українському Червоному Хресті, мав власне бюро Трансатлантик, провадив український відділ корабельної лінії Кунард і був відпоручником львівського товариства опіки над емігрантами. За 11 літ свого перебування в Канаді проф. І. Боберський зробив 102 відчити, а в 1924 р. викладав українську історію й географію на курсах Товариства українських учителів Канади. Крім того всього, проф. Боберський допомагав канадійському товариству опіки над емігрантами, зредагував три перші його альманахи: «Нове поле» (1927 р.), «Прерія» (1928 р.) і «Кленовий листок» (1929 р.); він же зібрав першу коротку літопись українського життя в Канаді, працював над укладанням статистичної збірки українських організацій в Канаді, зібрав велику колекцію фотографічних і музейних матеріалів про канадійське українське життя і т. д. Проф. Боберський багато піклувався справою викупу українського майдану у Львові. В часі своєї поїздки по Європі 1927 і 1931 р. р. він виступав з відчитами в Білгороді, Букарешті Чернівцях, Львові, Відні, Подєбрадах і Празі; багато писав до ріжних українських і чужих часописів. Останні роки проф. Боберський перебував стало в був. Югославії, звідки пильно слідкував за діяльністю українського сокільства в краю і на еміграції.

Український Сокіл на чужині зорганізувався не лише в Чехії, а також і в інших країнах. Більшого розвитку досяг він в А р г е н т и н і, де його початки звязані з працею згаданого інж. Шкеди. «Український Сокіл» в Буенос-Айресі розпочав діяльність 26 квітня 1931 р. й став осередком національно-культурного й громадського життя. Це товариство не тільки провадило сокільські вправи, а також і культурно-освітню діяльність — фондувало бібліотеку, влаштувало театральні вистави, сходини, засідання, влаштувало курси для неграмотних українців і школу для дітей, виступало на національних святах, також і з рефератами про Україну по еспанському, провадило гри, спорт, мандрівництво, таборування й т. п. Сокільське товариство в Буенос-Айресі мало свої філії в Кордобі, Ля Фальді, а потім і третю в Ляс Тунас (провінція Місіонес). Кор-

добська філія в Аргентині заснована в др. половині 1931 р., мала біля 60 активних членів і в другою після «Просвіти» організацією серед численної української колонії в Кордобі. В кордобській філії плекалася не лише руханка, а також провадилася й загально-національна об'єднуюча праця. В 1933 р. Аргентинський Сокіл придбав сокільські однострої для своїх членів і посвятив сокільський прапор, призначений «першій військовій частині, що вийде з Південної Америки до боротьби за незалежність соборної української держави».

Аргентинський Сокіл дбав про опіку над новою українською еміграцією до Аргентини. В 1934 р. в Буенос-Айресі почав виходити «У к р а ї н с ь к и й С о к і л», ілюстрований журнал українського товариства «Сокіл» в Південній Америці (Sokil Ukrainian). Цей місячник приносив вістки з сокільського життя, а також статті на ідеологічні й військові теми. Виходив він на пожертви побратимів; після 3-го числа журнал з матеріяльних недостач перестав появлятися. 22 травня 1937 р. Український Сокіл в Аргентині відзначив 6-ту річницю свого існування. В Аргентинському «Українському Соколі» була сторінка п. н. «Сокільські Вісти». Аргентинські соколи тримали зв'язок з Союзом українського сокільства закордоном і з Соколом-Батьком у Львові.

Організаційні спроби біля засновання українського соколу в Шангаї та Парижі були менш щасливими. В Ш а н г а ї ініціативні сходи українського сокільського гнізда відбулися 14 березня 1934 р.; на них зголосилося 16 членів, але організація не закріпилася й в 1935 р. її справи були передані тамшній «Українській Громаді». У вересні 1935 р. відбулися установчі збори Товариства «Український Сокіл» у П а р и ж і, до якого зголосилося 40 членів. Це товариство не входило до складу Союзу Українського Сокільства закордоном та й помітної діяльності не виявило.

XXIII.

СІЧОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ.

Початки січового руху на чужині. Січовий союз в Празі та його члени. Співробітництво січових організацій з чужими, зокрема участь в міжнародних робітничих олімпіадах.

Початки січового руху на чужині зв'язані з діяльністю фундаторів цієї організації в Галичині й на Буковині. Перше гімнастично-пожарне Товариство «Січ» було засноване Д-ром К. Т р и л ь о в с ь к и м у Завалю (пов. Снятин) 1900 р. До світової війни в Галичині повстало 916 січей, та кількадесят їх заснувалося на Буковині. В березні 1919 р. заклав Д-р Трильовський «Січовий Комітет» у Винниці для акції на Наддніпрянщині, а в квітні 1920 р. такий же Комітет та «Січ» в Ужгороді для Закарпаття.

Січі в Галичині й на Буковині були знищені, Січовий Комітет на Закарпатті розпався; січовий рух перекинувся до Америки, де його ровиток пішов в іншому напрямі, а також плекався еміграцією в Європі, головно в Чехії. Тут зорганізувалося кілька січових товариств, діяльність яких оживлялася в зв'язку з міжнародними робітничими олімпіадами. В 1927 р. при участі Д-ра Трильовського відбувся в Празі перший січовий з'їзд, на якому повстав «У к р а ї н с ь к и й С і ч о в и й С о ю з» з осідком у Празі, що входив до соціалістичного спортивного інтернаціоналу.

До Українського Січового Союзу входили січові товариства в Празі, Подєбрадах, Пільні, Ржевницях, Младій Болеславі, Пардубицях й Мімоні б. Ліберця. В контакт з головною управою Січового Союзу була й «Січ» у С о ф і і (Болгарія), яка розвивала свою діяльність під кермою проф. М. Паращука, та заснована ще в 1921 р. «Січ» у Відні.

Власної руханкової організації українські січовики в Чехії не мали, а виступали в місцевих робітничих гімнастичних товариствах (ДТГ), де творили т. зв. вільні угруповання. Український Січовий Союз стремів також і до співробітництва з аналогічними організаціями українськими, як «Сокіл», «Високошкільний спорт» і т. інш.

Що торкається окремих січових товариств, то їх склад і діяльність були відмінними. «Січ» у Подєбрадах (заснована 1925 р.) виступала на міжнародній робітничій олімпіаді 1927 р. Подєбрадські січовики брали також участь на олімпіаді у Відні 1931 р. та їздили на товариські виступи до Пільня 1932 р. та до Мл. Болеслави 1933 р.

«Січ» у Празі, заснована 1927 р. й поновлена в листопаді 1933 р., в 1934 р. мала 22 чл., відбувала руханкові вправи й зорганізувала виступ українських січей на III робітничій олімпіяді. З 1927 р. відома січова організація в Мімоні. Заснування «Січі» у Пільні датується 20 травня 1932 р.; це товариство розвинуло значну культурно-просвітню діяльність — влаштувало ялинки, свята Шевченка, Франка і т. п. В III робітничій олімпіяді брало участь 20 пільвеських січовиків у кроях. На окружній виставці у Пільні 1938 р. заходами пільвеської «Січі» був організований і український відділ. Над влаштуванням його багато попрацював тамошний січовий батько Мик. Б о й к е в и ч. Головними експонатами в цьому відділі були українські ручні вироби (вишивки, кераміка й інш.). Виставкою впродовж двох місяців пройшло коло 400.000 відвідувачів. В 1934 р. заснована «Січ» в Мл. Болеславі. «Січ» у Ржевницях складалася з учнів тамошньої української гімназії, які під кермою ген. В. Петрова провадили руханку, й волейбол; ці молодики виступали в змаганнях і на III робітничій олімпіяді.

В пізніших роках виявляли українські січовики діяльність також в Німбурзі (Шевченківське свято і ялинка 1938 р.).

26 листопаду 1933 р. у Празі відбувся другий з'їзд українського Січового Союзу закордоном, на якому головним кошовим обрано Калістрата (Івана Сокальського) а головним осаулом ген. В. Петрова. Цей з'їзд ухвалив статут місцевих січових організацій та Союзу. На III з'їзді Січового Союзу, що відбувся 1938 р. в Празі, головним кошовим обрано Д-р О. Безпалка, а почесним головним кошовим Ів. Сокальського.

На III міжнародній робітничій олімпіяді 1934 р. січовики брали участь нарівні з іншими народами. Жовтоблакитний український прапор був виставлений на головній трибуні стадіону поруч з прапорами інших держав і народів. В поході Прагою під час цієї олімпіяди взяло участь 125 українських січовиків в кроях; вони йшли в поході між делегаціями Швейцарії й був. Польщі під жовтоблакитним і малиновим прапорами. Участь українських січовиків у цій олімпіяді була уможливлена пожертвами громадянства; взагалі ж січова управа не розпоряджала коштами, через що й окремі товариства не могли розвинути ширшої діяльності. Січовий Союз брав участь ще в здвиві німецьких робітничих руханкових товариств АТУС в Хомутові 1936 р.

В 1934 р. і 1935 р. Український Січовий Союз закордоном видавав у Празі на циклостилї свій орган «С і ч», якого вийшло 3 випуски. В ньому, поруч з інформаціями про січове життя й працю, містилося багато соціалістичної апології й партійної полеміки.

XXIV.

ПЛАСТ.

Перші пластові організації. Розвиток українського пласту в Чехії. СУПЕ — його завдання, склад і праця. Пластпріят. Діяльність окремих пластових організацій в Празі, Ржевніцях, Берні, Братиславі. Праця емігрантів в Закарпатському пласті. Український пласт в Данцігу, бує. Ютославії, Бельгії, Відні, Англії й Америці. Пластова праця у Франції. Спірробітництво з чужими пластунами. Видавнича діяльність.

Про початки пласту на Україні відомостей маємо дуже мало — тільки дещо в спогадах колишніх пластових організаторів. Ю. Г о н ч а р і в - Г о н ч а р е н к о твердить, що в 1909 р. він заснував у Бахмутському повіті на Катеринославщині «Першу дружину скавтів на Україні». Звідси ніби пласт поширився на Харківщину. При кінці 1912 р. з почину лікаря А н о х и н а заснувалася пластова організація в Києві. В 1917 р. Е. С л а б ч е н к о zorganizував у Білій Церкві курінь українських юнаків-скавтів, а в 1919 р. П. Б о г а ц ь к и й і інші працювали у скавті на Поділлі. Всі ці організатори використовували російські переклади пластових творів Р. Бейден-Пауела. В 1918 р. Українські Січові Стрільці принесли на Україну й українські пластові підручники.

Початки пластової праці українців на чужині сягають аж до 1920 р., коли перші зародки українського пласту за кордоном завязувалися при таборах інтернованих у Польщі (Ланцут) і в Тарнові⁶⁴). Але там пластова організація не розвинулася і вже від 1921 р. осередком українського пласту на чужині стають Прага й Подєбради в Чехії, де над розвитком українського пласту багато попрацював Евг. С л а б ч е н к о.

В Празі р. 1921 zorganizувалася перша тут українська дружина Олд-скаутів, яку прийняли до державного Союзу ч. пластунів як окрему автономну організацію під назвою «III Клуб Олд-скаутів українців» з гаслом «Варгуй!» Провідником її був Юр. Г о н ч а р і в - Г о н ч а р е н к о. Ця організація мала свій льокаль у Студенській Домівці — там була клубова канцелярія, бібліотека й прилади. Членами III Клубу були українські студенти високих шкіл. В 1923 р. III Клуб мав в усіх своїх 3-х відділах разом 21 члена.

Ідея пластового життя серед українського загалу була в той час мало популярна; тому українські Олд-скаути одним з головних

⁶⁴) В Тарнові інструктором пластових організацій був Евг. Л о х а н ь к о, що пластував ще в Києва († 28. IX. 1923 р. в Подєбрадах).

своїх завдань вважали пропаганду самої ідеї пласту. III Клуб улаштував привітання молодих пластунів з української таборової школи в Щепіорні при переїзді її в 1923 р. до Праги. З цих молодих пластунів згодом повсталала значна підмога для розвитку українського пласту в Чехії.

В 1922 р. зорганізувалася пластова українська дружина в Подєбрадах — осідку Української Господарської Академії, — а ще через якийсь час повсталала й третя пластова організація українських емігрантів — при Українському Педагогічному Інституті в Празі. Ці перші пластові організації в Чехії та ще деякі, як нпр. в Данцігу, напочатках і репрезентували український пласт на чужині. Українські пластуни були заступлені на ювілейному святі 10-ліття чеського пласту в Празі 1922 р. З ініціативи та організації українців повсталало в Празі й «Міжнародне об'єднання високошкільних пластунів», до якого крім українців увійшли також чехи, поляки, німці, мадяри, серби, болгари, хорвати, словінці, москалі, словаки, американці, французи й інші; українець же був і першим головою цього об'єднання. В 1923 р. українські пластуни з Праги вислали до Англії своїм представником студ. Ст. П а н ь ч а к а, який під час свого тижневого побуту в Англії нав'язав зв'язки з чужинцями й інформував їх про Україну. Тоді ж Ст. Паньчак та Евг. Онацький провадили пластова листування з чужинцями, а Евг. Слабченко працював у Франції як зв'язковий.

Перші провідники пластового руху на еміграції походили з Наддніпрянщини, де пласт перед тим не був розвинений. Перші пластові дружини в Празі та Подєбрадах були засновані на загальних засадах чеського скаутінгу; але вже від початку серед українських пластунів виявилася потреба надати українській пластовій організації й національних форм. Вислідом цього шукання українських традицій для пласту була, м. інш., спроба створення в Подєбрадах вагону українських старших січових пластунів.

Розвиток пластових організацій серед українців у Чехії довів до створення в 1925 р. Української Пластової Команди в Празі. Ініціатором, організатором і душею УПК був студент Української Господарської Академії Ярослав І в а н т и ш и н. УПК нав'язала тісний контакт з Пластовим Уладом в Галичині, засвоїла його організаційні форми і взагалі підпорядкувалася Верховній Пластовій Команді у Львові. Такий стан і відносини тривали аж до 1930 р., коли був розв'язаний Український Пластовий Улад на території тоді Польщі. Після цього український пласт на еміграції лишився єдиною легальною пластовою українською організацією; на неї перейшли з цього часу обов'язки репрезентації українського пласту в цілому.

2 листопаду 1930 р. відбувся в Празі I зїзд Союзу Українських Пластунів-Емігрантів (скороч. СУПЕ), підготовлений з препоручення Української Пластової Команди в Празі. На цьому зїзді, що в ньому взяли участь представники 14 курнів, було прийнято статут СУПЕ й обрано командантом ст. пл. Д. К о в и ц ь к о г о.

Згідно статуту, метою СУПЕ є: 1) Пластовим вихованням стремити до піднесення душевних, фізичних та моральних сил української молоді на еміграції; 2) об'єднувати всіх українських пластунів (пластунок) на чужині; 3) заступати та репрезентувати український пласт. СУПЕ є організація аполітична.

СУПЕ не тільки перебрав на себе частково завдання розв'язного кравового пласту, а також прийняв ідеологію та всі закони й приписи Українського Пластового Уладу в Краю. Були, правда, й деякі ухили: УПУ не дозволяв нпр. вживати алкоголь і курити взагалі. Деякі з провідних старших пластунів не визнавали цього припису, покликаючись на чеські пластові правила, що дозволяли від 18 літ пити пиво й курити. Теж щодо одностроїв: на еміграції (з технічних причин) не був галицький вірець точно дотриманий. Формально ж справа в СУПЕ так і не була остаточно вирішена — як саме має виглядати однострій пластуна-емігранта. Праця українського пласту на чужині відбувалася в несприятливих і тяжких умовах. Багато часу й енергії забрало устійнення завдань українського пласту на чужині. Найважливішим завданням СУПЕ була виховна та вишкільна праця, пропаганда пластових ідей між українською молоддю й розбудовання пластової організації. І не дивлячись на несприятливі обставини, в кожній з цих ділянок було досягнуто значних успіхів. В 1925 р. було на чужині всього 4 українські пластові частини, що об'єднували разом 43 члени; в 1927 р. пластових частин уже було 7, а членів у них 141; а в рік заснування СУПЕ налічувалося 16 частин з 224 членами. На другому установчому з'їзді СУПЕ 7 червня 1931 р. брали участь представники 12 куренів.

В 1931 р. СУПЕ об'єднував: в Ржевницях сім куренів, у Празі — три й по одному — в Берні, Данцігу й Кракові та два в Парижі. 22 листопаду 1931 р. відбувся III загальний з'їзд СУПЕ, на якому командантом обрано на місце Д. Козицького Евг. Вирового. Команда СУПЕ поновила зв'язки з державним союзом юнаків-скаутів, навязала відносини з пластовими організаціями в Парижі, Ковні, Відні, Граці, Данцігу, Греноблі, Лондоні, Загребі й в інших містах, і то як з тамошніми українськими, так і з чужими пластовими уладами. Пластові відділи в Парижі, Граці, Відні, Данцігу, Греноблі й Загребі в р. 1930—1933 стали звичайними членами СУПЕ, так що Прага була для них централею. Дуже важне для українського пластового руху було те, що встановився і зв'язок з українськими пластунами на Буковині, де пластовий рух існував напівлегально.

13 березня 1932 р. команда СУПЕ організувала в Празі свято 20-ліття Українського Пласту а на ньому багату виставку про «Український Пласт дома й на чужині». Серед гостей на цьому святі було багато чужинців, між ними й провідні діячі чеського пласту. Свято мало широкий розголос в пластовому світі. Пластові свята, що їх як СУПЕ, так і окремі його члени взагалі влаштовували досить багато, мали у громадянства значний успіх. В час IV загального з'їзду СУПЕ, що відбувся 27 листопаду 1932 р. СУПЕ мав 10 куренів

старших пластунів, 4 юнацькі відділи, 2 гуртки новиків і 12 пластунів самітників.

В своїй діяльності в цей час СУПЕ активно спірався на організацію прихильників пласту серед старшого громадянства — т. зв. «П л а с т п р и я т», який був у Празі, Ржевниціях, Мельніку й Парижі. Великим бажанням СУПЕ було вступити до складу Міжнародного Бюра пластунів у Лондоні, але старання в цьому напрямі не закінчилися успіхом. Пізніше (восени 1933 р.) сама Команда СУПЕ змінила на цю справу свій погляд і ніяких заходів в справі вступу до цього міжнародного бюро не робила.

Тим часом в наслідок деяких чисто еміграційних відносин та ідеологічних розходжень зайшло до змін і в складі самої Команди СУПЕ. Командант Е. Вировий, як також і деякі інші видатні пластові діячі, виступили зовсім з СУПЕ. 30 квітня 1933 р. на надзвичайному з'їзді СУПЕ командантом обрано І. Ч м о л у, якого на V звичайному з'їзді, 28. I. 1934 р., заступив інж. Е. К у л ь ч и ц ь к и й, а на VI з'їзді 2 грудня 1934 р. командантом обрано проф. Р. Л і с о в с ь к о г о, який і лишався на цьому становищі аж до 1939 р.

В 1934 р. Український Пласт мав у Празі курс першої помочі, курс картографії; в цьому ж році СУПЕ зорганізував свій мандрівний табор. В 1935-36 р. СУПЕ об'єднував 289 членів-пластунів (ок). В 1936 р. з нагоди 25-ліття чеського Союзу Юнаків-Скавтів, з яким українські пластуни від початку були в добрих відносинах, СУПЕ влаштував українську пластову виставку, що її відвідало багато людей, зокрема діячів чеських, німецьких та литовських; українські пластуни під час цього свята брали участь в таборі і в скаутському поході Прагою зі своїм прапором.

Діяльності СУПЕ майже від початку його засновання допомагали товариства приятелів пласту («П л а с т п р и я т»), що склалися з старшого громадянства. Завданням Пластприяту було «нести моральну й матеріальну поміч існуючим уже пластовим частинам та давати ініціативу до засновання нових частин». Організації Пластприяту працювали з деякими перервами. Найбільшу діяльність виявили товариства в Празі та Ржевниціях. Товариства Пластприяту допомагали команді СУПЕ при організації видання періодичного органу «П л а с т о в і В і с т и», як рівнож і при здійсненні інших завдань СУПЕ: Пластприят допомагав посилати пластову молодь до літніх таборів, лісових шкіл і т. п.; при влаштуванні різних пластових свят, допомагав придбавати пластові одяги і т. д. Крім матеріальних дотацій, Пластприят допомагав СУПЕ і доброю порадою та моральною підтримкою. Ржевницька організація Пластприяту жваво розвивала виховничо-лекційну діяльність для тамшніх пластунів.

Пластову діяльність виявляла не тільки команда СУПЕ, а також і окремі члени СУПЕ — пластові курені — і то як в Чехії, так і в інших країнах. В Чехії особливо діяльними організаціями українського пласту були частини в Празі й Ржевниціях, — цих місцях скупчення найбільшої кількості пластунів. Менш численними були

пластові частини в Берні й Братиславі, а в інших місцевостях були лише поодинокі пластуни-емігранти (т. зв. пластуни-самітники). Особливої уваги заслуговує вплив українських пластунів-емігрантів на розвиток українського пласту на Закарпатті.

В Празі було кілька пластових куренів. З них давнім був III курінь старших пластунів ім. О. Вахнянина, який ще в 1925 р. брав участь у державному святі, де його мистецькі покази мали великий успіх. Цей курінь в 1932 р. мав 21 чл. З його ж складу виїхало кілька пластунів до б. Югославії, де вони заклали новий курінь «Перелетних». IV курінь старш. пластунок ім. О. Кобилянської в Празі підтримував звязки з організаціями чужих пластунів, влаштовував читання рефератів з дискусіями, провадив курс ритмічної гімнастики для старших пластунок. З цього куреня теж були членки в «Перелетних», що дуже активно працювали на зїзді в Загребі. 10 березня 1931 р. в Празі заснувався курінь старших пластунів, який поставив своїм завданням вишкіл в одних пластунів. Цей курінь працював під проводом інж. Костарева, кол. старшини українського флоту. VII курінь старших пластунів «Бурлаки» був заснований 11. XII. 1930 р. з бувших членів куренів — Рогатинського, Тернопільського, Коломийського, Дрогобицького й Львівського. Свій курінний прапор «Бурлаки» посвятили в Ржевницях 24 травня 1931 р. (кума С. Ф. Русова). Члени цього куреня працювали як в команді СУПЕ, так і інструкторами в юнацьких куренях та таборах; «Бурлаки» читали реферати, колядували в Празі і т. п. В останніх роках значну діяльність розвинув XIV курінь старш. пл. ім. І. Богуня в Празі, що повстав злиттям куреня ст. пл. ім. Вахнянина з дів. кур. ім. О. Кобилянської. В 1935 р. він мав 30 членів. Пластуни цього куреня співробітничали з празькою «Просвітою» й з українським пластом на Закарпатті. При курені ім. Б. Хмельницького в Празі був гурток новиків.

Крім цих празьких куренів, що всі входили до складу СУПЕ, окремо розвивав свою діяльність до 1937 р. активний гурток старших пластунок в Празі «Україна». Ця організація повстала в 1933 р. в наслідок сецесії групи діяльних членок в СУПЕ. Гурток «Україна» дбав про пропаганду українського пласту в українській пресі й серед чужинців. Пластунки з гуртка «Україна» брали 1934 р. участь у таборі к. Ніжбору з нагоди свята 20-ліття дівочого скавтіну в Чехії, де мали свій програм, та в академії з цієї ж нагоди в Празі; брали вони участь також і в 10-ти денному румунському пластовому таборі. Крім своєї чисто пластової діяльності, гурток «Україна» провадив і просвітню працю, зокрема розсилав у великій кількості українські книжки для еміграції й на Закарпаття, куди висилав в зимі й одяг та взуття для незаможних школярів. В звязку з «Україною» треба згадати також і про видавництво «Український Пласт», що повстало в Празі 1934 р. (про нього далі).

Другим більшим скупченням українського пласту на чужині аж до 1937 року були Ржевниці біля Праги. Тут було кілька

юнацьких і дівочих пластових гуртків, що склалися в учнів (-ениць) місцевої української гімназії і творили окремий пластовий кіш. У ржевницькому пласті в свій час ба ато працював К. П о д і л ь с ь к и й, переважно поза СУПЕ. Він тримав тісний зв'язок з чеським Союзом Скаутів.

В Ржевниціх працював П пл. курінь ім. Б. Х м е л ь н и ц ь к о г о, який мав свою переплетню й робітню прапорів, а також влаштовував лекції, прогульки, вагри, свята; брав участь в пластових таборах і провідницьких курсах. Пластовий курінь ім. Л. У к р а ї н к и при гімназії в Ржевниціх в 1933 р. нараховував 18 членів та 15 жабенят і поділявся на 3 гуртки. Дівочий гурток «Ч е р в о н а К а л и н а» в Ржевниціх провадив пластовий вишкіл. В Ржевниціх же був зв'язок новиків. Пластові організації при ржевницькій гімназії служили значною резервою для репрезентаційних підприємств СУПЕ. Пластуни ржевницької гімназії брали участь в таборах на I словянському з'їзді скаутів у Празі 1931 р. та у влаштуванні українського відділу пластової виставки на цьому з'їзді. В Ржевниціх та їх гористих і лісистих околицях досить часто відбувалися й різні пластові свята й урочистості (свято св. Юрія — пластового патрона, посвячення прапорів, свято весни і т. інш.), на які приїздили пластуни та громадянство й з Праги та інших міст. Для характеристики ржевницького пласту є показною така його ухвала з 1936 р.: Вести пласт в суто-національному дусі з огляду на підготовання до активного змагання української нації за державність; тим самим відпадає всяка «індіанщина», а натомість звертається увагу на плекання рідної традиції.

В Б е р н і на Мораві V курінь старших пластунів «Б у р л а к и» тримав зв'язок з тамшніми чеськими пластунами, співпрацював з місцевими українськими організаціями, влаштовував українські національні свята, уділяв багато праці для освідомлення й виховання в національному дусі дітей тамшніх українських емігрантів, для яких «Бурлаки» влаштовували ялинку й т. ін.

Так само і в Б р а т и с л а в і на Словаччині пластуни звертали велику увагу на працю серед дітей. IX курінь старш. пл. ім. П. Д о р о ш е н к а в Братиславі, заснований 31 травня 1932 р., співпрацював з місцевою «Просвітою» й тамшнім хором. При братиславській філії «Просвіти» був заснований в 1933 р. пластовий гурток новичок «К о т е н я», який складався зпочатку з 11 дівчаток у віці від 6 до 14 років. Гурток відбував реґулярно свої сходи; праця в ньому провадилася під кермою Др. Л. Бризгунової та студ. Петрівського за допомогою місцевого «Пластприятю». Умови пластової праці були досить складні, бо з цілого гуртка тільки дві новички володіли українською мовою. З цієї причини в 1934 р. в Братиславі було зорганізовано українську школу, до якої ходили не лише дівчатка а й хлопці. Гурток «Котеня» видавав свій журнальчик «М я в» (вийшло 5 чисел в 1933 і 1934 р.), підготував кілька свят і виступів. Цікаві відомості про братиславських українських дітей занотовані в зв'язку з ялинкою 7 січня 1933 р. для новиків у Братиславі. На

цій ялинці діти мали велику радість, як з програми так і в дарунків. «Половина дітей не вміє ані говорити по українському, всеж охоче вчилися співати українських колядок, деякі деклямували, а вже всі до одного були захоплені українським танком і зараз же самі хотіли вчитися танцювати. Програм свята виконували виключно діти».

При значній участі українських емігрантів зароджувався й пластовий рух на Закарпатті. Там пластуни-емігранти багато працювали як редактори і співробітники пластових органів й писали в загальній тамошній пресі про пласт (⁹/₁₀ написаного це праця емігрантів!); працювали вони також як провідники й організатори пластових таборів та інструкторських курсів, пластових мандрівок, як провідники пластових відділів (особливо емігранти-вчителі) та заклали чимало нових пластових відділів, головню по селах. Організатором і провідником карпатоукраїнського пласту був проф. Остап Вахнянин († 1924 р. в Ужгороді), емігрант з Галичини (* 25. III. 1890. в Стрию), кол. український січовий стрілець що перебув цілу воєнну кампанію в Україні; О. Вахнянин в 1919 р. обіхав з Українською Республіканською Капелою цілу середню і західну Європу, а в 1920 р. з частиною цієї Капели прибув до Ужгороду й тут учителював у гімназії. Крім своєї педагогічної праці, Вахнянин організував український пласт, театральні дружини, влаштував концерти, вистави і взагалі провадив широку культурно-освітню працю. При пласті Вахнянин зорганізував хор, перебрав редакцію української частини журналу «Пластун», перекладав оповідання Сетона, написав брошуру «Пласт» й приготував до друку пластовий підручник «Пластовим шляхом за красою життя», виданий вже по його смерті за редакцією Вол. Комаринського.

В Берегові на Закарпатті працювали два другі видатні емігранти — скавтм. проф. К. Заклинський і Андрій Дідик, також проф. гімназії й бувш. український січовий стрілець. За їх ініціативою в 1921 р. повстав у Берегові при тамошній гімназії перший український пластовий гурток, провідником якого проф. Дідик був до 1925 р. Пластову працю він пізніше провадив і в Ужгороді та в Хусті, де йому доводилося вчителювати. В Хусті проф. Дідик і помер 3 квітня 1931 р. Сліди його пластової праці залишилися в багатьох місцях Закарпаття.

Дітячі-емігранти багато зробили також і для розвитку пластового видавництва на Закарпатті, особливо проф. Л. Бачинський, а також К. Заклинський, В. Бірчак і інші. В програмах тамсшніх пластових свят часто зустрічаються й деякі пієси письменника-емігранта Сп. Черкасенка, а його «Гимн пластунів» був загально принятий в українському пласті.

Під впливом СУПЕ українська пластова організація поширилася й у ріжних країнах Європи поза Чехією. Українську справу пропагував у Данцігу заснований там VI курінь ст. пластунів, що мав м. ін. лещетарську секцію. В був. Югославії, в Загребі працював коєдукаційний пластовий гурток «Перелетні», заснований

властиво в Празі в березні 1932 р. «Перелетні» згодом перетворилися в ІХ курінь ст. пл. СУПЕ. Вони провадили національно-пропагандивну працю серед югославських пластунів, влаштовували сходи, реферати, екскурсії, провадили просвітню працю, серед тамошніх українських виселенців і приготовлялися до участі в південно-слов'янському джемборі. Курінь «Перелетні» проіснував у Загребі 3 роки й зліквідувався в 1935 р. За цей час він багато зробив для пропаганди української справи й українського пласту в б.в. Югославії. Найвидатнішим моментом в життю «Перелетних» була їхня участь в південно-слов'янському джемборі в Загребі, де українці виступали з великим успіхом, але формально спільно з чеськими скаутами. Останнє пояснюється тим, що легального існування для українського пласту в б.в. Югославії добитися не могли; свою працю там «Перелетні» провадили з рамени загребської «Просвіти» і тамошньої студенської української громади.

Із загребського куреня «Перелетних» ще в 1932 р. відлетіло два члени до Б е л г і ї, де 30 вересня 1932 р. в Лювені був заласжений XII курінь старш. пл. «1. листопаду». Ще перед тим, 16 травня 1932 р. в Граці повстав XI курінь старш. пл. ім. Ф. Черника. Цей курінь займався пластовим вишколом в Альпах, влаштовував сходи, реферати й т. д. XIII курінь старш. пл. «22 січня» був у В і д н і; там провадив курс німецької мови, школу для українських дітей, влаштовував національні свята й дбав про ширення пластової організації. В А н г л і ї ще в 1919 р. заснувалася пластова організація в українській колонії в Манчестері.

СУПЕ дбав також про утримання зв'язку з пластовими гніздами в Америці, хоч це з різних причин не завжди вдавалося. Пластові відділи в А м е р и ц і були в Філадельфії, Нью-Йорку, Ошаві (Канада) та інших містах. До об'єднання українського пласту в Америці не дійшло, як не дійшло й до більшого його розвитку там, хоч, ще в лютому 1932 р. зорганізувався в Нью-Йорку 1 курінь українських пластунів і 1 курінь пластунок, а також заснувалася й пластова українська рада. Інші два пластові курені повстали в м. Йонкерс. Відділ ню-йорських пластунок приєднався як окремий український курінь до американського дівочого пласту. В Сполучених Державах Північної Америки в двадцятих роках активно працювала пластунка-емігрантка К. Ш у т а к - К е д р о в с ь к а, яка зорганізувала там дівочий відділ і провадила в ньому пластову працю. В 1935 р. К. Кедровська зорганізувала в Америці Пластовий Комітет, що помагав матеріально видавати пластові книжки в Європі та дбав про поширення їх в Сполучених Державах.

В 1932 р., за почином головно Ст. П е р е с т ю к і в н и (пластунки з Краю) повстала у Нью-Йорку нова українська пластова організація в складі 30 дівчат і 10 хлопців, яка відбувала пластові сходи, провадила науку українознавства, брала участь в святах і т. п. Другий український пластовий відділ С. Перестюківна організувала 1933 р. в Джерси Сіті коло Нью-Йорка. Цей відділ мав 30 дівчат та 20 хлопців і тримав зв'язок з СУПЕ. В літі 1937 р. в Скрен-

тоні відбулося перше американське скаутське джемборі, в якому взяли участь і тамснні українські пластуни.

Про організацію українського пласту в Канаді дбала «Січова організація українців»; в 1933 р. почав організацію пластових відділів Народний Дім в Едмонтоні.

В останніх роках перед війною жваву пластову працю провадили українці у Франції. У Парижі був VIII курінь старш. пл. і відділ юнаків ім. С. Петлюри. Ця організація провадила науку українознавства, екскурсії, звязок з французькими пластунами і т. д. Український пласт у Франції об'єднував молодь не старшу 15 літ. Розвивався він дуже поволі за несприятливих обставин, хоч його організатори й діячі вкладали в справу багато праці й завзяття. Про розвиток пласту в останніх роках найбільше дбала спеціальна пластова референтура при Союзі Українських Емігрантських Організацій (СУЕО) у Франції. Пластовим референтом цього Союзу до 1939 р. був інж. С. Нечай, а після П. Йосипишин. За редакцією інж. С. Нечая референтура видавала з січня 1937 р. журнал українського пласту у Франції «Скоб», неперіодичне видання, якого появилася 4 числа (останнє друковане й з ілюстраціями). Пластова ж референтура разом з українською громадою в Шалеті зорганізувала в 1937 р. місячний пластовий табір, в якому взяло участь 56 українських дітей з околиць Шалету, Парижу й Ліону. Був це перший український пластовий табір у Франції. Командантом його був С. С. Сірополко з Праги.

Пластових гуртків українських у Франції було кілька. Гурток в Ліоні був іменований «Морським пластовим гуртком молоді»; цей гурток влаштував, м. ін., 30 квітня 1938 р. пластова свята українського моря, а перед тим свята української державности. Таке ж свята 1938 р. відбулося і в Шалеті. В Парижі 1938 р. засновані два пластові гуртки: хлоп'ячий радіо-телеграфічний пластовий гурток і дівочий пластовий гурток Червоного Хреста «Україна». Паризькі пластуни влаштували свята Крут. У Парижі ж, як і в деяких інших пластових осередках, влаштовували свята св. Юрія — патрона всього пласту. Від 25 травня 1938 р. пластовий курінь у Парижі дістав назву ім. С. Петлюри. З дітей українських емігрантів у Франції, що перебували в Ельзас-Лотарингії зформовано два пластові курені — в Кнютанжі-Нільванжі і в Оден-ле-Тіші (в березні 1938 р.). При гуртку в Оден-ле-Тіші є молодші — «вовчята» і «лисички». В цьому гуртку вчили національним танцям; в інших гуртках вчили співу, гри і т. п. Для підкріплення матеріальної бази українського пласту у Франції, тамснні пластуни заклали свою пластову касу, яку поповнювали добровільними датками.

Українські пластуни-емігранти завжди багато дбали про нав'язання близьких стосунків з чужими пластунами, — в першу чергу з пластунами тої країни, в якій вони перебували. Найбагатші й найдавніші звязки в них були з пластунами чеськими. В Чехії як окремі курені, так і СУПЕ, співробітничали з місцевими пластунами — брали участь в їхніх таборах, лісових школах, святах і т. п. Виступали

вони також і на словянських та світових джемборі, оскільки це звичайно представлялося для них можливим з огляду на матеріальні й формальні перешкоди (бо СУПЕ — як уже згадано — не був членом міжнароднього пластового бюро в Лондоні).

Українські пластуни і пластунки брали участь в словацьких й чеських курсах для пластових провідників (Н. Кучерявенко-Козицька 1931 р. в лісовій школі коло Пряшева, В. Яцишин того ж року в школі пластових провідників на Словаччині, теж Н. Балицька, Д. Козицький, перед тим П. Зленко, К. Подільський і т. д.; а потім дехто з них брали участь як інструктори Лісової школи на Закарпатті). Таку участь українські пластуни використовували й для національно-української інформації чужинців. Члени СУПЕ брали участь також і в пластових таборах Закарпаття.

На пластовому ювілейному святі в Їчині 1932 р. взяло участь 29 українських пластунів з різних пластових куренів. Вони виступали в Їчині як національна українська делегація. Українські танці й пісні пластунів викликали захоплення в численних учасників цього свята. СУПЕ брало участь і в ювілейному зїзді, що відбувся в Празі 1936 р. Українські учасники в кількості 43-ох осіб мали тоді своє шатро на зразок гуцульської хати з ганочком і з гарною мистецькою обстановою. Вони брали участь також і в поході Прагою з своїм прапором та піснями, виступали й на сцені з національними українськими танцями; мали свою виставку про розвиток українського пласту, пластові видання й т. п. Українських пластунів та їхню виставку на цьому зїзді відвідали не тільки численні чеські гості, а також представники пласту німецького та литовського.

Ще більш важливою та успішною була участь СУПЕ в I зїзді словянських скаутів у Празі 1931 р. Українські пластуни брали тоді участь в поході, змаганнях, урочистих зборах, приняттях, виступали на стадіоні, влаштовували ватри з чужими пластунами, вітали в себе чужих гостей, самі відвідували чужі табори і т. п. На цьому джемборі українські пластуни багато зробили для національної української пропаганди (м. інш. українська пластунка В. Статникова здобула тоді державне першенство в плаванні). Видатків СУПЕ в зв'язку з цією участю було біля 11.000 кор., що їх покрили з пожертв українського громадянства. Велику пропаганду зробили й «Перелетні» на джемборі 1932 р. в Загребі. Вони роздавали там різні інформаційні публікації, давали пояснення й т. п. В маніфестаційному поході містом українці йшли під своїм жовтоблакитним прапором. На джемборі в Геделе 1933 р. СУПЕ участі не брав. Зате на цьому зїзді були досить заступлені карпато-українські пластові організації й була 7-ми членна група українських пластунів з Ржевниць під проводом скавтам. К. Подільського, який перед тим брав участь також і на джемборі в Англії 1929 р. Останній виголосив з світового джемборі в Геделе й радіо-промову, а український привіт «усім братам по широкому світу» також по радіо виголосив пластун-емігрант М. Григоріїв. В українському таборі в Геделе була й виставка мистецьких ручних виробів українських, провадився обмін, за-

визувалися знайомства і т. д. На цьому джемборі українці особливо відзначилися своїми вокально-музичними виступами.

Окремої уваги заслуговує видавнича діяльність українських пластунів-емігрантів. Останні мали на чужині свої періодичні видання, видавали окремі збірники, листівки, марки, книжки й т. п. Робили це як загальні пластові організації, так і спеціальне пластове видавництво «Український Пласт». Ще в 1923 р. видавництво «Українське Слово» в Берліні випустило інформаційне пластове видання: Ол. Яремченко — Основи пластуництва (з ілюстраціями й бібліографією). Автор цієї праці й перед тим опублікував низку статей про пласт у «Волі» й «Українському Слові».

СУПЕ продовжив у Празі видання часопису українського пласту «Молоде життя», коли воно не могло виходити у Львові. В Празі вийшли ч. ч. 77—80 цього місячника (число 77-ме «Молодого життя» ціле видав власним коштом М. Бажанський). Деяку матеріальну допомогу на це видання СУПЕ мав від свого добродія Як. Макогоня, який помагав також і в інших пластових справах. Ще перед тим у Подєбрадах виходили друковані на писальній машині «Вісти Української Пластової Команди» в Чехії (1926-1929 р. р.); видання яких продовжувалося р. 1930 і в Празі. Починаючи з р. 1930 команда СУПЕ видавала в Празі на циклостилї «Вісти СУПЕ» з багатою хронікою пластового життя й статтями ідеологічними. Як продовження цих Вістей, в 1934 р. виходили в Празі «Пластові Вісти».

З органів окремих пластових частин відомі такі: «М'яв» — неперіодичний пластовий листок гуртка новичок «Котеня» при Т-ві «Просвіта» в Братиславі, виходив на шпїрографї 1933 і 1934 р. р. В Ржевницях пластуни української гімназії видавали в 1930 р. «Пластове життя», а в 1931 р. «Пробїй». Курїнь старш. пл. ім. О. Вахнянина в Празі видавав у 1930 р. «Юнацький Шлях» і «Трубач». В Празі ж виходив і пластовий часопис «Таборит». Як було згадано, пластова референтура при СУЕО у Франції видавала в Парижі неперіодичний журнал українського пласту на чужині «Скоб».

Дехто з українських пластунів-емігрантів редагував пластові часописи на Закарпатті, — як от проф. Заклинський «Береговський Пластун», проф. Л. Бачинський — ужгородський «Пластун» й кілька річників пластового календаря «Ватра». Крім того скавмт. Л. Бачинський випустив 1926 р. свій «Порадник пластуна», в 1928 р. свою інструкцію для організації гуртків наймолодших «Вовченята і лисички», «Основи пласту», «Порадник впорядчика», «Наші пластові бібліотеки» й деякі інші закарпатські пластові видання (як «Правила доброго поведення», переклади тощо). Під редакцією ж проф. Л. Бачинського виходила в Ужгороді в 1924—1930 р. р. «Пластова Бібліотека видавництва «Ватра», яке видавало також свої пластові календарі й листівки. У жовтні 1928 р. заходом Х куреня ст. пл. «Чорноморці» вийшла праця Д-ра Д. Донцова

«Юнацтво і пласт». Накладом пластових видавництв Закарпаття вийшло й кілька творів пластової белетристики Сп. Черкасенка.

Пластові рубрики були також і в деяких непластових еміграційних виданнях, нпр., у правькому «Студенському Вістникові» була в 1931 р. «Пластова Трибуна», що її редагував М. Бажакський а видавала команда СУПЕ; в «Українських Вістях» (Едмонтон, Канада) була рубрика «Пласт», до якої давав статті Б. Л. Корчинський і т. д.

Для пропаганди на світовому джемборі в Угорщині (Геделе 1933 р.) була видана в Ужгороді серія пластових листівок роботи М. Григорііва. Росповсюдження цих листівок викликало в Ужгороді нагінки в боку урядових чинників.

Пластові марки видавали в Празі й у Парижі. В Празі з нагоди 20-ліття українського пласту СУПЕ видав 1931 р. кількома виданнями ювілейну марку роботи прсф. Р. Лісовського. В Парижі 1938 р. пластова референтура СУПЕ видала свої пластові марки роботи арт.-мал. О. Савченка-Більського.

В 1934 р. в Празі заснувалося під головуванням Н. К о з и ц ь - к о і пластова видавниче товариство «Український Пласт». Не дивлячись на брак фондів, воно видало кілька книжечок (скавмт. Д. Козницький — «Пластовий впоряд», «Як таборувати» і Л. Бачинського — «Сліди») й серію листівок роботи М. Григорііва та прсф. В. Масютина. В 1935 р. це Видавництво впорядило в Празі виставку українських пластових видань й випустило з цієї нагоди бібліографічний показчик української пластової літератури, що його склав скавмт. Д. К о з и ц ь к и й під редакцією П. З л е н к а.

КУЛЬТУРНА ПРАЦЯ УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЦТВА НА ЕМІГРАЦІЇ.

Умови життя й праці українських жінок на еміграції. Початки організації українського жіноцтва. Національна рада українських жінок, її філії та окремі товариства. Співробітництво з міжнародними жіночими об'єднаннями. Організації українських емігранток у був. Польщі та в Чехії. Український Жіночий Союз та його ідальня в Празі. Співробітництво з Краєм. Всесвітній союз українок. Індивідуальна праця українських емігранток на полі мистецтва та літератури. Українське жіноцтво в Америці та на Далекому Сході.

«Перебування на еміграції великим тягарем лягло на українське жіноцтво» — пише в своїй новішій статті заслужена українська діячка-емігрантка З. В. Мірна.⁶⁵⁾ «Тяжка доля — читаємо там далі — випала й чоловікам, особливо в перші часи еміграції. Траплялося й пароплави розладовувати, й за сторожів та упаковщиків працювати. Але з часом мало не всі вони перейшли до сталої й більше відповідної інтелігентним силам праці. У жінок життя склалося гірше. Вони переняли на себе всі негоди й турботи ведення господарства при тих мізерних засобах, які виробляли чоловіки на еміграції — жінки самі готують, прибирають, миють підлоги, перуть білизну. Роки йдуть, сили падають, а стоїть та сама праця перед жінкою; часто трапляється й так, що при своїй праці в хатньому господарстві жінка мусить ще й заробляти, давати лекції, шити, вишивати, переписувати, давати обіди, взагалі робити ту працю, на яку чоловіки не пішлиб, але яка була необхідна для збільшення ресурсів до життя». Така праця вимагала не рідко й чотирнадцяти-годинного робочого дня.

Але й при таких несприятливих умовах життя українське жіноцтво на еміграції доказало багато. Воно виявило тут значний організаційний хист, а його праця на національному полі, спеціально в культурно-просвітній ділянці, дала поважний доробок. Переглядаючи цю працю українських жіночих організацій на еміграції, бачимо, що фемінізм української жінки, як твердить цитована вже авторка, справді «не прагне до набуття жінці що найбільше прав і привілеїв, а лише до підготування жінки до великої співпраці з чоловіком на усамостійнення й піднесення нашої нації».

⁶⁵⁾ З. М і р н а : «Жінка-українка на еміграції». Тризуб, ч. 48/49 — 1938.

Ще в Кам'янці Подільському р. 1919 на жіночому візді була заснована Національна Рада українських жінок, головним завданням якої було провадити національно-пропагандивну українську акцію в міжнародніх жіночих колах. Централю цієї організації складалася в голови С. Русової, чотирьох заступниць: М. Грушевської, К. Малицької, З. Мірної та Л. Старицької-Черняхівської, скарбнички М. Рудницької, та двох секретарок — Г. Чикаленкової-Келлер і Н. Суровцової. З виходом на еміграцію українське жіноцтво першим ділом подбало про свою організацію на чужині. Закордоном були зорганізовані філії Національної Ради в кількох європейських осередках, а саме — в швейцарському Берні, Берліні, Відні, Парижі, Римі й Празі. Ці філії дбали про об'єднання українського жіноцтва для національної праці як у міжнародніх жіночих організаціях, так і серед свого українського громадянства: вони налагоджували зв'язки з чужинецькими жіночими товариствами, знайомили їх з українською визвольною справою і т. п., а водночас опікувалися українськими дітьми, полоненими, інтернованими і взагалі емігрантами, допомагали в праці червоно-хрестним установам і т. інш. В Берліні Філія Української Національної Жіночої Ради, заснована р. 1920, проіснувала до р. 1924. Тоді ще в Берліні існувало українське посольство, за допомогою якого Філія Національної Жіночої Ради й розвивала свою діяльність. Основоположницею й головою Філії була весь час З. Мірна. Берлінська Філія увійшла у близькі зносини з німецькою Національною Жіночою Радою, також з німецькою Лігою мира й свободи. Представниці Філії постійно відвідували засідання цих товариств з метою своєї національної пропаганди. Філія улаштовувала в Берліні відчити, вечірки з благодійними завданнями, підтримувала зносини з Шведським Червоним Хрестом, який надсилав в розпорядження Філії великі пакунки з білизною, що розподілялася між українськими біженцями й найбільшою еміграцією. Але найбільшою заслугою берлінської Філії була допомога українському студентству при організації студенської Спілки; і Спілка в подяку за це обрала голову Філії Ради в почесні члени Спілки. Подібну ж діяльність виявляли також і окремі жіночі організації, що повстали на еміграції. Так нпр., «Українська Жіноча Спілка в Тарнові» (голова Г. Сочачова) в 1921 р. влаштовувала концерти, дохід з яких повертала на інтернованих у таборах українських воєнків. Жіночий Гурток при Українській Республіканській Капелі в тому ж 1921 р. дбав про закуп ліків для України й про підмогу Українського Червоного Хреста та інтернованих у таборах. Жіноча Секція Української Академічної Громади в Празі, що зорганізувалася в 1921 р., в своїй діяльності провадила також і культурно-просвітню працю.

Найширше таку працю провадив Український Жіночий Союз у Відні. У Відні ще в 1915 р. заснувався Український Жіночий Комітет, який, крім чисто добродійної акції, провадив також і суспільну працю — ширив національну

свідомість поміж українцями й провадив пропаганду української справи поміж чужинцями. Цей Комітет працював головню між українськими вояками, що перебували на лікуванні у вобнних шпиталях у Відні — постачав їм літературу, влаштовував виклади, курси українознавства і т. інш.

Український Жіночий Союз у Відні мав окрему культурно-наукову секцію, яка влаштовувала виклади, вечірки й т. п. Заходами цього Союзу ще в 1920 р. були влаштовані у Відні трьохмісячні курси української стенографії й шости-тижневі курси писання на машині. В 1922 р. Союз дав почин до організації у Відні української школи для дітей емігрантів, дбав про влаштовання дитячих свят і взагалі старався охороняти молоде покоління від денационалізації. На міжнародній виставці куховарського мистецтва у Відні 1933 р. тамшній український Жіночий Союз zorganizував окремих український відділ, в якому був поставлений національний стіл, що звертав на себе велику увагу (спеціальне заінтересовання й півгодинні оглядини жінки тод. австрійського президента!). Український відділ цієї виставки був відзначений золотою медаллю й почесною грамотою. Віденський Жіночий Союз ще 19 жовтня 1920 р. рішив приєднатися до Національної Ради Українських Жінок, яка згідно з своїм статутом мала об'єднувати в своїй організації всі жіночі українські товариства.

Великим досягненням в праці українського жіноцтва закордоном було прийняття Національної Ради до Інтернаціональної Ради Жінок. Сталося це в 1919 р. Інтернаціональна Рада об'єднувала більше як 50 націй і загально трактувалася як «Жіночий Союз Народів». Прийняття членів до нього переводилося звичайно по державному принципу й тому вступ української Національної Ради, що була вже фактично на еміграції, розглядався як великий успіх. Членство в Інтернаціональній Раді відкрило перед українським жіноцтвом ширші можливості для національної акції й українки запопадливо їх використовували. В Інтернаціональній Жіночій Раді вони провадили національно-інформативну українську працю, використовуючи для цього й міжнародні жіночі зїзди — у Христіанії, Гази, Римі, Копенгазі та Вашингтоні. Особливо активною участницею міжнародних жіночих зїздів була Г. Чикаленко-Келлер, яка в останніх роках постійно працює в Тюбінгенській університетській бібліотеці, завідуючи там відділом інкунабулів. Праця українського жіноцтва в Інтернаціональній Раді мала загальне признание й здобула там багато прихильників української справи.

Останній раз українки брали участь у конгресі Інтернаціональної Жіночої Ради у Вашингтоні, куди представницею від українського жіноцтва поїхала Г. Чикаленко-Келлер. З боку польської делегації на цьому конгресі в рішучий спосіб була поставлена на обговорення справа незаконної участі українок в цьому міжнародньому товаристві, бо за статутом Інтернаціональної Жіночої Ради до нього можуть належати тільки державні нації, а Україна під той час не мала своєї державности. Після цього конгресу Українська

Національна Жіноча Рада була завішена в своїх членських правах.

Поза цією Інтернаціональною Радою українські жінки закордоном навіязували зносини й з іншими чужими жіночими організаціями, як от міжнародна «Федерація жінок з високою освітою», «Ліга мира і свободи», «Союз за виборчі права жінки», а також в деякими національними жіночими організаціями, як нпр. в Чехії.

Особливо інтенсивним і довготривалим було співробітництво українського жіноцтва з міжнародньою жіночою Лігою мира і свободи. В цій організації з українських делегаток найчастіше виступали: С. Русова, В. о'Конор-Вілінська, З. Мірна, Г. Чикаленко-Келлер, Д-р Н. Суровцева, І. Лоська, О. Храпко-Драгомансва. Ще в 1920 р. була заложена окрема українська секція жіночої Ліги мира й свободи, яка працювала в контакті з Лігою й брала участь в жіночому конгресі у Відні 1921 р. На цьому конгресі, що відбувся з участю 20-ти членної української делегації під проводом голови секції В. о'Конор-Вілінської, українки офіційно були прийняті до Ліги. На цьому ж конгресі українська делегатка промовляла в справі охорони прав меншостей. В дальших роках українки брали участь майже в усіх конгресах та нарадах міжнародньої Ліги мира й свободи. На влаштованій цією Лігою «Літній Школі» 1923 р. в Подєбрадах українки зорганізували свою виставку й виступ українського хору. Зв'язок з Лігою не переривався й пізніше. Представниці українського еміграційного жіноцтва брали участь в конференції жіночої Ліги мира й свободи у Празі 1929 р. і як члени делегації української Секції, що прибула зі Львова (С. Русова, І. Лоська), і як представниці співпрацюючих з чеською Лігою українських організацій з З. Мірною на чолі. На міжнародньому конгресі Ліги 1932 р. в Греноблі були присутні голова Національної Ради С. Русова і Х. Кононенкова в Празі, подорож яким на цей конгрес уможливив своєю грошовою допомогою Я. Макогон. Українки-емігрантки брали участь і на ІХ Конгресі міжнародньої жіночої Ліги мира і свободи, що відбувся в 1937 р. в Лугачовицях (С. Русова і О. Галаган).

Представниці українського жіноцтва закордоном брали участь і в різних інших міжнародніх жіночих з'їздах. Нпр., на Інтернаціональному з'їзді жіноцтва 1920 р. в А м с т е р д а м і з промовами виступали українські делегатки Г. Чикаленко-Келлер й Д-р М. Зархі; на ІХ міжнародньому Конгресі «Інтернаціонального Союзу за виборче право жінки», що відбувся 1923 р. в Р и м і, була й українська делегація, до складу якої входили — С. Русова, Мл. Липовецька, Н. Онацька й Ю. Зеленевська. Вони провадили там національно-інформаційну українську акцію, домоглися заснування «Інтернаціонального Комітету допомоги українській жінці». Цей Комітет мав м. інш. дбати про стипендії для українських студенток, про вільні місця в наукових курсах і т. п. В тому ж 1923 р. українки брали участь в міжнародньому з'їзді для середньої школи. Давня партійна діячка М. Г. М а т ю ш е н к о в а була українською делегаткою на конгресах ІІ інтернаціоналу й брала участь в Міжнародньому

соціалістичному жіночому з'їзді в Гамбурзі. Свої інформативні статті про міжнародній жіночий рух М. Матюшенкова містила в краєвих часописах.

В пізніших роках ця широка діяльність еміграційного жіноцтва на міжнародньому полі значно зменшилась. Її продовження перебрали зчасти новозасновані краєві жіночі організації, з якими еміграційне жіноцтво досить активно співпрацювало. Енергія українських емігранток чим далі тим усе більше зверталася на працю внутрішню. Засновані в перших роках еміграції філії Національної Ради та окремі жіночі організації здебільшого перестали існувати; в цей час не має українських жіночих організацій ні в Берліні, ні в Римі, ні в Парижі; лишався чинним заснований ще в 1923 р. Союз українок-емігранток в Б у к а р е ш т і; також при Т-ві «Незалежна Україна» в Б е л ь г і і була й жіноча Секція, яка пропагувала між чужинцями ідею Самостійної України й провадила просвітню працю. В б у в. Ю г о с л а в і і в рамках т-ва «Українська матиця» (Баня-Лука) в 1936 р. зорганізувався «Кружок Українських сестер», метою якого було ширення серед українок національної свідомості, народнього мистецтва, знання рідної мови, історії й т. п. Значно ширшу діяльність в останніх роках провадило українське еміграційне жіноцтво лише в б. Польщі та в Чехії.

Початки організації українських емігранток в б. Польщі датуються ще 1921 р. Тоді українське жіноцтво у Варшаві гуртувалося в Ж і н о ч і й п і д с е к ц і і Українського Центрального Комітету в Польщі. На чолі її стояла О. Л у к а с е в и ч. В той час Жіноча підсекція провадила виключно гуманітарну діяльність: опікувалася хорими емігрантами й козаками, співпрацювала з міжнароднім Червоним Хрестом та УМСА-ою, допомагала дітям, інтернованим в таборах, дитячому притулку в м. Рафалівці на Волині й т. п. В 1923 р. головою підсекції стала Н. С а л і к о в с ь к а; підсекція виявила тенденцію до усамостійнення. В 1924 р. вона називається вже «Жіночою Громадою», а в 1927 р. стає «Союзом Українок-емігранток у Польщі». Цей Союз в 1929 р. під проводом М. Л і в и ц ь к о ї старався легалізуватися як самостійна статутарна організація. Свою дотеперішню, переважно господарсько-благодійну, діяльність Союз поширив також і на ділянку культурно-просвітню та чужинецьких зносин. Він улаштував вечірки, а в лютому 1930 р. разом з корпорацією «Запорозжя» зорганізував курси сестер-жалібниць. В 1932 р. польська влада затвердила нарешті статут Союзу, головою якого була М. Л і в и ц ь к а.

Союз мав окрему культурно-просвітню Секцію. В 1932 р. він влаштовує у Варшаві річні курси сестер-жалібниць; із збільшеною увагою Союз дбає про виховання українських дітей на еміграції — впоряджує дитячі свята, ялинки і т. п., а в слідуячому році Союз засновує у Варшаві Д и т я ч и й К л у б, в якому діти емігрантів збираються раз на тиждень. В тому ж 1933 р. Союз починає влаштовувати літературні вечори, академії, реферати й дискусії на акту-

альні теми, свята матері й т. інш.; організовується жіночий хор Союзу, який виступає на цих святах. Цього ж року Союз разом з мистецьким Гуртком «Спокій» влаштував у Варшаві виставку українських вишивок і інш. ручних робіт, на якій виставляли свої праці 25 осіб. В 1934 р. Союз під головуванням Г. Ч у й к о - Ч и к а л е н к о в о ї влаштував для українського жіноцтва у Варшаві курси протигазової оборони й своїми пожертвами допомагав здійснювати різні культурні завдання української еміграції. В останніх роках особливо оживились літературні вечори Союзу, в організації яких визначну участь приймає Н. Л і в и ц ь к а - Х о л о д н а. Під керстю Н. М. Д о р о ш е н к о в о ї при Союзі була створена й працювала драматична секція. Чужинецькі зносини Союзу провадилися за допомогою Г. Чикаленкової-Келлер. Союз мав свою Ф і л і ю у Л ь в о в і, з якою разом провадив від 1937 р. дуже важну акцію будови бурси для дівчат у Перемишлі. В 1936-37 р. Союз мав свою культурно-просвітню секцію, дбав про існування Дитячого Клубу у Варшаві, влаштовував сходи з рефератами (12), академії (3), вечірки, концерти й т. п. а також опікувався й школою Л. Українки у Варшаві.

Крім «Союзу українок-емігранток» у Варшаві була ще жіноча Секція Клубу «Прометей», на чолі якої стояла українка В. З а в а д с ь к а і в праці якої брали значну участь українки емігрантки. Ця секція розпочала свою діяльність в 1930 р. Вона влаштовувала концерти, реферати й т. п. Головне завдання її, як і самого клубу «Прометей» — праця на міжнародньому форумі для визволення поневолених Москвою народів.

В Чехії організації українських емігранток були в Празі й Подєбрадах. В Подєбрадах при кінці 1924 р. був заснований «Союз українок-християнок» з метою моральної та культурної праці серед української еміграції. Цей Союз, що мав м. інш. і культурно-просвітню та шкільну секції, розвинув широку культурну та благодійну працю. З метою національного виховання дітей емігрантів він утворив у Подєбрадах д и т я ч и й к л у б, в якому працювало дві інструкторки; в праці клубу, який улаштовував дитячі вистави й різні завави, брала близьку участь В. о'Конор-Вілінська. Подєбрадський Союз заснував піврічні капелюшні курси, влаштовував академії й свята, опікувався українськими могилами на чужині, дбав про богослужбові відправи в Подєбрадах і т. інш. Цей же Союз зорганізував у Подєбрадах і видавництво «Київ», яке в 1925 р. видало «Стилєт і Стилос» Евг. Маланюка. В 1928 р. «Союз Українок у Подєбрадах» влаштовував екскурсії до Праги, де мав звязки з чеськими жіночими організаціями.

В самій П р а з і в перших роках еміграції було чотири жіночі українські організації: 1) Допомогова жіноча секція при Українському Громадському Комітеті, 2) Український Жіночий Союз, 3) Філія Національної Ради Українських Жінок і 4) Громада Українських Студенток.

Секція Українського Громадського Комітету в Празі для

допомоги жінкам і дітям була заснована ще 1921 р. при Медично-Санітарнім відділі а в 1923 р. відокремилася як санітарна секція УГК-ту. Свій відділ ця секція мала і в Подєбрадах. В грудні 1922 р. секція зорганізувала виставку українських кустарних виробів, книжок і вишивок на різдвяному базарі УМСА в Празі. Це послужило для ознайомлення чеського громадянства з українськими виробами. Секція ж влаштувала ялинки для дітей емігрантів у Празі, дбала про подарунки для дітей у Подєбрадах, в Йозефовському таборі тощо. В 1924 р. вона зорганізувала в Празі дитячий клуб, в якому діти збиралися що-суботи, бавилися, вчилися малювати, ліпити й т. п. На Великдень Секція влаштувала для дітей «Червоне явчко».

Ф і л і я Національної Ради в Празі повстала досить пізно — аж в 1924 р. Як і в інших столицях Європи, її головним завданням були зносини з місцевсю (чеськсю) Національнсю Жіночою Радою. Це завдання вона й виконувала протягом років, а водночас підтримувала також звязки з міжнародними жіночими організаціями. В останніх роках Національна Рада українських жінок в Празі або сама, або спільно з іншими місцевими українськими організаціями, перебрала також і деякі почини педагогічного характеру. Так, при кінці 1927 р. Національна Рада заопікувалася притулком для українських дітей в Штембергу. В 1934 р. Національна Рада, разом з Т-вом «Єдність» у Празі, влаштувала дитячу ялинку й Великодне «Червоне явчко», що робила і в пізніших роках також спільно з гуртком молоді «Пу-гу» в Празі. Програми цих дитячих свят були звичайно дуже різноманітні й добре підготовлені (виставки, декламації, спів, забави і т. інш.). На чолі Національної Ради стояла С. Ф. Р у с о в а⁶⁶⁾, а її довголітньою заступницею була З. В. М і р н а, яка в р. р. 1920-23 стояла на чолі Філії Національної Ради в Берліні, а від р. 1924 з невеликою перервою була головою Українського Жіночого Союзу в Празі — організації, що в останніх роках, побіч Союзу українок-емігранток у Варшаві, виявила себе фактично найбільшньою організацією жінок-українок на еміграції.

У к р а ї н с ь к и й Ж і н о ч и й С о ю з в Чехії розпочав своє існування 12. VI. 1923 р. Метою його було об'єднувати українських жінок на еміграції, підготовляти їх до творчої громадської й державної праці, приєднувати українське жіноцтво до ідеї визвольного жіночого руху та виховувати жінок свідомих національно й політично до своїх обов'язків. Український Жіночий Союз від початку провадив допомогу жінкам і дітям українських емігрантів і навіязував зносини з міжнародними жіночими організаціями. Цю останню функцію Союзу перебрала згодом заснована в Празі Філія Національної Ради. Український Жіночий Союз примістив кілька десятків українських емігранток на курси кресю й шитва в Празі,

⁶⁶⁾ Софія Русова — педагог. й громадська діячка, одна з піонерок українського жіночого руху, авторка підручників і праць з педагогіки, викладала в Кам'янець-Подільському Державному Університеті й у Педагогічному Інституті в Празі. † 5. II. 1940 р. в Празі на 84. р. життя.

влаштував реферати й екскурсії та провадив національно-інформаційну працю серед чехів. Головою Союзу на початку була О. Галаган, потім в р. р. 1924-1925 З. Мірна, в р. 1926-27 М. Омельченкова, в 1928 р. Н. Сірополкова, а з кінця 1928 р. аж до його ліквідації в 1939 р. знов З. Мірна.

М. В. Омельченкова дбала про навязування звязків в південно-словянськими та інш. жіночими організаціями. Ця діячка в р. 1933 була співредакторкою журналу *La femme slave*, якого вийшло в Празі два числа, а в р. 1934 відбула подорож на Балкани, де виступала з відчитами на українські теми перед хорватськими, словінськими, сербськими, а пізніше й болгарськими жінками. Свої вражіння з поїздки М. Омельченкова описала у виданій р. 1935 чеською мовою книзі «*Mé dojmu z Jugoslavie*» (ст. 94).

В пізніших роках активну участь в діяльності Союзу під проводом З. Мірної брали: Ёл. Шлендикова, Г. Приходькова (†9. X. 1935 р. в Празі), Н. Сірополкова, Л. Садовська, Л. Шелухина (†12. III. 1936 р. в Ржевниціях), К. Антоновичова, С. Нагірна, Д-р Л. Бичова, З. Вітвицька, В. Захвалинська, М. Мартосова, І. Лоська, М. Штепкова й інш.

В 1928 р. Український Жіночий Союз у Празі підтримував майстерню для українських студенток, влаштував «День Матері» й інш. національні свята, реферати, поширював українську літературу, дбав про підтримання національних українських звичаїв і т. д. В 1929 р. він був прийнятий до Світового Жіночого Союзу в Женеві, що сприяло розвитку його зносин з чужинецькими жіночими організаціями, серед яких він провадив пропаганду української справи. Союз мав своє представництво в чеській Національній Жіночій Раді, де виступав з своїми доповідями і брав особливо активну участь в праці Комісії духової свободи жінки; також в чеській жіночій Лізі миру і свободи, де представниця Українського Жіночого Союзу головувала в комісії для боротьби в наркотиками; за ініціативою представниць Українського Жіночого Союзу ця Ліга ухвалювала й протести проти суду над СВУ й проти «пацифікації» в Галичині. Разом з цими товариствами Союз організував «День Матері».

Представниці Союзу в чеських жіночих організаціях давали матеріал в українських справах делегаткам цих організацій на міжнародні жіночі конгреси, нпр., про голод на Україні, про знищення прав людини під советами і т. інш. Представниці Українського Жіночого Союзу брали участь в працях різних комісій цих чеських товариств, нпр., в Комісії допомоги Закарпаттю. Союз підтримував також зносини в чеським Т-вом «Пань і Дівек», беручи своїми експонатами участь у виставках цього Т-ва.

Були спроби співробітництва Українського Жіночого Союзу й в Т-вом «Єдність Словянських Жінок» у Празі, але безуспішні. Це Т-во ставило своїм завданням об'єднання жінок усіх словянських народів і запрошувало до співпраці й українок. Але коли українські представниці домагалися для себе визнання рівноправності з ін-

шими словянськими жінками, то не знаходили для цього признання належного порозуміння, бо в цьому Т-ві панували русофільські впливи. Всеж практично співробітництво виявлялося. Стараннями Українського Жіночого Союзу на вечері словянських танців у Празі був український відділ з національними українськими танцями, музикою й співами. Союз подавав також інформації про українське життя до чеської преси. Розвивала союзу працю також і Артистична Секція Союзу. При постановці в пражському державному театрі опери «Мазепа» Союз делегував свого члена К. Антоновичову для містецької допомоги при постановці і порад в справах костюмології, народніх українських танців і т. п.

Від 1928 р. Союз провадив майстерню, в якій жінки-емігрантки виготовляли на замовлення українські вишивки й под. містецькі вироби. Він допомагав також при організації українських виставок у Празі, Чикаго й Нью-Йорку, посилаючи туди експонати — ручні праці виготовлені членами Союзу. На світову виставку в Чикаго Союз вислав своїх праць більше як на 10.000 кор. Але «на жаль отримав назад ледве половину своїх експонатів, решта ж невідомо куди зникла, т. щ. Союз ще й досі розплачується для покриття втрат, понесених при виготовленні експонатів». Союз дбав про допомогу українським культурним установам, нпр. Українському Дитячому Притулкуві, і про здійснення таких завдань, як Український Дім у Празі; Союз відзивався також і на біду карпатських українців, висилаючи їм одяг та вауття, а також і літературу. З ініціативи Українського Жіночого Союзу в Празі зорганізувався в 1933 р. й Комітет допомоги голодним на Україні.

В цьому ж 1933 р. Жіночий Союз без жадної сторонньої допомоги зорганізував у Празі власну ідальню, яка від початку стала досить важним осередком культурного життя українського в Празі. Ідальня Українського Жіночого Союзу стала інституцією громадського характеру, яка не тільки давала українській еміграції національну страву та працю й допомогу багатьом безробітним емігрантам, а також дбала про задоволення й чисто духових потреб української колонії в Празі. В помешканні ідальні (спочатку на Лаварській вул., а з 1938 р. на Карловій пл. ч. 9) відбувалися часті засідання, реферати, вечірки й т. п. Там же функціонувала й бібліотека Союзу, що мала новини української літератури й обслуговувала біля 100 постійних абонентів. Бібліотекою Союзу керувала спеціальна бібліотечна Комісія під проводом К. Антоновичової. Ця Комісія в 1938 р. влаштувала т. зв. «літературні чаї» — з рефератами й дискусіями. Ідальню Союзу відвідували також і чужинці (особливо ті, що приїздили до Праги в українських справах). Гостем ідальні був нпр. в 1925 р. о. Т. Гантер-Бойд, свящ. Пресвітеріянської церкви в Лондоні, який свого часу допоміг О. Кошицеві влаштувати концерт УРКапели в Лондоні. Загально беручи, ідальня Українського Жіночого Союзу була організацією більше громадською ніж комерційною. За перше п'ятиліття свого існування (1933-1938) вона видала біля 4000 безплатних обідів, якими м. інш.

значно допомогла біднішим колам української студіюючої молоді й безробітним емігрантам. Український Жіночий Союз допомагав українським студентам і в той спосіб, що платив за них вписове на школах і т. інш.

Український Жіночий Союз в Празі, як і інш. українські жіночі товариства на еміграції, дуже активно співпрацював з краєвими жіночими організаціями. Їхні делегатки були на Українському Жіночому Конгресі у Станиславові 1934 р.; вони ж брали активну участь в праці Союзу Українок у Львові; в 1938 р., коли Союз Українок у Львові був владою завішений в правах і стратив можливість виступати на міжнародньому форумі, представництво УЖС-у в Чехії разом з С. Русовою перебрало на себе цю функцію; нарешті при видатній участі українського еміграційного жіноцтва заснований в 1937 р. Всесвітній Союз Українок, до ради якого обрані з емігранток — С. Русова, З. Мірна, Н. Ливицька-Холодна й Г. Чикаленко-Келлер. Українки емігрантки досить чинно співробітничали також і в краєвій жіночій пресі («Жінка», «Жіноча Доля», «Нова Хата» й інш.).

Та українські авторки-емігрантки співробітничали не тільки в жіночих виданнях — вони працювали також і в ріжних інш. виданнях, як еміграційних так і крайових та чужинецьких. Поза своїми чисто жіночими організаціями українські жінки активно працювали і в багатьох загально-українських культурно-просвітніх і громадських організаціях. В значній мірі саме українським жінкам завдячують своїм розвитком такі українські організації на еміграції, як «Пласт» (Н. Козицька), «Сокіл» (Мар. Антонович) і інш. Відданий праці покійної Д. О г і є н к о в о ї († 19. V. 1937.) в значній мірі завдячує своїм розвитком видання «Рідної Мови» та «Нашої Культури», як рівнож і наукова праця самого проф. І. Огієнка. Признання останнього, висловлені для Покійної, ховає в собі не один з діячів-емігрантів для своєї дружини. Великі заслуги перед українським громадянством мають і дружини таких визначних діячів-емігрантів, як Симон Петлюра та Ол. Лотоцький. Обидві вони — і Ольга Петлюрова і Німфодора Лотоцька аж до кінця ділили з своїми чоловіками негоди еміграційного життя й підтримували та допомагали їм в їхній праці.

Крім того багато українських жінок емігранток визначилося своєю індивідуальною працею. Менше заангажовані в науковій діяльності, жінки-емігрантки тим більше визначилися на полі мистецтва, досягши тут подекуди й світової слави. Досить згадати славу піяністку Любку К о л е с с у, яка з надзвичайним успіхом концертує з 1921 р. в ріжних столицях Старого й Нового Світу (молодша сестра її віолончелістка Христя також подає великі надії); головною поміщицею О. Кошиця, від якої багато залежало в успіхах Української Республіканської Капели, була П. Щ у р о в с ь к а - Р о с с і н е в и ч, яка і в пізніших роках з великою користю продовжувала свою диригентську й педагогічну працю в Празі і в Карпатській Україні; педагогічну працю в Ужгороді провадила і відома

українська піаністка-музиколог **С. Дністрянська**. З українськими піснями на концертах у великих містах Італії виступала в цих роках славна співачка **Млада Липовецька**, яка живе постійно в Торіно, провадить національно-інформаційну працю, видавала італійською мовою часопис *Ustaina* (1931-32 р.). Лекторка Українського Високого Педагогічного Інституту в Празі **Н. Дяченко** була ангажована до оперного театру в Пілзні. З українських артисток на еміграції бачимо й таку величину як **Г. Борисоглібська** і її донька **Л. Голіцинська**, **Г. Совачову**, **Л. Кривицьку**, **В. Іванову** (Верес), **О. Бенцалеву** і інш. Всі вони працювали здебільшого в Галичині. На еміграції померла й дружина **О. Загарова**, відома артистка й малярка **Марія Морська** († 28 листопаду 1932 р. у Варшаві, де в останній час працювала як учителька англійської мови). На полі театрального мистецтва на еміграції багато заслужилася артистка Київського Державного Театру **Н. М. Дорошенкова**, яка виступала з декламаціями ще у Відні 1921 р. і потім майже у всіх пізніших роках у Празі, Берліні, Варні, Львові, Варшаві й інш. осередках української еміграції. Її ж працею були створені драматичні студії у Празі й Варшаві; з її ж ініціативи в 1933 році з приводу голоду на Україні був проголошений день 29 жовтня днем добровільної голодівки українців, як день національного обов'язку перед Україною і день національної жалоби й гніву. У великому кіновому підприємстві **УФА** в Берліні працювала **Н. Геркен-Русова**, за проєктами якої переводилися декоративні постановки великих фільмів. **Н. Геркен-Русова** визначилася також, як теоретик і пропагаторка героїчного українського театру. Танкове мистецтво пропагувала **Ол. Сірополкова** (Прага). У Відні працює чи не одинока українська емайлістка **Марія Дольницька**, яка брала участь в багатьох мистецьких виставках закордоном а в 1936 р. мала свою власну виставку в Празі в Мистецько-Промисловому Музеї. В Парижі довший час працювала **Софія Левицька** й **С. Зарницька**. Остання є відомою спеціалісткою в темперових і фрескових техніках; свої праці виставляла в парижських салонах і на виставах в інш. містах. Малярські праці **С. Левицької** були на великих виставках в Чикаго, Токіо, Стокгольмі, Царгороді, Відні і в самому Парижі (в галерії **А. Самбон** і інш.). Картини **С. Левицької** французи купували для своїх великих музеїв. **С. Левицька** в Парижі й померла 20 вересня 1937 р. Як видатні ілюстраторки визначилися в Празі **Кат. Антонович** й **Галина Мазепа**. Остання містила багато своїх ілюстрацій в різних чеських часописах, м. інш. і до чеських перекладів українських казок (як нпр., в часопису *Pestrý týdeň*); **К. М. Антонович**, викінчила низку портретів українських діячів, — багато її праць зберігається в Музеї ВБУкраїни в Празі та в Бібліотеці **С. Петлюри** в Парижі. Над портретами найбільше працює й малярка **Надія Билецька** в Празі. Своїми скульптурними працями на еміграції визначились **Єл. Скоропадська** в Берліні і **Оксана Лятуринська** та **Ніна Левитська** в Празі. Саме тепер свою мистецьку підго-

товку в Празі закінчує дуже надійна малярка Ал. Лисянська.

Поважним доробком українські емігрантки можуть похвалитися також і в ділянці красного письменства. Тут можна назвати насамперед дві літературні лавреатки — Наталену Королеву і Наталю Ливицьку-Холодну — нагороджених у Львові католицьким і світським літературним журі, а також ненагороджену видатну українську поетку Олену Телігу. На еміграції продовжувала свою літературну чинність В. о'Коннор-Вілінська — тут вона писала пієси, робила переклади, співробітничала в часописах і т. д.; а в останніх роках свого життя працювала над великим романом «На еміграції», якого однак за смертю не докінчила († 19. XII. 1930 р. в Подєбрадах.)

На Закарпатті кілька років учителювала популярна дитяча письменниця Марійка Підгбрянка, твори якої в значній кількості друкувалися в різних українських часописах і виданнях. В перших роках еміграції багато публікувала Галина Орлівна. На еміграції ж розпочали свою творчість і кілька молодших українських поеток — як Г. Мазуренкова, Ір. Наріжна й Оксана Лятуринська, збірки яких появилися у виданні В-ва «Дніпрові Пороги» в Празі. В Празі ж перебувають літературно чинні Ол. Самойлович, О. Чернова, Г. Лашченкова, а в Галичині Д-р Х. Кононенкова, Л. Горбачева й Н. Дорошенко-Савченкова; на Волині працює відзначена письменниця-повістярка Галина Журба; з Далекого Сходу надсилав до Галичини свої цікаві репортажі Софія Яблонська. На Далекий Схід з Подєбрад виїхала активна громадська діячка О. Рейтер. В Софії здавна жила й літературно-науково працювала — головню на болгарському ґрунті — Лідія з Драгоманових Шишманова († 6 лютого 1937 р.).

На педагогічному полі закордоном багато працювала проф. Українського Високого Педагогічного Інституту С. Ф. Русова — авторка кількох підручників і спогадів; в тому ж Інституті викладала її донька Л. Ліндфорс; в Українському В. Університеті в Празі лекторати чужих мов провадили: М. Славінська, Д-р Л. Шульгіна, О. Косач-Шимановська й інші. Дехто з жінок емігранток, як нпр. Г. Чикаленко-Келлер, багато працювали також і над перекладами чужомовної белетристики по українському. Значну наукову продукцію виявила Д-р Н. Сінгалевич-Мавєпа, яка провадить досліди в медичних лабораторіях Праги а висліди їх публікує в солідних наукових органах. Своїми працями в галузі медицини визначилася й Д-р Ярослава Шматера-Коваржова, яка працювала ще у військовій лічниці в Імнді, пізніше госпітувала на клініках у Відні, Празі й Парижі в радіології й бальнеології; також Д-р Л. Бичова, що працювала в дитячих клініках німецького університету в Празі і в Парижі, Д-р Ол. Мельничук-Кобивська (внутрішні хороби) й інш. Молода дослідниця — історичка Д-р Н. Суровцева, що в перших роках еміграції брала досить визначну ролю в праці

українських жіночих товариств у Відні, повернулася на підсоветську Україну, де трагічно закінчила своє життя. Як наукова співробітниця історика Вяч. Заїкина виявила себе на еміграції його дружина Олександра Заїкина.

Окремо треба згадати про українське жіноцтво на еміграції за океаном. В Сполучених Державах Північної Америки існують давні українські жіночі організації, що з особливою увагою ставляться до потреб Краю. Союз Українок Америки повстав в 1925 р. Він брав участь в Світовій виставці в Чикаго, на якій в українському павільйоні мав свій власний відділ. Союз відбув свої конгреси в Нью-Йорку 1932, 1935 і 1937 р. р. Завданням Союзу Українок Америки є організація українського жіноцтва, ведення поміж ним культурно-просвітньої праці й ширення самостійницької ідеї та ознайомлення чужинців з українською культурою. В Америці українки мали свої журнали, як нпр., «Жіночий Світ» у Пітсбурзі й Детройті та інш. До Америки ж в 1938 р. відбула подорож і славна українська співачка (походженням з Наддніпрянщини) **Марія Сокол**, яка виступала там в концертах й грала Одарку для фільму «Запорожець за Дунаєм» та виступала в радіо.

Перші жіночі товариства в Канаді повстали в 1923 р., а в 1926 р. відбувся у Саскатуні I Жіночий з'їзд і засновано центрально Союзу Українок Канади. До повстання останньої причинилися й Українська Жіноча Рада в Празі та перебуваюча тоді в Канаді наддніпрянська емігрантка **Х. Кононенкова**, що була головою Жіночого Т-ва ім. О. Кобилянської в Саскатуні. За 12 літ своєї діяльності цей Союз об'єднав у своїх 140 відділах до 4-х тисяч членкинь. Союз Українок Канади провадить і культурно-просвітню працю — впоряджує свята, видає публікації, розпочав акцію збирання експонатів для Музею при Інституті ім. П. Могили в Саскатуні, влаштовує курси і т. інш. Союз Українок Канади дав почин і до організації тамошнього союзу української молоді. Союз співпрацює також з деякими чужими жіночими товариствами та українськими жіночими організаціями в Сполучених Державах Північної Америки та в Бразилії. Почесним головою Союзу Українок Канади в 1937-38 р. була обрана **С. Ф. Русова**. Крім Союзу, в Канаді існують тепер і інші українські жіночі організації, що провадять також і культурно-просвітню працю, як «Організація Українок ім. О. Бесарабової», організації при церквах тощо. Про Союз Українок Канади докладні відомості містить **Ювілейна Книжка** цього Союзу, видана в 1937 р. в нагоди 10-літнього існування 1926-1936 (ст. 100).

В контакт і за допомогою Союзу працює й Союз Українок у Бразилії. Заснований він в 1934 р., має до десятка філій, в яких об'єднує кілька сот членкинь; провадить освідмлюючу й просвітню працю. Досить значну культурну діяльність від кількох років розвивають також жіночі секції українських товариств в Аргентині й на Далекому Сході.

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛАТЕЛІЇ ЗАКОРДОНОМ.

Чужі, зокрема німецькі, збирачі українських марок. Союз збирачів України (U. P. V.) в Берліні та його орган. Початки філателістичної діяльності українців закордоном. Окремі збирачі. Т-во в Данцігу. Гурток в Йозефові. Харбінські секції. Гурток в Бельгії. Ініціатива віденських філателістів. Місячник «Український Філателіст», Українське Обмінне Т-во в Відні. Організаційні почини Д-ра І. Турина та К. Лисюка. Е. С. Вировий, його успіхи на міжнародних виставках. Пропагандивна діяльність українських емігрантів-філателістів: К. Лисюка, С. Шрамченка, Д-р І. Турина, Е. Вирового, Ів. Світа й інші. Українські відділи у філателістичних каталогах. Національно пропагандивні-досягнення українських філателістів на чужині. Поштові марки УНР у Відні 1920 р. Пропамятні українські марки.

В розвитку української філателії дуже велику роль відіграли чужі збирачі українських марок. Збирання українських марок неукраїнцями розпочалося в широких розмірах ще з 1918 р. Головно німецькі збирачі зробили багато для вияснення й наукового оброблення української філателії. Саме в німецькій літературі появилися перші докладніші розвідки про українські марки, а німецькі марочні каталоги (Зенф, Міхель, потім і Кюрцель) перші опублікували важніші систематизовані дані про українські марки й передруки. Така роль німців у початковому розвої української філателії пояснюється в значній мірі перебуванням багатьох німецьких і австрійських марочних збирачів на Україні під час окупації 1918 р. Про українську філателію появилася низка цінних статей в німецьких фахових часописах, а також кілька окремих видань (Арнольда, Баумгартена, Петерса, Свенсона, Штомана й інш.). Заінтересовання українською філателією в інших державах було порівнюючи слабшим, та й розвинулося воно значно пізніше (в СРСР, був. Польщі, Франції, Швеції, Англії й т. д., хоч в Лондоні ще в 1919 р. появилася окрема публікація про українські марки відомого марочника Армстронга, а в Стокгольмі і Християнії 1921 р. шведська і норвезька публікації редактора Н. Странделя).

Зацікавлення німецьких збирачів українськими марками повело й до заснування в Берліні 19 жовтня 1920 р. окремого філателістичного союзу збирачів України п. н. «Ukraine Philatelisten Verband» (U. P. V.), який незабаром заложив свою філію в Відні. Діяльність цього союзу напочатку була настільки інтенсивною, що він у 1921 р. почав був навіть видавати власний орган «Der Ukraine Philatelist», але в дальших роках діяльність U. P. V. занепала. Сталося це головно через від'їзд декого з видатніших членів Союзу з Берліна — між

ними й «батька української філателії» тайн. радника П. М а в р о - г о р д а т о, походженням грека родом з м. Миколаєва. До відновлення діяльності У. Р. В. дійшло знову в 1927 р. головно заслугою ентузіастів української філателії: Тойбера, Д-ра Зайхтера й Петерса; з них в останніх роках, особливо перші два, значно оживили організаційно-пропагандивну й дослідницьку діяльність У. Р. В., так що на чергу вже стало видання науково обробленого спеціального підручника України (Ukraine Handbuch).

Про початки філателістичної діяльності українців на чужині маємо досить скупі відомості. З певністю можна сказати, що ні в часах української державности, ні скоро по її упадку не дійшло до організації українських філателістів — ні локальних, ні загальнонаціональних. Зате появилося кілька визначних марочних колекціонерів і торговців-емігрантів у був. Польщі, Німеччині, Чехії й Америці, — що відіграли велику ролу в дальшому розвитку української філателії. До кращих марочних збирачів належав ген.-четар А. К р а в с, філателістом був і ген.-четар УГА А. В о л ь ф († 24. XI. 1924 на Мораві), начальний командант частин УГА в Чехії, який спеціалізувався на збиранні марок УНР і залишив після себе цінну колекцію.

Деякі інформациї свідчать про те, що перше українське філателістичне товариство існувало ще в 1921 р. в Д а н ц і г у, зорганізоване тамошніми українськими студентами, але про діяльність цього товариства відомостей не маємо. Цілком історичним був «Г у р т о к У к р а ї н с ь к и х Ф і л а т е л і с т і в», заснований у вересні 1924 р. в Йозефовському таборі інтернованих частин УГА в Чехії. Мав він напочатку 12 членів і працював під проводом Д-ра В. Онишкевича, П. Миговича і В. Купріяна. Проіснував цей гурток до липня 1925 р. коли був розв'язаний з причин загальної ліквідації табору. Члени гуртка хоч і при несприятливих обставинах всеж відбували фахові сходи і дбали про налагодження філателістичних зв'язків.

Не досягли більшого розвитку й інші подібні філателістичні організації українців на чужині, та й не було їх багато. Десь на початку 1927 р. в Х а р б і н і була заложена секція філателістів при тамшній Спільній студентів українців. В Харбині ж десь в 1929 р. повсталася філателістична секція при Т-ві «Просвіта», яка зорганізувала навіть виставку марок. Всіх збирачів-українців у Харбині згуртувалося 6 душ; з них виключно на українських марках спеціалізувалося 3 збирачі. В 1933 р. при українському студентському Т-ві «НАСУС» в Л о в е н і (Бельгія) був заснований окремий філателістичний гурток.

Та значно важнішою від усіх названих була філателістична ініціатива віденських українців. При кінці 1924 р. українські філателісти у Відні виявили спробу згуртувати українських філателістів цілого світу. В зв'язку з цим було підняте питання про видання українського філателістичного органу. Ініціатори навязали зв'язок з видатним українським емігрантом-філателістом К. Л и с ю -

к о м в Нью-Йорку, який матеріально допоміг реалізувати видання часопису. З січня 1925 р. у Відні почав виходити перший український фаховий філателістичний орган — місячник «У к р а ї н с ь к и й Ф і л я т е л і с т». Початки цього видання були досить тяжкі. К. Лисюк дав 8 дол., незаможний український емігрант-муляр в Тарнова О. Улянівський пожертвував гірко запрацьований долар, помагали й інші. Першим передплатником «Українського Філателіста» був П. Чижевський. Редакторів-видавцєві «Українського Філателіста» Д-р І. Туринові пощастило приєднати до співробітництва в цьому органі видатні українські й чужі фахові сили. В редакції помагав Д-р І. Німчук; співробітничали філателісти з йозефовського гуртка, а також такі діячі-емігранти як Е. Вировий, С. Шрамченко, М. Секретар, М. Слобода, М. Садовський і баг. інш. Завдяки цьому та вмілому веденню «Український Філателіст» відразу ж став поважним фаховим органом і незабаром здобув собі міжнародне признание. Він інформував про всі нові появи в області маркознавства, обговорював філателістичну літературу і взагалі розбуджував інтерес та ширив і поглиблював знання філателістики між українцями. Причинився він також і до вироблення української філателістичної термінології. Редакція «Українського Філателіста» стала ніби звязковим ланком між українськими філателістами цілого світу, а в травні 1925 р. Д-р Турин заснував у Відні «Українське Обмінне Товариство», до якого приєдналося кілька десятків українських філателістів з різних країн. На сторінках «Українського Філателіста» постійно друкувалося списки членів цього Товариства з їх адресами та спеціальністю, що уможливлювало певніший звязок поміж філателістами й улегчувало між ними обмінну діяльність. «Український Філателіст» мав один час доступ також і на Сов. Україну.

З ініціативи ж редактора «Українського Філателіста» Д-ра І. Турина почалася організація українських філателістів в межах був. Польської держави; при його діяльній участі відбулися й обидва перші візди українських філателістів у Львові 1927 та 1928 р. р. З почину свого заокеанського співробітника К. Лисюка «Український Філателіст» видав заклик до українських філателістів про збірку марок України для заснування філателістичного відділу при Музеї Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові. Від кількох літ філателістичні матеріали, як основа окремого відділу, гromадяться також і в Музеї Визвольної Боротьби України в Празі.

Сторінки «Українського Філателіста» прикрашені ілюстраціями; статті в ньому друкували також і німецькою мовою, а з 1928 р., коли цей журнал став офіційним органом U. P. V., в ньому появилася постійний додаток німецькою мовою. З цього часу поліпшилося значно й матеріальне становище видавництва. На міжнародних філателістичних виставках «Український Філателіст» завжди діставав медальні відзначення. Останню одержав на міжнародній філателістичній виставці в Празі 1938 р. Перестав виходити з кінцем 1939 р.

Нагороди й признание на міжнародних виставках філателістич-

них діставали також і експоненти українських марочних збірок, між ними і кілька українських емігрантів. В цьому відношенні перше місце займає *Е. С. В и р о в и й*, філателістичний діяч з світовими зв'язками, власник відомої колекції українських марок, за яку він мав уже цілу низку високих нагород на міжнародних і державних виставках у Берліні, Берні, Парижі, Відні, Гамбурзі, Гаазі й т. д. Цьому філателістичному діячеві українському припала дуже визначна роля організатора світової філателістичної виставки в Празі 1938 р.

Нагороди й відзначення за свої українські збірки діставали й інші українські філателісти-емігранти, як інж. *Ю. Яковлів*, проф. *А. Яковлів*, *К. Лисюк* у Нью-Йорку 1926 р. і т. д. Проф. *А. Яковлів* був першим взагалі експонентом української марочної збірки на філателістичних виставках в Європі (Брюссель 1921 р.). Національно-пропагандивну працю на полі філателії провадив і *О. Кочан* з Джолісту, який з успіхом виставляв свої колекції українських марок на кількох виставках в Америці (Льос-Анджелес, Чикаго, Джоліет і інш.). Нагороди за свої українські експонати на світових виставках діставали й *Г. Кьолер*, *Арнольд*, *Д-р Зайхтер*, *Майерганс*, *Штоман*, *Вільсон*, *Попов*, *С. Макогонова* (золота медала) і інш. Можна з певністю твердити, що від 1921 року не було в світі ні одної значнішої філателістичної виставки, на якій би не фігурували колекції українських марок і на якій би їх експоненти не здобули собі тої, чи іншої нагороди.

Відомості про українську філателію ширилися в світі не тільки через «Український Філателіст» та українські експонати на філателістичних виставках, а також і через марочні каталоги, публікації статей в різних органах та видання різних філателістичних публікацій чужими мовами. В усьому цьому дуже значна заслуга належить саме філателістам-емігрантам. З них найбільше статей на філателістичні теми опублікував відомий лейтенант фльоти *Св. Шрамченко*, україніки якого появлялися в німецьких, французьких, польських, еспанських, італійських і інш. філателістичних органах. З інших авторів, хоч і не так плодovitих на чужому полі, треба згадати *Е. Вирового*, його статтями в німецьких і чеських журналах, *Д-ра І. Турина* й т. д. За редакцією Івана Світа в Харбині виходив 1934 р. в тамошн. Ukrainian Publishing Co «The Manchurian Herald's Stamp Monthly». Велика українська марочна фірма *К. Лисюка* в Нью-Йорку, що відбувала там і свої власні аукціони, випускала і окремі книжки, між ними видання про марки Монголії та об'ємистий каталог марок повітряної пошти; це взагалі був перший марочний каталог виданий українцями.

Та ще важнішою була праця українських філателістів на чужині над упорядкуванням українських відділів в філателістичних каталогах європейських. Нпр., в німецькому каталозі *Зенфа* 1922 р. впорядчикові української частини довелося дати пояснення тризуба і тим спростувати попередні пояснення, що давалися в московського становища. З того часу *Зенф* не містив уже московських

пояснень українського державного знаку. Так само й інші великі марочні каталоги мають сьогодні більш або менш повні українські відділи (німецький Michel, французький Yvert, англійський Gibbons, американський Scott, швейцарський Zumstein та ін.).

Хоч українські марки були й дуже недовговічні, хоч їх від 1924 р. вже й зовсім не має в поштовому вжитку, але тим не менше вони забезпечили собі певне місце в міжнародньому марковнавстві. Згадки, зазначення, огляди й розвідки про українські марки є сьогодні в усіх філателістичних підручниках, каталогах, альбомах і т. п. В цьому безперечно велике національно-пропагандивне досягнення української філателії на чужині.

Найзначнішим видавничим актом української філателії на чужині було видання поштових марок УНР у Відні 1920 р. Серію цих марок, числом 14 в кількості 100 мільйонів прим., виготовив на замовлення українського уряду Військовий Географічний Інститут у Відні. Але через окупацію України, ці марки вже не дісталися в поштовий обіг. Всеж видання їх мало велике національно-пропагандивне значіння в філателії і фігурують вони в усіх марочних каталогах світу.

Відомості про Україну, пропаганда національно-української справи ширяться на чужині й виданням різних про пам'ятних українських марок. В Бельгії українські організації видали 10-сантимові добродійні українські марки в рисунком української етнографічної мали роботи інж. Джулинського. Пластова команда СУПЕ в Празі видала в 1931 р. ювілейну марку в нагоди 20-ліття українського пласту в рисунком проф. Р. Лісовського. Ця марка розійшлася головно між чужинцями при чому видання її було двічі повторене. В Празі вийшли українські сокільські марки. Гетьманська Січова організація в Чикаго видала в 1932 р. пропагандивно-добродійні марки ціною по 5 центів на загальну суму 6.500 доларів. Товариство Прихильників Української Господарської Академії в Подєбрадах видало в 1934 р. марку на користь Фонду української політехніки. Рисунок роботи інж. Добровольського представляє замок короля Юрія Подєбрадського, де містилася УГА. Марка видана в 4 кольорах в кількості 100.000 пр. Нарешті уряд УНР на еміграції видав у 1936 р. заходами Д-р Р. Смаль Стоцького серію пропам'ятних марок в 10, 20, 50 шагів для відзначення 10 річниці смерті С. Петлюри, а в 1938 р. в нагоди 950-ліття охрещення Руси-України вийшли ювілейні поштові марки УНР по ціні 3 і 5 гривень. Рисунок на цих марках роботи П. Холодного (сина). В 1939 р. в нагоди 60-ліття заст. голови Директорії УНР А. М. Ливицького вийшли марки в його портретом вартістю 2 гривні й в написом Україна. Виданням Української Головної Еміграційної Ради в Парижі були 10-центові марки національного податку на боротьбу за незалежність України. В 1938 р. Пластова референтура у Франції видала марки (роботи арт. О. Савченка-Більського) трьох різних кольорів на користь пластових таборів.

КУЛЬТУРНА ПРАЦЯ ЕМІГРАЦІЇ НА ЗАХІДНІХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.

XXVII.

В ГАЛИЧИНІ Й НА ВОЛИНІ.

Український Горожанський Комітет у Львові та його Наддніпрянська Секція. Т-во допомоги емігрантам з Вел. України. Видавнича кооператива «Хортиця», «Український Клуб», філія Центрального Комітету. Праця емігрантів у галузі мистецтва. Гурток українських плястиків та Гурток діячів українського мистецтва у Львові. Участь емігрантів у мистецьких виставках. Ол. Новаківський, В. Крижанівський, Ю. Магалецький, П. І. Холодний, П. Ковжун і інші. Праця в галузі театральній: Ол. Загаров, М. Вороний, Г. Борисоглібська, Ол. Голіцинська, Г. Совачова, Л. Кривицька, Ол. Бенцалева, В. Іванова-Верес, М. Сокіл, М. Морська; Гр. Березовський; Український рухомий драматичний театр під орудою М. Аркаса та М. Андаріва, Український театр М. Орла-Стєпняка, трупа Юр. Гавського, театр Г. Руденкової, хор Дм. Котка, бандурист Д. Щербина, хореографічна праця В. Авраменка. Праця емігрантів в галузі науки, літератури й господарського та політичного життя. Д-р Д. Донцов, Вол. Дорошенко, А. Жук, М. Корчинський, Д-р І. Лоський, Кл. Поліщук, Г. Орлієна, Д-р Ів. Луца, Ів. Зубенко й інші. Дійсні члени НТШ на еміграції. В. Сімович. Співробітництво в УЗЕ. Праця на Волині та північно-західніх землях.

Частина української еміграції з Наддніпрянщини осіла на західних українських землях — в Галичині й на Волині. Не мало видатних українських діячів-емігрантів зосередилася у Львові, де вони розвинули досить значну національно-культурну працю. Тут ще в квітні 1921 р. за починаного голови «Українського Горожанського Комітету» була заснована Наддніпрянська Секція при цьому Комітеті. Ця секція мала опікуватися всією наддніпрянською еміграцією, що осіла в Східній Галичині. При українському Комітеті лікарка-емігрантка Н. Мазєпа заснувала й бібліотеку для наддніпрянських емігрантів. Названа секція існувала лише в 1921 р. При кінці цього року Український Горожанський Комітет у Львові був закритий, а тим самим була ліквідована і його Наддніпрянська Секція. Опіка над емігрантами після цього перейшла до Українського Товариства допомоги емігрантам з Великої України. Це Товариство зорганізувало широко допомогову акцію для емігрантів — матеріальну, правну, медичну й культурно-просвітню. Товариство мало свою бібліотеку, влаштовувало концерти, відчити, допомагало студентам і т. д.; а також засновувало різні майстерні, м. інш. і теа-

тральну кооперативу (в 1922 р.), яка проіснувала рік. Починаючи з 1922 р. Товариство допомоги видавало свій річник — Календар-альманах «Д н і п р о». Найдіяльнішим чинником увесь час існування Товариства був Володимир Дорошенко, давній емігрант з Полтавщини. Крім нього в Товаристві в різних роках працювали: В. Завадський, Л. Білецький, І. Огієнко, Л. Янушевич, Юр. Магалевський, Марія Донцова, А. Петренко, Ф. Дудко, П. Холодний і багато інших.

Поруч з Т-вом допомоги емігрантам, другим культурним осередком наддніпрянської еміграції у Львові була Видавнича Кооператива «Хортиця». Заснована майже рівночасно з Т-вом допомоги емігрантам, «Хортиця» в перших роках свого існування випустила пару книжок (творів Ф. Дудка) й потім була зазмерла. Діяльність її відновилася десь від 1936 р., коли в управі її працювали: А. Петренко, А. Жук і Ф. Дудко. В 30-х р. р. «Хортиця» видала кілька книжок, як збірник — «Симон Петлюра в молодости», Ю. Липи «Призначення України», Чайковського «Полковник Кричевський», Ессад-Бея «Змора світу», С. Русової «Мої спомини» й інш. В «Хортиці», як і в Т-ві допомоги емігрантам, багато значила праця Андрія Петренка, емігранта з Полтавщини.

Деякий час функціонував у Львові в 30-х р. р. «Український Клуб» з полк. Олександром Доценком на чолі. Мав він «гарне помешкання, з буфетом і харчівнею», але через пару літ занепав. Еміграційною організацією на Львів і Галичину була й львівська філія варшавського Українського Центрального Комітету. Головою її був полк. О. Кузьмінський, а заступн. голови полк. Панченко. На чолі львівської філії Українського Жіночого Союзу в останніх роках була Наталія Дорошенко-Савченкова.

Культурна діяльність української еміграції на західних українських землях виявлялася в різних галузях, але особливо помітною була вона на полі мистецькому, зокрема театральному.

Вже зимою 1921 р. у Львові заснувався Гурток українських пластиків, який мав у своєму складі й багато видатних діячів-емігрантів. Цей гурток відбував академічні засідання з викладами на мистецькі теми, впоряджував вистави й т. інш. В його працях брали участь: П. І. Холодний, С. Тимсшенко, Ол. Новаківський, Р. Лісовський, М. Бутович, П. Ковжун, Юр. Магалевський, М. Морська, Вол. Січинський і баг. інш. членів емігрантів. В 1922 р. під головуванням проф. П. Холодного заснувався у Львові Гурток діячів українського мистецтва. Цей гурток також впоряджував мистецькі вистави, на яких виставляли свої праці переважно наддніпрянські майстри-емігранти. На деяких загальних українських мистецьких виставках тих років у Львові цілі відділи заповняли своїми експонатами саме емігранти. Так було нпр. з відділом графіки на II мистецькій виставі у Львові 1923 р.

Давнім українським емігрантом, що постійно працював у Львові ще з 1913 р., був подолянин родом Олекса Новаківський. Тут він заснував у 1916 р. свою школу, яку й вів до 1932 р. В 1920

і 1921 рр. у Львові відбулися великі виставки творів цього майстра, а після його смерті (у Львові 28/29 серпня 1935 р.) була відкрита 16 лютого 1936 р. в Науковому Товаристві ім. Шевченка посмертна виставка його творів.

У Львові ж 12 червня 1926 р. помер і емігрант В. К р и ж а н і в с ь к и й — артист-маляр, вихованець Краківської Академії. Майже одночасно з Новаківським помер у Львові (29 жовтня 1935 р.) й емігрант Юрій Магалевський, артист-маляр в фаху і заслужений просвітянський діяч. Юрій Магалевський викінчив у Львові десятки портретів діячів в української вивольної боротьби й розписував церкви й каплиці в Угорську, Холовеї й інш. Свою малярську працю він виконував почасти спільно з П. І. Холодним.

Прсф. Петро Х о л о д н и й перейшов на еміграцію як міністр освіти УНР. На еміграції він зайнявся головно малярством. Вже в Тарнові П. І. Холодний зорганізував майстерню, в якій виконав багато портретів українських діячів, а також різних етюдів, іксн і т. д. З Тарнова Холодний переїхав до Миколаєва в Галичині, а звідти до Львова. У Львові найбільше розвинувся його малярський талант і тут він став осередком молодих митців. У Львові ж вклав П. І. Холодний і згаданий уже «Гурток діячів українського мистецтва». Своєю працею на еміграції цей майстер виявив себе найбільше на полі церковного малярства (ікони й вітражі). В 1925 р. він написав ікону св. Володимира й св. Йосафата для Волоської Успенської церкви у Львові. Загально признаними є також його заслуги на полі графічного вивінування української книжки. П. І. Холодний був також організатором 4-х мистецьких виставок у Львові. Помер він у Варшаві 7-го червня 1930 р.

Дуже видатною була у Львові й діяльність Павла К о в ж у н а, наддніпрянського графіка, який у Львові й помер 15. травня 1939 р. Його мистецька праця у Львові звязана організаційно з Асоціацією Незалежних Українських Мистців (АНУМ). П. Ковжуном був заснований і живо та вміло редагований орган цієї Асоціації «М и с т е ц т в о». В значній мірі завдяки праці П. Ковжуна й мистецьке сформування українських видань в Галичині піднялося дуже високо; П. Ковжун був майстром есклібрісу — він же редагував і видання АНУМ-а «Е к с л і б р і с». Великі заслуги має П. Ковжун також і в справі організації АНУМ-івських вистав. П. Ковжун був водночас маляром і графіком а також редактором і автором мистецтвознавчих праць. «Комплет мистецтвознавчих статей і студій Ковжуна утворив би поважний том»; лише в журналі «Жінка» опублікував Ковжун під псевдонимом Марія Пеньковська кілька десятків монографічних нарисів, переважно про сучасних українських малярок і різбарок, в яких «відкрив нам творчість української жінки-митця».

Так саме не мале культурне значіння мала праця й інш. мистецьких діячів-емігрантів у Галичині (як нпр. М. Бутовича, Р. Лісовського, В. Січинського і т. д.), хоч вони перебували у Львові й порівнюючи недовгий час.

З істориків і колекціонерів українського мистецтва помер на еміграції у Львові Володимир Пещанський, який досліджував спеціально народне мистецтво («Давні килими України»), Скит Манявський і Богородчанський іконостас. В. Пещанський працював давніше у Херсонському Музеї а по переїзді до Львова співробітничав у Національному Музеї у Львові, до якого перейшли потім і мистецькі колекції покійного дослідника-емігранта. В. Пещанський мав у Львові в 1922 р. й виставку своїх мистецьких колекцій (килими, матерії, образи, рукописні книжки, стародруки, малюнки, фотографії й т. інш.).

Не менш значною й важною, ніж в галузі пластичного мистецтва, була праця наддніпрянських емігрантів в Галичині і в галузі театральній.⁶⁷⁾ З працею наддніпрянських емігрантів зв'язана «Нова доба в розвою українського театру в Галичині». Особливе значіння в цьому відношенні мала праця артиста-режисера Олександра Загарова, який появився в Галичині в 1921 р., в часі «цілковитого занепаду» тамшнього українського театру, «коли не було вже надії на це, що справа театральна в Галичині зможе колись піднятися із свого упадку». О. Загаров працював у театральній комісії львівської «Пресвіти». Як артистичний керманіч він своєю працею на львівській сцені показав шлях, «по якому наш театр повинен піти». Ол. Загаров був і директором Української Драматичної школи, заснованої в 1922 р. при Музичному Інституті ім. М. Лисенка. Це була перша того роду в краю школа. Заступником директора, пізніше директором був Микола Вороний, який в 1920 р. перебував на еміграції в Галичині, працював тут і в театральній комісії львівської «Пресвіти» й перевидав децю з своїх творів. Крім Ол. Загарова й М. Вороного в цій школі викладав також Л. Білецький.

На львівській сцені тих часів, крім Ол. Загарова, виступали й такі емігранти як артистка театру Креспівницького, Саксаганського й Садовського Ганна Борисоглібська. В 1922 р. вона грала у львівському театрі «Українська Бесіда». Виступала в Галичині, також у львівському театрі, й молодша донька Борисоглібської Олена Голіцинська (в 1924 р. повернула до Харкова). Разом з Загаровим виступала у львівському театрі й артистка-емігрантка Ганна Совацова, яка працювала пізніше на Закарпатті. В Галичині ж працювало й кілька інш. визначних діячів сцени в рядів еміграції, як от Л. Кривицька — артистка театру ім. І. Тобілевича, Й. Стадника й інш.; Олена Бенцалева — артистка з Прескурова, в 1919 р. грала у львівському театрі на Подолі, а в 1920 р. в Галичині, пізніше в театрі ім. Тобілевича у Львові. У Львові ж виступала й артистка з Чернігівщини Валентина Іванова-Верес, яка пізніше грала в Ужгороді та Празі. В пізніших роках у Львові співали оперова співачка з Наддніпрян-

⁶⁷⁾ Про театральну діяльність еміграції в Галичині найбільше відомостей містить «Театральне Мистецтво» (Львів, 1922—1924), в якому співробітничали також і автори-емігранти.

щини Марія Сокіл, яка з своїм чоловіком, українським композитором Антоном Рудницьким, їздила в турне й до Америки. Для розвитку українського театру в Галичині працювала й М. Морська, яка на мистецькій виставі 1922 р. в Науковому Товаристві ім. Шевченка у Львові виставляла ескізи театральних костюмів. На сценах галицьких театрів грали деякі драматичні твори О. Олеса, М. Чирського й інш. авторів-емігрантів. 22 грудня 1935 р. на концерті львівської філармонії вперше була виконана «Лірична поема» Антона Рудницького, зложена на слова Н. Лівницької-Холодної.

Крім окремих артистів, з рядів еміграції вийшли й адміністратори та організатори українських театрів, що працювали в Галичині й на Волині та в був. Польщі. Таким був насамперед Гриць Березовський, артист і адміністратор українського державного театру М. Садовського. Сам родом з Катеринославщини, він в 1920 р. прибув до Галичини, працював тут у львівському театрі Бесіди як режисер і актор; звідси Березовський перейшов до театру Йосипа Стадника, далі до Товариства Драматичного театру (бувш. Тарнопільського), а в 1922 р. до театру ім. І. Франка в Дрогобичу. В 1922-23 р. Г. Березовський працював у руському театрі в Ужгороді; звідки в 1923 р. знову повернувся до театральної праці в Галичині; писав він також і статті на театральні теми.

Український Драматичний театр під дирекцію Ів. Когутяка зорганізувався на початку 1920 р. у Станиславові. В серпні 1920 р. після розв'язання театру М. Садовського, до нього приєдналися й деякі сили з цього театру; тоді театр Когутяка прийняв назву «Український Рухомий Драматичний театр». В 1921 і 1922 р. р. цей театр об'їздив Галичину й Волинь; режисером його був полк. М. Аркас, потім М. Андарів. Останній походив з Харькова, працював на сценах галицьких театрів і співробітничав у різних галицьких виданнях. Він був і керманичем українського театру «Відродження», який в 1922 р. виступав у Луцьку на Волині. В 1924 р. український театр під режисурою М. Андарова об'їздив західні міста Польщі.

Еміграційні артистичні сили працювали і в складі українського народнього театру ім. І. Тобілевича у Станиславові, що був відновлений у 1922 р. З виставами в Галичині й Польщі їздив в 1922 і 1923 р. р. український театр Миколи Орла-Степняка (б. директора українського державного театру), що був директором і режисером цього театру. Театр М. Орла-Степняка мав власне театральне вбрання й бутафорію. В його складі виступала й Г. Борисоглібська та Кривицька. Цей театр грав у Львові, Коломиї й баг. інш. містах Галичини.

В Галичині, а також і в Польщі, виступала в 1921 р. трупа Юрія Гаввського. Директором і диригентом цієї трупи був кол. диригент української державної симфонічної оркестри в Кам'янці Подільському Юр. Гаввський, а режисером Ф. Янушевська (Омельянович-Павленко). В складі трупи крім Гаввських, були ще: С. Литвиненко, П. Базилевський і інш. Трупа Юр. Гаввського виставляла

піснi побутового й вокального характеру. Вона ж дала мiж iнш. 102 безплатних вистави для iнтернованих українських воякiв у Ваволицькому таборi.

Ще в 1920 р. розпочав свою дiяльнiсть український театр у Ковелi пiд проводом Т. Руденковоi. Зорганiзований трупю наддiпрянцiв, цей театр збiльшився й виступав у Варшавi, Познанi, Данцигу, Вильнi, Кельцах i баг. iнш. мiстах, скрiзь популяризуючи українську драму, танок i пiсню. Режисером театру i його провiдником була Т. Руденкова, а пом. режисера М. Мiрза, адмiнiстратором в 1922 р. став Н. Обiдзiнський. Цей український наддiпрянський театр в Польщi продовжував свою працю i в 30-х роках; в 1932 р. вiн вiдсвяткував своє десятилiття. Репертуар цього театру складався переважно з рiчей iсторичних та побутових.

На захiдних українських землях, також у Львовi, виступав i хор Д. м. Котка. Концертував у Галичинi й вiдомий наддiпрянський бандурист i популяризатор української народньої iсторичної пiснi Данило Щербина. В 1922 р. вiн обiхав повіти: Снятинський, Коломийський, Городенський, Печениженський i Косiвський; виступав вiн також на концертах у Львовi, Перемишлi, Стрию, Дрогобичi, Самборi, Верестю Литовському й iнш. мiстах.

До огляду театральної дiяльнiсти емигрантiв на захiдних українських землях належить i хореографiчна праця В. Авраменка. Останнiй в 1922 р. робив з своїми балетними учнями турне по Галичинi, знайомлючи тамошнє населення з українськими побутовими й iсторичними танцями. Тодi ж у Львовi зорганiзував вiн i школу українського національного танку. З Галичини В. Авраменко ще в тому ж 1922 р. виїхав на Волинь, де також зробив турне при спiвучастi згаданого бандуриста Д. Щербини. Крім численних виступiв на сценах рiжних волинських мiст. В. Авраменко зорганiзував у Луцьку балетну школу, в якiй вчилося бiля 60 учнiв; вже на початку 1923 р. ця школа мала свої виступи як в самому Луцьку так i в iнш. мiстах. За 10 мiсяцiв перебування на Волини Авраменко зорганiзував там 65 балетних виступiв i створив 5 шкіл — у Луцьку, Рiвному, Крем'янцi, Олександрii й Межирiччi. Через ці школи перейшло до 300 учнiв. З Волини В. Авраменко поїхав на Холмщину, де також зорганiзував школу національного українського танку в Холмi. В 1924 р. вiн знову працював у Галичинi, де провадив iнструкторський курс й органiзовував балетні школи в рiжних галицьких мiстах. В Галичинi ж В. Авраменко зазнав i дуже прикрих переслiдувань з боку адмiнiстрацiї, в наслiдок яких мусiв i залишити межi Польщi. Але й за той короткий час, що вiн працював у Галичинi й на Волини, його дiяльнiсть дала, як перед тим i в таборах iнтернованих, досить поважнi результати.

Дуже значною була праця українських емигрантiв у Галичинi також i в галузi науки, лiтератури й господарського та полiтичного життя. Виявлялося це насамперед спiвробiтництвом емигрантiв у кравчих органах наукових, культурно-просвiтних, полiтичних, технiчних, господарських, рiж-

них календарях, альманахах і т. д., й тому под. В останніх десятиліттях в Галичині виходило дуже мало періодичних публікацій, що в них не співробітничали автори-емігранти. Бібліографія праць української еміграції, опублікованих в Галичині заняла б надто багато місця, тому назовемо принаймні деякі органи, що в них співробітничали емігранти. Це були: Записки НТШ, Записки ЧСВВ, Шлях виховання й навчання, Українська Музика, Учительське Слово, Давони, Літопис Червоної Калини, Лікарський Вістник, Технічні Вісти, Життя й Право, Життя й Знання та інш. просвітнянські видання, Батьківщина, Вогні, Дажбог, Дзвіночок, Діло, Новий Час, Навустріч, Українські Вісти, Жінка, Жіноча Доля, Світ Молоді, Дніпро, Жіноча Воля, Мистецтво, Напередодні, Неділя, Обрії, Нова Хата, Нові Шляхи, Світ Дитини, Сокільські Вісти, Хліборобський Шлях і баг. інш. Деякі органи в краю були фактично й засновані та ведені еміграційними силами. Для прикладу досить пригадати «Літературно-Науковий Вістник» та «Вістник» Д-ра Дм. Донцова і його «Квартальник», як рівнож давнішу «Заграву», також «За Україну», календар-альманах «Дніпро» й інш.

З 1922 р. осів на стало у Львові Д-р Дм. Д о н ц о в*). Його діяльність цього львівського періоду (до 1939 р.) мала величезний ідеологічний вплив на західно-українське суспільство, як також і на еміграцію в Європі й за океаном. У Львові Д-р Дм. Донцов редагував Літературно-Науковий Вістник і Вістник та його Квартальник; у Львові ж 1926 р. появилася й «Націоналізм» Дм. Донцова, який ідеологічно оформив засади т. зв. націоналістичного руху. Свої ідеї ширив Др. Донцов також і своїми викладами, що в ними він час од часу виступав в Галичині й на Волині.

З давніших емігрантів-наддніпрянців у Львові працював В. В. Д о р о ш е н к о. Визначний науковий робітник, видатний бібліограф, Володимир Доршченко, родом в Полтавщині, емігрував до Галичини в 1909 р., коли й розпочав там свою працю в бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка, яку й продовжував аж до останнього часу вже як директор цієї бібліотеки й голова Бібліо-

*) Д-р Дмитро Д о н ц о в уродж. в Мелітополі (Таврія) 16/28 серпня 1883 р. Емігрував в квітні 1908. Писав в «Україніше Рундпау» у Відні, в галицьких українських часописах. В 1913 у Львові виходить його «Сучасне політичне положення нації і наші завдання» (програма сепаратизму). Від 1914-16 провадить Українське Пресове Бюро в Берліні, співробітничав в німецькій пресі: «Дас Гресере Дойтшлянд», «Ді Дойтше Політік», «Дер Пацтер», «Дер Мерц», «Дас Ное Дойтшлянд», «Дер Тюрмер», «Норд унд Зюд» і пр. Видав «Ді укр. Штатсідее унд дер Кріг геґен Русслянд», «Гроссползн унд ді Центральмехте», «Карльс XII Фельдцуг ін дер Україне»; 1919-21 шеф Українського Пресового Бюра в Берні в Швайцарії при Українській Політк. Місії; пише в швайцарських часописах — німецьких і французьких. 1921 видає у Відні «Підстави нашої політики», 1922—39 видає у Львові «Заграву», «Літ.-Наук. Вістник» а потім «Вістник», книгу «Націоналізм», «Де шукати наших традицій», «Два патріотизми», «Політика принципіальна і опортуністична», «Наша Доба і література», «Дурман соціалізму», «Маса і Провід», «Поетка українського рисорджіменту». В 1940 видає в Букарешті журнал «Батаву», 1941 співробітничав в берлінській пресі. Подано ва текстом Д-ра Д. Донцова).

графічної комісії НТШ. В роках війни В. Дорошенко поклав багато праці в СБУ, працював також на громадсько-політичному полі, співробітничав у багатьох органах, редагував «Дніпро», публікував бібліографію й праці в літературознавства, спеціально в Шевченкознавства. Дуже важною була праця В. Доршенка в Товаристві допомоги емігрантам в Вел. Україні у Львові. Визнаючи заслуги цього робітника, західні українці спільно з еміграцією відсвяткували у Львові 15 листопаду 1925 р. двадцятипятиліття літературної праці В. В. Дорошенка.

Співробітником В. Дорошенка по Союзу Визволення України був його земляк з Полтавщини Андрій Ж у к. який в 1930 р. жив й працював у Львові як кооперативний діяч. Так само в кооперації працював і громадський та політичний діяч Михайло К о р ч и н с ь к и й, родом з Поділля. М. Корчинський, правник з фаху, мав давніші звязки в Галичину. За влади тимчасового російського уряду він був повітовим комісаром у Товмачі, пізніше заступником губерніяльного комісара Буковини. Грав він видатну роль і за української державности. Від 1922 р. М. Корчинський осів у Галичині вже як емігрант. Він був у складі професорів і в Кураторії високих українських шкіл у Львові, працював в «Просвіті», Науковому Товаристві Шевченка, в кооперативних і інш. установах. В 1935 р. вийшла у Львові владжена ним книга про «Кооперативне Право». М. Корчинський і помер у Львові 7 жовтня 1937 р.

Ще перед тим, 27 травня 1936 р., помер у Львові Д-р Ігор Л о с ь к и й. Покійний, учасник бою під Крутами, перебував на еміграції в своїм батьком проф. К. Лоським; працював він у студентських організаціях в Берліні, зокрема в «Мазепинському Брацтві», що при його участі там було й повстало. З 1932 р. Д-р І. Лоський працював аж до своєї смерті у Львові, як педагог і співробітник різних українських видань, в яких публікував свої науково-історичні причинки. Літературно-чинним був і покійний Юр. М а г а л е в с ь к и й († 29. X. 1935 р.). Співробітничав він у Літературно-Науковому Вістнику і в календарі «Дніпро».

З письменників-емігрантів, крім згаданого вже М. В о р о н о г о, у Львові ще в 1922 р. працював Клим П о л і щ у к, який викінчив тут свою повість «Світ Червоний», збірку новель «Безмежність» і писав «Трилогію українського визволення». В той же час молода київська письменниця Галина О р л і в н а виготовила у Львові до друку третю книжку новель п. в. «Жага життя». У Винниках під Львовом помер 13 листопаду 1923 р. Д-р Іван Л и п а, який практикував тут як лікар (Про нього в ЛВН, 1924, I). Новіші емігранти з большевицького пекла публікували у Львові праці з советської дійсности на Україні. Дуже плідною була в Галичині літературна продукція кол. калішського «Веселківця» Івана З у б е н к а, який писав повісти, романи й драматичні твори. Зубенко ж багато допомагав і при виданні жіночих українських журналів, що виходили під редакцією Олени Кисілевської та Ірини В і л ь д е в Коломиї; в Коломиї ж він трагічно й скінчив своє життя 21. серпня

1940 р. (Стаття його пам'яті Олени Кисілевської в *Краківських Вістях* ч. 219 за 1941 р.).

В оглядах українського письменства двох останніх десятиліть творчість наддніпрянських авторів-емігрантів подається звичайно у зв'язку з літературним життям Західньої України. В цих оглядах, крім названих уже, можна зустріти ще імена таких письменників і поетів-емігрантів, твори яких публікувалися найбільше в галицьких літературних виданнях: М. Асканича, Б. Гомзина, Ю. Дарагана, Ф. Дудка, Ю. Клена, Н. Королевої, Ю. Косача, Г. Костельника, А. Крижанівського, Юр. Липи, Б. Лисянського, Н. Лівницької-Холодної, Г. Мазуренкової, Е. Маланюка, Л. Мосендза, Гр. Наріжної, М. Обідного, О. Олеся, О. Ольжича, В. Пачовського, О. Печеніг, Ул. Самчука, Ол. Стефановича, О. Теліги, Сп. Черкасенка, М. Чирського і баг. інш.

Подібне ж явище маємо і в науковому житті галицької України. Там також значна кількість і особистого складу науковців і виявленої в останній час праці належала саме еміграційним діячам. Нпр. з дійсних членів Наукового Товариства ім. Шевченка деякий час перебували або й залишилися на еміграції цілий ряд наукових діячів, як Дм. Антонович, Іп. Бочковський, Дм. Дорошенко, От. Ейхельман, Вол. Залозецький, К. Коберський, Б. Крупницький, Ол. Лотоцький, Ол. Мицюк, І. Мірчук, В. Садовський, В. Січинський, В. Старосольський, Дм. Чижевський, Л. Чикаленко, В. Щербаківський, А. Яковлів, В. Бірчак, Л. Білецький, П. Зайцев, Ол. Колесса, З. Кузеля, І. Огієнко, І. Панькевич, В. Сімович, Ром. і Ст. Смаль Стоцькі, І. Борковський, П. Герасименко, І. Горбачевський, М. Дольницький, Б. Матюшенко, О. Орлов, Ол. Смакула, Ст. Тимшпенко, І. Фещенко-Чопівський і інш., а також багато звичайних членів НТШ у Львові. В галицьких наукових виданнях було публіковано багато праць дослідників-емігрантів.

В складі професорів львівського українського університету, крім згаданих уже Л. Білецького та М. Корчинського з емігрантів треба назвати й проф. І. Ш и м о н о в и ч а, який викладав для слухачів-правників цього «підземного» університету курс лекцій історії політичної економії. Цей його курс в 1923 р. вийшов і друком, як 1. вип. «Наукової Бібліотеки» В-ва «Русалка» у Львові. З діяльністю емігрантів-професорів Української Господарської Академії в Подєбрадах зв'язане й заснування та провадження державного рільничого ліцею в Черниці.

В останніх роках велику редакторську працю виконував у Львові емігрант з Буковини Д-р Василь С і м о в и ч. Як науковий діяч він входив до виділу НТШ, редагував філологічні випуски Записок цього Товариства, науковий орган українознавства «Сьогочасне і Минуле», а перед тим орган львівської «Просвіти» — «Життя й Знання» та інші просвітнянські видання. Маючи великі зв'язки серед еміграції, Д-р В. Сімович притягнув до співробітництва в редактованих ним виданнях багато авторів-емігрантів. Ще перед своїм переїздом з Праги до Львова Д-р В. Сімович разом з Вол. Дорошенком входив

до редакційної колегії Української Загальної Енциклопедії (УЗЕ або «Книга Знання», видання «Рідної Школи», три томи якого друкувалися в р. р. 1930-1934). Серед співробітників УЗЕ була більша частина емігрантів, особливо в півтомі «Україна». З емігрантів співробітниками УЗЕ були: Дм. Антонович, Аг. Артимович, К. Безкровний, В. Віднов, Л. Білецький, І. Боберський, М. Боровський, С. Бородавський, Іл. Борщак, Е. Вировий, Ол. Вітенко, В. Галич, Т. Галіп, Л. Грабина, Ф. Гула, Ст. Дністрянський, М. Дольницький, Вік. Доманицький, В. Дорошенко, О. Доценко, О. Думін, А. Жук, М. Зайців, П. Зленко, В. Іванис, Б. Іваницький, І. Кабачків, П. Карманський, З. Кузеля, В. Кучеренко, З. Лисько, Б. Лисянський, Іс. Мазепа, С. Наріжний, І. Огієнко, Ол. Орлов, І. Панькевич, В. Петрів, С. Риндик, В. Садовський, В. Січинський, Ст. Смаль Стоцький, Е. Сокович, Ф. Стешко, П. Феденко, Дм. Чижевський, Л. Чикаленко, Св. Шрамченко, Ол. Шульгин, В. Щербаківський, А. Яковлів і інш. Співробітники-емігранти брали участь і в складанні української сільсько-господарської енциклопедії у Львові.

В «Сільському Господарі» працював дехто з інженерів Української Господарської Академії в Подєбрадах і Чеської Техніки в Празі (Е. Томашевський, М. Боровський, Романенко, Дубровний, Каплистий, Гнатівський і ін.). В ревізійному Союзі Українських кооперативів з емігрантів-наддніпрянців були чинними: Д-р Петро Панченко, Д-р Віталій Левицький, Кость Голобродський і ін. Також в «Маслосоюзі» були працівники, що здобули собі підготовку на еміграційних кооперативних курсах в Празі.

З емігрантів-підприємців у Львові називають Гр. Андрієва, який був там спільником друкарні; Левко Янушевич мав у Львові своє фотографічне заведення (до 1931 р., коли переїхав до Праги, де й продовжував свою фотографічну діяльність). Килимарня в Косові «Гуцульське мистецтво» працювала під кермою М. Куриленка та його дружини Валентини; ткала вона килими й за мистецькими проєктами проф. Р. Лісовського.

Не менш ріжносторонньою, ніж на галицькому ґрунті, була культурна праця емігрантів і на Волині та на північно-західніх українських землях. Тут наддніпрянська еміграція, поскільки тільки це дозволяли тамшні політичні обставини, йшла працювати в кооперативі, церкві, просвітніх установах і т. д. З кооперативних діячів-емігрантів на Волині своєю працею особливо визначилися: М. Трепет, Скрипник, І. Романченко, Я. Грабів, А. Герасименко, Гр. Буц, Сергій Бачинський, покійний Ів. Мотренко, Сем. Богдан, Піснячевський, Вол. Мачушенко, М. Литвицький і інш. Працювали вони в різних осередках Волині — Крем'янци, Луцьку, Острові й т. д.; організовували вони там кооперативне життя й дбали, щоб кооперативні позиції лишилися в українських руках. Майже всі названі діячі брали участь в Кооперативноиу З'їзді в Крем'янці 1922 р. Будучи головним організуючим чинником волинського кооператив-

ного життя вони в найбільшій мірі причинилися й до засновання Бюра волинської кооперації, в якому також працювали емігранти. Як кооперативні діячі на Волині значні заслуги мають також емігранти: М. Скидан, Мих. Рутковський, Ф. Сумневич, Жиглевич і баг. інш. У волинському кооперативному союзі важну роль грав Евг. Архипенко. Для розвитку книгарської справи на Волині з емігрантів працювали: Евг. Богуславський (книгарня «Нива» в Луцьку), Платон Доманицький (книгарня в Ковелі), Бакун (у Крем'янці) й інш.

В крем'янецькій «Просвіті» з емігрантів визначилися своєю діяльністю: покійний проф. В. Біднов, Животко, Демид Олександрович, Пасішниченко й ін. Дехто з них займав і учительські посади (нпр., А. Животко в Крем'янці був учителем дитячого притулку; в Крем'янці ж учителював і Василь Дорошенко). Українські емігранти заініціювали були на Волині й видання періодичного органу «Волинський Вістник». Президія ініціативної групи для видання цього органу складалася з проф. В. Біднова — голова, М. Трепета — секретар і Я. Грабова — скарбник. Однак ініціатива в цій справі реалізована не була, а то з причини адміністративного вислання названих ініціаторів за межі бувш. Польської держави. Замість проєктованого «Волинського Вістника», почало виходити в Луцьку «Українське Життя», редактором якого був В. Островський і в якому співробітничали емігранти.

З окремих емігрантів, що працювали на Волині в перших роках еміграції, крім названих уже, треба згадати: Ол. Ковалевського, М. Багриновського, Мик. Маслово, адв. Степуру (провадив бюро правних порад при крем'янецькому союзі кооперативів) адв. Карпинського в Рівному, Мик. Косача, В. Чуднівського, Д-р Петра Шепченка, Мих. Савицького і баг. інш. З рядів еміграції вийшло не мало працівників і організаторів «Рідних Хат», «Просвіт», драматичних гуртків і т. д., а також кооператорів, учителів, духовних. Для прикладу досить згадати такого видатного представника волинської православної ієрархії, як єпископ луцький **П о л і к а р п** (Сікорський); на Волині ж як духовні працювали й брати Видибіди (Олександр і Петро), прот. П. Пашевський, також П. Табинський і ін. В церковному житті північно-західних українських земель грав роль й проф. Д-р **І. Огієнко**, тепер архієпископ Холмський **І л а р і о н**. В літературно-мистецькому товаристві ім. Л. Українки в Рівному завдяки праці емігрантів був зорганізований один з кращих на Волині українських хорів в складі понад 30 осіб. Керівником цього хору був старшина Армії УНР **М. К а л ь м у ц ь к и й**, що працював перед тим в хорі Дм. Котка. При цьому ж товаристві також з участю емігрантів провадила працю й драматична та малярська секція, які в 1929 р. зорганізували 4-х місячні хоріві, театральні та малярські курси. Рівенське товариство влаштувало також і виклади, з якими виступали й прелегенти-емігранти (нпр. в літі 1929 р. на запрошення цього товариства в Рівному відбувся виклад Д-ра Дм. Донцова). В рівенській гімназії учителькою математики

була Н. Ш у л ь г и н а - І щ у к, яка деякий час викладала математику в Українському Високому Педагогічному Інституті в Празі. Українські видавництва на Волині також в значній мірі жилися працею наддніпрянських емігрантів, що з них деякі були тут і редакторами. На Волинь же для праці серед свого народу старалися дістатися й інженери подебрадської Академії, й декому з них в цьому пощастило. Але загалом умови культурної праці еміграції на українських землях під Польщею були дуже тяжкі. Пізніше на Волині дехто з емігрантів працював в різних установах, займаючи більш або менш визначні становища, нпр. арх. С. Тимошенко, дсц. Вол. Дяконенко, інж. полковн. Ол. Алмазів († 13. грудня 1936 р. у Луцьку) і баг. інш. Виконуючи свої службові функції, вони провадили серед тамшнього населення й культурно-просвітню працю. На місці буде зазначити, що деякі елементи наддніпрянської еміграції на Волині в високій мірі були ангажовані в тамшньому політичному житті (як нпр. П. Певний). Але розгляд політичної діяльності не входить в план цієї праці.

XXVIII.

НА БУКОВИНІ.

Державна влада не давала можливості емігрантам з Наддніпрянщини перебувати постійно на українських теренах в Румунії. Через це наших політичних і військових емігрантів на Буковині й Басарабії ніколи не було багато, лише одиниці. З таких можна назвати: Д. Антончука, С. Радзієвського, В. Радзієвську, Гармаша, Кригульця, Лугового, інж. І. Янішевського, Стовбенка, Д-ра Бойченка, Голобородька й інш.

Українським емігрантам на Буковині не було вільно брати активної участі в місцевому українському житті. Але напівлегально вони всеж виявляли себе в ньому діяльними, особливо на просвітньому й господарському ґрунті. Вони допомагали місцевим елементам засновувати нові українські органи, як нпр. чернівецькі — «Ч а с та «С а м о с т і й н а Д у м к а»; деякі з цих видань і жилилися здебільшого співробітництвом авторів емігрантів.

Емігранти ж допомагали заснованню в Чернівцях українського хору, театру й т. п., в яких брали потім жваву участь як режисери, диригенти, артисти тощо. Вониж виступали часом в доповідями й рефератами на загально українські теми. З ініціативи й за допомогою емігрантів на цвинтарі в Чернівцях був вибудований пам'ятник першому консулові УНР в Чернівцях Д-ру М. Догомилі.

В економічній галузі українські емігранти причинилися головню до розвитку молочарського господарства на Буковині. Вони дбали про засновання в Чернівцях і на провінції молочарень («Аграрія», «Блька») і працювали в них. Агрономи емігранти сприяли піднесенню сільського господарства. Їхніми заходами на Буковині відбувалися окремі виклади, влаштувалися курси, засновувалися досвідні станції, провадилися аналізи ґрунтів і т. інш.

Про культурну працю української еміграції на Басарабії маємо ще менше відомостей, та й сама вона була значно меншою навіть від тої скромної праці, яку мали можливість виявити українські емігранти на Буковині. Згадаємо, що проф. Л. Фролов деякий час стояв на чолі Природничо-історичного Музею в Кишеневі. Просвітню українську працю на Басарабщині провадили п-во Чернухи. З ними співробітничав інж. Гетьманченко й Ілько Гаврилук. Велику поміч в культурних починах емігрантів виявляв осілий на Басарабщині Д-р М. Галин.

XXIX.

НА ЗАКАРПАТТІ

Значіння праці емігрантів для національного відродження Срібної Землі. Комітет допомоги українським збігцям. Допомога карпато-українському населенню. Праця в «Просвіті» та її філіях. Роль емігрантів в просвітянському театрі. Театральний кружок. Т-во «Кобзарь». Режисерська діяльність М. Садовського, Ол. Загорова, М. Аркаса й інші. Розвиток хорової справи. Ол. Приходько, Пл. Россіневич-Щуровська, Д. Петрівський, Я. Буркацький; організатор оркестр І. Романченко; учителька музики С. Дністрянка; хореографічна праця А. Кістя. Педагогічна й громадська праця учителів-емігрантів. Іхня праця просвітня й кооперативна. Праця на літературному та науковому полі — М. Підгір'янка, С. Черкасенко, Д-р В. Бірчак, Д-р І. Панькевич і інші. Етнографічне Т-во в Мукачові. М. Обідний. Журналістична та видавнича діяльність. Господарські підприємства емігрантів. Праця в адміністрації та суді. Лікарі-емігранти. Праця в інших галузях.

З усіх українських земель, де доводилося в останньому двадцятилітті працювати українським емігрантам, чи не найбільше значіння мала їх праця саме на Закарпатті. Це в значній мірі саме завдяки культурній праці українських емігрантів настало національне відродження Срібної Землі й було підготовлене чудодійне перетворення Підкарпатської Русі в Карпатську Україну; це головно завдяки праці українських емігрантів підкарпатські русини оставили свій «глибокий сон» і приобцилися до загальної української революції.

Українська еміграція, що по війні працювала на Карпатській Україні, походила з усіх українських земель. Працювали там наддніпрянці й галичани, буковинці й кубанці. Так само й праця їхня виявлялася в самих ріжноманітних галузях тамшнього культурного й господарського життя. Працювали там водночас українські письменники й кооператори, видавці й режисери, просвітяне й учителі, бджолярі й балетмайстри, диригенти й музейники і т. д. й т. п. І в багатьох з цих галузів саме емігранти були піонерами, що проводили перші борсовни й творили нові національні форми тамшнього життя й праці. Національно-культурна діяльність української еміграції на Закарпатті остільки велика й значна, що докладне висвітлення її було би можливе лише в спеціальних студіях. Тут своє завдання обмежую до загального огляду цієї праці, при чому — умисно зупиняюся перед революційними подіями 1928 р. Праця української еміграції на Закарпатті в значній мірі підготовила там національну революцію. Емігранти ж відіграли дуже велику роль і в організації Карпато-української державности. Але вяснення цього всього в повному обсязі буде завданням спеціальних дослідників.

Культурна праця українських емігрантів на Закарпатті почалася з перших же років еміграції. Провадилася вона як українськими організаціями, створеними там емігрантами, так і окремими особами, що займали на Закарпатті ті чи інші громадські або службові становища. Ще в середині 1920 р. в Ужгороді повстав Комітет допомоги українським вб'їгцям, який виявляв також і культурно-просвітню працю. Цей Комітет, що в ньому були заступлені й емігранти з Наддніпрянщини, мав між інш. і такі секції як забавова, учительська, для приміщення студентів і т. д. Довголітнім відданим діячем, справжньою душею цього комітету був Юл. Колцуняк, який багато зробив для стрільців-скитальців в Ужгороді а також для їхніх дітей; пізніше працював в кооперації. Праця Комітету не обмежувалася самими емігрантами, а поширювалася також і на місцеві елементи.

Так само й пізніше різні українські еміграційні організації, зокрема в Чехії, пам'ятали в своїй діяльності про потреби закарпатського українського населення й старалися — як тільки могли — йому допомогти. Їхня допомога виявлялася нпр. при грошових збірках на різні культурні цілі (будування народніх домів і т. інш.), що їх переводили закарпатські «Просвіти» й под. організації; щоб уможливити тамоснім дітям відвідування шкіл, українські емігранти збирали й посилали на Закарпаття одіж і обува, а щоб підтримати діяльність тамосніх «Просвіт» і читалень, висилали туди великі партії книг і т. д., й т. п. В Чехії це робили і пластові еміграційні організації, й Український Жіночий Союз у Празі, й Товариство Українських Інженерів, і редакція «Українського Тижня», й інші організації, й окремі діячі. В самих останніх місяцях, вже в часі Карпато-української державности, українська еміграція дуже жертвенно відгукнулася не тільки на організаційні а також і на фінансові потреби державного будівництва. Грошові жертви української еміграції на фонди Карпатської України, як в самій Чехії, так і по цілому світу, були дуже значні. Не менш значною була й організаційна допомога еміграції при налагодженні державного життя Карпатської України. При чому виявляли її емігранти, як і свою працю впродовж багатьох попередніх літ, вправила на дуже другорядних а то й підрядних становищах.

Культурно-просвітня діяльність української еміграції на Закарпатті в значній мірі була зв'язана з Товариством «Просвіта». в Ужгороді та його численними філіями й читальнями на місцях. Уже в самому заснованні центрального Товариства «Просвіта» в Ужгороді в 1919 р. брали участь також і галичани, як Микола Творишло і Д-р Іван Панькевич. Обидва ж вони увійшли і до відділу новзаснованого Товариства. Членами засновниками «Просвіти» в Ужгороді був і Євген Пуза — майор Української Галицької Армії. З ініціативи ж галичанина Д-ра Михайла Новаківського була заснована при ужгородській «Просвіті» комісія «Народнього Дому» та музейно-бібліотечна. Музей Т-ва «Просвіта» в Ужгороді в своєму природописному відділі мав колекцію

мінералів, вібрану проф. Д-ром Степаном Рудницьким. Д-р Вол. Пежанський з Галичини працював для здійснення «Народного Дому» в Ужгороді. Д-р Володимир Бірчак та Д-р Іван Панькевич розвинули значну діяльність у Видавничій Комісії «Прсвіти»; в Музичній Комісії цього Товариства, біля засновання «Руського Народного Хору» найбільше попрацювали наддніпрянські емігранти Олександр Кизима, Олександр Приходько, Роман Кирчів та Мих. Роццахівський. В канцелярії «Прсвіти» багато працював прсф. Яків Голота, який прийшов на Закарпаття з військовою рабiтничою сотнею, став директором Торговельної школи в Севлюші, потім професором Торговельної Академії в Мукачові, а пізніше вчителював в греко-католицькій півце-учительській семінарії в Ужгороді. В канцелярії «Прсвіти» працював кілька останніх літ і Д-р Ол. Баранів.

Теж саме було і в багатьох філіях та читальнях «Прсвіти» на Закарпатті. Скрізь в них, де тільки були, працювали емігранти. Одна з найбільших філій «Прсвіти» — Мукачівська — мала в своєму відділі інж. В. Куриленка, інж. Л. Романюка, Д-ра В. Комаринського, Д-ра Охримовича — всі в рядів еміграції. В Берегівській читальні (заложеній ще в 1920 р.) з почину емігранта проф. Е. Бачинського працювали, крім самого ініціатора Е. Бачинського, який організував там і мішаний хор, ще проф. К. Заклинський, проф. В. Пачовський, агр. Ст. Манжула, пізніше також подружжя Статникових і інші діячі-емігранти. В береговській філії «Прсвіти» визначну роль відігравав і надрадн. Дан. Стахура, який — як делегат головного відділу — відкривав філію «Прсвіти» і в Хусті. В Ясіні секретарем в «Прсвіті» був Ів. Устіянович, який працював також і в Берегові. Береговський осередок українських емігрантів (з такими діячами як Д-р Д. Стахура, проф. К. Заклинський і ін.) був особливо продуктивний своєю культурною працею. За дуже тяжких умов в цьому зденаціоналізованому місті діячі-емігранти за два десятиліття досягли значних національно-українських вислідів. Працею майже виключно самих емігрантів повстала тут ціла мережа українських закладів і організацій, була розвинена самодіяльність місцевих українських елементів і розбудоване культурне життя. В заснованій ще 1919 р. державній реальній гімназії в Берегові працювали такі українські професори-емігранти: директор Андрій Алиськевич (до 1922 р., потім в Ужгороді), управитель державного інтернату Ом. Бачинський (до 1928 р.), Андрій Дідик (до 1925 р.), Михайло Демчук (до 1922 р.), о. Ом. Крайчик і Іл. Кульчицький (до 1922 р.), Володимир Палятинський († 1925 р.), Василь Пачовський (до 1929 р.), Корнило Заклинський (від 1921 до 1939 р., весь час бібліотекар бібліотеки учнів і бібліотеки бідних учнів), Адріян Артимович (1924—1939) і Сергій Ілляшевич (1926—1939). В державному гімназійному інтернаті в Берегові, крім названого вже проф. Ом. Бачинського та його дружини Павлини, з емігрантів працювали ще проф. проф.: Ілько Кульчицький, Сергій Ілляшевич і ін. В заснованому 1927 р.

Товаристві для помочи учням гімназії, яке розвинуло значну допомогову акцію, перед вели: спочатку проф. Ом. Бачинський, потім проф. К. Заклинський. Останній був секретарем і Батьківського Комітету при гімназії (засн. в 1932 р.), а діяльними членами цього Комітету з емігрантів були: агр. Ст. Манжула, Ст. Тисовська й ін. В організованому ще 1921 р. берегівському гімназіяльному пласті, що був з найстарших в цілій Карпатській Україні, як провідники працювали професори: Мих. Демчук, Андрій Дідик, К. Заклинський і С. Ілляшевич.

Учителі-емігранти працювали в Берегові також і в горожанській школі (нпр. Ів. Устیانович провадив шкільний хор) та в народніх школах (нпр., Гр. Дубик і Настя Дубикова).

Крім шкільних закладів, в Берегові важну культурну ролю відгравало засноване 1927 р. Педагогічне Товариство з його Народнім домом, що був фактично центром українського життя в Берегові. В Педагогічному Товаристві з емігрантів працювали: Ом. Бачинський, К. Заклинський, С. Тисовська, С. Ілляшевич, В. Пачовський, Ів. Устیانович, А. Артимович і інш. В береговському Гуртку Учительської Громади, як і в Красвій протиалкогольної централі «Гверезіст» найбільше праці вложили емігранти — К. Заклинський та Ів. Устیانович. В береговській кооперації чиним був проф. А. Артимович, він же з панею Романченковою працював і в інтернаті Педагогічного Т-ва. Секретарем філії Народньо-просвітнього Союзу в Берегові був К. Заклинський, а в Драматичному кружку при тамошній читальні «Просвіти» працювали: Михайло Баланчук, учитель Статників з дружиною, учитель Гончаренко й інш. Крім названих осіб, в береговському осередкові працювали й ін. діячі-емігранти як Д-р М. Стаховський, Ольга Стахурівна, Ада Заклинська (в жіночій секції «Просвіти», що в 1933 р. влаштувала виставку українського народнього мистецтва) і т. д.

Особливо великою і значною була праця української еміграції в просвітянському театрі на Закарпатті. «У нас на Підкарпаттю — свідчить Д-р Михайло Бряцайко — давніше (с. т. перед 1920 р.) нашого руського театру не було, і не було властиво ані аматорських кружків в повнім значінню того слова»⁶⁸⁾. При Т-ві «Просвіта» в Ужгороді ще в 1920 р. заснувався Театральний кружок, який дав кілька вистав як в самому Ужгороді так і на провінції. Цей «Театральний гурток» — в наслідок недостатку домашніх сил — організовано в значній частині з української еміграції». Просвітянський театр в Ужгороді розвинувся з Товариства «Кобзарь», що заклалося в Ужгороді з членів Української Республіканської Капели. Це Товариство в складі якого були і фахові артисти, і допомогло ужгородській «Просвіті» в справі заснування сталого театру. Члени «Кобзаря» без жадних умов і претензій до «Просвіти», яка тоді не мала кштів, стали до праці на ужгородській сцені. «Артисти — як свідчить той же Д-р Бряцайко —

⁶⁸⁾ В статті «Руський театр Товариства «Просвіта». Календар Пчілки на 1934 р. Ужгород.

поставилися до розпорядимости Т-ва «Просвіта» без жадних умов і саме тому пережили вони у нас досить тяжкі часи. Боролися часто в голодом і холодом, але це їх не знеохочувало, навпаки — ще більше заохочувало до праці». Товариство «Кобзарь» було частиною Української Республіканської Капели в числі 18 чл., які дісталися на Закарпаття, й виступали тут під орудою диригента Михайла Рощахівського. Як драматичний гурток ужгородської «Просвіти», Т-во «Кобзарь» почало свої вистави в Ужгороді ще в жовтні 1920 р. З утворенням театру при «Просвіті» на чолі управи його був Ром. Кирчів, а режисером спочатку Мих. Біличенко, а пітім артистка театру М. Садовського М. Приємська-Дніпрова; в 1921 р. якийсь час режисером театру був кол. режисер українського державного театру в Києві Борис Крижівецький.

Театральний гурт «Кобзаря» відпочатку мав у своїй праці значні труднощі — і матеріяльні, й організаційні. Його члени були добрими співаками, але далеко не всі вони мали артистичну підготовку. Не менші труднощі мав театр і в гардеробю та самі артисти в власним утриманням. Прибутки від вистав були такі мізерні, що члени театру мали місячно по 100 кор., а на прожиття собі потребували корон по 700. Як свідчить у своїх спогадах один з діячів просвітнянського театру в Ужгороді Ф. Базилевич. — «Не було ні до-свідчених артистів-професіоналів, ні гардероби, ні декорацій, ні грошей, але була любов і посвята до великого культурного діла. Все робили самі артисти: і малювали декорації, і шили костюми, і ставили сцени, і грали. . .»⁶⁹⁾ Справа з гардеробю театру значно поліпшилася після того, як було закуплено гардеробу таборового театру полонених українців у Фрайштадті.

В 1921 р. на становище директора театру ужгородської «Просвіти» запросили М. К. Садовського, який і приїхав до Ужгороду з артисткою Вал. Івановою та малярем Миколою Кричевським. М. Садовський, ставши директором і режисером театру, доповнив труп до 30 чл. Був між ними і 1 буковинець, 6 галичан, а решта наддніпрянці. В складі театральної дружини М. Садовського були: Мик. Міленко (пом. режисера і сценарій), Ол. Приходько (диригент), Ост. Вахнянин, Яр. Сімянович, Ом. Яворський, Ол. Артеміїв, Ол. Сувчинський, Мик. Кричевський, Вал. Іванова, М. Приємська, Н. Машкевич, К. Здорик, О. Завадська-Дівнич, Т. Приходьківна, М. Цьоканова (Терпило), С. Безручко, М. Ручкова, К. Бандуревич, А. Дудка, О. Мсрзова, М. Певний, О. Ливитський, П. Чугай, І. Сайко, М. Ручко, М. Біличенко, І. Трухлий, Р. Кирчів, Л. Безручко і В. Шевченко. Просвітнянський театр під орудою М. Садовського приїздив на гастролі й до Праги, де виступав не без успіху.

В 1923 р. М. Садовського, як режисера, заступив О. Загаров, який — як перед тим в Галичині — європеїзував репертуар ужгородського українського театру. В часі О. Загарова працювала в театрі й артистка М. Морська. Після відвіду Ол. Загарова в 1925-26 р.

⁶⁹⁾ Календар ужгородської «Просвіти» на 1929 р.

ужгородським театром в різних роках кермували: Я. Барнич, М. Певний, Ф. Базилевич, Г. Совачова й М. Аркас. Референтом в театральних справах був С. Черкасенко, адміністратором І. Ромапченко, а диригентом Ол. Приходько і Ю. Гаєвський.

Просвітянський театр в Ужгороді в першому ж десятилітті свого існування став справжнім центром української театральної культури на Закарпатті. «Під його впливом в містах і селах заклались численні театральні аматорські кружки, які провадять культурницьку працю в самих далеких закутках, відрізаних горами від міста й залізниці. Це діти руського театру «Просвіти», які од нього повстали, од нього вчаться, які до нього звертаються по книжки, театральну гардеробу, реквізити, декорації». Такий значний вплив ужгородського театру пояснювався у великій мірі тим, що в його складі в р. р. 1921—1930 були справді видатні артистичні сили. На жаль в 1930 р. дійшло до розв'язання цього сталого театру при «Просвіті» в Ужгороді. Театральна діяльність в наслідок цього не припинилася зовсім, але значно ослабла. Її дальший розвиток в Ужгороді найбільше зв'язаний з артистичною та режисерською працею полк. М. Аркаса та письменника Миколи Чирського. В 1934 р. в Ужгороді був заснований театр і м. Садовського, в складі якого працювали й місцеві сили. Але роля емігрантів у театральній діяльності на Закарпатті не припинялася й до останніх часів. Навіть пізніший український театр «Нова Сцена», що повстав при філії «Просвіти» в Хусті, між найвидатнішими своїми членами, мав таких діячів емігрантів, як М. Аркас, Р. Кирчів і М. Чирський, Д-р Мик. і Ол. Самойловичі. Так само й на провінції емігранти засновували й провадили драматичні гуртки, як от напр. пані Романченкова в Перечині.

Завдяки праці діячів-емігрантів розвинулася на Закарпатті й українська хорова справа. На цьому полі найбільші заслуги належать проф. Ол. Приходькові, який в 1920 р. стало перебуває на Закарпатті, а також і Пл. Ів. Росіневич-Щуровській, яка в роках 1934—1936 жила й працювала в Ужгороді. Так само як свого театру, так і хорів своїх, закарпатські українці до 1920 р. не мали. В 1920 р. професор співу при мужеській учительській семінарії в Ужгороді Ол. Приходько організував при цій семінарії хор і виховав молодих диригентів, які присвятили потім свої музичні знання заснованню народніх хорів по селах Закарпаття і пісню будили підкарпатських русинів од «глибокого сну». Під орудою того ж Ол. Приходька в 1921 р. при Т-ві «Просвіта» в Ужгороді був заснований «Руський Національний Хор», що спочатку складався всього з 25 чл., а потім збільшився аж до 200.

На розвиток хорової справи в Карпатській Україні великий вплив мало агадуване вже Товариство «Кобзарь»; члени цього Товариства обіздили й найглухіші закутини Закарпаття, уряджували там концерти і співали в церквах. Тим часом і підготовлені вже молоді диригенти почали закладати по селах народні хори й ширити уміння хорового співу. На конкурсі шкільних хорів в Уж-

городі в 1924 р. виступав хор Учительської Семинарії під орудою Ол. Приходька і хор Торговельної Академії під орудою також емігранта проф. І. Трухлого. На ювілейному з'їзді 1926 р. в Ужгороді в приводу 5-ліття руських народних хорів виступав на концерті хор вложений в 600 співаків. В наслідок от таких починів на Закарпатті зорганізувалося 10 національних хорів, в яких брали участь тисячі хористів. Під диригентською Ол. Приходька зорганізувався в 1928 р. й краєвий хор вакарпатського учительства. Про Ол. Приходька, який заслужено вважається організатором українських національних хорів на Закарпатті, писав у 1931 р. Г-Д, що він (Ол. Приходько) «свою невтомною працею підніс нашу пісню на той рівень, на котрому вона зараз стоїть, здобув він славу нашій рідній пісні і поза границями нашої країни. А найбільша його заслуга в тому, що виплекав в новій генерації цілий ряд молодих диригентів, які рознесли чарівну красу рідної пісні і в найтемніші кутки карпатських гір».

Пл. І. Россіневич-Щуровська була професоркою співу в ужгородській гімназії й диригенткою хору «Бандурист» в Ужгороді: перебуваючи на Закарпатті вона керувала там м. інш. і музичною постановкою деяких театральних вистав. З її діяльністю на Закарпатті звязана й поява деяких наших видань. Після відвіду Пл. Россіневич-Щуровської до Праги в 1937 р., її диригентські функції там зчасти перебрав вихованець Української Господарської Академії в Подєбрадах інж. Д. Петрівський. Як диригент-організатор народних хорів визначився на Закарпатті учитель Я. Буракцький. Москвофільським пантеличенням тамошнього українського населення займався емігрант в Полтавщини Гувеній — організатор руського хору в Сваляві, в яким він приїздив і до Праги. Як диригент хорів виступав на Закарпатті й Ів. Романченко, але значно більші заслуги має він як організатор просвітнянських оркестр (в Перечині, Зарічові, Березному, Середньому й багатьох інших місцях по всьому Закарпатті). Як учителька музики працювала деякий час в Ужгороді й відома українська піяністка С. Дністрянська, дружина проф. Д-ра Ст. Дністрянського, який останні роки свого життя також перебував в Ужгороді і там і помер.

Дуже значні наслідки на Закарпатті мала праця інж. А. Кістєя, який був там в р. р. 1931—1936 народнім учителем і ширив мистецтво українського національного танку (найбільше в Ужгородській, Березнянській і Хустській округах). Масові виступи підготовлених А. Кістєем танкових груп були м. інш. на з'їзді українського жіноцтва в Ужгороді, на ювілейному святі «Пресвіті» в Рахові, на з'їздах української молоді в Мукачові й Ужгороді і т. д. Інж. А. Кістєя виступав і як фільмовий артист. Грав він одну з головних ролей у фільмі «Марійка-невірниця» (на сюжет письменника Івана Ольбрахта в карпатоукраїнського життя). З працею емігрантів звязані й давніші фільмові спроби на Закарпатті. М. інш., проф. В. Пачовський ще в перших роках еміграції був автором лібрета до фільму «Коріятович».

Праця українських емігрантів, що учителювали на Закарпатті, була не лише чисто педагогічною, а також і громадською. Виявлялася вона в школі і поза школою — в різних культурно-просвітніх і господарських організаціях, що деякі з них самі ж емігранти й організували. Учителі-емігранти дуже підсилили т. зв. народовецьке вчительство на Закарпатті, організоване в Товаристві «Учительська Громада». Це Товариство нараховувало понад 1400 чл., в тому біля 10% було учителів-емігрантів. Найбільше еміграційного вчительства було в Тячівському та Волівському округах, менше в Мукачівському, Хустському, Севлюшському й Ужгородському, а найменше в Рахівському.

Учителі-емігранти працювали на Закарпатті в дуже не вигідних умовах — на становищах т. зв. договірних та помісних учителів. Тільки незначна частина їх, що набула собі згодом державну приналежність й урівноправилася з учителями-автохтонами, досягла становища й дефінітивних учителів. Дехто з них ще за чеської влади був призначений і управителем школи, але це останнє було зв'язане з певною обережністю й навіть дипломатичністю в поступованні. Відношення з боку адміністрації до українських емігрантів-культурників, за винятком хіба таких діячів, як шкільний референт Й. Пешек, пізніше Д-р Славик, було назагал неприхильним. Так само й з боку місцевих (звичайно мадяронських, а тим самим і українофобських) чинників, якими були на Закарпатті мало що не всі шкільні інспектори й майже всі управителі шкіл, а також повіство (за винятком кількох одиниць) і т. д., що від них в значній мірі, якщо не цілковито, залежала службова доля учителя-емігранта. Саме здобуття й задержання учительської посади для емігрантів утруднювалося ще й різними обов'язковими іспитами, які чим далі тим більше ускладнювалися. Українські учителі-емігранти підлягали також і спеціальному надзору жандармських чинників, т. щ. їхнє поступовання й діяльність були під сталим і всебічним надзором. До того всього, не легким було й матеріальне становище учителів-емігрантів, яким звичайно платили значно низчу платню і то тільки протягом навчального року.

Але навіть і при всіх таких труднощах учителі-емігранти дуже віддано виконували як свої шкільні обов'язки, так і позашкільні функції — в різних громадських і культурних організаціях. В останніх, як і в професійних учительських товариствах, учителі-емігранти не вибивалися на провідні місця, але фактично були найбільш ініціативним і найбільш працьовитим елементом. Вони відіграли значну роль в організації народовецького вчительства на Закарпатті; вони ж брали активну участь в органі цього вчительства «Учительському Голосі», як рівнож і інш. педагогічних та просвітніх публікаціях на Закарпатті. Можна з певністю сказати, що на Закарпатті не було ні одного українського часопису, в якому б не співробітничали учителі-емігранти. Дехто з них — як проф. Ол. Приходько, Я. Буркацький, Д-р Юл. Головацький і інш. — були й авторами або складачами й різних протимосквофільських

полемічних видань (Рідне Слово, Українець чи Рускій і т. д.).

Дуже важною була праця емігрантського вчительства і в окружних педагогічних кружках, де саме емігрантам-учителям належала провідна роль і куди вони вкладали багато своєї праці й ініціативи. З боку еміграційного вчительства була виявлена й ініціатива до обслідування дітей та запровадження нових педагогічних форм в українському шкільництві на Закарпатті. Учителі-емігрант інж. М. Храпко був керівником в справі обслідування дітей, а його співробітниками в цій праці були також емігранти-учителі: А. Кущинський, М. Штанько і Дахнівський — все інженери Української Господарської Академії в Подєбрадах. Висліди цього обслідування були й опубліковані. Інж. Ант. Кущинський, пізніше управитель школи й громадський діяч в Квасах, організував в Зарічі й Ясіні-Кевелеві т. зв. чинну школу. Про працю народнього вчителя А. Кістя, який широко зорганізував курсове навчання українських танців, уже була згадка. Ініціативну працю емігрантського вчительства і саме начальство вважало за ваірцеву (нпр. справа обслідування дітей заінтересувала й деякі наукові чинники Карлового Університету), але це не міняло загального упередження й неприхильного відношення до емігрантів, як до чужих «зайд», яким небезпечно попускати.

Педагогічна праця учителів-емігрантів в народніх школах Закарпаття мала велике національне значіння. Це ж вони були там першими справді українськими педагогами, завдяки яким ширилася національна свідомість і серед автохтонного вчительства на Закарпатті. Через закарпатські школи, в яких працювали емігранти, пройшло за цей час принаймні 15 річників закарпатської дітвори. Ця національно свідома українська молодь послужила пізніше головним кадром і для організації Карпатської «Січі» та інш. подібних товариств часів останнього національного зриву. Ця ж молодь дуже жертвенно й гідно виявила себе в революційних подіях 1938 і 1939 р. р.

В позашкільній діяльності еміграційного вчительства зокрема треба зазначити працю просвітню та кооперативну. Майже всі учителі-емігранти працювали в місцевих просвітах, читальнях, драматичних гуртках та кооперації. Для прикладу зазначимо, що біля організації народніх хорів працював Я. Бурацький (в Гересниці) — хор Я. Бурацького співав і в радію; А. Мойсіяха був організатором учительського хору (в Воловому); просвітнім діячем на Іршавщині виявив себе Юр. Руденко; над організацією хорів і пласту в Королеві н/Тисою багато працював тамошній учитель-емігрант Д-р Гр. Мельник і т. д. В місцевих кооперативах учителі емігранти виконували звичайно скромні функції книговодчиків, але фактично мали ідейний і організаційний провід. Група учителів-емігрантів (інж. П. Крассоніс, інж. М. Литвицький та банк. урядник інж. Л. Романюк) заходжувалися біля створення української кооперативної централі на Закарпатті, в чому їм в Праги допомагав проф. Б. Мартош. Інж. М.

Литвицький заснував у с. Сільці виробничий кооператив «К е р а м і к» для добування глини і виготовлення фарб та керамічних мистецьких виробів. Кооперативну діяльність на Тячівщині розвивав скульптор С т о в б у н е н к о і т. д. Значну активність виявили й учителі-емігранти, приналежні до партійних організацій. З них інж. С. Д о в г а л ь був пізніше дуже чинним в редакції с.-д. «Вперед», а Т. М о н ю к в т. зв. Робітничій Академії. Працювали учителі-емігранти також і в інш. галузях закарпатського життя, як нпр. біля організації тамошньої української православної церкви (інж. М. К у ш н і р е н к о й інж. М. Б у т о в с ь к и й). Дехто з учителів-емігрантів визначився на Закарпатті й своєю спортивною чинністю (нпр. К о б з а р ь — популярний футболіст С. К. Русь-Ужгород; останній при участі цього грача досяг був і членства в державній лізі).

На літературному полі зпоміж еміграційного вчительства особливо визначилася своєю працею відома діячка письменниці галичанка Марійка П і д г і р я н к а (Домбровська), яка аж до року 1930, коли її влада виселила за межі б. ЧСР, учителювала в народніх школах на Закарпатті. Її твори часто появлялися в різних тамошніх часописах, як «Пчблка», «Віночок» і інш., а також виходили й окремими збірками. В Севлюші при співредакторстві учителя-емігранта М. Х р а п к а вийшов в 1936 р. «Альманах підкарпатських українських письменників». В різних карпато-українських педагогічних виданнях публікували твори багатьох емігрантських письменників, нпр.: С. Черкасенка, який довший час сам перебував в Ужгороді, О. Олеся, В. Королева-Старого, В. о'Коннор-Вілінської, С. Русової, Арк. Животка, Б. Мартиновича і т. д. Взагалі літературний вплив письменників-емігрантів на розвиток карпатоукраїнського письменства і журналістики був дуже значний. З рядів емігрантів, що постійно перебували на Закарпатті, вийшов і історик карпатоукраїнського письменства. Є ним Д-р Вол. Б і р ч а к — автор огляду «Літературних стремлінь Підкарпатської Русі». Підсумовання літературної праці українських емігрантів на Закарпатті звязане з деякими бібліографічними труднощами. Є установленим фактом, що значна кількість творів емігрантів на Закарпатті була видана під авторським іменем як місцевих русинів так і приїзджих чеських діячів. Робилося так переважно з огляду на формальні моменти, що перешкоджали авторам-емігрантам видавати їхні твори під своїм власним іменем. Під таким фіктивним авторством появлялися на Закарпатті складені емігрантами підручники, белетристика, господарська література і т. д.

Емігранти-педагоги на Закарпатті працювали не лише в народніх школах. Були вони також і в школах горожанських (Д-р Іван Х а н д р и ц ь к и й, Д-р С. М а с е н к о, М. В е л и г о р с ь к и й, Д-р К. В а г и л е в и ч, Д-р В. У л ь в а н с ь к и й, М. В о д о н о с, Л. Б а л и ц ь к и й, Б. З а к л и н с ь к и й, Л. Г а в д я к, інж. М. Х р а п к о і інш.) та середніх. Директором господарської школи в Мукачові був П. Д у м к а. В значній мірі

заслугою цих емігрантських середнєшкільних професорів були підготовлені перші свідомі національно кадри карпато-української інтелігенції. Середнєшкільні професори емігранти працювали в ужгородській, берегівській, мукачевській і хустській гімназіях та в торговельній академії в Мукачові і в торговельних школах — ужгородській і севлюшській. Зпоміж них можна назвати таких діячів, як В. Андрієвський, В. Горбачевський (видав у Мукачеві власним накладом свої дві книги — «Ідеократизм» і «Релігія»), Ол. Приходько, І. Трухлий, К. Заклинський, А. Артимович, Балицький, Мих. Самойлович, Ів. Панькевич, Вол. Бірчак, А. Алиськевич, Юл. Головацький, О. Зелік, Як. Голота, А. Дідик, В. Лащенко, Д-р Іл. Цьокан, буковинець Палятинський, Качанюк, А. Крушельницький, М. Гупаловський, В. Чапля, Дм. Коломієць і інш. Дехто з середнєшкільних професорів-емігрантів (Л. Бачинський, О. Вахнянин й інш.) дуже багато зробили для розвитку українського пласту на Закарпатті. Пласт на Закарпатті не став народнім українським рухом, але відіграв значну ролю в життю тамшньої інтелігентської молоді. Кільки педагогів-емігрантів були й авторами шкільних підручників (Панькевич, Цьокан, Неверлі і інш.) Головним видавцем підручників на Закарпатті було Педагогічне Товариство, в якому найбільше працювали фактично проф. А. Алиськевич та П. Кукуруза.

В значній мірі з діяльністю педагогів-емігрантів був зв'язаний і розвиток наукової та літературної праці на Закарпатті, хоч ця праця вяжеться також і з іменами багатьох емігрантів — непедагогів. При редакційній участі емігрантів Д-ра І. Панькевича та Д-ра В. Бірчака видавала ужгородська «Просвіта» свої «Наукові збірники» (14 т. т.), що в них були опубліковані м. інш. і праці Степ. Рудницького, Вас. Сімовича, самого І. Панькевича, Вол. Залозецького, Т. Галіпа і інш. авторів-емігрантів.

Науковою організацією, що повстала й розвивалася працею емігрантів було й Етнографічне Товариство Підкарпатської Руси, засноване в Мукачові 1935 р. Головним організатором цього Товариства, яке мало й свій Музей, був Д-р Михайло Обідний, емігрант з Полтавщини, який і помер у Мукачові (7-го січня 1938 р.). Крім М. Обідного в управі Етнографічного Товариства працювали: Ол. Приходько, Д-р Юл. Головацький, Д-р І. Панькевич і інш. емігранти. Під кермою Д-ра Панькевича при Т-ві «Просвіта» в Ужгороді формувався музей-архів. На жаль, значна частина зібраних у цих установах матеріалів в нещасливих подіях 1939 р. були страчені для українських дослідників. З рядів української еміграції був і автор історіографічного огляду Закарпаття — проф. Евг. Перфецький, праці якого видруковані в «Изв. Отд. Рус. Яз. и Слов.» петербурзької Академії Наук, 1914 р. т. XIX, в. 1. і в Збірникові філософ. факультету браτισлавського Університету Коменського, 1922 р., ч. 1—8.

Еміграційне видавництво «Всесвіт» у Празі випустило в 1919 р. окремсю бршшурсю нарис прсф. Д. Д о р о ш е н к а про «Угорську Україну». Історію Підкарпаття писав і проф. Д-р Василь П а ч о в с ь к и й. Автор-емігрант, проф. Ол. М и ц ю к підняв на себе завдання написати й докладну есціяльну історію Підкарпатської Руси, якої досі появилося 2 томи. Для своєї праці проф. Мицюк використав і досліди своїх студентів, переведені ними в окремих селах на Закарпатті (Інж. П. Д о н ч е н к о, інж. М. К у ш н і р е н к о, інж. А. К у щ и н с ь к и й, інж. Г о р д і в н к о). В тому ж часі Д-р І. П а н ь к е в и ч підготовив і в 1939 р. у виданні Словянського Інституту в Празі випустив велику публікацію своїх діялектичних дослідів на Закарпатті.

З рядів емігрантів була подана й ініціатива до засновання в Ужгороді в 1936 р. університетського товариства, а пізніше й до перенесення Українського Вільного Університету з Праги до Ужгороду й удержавлення його в Хусті. Це останнє було вже майже рішенсю справою, але лишилося нездійсненим через упадок Карпато-української державности в березні 1939 р.

Участь українських емігрантів в літературному житті Закарпаття здійснювалася в спосіб публікації творів еміграційних авторів в карпато-українських органах. Таких авторів за останнє двадцятиліття було багато. Дехто з них, як нпр., Спиридон Черкасенко або Д-р Вол. Бірчак, і самі довший час або й постійно працювали на Закарпатті. Д-р Володимир Б і р ч а к (На-Коліні) вклав багато своєї праці у видання «Українського Слова». Біля цього органу працював деякий час і Михайло М у х и н, який мав певний вплив і звязки серед молодших карпато-українських поетів і письменників. Редактором «Свободи» в 1931 р. був Олександр Н а р і ж н и й, під кермою якого цей орган Християнсько-Народньої партії став на деякий час позапартійним національним українським часописом, в якому співробітничали здебільшого автори-емігранти (Іп. Бочковський, М. Литвицький, Сп. Черкасенко, С. О. Сірополко, Л. Романюк, С. Шелухин і інш.). На сторінках «Свободи» почали тоді з'являтися й фельтони її редактора (підпис. псевдонимом Максим С л и в к а). Мали значіння й полемічні виступи цього автора супроти ріжних нездорових явищ в громадському життю Закарпаття (напр., проти советфільства редактора ужгородської «Нашої Землі», або соц.-демокр. пантеличення большевицькою революцією в Іспанії, чи проти висвітлювання пропагандивного советського фільму в просвітянському ужгородському кіні «Уранія» і т. д.) як і проти окремих експонентів чужих партій на Закарпатті. Емігранти ж допомагали видавати й інші органи закарпатської преси, як напр., мукачівське «Світло» (де працювали інж. В. Куриленко та інж. Л. Романюк) і «Землю й Волю», ужгородську «Народню Силу» і т. д. Навіть в Пряшівському «Слові Народа» співробітничали емігранти.

Значну працю виконали емігрантські діячі на Закарпатті і в галузі в и д а в н и ч і й. На цьому полі чи не найбільше попрацював Павло К у к у р у з а — організатор і власник видавництва «Пчолка»

в Ужгороді. Накладом П. Кукурузи під фірмою «Пчолки» було видано протягом 1923—1938 р. р. 73 книги (назви) в кількості 102.200 прим. на загальну суму 1.352.900 кор. Автори виданих «Пчолкою» книжок були здебільшого емігранти (М. Боровський, Т. Павліченко, С. Русова, Юр. Сірий, А. Животко, М. Підгірянко, С. Черкасенко й інші). Сам П. Кукуруза видав кілька своїх власних праць з галузі пасішництва, природознавства, а також кілька казок для дітей і впорядкував для видання календарі, альбоми, атласи й т. інші. Видавництво «Пчолка» під кермою тогож П. Кукурузи, в р. р. 1923—1932 видавало під тою самою назвою свій орган для молоді. Матеріал для «Пчолки» постачали майже виключно автори-емігранти. Павло Кукуруза старався також і про поширення книги на Закарпатті книгарським способом. Одним з організаторів книгарської справи на Закарпатті був учитель інж. Ж о в т е н к о. Біля книгарської справи працювали також і інж. В. М у р а ш к о (в Ужгороді) та Юр. Т и щ е н к о (в Мукачові); в Хусті мав книгарню Інж. П. Ковердинський. Заст. директора ужгородської «Унію» в рр. 1926-1928 був Інж. М. Трепет; в «Унію» ж працював і В. Куриленко.

Пробували своїх сил емігранти на Закарпатті і як п і д п р и - є м ц і на господарському полі. Декому з них — навіть без власних капіталів — в цьому щастило, інші ж дали початків не йшли. Як пасішники — власники премислових пасік на Закарпатті відомі: Д-р Л. Гуменюк, проф. Ф. Швець і Д-р В. Мсрашко. Д-р Л. Г у м е н ю к мав від 1932 р. в Сваляві досліджу станицю плекання бджіл й провадив на ній пчолярську школу. Це був практичний пропагатор культурного бджолярства на Закарпатті. Прсф. Ш в е ц ь мав у Середньому свсю пасіку, яку він ще в р. 1926 перебрав від пасішничого товариства ім. П. Прскоповича, заснованого емігрантами з Праги в 1923 р. Свсю пасіку це товариство організувало в 1924 р. в Кальнику й перевезло її до Середнього. Ще перед тим група емігрантів-пасішників на Закарпатті заснувала в Ужгороді Т-во «Р і й». Головним ініціатором цього товариства був П. К у - к у р у з а. В цьому товаристві свого часу працював і Михайло Б о р о в с ь к и й, що був на Закарпатті і літературно чинний в цій галузі, Т. П а в л і ч е н к о і інші. В Середньому ж була і добре поставлена пасіка Д-ра В. М о р а ш к а, ветеринара з фаху, який приватно практикував на Закарпатті.

Досить обіцяючим для українських емігрантів на Закарпатті було молочарство. В цій галузі працювали там: Ол. Наріжний (спочатку як інструктор-організатор від Краєвого кооперативного союзу, пізніше як підприємець-власник), лектор-молочар Подєбрадської Академії К. Михайлюк, інж. А. Берегулька, інж. І. Янішевський, інж. Гончаренко, інж. Чернишенко. З них в праці показав себе найсильнішим Ол. Н а р і ж н и й — організовані ним молочарні (у Кальнику й Бобових — кооперативні; в Зарічові, Дубриничі й Дубровці — його власні) виявили повну життєздатність і мали важне значіння в піднесенні господарського життя населення тих околиць. При діяльній участі Ол. Наріжного нала-

годжувалася в 1932 р. й торговельна організація т. зв. «Чехо-Русина», яка мала свої осередки в Празі й Ужгороді і заповідалася на дуже велике підприємство. На перешкоді його розвитку стала тодішня загальна господарська криза й деякі інші причини. З емігрантів головним співвласником і співробітником цієї фірми був інж. М. Трєпет, який багато працював для електрифікації Закарпаття (від фірми Чесько-моравська Кольбен-Данек). «Чехо-Русин» орендував на Закарпатті полонини, організовував там свої молочарні, а також молочарні в с. с. Дубовому й Колочаві, в яких провадили працю здебільшого також емігранти (інж. К. Подоляк, інж. С. Сімяник, інж. Сінільний і інж. Д-р К. Осауленко). Дехто з емігрантів виконував на Закарпатті в торговельній галузі й агентурні та посередницькі функції (інж. М. Литвицький, Л. Клименко, Й. Дорош і ін). Емігрант з Полтавщини, учасник Зимового Походу, Павло Зіма, що був 10 років керівником і ревізором склепів фірми Батя, учив на Пряшівщині й Карпатській Україні місцевих хлопців працювати на шевських машинах, а при тому провадив і просвітню працю (в Тячові, Сваляві, Гуменнім і ін.). В господарській ділянці на Закарпатті визначався своєю працею кубанець учен. агроном Ст. Манжула, який між інш. виступав там з викладами на господарські теми, допомагав населенню фаховими порадами й інш. В рефераті хліборобського міністерства в Ужгороді визначився своєю працею інж. В. Коссар. Для розвитку закарпатського садівництва мала значіння праця емігранта Бойка в Буштинських державних розсадниках. В галузі садівництва працював і інж. Гнатівський — автор огляду Садівництва на Закарпатті. Кілька інженерів-емігрантів працювало також і в карпатському лісівництві. З них проф. Косюра в співробітництві з інж. К. Подоляком та інж. В. Проходом провадив обслідування закарпатських пралісів.

З рядів українських емігрантів був і закарпатський посол та громадський діяч Я. Остапчук.

В адміністрації та судівництві Закарпаття також було не без емігрантів, а дехто з них вибився навіть на досить високі становища. Емігранти були й т. зв. головнослужбовцями (нпр. Д-р В. Комаринський в Мукачові) і в земській управі Країни (земський віце-президент Д-р Бх, нарадник Д-р М. Кочерган, Д-р О. Павлох) і в суді (нпр. прокуратор Д-р Гарасевич, судді — Д-р К. Дуб, С. Рубинович, М. Ліськевич, радн. суду Е. Тисовський давав приватні поради й поміч в судових справах і т. д.). Становище цих державних службовців вимагало від них певної обережності й стриманості, що їх виявляли подекуди може й у перебільшеній формі. Але дехто з них давав і повну волю своїй енергії для праці на народньому полі. Дуже яскравим прикладом таких емігрантів був Д-р Данило Стяхура, видатний галицький діяч з Самбірщини. Ще в 1920 р. став він радником окружного суду в Берегові, де потім аж до 1937 р. був нарадником. Там він вкладав читальні «Просвіти» та інші українські культурні товариства, давав правничі відчити для селян і взагалі дбав про розбудження

національної свідомости на Закарпатті († 20 грудня 1938 р. в Празі).

Певну роллю в громадському житті на Закарпатті відігравали й лікарі-емігранти. Не було їх там багато, але дехто з них займав досить визначне становище, як напр., Д-р Ів. Рихло — в Ужгороді й Хусті, військовий лікар Д-р І. Очеретяко, Д-р Окопенок і інші. В 1923—1924 р. р. завідувачим лікарем санаторії в Квасах був Д-р Люцій Коблянський († 15. березня 1941 р.). Практичними лікарями на Закарпатті були й емігранти: Д-р Ст. Літов (в Нижніх Верецьких), Д-р Равич (в Порошкові), Д-р Ол. Білоус, Д-р Л. Гуменюк, Д-р Ірина Калюжна, Д-р Г. Янішевська, Д-р Вовк, Д-р Зарицький, Д-р А. Гончаренко, Д-р Рибачевський, Д-р Манацький і т. д. Було й кілька ветеринарних лікарів-емігрантів (Д-р Вол. Морашко, радн. Сп. Матренчук).

В січні-березні 1937 р. лікарі-емігранти провадили в Хусті перші курси «руських» добровільних милосердних сестер; організаторкою цих курсів, що їх відвідувало 27 сестер, була Д-р І. Калюжна, яка викладала першу поміч. Лекторами на цих курсах були ще — Д-р Рихло (гігієна) й Д-р Зарицький (бовві плини). Д-р Калюжна крім того провадила спеціальні виклади в Сюзії добровільних сестер, в Просвіті і в горожанській школі в Хусті, а також в Севлюші і в Аппі (в таборі пластунів 1934 р.).

Менш помітною на Закарпатті була культурна праця адвокатів-емігрантів, яких зрештою й не було там багато: Д-р Й. Дудикевич, Д-р Осип Охримович в Мукачові, Д-р Мих. Станько в Хусті, Д-р Вол. Комаринський в Мукачові, Др. Мих. Стахура в Севлюші, Д-р Ром. Стахура в Ужгороді й інші.

Культурна праця українських емігрантів виявилася і в церковно-му будівництві та малярстві й у багатьох інш. галузях. Арх. Вол. Січинський був автором плану церковного будинку О. о. Редemptористів у Михайлівцях на Пряшівщині. Вибудована по цьому плану церква є найбільшою на Закарпатті. Д-р В. Королів-Старий виконував деякі малярські праці в закарпатських церквах. На Закарпаття час від часу надіždили й там працювали й професори українських високих шкіл в Чехії, нпр.: інж. М. Косюра, доц. Т. Галіп, інж. Евг. Сокович, Б. Мартос і інші. Дехто з них, як нпр. проф. Іродіон Шереметинський і помер на Закарпатті (5 березня 1937 р. в Севлюші). Доцент Українського Високого Педагогічного Інституту в Празі Д-р Вол. Січинський кілька разів приїздив на Закарпаття для дослідів деревляного будівництва, спеціально церков на Бойківщині. Так само науково досліджували карпато-українські справи й члени Української Господарської Академії в Подєбрадах. З них, нпр., доц. Іс. Мазепа опублікував свої праці про полонини Карпатської України, а асист. А. Кущинський про кооперацію в Карпатах.

ІМЕННИЙ ПОКАЗЧИК.

- Андрієвський В. 22, 49, 58, 63, 331.
Андрієвський Дм. 237, 260.
Андрієвський Оп. 123, 126.
Андрієвський Петро 124, 161, 162,
196, 197, 250, 253, 254.
Абрамович Вас. 145.
Абрамчик Мик. 153.
Авраменко Вас. 44, 45, 48, 308, 313.
Алиськевич А. 323, 331.
Алмазов Ол. 150, 319.
Андарів М. 308, 312.
Андрейків М. 241.
Андріїв Гр. 317.
Андрусак М. 124.
Анохин 278.
Антипів Ол. 150.
Антонець Ів. 141, 241.
Антонович В. 93, 202, 207.
Антонович Дм. 5, 7, 10, 118, 119,
122—124, 129—131, 190, 196, 197,
199, 203, 204, 206, 207, 211, 214,
231, 232, 248, 251, 252, 256, 259,
316, 317.
Антонович К. 5, 8, 192, 202, 297, 298,
300.
Антонович Марина 8, 184, 299.
Антонович Марко 77.
Антонович Мих. 5, 7, 131, 197, 198,
203, 206, 208, 216, 250, 255.
Антонович П. 153.
Антончук Д. 5, 7, 320.
Аркас М. 308, 312, 321, 326.
Аркас М., др. 131, 252.
Армстронг 303.
Арнаудов 212.
Арнольд 303, 306.
Артемів Ол. 325.
Артимович Аг. 56, 123, 124, 127, 174,
184, 198, 199, 202, 203, 256, 257,
317.
Артимович Адр. 323, 324, 331.
Архипенко Євг. 318.
Архипенко О. 259.
Архипів Ю. 131.
Асканич М. 316.
Афанасенко Р. 150.
Афанасієвський В. 154.
Бабинова-Калюжна Ір. див. Калюж-
на Ір.
Бабій Ол. 118, 179, 180.
Бабін Ол. 145.
Багалій Дм. 129, 202, 208.
Багриновський М. 318.
Багров Л. 215.
Бажанський М. 288, 289.
Базилевич П. 140, 141.
Базилевич Ф. 325, 326.
Базилевський П. 312.
Базілевський Мик. 154.
Базяк 261.
Байлюк Ієр. 154.
Байлюкова-Стахура О. 8, 264.
Бакевич-Шуковський Д. 150.
Балабан Як. 154.
Балабас Олекс. 174, 184.
Балано Ол. 150.
Баланчук 324.
Балис 212.
Балицька Н. 287.
Балицький Л. 330, 331.
Балицький Ол. 65.
Бандурович К. 325.
Баран Ст. 12.
Баранів Ол. 126, 131, 132, 323.
Барановський П. 154.
Барановський Х. 258.
Барановський Яр. 106.
Барвінський В. 32, 132, 174.
Барилко Ол. 150.
Барнич Я. 326.
Бариш З. 225.
Барцал Йос. 154.
Бать Ол. 154.
Баумгартен 303.
Бачинська Павл. 323.
Бачинський Євг. 11, 14, 16, 38, 250,
323.
Бачинський Л. 39, 44, 45, 51, 284,
288, 289, 331.
Бачинський Ом. 323, 324.
Бачинський Серг. 317.
Башмак М. 257.
Безкоровайний В. 94.
Безкровний К. 161, 317.
Безлюда Ст. 145.

Безпалко Ос. 160, 277.
 Безпалко Соф. див. Матушевська.
 Безручко Л. 18, 19, 21, 24, 28, 30,
 141, 325.
 Безручко С. 154, 325.
 Бейден-Пауел 278.
 Белей Гн. 221, 225.
 Бензя П. 11, 14.
 Бенцалева О. 300, 308, 311.
 Бенъ Ст. 241.
 Берегулька А. 333.
 Бережний К. 154.
 Березовська В. 174, 225.
 Березовський Гр. 308, 312.
 Bernier 27.
 Бертело 194.
 Бесарабова О. 302.
 Бесермінський, о. Мих. 266.
 Бибік В. 154, 241.
 Бик Юл. 154.
 Биковський Л. 154, 164, 165, 232,
 239, 250, 252.
 Білінський Ант. 148.
 Битинський М. 8, 38.
 Бич Лука 159, 162, 168, 237.
 Бичковський В. 131, 241.
 Бичова Лідія 185, 221, 225, 297, 301.
 Бігари Н. 76.
 Бігдай Ф. 150.
 Бідло Яр. 73, 76, 194, 202, 208.
 Біднов Арс. 117.
 Біднов В. 38, 39, 118, 123, 124, 161,
 196—199, 200, 202, 203, 206, 207,
 211, 212, 231, 250, 253, 317, 318.
 Біднова-Труба О. 185, 225.
 Білахів В. 145.
 Білецька Н. 192, 300.
 Білецький В. 227.
 Білецький Л. 39, 126, 128, 172, 174,
 177, 184, 203, 206, 208, 211, 248,
 252, 256, 309, 311, 316, 317.
 Білецький Ол. 225.
 Білий Гн. 160.
 Білий П. 241.
 Білик Н. 225.
 Білинський В. 179.
 Біличенко Мих. 325.
 Білінська Нат. 154.
 Білінський А. 241.
 Білінський В. 241.
 Білінський Є. 251.
 Білінський П. 5, 8.
 Білінський Яр. 241.
 Білодуб С. 145.
 Білон Петро 37, 38.
 Білоус М. 141, 241.
 Білоус Ол. 225, 335.
 Білоус Т. 141.
 Бірчак В. 284, 316, 321, 323, 330—
 332.
 Біський З. 265.
 Благітко Яр. 150.
 Блудимко Ів. 150.
 Боберський Ів. 271, 273, 274, 317.
 Бобінський Б. 154.
 Б-ов А. 71.
 Богатирьов М. 141.
 Богацька В. 174, 185.
 Богацький П. 5, 189, 203, 259, 278.
 Богдан Ол. 49.
 Богдан С. 317.
 Богдановський див. Марущенко-
 Богдановський.
 Богун І. 282.
 Богуславський Євг. 318.
 Бодуен де-Куртене Я. 202.
 Божейко І. 93.
 Божейко Юл. 225.
 Божок Гр. 148, 241.
 Бойкевич Мик. 277.
 Бойко 334.
 Бойко Ан. 141.
 Бойко М. 132, 150.
 Бойко О. 5, 148.
 Бойко Р. 150.
 Войченко 320.
 Бойчук Ів. 241.
 Бондаренко Ф. 145.
 Бондарук П. 141.
 Бондарчук Л. 154.
 Бондарчук М. 241.
 Борис В. 154.
 Борисоглібська Г. 300, 308, 311, 312.
 Борновський Ів. 122, 124, 132, 197,
 203, 207, 252, 316.
 де Борн Фердинанд 25.
 Боровик Ів. 117, 241.
 Боровиків Ол. 141.
 Боровський М. 81, 317, 333.
 Бородаєвський С. 113, 118, 126, 159,
 162, 237, 239, 240, 250, 261, 317.
 Бородайко К. 154.
 Борткевич Ол. 150.
 Борщак Іл. 10, 250, 254, 317.
 Бофорт 107.
 Бочковський О. І. 11, 14, 16, 23,
 118, 159, 162, 166, 237, 239, 251,
 267, 316, 332.
 Бржосньовський І. 5.
 Бризгун К. 225.
 Бризгунова Л. 225, 283.
 Бриндван Іл. 49.
 Бринський Мих. 62, 67, 241.
 Брокгавс 218.
 Броше 15.
 Бряцайко Мих. 324.
 Будз П. 65.
 Будзиновський В. 14.
 Буждиган І. 131.
 Бумбак І. 5.

Буньовський М. 145.
Бурак Ю. 145.
Бурачинський А. 76.
Бурачинський В. 5, 148.
Бурігардт О. 212, 254.
Бурнацький Я. 8, 321, 327, 328, 329.
Бурянів Гр. 146.
Бурячинський В. 239.
Бутвилович Ол. 150.
Буткевич С. 126.
Бутович К. 264.
Бутович М. 8, 90, 217, 309, 310.
Бутовський Б. 254.
Бутовський М. 154, 330.
Бучинський М. 241.
Буц Гр. 317.
Буцан Ів. 148.
Буцманюк 67.

Вагилевич К. 330.
Вагнер Вяч. 174.
Вакуловський В. 141.
Вальченко В. 146.
Вандервельде 27.
Варава О. 14.
Варавин О. 150.
Варивода 55.
Василевський М. 150.
Василенко В. 150.
Василів Д. 225.
Василіва-Максимова З. 225.
Василюк П. 8, 241.
Василько М. 25, 226.
Васильківський С. 202.
Васильченко М. 227.
Васюк В. 241.
Васьківський А. 225.
Васьківський С. 146.
Ватрач І. 132.
Вахняк Д. 65.
Вахнянин 32.
Вахнянин О. 282, 284, 288, 325, 331.
Ващенко П. 150.
Вейнгарт М. 194.
Велигорський М. 330.
Велівченко Ів. 48.
Венелін Ю. 261.
Верба Дм. 146.
Вербовський О. 5, 225.
Вергун К. 142.
Вергун О. 225.
Вергун П. 131, 216, 254.
Вергілій 194.
Верді 21.
Верес В. див. Іванова-В.
Верецинський В. 225.
Верига П. 150.
Верниволя В. див. Сімович В.
Веселий Є. Ю. 132.
Вигнанський П. 154, 241.

Видибіда Ол. 318.
Видибіда П. 318.
Винниченко В. 10, 59, 88.
Виноградник Вас. 146.
Виноградник Вол. 250.
Вировий Е. 5, 7, 230, 231, 280, 281, 303, 305, 306, 317.
Витвицький Вол. 146.
Витвицький Ів. 217.
Вишевич 123.
Вишенський Ів. 207.
Вікул М. 131, 159, 163, 266.
Вільде Ір. 315.
Вільсон В. 229.
Вільсон 306.
Вільчик М. 148.
Вінклер Г. 64, 184.
Вінцерський Ол. 150.
Вітвицька З. 297.
Вітвицький Ів. 132.
Вітвицький В. 154.
Вітенко Ол. 317.
Вітошинський А. 5, 76.
Вітошинський Юр. 95, 107.
Вовк Ів. 225, 335.
Вовк Хв. 10, 177.
Вовк Юр. 192.
Вовновинський див. Герасименко-В. Пол.
Вовнодав М. 151.
Водонос ЛІ. 330.
Воввідка К. 221.
Возняк М. 14.
Волковський Д. 154.
Володимир св. 310.
Володимирів С. 132, 154, 215, 216, 239, 240.
Волосенкова Ір. 154.
Волохів ЛІ. 241.
Волошин А. 124, 132.
Вольф А. 304.
Воронкевич А. 154.
Воронкевич П. 225.
Вороний М. 308, 311, 315.
Вуків П. 159, 163, 241.
Гавдяк ЛІ. 330.
Гавлічек 259.
Гаврилей Ю. 11.
Гавриленко 142, 254.
Гаврилець В. 146.
Гаврилів-Буяр М. 146.
Гаврилко М. 11, 14.
Гаврилук І. 320.
Гаврилук М. 151.
Гавриляк Ол. 241.
Гадзяцька ЛІ. 148.
Гадзяцький М. 146.
Габвий Ф. 148.
Гаєвський Ю. 132, 326.

Гай-Гавський Ф. 8, 241.
 Гайдай Ол. 146.
 Гайдак Д. 255, 258.
 Гайдалемівський П. 17.
 Гайдовський-Потапович Ол. 154.
 Гайківський П. 5, 8, 148.
 Гайманівський О. 126, 131, 132, 257.
 Гайтотін Д. 142.
 Галаган М. 179, 185.
 Галаган О. 8, 293, 297.
 Галин М. 222, 252, 320.
 Галич В. 317.
 Галій М. 131.
 Галій Т. 126, 317, 331, 335.
 Галушко Дм. 154.
 Галушкова-Захарченко М. 154.
 Галька А. 240.
 Гальян П. 142.
 Гальянт М. 225.
 Гаморак Н. 14.
 Ган П. 105.
 Ганицький І. 120, 122, 126.
 Ганкевич Л. 14, 15.
 Ганкевич М. 14.
 Гантер-Бойд Т. 298.
 Ганьківський Е. 5, 241.
 Гарасевич 334.
 Гарасимів В. 241.
 Гармаш 320.
 Гармашів Вс. 174, 175, 177, 221, 224, 248.
 Гаррасовіч О. 252.
 Гарячий П. 146.
 Гасенко Юр. 265.
 Гачакова-Покорна Й. 225.
 Гейве І. 151.
 Гейровський 251.
 Геніуш І. 225.
 Герасименко А. 317.
 Герасименко-Вовковинський П. 124, 175, 241, 251, 316.
 Герасимович Яр. 148.
 Гердер 218.
 Герман Іл. 49.
 Гетьманченко 320.
 Гехтер М. 251.
 Нуманс Р. 27.
 Гінденбург П. 210.
 Гірса В. 221.
 Гірцель С. 251.
 Главатий Юл. 225.
 Главач М. 240.
 Гладилович 217.
 Гладій А. 154.
 Глинський М. 9.
 Глувківський А. 151, 237.
 Глущенко М. 90.
 Гнатенко В. 5.
 Гнатішак М. 118, 197, 203, 207, 214, 216, 250, 259.
 Гнатівський 317, 334.
 Гнатовський А. 142.
 Гнатченкова Г. 154.
 Гнатюк В. 14, 202, 218.
 Гнатюк Н. 5, 241.
 Гнойовий Ів. 151.
 Говсіва Т. 185.
 Годований Ст. 55.
 Гойдич М. 142.
 Голик В. 151, 241.
 Голіцинська К. 10.
 Голіцинська Ол. 300, 308, 311.
 Голіцинський Е. 10, 160, 163, 236.
 Голобородько 320.
 Голобородський К. 317.
 Головацький Юл. 5, 265, 328, 331.
 Головка 28.
 Головка А. 258.
 Головка Дм. 151.
 Головка П. 241.
 Голосюк А. 146.
 Голота Як. 63, 323, 331.
 Голуб-Бучинська М. 225.
 Годубович Т. 241.
 Гомвін Б. 47, 118, 175, 179, 180, 316.
 Гончар Ол. 142.
 Гончаренко 40, 46, 324, 333.
 Гончаренко М. 225.
 Гончаренко Юр. 142.
 Гончарів Ол. 142.
 Гончарів-Гончаренко А. 175, 177, 221, 335.
 Гончарів-Гончаренко Юр. 278.
 Горак 77.
 Горбачева Л. 301.
 Горбачевська А. 122.
 Горбачевський В. 331.
 Горбачевський Ів. 122, 124, 128, 129, 132, 134, 161, 175, 194, 211, 215, 221, 224, 229, 245, 247, 316.
 Гордаш див. Дяченкова-Г. Н.
 Гордієнко 332.
 Гордієнко Гавр. 142.
 Гордієнко Гр. 154.
 Гордієнко П. 151.
 Гордіюк І. 262.
 Горленко В. 202.
 Горунович М. 47.
 Грабина Л. 159, 163, 237, 238, 248, 264, 266, 317.
 Грабина М. 154.
 Грабів Я. 317, 318.
 Грабкевич 58.
 Грановський А. 255, 258.
 Гречишкін В. 241.
 Гречишкін, о. П. 5, 8.
 Грива М. 47.
 Григорій М. 287, 289.
 Григорій Н. 73.
 Григорчук Ів. 146.

- Грицина О. 241.
 Грицай Гр. 185.
 Грицай О. 14, 92.
 Грицей С. 225.
 Гришко Гр. 154, 241.
 Грінченко Б. 48, 117.
 Громницький П. 67, 192.
 Громовський К. 225.
 Груша Гр. 146.
 Грушевська М. 291.
 Грушевський М. 21, 93, 119, 120, 129, 194, 202, 208, 212, 215, 250, 258.
 Грушецька В. 185.
 Грушецька Н. 225.
 Гувер Г. 61.
 Гудемчук Дм. 151.
 Гудилів Іл. 146.
 Гузеній 327.
 Гуманський Ол. 28.
 Гуменюк Л. 225, 333, 335.
 Гуменюкова Ант. див. Кришшипович Ант.
 Гунько Д. 142.
 Гупаловський М. 265, 331.
 Гурін Дм. 151.
 Гуснай Юл. 234.
 Гуца М. 146.
 Галянт М. 8.
 Гартнер Т. 202.
 Гелетка А. 241.
 Геречка Т. 225.
 Геркен-Русова Н. 300.
 Герулліс, проф. 210.
 Gere Й. В. 194.
 Gibbons 307.
 Гловінський Е. 141, 154, 161, 237, 239, 261.
 Гренджа-Донський В. 327, 332.
 Гренер В. 210.
 Гула Ф. 65, 175, 185, 317.
 Давидовська-Ржігова Т. 5.
 Далекій 50.
 Данило кор. 67.
 Данилович Р. 241, 264.
 Данилюк Й. 179, 241.
 Даниш Н. 12.
 Дараган Ю. 47, 180, 316.
 Дараган В. 5, 241.
 Дахнівський 329.
 Дашинич див. Кульчицький Іл.
 Денисенко Гр. 155, 160, 237, 239.
 Денисенко Ст. 225.
 Деметрикевич 208.
 Демльова Д. Ф. 262.
 Демуцький 32.
 Демчук Д. 252, 264.
 Демчук М. 323, 324.
 Денженко Гр. 241.
 Деревянко М. 266.
 Деркач Гр. 175, 179.
 Джулинський 307.
 Давида С. 67. 241.
 Дзябенко Я. 5, 8, 47, 155.
 Дикань О. 241.
 Димінський Р. 5, 126, 160, 162, 217, 239, 241, 251, 254.
 Дишкант Ів. 155.
 Дідик А. 331, 323, 324.
 Дідич В. 225.
 Дідковський В. 148.
 Дільс П. 212.
 Дмитренко П. 142, 241.
 Дмитріїв Євг. 146.
 Дністрянська С. 124, 300, 321, 327.
 Дністрянський С. 76, 93, 119, 120, 122, 123, 126, 128, 129, 198, 212, 228, 256, 317.
 Добровольський В. 155, 307.
 Доброгорський М. 146.
 Добриловський М. 7, 160, 162, 165, 166, 236, 237, 239, 248.
 Добриловський Юр. 5, 7, 221, 225.
 Довбня М. 146.
 Довгаль С. 5, 8, 155, 330.
 Довгопол Д. 148.
 Довнар-Левицька К. 142.
 Догомиля М. 320.
 Додура Ів. 151.
 Дольний О. 5, 241, 264.
 Дольницька М. 300.
 Дольницький М. 64, 65, 131, 175, 185, 215, 316, 317.
 Дольницький С. 155.
 Доманицький Вас. 164, 202.
 Доманицький Вікт. 126, 162, 239, 240, 317.
 Доманицький П. 318.
 Дондик М. 5.
 Донецький В. 155.
 Донцов Д. 11, 16, 260, 288, 308, 314, 318.
 Донцова М. 309.
 Донченко П. 5, 8, 155, 332.
 Дорош Й. 334.
 Дорошенко Вас. 318.
 Дорошенко Вол. 11, 14, 207, 211, 308, 314—317.
 Дорошенко Д. 5, 16, 76, 123, 124, 128, 129, 175, 195—197, 200, 203, 206—208, 210—212, 214, 245, 247—253, 256, 257, 316, 332.
 Дорошенко П. 268, 283.
 Дорошенко-Савченкова Н. 301, 309.
 Дорошенкова Н. М. 66, 295, 300.
 Доскоч О. 225.
 Доценко Ол. 309, 317.
 Драбатиї Ів. 216.

- Драгоманов М. 10, 53, 58, 78, 82, 87, 92, 93, 96, 172, 177, 194, 197, 206.
- Дрикалович В. 155, 241.
- Дрочинська Зоя 155.
- Дрочинська М. див. Сціборська.
- Дуб К. 334.
- Дубик Гр. 324.
- Дубикова Н. 324.
- Дубів В. 225.
- Дубрівний П. 142.
- Дубровний 317.
- Дударець М. 151.
- Дударів К. 241.
- Дудикевич Й. 58, 335.
- Дудка А. 325.
- Дудко Ф. 309, 316.
- Дудник А. 5.
- Дульберг Й. 241.
- Дума Р. 241.
- Думін О. 317.
- Думка П. 330.
- Думічевський О. 46, 48, 49, 146.
- Дучимінська Окс. 142.
- Дюпре Г. 75.
- Дядинюк В. 47.
- Дяконенко В. 319.
- Дятлів П. 11, 14.
- Дяченко М. 142.
- Дяченкова-Гордаш Н. 175, 185, 300.
- Ейхельман От. 123, 126, 159, 162, 175, 229, 258, 316.
- Елізабет, кор. 26.
- Еліїв М. 225.
- Ерастів П. 155.
- Ерн В. 43.
- Есіг Ів. 212.
- Ессад-Бей 309.
- Євтимович В. 47.
- Євтухів О. 113, 115, 155, 241.
- Євтушенко М. 146.
- Єгунів К. 151.
- Єжек Б. 88.
- Єльників М. 146.
- Ємець В. 66, 68, 84, 88.
- Ємець Ф. 90, 108.
- Єнсен 123.
- Єремійв М. 116.
- Єржабек Л. 24.
- Єфременко Гр. 155.
- Єх Л. 126, 334.
- Животко А. 8, 175, 318, 330, 333.
- Жиглевич 318.
- Жихович О. 155.
- Gillet st. 27.
- Жлудкін О. 146.
- Жук А. 5, 7, 11, 14, 15, 308, 309, 315, 317.
- Жук С. 241.
- Жук Ю. 5.
- Жупник Ст. 241.
- Журба Г. 301.
- Журжа І. 142, 241.
- Завадовський П. 207.
- Завадська В. 295.
- Завадський В. 309.
- Завальняк М. 225.
- Завітнєвич В. 202.
- Заворицький П. 149.
- Заворотюк О. 132.
- Завялів Л. 151.
- Загаров О. 140, 300, 308, 311, 321, 325.
- Загородний В. 225.
- Загребельний С. 225.
- Загринівський М. 241.
- Загородський 49.
- Задорожний К. 142.
- Зазімко В. 155.
- Заїкин В. 45, 211, 250, 253, 302.
- Заїкина О. 250, 302.
- Зайхтер 304, 306.
- Зайцев П. 20, 250, 253, 316.
- Зайців М. 142, 160, 163, 241, 317.
- Заклинська А. 324.
- Заклинський Б. 330.
- Заклинський К. 8, 284, 288, 323, 324, 331.
- Закоморний М. 149.
- Закоштуї М. 146.
- Залевський Б. 142.
- Залізник М. 11, 15, 131.
- Залозецький В. 124, 211, 214, 316, 331.
- Залужний 58.
- Занкович див. Ільницький-Занкович.
- Запорожець 50, 146.
- Зарицька С. 192, 300.
- Зарицький 335.
- Зарицький В. 180.
- Зарицький М. 241.
- Зархі М. 293.
- Захарченко М. див. Галушкова-З.
- Захарченко Мик. 5, 155.
- Захвалинська В. 297.
- Захвалинський С. 185.
- Зваричук І. 146.
- Зеленевська Ю. 293.
- Зелений Р. 241.
- Зеліб А. 14.
- Зелік О. 331.
- Зенф 303, 306.
- Зеркаль С. 142.
- Зибенко О. 142.
- Зібер М. 10.

Зіброва І. 142.
Зіма П. 5, 334.
Зімницький М. 142.
Зіпченко Я. 151.
Зленко П. 8, 178, 231, 246, 249, 257,
259, 287, 289, 317.
Злотчанський 39.
Зоголь В. 155.
Зозуля Л. 5, 146, 151, 241.
Зозуля Я. 5.
Зологоустий І. 37.
Зоц П. 241.
Зражевський В. 241.
Зубенко А. 5.
Зубенко І. 45—47, 49, 308, 315.
Зубченко Дан. 149.
Зурабляц М. 225.

Іваненко Є. 175, 177, 180.
Іваненко М. 142.
Іванець 67.
Іванець І. 192.
Іванець Й. 12.
Іванець Р. 225.
Іванис В. 160, 163, 236, 237, 239,
242, 317.
Іваницький Б. 137, 149, 159, 162,
164, 168, 237, 239, 244, 248, 317.
Іваницький Б. Б. 240.
Іванов О. 5, 124, 254, 258.
Іванова В. 300, 308, 311, 325.
Івановський В. 225.
Івантишин Яр. 146, 279.
Іванчук А. 225.
Іванчук М. 175.
Іванусів І. 241.
Івасечко Яр. 241.
Івасишин З. 151.
Івасишин Ів. 151.
Івасюк Ів. 160.
Івахненко П. 149.
Івашкевич В. 132.
Іващенко А. 225.
Іващенко П. 179.
Ігнатенко Д. 146.
Іларіон, арх. див. пр. Огієнко І.
Ілліч Б. 155.
Ілляшевич С. 265, 323, 324.
Іляшенко М. 151, 241.
Ільницький 254, 266.
Ільницький А. 39, 142.
Ільницький-Занкович Ів. 65, 252.
Ісаєвич Д. 258.
Іщук-Шульгина Н. 175.

де Йонге Гергард 105.
Йорж Т. 146.
Йосафат, св. 310.
Йосипшин П. 286

Кабачків І. 175, 239, 317.
Кагалуба М. 221.
Кагукало Гр. 146
Каленський П. 142.
Калинець М. 185.
Калинович І. 142.
Калістрат (Сокальський) 277.
Калюжна І. 5, 225, 335.
Калюжний Р. 5.
Кальмуцький М. 318.
Каманін Ів. 197.
Камишан С. 155.
Камінський Е. 131.
Камінський І. 225.
Кандиба Віра 185.
Кандиба Олег 132, 197, 203, 251
див. Ольжич.
Кандиба Олекс. 132. див. О. Олесь.
Кандискалів П. 151, 241.
Канівець П. 10.
Капельгородський П. 14.
Каплистий 142, 317.
Капля А. 142.
Капрас Я. 73.
Капустян Г. 142.
Карабуг М. 142.
Каранович О. 241.
Каратницький Р. 241.
Карач П. 131.
Карашевич див. Токаржевський-Ка-
рашевич
Кардасевич Б. 155.
Кардинал М. 143.
Карель 191.
Карель Юр. 143.
Карл XII 314.
Карман О. 151.
Карманський П. 14. 93, 317.
Карманюк О. 9.
Карпинський 155, 318.
Карташевський Ан. 147.
Carton de Viart 27.
Касіян В. 67, 192.
Касяненко М. 155.
Катеринич І. 151.
Катеринчак 143.
Качанюк 331.
Качуровський В. 241.
Кашинський П. 5, 131.
Квас Ос. 241.
Квейль 75.
Кейван А. 241.
Кейванова-Францова Д. 225.
Келлер-Чикаленко Г. 5, 8, 250, 251,
254, див. Чикаленко-К. Г.
Кизима О. 323.
Кир Ів. 132.
Кирил, св. 47, 48.
Кириленко М. 149.

Кирилук Д. 151.
 Кириченко М. 29, 151.
 Кирівський М. 5.
 Кирчів Р. 29, 323, 325, 326.
 Кириця М. 132.
 Кисілевська Ол. 315, 316.
 Кисілевський В. 250.
 Кірічок М. 151.
 Кість А. 155, 240, 321, 327, 329.
 Кісяків О. 175.
 Кіцера Ол. 155.
 Кіцера Ом. 155, 165.
 Кіцєрова Ю. 155.
 Кіцила К. 155.
 Кішка А. 115.
 Клекоцький Д. 149, 237.
 Клен Ю. 316.
 Климач Юр. 143.
 Клименко Гр. 143, 241.
 Клименко Л. 334.
 Клофач В. 23.
 Клунний П. 131.
 Кмета А. 47, 155.
 Кметова Єв. 155.
 Кметь 58, 185, 225.
 Книголюб (проф. Д. Дорошенко) 249.
 Кобаарь 330.
 Кобизьська Ол. 186.
 Кобизьський Ів. 174, 183—186.
 Кобиланська О. 132, 230, 282, 302.
 Кобиланський Л. 225, 226, 335.
 Коберський К. 55, 58, 131, 162, 316.
 Кобринський 67.
 Ковалевська-Королева Н. 252.
 Ковалевський М. 261.
 Ковалевський О. 318.
 Коваленко В. 149, 239.
 Коваленко О. 11, 160.
 Коваленко С. 132.
 Коваленкова-Радченко В. 225.
 Коваль В. 8, 260.
 Коваль-Медзєцький М. 263.
 Ковальов А. 132.
 Ковжун П. 308—310. див. Пеньковська М.
 Ковердан В. 132.
 Ковердинський П. 147, 333.
 Когутяк Ів. 312.
 Кожевників П. 5, 8, 109.
 Козак О. 149.
 Козирський П. 149.
 Козицька Н. 5, 7, 289, 299.
 Козицький В. 155.
 Козицький Д. 5, 7, 279, 280, 287, 289.
 Козловська М. 155.
 Козловський А. 16, 40.
 Козловський В. 11, 14.
 Коковський Фр. 34.
 Колесса Люба 299.
 Колесса Ол. 13, 54, 73, 119, 120, 122—124, 128, 132, 134, 136, 193, 194, 196, 197, 199, 203, 205, 211, 252, 253, 256, 316.
 Колесса Хр. 299.
 Коллард Ю. 265.
 Колодій В. 241.
 Коломієць Д. 5, 8, 331.
 Колубаїв С. 5, 8, 141, 147, 160, 162, 237, 254.
 Колумбет Т. 149, 241.
 Колцуняк Юл. 322.
 Колядинський Ст. 192.
 Команів М. 151.
 Комаренко Г. 225.
 Комарецький С. 159, 163, 239, 248, 250.
 Комаринський В. 284, 323, 334, 335.
 Коменський 331.
 Кондзеровський Я. 147.
 о'Конор-Вілінська В. 293, 295, 301, 330.
 Кононенкова Х. 132, 155, 293, 301, 302.
 Кононова Євг. 155.
 Конопацький М. 47.
 Константинів Ю. 143.
 Корбелецький О. 155.
 Кордонський Ф. 241, 264.
 Кордуба М. 14, 76, 92, 204, 226.
 Корець А. 132.
 Корж М. 197, 206.
 Корнійчук А. 5, 8, 50, 264.
 Корнілович Є. 156.
 Корогода Ю. 143, 254.
 Королева Нат. 301, 316, див. Ковалевська-Королева Н.
 Королів-Старий В. 160, 330, 335.
 Королів Ф. 11.
 Коропатницький Д. 76, 126.
 Коростовець В. 211, 250.
 Коротинський О. 156.
 Корпун Л. 149.
 Корчак М. 241.
 Корчинський Л. 289.
 Корчинський М. 308, 315, 316.
 Коршнівський А. 47.
 Косар С. 151.
 Косач Мик. 318.
 Косач-Шимановська О. 124, 301, див. Шимановська О.
 Косач Ю. 118, 316.
 Косенко 5, 8.
 Коссар В. 334.
 Костарів Л. 156, 241, 282.
 Костельник Г. 316.
 Костенко В. 156.
 Костенко М. 151.
 Костечук В. 151.
 Костечук К. 151.

- Костів П. 156.
 Костін Ів. 151.
 Костомаров М. 202.
 Костюченко О. 38, 143, 254.
 Кость-Костенко Ст. 49.
 Косюра М. 159, 162, 238, 334, 335.
 Котик О. 132, 156.
 Котович П. 5.
 Котко Д. 42, 308, 313, 318.
 Котлярів І. 151.
 Которович А. 151.
 Кох Г. 212, 255.
 Кохан Л. 48.
 Кочан О. 306.
 Кочерган М. 5, 8, 334.
 Кочергин М. 241.
 Коцюба А. 132, 241.
 Кошель О. 143, 241.
 Кошиць О. 18—23, 26—32, 60, 132, 298, 299.
 Кошман Н. 149.
 Кравс А. 304.
 Кравс ген. 62.
 Кравс, пос. 62.
 Кравець 65, 185.
 Кравчук Ю. 5.
 Кравцький Г. 151.
 о. Крайчик О. 323.
 Кральна Я. 179.
 Кранц В. 225.
 Красковська Л. 175, 179.
 Краснокутський Т. 143, 241, 254.
 Красоніс П. 241, 329.
 Кребе Н. 214.
 Кревецький І. 14, 211.
 Креденсер Ол. 225.
 Крживецький Б. 325.
 Кржична Я. 22.
 Кривий М. 132.
 Кривицька Л. 300, 308, 311, 312.
 Кривошійн М. 156.
 Кривусів 43.
 о. Кривуцький М. 65.
 Кригулець 320.
 Крижанівський А. 316.
 Крижанівський В. 308, 310.
 Крижанівський С. 225.
 Криносський П. 143.
 Крицякевич І. 14, 211.
 Крицький П. 175.
 Кричевський М. 192, 309, 325.
 Кришпинович-Гуменюкова А. 179.
 Криштоф Я. 156.
 Кронік Б. 225.
 Кропівницький 311.
 Круговий 55.
 Крупницький Б. 5, 10, 124, 197, 198, 203, 206, 213, 215, 216, 250, 251, 254, 316.
 Крушельницький А. 331.
 Крушельницький Б. 143.
 Крушинський Ф. 47.
 Кубійович В. 5, 124, 212, 214, 215, 260.
 Кузеля З. 15, 89, 125, 211—213, 215, 217—219, 250, 251, 253, 254, 316, 317.
 Кузнеців І. 143, 254.
 Кузьма, див. Ляхоцький А.
 Кузьма Ол. 49.
 Кузьмівна Ел. 5.
 Кузьмінський О. 309.
 Кукураза П. 5, 7, 80, 81, 331—333.
 Кукшин Іл. 149, 241.
 Кулець І. 190, 191.
 Кулик І. 161, 240.
 Кулієвич В. 5, 241.
 Куліш П. 95, 202, 206.
 Кульчицький В. 147.
 Кульчицький-Губяк О. 151.
 Кульчицький-Дашинич-Окопський І. 179.
 Кульчицький Єв. 156, 241, 281.
 Кульчицький Іл. 323.
 Кумка М. 234.
 Куниця С. 5.
 Куницький Іл. 147.
 Купріян В. 304.
 Курганський В. 225.
 Куриленко В. 5, 8, 147, 323, 332, 333.
 Куриленко М. 317.
 Куриленкова В. 317.
 Курилюк Е. 241.
 Курманович В. 55.
 Курмановичова 61.
 Кутинський І. 132.
 Кухаришин М. 5, 225.
 Кухарський Юл. 241.
 Кухтин О. 84.
 Куцевич П. 156.
 Кучабський В. 215, 216, 250.
 Кучеренко В. 5, 8, 141, 149, 160, 237, 239, 317.
 Кучерявенко-Козидька Н. 287, див. Козидька Н.
 Кучерявий А. 149.
 Кушелів Й. 147.
 Кушнір В. 119, 175.
 Кушнір О. 185.
 Кушніренко М. 5, 8, 156, 330, 332.
 Кущинська З. 156.
 Кушинський А. 8, 132, 156, 240, 329, 332, 335.
 Кюрцель 303.
 Кьолер 306.
 Лаврик В. 156.
 Лавринович Б. 147.

- Ладанівський І. 225.
 Лаазаревич Бр. 229.
 Лазаренко Я. 5.
 Лакомий Фр. 57, 183.
 Лалчинський М. 149.
 Лащенко В. 264, 331.
 Лащенко Р. 123, 126, 129, 198, 228, 229.
 Лащенкова Г. 301.
 Лебідь-Юрчик Х. 39, 211, 215.
 Левинський В. 15, 93.
 Левитська Н. 300.
 Левитський Дм. 175.
 Левітський М. 160.
 Левицька С. 300.
 Левицький В. 241.
 Левицький Вит. 317.
 Левицький Вікт. 152.
 Левицький Вол. 28.
 Левицький Є. 14, 152.
 Левицький З. 92.
 Левицький Ів. 147.
 Левицький Іг. 156.
 Левицький К. 93.
 Левицький Мод. 198, 200, 202, 224.
 Левицький Ор. 197.
 Левицький Т. 241.
 Lemonier 27.
 Леонтович 32.
 Леонтович Вікт. 213.
 Леонтович-Пачесова Ол. 225.
 Лепкий Б. 14, 88, 89, 132, 211, 212, 218, 219.
 Лесевич В. 202.
 Лещенко П. 149.
 Лещинський М. 156.
 Лещинський Ф. 147.
 Леш К. 212, 214.
 Ливитський О. 325.
 Ліпа А. 5, 241.
 Ліпа Ів. 308, 315.
 Ліпа Ю. 118, 309, 316.
 Ліпинський В. 11, 125, 198, 202, 211.
 Липовецька Мл. 293, 300.
 Липський О. 185.
 Лисенко М. 32, 311.
 Лисенко П. 143.
 Лисенко Ф. 143.
 Лисюк К. 303—306.
 Лисяк П. 126.
 Лисянська Ал. 5, 301.
 Лисянський Б. 5, 160, 163, 185, 237, 241, 248, 316, 317.
 Лисько З. 131, 175, 317.
 Литвин Л. 225.
 Литвиненко С. 312.
 Литвинович Яр. 76.
 Литвицький М. 51, 239, 240, 317, 329, 330, 332, 334.
 Личак Ол. 241.
 Личак Ст. 68.
 Ліберець 63.
 Лівіцька М. 294.
 Лівіцька-Холодна Н. 295, 299, 301, 312, 316.
 Лівіцький А. 307.
 Ліндфорс Л. 175, 225, 301.
 Ліневич К. 152.
 Ліневичова Гал. 156.
 Ліницька М. 156.
 Ліницький Дм. 156.
 Лісовий Р. 77.
 Лісовський Р. 8, 191, 214, 217, 260, 281, 307, 309, 340, 317.
 Лиськевич М. 334.
 Літвицький Мик. 156.
 Літов Ст. 175, 190, 191, 335.
 Лозинський М. 14, 21, 126, 128, 129, 258.
 Локшинський Ол. 149.
 Ломацький М. 147.
 Ломацький О. 143.
 Лорченко М. 175, 241.
 Лось Т. 241.
 Лоська І. 8, 293, 297.
 Лоський І. 109, 131, 216, 250, 308, 315.
 Лоський К. 122, 123, 126, 129, 198, 199, 202, 203, 206, 212, 228.
 Лотоцька Н. 299.
 Лотоцький Ол. 7, 118, 124, 126, 128, 129, 194, 198, 203, 206, 250, 253, 256, 257, 259, 261, 299, 316.
 Лоханько Евг. 278.
 Лошенко Гр. 156.
 Луговий 320.
 Лукасевич Е. 226.
 Лукасевич Л. 253.
 Лукасевич О. 294.
 Лукашевич А. 33, 237.
 Лукашевський 254.
 Лунь Ів. 241, 264.
 Лунь П. В. 132.
 Луців Л. 118.
 Любарський-Письменний Е. 14.
 Любинецький М. 185, 253, 264.
 Любинський Т. 147.
 Любич Дм. 131.
 Людкевич 32.
 Лятуринська Окс. 192, 300, 301.
 Ляхоцький А. (Кузьма) 10.
 Мавроґордато П. 304.
 Магалевський Ю. 308—310, 315.
 Маґліон В. 225.
 Мадяр М. 5.
 Маєр К. 212, 215.
 Мазепа Гал. 192, 300.
 Мазепа Ів. 189, 216.
 Мазепа Іс. 5, 132, 160, 162, 250, 260, 317, 335.

- Мазепа Нат. 221, 225, 308, див. Син-
 галевич-Мазепа Н.
 Мазепа Т. 192.
 Мазуренко Г. 175, 179, 180, 301, 316.
 Мазуркевич І. 241.
 Майгур К. 152.
 Майєрганс 306.
 Майстрєнко Ів. 175, 185.
 Макар Ст. 241.
 Макаренко Ан. 179.
 Макаренко П. 147.
 Макарець І. 5.
 Макарьська О. 156.
 Макарушка Л. 106, 108.
 Мако С. 160, 190, 191.
 Макогон Я. 188, 288, 293.
 Макогновова С. 306.
 Макошко Ів. 149.
 Маланчук Г. 217.
 Маланюк Евг. 43, 118, 152, 254, 295,
 316.
 Малашко М. 156, 239.
 Малик Евг. 58, 175, 185.
 Малик М. 147.
 Малицька К. 291.
 Маліньський М. 225, 226, 263.
 Маліів М. 241.
 Малько Д. 156.
 Малько І. 132.
 Мальцев В. 149.
 Мальцева Н. 156.
 Мальчик В. 225.
 Мамонтів В. 147.
 Манастирський І. 5.
 Манацький 335.
 Мандрика М. 131.
 Манжула Ст. 323, 324, 334.
 Маньківський В. 143.
 Марєнін М. 241.
 Марітчак О. 93.
 Марітчак Т. 92.
 Марков Ів. 152, 241.
 Мартинєць В. 106, 118.
 Мартинів Ол. 149.
 Мартинович Б. 330.
 Мартинюк ген. 39.
 Мартос Б. 159, 162, 168, 195, 237,
 239, 240, 248, 250, 252, 256, 258,
 329, 335.
 Мартосова М. 297.
 Мартьянів Ол. 149.
 Марущак Дм. 156.
 Марушенко-Богдановський А. 35.
 Марциш С. 241.
 Марченко А. 149.
 Марченко Ів. 149.
 Марченкова Г. 156.
 Маршинський Ап. 175.
 Масарик Т. І. 177.
 Масєнко С. 330.
 Масик Г. 225.
 Маслов М. 318.
 Масляк Ст. 179, 180.
 Масюкевич М. 5, 106, 218.
 Масютин В. 214, 289.
 Матвієнко К. 179.
 Матвійів-Трусельницький М. 147.
 Матвішин Юр. 147.
 Матоушек От. 251.
 Матренчук Сп. 8, 335.
 Матушевська С. 149.
 Матушевський Юр. 152.
 Матюшенко Оп. 11.
 Матюшенко Б. 123, 125, 159, 166,
 203, 211, 212, 220 — 222, 225,
 226, 248, 316.
 Матюшенко Мих. 132, 156.
 Матюшенкова М. 293, 294.
 Мах 27.
 Мацевич В. 241.
 Мацевич Ол. 132.
 Маценко П. 179.
 Мацієвич К. 159, 162, 239, 244.
 Мацула Г. 156.
 Мачушенко В. 317.
 Meillet M. A. 250.
 Мейне Іг. 156.
 Мелєневський М. 10, 11, 14, 15.
 Мельник В. 160.
 Мельник Г. 131, 329.
 Мельник О. 160.
 Мельник Ю. 152.
 Мельницький І. 64.
 Мельничук-Кобязька Ол. 221, 225,
 301.
 Мерван М. 241.
 Мерклінг О. 11.
 Меркун М. 241.
 Метельський М. 147.
 Методій, св. 47, 48.
 Мигович П. 304.
 Мидловський Л. 179.
 Микитинський Д. 225.
 Миколаєнко Л. 175.
 Миколаєнко О. 152.
 Микуляк Т. 156.
 Миленко П. 147.
 Мирошник В. 147.
 Миткович М. 147, 160.
 Михайленко С. 152.
 Михайлів В. 152.
 Михайловський Д. 137.
 Михайловський О. 160.
 Михайлюк Д. 156.
 Михайлюк К. 160, 162, 333.
 Михальчук М. 131, 257.
 Михаськів Ст. 225.
 Мицюк О. 118, 122, 123, 126, 128,
 135, 159, 162, 256, 257, 316, 332.
 Міленко М. 325.

Мілінський В. 240.
 Мірза М. 313.
 Мірна З. 5, 7, 290, 291, 293, 296,
 297, 299.
 Мірошніченко В. 147.
 Мірчук Ів. 7, 118, 125, 128, 129,
 175, 181, 190, 198, 203, 206, 210—
 212, 215, 218, 219, 250, 251, 254,
 257, 316.
 Мітківський П. 14.
 Міткович 238.
 Міхель 303, 307.
 Мішкевич Р. 5.
 Могила К. 225, 226.
 Могила П. 96, 101, 102, 251, 302.
 Могилянський 253.
 Можейко 49.
 Мозалевський Ів. 190, 191.
 Мойсіяха А. 157, 329.
 Молодожоненко О. 152.
 Момот С. 152.
 Моцюк Т. 330.
 Мор 266.
 Моравський В. 5.
 Моралевич Я. 160, 241.
 Морашко В. 333, 335.
 Мордвинів В. 152, 272.
 Мороз І. 14.
 Мороз Ф. 143.
 Морозова О. 325.
 Морська М. 140, 300, 308, 309, 312,
 325.
 Мосендз Л. 118, 149, 158, 266, 316.
 Мотренко Ів. 317.
 Мурашко В. 147, 241, 333.
 Мурський В. 250.
 Мухин М. 106, 108, 117, 118, 232,
 332.
 Мякотін 253.
 Мяловський Г. 5, 8, 149, 241.

 Наболотний Ів. 225.
 Нагірна Ст. 185, 297.
 Назаренко Ю. 252.
 Назарів О. 11.
 Назарук О. 14, 15.
 Найда В. 225.
 Наконечна Г. 5, 219, 252, 253.
 Наливайко В. 221, 222.
 Наполеон 20.
 Нарбут Гр. 230.
 Наріжна Ір. 8, 301, 316.
 Наріжний Ол. 5, 8, 80, 332, 333.
 Наріжний С. 5, 125, 131, 132, 175
 197, 199, 203, 207, 317.
 Науменко Евг. 147.
 Науменко М. 225.
 Неверлі 331.
 Неділко Ол. 149, 158.
 Недоля-Ноздрань В. 157.

 Неєдлі Зд. 18, 22, 31.
 Неодійминога М. 132, 225.
 Непокупний П. 143.
 Нестеренко П. 147.
 Нестеренко Як. 143.
 Нечай Ол. 143.
 Нечай С. 238, 285.
 Нецадименко Ю. 241.
 Нижаківський Н. 175.
 Нижанківський Ст. 106, 108.
 Николаєв Вол. 143.
 Нитефор М. 5.
 Нищий М. 143.
 Нідерле Л. 208.
 Німилевич Й. 5.
 Німчук Ів. 9, 14, 305.
 Ніцкевич М. 157.
 Ніщенко К. 157.
 Ніщинський П. 202.
 Новаківський М. 322.
 Новаківський Ол. 308, 309, 310.
 Новицький А. 241.
 Нойберт 252.
 Норман Є. 192.
 Носкова М. 125.
 Нячур Г. 132, 157, 240.

 Обідзінський Н. 313.
 Обідний М. 179, 180, 316, 321, 331.
 Овсійко М. 157.
 Овчаренко С. 143.
 Огієнко Ів. 98, 120, 198, 203, 253,
 256, 299, 309, 316—318.
 Огієнкова Д. 299.
 Огоновський В. 71, 72.
 Огородник Як. 175, 179.
 Огородникова Ол. 225.
 Одайник Г. 5, 8, 262.
 Одайник Н. 250.
 Одайникова Г. 262.
 Одарченко Ол. 127, 211, 252.
 Окіс В. 132.
 Окопенко А. 225, 335.
 Окопський, див. Кульчицький Іл.
 Окуневський Яр. 76.
 Олег Гориславич 9.
 Олександрович Д. 318.
 Олесюк Т. 8, 106.
 Олесь О. 24, 120, 312, 316, 330.
 Олійник М. 143.
 Олійницький П. 5.
 Ольбрахт Ів. 327.
 Ольжич О. 118, 316.
 Ольшевський Ол. 5, 8, 225.
 Олянич Д. 5, 8, 215, 216, 250.
 Омельченко В. 143.
 Омельченко Гр. 175, 184, 185, 259,
 261.
 Омельченко П. 47, 192.
 Омельченкова М. 297.

- Омельчуківна Н. 143.
 Омелянович-Павленко Ф. див. Янушевська Ф.
 Онацька Н. 293.
 Онацький Е. 250, 252, 279.
 Оникієнко Єв. 152.
 Онишкевич В. 304.
 Онищенко Ф. 149, 241.
 Опадча Е. 131.
 Опадчий К. 143.
 Опара Ст. 206.
 Опаренко П. 47.
 Опоченський 60.
 Орел А. 143.
 Орел-Степняк М. 308, 312.
 Орелецький В. 8, 80, 84, 106, 108, 109, 112, 127, 132.
 Орлов Ол. 125, 175, 253, 256, 316, 317.
 Орлик П. 9, 10, 189, 206, 216.
 Орлівна Г. 301, 308, 315.
 Ортинська А. 225.
 Ортинський Ів. 221, 225, 258.
 Орун П. 157.
 Осауленко К. 5, 127, 160, 162, 237, 254, 334.
 Оснач Дм. 143.
 Остальський М. 225.
 Остахів А. 149.
 Осика М. 47.
 Остапчук Я. 334.
 Островерщенко Ів. 160.
 Островський Вікт. 152.
 Островський Вол. 318.
 Охримович О. 323, 335.
 Очеретько І. 5, 335.
- Павлик 10.
 Павликів-Павлишин Л. 144.
 Павлів Ол. 157.
 Павлінський С. 147.
 Павліченко Т. 81, 255, 258, 333.
 Павлічук М. 5, 8.
 Павлуцький Гр. 202.
 Павлюк Ф. 245.
 Павлюх О. 334.
 Павлик А. 132.
 Падолист А. 47.
 Падох Яр. 127.
 Паламарчук Ів. 241.
 Паламарчук П. 225.
 Палацький Фр. 194, 202, 229.
 Паливода Ів. 185, 192.
 Палієнко М. 149.
 Палієнкова Ол. 144.
 Палій-Сидорянський М. 152.
 Палятинський В. 323, 331.
 Пальме А. 210, 212.
 Панасенко Л. 157, 237.
 Панейко В. 250.
 Паниця Ст. 157.
 Панцер, пр. 214.
 Панченко, полк. 309.
 Панченко П. 132, 157, 317.
 Панченко Я. 144.
 Панькевич Ів. 8, 125, 253, 265, 316, 317, 321—323, 331, 332.
 Панькевичівна М. 125.
 Паньчак Ст. 83, 84, 279.
 Папенко Дм. 157.
 Палоротний М. 157.
 Паращук М. 276.
 Пархоменко Гр. 152.
 Пархоменко П. 125, 131, 265, 266.
 Пархоменкова Е. 257.
 Пасічний А. 241.
 Пасічник В. 152.
 Пасічник Дм. 176.
 Пасічник-Тарнавський Т. 131.
 Пасішник Тр. 185.
 Пасішниченко 318.
 Пастернак 76.
 Пастернак Яр. 125, 207.
 Пастух Ів. 157.
 Пастущин В. 12, 54.
 Пачовський В. 131, 316, 323, 324, 327, 332.
 Пашевський П. 318.
 Пашенко Ів. 144.
 Певний М. 325, 326.
 Певний П. 319.
 Пежанський В. 323.
 Пекарчук Ів. 152.
 Пеленський Є. Ю. 5.
 Пеленський Ол. 19, 21, 26, 27
 Пеленський Ст. 241, 265.
 Пелехатюк М. 149.
 Пенк А. 212, 214.
 Пеньковська Марія (П. Ковжун) 310.
 Перван М. 152, 241.
 Перебийніс В. 259.
 Перепелиця С. 258.
 Перестюківна Ст. 285.
 Перетц В. 202.
 Перфецький Евг. 253, 331.
 Пестременко Ол. 225.
 Петерс 303, 304.
 Петрова-Вергунова З. 225.
 Петлюра С. 10, 19, 49, 188, 229, 231, 233, 249, 260, 285, 299, 300, 307, 309.
 Петлюрова О. 299.
 Петрашівський Д. 132, 157, 241.
 Петренко А. 309.
 Петренко П. 152, 241.
 Петрик П. 152.
 Петрів Вс. 47, 176, 185, 203, 277, 317.
 Петрів О. 160, 162.
 Петрівський 157, 283, 321, 327.

Петрова Т. 157.
Петровів Г. 241.
Петрук 67.
Петрусяк І. 241.
Петрушевич Е. 64.
Печеніг О. 216, див. О. Лятуринська
Пешек Й. 328.
Нещанський Вол. 311.
П-ий П. 51, 52.
Пиріг 254.
Пирогів Юр. 157.
Пирогова Н. 144.
Пироженко М. 225.
Питель Ол. 132, 157, 160, 162, 239,
240.
Пирхавка Г. 132.
Підгаєць П. 5.
Підгірний М. 132.
Підгірянка М. 301, 321, 330, 333.
Пій ХІ, 216.
Піснячевський В. 226, 317.
Плавайко Ю. 5.
Плешкан М. 241.
Плітас З. 225.
Плітас Ол. 225.
Плющ Е. 264, 266.
Плющ М. 147.
Подедворний Ст. 225.
Подбратський Юрій 307.
Подільський К. 5, 40, 46, 185, 189,
283, 287.
Подолінський С. 10, 92.
Подоляк К. 147, 160, 162, 237, 238,
241, 334.
Подригуля Ів. 5, 225.
Пожар Дм. 241.
Познякевич А. 241.
Покровський Гр. 147.
Полетика В. 5.
Полівка 77.
Полікарп (Сікорський) 318.
Поліщук Кл. 308, 315.
Полтавець Юл. 110.
Поляків А. 152.
Помазанів Ол. 144.
Пономаренко А. 149.
Понятенко П. 10.
Попель Т. 241.
Попель-Сулима І. 5, 8, 252, 265.
Попов 306.
Попович Ом. 202.
Порш М. 10, 27.
Постоленко С. 132.
Поташник Р.-Лі. 150.
Потебня Ол. 208.
Пешук М. 152.
Прибитківський П. 131, 157.
Приємська-Дніпрова М. 325.
Прижмуренко 51, див. Бачинський
Л.

Приходько В. 160, 239.
Приходько Е. 131.
Приходько Ол. 8, 20, 29, 323, 325—
328, 331.
Приходько П. 144.
Приходькова Г. 297.
Проданчук П. 147.
Прокопів Ів. 157.
Прокопів М. 221, 225.
Прокопович В. 34, 203, 207.
Прокопович М. 150.
Прокопович П. 81, 202, 333.
Прокопович С. 241.
Прохода В. 5, 147, 161, 162, 236,
238, 241, 272, 334.
Процакевич М. 176.
Процюк І. 262.
Прудько П. 144.
Прштігода В. 234.
Пуза Евг. 322.
Пулюй Ів. 95, 195, 224, 241.
Пулюй О. 241.
Пустовар Гр. 144.
Пушкар М. 131.
Пшчичкин Ю. 225.
Пятаченко 225.
Равич А. 131.
Равич Дм. 8, 77, 176, 179.
Равич М. 6, 8, 221, 335.
Радзівська В. 320.
Радзівський С. 144, 320.
Радченко Гр. 152.
Раєвський Б. 255.
Ревай Юл. 234.
Ревенко М. 157.
Ревенко Н. 157.
Рейтер В. 150, 161, 237.
Рейтер О. 301.
Рейтерова Ол. 144.
Рейтлінгер М. 176.
Реутів К. 152.
Решетників-Решетняк Як. 150.
Ржевувський В. 157.
Рибак Л. 144.
Рибак Яр. 6, 221, 225.
Рибачевський 335.
Рибчинський О. 147.
Рижий М. 11, 14.
Римбаковський М. 150.
Риндик Ст. 176, 177, 185, 241, 317.
Рипка 134, 251.
Рихло Ів. 221, 224, 225, 335.
Ріпецький Ст. 55, 176, 178.
фон Ріхтгофен Фр. 212.
Рожнятівський М. 241.
Роздобуцько Ів. 241.
Рознатовський М. 157.
Роман Ів. 6.
Романенко 47, 144, 317.

- Романовський Св. 161, 163.
 Романченко Ів. 317, 321, 326, 327.
 Романченко М. 152, 241.
 Романченкова 324, 326.
 Романчук Юл. 13, 76.
 Романюк Л. 157, 323, 329, 332.
 Романюк О. 262.
 Рондяк Я. 225.
 Рорбах П. 212.
 Росляк М. 106.
 Росомаха Д. 152.
 Росоха Ст. 132.
 Россіневич М. 6, 8, 122.
 Россіневич-Щуровська П. 6, 7, 185,
 321, 326, 327, див. Щуровська П.
 Ів.
 Рошахівський М. 20, 29, 85, 323,
 325.
 Рубинович С. 334.
 Руда М. див. Тушицька-Р. М.
 Руданський С. 207.
 Руденко Ів. 147.
 Руденко Юр. 157, 329.
 Руденко Т. 308, 313.
 Рудвинський О. 225.
 Рудичів І. 6.
 Рудковський Ів. 179.
 Рудницька М. 291.
 Рудницький А. 90, 212, 312.
 Рудницький Ст. 93, 120, 122, 125,
 128, 129, 176, 323, 331.
 Рудницький Яр. 6, 125, 219, 252,
 253.
 Ружицький Б. 131.
 Русов Ол. 202, 206.
 Русов Юр. 125, 132, 160, 162, 176,
 191, 250, 254.
 Русова С. 50, 176, 177, 250, 282, 291,
 293, 296, 299, 301, 302, 309, 330,
 333.
 Руссо Ж. Ж. 207, 208, 250, 255.
 Рутковський М. 318.
 Ручко М. 325.
 Ручкова М. 325.
 Рябокiнь Ом. 144.
 Ряднина Ів. 157, 241.

 Сабат М. 57, 125.
 Савенко Д. 152.
 Савицький Л. 152.
 Савицький М. 318.
 Савицький П. 131, 176, 215.
 Савкевич Д. 144.
 Савченко-Більський О. 289, 307.
 Савчук Ф. 144.
 Савчур Ф. 6.
 Садовська Гр. 8.
 Садовська Л. 297.

 Садовський В. 6, 8, 118, 160, 162,
 199, 203, 206, 238, 239, 250, 316,
 317.
 Садовський М. 36, 43, 225, 305, 311,
 312, 321, 325, 326.
 Сайко І. 325.
 Сакало А. 157.
 Саксаганський 311.
 Саліковська Н. 294.
 Саліковський Ол. 45.
 Самійленко В. 202.
 Самойлович Мих. 131, 326.
 Самойлович Мих. 331.
 Самойлович Ол. 301, 326.
 Самчук Ул. 316.
 Сапiціон Г. 225.
 Сапiцький В. 160, 162, 237, 239.
 Сас-Тисовський Юр. 147.
 Саух В. 241.
 Сахно Вас. 157.
 Свенсон 303.
 Свенціцький Іл. 198, 207.
 Світ Ів. 303, 306.
 Святополк, кн. 9.
 Святополк-Мірський 253.
 Святослав, кн. 9.
 Секретар М. 6, 265, 305.
 Селегій М. 47.
 Селешко М. 6, 150.
 Сембратович Р. 14, 95.
 Семашко Ст. 6.
 Семенів В. 157.
 Семенів О. 6, 8, 14, 15.
 Сеμεць М. 225.
 Сербин Ф. 241.
 Сербиненко 6, 28.
 Середа М. 49.
 Сердюк Д. 144.
 Сердюк З. 66, 85.
 Сєроічковський Ол. 76.
 Сетон 284.
 Сєрик К. 157.
 Сигєрич М. 55.
 Сидоренко Ів. 152.
 Сидорукова А. 225.
 Симон Ф. 152.
 Сингалевич-Мазєпа Н. 251, 301.
 Синiльник Мих. 144.
 Сисак Мих. 221.
 Сікора П. 157.
 Сікора Т. 266.
 Сікорський, див. Полікарц.
 Сіманців Гр. 117, 132, 157.
 Сімович В. 14, 15, 17, 77, 118, 174,
 176, 203, 207, 231, 234, 248, 253,
 256, 257, 308, 316, 331.
 Сімонович Вол. 150.
 Сімпсон В. 212, 251.
 Сімяник С. 144, 334.
 Сімянович Яр. 325.

- Сімянців В. 152.
 Сімянців Ол. 153.
 Сімяцький Т. 132.
 Сінільник 334.
 Сіпко М. 153, 264.
 Сіпкова Н. 157.
 Сірий Юр. 333, див. Тищенко Юр.
 Сіркова-Деметрова Н. 225.
 Сірополко Л. 241.
 Сірополко Н. 6, 297.
 Сірополко Ол. 185, 300.
 Сірополко Ст. О. 46, 118, 176, 199,
 203, 207, 208, 230—234, 246, 248,
 332, 252, 259.
 Сірополко С. С. 7, 251, 286.
 Сітон Вотсон 119.
 Сіцінський Єв. 203.
 Січинський В. 8, 131, 176, 177, 186,
 191, 203, 208, 231, 232, 237, 252, 256,
 257, 259, 260, 309, 310, 316, 317, 335.
 Січинський М. 15.
 Сквирчинська К. 144.
 Скидан М. 6, 8, 186, 318.
 Скиданова О. 185.
 Скворода Гр. 43, 47, 79, 178, 206,
 208, 233.
 Скоморовська-Липова Ір. 6, 225.
 Скоропадська Єл. 300.
 Скоропадська Ол. 210.
 Скоропадський П. 210.
 Скоропис-Йолтуховський Ол. 6, 10,
 11, 14, 15, 210.
 Scott 307.
 Скрипник 317.
 Скрипниченко Ф. 144.
 Скрипченко-Гонта Ол. 264.
 Скрябін Мих. 153.
 Скубій Горд. 148.
 Слабченко Є. 278, 279.
 Славік 328.
 Славінська М. 125, 160, 301.
 Славінський М. 23, 159, 176, 177,
 194, 203.
 Слива Сп. 144.
 Сливка Макс. (Наріжний Ол.) 332.
 Слобода М. 305.
 Слодецька Н. 6.
 Слодецький Ф. 6, 225.
 Слонський Ів.-А. 157.
 Слюсар М. 225.
 Слюсаренко Ф. 6, 123, 125, 132, 176,
 185, 191, 199, 203, 206, 207.
 Смакула Ол. 216, 250, 255, 316,
 Смаль Стоцький Р. 6, 14, 76, 97,
 98, 124, 125, 128, 203, 207, 250,
 251, 253, 254, 256, 261, 307, 316.
 Смаль Стоцький Ст. 14, 77, 122, 123,
 125, 128, 134, 194, 202—204, 206,
 208, 211, 212, 215, 246, 247, 253,
 256, 273, 316, 317.
 Сметана Б. 21.
 Совачова Г. 140, 291, 300, 308, 311,
 326.
 Совенко В. 158.
 Совкуп Фр. 184.
 Созонтів С. 150.
 Сокальський Ів. див. Калістрат.
 Сокіл М. 302, 308, 312.
 Сокович Євг. 160, 163, 237, 241, 317,
 335.
 Сокович Л. 153, 241.
 Сокологорський П. 225.
 Солдан М. 241.
 Солонинко П. 6, 144.
 Солуха-Приходькова Т. 225.
 Сомчинський О. 153.
 Сопрунович О. 158.
 Сочинська Чернявська Є. 179.
 Сочинський В. 185.
 Сочинський М. 144, 161.
 Сохинська Л. 158.
 Спиридонів В. 153.
 Споляк Ан. 158.
 Спринь К. 225.
 Ставинський Бр. 176, 179.
 Стадник Й. 311, 312.
 Станько М. 335.
 Старицька-Черняхівська Л. 291.
 Старицький М. 202.
 Старков А. 176, 177, 211, 255.
 Старосольський В. 120, 123, 127,
 161, 162, 211, 212, 215, 316.
 Стасевич О. 49.
 Стасів, др. 216, 217.
 Статників 323, 324.
 Статникова В. 287.
 Статникова Г. 158.
 Стахівна О. 144.
 Стаховський К. 190—192.
 Стаховський М. 225, 324.
 Стахура Д. 323, 334.
 Стахура М. 335.
 Стахура Р. 335.
 Стахурівна О. 324, див. Байлюкова-
 С. О.
 Стахурова-Онезоргова Ст. 241.
 Стебницький П. 226.
 Стежко В. 153.
 Стейскаль 234.
 Стельмашенко Ів. 148.
 Степанківський В. 10, 16.
 Степовий 32.
 Степура 318.
 Стеткевич 101, 255.
 Стефаник В. 132.
 Стефанів Гн. 70.
 Стефанович В. 148.
 Стефанович Ол. 118, 180, 316.
 Стеценко Кир. 19, 20, 21, 32.
 Стецишин М. 43.

Стецьків П. 240.
Стещенко Ів. 202.
Стешко Ф. 125, 176, 252, 256, 317.
Стешкова М. 297.
Стовбенко 320.
Стовбуненко 42, 330.
Стогній М. 47.
Стопкевич Д. 153, 264.
Страндель Н. 303.
Стрільець І. 6.
Студинський К. 208.
Ступницький 32.
Сувчинський М. 158.
Сувчинський О. 325.
Сумневич Ф. 176, 318.
Сумцов М. 202, 206.
Супрун 25, 28.
Суровцова Н. 291, 293, 301.
Сукманська-Слодецька Н. 225.
Сухоручко-Хословський Б. 6, 267.
Сухоставський В. 144.
Сушко О. 255.
Сушкова Хр. 38.
Сціборська М. 158.
Сціборський М. 158.
Счеснюк Ст. 241.
Сьомак Сев. 144.

Табинський 318.
Табуї 260.
Тальковський В. 153.
Танцюра Я. 144.
Тарановський Ф. 255.
Тарасюк М. 158.
Тарнавський 33.
Тарноградський Ол. 144.
Татарів Л. 145.
Таубе М. 211.
Таундрінг 40.
Творидло М. 322.
Теліга М. 148, 237.
Теліга О. 301, 316.
Темник В. 225.
Темницький В. 14.
Теняк П. 132.
Теняно П. 176, 179, 180, 185.
Теодосійв К. 241.
Терлецький М. 58, 173, 176.
Терлецький Ол. 49.
Терлецький Ом. 14.
Тивонюк З. 179, 185.
Тивоняк О. 225, 226.
Тимошенко В. 118, 122, 124, 127—
129, 161—163, 211, 238, 239, 255,
256.
Тимошенко Сергій 161, 190, 191,
309, 319.
Тимошенко Ст. 255, 316.
Тимченко М. 8, 176.
Тировський М. 8, 179.

Тисовська Ст. 323.
Тисовський Е. 127, 334.
Тишкевич М. 16, 25, 226, 250.
Тищенко Ст. 132.
Тищенко-Сірій Юр. 11.
Ткаченко В. 148.
Ткаченко Ів. 150.
Ткаченко М. 10.
Ткаченко П. 153.
Тобілевич Ів. 59, 311, 312.
Тойбер 304.
Токаржевський-Карашевич І. 45,
260, 261.
Томашевська О. 145.
Томашевський Е. 131, 141, 145, 317.
Томашівський Ст. 14, 211.
Томоруг 66, 80, 241.
Тоцалів М. 145.
Травтман Р. 212.
Трач Ів. 105.
Трепет М. 6, 8, 237, 263, 317, 318,
333, 334.
Трескин 39.
Трильовський В. 158.
Трильовський К. 276.
Троценко Ол. 145.
Троцький М. 11, 14.
Троян Дм. 150.
Труба Ів. 163.
Трубний Ол. 150.
Трухлий І. 325, 327, 331.
Туган-Барановський М. 229.
Тузів М. 148.
Тукалевський В. 257.
Туник Б. 153.
Турин І. 57, 76, 212, 303, 305, 306.
Туркевич-Лісовська Ст. 131.
Турянський А. 241.
Турянський Ос. 93, 125.
Тучапський Гр. 20.
Тушицька-Руда М. 192.

Українка Леся 189, 283, 318.
Ульванський В. 330.
Улянівський О. 305.
Уманець Л. 153.
Урбан Й. 183.
Усенко Д. 145, 241, 254.
Устіянович Ів. 323, 324.
Фартух Я. 67, 192.
Феденко П. 125, 131, 176, 185, 203,
317.
Федів Іг. 76, 93, 105.
Федорів Макс. 145.
Федорів Мик. 153.
Федорів-Лантух С. 132, 158.
Федушинський Ф. 241.
Федченко Юр. 148.

Ферран Г. 260.
Фесенко Б. 158.
Фещенко П. 239.
Фещенко-Чопівський І. 39, 236, 237,
254, 256, 263, 316.
Фещенко-Чопівський М. 153.
Филипович 28.
Филипчак Іг. 241.
Филипчак Яр. 158.
Фовицький 115.
Франко Ів. 59, 64, 86, 89, 90, 312.
Фрищин В. 132.
Фролов Л. 137, 159, 168, 239, 241,
252, 256, 320.

Хабер В. 158.
Халабура Дм. 6.
Хандрицький Ів. 330.
Харитоненко М. 49.
Харлампович К. 202.
Хворостенко М. 116, 269.
Хилецький В. 241.
Химочка С. 158.
Хлюр М. 6, 8, 174, 183—185.
Хмельницький Б. 189, 282, 283.
Хмелюк В. 192.
Хмелюк І. 238.
Ходаркевич П. 158.
Холодний Ів. 158.
Холодний П. І. 43, 45, 234, 308—
310.
Холодний П. П. 192, 307.
Хомичевський Гр. 145.
Хомішин В. 225.
Хомяк Т. 131.
Храпко М. 158, 240, 329, 330.
Храпко-Драгоманова О. 293.
Христюк П. 93.

Цегельський Л. 14.
Цибуляк Дм. 153.
Цимбал В. 47, 192.
Цимбалко О. 225.
Цісар Пл. 241.
Zumstein 307.
Цьокан Гр. 241.
Цьокан Іл. 331
Цьоканова М. (Терпило) 325.
Цюпка О. 265.
Цюрупа-Церетеллі С. 241.

Чабак 58.
Чайковський 309.
Чайковський М. 39, 252.
Чалий С. 206.
Чанчик 251.
Чапля В. 127, 265, 331.
Частухида М. 179, 192.
Чекарів П. 148.
Чепіга Ів. 12.

Чепіга Я. 17.
Червоний Гр. 145.
Чередіів В. 137, 159, 162, 176, 237,
239, 248.
Черкасенко Сп. 284, 289, 316, 321,
326, 330, 332, 333.
Черник Ф. 285.
Черницький Д. 148.
Черниш М. 145.
Чернишенко 145, 333.
Черніцин Л. 148.
Черніцин Я. 252.
Чернов Ів. 153, 241.
Чернова О. 301.
Чернуха Г. 72, 117.
Чернухи 320.
Чернявська Б. див. Сочинська Б.
Чернявський А. 39, 160.
Чернявський Б. 153.
Чернявський З. 148.
Чернявський С. 132, 241.
Черняхівський С. 153.
Чесниківський С. 225.
Чехівський Ол. 18, 19, 27, 28, 30.
Чехович К. 118, 125, 132, 197, 203,
207, 208, 216, 217, 250.
Чехович М. 106, 108.
Чивюк Ів. 241.
Чижевський Д. 124, 125, 176, 198,
203, 208, 211, 212, 215, 231, 248,
250, 254, 257, 316, 317.
Чижевський П. 305.
Чикаленко Е. 162, 195, 202, 239.
Чикаленко Л. 76, 131, 176, 198, 203,
206, 207, 250, 316, 317.
Чикаленко П. 15.
Чикаленко-Келлер Г. 254, 291—293,
295, 299, 301.
Чирій Ів. 132.
Чирський М. 117, 118, 312, 316,
326.
Чирський Ол. 148.
Чмола І. 241, 281.
Чорний Гр. 158.
Чорномав В. 65.
Чорнорай В. 153.
Чубенко Ол. 158.
Чубенкова Л. 158.
Чугай П. 325.
Чудинів М. 11.
Чуднівський В. 318.
Чуйко-Чикаленнова Г. 295.
Чуцляк І. 262.
Чушринка Гр. 208.

Шабельський Я. 158.
Шагала М. 122.
Шавдрук П. 49.
Шаповал Іл. 6, 8.
Шаповал М. Ю. 21, 137, 258.

- Шаповал Микола 46.
 Шаповал Ол. 178.
 Шаповалова А. 145.
 Шараневич Ст. 241.
 Шарбау Ол. 148.
 Шаргун Ст. 145.
 Шарпантіє Р. 31.
 Швець Ф. 125, 176, 333.
 Швець-Коцулевський Є. 145.
 Шевченко В. 145, 237, 325.
 Шевченко Ів. 6, 8.
 Шевченко Іг. 6.
 Шевченко Т. 49, 62, 73, 83, 128,
 129, 189, 193, 194, 198, 202, 205,
 207, 208, 215, 218, 219, 230, 247,
 305, 310, 312, 314 — 316.
 Шевчик Г. 132.
 Шейковський К. 206.
 Шелухин С. 93, 118, 122, 123, 127,
 176, 198, 203, 229, 250, 252, 258,
 332.
 Шелухина Л. 297.
 Шенець Ол. 179.
 Шенфельд 81.
 Шепченко П. 226, 227, 318.
 Шеремет І. 6.
 Шеремета Ю. 252.
 Шереметинський Ір. 137, 159, 162,
 235, 335.
 Шило Ів. 145.
 Шиманів В. 225.
 Шимановська О. 185, див. Косач-Ш.
 О.
 Шиманська-Левитська Н. 192.
 Шимонович І. 316.
 Шишківський Ст. 106, 117, 185, 188,
 225.
 Шишманов Ів. 261.
 Шишманова Л. 301.
 Шиянів Гр. 160.
 Шкеда Й. 148, 240, 271, 274.
 Шкляр В. 158.
 Шкрумеляк Ю. 118, 180.
 Шлендик І. 46, 176, 179, 185.
 Шлендикова Єл. 297.
 Шляхтиченко М. 122, 179.
 Шляхтиченкова Л. 185.
 Шматера-Коваржова Яр. 6, 222, 225,
 301.
 Шматко Ів. 158.
 Шміт А. 28, 260.
 Шовгенів Ів. 137, 161, 163, 237, 239,
 253.
 Шох П. 153.
 Шпехт Г. 212.
 Шрамченко Л. 71, 127, 160, 241.
 Шрамченко Св. 303, 305, 317.
 Штадтміллер Г. 212.
 Штанько М. 158, 237, 329.
 Штепа П. 145.
 Стефанець Юр. 132.
 Штовхань Ф. 145.
 Штоман 303, 306.
 Шувалова-Липовецька Ол. 158.
 Шуліка Дм. 6, 262.
 Шульгин Ол. 118, 125, 129, 176, 177,
 193, 194, 198, 203, 205, 206, 208,
 226, 250, 255, 256, 261, 317.
 Шульгин Р. 259.
 Шульгина Л. 126, 301.
 Шульгина-Іщук Н. 319.
 Шульц Ол. 158.
 Шульцова О. див. Макарьська.
 Шумейко Ів. 225.
 Шумелда Як. 77.
 Шумицький М. 261.
 Шутақ-Кедровська К. 285.
 Щербаківський В. 123, 126, 129, 176,
 196, 203, 204, 206, 207, 211, 230,
 248, 252, 257, 316, 317.
 Щербаківський Д. 202.
 Щербина Д. 41, 308, 313.
 Щербина Ів. 148, 241.
 Щербина Ф. 122, 123, 127, 159, 162,
 198, 229.
 Щербуха П. 252.
 Щуровська Пл. 18, 22, 31, 85, 176,
 299, див. Россіневич Пл.
 Юнаків М. 39.
 Юрій, св. 286.
 Юркевич Л. 11, 16.
 Юрченкович С. 153.
 Юскевич Д. 238.
 Яблонська С. 301.
 Яблонський Є. 225.
 Яворський Ів. 132.
 Яворський П. 241.
 Яворський Ом. 325.
 Якерсон С. 153.
 Якименко Ф. 176, 177.
 Якимчук Ів. 148.
 Яковенко А. 131, 179, 185.
 Яковенко Ер. 150.
 Яковлева Г. 192.
 Яковлів А. 118, 122, 127, 128, 189,
 194, 199, 203, 205, 206, 208, 228,
 244, 248, 250, 251, 256, 258, 306,
 316, 317.
 Яковлів Юр. 237, 240, 306.
 Якубівський Як. 6, 222, 225.
 Якубовський Б. 49.
 Янів Ю. 225.
 Яніцький Ол. 6, 255.
 Янішевська Г. 225, 335.
 Янішевський І. 6, 320, 333.
 Янко Й. 200.
 Яновський Г. 153.

Янушевич Л. 6, 7, 309, 317.
Янушевська Ф. 312.
Янчевський М. 47.
Ярема Як. 55, 58, 176, 177, 183, 184.
Яременко А. 153.
Яременко Ів. 145.
Яременко Ол. 145.
Яремін М. 241.
Яремченко Ол. 288.
Ярина А. 145.
Ярмоленко П. 153, 241.

Яровий М. 241.
Яросевич Ів. 158.
Ярошевський Ол. 6, 8, 153, 264, 265.
Ясінчук Іл. 176.
Ясінчукова Д. 225.
Яхно О. 6, 225.
Яценко В. 148.
Яценко П. 148.
Яцинович 32.
Яцишин В. 287.

ПОКАЗЧИК ДО ІЛЮСТРАЦІЙ.

ІЛЮСТРАЦІЇ ДО ОКРЕМИХ РОЗДІЛІВ.

До розділу	I:	23—29, 41, 45—55.
„ „	II:	58—61.
„ „	III:	62—67, 71—75, 79—84, 86, 88, 89, 93, 98, 99.
„ „	IV:	100—122, 126—137.
„ „	V:	138—149, 156—166, 170, 214—238, 242—264, 266—269, 271—273.
„ „	VI:	277, 280, 283, 286—289, 317.
„ „	VII:	318—336, 367, 368, 370—413, 658, 663.
„ „	VIII:	414—418, 433, 435—458, 462, 633, 635, 636, 659.
„ „	IX:	468, 470, 480, 481.
„ „	X:	613, 618.
„ „	XI:	488—490.
„ „	XII:	493, 506—509.
„ „	XIX:	471, 485—487.
„ „	XX:	592, 596—604, 616, 617.
„ „	XXII:	619, 623—636, 638.
„ „	XXIII:	639, 640.
„ „	XXIV:	644, 648—650, 652, 653, 656—663, 665, 675.
„ „	XXV:	666—682.
„ „	XXVI:	657, 705, 706, 713.
„ „	XXVII:	677, 722, 724, 732—734, 736.
„ „	XXIX:	661, 746, 747, 752, 762—766, 786, 787, 791, 806, 831, 833, 834.

ІМЕННИЙ ПОКАЗЧИК ДО ІЛЮСТРАЦІЙ.

Абрагамовська Ст. 681.	Антонович К. 472, 488, 674.	Базилевич Б. 80, 84.
Абрамів В. 376.		Базилевич П. 143.
Абрамович В. 376.	Антонович Марина 466, 625.	Базилевич Ф. 58, 754.
Агій Ф. 764.		Базильський 98, 374.
Агійова 764, 831.	Антонович Марко 148.	Байлюкова О. див. Статурівна — Б.
Акулова Зоя 99.	Антонович Мих. 497.	Балабай Н. 336.
Алиськевич А. 766, 767.	Антоновичова Єл. 99.	Балабаняк 383.
Алиськевич Б. 653.	Антончук Д. 407, 675, 744.	Балабасова Е. 444
Алмавов Ол. 373, 745.	Аркас Мик., др. 594.	Баланчук Г. 764.
Андрієвський Вікт. 87, 111.	Аркас Мик., полк. 742.	Балицька Н. 784, 834.
Андрієвський Дм. 607.	Артемівєва П. 58.	Балицька Я. 834.
Андрієвський П. 288, 294.	Артимович Аг. 283, 286, 288, 291, 488, 736, 770.	Балицький Л. 834.
Андрієвський П. 288, 294.	Артюшенко Ю. 378.	Балицький Ол. 597.
Андрієвський П. 288, 294.	Афанасенко Р. 332.	Балицький Р. 834.
Андрієвський П. 288, 294.	Афанасієвський В. 382.	Балтарович В. 442, 444.
Андрієвський П. 288, 294.		Балаяк Б. 268.
Андрієвський П. 288, 294.	Багранівський 747.	Вамборough 398.
Андрієвський П. 288, 294.	Бавар А. 145, 239, 245, 249, 252.	Бандрівська 834.
Андрієвський П. 288, 294.		Бандрівський Дм. 834.

- Бандурович-Левитська К. 746.
 Бандусяк 675.
 Баран 834.
 Баран В. 706.
 Баран Ст. 23.
 Баранів Ол. 442, 808.
 Баранова Бл. 669.
 Барановський П. 383.
 Бариш З. 531.
 Барцалова Е. 336.
 Батинова 831.
 Батир 138.
 Бать 398.
 Бачинський 157.
 Бачинський В. 23, 450.
 Бачинський Е. 41.
 Бачинський Л. 23, 95, 664.
 Бачинський М. 143.
 Бачинський Ом. 768.
 Бачинський Юл. 23.
 Башмак М. 446.
 Баюк 251.
 Bedford 398.
 Безкровна 666.
 Безкровний 328, 353.
 Безлюдя С. 98, 383.
 Безпалко О. 326, 328, 329, 330, 332.
 Безручко Л. 58, 61, 746, 756.
 Безручкова С. 58, 61.
 Бевсонів 453, 456, 626.
 Бекеш 747.
 Белей Гн. 524.
 Бензя П. 21.
 Бенцалева Ол. 720.
 Берегулька А. 238.
 Березовська В. 442.
 Березовський Л. 257.
 Бибік В. 336.
 Биковський Л. 258, 379, 590.
 Бирчаківна Я. 444, 653.
 Битинський М. 375, 446.
 Бич Л. 326, 328, 330, 339, 403.
 Бичова Л. 674.
 Бідло Яр. 170, 286, 618.
 Біднов Арс. 175.
 Біднов В. 70, 286, 288, 289, 326, 330, 332, 491, 596.
 Біднова-Труба Окс. 546.
 Білак А. 682.
 Білас Ст. 245.
 Білахів 255, 258.
 Білецька Н. 476.
 Білецький В. 245, 249, 251.
 Білецький Л. 286, 415, 416, 417, 419, 436, 438, 597.
 Білецький Ол. 245, 247, 251.
 Білий Ігн. 330.
 Білик Ом. 268.
 Білинський 255, 256, 257, 258.
 Білинський Б. 143.
 Білинський В. 436, 440, 445.
 Біличенко М. 746, 751, 763, 764.
 Білодуб С. 371.
 Білон П. 68.
 Білоус В. 834.
 Білоус М. 530.
 Бірчак В. 747, 797.
 Бірчаківна Яр. 444, 653.
 Bjelfvenstam Erik 398.
 Блакитний 84.
 Блюй 747.
 Бобеляківна Ів. 457.
 Боберський Ів. 23, 26, 615, 625, 637.
 Божко 255, 256, 257, 258.
 Богацька В. 441, 448.
 Богацький П. 398, 464, 675.
 Богдан Ол. 98.
 Богун Т. 450, 453.
 Бойдунник О. 144, 145, 174.
 Бойдунник 675.
 Бойкевич М. 592.
 Бокитько 398.
 Болтовський 111.
 Бондаренко А. 332, 436.
 Бондарчук Л. 376.
 Бора Вас. 653, 806.
 Бора Ст. 675.
 Борисоглібська Г. 714.
 Борковський Ів. 200.
 Боровик Ів. 195.
 Бородавський С. 288, 311, 328, 382, 485.
 Боток Гр. 236.
 Бочковський О. І. 20, 327, 328, 403, 405, 407.
 Боюк Юр. 245.
 Брацайкова М. 831.
 Бредов М. 161.
 Брень Ю. 58.
 Бржосньовський Ів. 268, 508, 509.
 Бризгун К. 568.
 Бризгунова Л. 515.
 Бриндзан Іл. 676.
 Бринський Мих. 123.
 Броунс Н. 58.
 Броше 41.
 Будлик Дм. 245.
 Буждиган Ів. 113.
 Букипований М. 192.
 Буляк 456.
 Буркацький А. 759.
 Бурячинський Юр. 383.
 Бутович М. 506, 722.
 Буц 111.
 Бучинський М. 215.
 Бучковський І. 58.
 Вагилевич К. 785.
 Вагнер Ан. 681.
 Вакула Ю. 763.
 Valenta 398.
 Ван ден Вілен Дж. 161.
 Ванчура 471.
 Варивода В. 108.
 Васецький 173, 626.
 Василенко В. 333.
 Василко П. 213.
 Василько Мик. 23.
 Васян Юл. 145, 446.
 Васьківський А. 245, 251.
 Вахнянин Ост. 58, 61, 746.
 Введенська Г. 257.
 Ведмідь Е. 49.
 Велигорський М. 786.
 Великий А. 113.
 Величковський М. 747.
 Веліченко Ів. 92.
 Венгер М. 236.
 Верба Д. 98, 371.
 Вербовський Ост. 520.
 Вергун П. 456, 505.
 Верешова 764, 831.
 Верещинський В. 560.
 Вершінін М. 170, 604.
 Веселовський Яр. 23.
 Вец Ом. 144, 145.
 Вигнанський П. 764.
 Винник Г. 680.
 Винниченко Вол. 7.
 Вировий Евг. 488, 641, 675, 708.
 Витвицький В. 336.
 Вігуржинський 336.
 Wiesner 398.
 Вікул М. 326, 330, 351.
 Вілнський О. 330, 332, 341.
 Вільчик М. 371.
 Вінцьковський Юр. 58.

- Вітвицька З. 674, 676.
Вітошинська Д. 158, 161.
Вітошияський Антал 265.
Вітошинський Ю. 158, 161.
Вітушка А. 604.
Вішну Шіва 161.
Власенко Ф. 98.
Вовк П. 113.
Вовк Хв. 3.
Вовк Юр. 474.
Водічна 113.
Водославський П. 245, 248, 251.
Воввідка 286.
Войтечко 108.
Войчак В. 706.
Волковський Д. 384.
Володимирів С. 501.
Волосняний 111.
Волохів Л. 156, 398.
Волошин Б. 834.
Волошин В. 834.
Волошинівна Яр. 834.
Волощук Е. 763, 764.
Волощукова 763.
Воробйова Т. 99.
Воробкевич Юл. 263.
Воронецька А. 450, 453, 456.
Вороний М. 717.
Воронкевич П. 549.
Вотачек 113.
Врецьона Е. 675.
Врублевська Л. 99.
Вуків Юр. 658.
Вяршинін 170, 604.
- Гааае 113.
Гавриленко 333.
Гаврилець В. 376.
Гаврилко М. 19.
Гавсвська 99.
Гай-Гавський див. Жлудкин Ф.
Гайдай О. 205.
Гайдак М. 588.
Гайдовська А. 667, 674.
Гайківський П. 371, 576.
Гайманівський Ол. 258, 318.
Гайович Ф. 148.
Галаган М. 170, 414, 461.
Галаганова О. 666, 669, 670.
Галай Дм. 148.
Галас 763.
Галушка 374.
Галушинський М. 596.
- Гальна А. 676.
Гамід Бекух 381.
Ган П. 150, 170.
Ганкевич Л. 38.
Ганкевич М. 23, 436.
Ганьківський В. 138.
Ганьківський Ев. 206.
Гарасевич А. 763.
Гарасимів Ол. 449.
Гарвасюк М. 257.
Гаркуша Е. 49.
Гармашів В. 416, 417, 418, 421, 436, 485.
Гарячий П. 371.
Гвядович В. 834.
Геньтюк 111.
Герасимович Я. 378.
Герасимовичова П. 438.
Герман Евг. 113.
Гетьманчук 456.
Гижий Дм. 145.
Гинейко А. 255.
Гирьоватий 148.
Гірис 604.
Гірна Ів. 675.
Гірний Т. 747.
Гладилевич 255.
Гладивевський А. 113.
Гладун П. 332.
Глиба А. 438.
Глиба-Глибович А. 436.
Глувковський А. 145.
Гнатшак М. 503.
Гнатишин Г. 682.
Гнатюк Н. 203.
Говсізва Т. 171.
Годований Ст. 176.
Голик В. 376.
Голіцинська Ол. 718.
Голіцинський Ев. 8, 330.
Голобродська 733.
Голобродський К. 733.
Головацький Юл. 787, 791.
Головко Дм. 374, 375.
Голота Як. 766, 776.
Голубець М. 724.
Голубович П. 143.
Голубович С. 23.
Голяк А. 763.
Гомзін Б. 438, 442, 445.
Гонтар Хр. 257.
Гонтарева Т. 257.
Гончаренко 144.
Гончаренко А. 170.
Гончаренко М. 525.
Гончарів-Гончаренко А. 824.
Гончарів-Гончаренко Ю. 642.
- Гопішин 251.
Горак Ст. 113.
Горбачевський Вал. 772, 786.
Горбачевський Ів. 283, 284, 286, 287, 288, 440, 471, 485.
Гордієнко 439.
Гордієнко Гр. 379.
Гордієнко І. 603.
Гордовський 93.
Горилів В. 215.
Горліс-Горський Юр. 731.
Hornez 398.
Городечний 456.
Горський С. 181.
Горянська Ол. 58.
Горянський Ол. 58.
Гоцуленко 111.
Гшовський П. 113.
Грабець 626, 675.
Грабина Л. 326, 327, 328, 329, 330, 343, 485.
Грабів Як. 734.
Гребенюк А. 733.
Гревівірська М. 371, 674.
Гречишин 144, 145.
Грещак Т. 113.
Гриб Т. 604.
Грива М. 377.
Григорієв М. 644, 656.
Григорієв Н. 170, 414.
Григорович К. 145.
Гринева 834.
Гринів М. 834.
Гринюк 269.
Грицай Г. 437.
Грицик Ів. 113.
Грицик М. 633.
Грінвальдт Б. 84.
Грінчак М. 143.
Грушевський Мих. 274, 580, 617.
Гудилів І. 376.
Гуменюк Л. 830.
Гуменюківна Л. 763.
Гуменюкова А. 763, 764.
Гупаловська 831.
Гупаловський М. 597.
Гурин 371, 373, 676.
Гутер Й. 442.
- Ґалаєнт М. 519.
Gewendant 398.
Ґеніуш Ів. 604.
Ґера Ст. 113.
Ґеречка П. 527.
Ґеречко 138.

- Геркен-Русова Н. 488, 685.
 Гіжа Ів. 145.
 Гіжа 834.
 Гловінський Евг. 143, 144, 156, 372, 376.
 Глюв 251.
 Готлібова М. 675.
 Graesler Н. 398.
 Греджа-Донська А. 763.
 Греджа-Донська М. 763, 831.
 Гренер 506.
 Гріга Ів. 806.
 Гула Ф. 418, 436, 440, 448, 736.
- Дамаскина 332.
 Данильчук 269.
 Дараган В. 215, 625.
 Дараган Юр. 255, 332, 377.
 Darlymple 398.
 Дахнівський 375, 381, 382.
 Денисенко Г. 145.
 Демльова Ф. 603.
 Демчук 766.
 Демчук Дм. 145, 196, 378.
 Демчук Ос. 113.
 Демянюк 834.
 Денисенко Гр. 379, 407.
 Деркач Гр. 436, 437, 438, 445.
 Деслав див. Слабченко Евг.
 Деха В. 764.
 Дехівна А. 763, 764.
 Дехівна М. 763, 764.
 Дехова А. 764.
 Дябенко Юр. 375.
 Дябенко Я. 96, 371, 383.
 Димітський Р. 499, 604.
 Дівничова Ол. 746.
 Дідев Ст. 143.
 Дідик А. 766.
 Дідошак Ів. 113.
 Дідуниц 286.
 Дідушок П. 617.
 Дніпрова 746.
 Дністрянський Ст. 170, 280, 281, 283, 286, 288, 471.
 Добриловський М. 326, 327, 328, 330, 332, 408, 411.
 Добриловський Юр. 286, 407, 510.
- Довбіш 113.
 Довгаль С. 84, 144, 336, 374, 796.
 Довгалюківна Д. 99.
 Довженко Гр. 360.
 Додул І. 255.
 Долинська О. 831.
 Дольний О. 569, 653, 675.
 Дольницька М. 688.
 Дольницький М. 125, 440, 597, 736.
 Дольницький С. 336.
 Dom Correia 398.
 Доманицький В. 328, 358, 409.
 Доманчук П. 257.
 Донецький В. 336.
 Донцов Дм. 724.
 Донченко П. 788.
 Дорошенко В. 13, 23, 47, 733.
 Дорошенко Д. 283, 286, 295, 417, 438, 485, 488, 493, 506, 596, 606, 618.
 Дорошенко Н. В. 677, 733.
 Дорошенко Н. М. 488, 683.
 Дорошенко Соф. 733.
 Доценкова 677.
 Драбатиї Ів. 506, 508, 509.
 Драгоманов М. 2.
 Драгоманова 666, 703.
 Драгомирецький Г. 597.
 Драченко 258.
 Драчинський Т. 23.
 Дрикалович В. 336, 374, 384.
 Друневич Л. 706.
 Дуб К. 747, 815.
 Дубицький 257.
 Дубів В. 245, 251.
 Дуда М. 442, 444.
 Дударів К. 378.
 Дудикевич Ос. 816.
 Дудківна Г. 733.
 Дудківна Л. 733.
 Дудко Ф. 730, 733.
 Думка Гр. 806, 819.
 Дунічевський Ол. 371.
 Дурделло Евг. 523.
 Дюлай О. 764.
 Дяконенко В. 440.
 Дяченко Гр. 58.
 Дяченко-Гордаш Н. 58, 442.
- Egger G. 398.
 Ейхельман О. 286, 288, 326, 328, 438.
 Ейхельманова О. 671.
 Ernst 398.
 Ernstberg 398.
 Євтимович В. 84.
 Ємець Ф. 168.
 Єна В. 332.
 Єремів М. 330, 398, 622.
 Єрмолаїв М. 164, 255, 256, 257, 258.
 Єфременко Г. 376.
 Єфремова І. 763, 831.
 Жарко Н. 99.
 Желтваївна 764, 831.
 Животко А. 417, 814.
 Жикул 437.
 Жлудкин Ол. 375.
 Жлудкин Ф. 410.
 Жовтенко О. 803.
 Жовтенкова М. 764.
 Жук А. 14, 41, 47.
 Жук В. 566.
 Жуків А. 84.
 Жукова А. 672, 692.
 Журба Г. 738.
 Забавський В. 653.
 Забуцький 111.
 Завадська В. 677.
 Завальницький Як. 179.
 Заворицький П. 374.
 Завялів Л. 143.
 Загайкевич Р. 263.
 Загаров О. 724.
 Загорецький І. 238.
 Загривний 378.
 Завимко В. 332, 336.
 Зайцев П. 255, 328, 583.
 Заклинський К. 456, 766, 771.
 Закоморний М. 658.
 Залізник М. 15.
 Залізник О. 666.
 Залізнякова Ол. 669, 672.
 Залозецький В. 506.
 Заріцький В. 143, 145.
 Загхей В. 113.
 Захарна В. 604.
 Захарченко М. 407.
 Захарченкова 336, 677.
 Захвалінська В. 674, 676.
 Заяць Я. 456, 457.
 Зварич М. 834.
 Зваричук І. 372.

- Звонок 450, 453, 456, 675.
Здорик-Здориченко К. 58, 746.
Зейкан 764.
Зеленецька Юл. 668, 669.
Зелений 251, 573.
Зелик О. 763, 764.
Зеліб Ант. 41.
Зеркаль С. 332, 382.
Зібер М. 1.
Зіма П. 832.
Зленко П. 436, 437, 440, 488, 591, 596, 641.
Злотковський Ол. 215.
Зовуля Л. 373, 376.
Зовуля Юл. 436, 438, 444.
Зовуля Я. 809.
Зоц П. 437.
Зубатий 471.
Зубенко Арт. 212.
Зубенко Ів. 84, 91.
- Іваненко Е. 326, 332, 334, 416, 417, 430, 436, 787.
Іванина Н. 506, 509.
Іваїна В. 412, 327, 328, 357.
Іваницький Б. 286, 326, 327, 328, 330, 332, 338, 403, 471.
Іваницький Б. Б. 365, 658.
Іванов Ол. 304, 436, 438.
Іванова В. 746, 820.
Івантишин Яр. 658, 646.
Іванчук 236.
Івасишин З. 371, 373.
Івасюк І. 359, 381, 382.
Івасюк Окс. 658, 674.
Івах О. 269.
Іващенко А. 255.
Іващенко П. 436, 438, 445.
Iverson S. Macadam 398.
Ілляшевич С. 775.
Ілляшенко М. 371.
Ільницька Ем. 806.
Ільницький 113, 258, 333, 379.
Іржаківський 436, 440, 448.
Ісаєвич Д. 617.
Ісаїв В. 268.
Ішаківна 456.
- Йогансон В. 437.
Йорж Т. 374.
- Набачків Ів. 416, 417, 418, 424, 436, 438, 676, 736.
Набачкова М. 674, 676.
Надержавек Л. 442.
Каег Elsa 398.
Калинець М. 448, 451.
Калинович Ів. 596.
Калістрат 640.
Калічак Іл. 249.
Калоша А. 604.
Калужний М. 834.
Калюжний Г. 162, 164.
Камінський 251.
Кандиба В. 448.
Кандиба Олег 488.
Кандиба Олекс. 276, 596.
Каралуп В. 436.
Кардасевич Б. 336.
Карманський П. 40.
Карпенко Ф. 410.
Касекерт 113.
Катамай Дм. 26.
Катеринчак Ол. 371.
Нахній М. 457.
Качмар 148.
Качмарська Ст. 180.
Квапілева 764, 831.
Кейван А. 567.
Кейванова Д. 550.
Келлер З. 506.
Келлер-Чикаленко Г. 585.
Кизима Ол. 753.
Кипріян В. 706.
Кир П. 653.
Кириленко Мир. 658.
Кирилюк Д. 371, 373.
Кириляк 257.
Кириченко М. 371.
Кириченко Юр. 58.
Кириченкова Юл. 58.
Кирівський М. 208, 444.
Кирчів Р. 58, 61, 746, 758, 764.
Кирчова Г. 58.
Кичун В. 453.
Кізюк К. 143.
Кінчук 443.
Кірічок С. 144, 257.
Кість А. 238, 333, 374, 385, 765, 789.
Кість Ів. 238.
Кісяків О. 442.
Кішка 148.
Клекоцький Д. 144.
Клименко Г. 143, 333.
- Клінгер 113.
Клюковський В. 215.
Кмета А. 336, 374.
Кметова Ев. 371, 679.
Кметь 286.
Кмита В. 442.
Коберський Ост. 143.
Кобвар В. 763, 764, 813.
Кобзарева О. 763, 831.
Кобязька Ол. 537.
Кобязький Ів. 439, 441, 448, 467.
Коваленко 257.
Коваленко В. 371.
Коваленко М. 255, 256, 258.
Коваленко О. 12, 326, 328, 330, 332.
Коваленко Ю. 211.
Коваленкова В. 547.
Ковалюк 834.
Коваль 111, 656, 675.
Ковальов П. 158.
Ковальський М. 164.
Ковардинський Іл. 236.
Коваржова Яр. 517.
Ковердинський П. 375.
Ковжун П. 722, 724.
Ковжунова Т. 724.
Когут Яр. Б. 558.
Кожевників П. 143, 144, 157, 163, 164, 268, 398.
Козак М. 143, 190.
Козирський П. 371.
Козицька Н. 641, 651, 660, 674, 675.
Козицький Д. 215, 641, 647, 653, 675.
Козловський 258.
Козловський Вс. 22.
Козловський О. 408, 410.
Козловський Ф. 58.
Козьма Ол. 98.
Колесса Л. 704.
Колесса Ол. 25, 170, 279, 280, 283, 285, 287, 288, 289, 471, 596, 597.
Колесса Хр. 699.
Коллард Юр. 608.
Collins 398.
Колодієва Ос. 675.
Колодівна Ол. 99.
Колодівна С. 58.
Колодій В. 675.
Коломієць Ав. 257.
Коломієць Дм. 777.
Колубаїв С. 372, 610.
Колумбет Т. 202.
Колцуняк Юл. 747.

- Колядинський Ст. 169, 475.
 Комаревич Ан. 257.
 Комарецький С. 99, 326, 328, 330, 345, 408, 485.
 Комаринська 834.
 Комаринська М. 834.
 Комаринський В. 806, 834.
 Комаринський Ів. 834.
 Комарницький Ф. 93.
 Комишан 336.
 Конаш 251.
 Кононенко Х. 269, 371, 658, 669, 670, 695.
 Конопацький В. 84.
 Копилів І. 442.
 Корбелецький О. 336.
 Корговь 626.
 Кордюк Юл. 526.
 Коритникова В. 675.
 Кормош Т. 26.
 Корній М. 706.
 Корнійчук Арт. 90.
 Корнійчуківна Н. 443, 449.
 Коровицький Ів. 257.
 Королева Н. 701.
 Королевич П. 58.
 Королів В. 328, 352.
 Корсуновський П. 58.
 Корчинська Ядв. 733.
 Корчинський М. 728, 733.
 Коршнівський А. 84.
 Косар С. 375, 578.
 Косач-Шимановська Окс. 316.
 Косей Як. 113.
 Коссак О. 672.
 Костарів Л. 144, 378, 579.
 Костенко В. 145.
 Костечук В. 371.
 Костечук К. 371.
 Костичук К. 98.
 Костів 336.
 Костюк П. 113.
 Костюченко Ол. 375.
 Косюра М. 326, 328, 330.
 Котик О. 383.
 Котко Дм. 77.
 Кочан О. 616.
 Кочан Т. 616.
 Кочерган М. 817.
 Кочергинова 444.
 Кошицева Т. 58.
 Кошиць Ол. 56, 58.
 Кошман Н. 371.
 Крав-Гринюк 111.
 Кравець О. 441.
 Кравський Г. 376.
 Крайняк Ів. 747.
 Крамаренкова 667.
 Красноніс П. 145.
 Кратохвіль 332, 398.
 Кратюк П. 236.
 Крехівська М. 457.
 Кривда-Соколенко П. 93.
 Кривицька Л. 715.
 Кривошеїн М. 336.
 Кривців 215.
 Криж І. 764.
 Крижук 215.
 Крицький П. 427.
 Кричевський В. 726.
 Кричевський М. 746.
 Кришпинович-Гуменюкова А. 436, 440, 445.
 Кронік Б. 245, 248, 251.
 Кротків 374.
 Крутії Гр. 249.
 Крупницький Б. 496.
 Крушельницька М. 672.
 Крушельницький Ів. 191.
 Крушинський 84, 111.
 Кубів Ос. 252.
 Кузеля З. 48, 494.
 Кузьма 4.
 Кузьменко С. 506, 508.
 Кузьмин Н. 58.
 Кукуруза П. 238, 810.
 Кукурузова М. 763, 764, 810, 831.
 Кукшин Іл. 807.
 Кулець Ів. 468.
 Кулиняк 248.
 Кулієвич В. 574.
 Кульчинська Іл. 145, 436.
 Кульчицький Еvg. 653, 675.
 Кульчицький Іл. 436, 438, 445.
 Кульчицький Л. 747.
 Кульчицький П. 747.
 Куницький І. 143, 374, 376.
 Купчик 675.
 Курах М. 145.
 Куріят Ів. 257.
 Куриленко В. 238, 794, 806.
 Куруцівна М. 763.
 Курчаба Ст. 113.
 Курчинська Л. 58.
 Курчинський Ол. 58.
 Кусьписівна 442, 444.
 Кутіль Ст. 834.
 Кухаршин М. 536.
 Кучеренко 328, 364, 412.
 Кучерів М. 58.
 Кучерявенко Б. 658.
 Кучерявенко Н. див. Ко-
 вицька Н.
 Кушів Ст. 113.
 Кушнір В. 275, 417.
 Кушніренко М. 98, 790.
 Кушнірівна О. 442.
 Куштинський А. 374, 382, 385, 792.
 Лабаничівна М. 763.
 Лаврик В. 336, 376.
 Лавський 398.
 Лагодинська Яр. 672
 Лагодинський М. 23.
 Ладанівський Ів. 557.
 Лазарович П. 269, 675.
 Лазорик 763.
 Лакомий Фр. 332.
 Лапка 675.
 Лацанич Ю. 764.
 Лашкевич Юр. 145.
 Лащенко Г. 442, 691.
 Лащенко Р. 283, 330.
 Лебединський А. 80, 84.
 Левенець 371.
 Левинський В. 43.
 Левинський Ст. 143, 145.
 Левитська Н. 484.
 Левитський Б. 255, 256, 258, 570.
 Левитський Д. 58, 428, 442.
 Левитський Ол. 746.
 Левицька Ів. 666.
 Левицька М. 672.
 Левицька Ол. 666.
 Левицький В. 658, 733.
 Левицький Ів. 248.
 Левицький К. 23.
 Левицький Л. 23.
 Левицький М. П. 99, 326, 330, 332, 362.
 Левицький Р. 263, 268.
 Леонтович-Пачесова Ол. 553.
 Леонтовичова 670.
 Лепкий Б. 31, 48.
 Лимар Ст. 143.
 Линицький Ст. 143.
 Липа А. 571.
 Липа Ів. 727.
 Липа Юр. 733.
 Липинський В. 493, 506.
 Липова Ір. С. 518.

- Липовецька М. 257, 668, 690.
 Липовецький Ів. 257, 258.
 Липський Ол. 563.
 Лис 108.
 Лисий Е. 456.
 Лисюк К. 707.
 Лисяк 666.
 Лисянська Ал. 658, 686.
 Лисянська В. 658.
 Лисянський Б. 326, 328, 330, 355, 412, 787.
 Литвин Л. 559.
 Литвин Х. 58.
 Литвинова Т. 58.
 Лівидька М. 679, 680.
 Лівидька-Холодна Н. 164, 184, 677, 678.
 Лівидький А. М. 98.
 Лівидький М. 144, 257.
 Ліндфорс Л. 442, 444.
 Ліневич К. 375.
 Ліницький Дм. 336, 376, 381.
 Лісовський Р. 468, 722.
 Літвидький М. 793.
 Літов Ст. 417.
 Ліщукевич 456.
 Ловинський Мих. 35, 280, 283, 286.
 Лововук І. 442, 625, 626.
 Леонів Г. 58.
 Лопатнюк В. 145.
 Лопухович Ів. 257.
 Лорченко М. 84, 417, 440.
 Лоська Е. 666, 669, 670, 675.
 Лоський Іг. 143, 145, 729.
 Лоський К. 283, 286, 287, 288, 289, 299.
 Лотоцька 666.
 Лотоцький Б. 178.
 Лотоцький В. 436, 440.
 Лотоцький Ол. 286, 288, 298.
 Лужницький Гр. 172.
 Лукасевич 677.
 Лукасевич Євм. 514.
 Лукасевич О. 679.
 Лукасевич С. 680.
 Лукачова О. 831.
 Лукашевич 255.
 Лунашко 157.
 Луцишин І. 575.
 Луців Л. 185.
 Лучечко Ів. 251.
 Луцишин І. 143.
 Любинецький М. 177, 625.
 Любинський Т. 374, 376.
 Лютий-Лютенко 99.
 Ляпкало Г. 457.
 Лятуринська Окс. 477.
 Ляхомський 255.
 Ляхоцький Ол. 4.
 Мавроґордато П. 709.
 Мавроматті 831.
 Магалевський Юр. 724, 725, 733.
 Мазепа Іс. 328, 356, 409.
 Мазепа Н. 516.
 Мазепа-Ковалева Г. 478.
 Мазуренко Г. 696.
 Майер Е. 161.
 Майстренко Ів. 326, 332, 429, 441.
 Макаренкова 670.
 Макарушка Л. 143, 170.
 Мас Donald 398.
 Маковецький Я. 148.
 Макотер І. 215.
 Макух І. 23.
 Малашко М. 143, 372, 384.
 Маланчук Г. 268.
 Маланюк Е. 80, 84, 144, 376.
 Малик 747.
 Малицька К. 678.
 Маліів М. 577.
 Малінський М. 529.
 Мальцева Н. 336.
 Малюшкович Л. 257.
 Мамонькова О. 442.
 Мамчур Ф. 245, 251.
 Мандзюкевич 384.
 Манжула Г. 660, 675.
 Манжула Л. 660.
 Мануляк Ос. 543.
 Маньківський В. 332.
 Маренін М. 143.
 Маркитанюк 111.
 Marquard D. 398.
 Мариняк Ол. 257.
 Мартинець В. 143.
 Мартинець Ос. 535.
 Мартинів О. 372.
 Мартинович Б. 764, 779.
 Мартос Б. 328, 330, 349, 381, 382, 384, 408.
 Мартосова М. 674.
 Мартянів Ол. 375.
 Маруняк В. 450, 453.
 Маруняк Ст. 450, 453.
 Марченко П. 194.
 Маршинський Ап. 423.
 Масенко Ст. 780.
 Масин Б. 457.
 Маслів М. 257.
 Масляк С. 442.
 Масюкевич М. 143—145, 151, 158, 159, 161, 268, 500, 625.
 Масютин В. 504.
 Матвієва В. 336.
 Матвієнко-Сікар Сп. 210.
 Матрекчук Сп. 108, 828.
 Матушевський Ю. 332.
 Матюшенко Б. 283, 286—288, 293, 321, 326, 328, 330, 403, 485, 617.
 Матюшенко М. 733.
 Мацевичова Е. 787.
 Маценко П. 442, 444.
 Мацівчич К. 328, 330, 346.
 Машкевич-Певна Н. 58, 61, 746.
 Машовець М. 450, 453, 456.
 Меленевський М. 9, 47.
 Мелешко Ф. 182.
 Мельник 157.
 Мельнік В. 326, 328, 332.
 Мельник Г. 399, 442, 444.
 Мельник К. 148.
 Мельник М. 170.
 Мельник Н. 658.
 Мельничук-Кобизька Ол. 537.
 Меринда В. 143, 597.
 Метельський М. 333.
 Metzner 398.
 Мешкова 831.
 Мигович П. 706.
 Мидловський Л. 434.
 Микитюк М. 113.
 Миколайчук К. 58.
 Микуляк Ф. 375.
 Миленко М. 746.
 Миленко П. 376.
 Минів 378.
 Мирович Р. 675.
 Мироневич 257.
 Миронюк Д. 58.
 Миськів І. 113.
 Михайлів Л. 255.
 Михайлова 111.
 Михайловський Ол. 366.
 Михайлюк 456.
 Михальчук М. 589.
 Михаськів Ст. 252.
 Мицюк Ол. 315, 330.
 Міленко 374.

- Мілер Й. 108.
Мілянський Ос. 834.
Мільно М. 144, 145, 268, 506.
Мірна З. 641, 671—678, 693.
Мірний Ів. 416, 418, 422, 437.
Мірчук Ів. 286, 492, 506.
Міткович 787.
Міткевич Р. 240.
Могіла К. 522.
Могильницький Р. 162.
Модрицький В. 148.
Можейко М. 98.
Мовалевський І. 473.
Мойсіяха А. 336, 374.
Молдавська 667.
Молчанківський Т. 113.
Момот С. 374.
Монастирська Л. 99.
Моралевич Я. 328, 330.
Моралевичова А. 336.
Морашко В. 826.
Мордвинів В. 374.
Мороз 747.
Моров Ів. 33.
Моров С. 376.
Моров Ф. 371.
Моровівна М. 453, 456.
Морська М. 721.
Мосендз Л. 367, 379.
Москалюк А. 248.
Мудрак 111.
Мурашко В. 143, 145, 802.
Мурашкова К. 763, 764, 831.
Муринок М. 145.
Мурський В. 593.
Мухин М. 143, 163, 398, 488, 799.
Мушель А. 161.
Мякий П. 236.
Мяловський Г. 236.
- Нагірна Ст. 442, 671, 674, 677, 787.
Нагірний М. 448, 787.
Наваріїв Ол. 16.
Наваркевич-Гонтарева Т. 257.
Наварук Ос. 23, 37.
Наконечна Г. 502.
Наливайко В. 99, 286, 407.
Наріжна Н. 457.
Наріжний Ол. 170, 238, 488, 800.
- Наріжний С. 143, 485, 488, 736.
Науменко М. 680.
Невицька Ір. 831.
Неверлі Я. 763.
Негребецька 257.
Неділко О. 367.
Недоля В. 336.
Невдійминога М. 561.
Непочантковський А. 236.
Нестеренко Дм. 257.
Нестеренко П. 376.
Нестеренко Як. 375.
Несторович Ол. 252.
Нечай С. 255, 256, 258, 655.
Нечипоруківна Ст. 457.
Нижанківський Н. 417, 432, 442.
Нижанківський Ст. 144, 145, 162, 163, 398.
Никифорук М. 675.
Николаїв 98.
Нідвелко 111.
Німчук Ів. 39.
Нововірський Н. 201.
Носкова М. 283.
Нянчур Г. 363, 379.
- Обідвінський Н. 750.
Обідний М. 143, 436, 438, 791, 801.
Овчаренко С. 410.
Овсійко М. 410.
Овсяник 269.
Огієнко Ів. 584.
Огій 144, 436, 440.
Огородник Як. 436.
Одайник Г. 603.
Одарченко О. 286, 288, 310.
Ожоган В. 248.
О'Конор-Вілінська В. 377, 666, 702.
Окопенко А. 822.
Олексюк Як. 256, 258.
Олесіюк Т. 138, 143, 186, 255, 256, 258.
Олесницький Е. 23.
Ольшевський Ол. 245, 248, 251, 252, 542.
Оляничин Д. 49, 144, 495, 506, 509.
Омельченко Гр. 457, 459.
Омельченко П. 84.
Омельченкова М. 697.
Омельчук Е. 604.
Омельянович-Павленко М. 83.
- Онацька М. 668.
Ониківко Е. 371, 373.
Онишкевич Ст. 23.
Онишкевич Т. 706.
Онишуківна Н. 449, 450, 641.
Опадча Е. 268.
Опаренко П. 84.
Ординський П. 58.
Орелецький В. 153, 158, 159, 161, 164—166, 398, 604.
Орлик 111.
Орлов Ол. 300.
Орловська С. 436, 438.
Ортинський Ів. 286, 534.
Осауленко К. 143.
Осинський В. 145.
Оснач Дм. 658.
Остальський М. 539.
Остапчук Я. 821.
Островерченко 111.
Отченаш Дм. 93.
Охримович Д. 108.
Охримович Ос. 806.
Охримчук Ів. 249, 252.
Очеретько Ів. 764, 829.
Очеретькова К. 763, 831.
- Павлик М. 5.
Павлінський С. 375.
Павлічук М. 143, 183.
Павлова О. див. Івасюк О.
Павлюк 215.
Падалка Т. 49.
Падоліст А. 377.
Паламарчук 626.
Палечек В. 161, 398.
Паливода Ів. 170, 332, 441, 448.
Палієнко М. 374.
Паліїв Д. 255.
Палійчук П. 143.
Палатинський В. 747, 766.
Панасенко Л. 336.
Панейко В. 23.
Панкевичова Кл. 596.
Панченко 98, 332, 376.
Панькевич Ів. 597, 769.
Панькевич М. 148.
Паньківський 138.
Паньчак Ст. 154.
Паращук М. 48.
Паркова Н. 436.
Парк Дж. 161.
Пархоменко П. 143, 305.

- Пасічник-Тарнавський Т. 378.
 Пасішник Т. 448, 457.
 Пасловська С. 449.
 Пастернак Яр. 199.
 Пастух Ів. 383.
 Пасько В. 58.
 Пацнер 113.
 Пачесова Ол. 553.
 Пачовський В. 653, 747.
 Пащевський П. 743.
 Пащенко С. 138.
 Певна Н. 746.
 Певна О. 257.
 Певний М. 746.
 Педа А. 58.
 Пежанська 764, 831.
 Пеленський 251.
 Пеленський З. 268, 506.
 Перевузік Ю. 806.
 Перейма Е. 268.
 Петлюра С. 10.
 Петрашівський Д. 332, 336.
 Петрашко С. 653.
 Петренко А. 733.
 Петренко М. 58.
 Петренко Ол. 164, 255, 256, 258.
 Петрикевич Ом. 248, 251.
 Петрів Вс. 85, 640, 641, 675.
 Петрів З. 113, 143.
 Петрів Ол. 328, 329.
 Петрівський Д. 761.
 Петрушевич Е. 23.
 Пилипів Дм. 113.
 Пилипчук 258, 667.
 Пилькевич О. 80.
 Пирогів Юр. 336, 374.
 Пирогова-Бачинська О. 257.
 Пироженко М. 528.
 Питель Ол. 361.
 Півторацький М. 145, 255—258.
 Пігуляк С. 249.
 Підгірська Ол. 436, 440.
 Підгірський 255.
 Підгірянка М. 804.
 Піджарко Е. 113, 778.
 Пісначевська 666.
 Плевако М. 672.
 Плехач 113.
 Плітас Ол. 513.
 Плітасова З. 548, 674.
 Погорецька 336.
 Погорецький 336.
 Подедворний 251.
 Подільський К. 441, 448, 449, 460, 659.
 Покровський Гр. 374.
 Полянський Ол. 806.
 Попель-Сулима І. 612.
 Попович В. 654.
 Попович М. 641.
 Попович Ом. 23.
 Посацька Ір. 625, 633, 675.
 Потелицький М. 268.
 Потурвяк П. 555.
 Пошук М. 371, 373.
 Прибитківський П. 143.
 Пригода З. 257.
 Привмська М. 58, 61, 746.
 Припхан Б. 653.
 Присневська 678.
 Присяжний 111.
 Приходько В. 328, 407.
 Приходько Е. 188.
 Приходько Ол. 61, 332, 746, 760, 762, 786, 791.
 Приходькова Г. 671.
 Приходькова Т. 58, 61, 541, 746.
 Продавчук П. 371.
 Прокопович В. 69, 255.
 Прокопович С. 215.
 Проскурівський Ф. 448.
 Прохода В. 333, 621, 625.
 Процюк І. 603.
 Птиця 444.
 Пукасівна М. 456, 457.
 Пульківна А. 456.
 Пурдеш 456.
 Пустовар Гр. 374.
 Равич В. 148.
 Равич Дм. 148, 155, 675.
 Равич М. 823.
 Равичова Ант. 783.
 Равичова Г. див. Янішевська Г.
 Равичова З. див. Плітасова З.
 Радзівська В. 332.
 Радзівський Ст. 145, 374.
 Радченкова В. 58, 547.
 Раковський Ів. 597.
 Ревайова 764, 831.
 Рейтлінгер М. 417.
 Ремезенко 255.
 Реутів К. 144, 375.
 Ржевуцький В. 375.
 Рибак Яр. 540.
 Рибакінь Н. 545.
 Рибальський М. 258.
 Рибачек-Кисілевська Ір. 257.
 Рижук Е. 144, 436, 438.
 Риндик М. 641.
 Риндик Ст. 415, 431, 448, 736.
 Рихло Ів. 286, 825.
 Ріпецький Ст. 417.
 Робак Т. 551.
 Роздобуцько Ів. 145.
 Роздольський Р. 143.
 Розенберг 113.
 Рознатовський М. 336, 381.
 Розумівна Н. 680.
 Романенко 333, 374.
 Романовський В. 376.
 Романовський С. 156.
 Романченко Ів. 749.
 Романченкова М. 674, 746.
 Романчук Юл. 25.
 Романюк 603, 806.
 Романюкова 336.
 Роніс Ол. 143, 145, 170.
 Росляк М. 143.
 Россомаха Д. 333.
 Россоха Ст. 675.
 Россіневич М. 94.
 Россіневич-Щуровська Пл. 57, 58, 403, 417, 442, 444, 763, 764, 831.
 Рошаківська К. 58, 61.
 Рошаківський М. 61, 755.
 Рубінович Б. 675, 834.
 Рубінович Й. 834.
 Рубіновичівна С. 834.
 Рубіновичова 834.
 Рудакевич О. 706.
 Руденко 144, 378.
 Рудзінський Ос. 554.
 Рудий 145, 158, 161.
 Рудик 113.
 Рудницька М. 678.
 Рудницька-Лісяк 666.
 Рудницький Ст. 283, 286, 597.
 Рудницький Яр. 498.
 Ружицький Яр. 653.
 Румянцив 144.
 Рунге 113.
 Рурик А. 682.
 Русинко М. 653.
 Руснак П. 763.
 Русов Р. 457.
 Русов Юр. 308.
 Русова Н. 488, 685.
 Русова О. 332, 436.

- Русова С. 326, 336, 417, 438, 604, 668, 670, 678.
 Ручко 746.
 Ручкова 746.
 Рябов І. 442, 444.
 Рябова О. 444.
 Рябина І. 336.

 Савицька 677.
 Савицький Л. 373.
 Савицький П. 597.
 Савченко А. 98.
 Сагайдаківська В. 257.
 Садівничий Д. 506, 509.
 Сайко Ів. 746.
 Салацький М. 457.
 Саліновська Н. 679.
 Салінський 456.
 Сальська Н. 667.
 Сальський В. 98, 259.
 Самарський М. 506.
 Самойлович М. 197, 773.
 Самойлович О. 442.
 Самчук Ул. 488, 676.
 Садовська В. 679.
 Садовська Евг. 667.
 Садовська Ір. 658, 660.
 Садовська Л. 667, 671, 674—677.
 Садовська О. 667, 679.
 Садовський В. 328, 344, 488.
 Садовський М. К. 746, 748.
 Савіцька К. 674.
 Савіцький В. 328, 383, 407, 411, 596.
 Саžno В. 384.
 Саžno Р. 245, 248.
 Свергун Гр. 113.
 Севера Ів. 483.
 Секретар М. 712.
 Селегій М. 84.
 Селевень 111.
 Селешко 658.
 Селянський О. 564.
 Семана І. 23.
 Семенів Олександр 32.
 Семець М. 565.
 Семигін 449.
 Семмо О. 80.
 Семчишин 675.
 Сенів Гр. 113.
 Сербенський Р. 556.
 Сердюк 374.
 Серета М. 98.
 Сидоренко Ф. 733.
 Сидорчук 257.
 Сидяга Ос. 747.
 Синявський А. 442, 444.
 Синявський Ем. 511.
 Сиротенко Г. 48.
 Сисак 286.
 Сіманців Гр. 80, 187.
 Сімович В. 48, 49, 415 — 418, 420, 436, 438, 440, 442, 444, 471, 488, 736.
 Сімович Р. 508.
 Сімовичова Ів. 488.
 Сімяник С. 371, 812.
 Сімянович Яр. 746.
 Сінгалевиц-Мавена Н. 516.
 Сінклер 667.
 Сіпкова Н. 674.
 Сірий 17.
 Сірик К. 383.
 Сірополко Л. 676.
 Сірополко Ол. 684.
 Сірополко Ст. О. 425, 485, 488, 596, 676.
 Сірополко Ст. С. 645, 653, 676.
 Сірополкова Н. 675, 676.
 Січинська М. 58, 61.
 Січинський В. 61, 417, 597, 724.
 Січинський М. 44.
 Скидан Мих. 463.
 Скидацова О. 448.
 Складаць 403.
 Скоморівська - Лицова Ір. С. 518.
 Скоропадська Ђл. 687.
 Скоропадська О. П. 506.
 Скоропадський П. 493.
 Скоропис-Йолтуховський О. 11, 23, 47, 506.
 Скрипник Ст. 737.
 Скрябін М. 374.
 Слабченко-Деслав Евг. 643.
 Славінська М. 314.
 Славінський М. 328, 350, 438.
 Слодецька Н. 532.
 Слодецький Ф. 255, 533.
 Слювінська-Кіцєрова Ю. 384.
 Слюсар М. 138, 246.
 Слюсаренко Ф. 288, 301, 438, 488.
 Слюсаренкова Д. 674, 676.
 Смаль Стоцький Н. 108.
 Смаль Стоцький Р. 48, 582.
 Смаль Стоцький Ст. 30, 280, 283, 286, 471, 485, 488, 619, 676.
 Смола М. 453, 456.
 Совачова Г. 716.
 Совашинський 258.
 Совенко В. 382.
 Союнтів С. 372.
 Соїківна Г. 747.
 Соїко Яр. 263.
 Сокальський Ів. 640.
 Сокіл М. 719.
 Сокович Е. 326, 328, 332, 348, 471.
 Сокологорський П. 562.
 Солуха-Приходькова Т. 541.
 Сорока П. 453, 626, 633, 656, 675.
 Сороко 667.
 Сорочинський Л. 58.
 Сосницький 456.
 Сохацький В. 436, 440.
 Сохинська Л. 336.
 Сочава В. 204.
 Сочинська Евг. 436, 440, 445.
 Сочинський М. 328, 333, 379, 384, 407.
 Сподариківна С. 449, 450, 453.
 Ставинський Б. 436, 438, 445.
 Стадник Ів. 113.
 Станиславський 170.
 Станкевич 170.
 Станько М. 834.
 Старков А. 417, 586.
 Старосольський В. 26, 280, 283, 286, 471, 596.
 Стасевич 98.
 Стасів О. 509.
 Статниківна В. 443, 449, 450, 453, 658.
 Стахів М. 143.
 Стаховський К. 468.
 Стахура Д. 747, 818.
 Стахура Р. 820.
 Стахурівна-Байлюкова О. 764, 831.
 Стельмашенко І. 371.
 Стемпковський Ст. 255.
 Стефанівський Юр. 675.
 Стефанович 257.
 Стефанович В. 98.
 Стефанович Ол. 193.
 Стеценко П. 58.
 Стечишин С. 682.
 Шешко Ф. 306, 416, 417, 418, 442, 444.
 Шешкова М. 667, 671, 674.
 Штиранівський Р. 249.

- Стовбуненко О. 76.
 Стокласа Ю. 403, 404.
 Сторонська Яр. 257.
 Струтинський М. 724.
 Студинський К. 597.
 Сувчинський М. 374.
 Судак В. 58.
 Судакова С. 58.
 Сукманська-Слодецька
 Н. 532.
 Сумневич Ф. 741.
 Суровцова Н. 666, 694.
 Сухоручко-Хословський
 Б. 605.
 Сушко Р. 143.
 Сціборський М. 378.
 Табокар 666.
 Танцюра Я. 371, 376.
 Таранович М. 733.
 Таранович Ол. 733.
 Тарановичова М. 733.
 Таращук П. 145.
 Татарин Ол. 113.
 Татарів Л. 58, 61.
 Татарів Юр. 58, 61.
 Татаруля С. 656.
 Татарський В. 98.
 Творидло М. 747.
 Теліга Ол. 698.
 Темницький В. 23, 26,
 36.
 Теняно П. 436, 438, 445,
 446, 448.
 Терещенко 255, 256.
 Терлецький М. 326, 417,
 453.
 Терпило М. 58, 61, 746.
 Тертека А. 143.
 Теслюківна 457.
 Тимечко І. 680.
 Тимешко Л. 450, 453.
 Тимкевич В. 332.
 Тимків М. 145.
 Тимняк 258.
 Тимошенко В. 283, 286,
 288, 289, 307, 326, 330.
 Тимошенко Ол. 572.
 Тимошенко С. 330, 373.
 Тимошенкова Г. 164.
 Тимченко М. 417, 418,
 436, 787.
 Тимчук Ст. 113.
 Тиравський М. 440, 436,
 437, 445.
 Тиркнянкова 831.
 Тисяк В. 747.
 Тищенко Юр. 17, 596.
 Ткаченко Ів. 236.
 Ткачук М. 682.
 Тобілевич М. 378.
 Товтова В. 764.
 Товчук М. 143.
 Томашівський Ст. 26.
 Топольницький В. 113.
 Точольський К. 488.
 Трачова 111.
 Тренклер 113.
 Трешет М. 734, 798.
 Третяк 138, 143.
 Трильовський К. 23, 26.
 Троїцький Л. 58.
 Трубецький 255.
 Трутенко Вол. 453.
 Трутенко Вс. 453.
 Трутенко І. 450, 453.
 Трухла К. 746.
 Трухлий Ів. 746, 786.
 Трухлий М. 757.
 Тугачкова А. 764.
 Тузів М. 371.
 Туник Б. 372.
 Турин Ів. 711.
 Туркало В. 58.
 Турула Е. 49.
 Тугбін 398.
 Тучак А. 457.
 Тучапський 58, 255.
 Тушицька-Руда М. 479.
 Тютюник 143, 157.
 Угринюк 764.
 Ульяновський 791.
 Устіянович 834.
 Фаріон 251.
 Феденко Б. 675.
 Феденко П. 143, 303, 332,
 488.
 Феденкова М. 675.
 Федик 108.
 Федитниківна В. 456,
 457.
 Федів Іг. 138, 143, 152,
 597.
 Федорик Вол. 113.
 Федорів М. 658.
 Федорів С. 381.
 Федорович Ів. 245, 248,
 251.
 Федорович-Малицька
 724.
 Федорців Ф. 724.
 Фесенко М. 143, 145, 381,
 382.
 Фещенко Чопівський Ів.,
 проф. 581.
 Фещенко-Чопівський
 Ів., студ. 189.
 Фещук 111.
 Филонович В. 209.
 Фігура Ст. 781.
 Фодчук Р. 675.
 Forest P. 398.
 Форманек 286.
 Фролов Л. 326—328, 347,
 408.
 Фролякова Ол. 831.
 Футорович Ол. 99, 332.
 Футорович-Левицька Л.
 336.
 Ханенко 255.
 Хандрицький Ів. 782.
 Ханічковський 236.
 Харак І. 138.
 Харитовенко 98.
 Хворостенко М. 270.
 Химочка 80, 336.
 Хлюр М. 439, 441, 448.
 Хлюрівна З. 449, 450.
 Хмелюк Іл. 143.
 Холевчук 124, 251.
 Холодний Ів. 336, 374.
 Холодний П. І. 723, 724.
 Хома 453, 456.
 Хомичевський Г. 376.
 Храпко 145, 377, 658,
 733, 787.
 Храпко-Драгоманова
 666.
 Хроновята 111.
 Хроуст А. 170.
 Цанькарж-Й. 403.
 Цап С. 113.
 Царикова Ол. 437.
 Царьгородська Н. 58.
 Цегельський Л. 26, 34.
 Церковний Ол. 241, 249.
 Цимбал В. 97.
 Цинкаловський Ол. 257.
 Ципріянович М. 49, 111,
 506.
 Цівчинський 84.
 Ціглер 113.
 Ціпановська О. 678.
 Ціпцюра М. 80.
 Цісар Пл. 620, 625, 632,
 633.
 Цьоканова М. 746.
 Цюпка О. 138.
 Чабаненко Е. 58.
 Чавдарів В. 58.
 Чайківська К. 677, 679.
 Чайківський Ст. 747.
 Чапля В. 774, 786, 791.
 Частухина М. 436, 440,
 445.

- Червінська А. 667.
 Червінський П. 215.
 Чередівва Гр. 658.
 Чередівва Л. 674.
 Чередів В. 326—328,
 330, 332, 379, 408, 409,
 440, 485.
 Черкавський О. 138.
 Черкасенко Сп. 805.
 Чернишенко В. 143, 375.
 Чернов І. 371.
 Чернова О. 700.
 Чернуха Гр. 170.
 Чернявська А. 453, 658,
 675.
 Чернявський А. 325, 330,
 354.
 Чернявський Е. 375.
 Чернявський С. 255.
 Черняхівський С. 371.
 Чехівський О. 58, 378.
 Чехович Е. 257.
 Чехович К. 198, 506.
 Чехович М. 167, 170.
 Чиж Я. 138.
 Чижевський Дм. 302,
 438, 596.
 Чижович О. 253.
 Чикаленко Г. 585.
 Чикаленко Е. 340, 369.
 Чикаленко Л. 207, 597.
 Чикаленко П. 42.
 Чирський М. 84, 793.
 Чичкевич М. 143.
 Чичура А. 653.
 Чіх М. 113.
 Чорна Н. 58.
 Чорний 508.
 Чернописький Т. 113.
 Чочіа 157.
 Чубатий 444, 706.
 Чубенко 332.
 Чугай П. 746.
 Чудінов-Богун М. 18.
 Чудненко 258.
 Чуйно Г. 544, 677.
 Чумак 251.
 Чупрунівна В. 675.
 Чучкевич 675.
 Чушак А. 245.
 Шавірска 336.
 Шавірський 382.
 Шайдевич О. 680.
 Шандрівський Г. 58.
 Шандрук 98.
 Шаповал М. 414, 417.
 Шаповал Ол. 437.
 Шаргун С. 333.
 Шах А. 143.
 Шведівна 449.
 Швець Ф. 286, 288, 297,
 417, 440, 597.
 Шевченко 58, 143—145,
 148, 371, 376, 746, 795.
 Шевченкова М. 679.
 Шелухин С. 287—289,
 309.
 Шемердяк Л. 113.
 Шепарович О. 678.
 Шепарович Юр. 143.
 Шепель Як. 653.
 Шепченко П. 740.
 Шерегій А. Ю. 653.
 Шеремета 84, 595.
 Шереметинський Гр. 326,
 328, 330, 342.
 Шиманський Дм. 675.
 Шимоновський 763, 764.
 Шиприкевич В. 257.
 Шишківський Ст. 143,
 256, 258, 465, 633.
 Шишманова-Драгоманова
 Л. 703.
 Шиянів Г. 327, 328, 330.
 Шиянова М. 667, 674.
 Шіллер 113.
 Шін О. 442.
 Шкварок А. 249, 252.
 Шкляр 336, 658.
 Шкрибайло М. 268.
 Шкрумеляк Юр. 446.
 Шлемкевич 144.
 Шлендик Ів. 145, 436,
 440, 445, 448.
 Шлендикова Єл. 671.
 Шляхтиченкова Л. 436,
 440, 448, 457.
 Шматера Р. 108.
 Шматера-Коваржова Яр.
 517.
 Шматко Ів. 336, 383, 410.
 Шморгун 449.
 Шовгенів Ів. 286, 323,
 326, 330, 332, 337, 398.
 Шовгенова Ол. 332, 698.
 Шольд 113.
 Шох 144, 658.
 Шпурний 58.
 Шрамченко Св. 710.
 Шрамченко Л. 312, 328,
 330, 411.
 Штогрин Ол. 678, 681.
 Шуліка Дм. 614.
 Шульгин Ол. 286, 288,
 292, 438, 471, 597.
 Шульгин Р. 598.
 Шумейко Ів. 552.
 Шумелда Я. 148.
 Щербак 84.
 Щербаківський В. 283,
 288, 485, 488, 597.
 Щербина Д. 78.
 Щербина Ф. 282, 283,
 286, 288, 326.
 Щербуха П. 436, 440, 445
 Щуровська Пл. див. Рос-
 сінович-Щ.
 Юнг Л. 255.
 Юркевич Л. 9.
 Юськів 787.
 Яблонська С. 689.
 Яблонський Ів. 84.
 Яворський В. 113, 457.
 Яворський Ів. 538.
 Якерсонова В. 763, 831.
 Якименко Ф. 426.
 Якимшин М. 706.
 Якимчук Ів. 383.
 Яковенко А. 442, 444,
 448—450, 633.
 Яковлева П. 676.
 Яковлева-Тимошенкова
 Г. 164.
 Яковлів А. 287, 288, 290,
 488, 618, 676, 736.
 Яковлів Юр. 609.
 Якубівський Як. 512,
 625.
 Якубчик 763.
 Якубчикова Е. 764, 831.
 Якуненко К. див. Роца-
 хівська К.
 Яв От. 161.
 Янда 269.
 Янів М. 245.
 Яницький Ол. 587.
 Янішевська Г. 827, 831.
 Янішевський Ів. 811.
 Янківська М. 457.
 Янушевич Л. 735.
 Ярема Як. 416, 417, 436,
 438, 440, 441.
 Яременко 371, 373, 376.
 Яремкевич П. 763.
 Яремко Ст. 245, 248.
 Ярмаченко 398.
 Ярославич М. 249.
 Ярошевський Ол. 371,
 373, 611.
 Ярошенко А. 376.
 Ясеницький В. 23.
 Яхно О. 521.
 Яценко В. 658.
 Яцишин В. 449, 641, 675.
 Яцківна 453.
 Яшан В. 113.

З М І С Т.

- I. З історії української еміграції до кінця Світової війни** 9
- II. Подорож Української Республіканської Капели** 18
Література. Засновання Капели в Києві й вформовання її на Поділлі. Перші концерти в Станиславові й Стрию. Вїзд закордон. Концерти в Чехії, Австрії, Швейцарії, Бельгії, Голандії й Англії. Поворот через Бельгію й концерти в Німеччині. «Розпад» Капели й діяльність її частин — Товариства «Кобзарь» на Закарпатті й Українського Національного Хору в Америці. Значіння подорожі Капели. Чинники надзвичайного успіху її виступів: диригент, українська пісня й співаки.
- III. Культурно-просвітня праця в українських таборах інтернованих в б. Польщі. 1920—1923 р. р.** 33
Українська еміграція в був. Польщі. Військовий табір в Тухолі. Табори інтернованих для наддніпрянської армії та культурно-просвітня праця в них: Вадовиці, Петроков, Олександрів Куявський, Щепіорно, Ланцут, Стрілков і Каліш; інш. таборів осередки. Видавнича справа в таборах. Оцінка таборового життя та праці. Дещо про погляди та настрої інтернованих.
- IV. Культурно-просвітня праця в українських таборах інтернованих та в робітничих відділах в Чехії** 53
Українська військова еміграція в Чехії. Святобожицький табір на Мораві. Українська Бригада в Нім. Яблоннім. Культурно-Просвітній Кружок. Поборювання неграмотности серед стрільцтва. Курси й школи. Стрілецький Університет. Кружок ім. Драгоманова. Кружок Правників. Взаїмна поміч українського вчителства. Бібліотека, читальня й архів. Театрально-мистецька діяльність. Спортовий клуб. УМСА. Січо-сокольські організації. Організації жіноцтва. Товариська самопомога. Табір в Ліберці. Касінці. Культурно-Просвітній Кружок в Ліберці та його секції й заклади. Табір в Йозефові й культурно-просвітня праця в ньому. Філії Культ.-Просвіти. Кружка при робітничих відділах в різних містах Чехії, Моравії, Словаччини й Карпатської України.
- V. Українське студентство на еміграції** 71
Кількість українського еміграційного студентства та його становище. Допомога студуючій українській молоді закордоном. ЧУК та інші. допомогів організації в Чехії, Т-во Прихильників освіти у Відні, в був. Польщі. Станові, фахові та ідеологічні українські студентські організації на еміграції, зокрема: УАГ в Праві, Громада Студентів-Емігрантів в Вел. Україні, Медична Громада, Основа, ВЕЛЕС, ГУСЛІ, СТУП, Автоклуб і інші. Секції та товариства; студенти пасішники; Драгоманівська Громада, Вільна Громада, Допс, СВУС і т. д. Українські студенти в Подєбрадах, Верні, Пршібрамі й інших містах. Студентські організації в Німеччині та їх об'єднання, в Польщі, Бельгії, Франції, Швейцарії, Італії, був. Югославії, Болгарії й Румунії; в Америці, Авії й Африці. ЦЕСУС, його члени та зівди. Праця на

міжнародньому форумі — участь в міжнародніх студенських конференціях, національно-інформаційна діяльність серед чужинців. Взаємини з окремими національними групами. Спортова й видавнича праця українського еміграційного студентства. Його періодика.

ВИСОКІ УКРАЇНСЬКІ ШКОЛИ В ЧЕХІЇ

VI. Український Вільний Університет 119

Засновання УВУ у Відні й перенесення його до Праги. Склад УВУ, його ректори, проректори, декани й професорська колегія. Професори УВУ на інш. високих школах. Науково-педагогічна праця професорів. Видавнича діяльність УВУ. Участь у міжнародніх конгресах. Бібліотека УВУ. Студенти, абсолювенти й доктори. Почесні доктори. Стипендіанти й асистенти. Матеріальне становище УВУ. Його завдання й відношення до Рідного Краю.

VII. Українська Господарська Академія в Чехії (Подбради) та її наступник Український Технічно-Господарський Інститут . . 137

Засновання УГА в Подбрадах. Її характер та склад. Матеріальне забезпечення. Студентство. Допомогові справи. Студенські організації Інженерські та докторські дипломи. Професорські стипендії. Педагогічний персонал. Навчально-допомічні установи. Бібліотека. Науково-видавнича чинність професури. Співробітництво з чужинцями. Участь у виставках. Організації при УГА. Значіння УГА, публікації про неї. Товариство Прихильників УГА. Засновання УТГІ, його організація, відділи й школи. Студенти й курсанти. Видавництво. Матеріальне забезпечення УТГІ.

VIII. Український Високий Педагогічний Інститут М. Драгоманова в Празі та гімназія при ньому 172

Педагогічний Інститут, його засновання й склад. Навчання. Керівні органи. Академічний персонал. Видавнича й наукова діяльність. Організації при Інституті. Бібліотека. Слухачі та їхні громади. Абсолювенти, педагоги середніх шкіл і доктори. Фінансування Інституту. Стипендії та допомоги. Установи зв'язані з УВІІІ: матуральні курси, гімназія, контрольно-іспитова комісія. Скорочення й ліквідація Інституту як чинної школи. — Українська гімназія в Чехії. Її історія в Польщі. Переїзд до Праги й зв'язки з Педагогічним Інститутом. Утримання. Реформи гімназії. Учні й педагоги. Інтернат. Переведення гімназії до Ржевниць і звідти до Модржан. Самопомогова акція. Допомоговий і Батьківський комітети. Гімназійальні заклади, свята, хор і оркестра. Справа підручників. Руханка й спорт та пластова діяльність при гімназії.

IX. Українська Студія Пластичного Мистецтва в Празі . . . 190

Гурток і Товариство Пластичного Мистецтва. Засновання Студії. Роль проф. Дм. Антоновича. Організація Студії. Її класи й професори. Проходження науки. Склад учнів. Виставки. Відоміші вихованці Студії.

УКРАЇНСЬКИЙ АКАДЕМІЧНИЙ КОМІТЕТ ТА ЙОГО ЧЛЕНИ

X. Український Академічний Комітет 193

Його засновання, завдання, зв'язок з Міжнародньою комісією для інтелектуальної співпраці, склад і діяльність.

XI. Українське Історично-Філологічне Товариство в Празі . . . 196

Засновання Т-ва й початки його існування. Склад членів Т-ва і його органів. Діяльність. Наукові засідання й доповіді на них та дискусії.

Організаційна праця Т-ва. Участь в міжнародних наукових конгресах і українських наукових віздах. Утворення Українського Академічного Комітету. Представництво в Міжорганізаційній комісії Словянського Інституту. Видавнича діяльність Т-ва й публікація праць його членів. Книгозбірня. Деякі висновки й оцінка.

XII. Український Науковий Інститут в Берліні 210

Засновання УНІ, його директори, Кураторія й завдання. Наукова корпорація й праця. Засідання, реферати, виклади й курси. Наукове співробітництво. Участь в конгресах. Виставки. Видавництво. Опіка над академічною молоддю та підготовка наукового dorostу. Стипендиї. Студенський дім. Бібліотека. Архів української преси. Бюро для розсилки книжок і наукової інформації. Співпраця в Музеєм ВВУ.

XIII. Спілка Українських Лікарів в Чехії 220

Організація СУЛ та її завдання. Видавнича діяльність. Український Медичний Вістник та Латинсько-український Словник. Співробітництво в Краєм. Відносини в словянськими організаціями. Зв'язки в українськими культурно-науковими установами й участь в громадській праці. Членство СУЛ. Лікарі що працювали на чужині пова СУЛ.

XIV. Українське Правниче Товариство в Чехії} 228

Статутарні завдання Т-ва, його склад і голови. Діяльність: наукові засідання, академії й свята; участь в організації академічного життя; громадські акції; видання, співробітництво в УВУ.

XV. Українське Товариство Прихильників Книги в Празі 230

Засновання УТПК, його мета й склад. Діяльність: наукові засідання й книжні виставки на них. Комісії при Т-ві. Участь в 2 УНЗіади 1932 р. Виставка української графіки 1933 р. Співробітництво Т-ва в українськими й чеськими бібліографічними установами. Екскурсії. Бібліотека й видавництво. «Книголюб». Книгознавчі органи української еміграції. Зміна управи 1934 р. й дальша діяльність УТПК.

XVI. Українське Педагогічне Товариство в Празі 233

Праця української еміграції в галузі педагогіки. Засновання Педагогічного Т-ва в Празі, його мета й діяльність: приміщення учителів-емігрантів на Закарпатті, наукові засідання, видання.

XVII. Союз Організацій Інженерів Українців на еміграції 235

Засновання СОІУ, його члени, завдання, культурна діяльність, зокрема організаційна та видавнича. Соювні організації: Спілка інженерів і техніків українців-емігрантів у б. Польщі, Спілка українських інженерів у Франції, Спілка гідротехніків та меліораторів у Подєбрадах, Спілка українських лісівників, Товариство українських економістів, Спілка техніків сільського господарства, Гурток українських інженерів-емігрантів у Берні, Хемічно-технологічний гурток, Товариство українських кооператорів, Спілка українських інженерів в Аргентині, Союз українських інженерів в Бельгії й Товариство українських інженерів в Празі.

XVIII. Українська Наукова Асоціація в Празі 243

Повстання УНА в Празі, її відділи, завдання й праця: наукові засідання, видання й збирання відомостей про наукових діячів.

XIX. Українські наукові зїзди в Празі 245

Українські наукові зїзди на еміграції: перший 1926 р. і другий 1932 р. (Правничий Зїзд 1933 р.). Їх завдання, організація, скликання, праці, книжні вистави, підсумовання наукової діяльності української еміграції.

XX. Культурно-наукове співробітництво з чужинцями 249

Публікації емігрантів чужими мовами. Співробітництво в чужомовних органах і окремі видання. Співробітництво в енциклопедіях і праці словникові. Професорування на чужих високих школах та в науководослідницьких інститутах. Членство емігрантів в чужих наукових установах. Участь в міжнародних конгресах та виставках, в мішаних товариствах та установах. Культурне співробітництво українських лікарів, інженерів, педагогів і інш. фахівців. Емігранти-винахідники.

СПОРТОВО-РУХАНКОВА Й ПЛАСТОВА ЧИННІСТЬ УКРАЇНЦІВ НА ЧУЖИНІ:

XXI. Українські спортові організації 268

Спортивно-руханкові організації в таборах полонених і в таборах інтернованих (Німецьке Яблонне, Ліберець і Йозефів). Українські спортові організації в Чехії, зокрема студенські.

XXII. Соколи 271

Сокільські організації в Подєбрадах і Пршібрамі. Створення Союзу в Чехії. Сокільські гнізда й організації: Празький «Український Сокіл», т-во в Пардубицях, гнізда в Ржевницях, Ліберці, Берні. Союз українського сокільства закордоном. Участь у загальних та місцевих вдвигах. Діяльність проф. Ів. Боберського. Українські соколи в Аргентині. Організаційні спроби в Шангаї й Парижі.

XXIII. Січові організації 276

Початки січового руху на чужині. Січовий союз в Празі та його члени. Співробітництво січових організацій з чужими, зокрема участь в міжнародних робітничих олімпіадах.

XXIV. Пласт 278

Перші пластові організації. Розвиток українського пласту в Чехії. СУПЕ — його завдання, склад і праця. Пластцият. Діяльність окремих пластових організацій в Празі, Ржевницях, Берні, Братиславі. Праця емігрантів в закарпатському пласті. Український пласт в Данцігу, був. Югославії, Бельгії, Відні, Англії й Америці. Пластова праця у Франції. Співробітництво з чужими пластунами. Видавнича діяльність.

XXV. Культурна праця українського жіноцтва на еміграції . . 290

Умови життя й праці українських жінок на еміграції. Початки організації українського жіноцтва. Національна рада українських жінок, її філії та окремі товариства. Співробітництво в міжнародними жіночими об'єднаннями. Організації українських емігранток у був. Польщі та в Чехії. Український Жіночий Союз та його ідальня в Празі. Співробітництво з Краєм. Всесвітній союз українок. Індивідуальна праця українських емігранток на полі мистецтва та літератури. Українське жіноцтво в Америці та на Далекому Сході.

XXVI. Розвиток української філателії закордоном 303

Чужі, зокрема німецькі, збирачі українських марок. Союз збирачів України (U. P. V.) в Берліні та його орган. Початки філателістичної діяльності українців закордоном. Окремі збирачі. Т-во в Данцігу. Гурток в Йозефові. Харбінські секції. Гурток в Бельгії. Ініціатива віденських філателістів. Місячник «Український Філателіст». Українське Обмінне Т-во у Відні. Успіхи на міжнародних виставках. Пропагандивна діяльність українських емігрантів-філателістів. Українські відділи в філателістичних каталогах. Національно-пропагандивні досягнення українських філателістів на чужині. Поштові марки УНР у Відні 1920 р. Пропамятні українські марки.

XXVII. В Галичині й на Волині 308

Український Горожанський Комітет у Львові та його Наддніпрянська Секція. Т-во допомоги емігрантам в Вел. Україні. Видавнича кооператива «Хортиця», «Український Клуб», філія Центрального Комітету. Праця емігрантів у галузі мистецтва. Гурток українських пластиків та Гурток діячів українського мистецтва у Львові. Участь емігрантів у мистецьких виставках. Ол. Новаківський, В. Крижанівський, Ю. Магалецький, П. І. Холодний, П. Ковжун і інш. Праця в галузі театральній: Ол. Загаров, М. Вороний, Г. Борисоглібська, Ол. Голіцинська, Г. Совачова, Л. Кривицька, Ол. Бенцадева, В. Іванова-Верес, М. Сокіл, М. Морська; Гр. Березовський, Український рухомий драматичний театр під орудою М. Аркаса та М. Андаріва, Український театр М. Орла-Степняка, трупа Юр. Гавського, театр Т. Руденкової, хор Дм. Котка, бандурист Д. Щербина, хореографічна праця В. Авраменка. Праця емігрантів в галузі науки, літератури й господарського та політичного життя. Д-р Д. Донцов; Вол. Дорошенко, А. Жук, М. Корчияський, Д-р І. Лоський, Кл. Поліщук, Г. Орлівна, Д-р Ів. Липа, Ів. Зубенко й інш. Дійсні члени НТШ на еміграції. В. Сімович. Співробітництво в УЗЕ. Праця на Волині та північно-західних землях.

XXVIII. На Буковині 320

XXIX. На Закарпатті 321

Значіння праці емігрантів для національного відродження Срібної Землі. Комітет допомоги українським вбігцям. Допомога карпато-українському населенню. Праця в «Просвіті» та її філіях. Роля емігрантів в просвітянському театрі. Театральний кружок. Т-во «Кобзарь». Режисерська діяльність М. Садовського, Ол. Загарова, М. Аркаса й інш. Ровиток хорової справи. Ол. Приходько, Пл. Россіневич-Щуровська, Д. Петрівський, А. Буркацький; організатор оркестр І. Романченко; учителька музики С. Дністрянська; хореографічна праця А. Кістя. Педагогічна й громадська праця учителів-емігрантів. Їхня праця просвітня й кооперативна. Праця на літературному та науковому полі — М. Підгірянка, С. Черкасенко, Д-р В. Бірчак, Д-р І. Панькевич і інш. Етнографічне Т-во в Мукачові. М. Обідний. Журналістична та видавнича діяльність. Господарські підприємства емігрантів. Праця в адміністрації та суді. Лікарі-емігранти. Праця в інш. галузях.

XXX. Іменні показчики до тексту й ілюстрацій 336

І Л Ю С Т Р А Ц І Ї

1. Микола Зібер

2. Михайло Драгоманов

3. Хведір Вовк

4. Ол. Ляховський (Кузьма)

5. Михайло Павлик

6. Дмитро Антонович

7. Володимир Винниченко

8. Євген Голіцинський

9. Л. Юркевич і М. Меленевський

10. Симон Петлюра

*11. О. Скоропис-
Йолтуховський*

12. Олександр Коваленко

13. Володимир Дорошенко

14. Андрій Жук

15. Микола Залізняк

16. Олексій Н?

17. Юр. Тищенко (Сірий)

18. Микола Чудінов-Богун

19. Михайло Гаврилко

20. Ольгерд Іполит
Бочковський

21. Петро Бензя

22. Всеволод Козловський

23. Загальна Українська Рада у Відні, май 1915 р. Сидять зліва: о. Т. Драчинський, Вол. Бачинський, Мик. Ганкевич, Мик. Василько, Кость Левицький, Евг. Петрушевич, Лев Бачинський, Евг. Олесницький, В. Панейко; стоять зліва: Ів. Боберський, Вол. Дорошенко, Юл. Бачинський, Ол. Скоропис-Йолтуховський, В. Темницький, М. Лагодинський, Ос. Назарук, Ів. Макух, Л. Левицький, К. Трильовський, І. Семака, С. Голубович, В. Ясеницький, Яр. Веселовський, Ом. Попович, Ст. Баран, о. Ст. Онишкевич

24. Українська Культурна Рада у Відні 1915 р.

25. Президія Української Культурної Ради: голова Юл. Романчук (зліва), проф. Д-р Ол. Колесса (заст. голови)

26. Боева Управа Українських Січових Стрільців. Стоять зліва: Ів. Боберський, В. Темницький, Л. Цегельський; сидять зліва: В. Старосольський, Т. Кормош, К. Трильовський (голова), Ст. Томашіваський, Дм. Катамай

27. Інформаційний Комітет українського народного вчителства Галичини і Буковини у Відні 1915 р.

28. Українська гімназія в Глінді

29. Професори української гімназії у Відні 1915 р.

30. Степан Смаль Стоцький

31. Богдан Лепкий

32. Олександр Семенів

33. Іван Мороз

34. Льонтін Цегельський

35. Михайло Лозинський

36. Володимир Темницький

37. Осип Назарук

38. Лев Ганкевич

39. Іван Німчук

40. Петро Карманський

41. Редакція часопису „La Revue Ukrainienne“ в Лозанні 1915 р. (зліва): Арт. Зеліб, А. Жук, Е. Бачинський, Броше

42. Петро Чикаленко

43. Володимир
Левинський

44. Мирослав Січинський

45. Українська книгарня в Лозанні 1917—1918 рр.

46. Печать Союза
Визволення України

47. Президія Союзу Визволення України. Зліва: А. Жук, В. Дорошенко,
Ол. Скоропис-Йолтуховський і М. Меленевський

48. Культурні діячі С. В. У. в таборах українських полонених.
Зліва: З. Кузеля, М. Паращук, Г. Сиротенко, Р. Смаль Стоцький,
В. Сімович і Б. Лепкий

49. Культурні діячі в таборі Зальцведель 14.1.1917 р. Зліва: Д. Оляничин, М. Ципріянович,
В. Сімович, Е. Гаркуша, Е. Ведмідь, Е. Турула, Т. Падалка

50. Видання таборових організацій українських полонених під проводом С. В. У. в 1915—1918 рр. у Фрайштадті, Рахаті, Веґлярі й Зальцведелі

51. Таборова церква полонених українців в Зальцведелі

52. Пам'ятник полоненим українцям в таборі Рацитат. Проект проф. М. Парацука.
Напис: Синам України їх земляки

53. Прапор 1-го Січового полку ім. гетьмана
П. Дорошенка, сформованого з полонених
українців у таборі Вецляр 1918 р. Зліва:
М. Біличенко, Ф. Пасюра

*54. Урочистість вручення прапору полкові січовиків
у Рашитському таборі полонених українців 1918 р.*

55. Українська Військово-Санітарна Комісія в Берліні 1918 р.

56. Олександр Кошиць

57. Пл. Россіневич-
Щуровська

58. Українська Республіканська Капела в Празі (1919 р.)

Стоять (згори, зліва). 1-й ряд: В. Чавдарів, Ол. Чехівський, М. Петренко, В. Пасько, диякон, П. Корсунівський, Н. Кузьмин, Юр. Кириченко, Дм. Левитський, Ф. Козловський, В. Шевченко, Ю. Брень, Д. Миронюк, Л. Безручко, Г. Леонів; 2-й ряд: І. Бучковський, Гр. Дяченко, Г. Шандрівський, В. Судак, Андрій Педа, К. Миколайчук, П. Ординський, М. Кучерів, Ол. Горянський, Л. Троїцький, Р. Кирчів, Юр. Татарів, П. Королевич, Ф. Базилевич;
3-й ряд: Х. Литвин, Н. Дяченко ур. Гордаш, М. Приемська, З. Курчинська ур. Чехівська, Н. Чорна, Н. Броунс, Євд. Чабаненко, Юл. Кириченко, В. Туркало, Туся Приходько, Т. Литвинова, С. Судакова, Л. Татарів, Л. Сорочинський; 4-й ряд: Н. Царьгородська, К. Здорик-Здориченко, В. Радченко, К. Роцахівська ур. Якуненко, С. Колодїївна, Н. Машкевич, Ол. Горянська, М. Січинська ур. Орисик, С. Безручкова ур. Гасвська, П. Артемієва, М. Тертило, Т. Кошицева ур. Георгієвська. Сидять в 1-му ряді: Ост. Вахнянин, Г. Кирчова ур. Ватич, Шпурний імпресаріо (чех), проф. Гр. Тучапський, дир. Олександр Кошиць, пом. дир. Пл. Щуровська, Петро Стеценко, адм. Ол. Курчинський, господарь, канцелярист-фотограф Юр. Вінцьковський. Відсутні: С. Аверянова, О. Копачук, А. Антонович, адм. Ол. Приходько, М. Чайківський, В. Січинський, О. Кизима, Е. Городиський, О. Пеленський, Л. Сорочинський, В. Андрієвський, М. Роцахівський, Ф. Рейвахівський, М. Костецький, І. Зражевський, І., О. і С. Трухлі

59. Український Національний Хор в Іспанії

60. Український Національний Хор в Америці

61. Товариство „Кобзар“ в Ужгороді. Стоять зліва: Л. Таранів, В. Січинський, М. Січинська, Ол. Пеленський, Н. Машкевич, С. Безручкова, Мих. Роцахівський, Л. Безручко, Остап Вахнянин, Р. Курчів, Юр. Татарів, Г. Курчева. Сидять зліва: М. Приємська, Ол. Приходько, М. Терпило, К. Роцахівська. Перед ними далі Туся Приходько

62. Драматичне Т-во ім. М. Садовського в таборі Олександрова-Куявського. 1921 р.

63. Хор VI Стрілецької дивізії в таборі Олександрова-Куявського 1921 р. Диригент Шабалін

64. Хор інтернованих українців Петроковського табору під орудою С. Салозуба

65. Правління кооперативу в таборі м. Олександрова-Куявського 1921 р.

66. Школа підстаршин Армії УНР у Вадовицях 1921 р.

67. Іконостас похідної церкви 6-ої Стрелецької дивізії в таборі Олександрова-Куявського 1921 р.

68. Свящ. о. Петро Білон

69. В'ячеслав Прокопович

70. Проф. Василь Біднов

71. Козацька могила-пам'ятник „Борцям за волю України“ в Олександрові-Куявському

72. Члени культ.-просвіт. відділу I Запорозької дивізії в Пикуличах 1920 р.

73. Група слухачів військового факультету УНУ в таборі інтернованих м. Стрілкова

74. Драматичне Т-во в таборі м. Стрілкова 1921 р.

75. Перший склад українського хору Дм. Котко в Стрілковському таборі інтернованих 1921 р.

76. О. Стовбуненко

77. Дмитро Котко

78. Д. Щербина

79. Драматичний гурток V Херсонської стрілецької дивізії в Стрілковському таборі 1921 р.

80. Редакційні співробітники часопису „Наша Зоря“ в Стрілковському таборі (листопад 1921 р.). Сидять зліва: сотн. Г. Сіманців, ген. О. Пилькевич, сотн. Е. Маланюк; стоять зліва: ур. М. Ціпцюра, підх. О. Семмо, сотн. Б. Базилевич, хор. А. Лебединський, сотн. Химочка

81. Таборова трупа українців, інтернованих в Пикуличах 1920 р.

82. Хор полку Чорних запорожців у Пикуличах 1920 р.

83. Командарм М. Омелянвич-Павленко (сид. посеред.) при відвідинах табору інтернованих в Пикуличах 1920 р.

84. Члени таборового Т-ва „Веселка“. Сидять зліва: Ів. Яблонський (Блакитний), А. Жуків, П. Опаренко, А. Коршинівський, В. Євтимович; 2-й ряд зліва: Е. Маланок, М. Лорченко, полк. Цівчинський, Ів. Зубенко, А. Лебединський, Б. Грінвальдт, Б. Базилевич, Ф. Крушинський; 3-й ряд зліва: П. Омельченко, Щербак, В. Конопацький, Шеремета, Св. Довгаль, М. Селегій, М. Чирський

85. Всеволод Петрів

86. Пам'ятник українцям на цвинтарі в Ланцуті

87. Віктор Андрієвський

88. Професорський склад таборової школи українських пластунів у Щеніорні

89. Професори й учні таборової школи українських пластунів

90. Арт. Корнійчук

91. Іван Зубенко

92. о. Іван Велівченко

93. Рада Кирило-Методієвського Брацтва в Тарнові. Голова полк. Гордовський, голова рев. ком. П. Кривда-Соколенко, члени — Дм. Отченаш і Ф. Комарницький

94. Військов. цензор в таборі Олександрова-Куявського сотн. Микола Россіневич

95. Леонід Бачинський

96. Інж. Я. Дзябенко

97. Віктор Цимбал

98. Матуранти гімназії ім. Т. Шевченка в українській станції при м. Калиш в серпні 1926 р. з професорами та гостями гімназії.
Сидять зліва: пор. М. Можейко, тен. Ол. Козьма, тен. Шандрук, дир. Ол. Богдан, А. М. Лівцицький, тен. В. Саласький, тен. Базильський,
полк. М. Серета, Николатів і полк. Стасевич; стоять зліва: Ф. Власенко, А. Савченко, С. Панченко, В. Татарський, Харитоненко,
Вол. Стефанович, К. Костичук, Микола Кушніренко, Д. Верба і С. Безлюда

99. Курси сестер-жалібниць у Ченстохові 1921 р.

1-й ряд зліва: Т. Воробйова, Д. Довгалюківна (Слюсаренкова) і Ол. Колодіївна; 2-й ряд: ст. сестра Гасвська, Д-р В. С. Наливайко, Д-р М. П. Левицький, С. Д. Комарецький і фарм.-провіз. Лютий-Лютенко; 3-й ряд зліва: Зоя Акулова, Лід. Врублевська, Ол. Футорович, Настя Жарко, Л. Монастирська і Єл. Антоновичева

100. Таблиця Духовного Уряду Української Бригади в Німецькім Яблоннім

101. Штамп Кружка Працівників у Нім. Яблоннім

102. Штамп бібліотеки орхестри Української Бригади

103. Драматичний гурток в Нім. Яблоннім

104. Семінарійний курс в Нім. Яблоннім 1920 р.

105. Гімназіально-реальний курс в Нім. Яблоннім 1921 р.

106. Поштовий курс в Нім Яблоннім 1921 р.

107. Молочарський курс у Фрідлянді 1920 р.

*108. Група старшин Української Бригади в Нім. Яблоннім 1919 р.
Зліва: Лис, Д. Охримович, Н. Смаль Стоцький, Р. Шматера, —,
Сп. Матренчук, О. Войтечко, Федик, В. Варивода, Й. Мілер*

109. Пам'ятник Української Бригади в Нім. Яблоннім

110. Пам'ятник українським воякам в Ліберці

111. Група наддніпрянців, інтернованих в Ліберці 12.III.1921 р.: В. Андрієвський, сотн. Нідзелко, Михайлова, Трачова, Хроновята, Крав-Гришок, Волосяний, Болтовський, Селезень, Островерченко, Орлик, Буц, Маркитанюк, Мудрак, Фецуц, Ципріянович, Крушинський, Присяжний, Гоцуленко, Коваль, Геньтюк, Забуцький

112. Таблиця української еміграційної гімназії в Йозефові

113. Матуристи торговельного курсу абітурієнтів у Ліберті 25. VI. 1921 р. Зліва 1-й ряд (сидять): професори — Рунге, Трепклер, Розенберг, Шіллер, директор Др. Ціллер, Клінгер, Др. Водічка і матурист пор. Гр. Свєрзун; 2-й ряд: хор. Ст. Кушей, хор. Ст. Тимчук, чет. Т. Молчковський, пор. П. Костюк, пор. С. Цап, пор. Ів. Львівський, підх. Ів. Додошак, підх. Ст. Курчаба, чет. Ів. Бужидітан, хор. Лев Шемердяк, чет. Вол. Федорик; 3-й ряд: чет. Ст. Горах, підхор. Дм. Пилипів, підхор. В. Затхей, хор. П. Гоміовський, пор. Ів. Миськів, хор. В. Топольницький, Довбій (нім.), сот. Ів. Стадник, чет. В. Яшан, хор. Ст. Гера, хор. Гр. Сенів; 4-й ряд: хор. Ол. Татарин, чет. Євг. Герман, чет. Як. Косей, пор. А. Гладішовський, пор. Т. Чорнописський, чет. Ів. Грицик, Гаазе (нім.), пор. М. М. Микитюк, сотн. Ос. Демчук, Пацнер (нім.); 5-й ряд: чет. Т. Грецак, Касекерт (нім.), пор. М. Чіх, пор. Е. Піджєсарко, Пляхач (нім.), чет. Рудик, чет. В. Яворський, хор. З. Петрів, Вотачек (чех.), пор. П. Вовк, пор. А. Великий, Шольц (нім.)

114. Бібліотечна печатка
Йозефовського табору

115. Таблиця учительського семінара
в Йозефові

116. Печатка театральної секції
в Йозефові

117. Печатка стрілецького
хору в Йозефові

118. Печатний знак
фотографічного гуртка в
Йозефові

119. Печатка виділової
школи Йозефовського
табору

120. Печатка Т-ва „Пасіка“
в Йозефові

121. Печатка спортивного
куржжа в таборі інтернованих

122. Сільськогосподарський курс українського робітничого курія в Берні 26.І.—30. VI. 1923 р.

123. Михайло Бринський

124. М. Холєвчук, організатор курсів для українських стрільців у Берні 1923 р.

125. Мирон Дольницький

126. Курс для неграмотних українського куріня в Берні 1923 р.

127. Українські студенти — учасники 2-річного курсу текстильної школи в Берні 1922—1924 рр.

128. Пасіничий курс українського робітничого курія в Берні 1. VII.—3. VIII. 1923 р.

129. Великодні сходи українських емігрантів у Берлі 1925 р.

130. Пам'ятник українським борцям за свободу в Берлі

Культ. - Просвітний Кружок

131. Штамп Культ.-Просв. Кружка

132. Штамп К.-Пр. Кружка УРВ
в Берегові

Український роб.відділ, ч. Берегов о
Культурно-Просвітний Кружок

133. Печатка пардубицької філії Просвіти. кружка У. Б.

134. Печатка аматорського кружка в Мільовицях

135. Печатка К.-Пр. Кружка в Градці Кральової

136. Пам'ятник українським воякам в Терезині

137. Пам'ятник „Борцям за Україну“ в Пардубицях, збудований за проєктом О. Лятуринської 1932 р.

138. Передз'їздова конференція представників українського студентства в Празі 18—22 квітня 1922 р. Сидять зліва: Т. Олесіюк, С. Пащенко, І. Харак, І. Федів, Батир, Я. Чиж; стоять: М. Слюсар, Геречко, О. Цюпка, В. Ганьківський, О. Черкавський, Паньківський, Третяк

139. Конгрес українського студентства західних земель України та еміграції в Празі 20.VI.—8.VII.1922 р. Учасники Конгресу

140. Конгрес українського студентства західних земель України та еміграції в Празі
20.VI.— 8.VII.1922 р. Засідання Конгресу

141. Перший звичайний з'їзд ЦЕСУС-а в Данцігу 10—17.VII.1923 р. Учасники з'їзду

142. Другий звичайний з'їзд ЦЕСУС-а в Подєбрадах 1924 р. З'їздове засідання

143. Другий звичайний з'їзд ЦЕСУС-а в Подєбрадах 3—9.VII.1924 р. Учасники з'їзду: М. Козак, Л. Макарушка, В. Меринда, М. Товчук, П. Палійчук, З. Петрів, Р. Сушко, І. Федів, Е. Гловінський, Л. Заявлів, Г. Клименко, М. Малашко, В. Мурашко, М. Фесенко, В. Шевченко, Б. Білінський, Р. Роздольський, Ол. Роніс, Ос. Рудзінський, А. Тертека, К. Осауленко, П. Пархоменко, Ст. Шишківський, П. Феденко, М. Мухин, С. Наріжний, Т. Олесіюк, М. Бачинський, Ст. Левинський, П. Кожєвників, І. Лоський, К. Кізюк, І. Луцишин, І. Куницький, В. Заріцький, М. Обідний, П. Голубович, М. Павлійчук, П. Прибитківський, Ст. Линицький, Ст. Дієв, М. Масюкевич, П. Базилевич, М. Грінчак, Ост. Коберський, Ст. Лимар, М. Маренін, В. Мартинець, М. Росляк, М. Стахів, К. Третьак, М. Тютюник, М. Чичкевич, А. Шах, Юр. Шепарович, Іл. Хмелюк, В. Чернишенко і інші. всього 61 делегат від 20 ріжних організацій

144. Учасники IV з'їзду ЦЕСУС-а в Празі 30.X.—2.XI.1936 р.:
Ст. Нижжанківський, О. Бойдуник, Ом. Вец, В. Шевченко, Е. Гловінський, П. Шох, Е. Маланюк, К. Реутів, Д. Клекоцький, Л. Костарів, Гончаренко, Довгаль, Румянців, П. Кожєвників, М. Мілько, Д. Олянчин, Шлемкевич, М. Масюкевич, М. Лівицький, С. Кірічок, Огій, Руденко, Рижук, Гречишкін і інші. від 12 ріжних організацій

145. Третій звичайний з'їзд ЦЕСУС-а в Празі. Учасники з'їзду 30.V.1925 р. на Старомійській пл.: А. Глуківський, Г. Денисенко, М. Храпко, М. Фесенко, В. Шевченко, В. Мурашко, Ст. Радзівський, І. Лоський, В. Костенко, Ів. Гижя, В. Лопатнюк, Ст. Нижанківський, Ос. Бойдунік, Ом. Вец, Ол. Рудий, М. Муришнюк, М. Мілько, Юр. Лашкевич, Дм. Демчук, К. Григорович, Ів. Роздобутько, М. Курах, Ол. Роніс, А. Базар, Юл. Васіян, В. Заріцький, М. Павлічук, Іл. Кульчинська, П. Красноніс, Дм. Гижий, П. Таращук, Ст. Левинський, Ів. Шлендик, В. Гречишкін, М. Тимків, М. Масюкевич, В. Осинський, М. Півторацький і інші. всього 39 делегатів від 17 різн. організацій

146. Учасники VIII з'їзду ЦЕСУС-а в Празі 29—31 жовтня 1931 р.

147. Учасники VII звичайного з'їзду ЦЕСУС-а в Подєбрадах 29—31 листопада 1929 р.

148. Учасники XI з'їзду ЦЕСУС-а у Відні 17—18 червня 1939 р.

Сидять зліва: Інж. Кішка, В. Равич, —, інж. Дм. Равич, —, К. Мельник, М. Панькевич-Дольницька;
 стоять зліва: Я. Маковецький, В. Модрицький, —, Ф. Гайович, Я. Шумелда, —,
 Дм. Галай, —, —, Качмар, Марко Антонович, Шевченко, —, Гирьоватий, —

149. Президія управи ЦЕСУС-а в 1936—37 р.

150. Петро Ган

151. Микола Масюкевич

152. Ігор Федів

153. В. Орелецький

154. Степан Паньчак

155. Дмитро Равич

156. Бюро преси і пропаганди ЦЕСУС-а 1925 р. в Подсбрадах.
Зліва: Л. Волохів, С. Рамановський, Е. Гловінський

157. Українська делегація з грузинським делегатом на з'їзді Міжнародної
Студентської Помочи в Параді (Угорщина) навесні 1923 р.
Зліва: Лупашко, Бачинський, Тютюник,
Чочіа (груз.) Мельник, Кожевників

*158. Відкриття міжнародної студентської конференції в Женеві 4.VIII.1925 р.
при участі українських делегатів: М. Масюкевича, Д. Вітошинської, Л. Рудого,
В. Орелецького, Ю. Вітошинського і П. Ковальова*

*159. Учасники міжнародньої студентської конференції в Ніборту 1925 р.;
серед них представники українців: М. Масюкевич і В. Орелецький*

160. Український відділ на міжнародній студентській виставці в Жексі.
Серпень 1925 р.

161. Український відділ на міжнародній студентській виставці в Жексі 1925 р.
Група українських делегатів і чужих студентів — відвідувачів виставки.
Стоять зліва: Ю. Вітошинський, Л. Рудий, В. Орелецький, М. Масюкевич;
сидять зліва: Вішну Шіва (Індія), Е. Майер (Швейцарія), В. Палечек (Чехія),
Дж. Паркс (Англія), Д. Вітошинська, гр. М. фон Бредов (Німеччина),
Дж. ван ден Вілен (Голандія), А. Мушель (Естонія), От. Ян (б. Австрія)

162. Учасники міжнародної конференції Студентської Помочи в Карлівцях 1926 р.; серед них українські делегати: Ст. Нижанківський, Г. Калюжний і Р. Могильницький

163. Засідання Міжнародної Студентської Конфедерації в Празі 1926 р. при участі українських делегатів: Ст. Нижанківського, П. Кожевникова і М. Мухина

164. Українська делегация на конгресі Міжнародної Студентської Конфедерації в Парижі кладе вінок на могилу С. Петлюри, в серпні 1928 р. Зліва: П. Кожевників, Срмолаїв, Н. Лівцицька-Холодна, Петренко, В. Орелецький, Г. Яковлева-Тимошенкова, Гр. Калюжний, М. Ковальський

165. Група делегатів конференції СІЕ в Брюсселі 1930 р.; серед них В. Орелецький (другий зліва)

166. Представник ЦЕСУС-а В. Орелецький на міжнародному студентському конгресі з групою чужих делегатів (крайній справа)

167. Мирон Чехович

168. Федір Ємець — автор міжнародної студентської емблеми

169. Степан Колядинський (1893—22.VI.1926)

170. Чесько-Український Комітет (ЧУК) для уможливлення студій українським і білоруським студентам в Празі. Засідання 15 березня 1923 р. Сидять зліва: Ол. Наріжний, М. Мельник, Гр. Чернуха (секретар), М. Вершинін (білор.), А. Хроуст, Ол. Колесса, Яр. Бідло (голова), Н. Григорійв, Ст. Дністрянський, М. Галаган, (далі сидять ще Ів. Паливода, А. Гончаренко і М. Чехович); стоять зліва: Станкевіч (білор.), Л. Макарушка, П. Ган, Станіславський і Роніс

Українські студенти-допомоговці ЧУК-а

171. Т. Говсісва

172. Гр. Луژیницький

173. В. Васецький

174. О. Бойдуник

175. Арс. Біднов

176. Ст. Годований

177. М. Любинецький

178. Б. Лотоцький

179. Як. Завальницький

180. Ст. Качмарська

181. С. Горський

182. Ф. Мелешко

183. М. Павлічук

184. Н. Лівицька

185. Л. Луців

186. Т. Олесіюк

187. Гр. Сіманців

188. Евг. Приходько

189. *Ів. Феценко-
Чопівський*

190. *М. Козак*

191. *Ів. Крушельницький*

192. *М. Бухований*

193. *Ол. Стефанович*

194. *П. Марченко*

195. *Ів. Боровик*

196. *Дм. Демчук*

197. *М. Самойлович*

198. К. Чехович

199. Яр. Пастернак

200. Ів. Борковський

201. Н. Нововірський

202. Т. Колумбет

203. Н. Гнатюк

204. В. Сочавець

205. О. Гайдай

206. Евг. Ганьківський

207. Л. Чикаленко

208. М. Кирівський

209. В. Філонович

201. Ст. Матвієнко-Сікар

211. Ю. Коваленко

212. Арт. Зубенко

213. П. Василюк

*214. Їдальня українських студентів, зв. „Менза Методистів“, в Празі на Сміхові.
На Великдень 1923 р.*

*215. Група українських студентів-емігрантів
з празького інтернату „Сліпинець“ на Великдень 1924 р.
Сидять зліва: Кривців, В. Клюковський, В. Даратан, Павлюк, П. Червінський, Критюк,
Ол. Златковський, М. Бучинський, С. Прокопович, В. Горилів;
стоять зліва: —, І. Макотер, —, Д. Козицький*

216. В інтернаті українських студентів-емігрантів „Сліпинець” в Празі 1925 р.

217. Українські студенти-емігранти на літніх заробітках в Празі

*218. Українські студенти-емігранти на літніх заробітках
(виладовують пісок на Велтаві)*

*219. Українські студенти-емігранти на заробітках
в берлінській фабриці консервів*

220. Печатка Української громади студентів з Волині, Холмищини, Полісся й Підляшшя в Празі

221. Печатка Товариства українських студентів агрономів „Рілля“ в Празі

222. Печатка Комітету для будови дому українських техніків у Львові при „Основи“ в Празі

223. Печатка інтернату студентів Української Академічної Громади в Празі

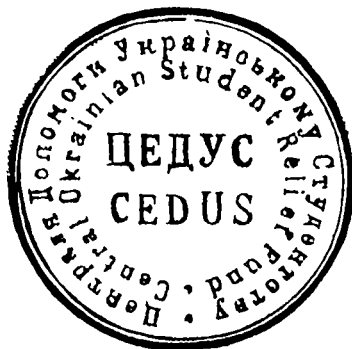
224. Печатка югославянсько-українського студентського клубу в Празі

225. Печатка Товариства українських католицьких студентів у Празі

226. Печатка Українського Академічного Хору в Празі

227. Печатка централі допомоги українському студентству (ЦЕДУС)

228. Печатка Громади студентів лісової інженерії в Празі

229. Печатка Громади українських та білоруських студентів лісової інженерії в Празі

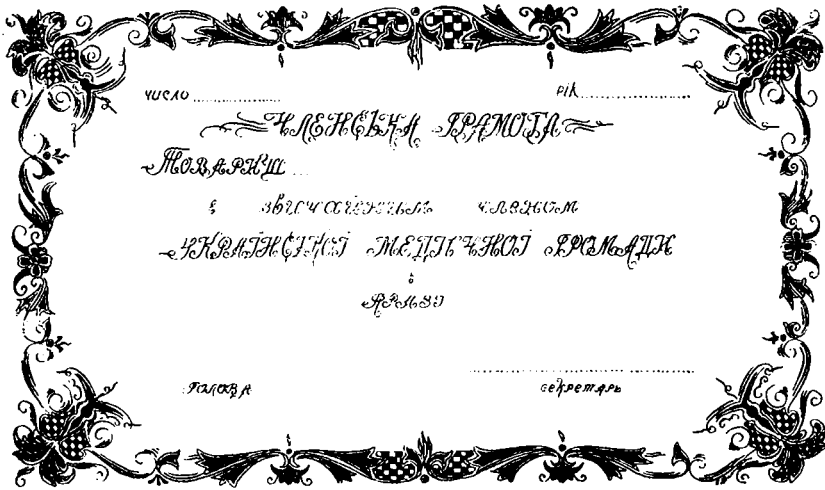
230. Печатка Української Академічної Громади технологів-хеміків у Празі

230. Печать Союза Відродження Українського Студентства в Празі

232. Війсьта Української Медичної Громади в Празі

233. Війсьта членської грамоти Української Медичної Громади в Празі

234. Група студентів-емігрантів в Празі

235. Спортова дружина українських студентів у Берні 1922—1923

236. Абсолютенти вищої овочево-виноградницької й садівничої школи в Мельніку 11.VII.1926 р. Зліва: Ів. Ткаченко з Полтави, А. Непочантківський з Поділля, П. М'який з Чернігівщини, Гр. Боток з Одеси, П. Кратюк з Волині, Г. М'яловський з Полтавщини, М. Венгер з Меджибожжя, Іл. Ковардинський з Кисва, Іванчук, Ханічковський з Києва

237. Управа Української Академічної Громади Технологів-Хеміків у Празі 1924 р.

238. Пасішничє товариство українських студентів-емігрантів у Празі 1923 р.
Група членів. Сидять зліва: А. Берегулька, П. Кукуруза, Ол. Наріжний, —, І. Загорецький,
Ів. Кість; стоять зліва: —, В. Куриленко, —, —, А. Кість

239. Антін Базар,
голова УАГ в Берні
1922—1924

240. Роман Мішкевич,
голова соц. ком. УАГ в Берні

*241. Олександр Церковний,
голова УАГ в Берні 1924—1926*

242. Секція ветеринарних медиків при УАГ в Берні

243. Українська Академічна Громада в Берні 1922 р.

244. Інтернат українських студентів у Берні 1921—1922 рр.

245. Секція ветеринарних медиків УАГ в Берні, липень 1922 р. Сидять зліва: Ст. Білас, Ол. Ольшевський, Юр. Боюк, Ф. Мамчур (голова), Дм. Будлик, Ст. Яремко; стоять зліва: Р. Сахно, Ів. Федорович, П. Водославський, М. Янів, А. Базар (голова УАГ), В. Дубів, Ол. Білецький, Б. Кропник, А. Чушак, А. Васьківський, В. Білецький

246. Секція медиків УАГ в Берні в шк. р. 1922—23. Голова секції Микола Слюсар

247. Співацьке т-во „Боян“ при УАГ в Берні в 1922—23 шк. р. Диригент Ол. Білецький

248. Секція ветеринарних медиків у Берні, червень 1927 р. Сидять зліва: Ів. Федорович, П. Водославський, Ол. Ольшевський (голова), Ів. Левицький, Б. Кронік; стоять зліва: Ом. Петрикевич, В. Ожоган, Кулиняк, Р. Сахно, А. Москалюк, Ст. Яремко

249. Віділ Української Академічної Громади в Берні, липень 1922 р.: голова А. Базар, заст. гол. Ол. Церковний, секрет. Іл. Калічак, скарбн. С. Пігуляк, бібліот. А. Шкварок, чл. чл. Гр. Крутій і Ів. Охримчук; контр. ком. — Р. Стиранівський, В. Білецький, М. Ярославич

250. *Анатомічні вправи українських студентів ветеринарії в Берні 1922—23 шк. р.*

251. *Група українських студентів ветеринарної медицини в Берні 1925 р. Зліва: Водославський, —, Конаш, Мамчур, Ольшевський, Ол. Білецький, В. Білецький, Ів. Лучечко, Федорович, Пеленський, Дубів, Петрикевич, Гопішин, Васківський, Фаріон, Камінський, Глюз, Баюк, Янів, Холсвчук, Чумак, Подедворний, Зелений, Кронік*

252. Українська Академічна Громада в Берні, листопад 1922 р. Виділ УАГ: голова А. Базар, містогол. Ст. Михаськів, секретар Ол. Ольшеський, скарбн. Ол. Несторович, бібліот. А. Шварок, чл. чл. Ос. Кубів і Ів. Охримчук

253. Члени кружка українських гірничих і гутничих студентів „Каменярі“ в Приїбрамі при кінці 1921—22 шк. р. Голова: Осип Чижович

254. Український Академічний Хор в Приїбрамі

255. Третій з'їзд представників українських студентських громад у б. Польщі. Варшава 18—21 грудня 1921 р. Спільна конференція під час з'їзду з представниками старшого громадянства. Сидять зліва: Л. Михайлів, Ремезенко, Ханенко, кн. Підгірський, А. Лукашевич, В. Прокопович, Ст. Степковський, П. Зайцев, кн. Трубецький, проф. Тучапський; стоять зліва: Б. Левитський, М. Коваленко, М. Ермолаїв, Півторацький, Л. Юнг, —, Божко, Т. Олесюк, Д. Паліїв, Ф. Слодецький, А. Гинейко, І. Додул, Терещенко, С. Нечай, Ст. Шишківський, Ол. Петренко, Білахів, —, С. Чернявський, —, Ляхомський, Білінський, А. Іващенко, Гладилевич, Ю. Дараган, —

256. Третя головна управа Союзу українських студентів-емігрантів у б. Польщі (з 21.XII.1921 р. до 1.V.1922 р.). Сидять зліва: М. Коваленко (секрет.), Божко (скарбн.), Т. Олесюк (голова), Ол. Петренко (заст. гол.), Ст. Шишківський; стоять зліва: Півторацький, М. Ермолаїв, Білінський (всі три члени рев. ком.), С. Нечай, Як. Олексюк, (гол. варшавської громади), Б. Левитський; відсутній чл. управи Терещенко (гол. краківської громади)

257. Українська студентська громада у Варшаві 1927 р.: Т. Назаркевич-Гонтарева, В. Сагайдаківська, С. Кірічок (пізн. голова УСГ і кошовий корпорації „Запорозжжя“), М. Липовецька, Ол. Мариняк, Г. Введенська, О. Певна, Білінський, Ів. Коровицький, М. Маслів, Ол. Цинкаловський, Евг. Чехович (секретар), Хр. Гонтар, Мирнович, Ів. Липовецький, Яр. Сторонська, З. Пригода, Незребецька, М. Лівницький, Божко, М. Єрмолай, Ів. Лопухович, П. Доманчук, Ан. Комаревиц, Ір. Рибачек-Кисілевська, Коваленко, О. Пирогова-Бачинська, Куріляк, Л. Березовський, Ав. Коломісць, В. Шиприкевич, Дм. Нестеренко, Дубицький, Півторайський, Сидорчук, Ів. Куріят, Стефанович, М. Гарвасюк, Л. Малюшкович і ін.

258. Четвертий з'їзд українських студентів-емігрантів у б. Польщі 1922 р. Зліва: 1-й ряд знизу — В. Білинський, Чудненко, Півторацький; 2-й ряд знизу — Тиняк, Ільницький, Драченко, М. Рибальський, Ст. Шишківський, Т. Олесюк, Липовецький; 3-й ряд — Пилипчук, Совашинський, С. Нечай, Б. Левитський, М. Коваленко, Ол. Петренко, Як. Олексюк; 4-й ряд — Божко, Л. Биковський, М. Єрмолаїв, Білахів, Ол. Гайманівський, —, Козловський

259. Українська академічна корпорація „Запорозжжя“ у Варшаві 1932 р. з своїм почесним батьком ген. В. Сальським

260. Другий звичайний з'їзд СУСОНД-у в Данцігу, листопад 1925 р.

261. Третій з'їзд СУСОНД-у в Данцігу 1926 р.

262. Домівка української студентської корпорації „Чорноморе“ в Данцігу 1930 р.

263. Виділ української студентської корпорації „Чорноморе“ в Данцігу 1930 р. Зліва: Р. Загайкевич, Юл. Воробкевич, Р. Левицький, Яр. Сойко

264. Група членів студентської корпорації „Чорноморе“ в Данцігу 1931 р.

265. Аїтал Вітошинський

266. Виділ українського академічного товариства „Січ“ в Граці

267. Українські студенти техніки в Данцігу — члени Т-ва „Основа“ — 1925 р.

268. Спортова група українських студентів-емігрантів в Берліні 1924 р.:
Б. Баляк, М. Масюкевич, М. Мілько, Е. Опадча, П. Кожевників, М. Потелицький,
М. Шкрибайло, З. Пеленський, Ів. Бржосньовський, Р. Леницький, Евґ. Перейма,
В. Ісаїв, Гр. Маланчук, Ом. Білик

269. Редакційна колегія часопису „Каменярі“ — органу студентів Інституту ім. П. Могили в Саскатуні. Сидять зліва: О. Івах, Х. Кононенко, П. Лазарович; стоять зліва: Янда, Данильчук, Овсяник

270. Український студент агроном Микола Хворостенко, в 1923 р. чемпіон тяжкої ваги високих шкіл в Празі

271. Українська студентська олімпіада в Подєбрадах, в жовтні 1925 р. Група учасників

272. Українська студентська олімпіада в Подєбрадах, в жовтні 1925 р. Змагання

273. Спортова дружина українських студентів-емігрантів

274. Михайло Грушевський

275. Володимир Кушнір

276. Олександр Кандиба

277. Печатний знак УВУ

278. *Дмитро Антонович*

279. *Олександр Колеса*

280. Перший сенат УВУ в Празі (1921—1922 р.). Сидять зліва: Ст. Смалъ Стоцький, Ол. Колесса, Ст. Дністрянський;
стоять: Дм. Антонович, Мих. Лозинський, Вол. Старосольський

281. *Станіслав Дністрянський*

282. *Федір Щербина*

283. Професори, доценти і лектори УВУ в 1921—1922 ак. р.
1-й ряд сидять зліва: Ст. Дністрянский, Ів. Горбачевський, Ол. Колеса, Ст. Смаль Стоцький, Ф. Шербина;
2-й ряд зліва: Аг. Артимович, Дм. Антонович, Б. Матюшенко, М. Носкова-Бочковська, М. Лозинський, К. Лоський,
Дм. Дорошенко; 3-й ряд зліва: В. Старосольський, В. Щербаківський, Ст. Рудницький, Р. Лащенко, Вол. Тимошенко

284. *Іван Горбачевський*

285. *Олександр Колеса*

286. Група професорів і гостей, присутніх на урочистій інсталяції ректора УВУ в Празі 29.XI.1923 р.
 1-й ряд сидять зліва: О. Ейхельман, Ст. Смаль Стоцький, О. Одарченко, І. Шовгенів, Форманек,
 І. Горбачевський, Яр. Бідло, Л. Білецький, Ст. Дністрянський, Ф. Щербина;
 2-й ряд зліва: В. Старосольський, Д-р Воевідка, Ол. Шульгин, В. Наливайко, А. Артимович,
 Ф. Швець, В. Тимошенко, Б. Матюшенко, Д. Дорошенко, І. Мірчук, Д-р Рихло;
 3-й ряд зліва: Д-р Кметь, Ол. Лотоцький, М. Логинський, Юр. Добриловський, І. Ортинський,
 Дідуник, В. Біднов, Ст. Рудницький, К. Лоський, Б. Іваницький, Д-р Сисак

287. Президія на святі десятиліття УВУ Зліва: А. Яковлів, Ол. Колесса, Ів. Горбачевський,
 Дм. Антонович, С. Шелухин, Б. Матюшенко, К. Лоський

288. Група професорів УВУ. 1-й ряд сидять зліва: Ол. Лотоцький, Ол. Одарченко, Ів. Горбачевський, Ол. Колесса, С. Шелухин, От. Ейхельман, Ф. Щербина; 2-й ряд зліва: Дм. Антонович, Ст. Дністрянський, Б. Матюченко, Ол. Шулгин, Ф. Швець, В. Тимошенко, Ат. Артимович, К. Лоський; 3-й ряд зліва: В. Біднов, С. Бородасвський, А. Яковлів, Петро Андрієвський, В. Щербаківський, Ф. Слюсаренко

289. Сенат УВУ в Празі. Сидять зліва: Дм. Антонович, Ол. Колесса, С. Шерухин;
стоять зліва: К. Лоський, В. Тимошенко, В. Біднов

290. Андрій Яковлів

291. Атенор Артимович

292. Олекс. Шульгин

293. Борис Матюшенко

294. Петро Андрієвський

295. Дмитро Дорошенко

296. *Вадим Щербаківський*

297. *Федір Швець*

298. *Олександр Лотоцький*

299. *Константин Лоський*

300. *Олександр Орлов*

301. *Федір Слюсаренко*

302. *Дмитро Чижевський*

303. *Панас Феденко*

304. *Олександр Іванов*

305. Павло Пархоменко

306. Федір Стешко

307. Володимир Тимошенко

308. Юрій Русов

309. Сергій Шелухин

310. Олексій Одарченко

311. Сергій Бородасвський

312. Левко Шрамченко

313. Олекс. Гайманівський

314. М. Славінська

315. Олександр Мицюк

316. Оксана
Косач-Шимановська

317. Печать УВУ в Празі

318. Професори й студенти Української Господарської Академії в Подєбрадах

320. Подєбрэдський замок — осідок Української Господарської Академії та Українського Технічно-Господарського Інституту в Подєбрадах

321. Виклад проф. Д-ра Б. Матюшенка з курсу соціальної гігієни в Українській Господарській Академії в Подєбрадах

322. Будинок Окружної Управи в Подсбрадах, в якому відбувалися виклади і вправи Української Господарської Академії

323. Виклад проф. І. Шовгенова з аналітичної геометрії для слухачів Української Господарської Академії в Подсбрадах

324. Будинок подебрадської школи, в якому відбувалися виклади
Української Господарської Академії

325. Практичні вправи з мінералогії в Українській Господарській Академії
1923 р. під кермою доц. А. Чернявського

326. Лекторський склад УГА та матуральних курсів при УГА в 1922 р. Сидять, 1-й ряд зліва: С. Русова, В. Біднов, О. Ейхельман, І. Шовгенів, Ф. Щербина, Б. Матюшенко, М. Левицький; 2-й ряд зліва: Л. Грабина, Е. Сокович, Б. Іваницький, В. Тимошенко, В. Чередіїв, С. Комарецький, Ір. Шереметинський; стоять зліва: Б. Лисянський, М. Вікул, М. Добриловський, О. Безпалко, Л. Бич, О. Коваленко, М. Терлецький, Л. Фролов, В. Мельник, —, М. Косюра, Е. Іваненко, Ів. Майстренко

327. Сенат УГА в Подєбрадах. Сидять зліва: доц. О. І. Бочковський (секрет. Проф. ради), проф. Б. Іваницький (ректор), проф. Л. Фролов (проректор), проф. В. Чередіїв (декан Астроном.-ліс. фак.); стоять зліва: Г. Щиянів (секрет. Сенату), проф. В. Іванис, (декан Інженерн. фак.), проф. Л. Грабина (голова Ревіз. ком.), проф. М. Добриловський (декан Економ.-коопер. фак.)

328. Група членів педагогічного збору УГА в Подєбрадах 1932 р. Сидять зліва: М. Косюра, Е. Сокович, К. Мацієвич, О. Ейхельман, С. Бородасвський, О. Бочковський, Б. Іваницький, Л. Бич, Ір. Шереметинський, В. Іванис, В. Чередиїв, М. Славінський; 2-й ряд зліва: В. Кучеренко, В. Мельник, О. Безпалко, Б. Мартос, О. Коваленко, —, М. Добриловський, Л. Фролов, Б. Матюшенко, —, Л. Шрамченко, І. Мазена, В. Королів, С. Комарецький, В. Садовський; 3-й ряд зліва: К. Безкровний, Б. Лисянський, Ол. Петрів, Л. Грабина, Г. Шиянів, В. Приходько, В. Сапільський; 4-й ряд зліва: М. Сочинський, —, Зайцев, Я. Моралевич, В. Доманицький

329. Ревізійна комісія УГА в Подєбрадах.
Зліва: лект. Д-р О. Безпалко, проф. Л. Грабина, доц. О. Петрів

330. Група членів педагогічного збору УГА в Подєбрадах 1925 р. Сидять, 1-й ряд зліва: О. Коваленко, В. Чередіїв, О. Мицюк, О. Ейхельман, Б. Іваницький, С. Комарецький, К. Мацієввич, В. Біднов, І. Шовгенів, Б. Матюшенко, М. Костюра; 2-й ряд зліва: М. Вікул, П. Вуків, А. Чернявський, В. Тимошенко, —, М. Добриловський, асист. Ігн. Білий, Ір. Шереметинський, Л. Шрамченко, Л. Бич, М. Левицький, Р. Лаценко; за ними стоять, зліва: С. Тимошенко, О. Вілінський, —, Е. Голіцинський, О. Безпалко, Я. Моралевич, Б. Мартос, Л. Грабина, асист. М. Єремів, Б. Лісянський, Г. Шиянів

331. Педагогічна рада матуральних курсів в Подєбрадах 1923 р.

332. Матуральні курси Української Господарської Академії в Подєбрадах. Група лекторів і матурантів. 1-й ряд (сидять) зліва: В. Чередиїв, М. Добриловський, В. Біднов, П. Феденко, О. Безпалко, Е. Іваненко, Ол. Вілінський, С. Комарецький, Фр. Лакомий, І. Шовгенів, І. Паливода, Е. Сокович, І. Майстренко, Б. Іваницький, М. Левицький, Ол. Коваленко, Р. Крадохвіль; за ними стоять: В. Мельник, Юр. Дараган, Ол. Шовгорова, В. Радзієвська, Д. Петрашівський, Дамаскіна, В. Зазімок, С. Зеркаль, Р. Афанасенко, О. Футорович, В. Маньківський, Я. Панченко, П. Гладун, О. Приходько, Чубенко, О. Русова, В. Тимкевич, Ю. Матушевський, В. Єна, А. Бондаренко й інші.

333. Група членів Пасиїничого товариства при УГА на практичних вправах з бджільництва на пасіці в Подєбрадах. Студенти УГА: Гавриленко, В. Василенко, М. Метельський, М. Сочинський, В. Прохода, А. Ільницький, А. Кість, Д. Росомаха, А. Романенко, С. Шаргун, Гр. Клименко й ін.

334. Виклад проф. Е. Іваненка в I групі матуральних курсів у Подєбрадах 1923 р.

335. Слухачі II групи матуральних курсів у Подєбрадах 1923 р.

336. Група студентів Української Господарської Академії в Подєбрадах з лект. французької мови С. Ф. Русовою. 1-й ряд (сидять) зліва: Швайрська, Е. Барцалова, — (блгор.), Н. Мальцева, А. Кмета, С. Ф. Русова, А. Моралевичова, В. Матвієва, Л. Сохінська, М. Захарченко; 2-й ряд зліва: Ів. Холодний, —, С. Химочка, М. Кривошеїн, І. Рядина, С. Довгаль, В. Шкляр, Ів. Шматко, Л. Панасенко, Комішан, Н. Балабай, В. Недоля, М. Рознатомівський, Романюкова, Погорецька, Юр. Пирогів, Л. Фурторович-Левицька, О. Корделівський, В. Донецький; 3 ряд зліва: Д. Петраїтський, Б. Кардасевич, С. Дольницький, В. Витвицький, Дм. Ліницький, В. Дрикалович, В. Бибіх, —, Вітуржинський, В. Лаєрик, Погорецький, В. Зазимко, Костів

*337. Іван Шовгенів,
перший ректор УГА*

*338. Борис Іваницький,
ректор УГА*

339. Лука Бич, проректор УГА

338. Євген Чикаленко

341. *Олександр Вілінський, проректор УГА*

342. *Іродион Шереметинський*

343. *Леонід Грабина*

344. *Валентин Садовський*

345. Сергій Комарецький

346. Кость Мацієвич

347. Леонід Фролов

348. Євген Сокович

349. Борис Мартос

350. М. Славінський

351. Микола Вікул

352. Василь Королів

353. Кузьма Безкривний

354. Арсен Чернявський

355. Борис Лисянський

356. Ісак Мазепа

357. Василь Іваніс

358. Віктор Доманицький

359. Іван Івасюк

360. Григорій Довженко,
господар УГА в Подєбрадах

361. Олександр Питель

362. Модест Левицький

363. Гордій Нянчур

364. Василь Кучеренко

365. Борис Б. Іваницький

366. Олександр
Михайловський

367. Перші доктори УГА в Подєбрадах:
інж. О. Неділко й інж. Л. Мосендз

368. Колумбаріум персоналу
Української Господарської Академії
в Подєбрадах „Дорогим товаришам,
яким доля не судила повернутися на
Батьківщину“

369. *Евген Чикаленко*

370. Професори й студенти Української Господарської Академії в Подсбрадах 1926 р.

371. Група членів Громади студентів Української Господарської Академії в Подєбрадах. 1-й ряд (на підлозі) зліва: Н. Кошман, М. Вільчик, Левенець; 2-й ряд (сидять) зліва: П. Козирський, В. Костечук, З. Івасишин, С. Сімяник, В. Коваленко, Ол. Катеринчак, Д. Гурін, А. Яременко; 3-й ряд зліва: П. Гарячий, —, —, М. Поцук, Ол. Ярошевський, С. Білодуб, І. Чернов, Х. Кононенко, М. Кириченко, М. Гревізирська, Єв. Кметова, Єв. Оникієнко, О. Дунічевський, П. Гайківський, М. Ілляшенко, С. Черняхівський; 4-й ряд зліва: Я. Дзябенко, В. Шевченко, Я. Танцюра, І. Стельмашенко, К. Костечук, Ф. Мороз, П. Проданчук, М. Тузів, Д. Кирилюк, Д. Верба

372. Управа студентської громади при Українській Господарській Академії в Подєбрадах 1923—24 р.
Зліва: С. Колубаїв, С. Созонтів, М. Малашко, Е. Гловінський, Б. Туник, Ол. Мартинів, І. Зваричук

373. Група інженерів-гідротехніків, абсолювентів Української Господарської Академії в Подєбрадах. Сидять зліва: Ол. Алмазів, проф. С. П. Тимошенко, Д. Гурин; стоять зліва: А. Яременко, М. Поцук, Л. Савицький, Ол. Ярошевський, Д. Кирилюк, Єв. Оникієнко, З. Івасишин, Левко Зогуля

374. Студентський хор Української Господарської Академії в Подєбрадах 1924—25 р. Серед хористів студенти: В. Дрикалович, Т. Йорж, М. Базилевський, Галушка, П. Заворицький, М. Сувчинський, Сердюк (дир.), А. Куцинський, В. Мордвінів, Міленко, Т. Любинський, Юр. Пирогів, М. Палієнко, Кротів, М. Скрябін, А. Кість, А. Кмета, С. Довгань, Гр. Покровський, Романенко, Дм. Головка, Іл. Куницький, А. Мойсіяха, Гр. Пустовар, Ст. Радзієвський, Ів. Холодиний, С. Момот й інші.

375. Старшини Української Армії, переважно студенти УГА в Подєбрадах. Сидять зліва: В. Чернишенко, К. Ліневич, Юр. Дзюбенко, Ол. Антипів, Ол. Жлудкин; середн. ряд зліва: П. Дахневський, С. Павлінський, Як. Нестеренко, В. Ржевуцький, Е. Чернявський, К. Реутів, М. Битинський; задній ряд зліва: Ф. Микуляк, С. Косар, Ол. Март'янів, Дм. Головко, Ол. Костюченко, П. Ковердинський

376. Група студентів Української Господарської Академії в Подєбрадах, що належала до 3-ої Залізної дивізії: В. Абрамович, І. Гудилів, Г. Хомичевський, Л. Бондарчук, Е. Іловінський, В. Абрамів, П. Нестеренко, В. Шевченко, В. Романовський, В. Гаврилець, С. Мороз, В. Голик, П. Миленко, Я. Танцюра, А. Ярошенко, Г. Єфременко, Г. Краєвський, Ол. Яременко, Панченко, Т. Любинський, Л. Зозуля, Іл. Куницький, В. Лаврик, Дм. Ліницький і інші.

377. Ініціативна група Товариства українських письменників і поетів „Культ“ в Подєбрадах.
Зліва: А. Падолист, М. Грива, Е. Маланюк, В. О'Конор-Вілінська, М. Храпко, Юр. Дараган

378. Легія Українських Націоналістів у Подєбрадах. Сидять зліва: М. Сціборський, М. Тобілевич,
Т. Пасічник-Тарнавський, Л. Костарів, Загривний; стоять зліва: Руденко, Ю. Артюшенко,
Дм. Пасічник, Минів, Дм. Демчук, О. Чехівський, К. Дударів, Я. Герасимович

379. Управа Видавничого товариства при УГА в Подєбрадах 1923 р.
Зліва: Г. Нянчур, А. Ільницький, Гр. Денисенко, проф. В. Чередиїв,
Л. Биковський, Гр. Гордієнко, Л. Мосендз, М. Сочинський

380. Книгарня Видавничого товариства при УГА
в Подєбрадах 1923 р.

381. Спільне засідання управи й ревізійної комісії Споживчого товариства „Україна“ при УГА в Подєбрадах. Зліва: —, —, Дахневський, —, Гамід Бекух, —, Б. Матрос, І. Івасюк, С. Федорів, М. Рознатовський, М. Фесенко, Дм. Ліницький

382. Управа Товариства українських кооператорів при УГА в Подєбрадах. Зліва: В. Совенко, А. Куцинський, І. Івасюк, Б. Мартос, С. Бородаєвський, В. Афанасієвський, Шавірський, С. Зеркаль, Дахневський, М. Фесенко

383. Управа й надзїрна рада учбового кооперативного товариства „Відродження“ при УГА в Подєбрадах. Сидять зліва: Ст. Безлюдя, О. Котик, В. Сапіцький (керівн. коопер.), П. Барановський, Юр. Бурячинський; стоять зліва: Я. Дзябенко, К. Сірик, Ів. Ів. Шматко, Ів. Якимчук, Ів. Пастух, Як. Балабан

384. Засідання управи Товариства для розповсюдження кооперативного знання при УГА в Подєбрадах весною 1923 р. Сидять зліва: М. Малашко, Б. Мартос, В. Дрикалович, А. Кість, Ю. Слюзінська-Кіцєрова, Д. Волковський (секрет.), М. Сочинський; стоять: Мандзюкевич, В. Сахно

385. Кооперативний відділ виставки УГА в Подєбрадах. Зліва: А. Кість, А. Куцинський

386. Частина виставки публікацій УГА і УТГІ в Подєбрадах 1934 р.

387. Відзнака Спілки Гідротехніків при УГА в Подєбрадах. Проект М. Битинського

388. Відзнака Спілки Лісівників при УГА в Подєбрадах. Проект інж. Любінського

389. Відзнака Українського Технічно-Господарського Інституту в Подєбрадах. Проект інж. В. Добровольського, прийнятий Сенатом 3.VII.1934 р.

390. Відзнака Агрономічного Товариства при УГА в Подєбрадах. Проект О. Статникова

391. Ювілейна відзнака 10-ліття Української Господарської Академії в Подєбрадах. Проект інж. В. Добровольського

392. Відзнака Хемічного Гуртка при УГА в Подєбрадах. Проект інж. Б. Іваницького

393. Відзнака Товариства Українських Економістів при УГА в Подєбрадах. Проект О. Статникова

394. Відзнака УГА в Подєбрадах. Проект В. Цимбала, прийнятий Сенатом 28.II.1927 р.

395. Відзначення УГА за експонати на різних виставках

396. Відвідини південно-слов'янських студентів в УГА
13 травня 1926 р.

**UKRAJINSKÝ STUDENTSKÝ KRÁMEK
V PODĚBRADĚCH.**

397. Печатка української
студентської крамнички в Подєбрадах

398. Студенти-чужинці в гостях у студентів УГА в Подєбрадах 29 серпня 1926 р. Група учасників пражського з'їзду СІЕ. Сидять зліва: —, —, —, Н. Graesler (Данія), Ivison S. Macadam (Англія), проф. І. Шовгенів, V. Paleček (Чехія), Т. Р. Mac Donald (Шотландія), пані Ярмаченко (Білор.), Darlymple (Англія), Miss Collins 1 і 2; стоять 1-й ряд зліва: —, —, —, Turčín (Чех.), Elsa Kaer (б. Естон), Erik Bielvenstam (Швеція), G. Egger (Швайцарія), Hornez (Фр.), Bedford (Англія), Ярмаченко (Білор.), Р. Forest (Фр.), В. Орелецький (ЦЕСУС), Ernst (Фр.); стоять 2-й ряд зліва: П. Кожевників (ЦЕСУС), Metzner (предст. нім. преси), Бать (Подєбр.), Ст. Нержанківський і Л. Волохів (ЦЕСУС), Gewendant (Аргент.), Valenta та Wiesner (Чех.), D. Marquard (Півд. Африка); стоять 3-й ряд зліва: Dr. Ernstberg (нім. преса), Бокитько (Подєбр.), Vamborough, prof. Kratochvil (под. самоупр.), інж. М. Сремієв; 4-й ряд зліва: М. Мухин (ЦЕСУС), П. Богацький, Dom Correia (Португ.), Лавський (Білорус.), решта — представники чеського і українського студентства

399. Парахвія Української Православної Автокефальної Церкви в Подєбрадах з свящ. о. Гр. Мельником

400. Українське Водохреща в Подєбрадах

401. Вправи балетної школи В. Авраменка в Подєбрадах 1925 р.

402. Балетна школа В. Авраменка в Подєбрадах 1925 р. Вправи дітей

403. Президія святочної академії з нагоди 10-ліття УГА в Подєбрадах 16 травня 1932 р.
Зліва: доц. О. Бочковський, проф. Б. Матюшенко, староста м. Подєбрад, Й. Цанькарж,
ректор Б. Іванецький, проф. Ю. Стокласа (предст. чеської Хліборобської Академії в Празі),
інж. Складаль (предст. Міністерства Хліборобства), проректор Л. Бич.
За ними хор під орудою доц. Пл. Россіневич-Щуровської

404. Святчна академія з нагоди 10-ліття УГА в Подєбрадах 16.V.1932.
Промова проф. Ю. Стокласи

405. Голова Товариства приятелів УГА
доц. О. Бочковський на лекційному турне в Канаді
(посеред.)

406. Виставка публікацій УТГІ в Подєбрадах 1924 р.

407. Управа Товариства приятелів УГА в Подєбрадах 1936 р. Нагорі зліва:
 Др. Юр. Добриловський, В. Сапіцький, доц. О. Бочковський, інж. Гр. Денисенко, Д. Антончук;
 внизу зліва: інж. М. Сочинський, Др. В. Наливайко, В. Приходько, інж. М. Захарченко

408. Сенат Українського Технічно-Господарського Інституту в Подєбрадах 1936 р.
 Нагорі зліва: Л. Фролов, Б. Мартос, М. Добриловський;
 внизу зліва: С. Коларецький, В. Чередиїв і секретар О. Козловський

409. Деканат Агрономічно-лісового факультету УТГІ в Подєбрадах. Зліва: секретар доц. В. Доманицький, декан проф. В. Чередиїв, продекан доц. Др. І. Мазєпа

410. Група службового і технічного персоналу УТГІ. Сидять зліва: інж. І. Шматко, секретар О. Козловський, Ф. Карпенко, інж. С. Овчаренко; стоять зліва: інж. М. Овсійко, Ф. Жудюк (Гай-Гаєвський)

411. Деканат Економічно-кооперативного факультету УТГІ в Подєбрадах. Зліва: секретар лект. Сатіцький, декан проф. М. Добриловський, продекан доц. Л. Шрамченко

412. Деканат Інженерного факультету УТГІ в Подєбрадах. Зліва: продекан доц. Б. Лисянський, декан проф. В. Іванис, секретар доц. Кучеренко

413. Диплом признання УТГІ за ширення технічної і господарської освіти на виставці в Коломиї 1935 р.

414. Управа Українського Громадського Комітету в Празі 1923 р.
Зліва: Н. Григорійв, М. Шаповал (голова), М. Галаган

415. Президія урочистої академії 10-ліття Українського Високого Педагогічного Інституту в Празі 1933 р. Зліва: проректор Л. Білецький, ректор С. Сімович і секретар Профес. Ради С. Ридник

416. Сенат Педагогічного Інституту-М. Драгоманова в шк. р. 1925—26. Зліва: Ів. Мірний (секретар Сенату), Як. Ярема (референт в справ. Української Гімназії), Ів. Кабачків (декан істор.-літер. відділу), В. Сімович (проректор), Ф. Стешко (декан муз.-педаг. відділу), Е. Іваненко (декан мат.-природн. відділу), В. Гармашів (секретар Проф. Ради), Л. Білецький (ректор)

417. Академічний персонал Українського Педагогічного Інституту М. Драгоманова в шк. р. 1923—24 з головою УГК М. Шаповалом. Сидять зліва: М. Лорченко, Ф. Шевць, С. Русова, А. Старков, Л. Білецький, М. Шаповал, Вс. Гармашів, Д. Дорошенко, Е. Іваненко, М. Тимченко; стоять зліва: В. Січинський, Ст. Літов, Н. Нижанківський, В. Кушнір, Ф. Стешко, Як. Ярема, В. Сімович, М. Рейтлінгер, Пл. Щуровська (Россіневич), М. Терлецький, Ів. Кабачків, Ст. Ріпецький, Арк. Животко

418. Сенат Українського Високого Педагогічного Інституту в Празі шк. р. 1926—27.
Сидять зліва: І. Кабачків (декан), В. Сімович (ректор), В. Гармашів (проректор), М. Тимченко (секретар
Проф. Ради); стоять зліва: Ф. Стешко (декан), Ф. Гула (декан), Ів. Мірний (секретар Сенату)

419. Леонід Білецький — директор,
а потім ректор Українського
Педагогічного Інституту в Празі
(до 1926—27 ак. р.)

420. Василь Сімович, ректор
Українського Високого Педагогічного
Інституту в Празі в рр. 1927—1930

*421. Всеволод Гармашів, ректор
Українського Високого Педагогічного
Інституту в рр. 1930—1933*

422. Іван Мірний

423. Апол. Маршинський

424. Іван Кабачків

425. Степан Сірополко

426. Федір Якименко

427. Павло Крицький

428. Дмитро Левитський

429. І. Майстренко

430. Євген Іваненко

431. Степан Риндик

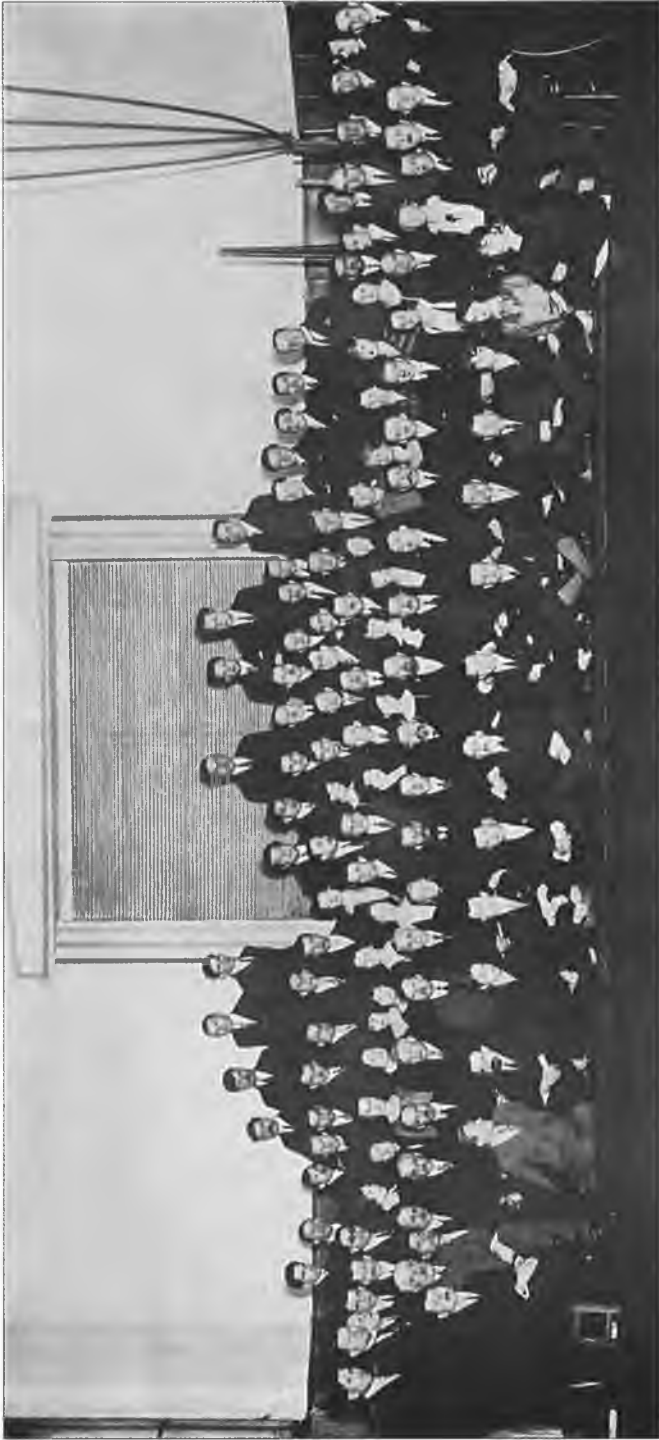
432. Нестор Нижанківський

433. Печатний знак Українського
Високого Педагогічного Інституту
ім. М. Драгоманова в Празі

434. Лев Мидловський

435. Група студентів, академічного й службового персоналу Українського Високого Педагогічного Інституту в 1927—28 р.

436. Група професорів і студентів УВПІ в Празі. 1-й ряд сидять зліва: М. Тимченко, Як. Ярема, Ів. Кабачків, Л. Білецький, В. Сімович, Вс. Гармашів, Ф. Гула, Е. Іваненко; 2-й ряд зліва: Н. Паркова, М. Ганкевич, А. Криштиневич-Гуменюкова, —, Євг. Сочинська, Іл. Кульчинська, Ол. Підгірська, Л. Шляхтиченкова, М. Частухина, Ол. Русова-Базилевська, С. Орловська, Юл. Зозуля, А. Глиба-Глибович, —, —; 3-й ряд зліва: П. Іващенко, А. Огій, Ол. Іванов, Євм. Рижук, П. Тянянко, М. Обідній, В. Білінський, П. Зленко, Іржаківський, В. Лотоцький, Іл. Кульчицький; 4-й ряд зліва: Як. Огородник, Б. Ставинський, В. Каралуп, П. Щербуха, Гр. Деркач, Ів. Шлендик, В. Сохацький, —, М. Тиравський, А. Бандаренко

437. В канцелярії УВПІ. Службовий персонал. Сидять зліва: Г. Грицай, П. Зоц, Ів. Мірний, Т. Тиравський, Ол. Шаповал, Ол. Царикова, В. Йогансон; стоять: Гр. Деркач, П. Зленко, Жикул

438. Група професорів і студентів Історично-літературного відділу УВП. Сидять зліва: Л. Білецький, М. Славінський, С. Русова, В. Сімович, Ів. Кабачків, От. Ейхельман, Д. Дорошенко, Ол. Шульгин; 2-й ряд зліва: А. Глиба, —, П. Герасимовичова, Ф. Шлюсаренко, Дм. Чижевський, Як. Ярема, С. Орловська, Юл. Зозуля; 3-й ряд зліва: Б. Ставинський, Євм. Рижук, П. Теняно, Гр. Деркач, Б. Голзин, Ол. Іванов, М. Обідний, Іл. Кульчицький, Пан. Іващенко

439. Група учнів і вчителів школи українських пластунів скоро після переїзду до Праги. В середині вчителі: Ів. Кобизський і М. Хлюр; справа інструктор спорту сотні Гордієнко

440. Група професорів і студентів Математично-природничого відділу УВПІ. Сидять зліва: М. Дольницький, Як. Ярема, Ф. Швець, Ів. Горбачевський, В. Сімович, Ф. Гула, В. Чередій, М. Лорченко, В. Дяконенко; 2-й ряд зліва: —, Ант. Кришпинович-Гуменокова, М. Частухина, Евг. Сочинська (Чернявська), Ол. Підгірська, Л. Шляхтиченкова, —, —, П. Зленко; 3-й ряд зліва: А. Огій, В. Лотоцький, В. Білинський, М. Тиравський, Ів. Шлендик, В. Сохацький, П. Щербуха, Іржаківський

441. Педагоги Української Гімназії в Чехії. Сидять зліва: Ів. Кобизський, Д-р Яким Ярема (директор), В. Богацька; стоять зліва: К. Подільський, М. Хлур, О. Кравець, Ів. Майстренко, Ів. Паливода

442. Педагогічний склад і студенти Музично-педагогічного відділу УВПІ. Сидять зліва: лект. Н. Дяченкова, в. о. доц. Н. Нижанківський, проф. Л. Кадержавек, прорекан в. о. доц. Пл. Щуровська-Россіневичова, ректор В. Сімович, декан в. о. доц. Ф. Стешко, проф. О. Шін, проф. Д-р Й. Гутер, лект. Л. Ліндфорс; 2-й ряд зліва: Ол. Баранів, В. Березовська, О. Кушнірівна, А. Синявський, І. Копилів, О. Мамонькова, П. Маценко, Г. Мельник, лект. Д. Левитський, лект. О. Кісяків, Кузьмисівна, Ст. Нагірна; 3-й ряд зліва: А. Яковенко, В. Баттарович, С. Масляк, В. Клита, О. Самойлович, Лозовюк, Б. Гомзин, І. Рябів, М. Дуда, Г. Лаценкова

443. Група молоді Української Гімназії в Ржевніцях.
Зліва: Н. Корнійчуківна, Кінчук, В. Статниківна

444. Диритентський клас Музично-педагогічного відділу УВПІ разом з членами хору для вправ студентів. Сидять зліва: А. Яковенко, лект. Л. Ліндфорс, продекан Пл. Щуровська-Росіневичова, ректор В. Сімович, декан Ф. Стешко, Гр. Мельник, І. Рябів; за ними стоять зліва: А. Синявський, Кусьписівна, М. Кирієвський, О. Рябова, Птиця, Е. Балабасова, В. Балтарович, Юл. Зозуля, П. Маценко, Я. Бирчаківна, М. Дуда, Т. Кочергинова, Я. Чубатий

445. Група абсолювентів УВПІ в Празі. Зліва: Б. Ставинський, Пан. Іващенко, Ів. Шлендик, В. Білинський, М. Частухина, П. Теняноко, Ант. Криштинівич-Гуменюкова, Евг. Сочинська (Чернявська), П. Щербуха, Гр. Деркач, М. Тиравський, Іл. Кульчицький, Б. Гомзин

446. Управа студентської громади УВПІ в Празі. Зліва: сидять — П. Тенянко, Юл. Васіян; стоять — Юр. Шкрумеляк, М. Башмак, М. Битинський

447. Частина книгозбірні УВПІ. На столі картковий і інвентарний каталог

448. Професорський і виховничий персонал Української Гімназії в Ржевніцях. Сидять зліва: О. Скиданова, Ів. Паливода, Ів. Кобизський, Ф. Гула, Л. Шляхтиченкова, В. Кандиба; стоять зліва: Ст. Рундик, А. Яковенко, І. Іржаківський, П. Теняно, К. Подільський, Ів. Шлендик, В. Богацька, М. Хлюр, М. Калинець, Ф. Проскурівський, Т. Пасишник, М. Нагірний

449. Група пластунів і пластунок Української Гімназії в Ржевніцях на міжнародному з'їзді пластунів у Празі 1931 р. Стоять зліва: С. Сподариківна, Н. Оницуківна, Н. Корнійчуківна, Шведівна (на кол.), З. Хлюрівна, —, А. Яковенко, В. Статниківна, Яцишин, —, Семитен; сидять зліва: Ол. Гарасимів, К. Подільський, Шморгул, С. Паславська (на кол.)

450. Мандолинова орхестра Української Гімназії в Ржевніцях. Сидять зліва: Л. Тимешко, З. Хлюрівна, Воронецька, В. Статниківна, Н. Онищуківна, С. Сподариківна; стоять зліва: І. Трутенко, В. Маруняк, М. Машовець, В. Бачинський, проф. А. Яковенко (дириг.), Ст. Маруняк, Звонко, Т. Богун

451. Година підготовки в хлоп'ячому інтернаті Української Гімназії в Ржевніцях. Стоїть вихователь М. Калинець

452. Спальня в хлоп'ячому інтернаті Української Гімназії в Ржевніцях

453. Хор Української Гімназії в Ржевніцях. Сидять зліва: В. Статниківна, Ара Черняєська, М. Смола, М. Воронецька, М. Грицик, проф. А. Яковенко (дириг.), Шведівна, З. Хлорівна, А. Воронецька, М. Морозівна, Л. Тимешко; стоять зліва: В. Кичун, Вс. Трутенко, Хома, Богун, Бесонів, П. Сорока, Яцківна, І. Трутенко, Вол. Трутенко, М. Машовець, С. Сподариківна, Ст. Маруняк, М. Терлецький, В. Маруняк, Звонок

454. Група учнів і учениць Української Гімназії в Ржевницях

455. Один з будинків, в якому містилася Українська Гімназія в Ржевницях

456. Група учнів і учениць Української Гімназії в Ржевніцях. 1-й ряд (сидять) зліва: Я. Заяць, В. Федитниківна, М. Пукасівна, Іцаківна, А. Пульківна, Буляк; 2-й ряд зліва: —, Пурдеш, Городечний, М. Воронецька, М. Морозівна, А. Воронецька, М. Смола, Ліщукевич, Михайлюк, Гетьманчук, Салінський; 3-й ряд зліва: —, Сосницький, Безсонів, Хома, Е. Лисий, Заклинський, Вергун, Звонко, М. Машовець

457. V кл. Української Гімназії в Ржевніцях 1936—37 шк. р. Сидять зліва: Ст. Нечипоруківна, Галя Ляпало, Л. Шляхтиченкова, Гр. Омельченко (дир.), Т. Пасішник, В. Федитниківна, Н. Наріжна; стоять зліва: М. Кахній, Б. Масик, Ів. Бобеляківна, В. Яворський, М. Пукасівна, М. Салацький, М. Янківська, А. Тучак, М. Крехівська, Ром. Русов, М. Теслюківна, Яр. Заяць

458. Група професорів і учнів Української Гімназії в Ржєвницях

459. Григорій Омельченко

460. Кость Подільський

461. Микола Галаган

462. Знимки з Української Гімназії в Модржсанах: будинок гімназії, їдальня, група професорів і учнів

463. Мих. Скидан

464. Павло Богацький

465. С. Шчиківський

466. *Марина Антонович*

467. *Іван Кобизський*

468. *Професори Української Студії Пластичного Мистецтва в Празі. Зліва: Роберт Лісовський, Іван Кулець, Кость Стаховський*

469. Дмитро Володимирович Антонович

470. Річна виставка Української Студії Пластичного Мистецтва в Празі

471. Відкриття I Українського Наукового З'їзду в Празі 3 жовтня 1926 р. За президійним столом зліва: Ол. Шульган, Ст. Дністрянський, Ст. Смалъ Стоцький, Ол. Колесса, през. Зубатий, ректор Ванчура, Ів. Горбачевський, Б. Іваницький, В. Сімович, Е. Сокович, В. Старосолський

472. Катерина Антонович

473. Іван Мозалівський

474. Юрій Вовк

475. Степан Колядинський

476. Надія Білецька

477. Оксана Лятуринська

478. Галина Мазепа-Ковалева

479. Марія Тушицька-Руда

*480. Річна виставка Української Студії Пластичного Мистецтва в Празі.
Листопад 1925 р. Школа проф. І. Кулеця*

*Річна виставка Української Студії Пластичного Мистецтва в Празі.
Листопад 1925 р. Школа проф. С. Мака*

482. Іван Анисимів

483. Іван Севера

483. Ніна Левитська

485. Група Організаційної Комісії II Українського Наукового З'їзду в Празі 1932 р. Сидять зліва: С. Бородаєвський, Д. Дорошенко, Б. Матюшенко, Ів. Горбачевський, Ст. Смаль Стоцький (голова), С. Наріжний (секретар), С. Комарецький, Ст. Сірополко; стоять зліва: Л. Грабина, В. Щербаківський, В. Сімович, В. Чередиїв, В. Гармашів

486. Засідання II Українського Наукового З'їзду в Празі

487. Група присутніх на урочистому відкритті II Українського Наукового З'їзду в Празі 20 березня 1932 р.

488. Члени й гості на засіданні Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі 1933 р. з нагоди 10-ліття Товариства. Сидять 1-й ряд зліва члени: Ст. Смаль Стоцький, Дм. Дорошенко, Дм. Антонович, В. Щербаківський, В. Сімович; 2-й ряд зліва члени: Ст. Сірополко, Аг. Артимович, Ф. Слюсаренко, А. Яковлів, В. Садовський і С. Наріжний (стойть); 3-й ряд зліва сидять члени: П. Феденко і Олег Кандиба. За ними гості зліва: П. Зленко, Н. Геркен-Русова, Е. Вировий, М. Мухин, У. Самчук, Н. М. Дорошенкова, К. М. Антоновичова, Ол. Наріжний, К. Топольський і Із. Сімовичова

489. Видавничий знак Українського Історично-Філолог. Товариства в Празі.
Рисунок К. М. Антоновичової

490. Бібліотечний знак
У. І.-Ф. Т-ва.

491. Василь Біднов

492. Іван Мірчук

493. Зліва: Дм. Дорошенко,
П. Скоропадський і В. Липинський

494. Зенон Кузеля

495. Домен Олянчин

496. Борис Крупицький

497. Михайло Антонович

498. Ярослав Рудницький

499. Роман Димінський

500. Микола Масюкевич

501. Сергій Володимирів

502. Ганна Наконечна

503. Мик. Гнатишак

504. Василь Масютин

505. о. Петро Вергун

506. Група присутніх на відкритті Українського студентського дому в Адлерсгофі під Берліном весною 1927 р. Зліва 1-й ряд (вгорі): К. Чехович, В. Залозецький, З. Келлер, Ів. Мірчук, О. П. Скоропадська, О. Скоропис-Йолтуховський, (за ним) Д. Олянич, генерал Гренер; 2-й ряд: І. Драбатий, Дм. Дорошенко, В. Липинський, Д. Садівничий; 3-й ряд: М. Бутович, —, М. Ципріянович, Н. Іванина, —, М. Самарський, С. Кузьменко, М. Мілько, З. Пеленський

507. Різдво 1934 р. (6.1.1935) в Українському Науковому Інституті в Берліні

508. Група студентів „астрономів“ в Берліні 5.IV.1925 р.
Зліва: С. Кузьменко, Ів. Драбатий,
Чорний, Ів. Бржосньовський,
Ром. Сімович

509. Група студентів „В дні, перед укінченням школи, в липні 1925 р. Berlin-Studentenheim „Tetrelhof“. Зліва: Ів. Драбатий, Д. Олянчин, Д. Садівничий, Ів. Бржосньовський, Н. Іванина, О. Стасів

510. Юрій Добриловський

511. Ем. Синявський

512. Яків Якубівський

513. Ол. Плітас

514. Євмен Лукасевич

515. Людмила Бризгунова

*516. Наталія
Сінгалевич-Мазепа*

*517. Ярослава
Шматера-Коваржова*

*518. Ір. С.
Скоморовська-Липова*

519. Михайло Галянт

520. Остап Вербовський

521. Остап Яхно

522. Кость Могила

523. Свєген Дурделло

524. Гнат Белей

525. М. Гончаренко

526. Юл. Кордюк

527. Павло Геречка

528. *М. Пироженко*

529. *Микола Малінський*

530. *М. Білоус*

531. *Зенон Бариш*

532. *Надія
Сукманська-Слодецька*

533. *Ф. Слодецький*

534. *Іван Ортинський*

535. *Ос. Мартинець*

536. *М. Кухаршин*

537. *Ол. Мельничук-Кобизська*

538. *Ів. Яворський*

539. *М. Остацький*

540. *Яр. Рибак*

541. *Т. Солуха-Приходько*

542. *Ол. Ольшевський*

543. *Осип Мануляк*

544. *Ганна Чуйко*

545. *Н. Рибакін*

546. Окс. Біднова-Труба

547. В. Радченко-Коваленкова

548. З. Равич-Плітасова

549. П. Воронкевич

550. Дом. Кейванова

551. Т. Робак

552. Ів. Шумейко

553. Олена Леонтович-Пачесова

554. Осип Рудзинський

555. П. Потурняк

556. Р. Сербенський

557. Іван Ладанівський

558. Яр. Б. Козут

559. Л. Литвин

560. В. Верещинський

561. М. Нездійминога

562. П. Сокологорський

563. Ол. Липський

564. *О. Селянський*

565. *М. Сеμεць*

566. *В. Жук*

567. *Аркадій Кейван*

568. *Кость Бризгун*

569. *Осип Дольний*

570. *Б. Левитський*

571. *Андрій Лута*

572. *Ол. Тимошенко*

573. Роман Зелений

574. Волод. Кулієвич

575. І. Луцишин

576. П. Гайковський

577. Микола Малійв

578. С. Косар

579. Леонід Костарів

580. Михайло Грушевський

581. *Ів. Феценко-Чопівський*

582. *Роман Смал Стоцький*

583. *Павло Зайцев*

584. *Іван Огіснко*

585. *Ганна Келлер-Чикаленко*

586. *Арсен Стариков*

587. *Олександр Яніцький*

588. *Микола Гайдак*

589. *Микола Михальчук*

590. Лев Биковський

591. Петро Зленко

592. М. Бойкевич в українському відділі виставки в Пільні 1938 р.

593. В. Мурський

594. Др. Микола Аркас

595. Юл. В. Шеремета

596. Українська група членів міжнародного бібліологічного конгресу в Празі 1926 р. Зліва сидять: Ів. Калинович, Ст. Сірополько, Кл. Панкевичова, Дм. Антонович, Ол. Колесса, Мих. Галуцький, Дм. Дорошенко; стоять: В. Сапійський, Ол. Кандиба, П. Зленко, Юр. Тищенко, В. Старосольський, Дм. Чижевський, В. Біднов

597. Українська група членів міжнародного з'їзду географів і етнографів слов'янських в Празі 1924 р. Зліва: Ів. Федів, —, В. Січинський, Ів. Панькевич, П. Савицький, Ст. Рудницький, —, Дм. Антонович, Г. Драгомирський, В. Меринда, Ол. Колесса, Ол. Баліцький, М. Гуталовський, К. Студинський, Ф. Швець, Ів. Раковський, —, В. Щербаківський, Л. Білецький, Ол. Шульгин, Л. Чкаленко, —, М. Дольницький

598. Стенд української преси на світовій виставці в Парижі 1937 р.
Стоїть Ростислав Шульгин

599. Український відділ на міжнародній виставці Союзу інвалідів у Генті 1923 р.

600. Частина українського відділу у Світовім музеї в Брюсселю

601. Акумуляційний радіатор центрального опалення — винахід інж. Ол. Ярошевського

602. Частина українського відділу в бельгійському королівському музеї в Брюсселю (10. V. 1931)

603. Товариство приятелів української культури у Валашському Мезіржжі 1934 р. Зліва стоять: Др. О. Романюк, Г. Одайник, І. Процюк; сидять: П. Ф. Демльова з сином, інж. І. Гордієнко

604. Група українських емігрантів на білоруському національному святі в Празі. Сидять зліва: С. Русова, — (б.), В. Захарка (б.), Т. Гриб (б.), Вяршинін (б.); стоять зліва: А. Вітушка (б.), — (б.), А. Калоша (б.), Ів. Геніуш (б.), В. Орелецький, Р. Димінський, Е. Омельчук, Гірис (б.), —

605. Борис Сухоручко-Хословський

606. Дмитро Дорошенко

607. Дмитро Андрієвський

608. Юрій Коллард

609. Юрій Яковлів

610. Сергій Колубаїв

611. Олександр Ярошевський

612. І. Попель-Суліма

613. Печать Українського
Академічного Комітету
в Празі

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Іван Боберський".

615. Іван Боберський

614. Дмитро Шуліка

616. О. і Т. Кочани з частиною їхньої мистецької збірки

*617. Українські делегати на міжнародньому з'їзді в Люцерні 1919 р.
Зліва: Д. Ісасвич, Б. Матюшенко, М. Грушевський, П. Дідушок*

618. Президія жалібної академії пам'яті М. Грушевського в Празі.
Зліва: проф. Дм. Дорошенко, проф. А. Яковлів, проф. Др. Яр. Бідло (промовляє)

619. Делегація українського сокольства в Празі 1920 р. під проводом акад. Степана Смалъ Стоцького (сидить другий зліва)

620. Платон Цісар

621. Василь Прохода

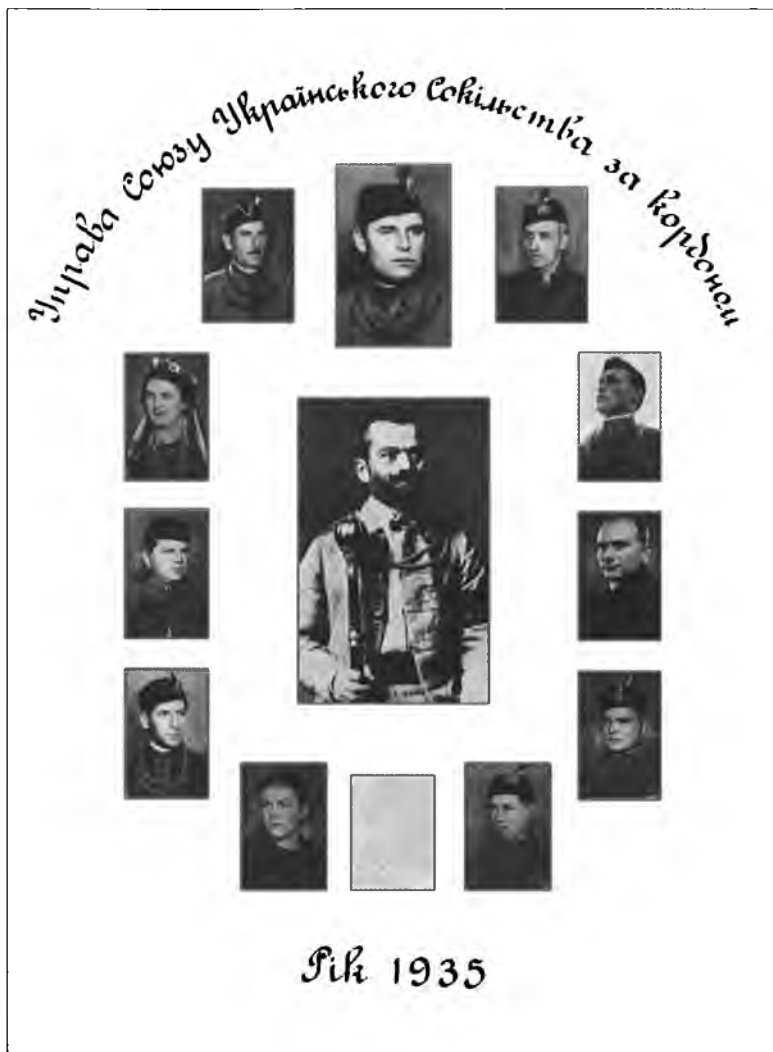
622. Михайло Єрмеієв

623. Похід делегатів українського сокольства за кордоном у Празі, на Староміській пл. 1926 р.

624. Група руховиків — членів „Українського Сокола“ в Подєбрадах

625. Управа Союзу Українського Сокілства за кордоном 1935 р.
 Зліва, знизу нагору: М. Антоновичівна, В. Дараган, Як. Якубівський,
 Ір. Посацька, В. Прохода, Пл. Цісар, М. Любинецький, —, М. Масюкевич,
 І. Лозовюк, —. Посередині почесний голова Іван Боберський

626. Група руховиків — членів
„Українського Сокола“ в Празі
1934 р. Серед них: Сорока,
Паламарчук, Грабець, Безсонів,
Васецький, Коргонь, Лозовюк і інші.

627. Вправі руховиків — членів
празької організації „Українського
Сокола“ 1934 р.

628. Група учасників з'їзду
українського сокілства в
Подєбрадах 13.III.1927 р.

629. Делегація пардубицької організації українських соколів у Чеській Тршебовій 30.VI.1935 р.

630. Група делегатів Союзу Українського Сокільства за кордоном у Таборі 6.VII.1935 р.

631. Похід делегатів Союзу Українського Сокільства за кордоном у Таборі 6.VII.1935 р.

632. Староста Союзу Українського Сокільства за кордоном інж. Пл. Цісар, як почесний гість в Таборі 5.VII.1935 р.

633. Група членів „Українського Сокола“ в Празі на відвідинах Української Гімназії в Ржевницях 1934 р. Зліва: А. Яковенко, П. Цісар, —, Ір. Посацька, М. Грицик, Ст. Шишківський, П. Сорока

634. Група членів руханкового товариства „Сокіл“ в Буенос-Айресі

635. „День українського сокола“
в Ржевніцях 27.V.1934 р. Вправи
учениць Української Гімназії:
1) З віночком; 2) Журавлі

636. „День українського сокола“ в
Ржевніцях 27.V.1934 р.
Сокільські вправи

637. Іван Боберський

638. Заклик Союзу Українського Соціалістичного Союзу за кордоном.
Рисунок М. Бутовича

639. Делегати української Січи на II робітничій олімпіаді у Відні 1931 р.

640. Репрезентативний виступ української січової організації у Відні. Біля прапору Ів. Сокальський-Калістрат (з бородою), за ним ген. Вс. Петрів

641. Президія урочистої академії в Празі з нагоди 25-ліття українського пласту. Зліва: В. Яцишин (читає), М. Риндик, Н. Оницуківна, П. Зленко, Вс. Петрів, Евг. Вировий, Н. Кучерявенко-Козицька, З. Мірна, Д. Козицький, М. Попович

642. Юрій Гончарів-Гончаренко

643. Євген Слабченко-Деслав

644. Мир. Григорій

645. Степан С. Сірополко

646. Ярослав Івантишин

647. Данило Козицький

648. Український пласт у Франції. Учасники літнього табору в Шалеті 1937 р.

649. Мистецька кераміка з емблемою українського пласту.
Праця проф. Р. Лісовського

650. Знак Видавництва „Український Пласт“ в Празі

651. *Наталка Козицька*

652. *Прапор Гуртка старших пластунок „Україна“ в Празі*

653. *Група членів Куріня старших пластунів ім. О. Вахнянина в Празі. Сидять зліва: Б. Алиськевич, Ст. Сірополко (курінний), Яр. Бірчаківна (з куріня ст. пл. ім. О. Кобилянської), В. Забавський, Д. Козицький; стоять зліва: П. Кир, С. Петрашко, А. Ю. Шеретій, Ост. Дольний, Яр. Ружицький, Б. Припхан, Пачовський, Як. Шепель, Вас. Бора, Авг. Чичура, Євг. Кульчицький; за ними на підвищенні Мих. Русинко*

654. *В. Попович*

655. *Семен Нечай*

656. Група українських пластунів-середншкільників.
Зліва: М. Григоріїв, П. Сорока, В. Коваль, С. Татаруля

657. Пропам'ятна пластова марка, видана в Парижі 1932 р.
За проєктом О. Савченка-Більського

658. „Кіш українських пластунів“ у Подєбрадах 3.IV.1926 р. Зліва, 1-й ряд (сидять на підлозі): Ір. Храпко, Ір. Садовська, Юр. Вуків, В. Статник, Ара Чернявська; 2-й ряд (сидять): М. Федорів, В. Лисянська, Оксана Івасюк (Павлова), Х. Кононенкова, Яр. Івантишин, В. Левицький, Ал. Лисянська, —; 3-й ряд (стоять): Мик. Закоморний, Шох, —, —, Ір. Чередієва, Дм. Оснач, Нат. Мельник, —, Мир. Кириленко; 4-й ряд: Селешко, В. Яценко, Б. Іваницький, —, В. Шкляр, Борис Кучерявенко

659. Пластова мелодь Української Гімназії в Ржевніцях в поході Прагою 1932 р. під проводом проф. К. Подільського

660. Група членок Гуртка старших пластунок „Україна“ на репрезентативній виставці в Празі 1935 р.
Зліва: Ліда Манжула, Наталка Козицька,
Ляля Садовська і Галя Манжула

661. Літній табір української пластової молоді, організований з участю емігрантів в Ашці 1934 р.

662. Частина пластової виставки з виданнями Видавництва „Український Пласт“ в Празі

663. Літній табір української пластової молоді в Подєбрадах 1926 р.

664. Леонід Бачинський на Закарпатті 1927 р.

665. Група дітей з гуртка „Котеня“ в Братиславі

666. Українські делегатки на міжнародньому жіночому конгресі у Відні 11.VII.1921 р.
 1-й ряд, зліва: Рудницька-Лисяк, Храпко-Драгоманова, В. О'Конор-Вілінська,
 Н. Суровцова, Х. Кононенко; за ними зліва: Піснячевська, Лотоцька, Е. Лоська,
 Безкровна (в шапці), Ів. Левицька (в кап.), О. Залізняк, Ол. Левицька,
 О. Галаганова, Табокар

667. Група членок „Союзу Українок“ в Тарнові 1922 р. Сидять зліва: А. Гайдовська, М. Стешкова,
 Евг. Садовська, Сінклер, Л. Садовська (заст. голови), Г. Пилипчук (Крамаренкова);
 стоять зліва: М. Шиянова, О. Садовська, —, —, Н. Сальська, А. Червінська, Молдавська, Сороко

668. Українська делегація на міжнародному жіночому конгресі в Римі 1923 р.
Зліва: Юл. Зеленецька, Мл. Липовецька, С. Русова, М. Онацька

669. Група українських делегаток на міжнародному жіночому конгресі в Празі 1926 р. Сиддять зліва: Юл. Зеленецька, Бл. Баранова, Е. Лоська;
стоять зліва: Х. Кононенкова, Ол. Залізняк, Ол. Галаган

670. Українська Жіноча Рада в Празі 1932 р. Сидять зліва: Е. Лоська, Х. Кононенкова, С. Русова, О. Галаганова; стоять зліва: Леонтовичова, Макаренкова

671. Управа Українського Жіночого Союзу в Празі. Сидять зліва: Л. Садовська, З. Мірна, Г. Приходькова; стоять зліва: Ст. Нагірна, Сл. Шлендикова, М. Стешкова, О. Ейхельманова

672. Виділ „Українського Жіночого Союзу у Відні“, в червні 1925 р. Сидять зліва: М. Левицька, Г. Жук (голова), М. Крушельницька (заст. голови), Ол. Залізнякава; стоять зліва: Яр. Лагодинська (секретарка), О. Коссак, М. Плевако

673. Печатка бібліотеки Українського Жіночого Союзу в Празі

674. Група членок Українського Жіночого Союзу в Празі 1936 р. 1-й ряд зліва: Л. Чередієва, М. Мартосова, М. Стешкова, З. Мірна (голова), Др. Л. Бичова (заст. гол.), З. Вітвицька (скарб.); 2-й ряд зліва: М. Гревизирська, М. Шиянова, М. Лаценко-Кабачкова, А. Гайдовська, К. Антонович, К. Сапіцька, Л. Садовська, Д. Слюсаренкова, О. Павлова; 3-й ряд зліва: Н. Козицька, В. Захвалінська, Романченкова, Н. Сіпкова, З. Пліасова, Ст. Нагірна

675. Приняття в Українському Жіночому Союзі в Празі членів з'їзду СУПЕ 27.XI.1932 р.
 1-й ряд зліва: Л. Садовська, Е. Лоська, Н. Сірополкова, З. Мірна, М. Феденкова, Е. Вировий
 (командант СУПЕ), Д. Антончук; 2-й ряд (стоять) зліва: Р. Миревич, —, —, Б. Рубинович,
 Д. Козицький, П. Сорока, Купчик, Богдан Феденко, Н. Кучерявенко (Козицька), В. Чупрунівна,
 Семчишин, Ара Черняська, Остап Дольний; 3-й ряд зліва: Ст. Бора, Юр. Стефанівський, —,
 Бандусяк, П. Богацький, П. Лазарович, В. Колодій, Лапка, —, —, В. Коваль, —, Дм. Равич,
 М. Никифорук, В. Яцишин, В. Коритникова, Г. Манжула, ген. В. Петрів, Ст. Росоха, —,
 Ос. Колодісва, —, Е. Врецьона, Чучкевич; 4-й ряд зліва: Грабець, Ір. Посацька, Бойдунник,
 Р. Фодчук, Евг. Кульчицький, М. Готлібова, Ів. Гірна, Ф. Звонок, Дм. Шиманський, —

676. Приняття о. прот. Іларіона Бриндзана в Українському Жіночому Союзі в Празі.
 Сидять зліва: А. Яковлів, о. Іл. Бриндзан, Ст. Смаль Стоцький, З. Мірна, Н. Сірополкова,
 М. Кабачкова; стоять зліва: З. Вітвицька, Ф. Слюсаренко, Д. Слюсаренкова, Ул. Самчук,
 А. Галька, І. Кабачків, Ст. С. Сірополко, В. Захвалінська, Гурін, Л. Садовська,
 С. О. Сірополко, Л. Сірополко, П. Яковлева

677. Делегация українських емігранток на Всеукраїнському Жіночому Конгресі в Станиславові 1934 р. 1-й ряд зліва: Ст. Нагірна, Н. Лівцицька-Холодна, Лукасевич; 2 і 3 ряди зліва: Доценкова, Л. Садовська, Савицька, З. Мірна, В. Завадська, Г. Чуйко-Чикаленкова, Н. Дорошенкова, Захарченкова, К. Чайківська, —

678. Президія Світового Союзу Українок в жовтні 1937 р. Сидять зліва: О. Шепарович, Д-р Присневська, Н. Лівцицька-Холодна, З. Мірна, С. Русова, М. Рудницька, К. Малицька, О. Штогрин, Ціпановська

679. Управа Союзу Українок-емігранток в б. Польщі 1932—33 р.
Сидять зліва: О. Садовська, В. Садовська, М. Лівицька, Н. Саліковська;
стоять зліва: К. Чайківська, О. Лукасевич, Е. Кметова, М. Шевченко

680. Управа Союзу Українок-емігранток в б. Польщі 1937—38 р.
Зліва: С. Лукасевич, О. Шайдевич, М. Лівицька, І. Тимечко, М. Науменко,
Н. Розумівна, Г. Вишик

681. Управа Союзу Українок Америки в 1938 р.
Зліва: Ол. Штогрин, Ан. Вагнер, Ст. Абрагамовська

682. Головна управа Союзу Українок Канади в 1938 р.
Зліва: М. Ткачук, А. Білак, С. Стечишин, А. Рурик, Г. Гнатишин

683. *Наталія Дорошенко*

684. *Олекс. Сірополко*

685. *Наталія Геркен-Русова*

686. *Алла Лисянська*

687. *Слізавета Скоропадська*

688. *Марія Дольницька*

689. *Софія Яблонська*

690. *Млада Литовецька*

691. *Гал. Лащенко*

692. Анна Жукова

693. Зінаїда Мірна

694. Надія Суворцова

695. Харитя Кононенко

696. Галя Мазуренко

697. Марія Омельченкова

698. Олена Шовгенова-Теліга

699. Христя Колеса

700. Ол. Чернова

701. Наталена Королева

702. В. О'Конор-Вілінська

703. Л. Шиманова-
Драгоманова

704. Любка Колеса

705. Пропам'ятна марка
пошти УНР на еміграції
вартістю 3 гривні

706. Гурток українських філателістів у Йозефові 1924 р. з філателістичним „доростом“.
Сидять зліва: В. Кипріян (писар), П. Мигович (голова), Вільг. Баран, Т. Ошикевич, М. Якимичин,
В. Войчик (скарб.); стоять зліва: Л. Друневич, Чубатий, О. Рудакевич, М. Корній

707. Каленик Лисюк

708. Евген Вировий

709. Петр Маврогордато

710. Святослав Шрамченко

711. Іван Турин

712. Микола Секретар

713. Пропам'ятна марка пошти
УНР на еміграції
вартістю 5 гривень

715. Леся Кривицька

714. Ганна Борисоглібська

716. Ганна Совачова

717. Микола Вороний

718. Олена Голіцинська

719. *Марія Сокіл*

720. *Олена Бенцалева*

721. *Марія Морська*

722. *Зліва: П. Ковжун, М. Бутович, Р. Лісовський*

724. У Львові. Зліва, 1-й ряд: П. Ковжун,
О. Загаров, М. Голубець; 2-й ряд: Федорович-
Малицька, П. Холодний, Т. Ковжунова; 3-й ряд:
Ю. Магалецький, В. Січинський, Дм. Донцов,
Ф. Федоріців, М. Струтинський

723. Петро Холодний

725. Юрій Магалевський

726. Василь Кричевський

727. Іван Лупа

728. Михайло Корчинський

729. Ігор Лоський

730. Федір Дудко

731. Юрій Горліс-Горський

732. Таблиця фотографічного заведення Левка Янушевича у Львові

733. Група членів Товариства допомоги емігрантам з Вел. України у Львові з родинами. Зліва сидять: Ядвига Корчинська з сином, Софія Дорошенко з донькою, Марія Тарановичова. —, Наталія Дорошенко, Голобородська з двома дітьми, Галя Дудківна —, Ліда Дудківна; стоять зліва, 1-й ряд: Грицько Андрій, Володимир Дорошенко, Храпко, Федір Дудко, Михайло Корчинський, Андрій Петренко, Федір Сидоренко, Антон Гребенюк. —, Юрій Магалевський, Кость Голобородський, Микола Таранович, Олексій Таранович, Віталій Левийкий; 2-й ряд: Михайло Матюшенко. —, Юрій Ліпа

734. Група членів Волинського кооперативного з'їзду в Крем'янці 21—23 квітня 1922 р. Учасники-емігранти: Яким Грабів (є 1-му ряду 3-ій зліва), за ним у 2-му ряду Марко Третет і ін.

735. Левко Янушевич

736. Група співробітників УЗЕ в Празі 1933 р.
Сидять зліва: А. Яковлів, Ів. Кабачків, В. Сімович
(ред.), Дм. Антонович, Аг. Артимович; стоять зліва:
М. Дольницький, Ст. Риндик, С. Наріжний, Ф. Гула

737. Степан Скрипник

738. Галина Журба

739. Володимир Дяконенко

740. Петро Шепченко

741. Федір Сумневич

742. Микола Аркас

743. О. Павло Паצעвський

744. Дюмид Антончук

745. Олекса Алмазов

746. Просвітянський театр М. К. Садовського в Ужгороді. 1-й ряд (сидять на підлозі) зліва: Вас. Шевченко, Кат. Бандурович-Левитська, Ольга Приходько-Лоська, —; 2-й ряд, сидять зліва: Альма —, Мар. Терпило-Цюканова, Ніна Машкевич-Певна, Марія Присмьска-Романченкова (Днірова), Микола Садовський, Валентина Іванова, Ручкова, Ольга Дівничова; 3-й ряд, стоять зліва: Микола Кричевський, Павло Чугай, Остап Вахнянин, Ручко, Микола Певний, Кат. Здорич-Здориченко-Трухла, Олекса Приходько, Олекса Левитський, Микола Миленко, Іван Трухлий, Михайло Біличенко; 4-й ряд, зліва: Іван Сайко, Роман Кирчів, Ярослав Сімянович, Левко Безручко, —, —.

747. Група емігрантів в Ужгороді. Сходина на Великдень 1920 р. при вул. Капітульній ч. 5. 1-й ряд, сидять зліва: Петро Кульчицький, Василь Пачовський, Константин Дуб, Галя Сейківна, Данило Стахура, Володимир Бірчак, пор. Бекет; 2-й ряд зліва: хор. Малик, Іван Крайняк, Микола Величковський, хор. Блюй, Лавро Кульчицький, Теодор Гірний, пор. Багранієвський, Микола Теоридло; 3-й ряд зліва: Василь Тисяк, Вол. Палятинський, Юліян Колуняк, Осип Сіджа, Стефан Чайківський, хор. Мороз

748. Микола Карпович Садовський

749. Іван Романченко

750. Назар Обідзінський

751. Михайло Біличенко

752. Просвітянський театр Ол. Загорова в Ужгороді

753. Олександр Кизима

754. Федір Базилевич

755. Михайло Роцахівський

756. Левко Безручко

757. Микола Трухлий

758. Роман Кирчів

759. А. Буркацький

760. Олекса Приходько

761. Данило Петрівський

762. Група учасників Красвого Учительського Хору на Закарпатті під орудою Ол. Приходька

763. Хор „Бандурист“ під орудою П. І. Россіневич-Щуровської в Ужгороді 1936 р. 1-й ряд сидять зліва: Я. Неверлі, М. Гренджа-Донська, І. Єфремова, Л. Гуменюківна, Пл. І. Россіневич-Щуровська, М. Дехівна, —, М. Лабаничівна, М. Кукурузова, К. Очеретькова; 2-й ряд зліва: А. Голяк, А. Гренджа-Донська, К. Мурашкова, А. Гуменюкова, А. Кобзарева, М. Біличенко, Волощук, А. Якерсонова, М. Куруцівна, А. Дехівна, В. Кобзар; 3-й ряд зліва: Якубчик, —, Е. Волощук, О. Зелик, П. Яремкевич, Шимоновський, Ю. Вакула, Галас, П. Русняк, А. Гарасевич, Лазорик

764. Хор „Бандурист“ в Ужгороді під орудою Пл. І. Россіневич-Щуровської. 1-й ряд сидять зліва: А. Гуменюкова, В. Товтова, Е. Якубчикова, М. Кукурузова, Ревайова, Пл. І. Россіневич-Щуровська, К. Мурашкова, Пежанська, Квапілева, А. Тугачкова; 2-й ряд стоять зліва: М. Біличенко, Шимоновський, Б. Мартинович, В. Кобзар, А. Дехова, А. Стахурівна-Байлюкова, М. Дехівна, А. Желтваївна, А. Дехівна, М. Жовтенкова, Агійова, О. Дюлай, Верешова; 3-й ряд стоять зліва: І. Криж, В. Деха, Г. Баланчук, О. Зелик, П. Вигнанський, Зейкан, Ю. Лацанич, Ів. Очеретько, Р. Кирчів, інж. Угринюк, Е. Волощук, Ф. Агій

765. Учасники першого курсу школи народніх українських танців А. Кістя на Закарпатті 1932 р.

766. Група професорів і учнів гімназії в Берегові. Професори-емігранти (сидять зліва):
1. Андрій Дідик, 2. Корнело Заклинський, 4. Демчук, 5. Андрій Алиськевич,
6. Яків Голота, 9. Волод. Палятинський

767. Андрій Алиськевич

768. Омелян Бачинський

769. Іван Панькевич

770. Адрія́н Артимович

771. Корнило Заклинський

772. Валер. Горбачевський

773. Михайло Самойлович

774. Василь Чапля

775. Сергій Ілляшевич

776. Яків Голота

777. Дмитро Коломієць

778. Е. Піджарко

779. Б. Мартинович

780. Степан Масенко

781. С. Фігура

782. Іван Хандрицький

783. Антоніна Равичова

784. Наталка Балицька

785. Кость Вагилевич

786. Група емігрантів-професорів Торговельної Академії в Мукачові 16.VIII.1936 р. Зліва: В. Чапля, Мих. Велигорський, Ів. Трухлий, Ол. Приходько, Вал. Горбачевський

787. Емігранти-педагоги гімназії в Рахові. Сидять зліва: Ст. Нагірна, М. Тимченко, Юл. Головацький, Е. Іваненко, Е. Мацевичова; стоять зліва: М. Нагірний, Міткович, Юськів, М. Храпко, Б. Лисянський

788. Павло Донченко

789. Андрій Кість

790. Микола Кушніренко

791. Група членів Етнографічного Товариства в Мукачові. В другому ряду сидять зліва: 2. Ульяновський, 4. Ол. Приходько, 5. Мих. Обідний, 6. Юл. Головацький, 7. В. Чапля

792. Антон Куцинський

793. Зліва: М. Чирський,
М. Літвицький

794. Вас. Куриленко

795. Вас. Шевченко

796. Спир. Довгаль

797. Володимир Бірчак

798. Марко Третет

799. Михайло Мухин

800. Олександр Наріжний

801. Михайло Обідний

802. Василь Мурашко

803. *О. Жовтенко*

804. *Марійка Підгірянка*

805. *Спиридон Черкасенко*

806. *Виділ мукачівської філії Т-ва „Провіта“ 1935—1936 р. Сидять зліва: Гр. Думка, Ів. Грига, Ю. Перевузник, Ол. Полянський, Ем. Ільницький; стоять зліва: Вас. Куриленко, Вас. Бора, Осип Охримович, Леонід Романюк, Володимир Комаринський*

807. *Іл. Кукушин*

808. *Олександр Баранів*

809. *Як. Зозуля*

810. Павло Кукуруза з родиною в Ужгороді

811. Іван Янішевський

812. Сергій Сімяник

813. В. Кобзар

814. Аркадій Животко

815. Константин Дуб

816. Осип Дудикевич

817. Михайло Кочерган

818. Данило Стахура

819. Григ. Думка

820. В. Іванова, Ром. Стахура

821. Яцко Остапчук

822. А. Окопенко

823. Микола Равич

824. А. Гончарів-Гончаренко

825. Ів. Рихло

826. Володимир Морашко

827. Г. Равич-Янішевська

828. *Сп. Матренчук*

829. *Іван Очеретько*

830. *Леонід Гуменюк*

831. *Жіноча секція Т-ва „Просвіта“ в Ужгороді 1937 р. 1-й ряд (на підлозі) зліва: Туркинякова, О. Кобзарєва, Верешова, Желтвайвна; 2-й ряд сидять зліва: Пл. Россіневич-Щуровська, Г. Янішевська, Ольга Стахурівна-Байлюкова, К. Очеретькова, Ір. Невицька, О. Долинська, Агійова, Ревайова, Пежанська; 3-й ряд стоять зліва: Е. Якубчикова, Батинова, Мешкова, Олена Фролякова, Ольга Лукачова, К. Мурашкова, Квасілева; 4-й ряд зліва: Ревайова, М. Браццайкова, І. Єфремова, Марія Гренджа-Донська, Гупаловська, А. Якерсонова, Мавроматті, М. Кукурузова*

832. Павло Зіма — керівник шевського курсу в Сваляві 1933 р.

833. Пасіка Д-ра Л. Гуменюка в Сваляві

834. Група українських емігрантів в Хусті 1922 р. 1-й ряд (на землі): Богдан Рубінович, Сяня Рубіновичівна, Роман Балицький, Богдан Волошин; 2-й ряд (на хрестях): Маруся Комаринська, Гринева, Рубіновичова, Леопольд Балицький, Я. Балицька, Іван Комаринський, Комаринська, Володимир Геоздович, Бандрівська, Наталка Балицька, Ярослав Волошинівна; 3-й ряд (стоять): Баран, Ковалюк, Гіжа, Василь Волошин, Володимир Білоус, Йосафат Рубінович, Микола Зварич, Михайло Гринів, Степан Кутіль, Устіянович, Володимир Камаринський, Михайло Станько, Микола Кадужний, Дмитро Бандрівський, Демянюк, Осип Міляновський

